KOPRIVEC

HIŠA POD VRHOM

Javna ljudska knjižnica
Sv. Lenart v Slov. gor.

894/60 488/L
VI

KNJIŽNA
POLICA
14
488/L

Ljudska knjižnica Sv. Lenart v Slov. gor.
894/60 488/L
VI

IGNAC KOPRIVEC

Hiša pod vrhom

LJUBLJANA 1957

82-311.1/2

DELAVSKA UNIVERZA
488/L
LENART
894

PRVI DEL

I.

Pod ploskim vrhom Brezovjaka, tik ob gozdu, ki se s svojimi temnimi gabri in srebrnobelimi brezami zamišljeno razpenja po griču, dela malo rabljen kolnik oster ovinek. Kakšnemu vozniku iz ravninskih vasi bi utegnila vožnja tod ugajati, tukajšnji pa so jo zaradi puščobnosti preklinjali.

Dober lučaj proč je sredi travnika, stisnjen med nekaj starih vrb, rahlo žuboreči izvir, ki mu ljudje pravijo ljuba vodica. Ob izviru stoji polomljen križ z grobo izdelanim Kristusom. Okrog križa rastejo koprive. Na kupu kamenja sredi njih je poleti včasih videti kačo, ki se greje na soncu. Jeseni in v rani pomladi, ko bičajo dolino hladni vetrovi, pa pod križem ponoči marsikdaj žari, kakor da bi zlobne oči oprezno otipavale griče. Pod izvirom je plitva mlaka z žabami, s kolmežem in z debelim hrastovim kolom pri strani.

Peš pot, ki je šla nekoč mimo križa, so ljudje že davno prestavili k jarku sredi doline, da bi se izognili srečanju s strahovi in z vsem tistim, kar je bil tod že marsikdo videl.

Po dolini ne gre ponoči nihče rad. Kogar pa vodi pot po nji podnevi, se požene mimo ljube vodice, kakor da bi mu gorelo pod petami.

Pomladnega večera je že ob nekoliko pozni uri priškripal proti ovinku voz. Včasih je v gozdu tanko počila veja ali pa je v krošnji drevesa zašumelo. Zavrto kolo je nekajkrat zacvililo na kamnu. Čez cesto je hušknila lisica. Oči so se ji zableščale iz teme in vola sta odskočila. Voznik — bil je kmečki hlapec Tunek Poharič — je dvignil glavo. Prek razprtih ustnic se mu je razlil vzdih. Mršil je obrvi ter se trudil, da bi se otepel neprijetnih misli, ki so ga tiščale pod lobanjo. Toda ta obupna samota je bila ustvarjena nemara nalašč za to, da izbrska človeku iz pozabe, česar se ne bi rad spomnil. Presneto ga je imelo, da bi zarjul, da bi zalučal vprego kam na griče, kjer se blede luči po hramih človeku vsaj smehljajo nasproti, a obsedel je na sprednjem koncu voza, z nogami ob ojesu. Ko pa sta vola napravila še nekaj korakov, je zahropel s prehlajenim glasom:

»Eha-a-a, hudiča!«

Nekaj sekund so mu oči mirno visele na spačenem obrisu doline, nato pa je skočil z voza. S pestjo si je sunil v klobuk ter si ga zbil s čela na zatilnik. Mrmraje je jel grabiti ob zadnjem kolesu. Zatipal je verigo ter odvrl. Že je hotel pognati vprego, ko ga je znova zagrabil val misli. Ujel se je za ročico in pobesil glavo. Postalo mu je takisto, kakor da bi mu priplavali nad srce težki oblaki.

Sedemindvajset let življenja ni mnogo, ako jih človek gleda neprizadeto, kakor da bi mu jih kdo razsul po dlani. A če jih meri skozi mladostne sanje in skozi vse tiste neuresničene nade, s katerimi je mlado življenje pregrnjeno kakor z neizmernimi gozdovi, se utegne zdeti takšna doba tudi neskončno dolga. Plahometovca, občinska candra iz Župetinskega vrha, mu je pred kratkim pravila, da je do sedemindvajsetega leta živela tri sto let, potlej pa kakor da bi se pokadil dim. Vse do tedaj je gledala na življenje skozi srce, pozneje pa ga je jela iskati v srcu. In da je baje

mnogo ljudi, ki do poslednje ure ohranijo v sebi zaklad mladostnih spominov kot edino tolažbo. Njega pa so ti spomini žgali. Deset let so se mu že prelivali po srcu grenko, kakor pikola po jeziku.

Kot doraščajoč deček je prišel k Družovcu za hlapca. Svetovna vojna je že dve leti mlela ljudi. Vsi, ki so bili vredni imena moški, so se bojevali v Galiciji in vrag vedi, kje še. Polja so obdelovale ženske in pa takšni pokovci, kot je bil on. O njegovem gospodarju je šel glas, da se mu rado zblede. Bil je čudaški in molčeč, toda skrben in dober. Zlepa pa še ni videl takšnega hrusta. Leta se mu niso poznala, čeravno jih je imel menda že čez šestdeset. Že koj od začetka se je z domala očetovsko pazljivostjo zavzemal zanj. Neki večer pred košnjo ga je v prvem mraku povabil s seboj. Porinil mu je v roke krajec kruha s tremi klobasami in molče sta se spustila po sadovnjaku.

Ko sta prisopla na konec vasi, se je vrgla čez prelaz Slanovca. Gospodar je zamahnil proti nji s komolcem.

»Nisi mogla tam zunaj počakati?«

Zamajala se je v košatih bokih, ki so ji kipeče napenjali krila, in spregovorila z dobrikajočim se glasom:

»Zakaj bi se skrivala, Arni, če pa ne vidim potrebe.«

Slanovca je hodila ob Tuneku. Vedel je, da ima moža pri vojakih in da s krepko roko gospodari na svojem velikem gruntu. S širokimi krili ga je včasih oplazila po golih mečih, nad katerimi sta mu vztrepetavali zavihani hlačnici. Izdišavala je tak vonj, da ga ni čutil samo v nosnicah, marveč tudi v krvi po vsem telesu. Bal se je je, zato je obračal glavo v stran, toda oči so mu po sili uhajale k nji. Iskro telo se ji je prožno gibalo. Premetavala se je ob njem kot ujeta ščuka. Od kraja je hodila molče, potlej pa je začela šepetaje govoriti. Nihče ji ni odgovarjal, vendar pa

ni utihnila. Bilo je, kakor da meče iz sebe pene prevelike sile, ki jo razganja.

Zadihano so se vzpenjali na grič; gori pa se je stari ustavil pred svojo kletjo. Ko je odklenil škripajoči duri, je Tunek dojel pomen večernega sprehoda. Spustil je Slanovco, da je zdrknila mimo njega v pivnico, ter šel omahujoče za njo.

Gospodar je zaklenil. Z grenkim obrazom je obšel z obeh strani dolgo vrsto sodov, nato pa je zaječal s težkim glasom, polnim bolečine in brezupa:

»Lizika, sedi k meni, da bova založila!«

Slanovca se je obotavljala. S strani se je ozirala na Tuneka, ki je umikal oči. Krčila je ostre loke svojih kot kobilja dlaka svetlih obrvi. Stari je izpahnil obrito ustnico ter odmahnil z roko.

»Kaj se boš bala takšnega bikiča!... Ta nama bo stregel... Zakaj bi pa moral zmerom jaz natakati... Natoči, dečko, iz tistega za vrati!«

Izpili so prvi liter in že dokončavali drugega. Slanovčine oči so postajale zaupljivejše. Primaknila se je k staremu ter mu z vdanim pogledom zabrodila po obrazu. Bila je ustrežljiva, kar omehčala se je od dobrote. Jela je pripovedovati šale, da bi ga razvedrila, ali glava se mu je sklanjala zmerom niže na prsi. Prenehal je momljati. Vedno bolj se je umirjal, le roka s kozarcem se mu je kdaj pa kdaj stegnila proti Tuneku. Slanovčine oči so se napolnjevale s skrbjo. Zgrnila je krušnico, odložila načeto klobaso ter z drgetajočimi ustnicami opazovala krče, ki so vzgibavali staremu obraz. Položila mu je obe roki na rame in ga potresla. Ko mu je zdrknila kupica iz omrtvele roke, je razburjenje vrglo Tuneka pokonci; v tistem trenutku pa je tudi gospodar dvignil glavo. Kot grah debeli solzi sta mu zdrknili čez zardele veke. Ves obraz se mu je preganil, ko je z muko razširil roke in dejal z grenkim nasmehom:

»Sem sedi, dečko!... Liziką, k meni se stisni!« Objel ju je, prižel njeno glavo k svoji in vzdihnil:

»Joj, kako bridko je to življenje!«

Razklenil je roke in se dvignil. Nekajkrat je šel razkoračeno gori in doli po kleti. Otresaval je z glavo. Izraz na obrazu se mu je menjaval. Mahoma pa je poskočil kakor mladenič, zavriskal in kriknil med smehom:

»Smo že kaj pili?... Fant, natakaj, ali pa odpovej službo pri pipi! A veš, komu strežeš? Poglej naju!«

Začel se je motati okrog Slanovce, toda prhnila mu je po kleti. Lovil jo je, jo stiskal k sodom, ji kuštral lase, naposled pa jo je spravil v kot za vrati, od koder ni mogla uiti. Ko so jo njegove roke objele okrog pasu ter jo pritegnile k prsim, se je Tuneku zdelo, da sliši praščanje kosti. Slanovca mu je obvisela v objemu. Otrpnila je. Roke so ji mrtvo obležale ob telesu in med gospodarjevim hropenjem se je slišala njena omedlevajoča prošnja:

»Poba naju gleda, Arni!«

Ta noč je vsadila v Tunekove prsi težak nemir. Pred očmi se mu je razmikal nov svet. Skrivnostna sila je prebudila v njem hrepenenje, ki ga ni mogel z ničimer pogasiti.

Sredi poletja, ko je bila končana mlačev in posejana ajda, je imel Družovec drugič svoj dan, za Martinovo nedeljo tretjič, pred Novim letom pa četrtič. Tunek zdaj svoje strežbe ni opravljal več pokorno in radovedno, marveč s prikrito nevoljo. Bal se je za to žensko. Sramoval se je vsega, kar sta počenjala, in starega je menda zasovražil. Vsakikrat po taki noči pa je bilo njegovo srce bolj bolno.

Tedaj je bil že fant. V letu dni se je potegnil kakor sončnica na kompostu. Med vaškimi mladeniči je bil najmočnejši. Toda bilo mu je, kakor da bi dobival z doraščanjem v kri tudi nezadovoljstvo. »Tak starec pa ima takšno žensko! Zaradi tega seveda, ker

je bogat.« Živo mu je bilo v spominu, s kako silo ji je oral z brado po prsih in kako sta se jima telesi spojili. Včasih se mu je zdelo, da bo zdivjal. Vse bi podrl, vse te preklete hrame, razsul ta polja, samo nekje daleč bi pustil košček zemlje. Tam bi si postavil kočico, pobeljeno znotraj in zunaj in z rožami na oknih. Uredil bi se jo kakor škatlico, potlej pa bi pripeljal vanjo ženo. Ob slehernem takšnem razmišljanju mu je srce vsiljevalo Slanovco. Trpinčil se je, se sramoval in bal. Ako jo je srečal, bi najraje obrnil glavo, toda težko jo je bilo srečati in je ne pogledati. Kadar je sedela na lojtrskem vozu z vajetmi v zagorelih rokah, pohlepno sklonjena naprej, ter podila konje kakor nora, so se še drugačni moški ustavljali, da bi se je nagledali. Bolj ko je odvračal oči od nje, bolj je vse v njem tiščalo k nji. Samemu sebi se je zdel kakor muha pred plamenom. Ko ga je nekoč pri luščenju vprašala, zakaj se ne prislini k nobenemu dekletu, mu je ves obraz zagorel v rdečici. Zmeden in razburjen je preobračal oči in se bedasto režal, namesto da bi ji odgovoril. Jeza, žalost, vse skupaj ni pomagalo. Neko noč je v brezobzirnem računu s seboj spoznal, da se krutemu čustvu ljubezni ne more več upirati. Zagorela mu je plapolajoče in lakomno. Slanovčino telo je v njem prebudilo nesluteno slo, da bi ga objemal.

Do pomladi je živel nekam razsipno čustveno življenje, se ponoči trapil s prividi in čakal naključja, ki bi ju združilo. Včasih je zablodil k oknu njene spalnice. Ko se je ovedel, je pobegnil za plotovi domov. Začel je živeti nekako dvojno življenje; to pa mu je postaralo obraz in ga izmučilo. Marca je prišel s fronte njen mož. Hodila sta po gruntu zaljubljeno in slepo. Včasih ju je videl, kako sta se ustavila za grmom. Težka Slanova roka je legla ženi na ramo, in njene bujne prsi so se naslonile nanj. Nekajkrat ju je opazoval zvečer, ko sta se vračala iz goric. Z roko v roki sta prišla iz gozda.

Tunek jo je zdaj zasovražil. Vse, kar je počenjala, je bilo v njegovih očeh izdaja. Zgubila je svetniški sij, ki ji ga je bil stkal okrog glave. Silil se je, da bi našel na nji čim več napak, in vse je bilo poslej napačno. Njegovo sovraštvo je bilo tako globoko, da je bil čez noč ozdravljen svoje ljubezni. Da bi bila sprememba očitna tudi na zunaj, je obesil oči na dekle. K Družovcu je hodila na delo svetlolasa viničarjeva hči, ki je zardevala, če jo je nagovoril. Nekoč v kop ji je za kletjo zašepetal:

»Pridem lahko kdaj pod okno?«

Grahasta zenica se ji je razširila in smuknila je mimo njega.

Bilo je pred veliko nočjo. Tistega leta je bila pozno. Češnje so že vzcvetele, mehka zelenina trat se je razlivala med plotovi. Kop v goricah je bila pri kraju. V cerkvi so trije duhovniki spovedovali že ves teden.

Toplega večera se je tudi Tunek dvignil s klečalnika pri spovednici. Spustil se je navzdol proti vasi. Pomladno delo mu je kot čudovit napoj razgibalo telo in nekako igral se je z mišicami. Hlastno je vlekel vase topli zrak in objemal z očmi v dremavico pogreznjeno pokrajino. Daleč pred njim je sredi belih peg češnjevega cvetja žarela drobna luč. Svetila je v samotni viničariji in Tuneku je bilo, kakor da vidi pri oknu svetlo, smehljajočo se glavico.

Domov ni hotel po cesti. Zavil je po peš poti med njivami, zakaj takšna noč se ume pogovarjati s človekom kakor nihče drug na svetu, potlej pa se je obrnil za plotovi v vas.

Bila je že trda tema. Skočil je čez plot. Mehka trava se mu je udirala pod škornji. Iz noči se mu je pokazala senca sedlastega poslopja, pred katerim je zamežikala rdečkasta luč in ugasnila. Od nekod je priplavalo rahlo dekliško petje. S Pesnice se je slišalo

čofotanje mlinskega kolesa. Tunek ni pazil, kam ga nesejo noge. Omamljiva noč ga je vsega prevzela. Zdajci pa je zaslišal pred seboj šum stopinj in zamolklo vprašanje:

»Kdo pa hodi tu?«

Obstal je. Prvi trenutek se je nameraval pognati nazaj, toda mišice so mu olesenele; ni se mogel ganiti.

Iz mraka se je izluščila ženska. Z naročjem drv pred seboj se je ustavila pred Tunekom. Sapa iz zaokroženih ustnic ji je zapiskala, ko se je nagnila naprej in ga spoznala.

V brezupu je mislil, da bi se ji moral zdaj zarežati v usta in se obrniti, toda bilo mu je, kakor da bi mu noge prirastle k travi. Majal se je pred njo, ves je oslabel, toliko da se ni zrušil ob nji. Naposled mu je vendar uspelo premagati odrevenelost. Razrinil je roke.

»Zašel sem ali kaj?«

»Steza gre ob plotu navzgor, ti pa si zavil proti hramu. Si že na kaj lepega mislil.«

Zdaj je videl njen obraz že jasno pred seboj. Vsak košček kože na njem je dobro poznal. Govorila je s tistim v prsih pridržanim glasom, zaradi katerega je včasih mislil usekati Družovca po zobeh. Nosnice mu je razpahnil vonj, ki ga je vznemirjal od prve noči, ko jima je v kleti stregel. Tega vonja ni mogel izsopsti leto dni. V tem trenutku pa se mu je zazdel tak, da bi ga ne mogel primerjati z ničimer na svetu. Ramena so mu zadrgetala. Širjava v prsih se mu je zaprla. Z bolečino je začutil, kako se je nečesa zbal.

Slanovca se je obrnila. Napravila je korak proti hramu, a se je vrnila. Zopet se je sklonila k Tuneku. Oslepelo ji je blodil s pogledom okrog vranje črnih obrvi, da bi srečal njen pogled. Ta mah mu je ležal ves svet pod nogami pozabljen, samo njo je videl in čutil pred seboj.

»Ah Jezus, prav, da sem te našla. Vratca pri svinjskem kotlu so mi izpadla. Hlapec jih ne zda vdeti, dekla pa je že slepa in ne vidi. Bi mi hotel pomagati?«

Prošnja je bila izrečena z resnim glasom osamele žene, ki si sama ne zna pomagati. Tunek je prikimal, čeprav še zmerom ni vedel, bo lahko premaknil noge ali ne.

Šla sta čez dvorišče. Svetloba redkih zvezd je jasno odsevala iz luž pred hlevi. Pred pragom se je pretezal mladi hlapček. Odskočil je in se potuhnil. V kuhinji je pred pečjo dremala dekla. Večerja je morala biti že končana, kajti na mizi je sivela prazna skleda, okoli nje pa so bile razmetane žlice.

Slanovca je vrgla drva h kotlu. Z gibom glave je pokazala na iztrgana vratca. Tunek se je sklonil in jih začel otipavati. Napravil si je malto in počasi zazidaval. Gospodinja se je nagibala nadenj ter mu svetila s petrolejko. Vonj, ki je prihajal od njene obleke, mu je hromil roke, in nekajkrat se je kresnil s kladivom po prstih. Po telesu mu je plala kri.

Ko je končal in se vzravnal, se je zadel z obrazom v njene jedre prsi. Zaječal je in se z razklenjenimi zobmi zaril v toplo mehčavo.

Upihnila je luč, ga objela z obema rokama ter ga skoraj ponesla s seboj. Dekle že ni bilo v kuhinji. Povsod je bil mir, da je slišal divjanje svojega srca.

Zjutraj ob prvem petelinjem petju se je Slanovca dvignila v postelji. Sloneč na komolcih ga je opazovala. Čutil je njen pogled, zakaj vso noč je ždel ob nji brez spanca. Grizlo ga je razočaranje. Nekaj žlahtnega se je razbilo v njem. Iz pomečkane postelje se mu je zarilo v srce bridko občutje, da je zdaj presekana njegova mladost, da je z blatom pomazano tisto najlepše, kar mu je izpolnjevalo življenje. Česar se je spomnil, je bilo oblito z zadahom nocojšnje noči. Najhuje pa je bilo, ker je pri njem vse, kar je mislil in čutil, dobivalo zmerom bolj nekako senco. Tista

senca se je plazila kleče pred tem telesom ob njem. Burkala je njegovo kri in povzročala, da je ves gorel od hrepenenja in bolečine. Najraje bi tolkel z glavo po postelji, toda krčevito je zatiskal veke in si grizel ustnice.

Slanovca se je izvila izpod odeje. Razvrgla je roke in globoko zazehala. Sunila je Tuneka s kolenom.

»No, hlapček, boš do sedmih ležal!«

Pognal se je pokonci. Ko jo je zagledal pred seboj v sivkastem soju predsvita, so se mu vse bridke misli na mah razkadile. Zahropel je in jo hotel objeti, toda pogrnila mu je odejo čez glavo. Oplazil ga je njen globoki smeh.

»Prihrani si take reči za tedaj, ko se boš bolj obrastel.« Resneje pa je dodala: »Pa da se ne boš hvalil, da si spal pri kmetici!«

Skočil je iz postelje. Komaj se je premagoval, da ni planil nanjo s pestmi in ji pokazal svojo moč. Stiskajoč čeljusti se je ozrl k nji. Še zmerom je sedela v postelji. Ni se ji dalo obleči. Odvihral je v priklet. Preden je odrinil zapah na dvoriščnih vratih, je bila že za njim. Na sebi je začutil njeno težo in zaslišal njeno prigovarjanje:

»K obhajilu pa le pojdi, da ljudje česa in izvohajo.«

Osramočen se je odvlekel za plotovi domov. Boril se je z užaljenostjo, z občutkom, da se je postaral. Tista noč je ležala nad njim kot strup. Poslej je imel razklano srce. Ko so se vrnili vojaki s front in je postal sredi med njimi neviden in pozabljen, se je povsem zaprl vase. Nekako blodilo se mu je, namesto da bi živel. Osamelo je posedal po veselicah in gledal, s kakim pohlepom pleše Slanovca z dosluženimi vojaki. Sovražil jo je, toda moral jo je videti.

Vola sta se zarinila med grmovje. Tunek se je vzdramil. Na suhih ustnicah mu je zatrepetal prihuljen vzdih, pekoč, kakor da bi se bil dvignil iz

najgloblje globočine srca... »Deset let!« — In mahoma je razprl oči, zablodil s širokim pogledom v pepelnato noč, ko da pričakuje, da mu bo ta posrkala iz prsi bolečino, potlej pa mu je glava omahnila na razprte dlani. Ukrivljeni nohti nemirnih prstov so se mu zarivali v kožo. Deset let ga že trapi tista stvar. Slišal je, kaj vse si pripovedujejo fantje o doživljajih z ženskami. Ve, da bi mu taka izpoved ozdravila dušo, toda tak je, da ne more odpreti ust. »Preklet tak značaj!« kolne, ko razglablja, od kod ta njegova nemoč in ko spoznava, da bi tega, kar ga peče že toliko let, ne mogel razodeti ne na sodniji ne kakemu drugemu človeku in niti bogu ne. Še pred njim bi se z zobmi zagrizel v ustnice. Vse to je povzročilo, da se je zaprl vase, se odtujil ljudem in postal nekak puščavnik, ko drugi uživajo življenje.

Odsotno se je premaknil naprej. Ko ga je pa volovski rep usekal po glavi, je dvignil obraz. Poiskal je bič pod kolesi, spravil vola na cesto ter se pognal na voz. Tedaj mu je bilo, kakor da bi na mah videl v medli svetlobi zvezd zapisano, da je zaznamovan za vse življenje, da bodo njegova dejanja zmerom takšna, kakršna so bila ta leta: kakor da bi hodil maček okrog vrele kaše.

II.

V nočni tišini je zamolklo ječanje voza napolnilo dolino in se vračalo z vseh strani kot spačen odmev. V daljavi je zamiral osameli glas žabe. Ob gozdu se je tema mešala, kakor da bi jo vznemirjali skrivnostni jezdeci. Ni mirovala. Pritiskala je za vozom, ki se je po ravni cesti zažiral vse globlje v travnik, se včasih pogreznil v jamasti prelog in butnil v blatno brozgo, da je brizgnilo na vse strani, včasih pa se spet grozeče nagnil na stran.

Nad travnikom je bila tema redkejša, vendar pa še dovolj gosta, da je lahko skrivala pod svojo pepelnato perutjo dolgo vrsto zgodb, ki so se nabrale o dolini stoletja.

Tam — Poharič je natančno vedel kje — se včasih prikaže bel konj. Tisti, kogar v teku oplazi z repom, ne učaka novega leta. Mahoma so ga lastne težave minile in ves se je pogreznil v mrežo pripovedi, ki jih je slišal o ljubi vodici po hramih in po kmečkih hišah.

Čim prej bi bilo treba priti čez travnik! Toda prekleta vola sta se vlekla s takim nerazumevanjem, kakor da bi bil kak užitek vleči voz tu čez. Tunek je dvignil bič in hotel zakričati. Pravi čas se je domislil, da mu že škripanje in ropotanje voza prizadeva dovolj težav. Saj ga morejo slišati po vsej dolini. Najraje bi se tiho kot miška prerinil čez njo. Ni bil plašljivec, toda zdaj je vendar čutil, da mu srce udarja močneje. Nehote si je segel na čelo, kakor da bi si želel na skrivaj otreti tiste srage, ki so mu silile izpod klobuka. Ni obžaloval, da je šel po tej poti, sam pri sebi pa je sklenil, da je zdaj zadnjič tu. Včasih se je posmehoval kakšnemu hlapcu, ki je pripovedoval, s kako težavo je privlekel voz čez dolino, zdaj pa je to sam okušal.

Že se je pripeljal mimo križa. Videl ga je siveti v temi. Grm za njim se je bil nekam visoko dvigal, ob njem se je kot srebrna kepa bleščala voda.

Tunek se je olajšano oziral tja, kjer se je svetla nit ceste ujela v grmovje, potlej pa se zgubila pod grič. Še nekaj minut in rešen bo doline.

Pod križem se je prikazala visoka senca. Bilo je kot da se napihuje in veča. Tuneku so se razširjene oči obesile nanjo. Ko se je spustila proti njemu, je ni več gledal z očmi, marveč skozi prizmo strahu in skozi vse tiste neštete zgodbe, ki jih je poznal in ki so na mah bujno zaživele v njem. Razprl je usta, a zakričati ni mogel. Lasje pod klobukom so mu oživeli, pod voz obešene noge pa so mu postale neizmerno

težke. Na nič ni mislil, ne na beg ne na obrambo, samo čakal je, kdaj se bo zgodilo tisto usodno, kar je položilo v grob starega Čuša in še marsikoga drugega.

Dosegel ga je smeh, ki se mu je zazdel znan. Pomel si je oči. Zaslišal je korake v travi, vmes šumenje ženskih kril, hip nato pa skok in že se je dvoje rok oklenilo ročice pri vozu. Ko se je ozrl, ga je oblil posmehljiv glas:

»Se ti hlače kaj tresejo?«

Samo zamrčal je. Nameraval si je iti z dlanjo čez spoteno čelo, toda spoznal je, da nima pomena. Z naporom je spravil iz ust:

»E vraga, ti si!... Pa tu?... Pa tu?... Kaj pa pravzaprav delaš tu?«

Besede so se mu zatikale. Prestani strah ga je ohromil. Potlej se je razpletel med njima pogovor, ki je prizadeval njemu muke, ona pa ga je opravljala posmehljivo.

»Moj bog, kaki bojazljivci ste moški! V hramih se petelinite, tu pa se držiš kakor mokra pura.«

»Meniš, da sem se bal?«

Uprl se je bolj iz kljubovanja kakor pa zaradi tega, da bi jo prepričal. Z bičem se je popraskal po bradi in si želel, da bi se čim bolje izmazal. Ko je videl, s kako privoščljivostjo je kazala na njegov klobuk, ga je potipal. Nemara je zares verjela, da mu ga je strah privzdignil na laseh. Nevoljno je plosknil z dlanjo po okovju na lestvenici in izpod čela opazoval njeno premikanje. Pri križu se je oglasilo ukanje, zaslišali so se oddaljujoči se koraki. Zadovoljen, ker lahko preokrene neljubi pomenek, je očitajoče zahlastal:

»A si imela tolažnika!... Zato tako mahaš z repom.«

S sunkom glave si je otresla smeh z obraza, se nagnila naprej in živo opazovala, kako je Poharič otresaval s pleči. Zresnjeno in toplo je dejala:

»Zep me je spremljal, veš... Kump. Povedal mi je, da si se odpeljal v Slavšino.«

»No, seveda... Oženjeni znajo strahove odganjati.«

Ljubosumnost ga je zaskelela po žilah in sovražno je poslušal oddaljujoče se vriskanje. Njena zaskrbljenost ga je samo še podžigala.

»Veš kaj, ti!«

Glas, ki je zaskelel Pohariča v ušesih, ni obetal nič dobrega. Roki sta spustili ročico. Ženska se je pognala naprej in sedla k njemu. S komolcem ga je sunila pod rebra in tlesknila z jezikom.

»Delal je pri nas. Nagovorila sem ga, naj me pospremi. Mislila sem, da te bom srečala šele kje v Brezovjaku. Ko sva zaslišala tvoj voz, sva se skrila k ljubi vodici. Hotela sem te prestrašiti.«

»Ja, ja!« je popustljivo zamomljal. Mirno je dopustil, da mu je lovila z bosimi nogami njegovo, ki si jo je naposled stisnila med gležnje.

Voli so obstali. Iz mraka so se jeli dvigati griči, nekam žametni v nevidni zelenini. Nebo, ki se je naslanjalo nanje z ostrino mnogih zvezd, je bilo čisto, kakor da bi ga kdo sveže umil. Zgoščena proga Rimske ceste se je vlekla po njem kakor zabrisane črte oboka. Vola sta obračala glave nazaj, toda nihče se ju ni spomnil. Bilo je, kakor da bi na vozu dvoje ljudi prenehalo dihati in živeti. Igra nog se je bila že unesla. Dekletove oči so že nekaj časa pozorno strmele v Tunekov negibni obraz. Zmerom bolj ga je obračal od nje. Naposled je spustila njegovo nogo in zaprla veke.

Čez hribe je priplavalo rahlo drgetanje zvona. V cerkvi je bila ura.

Tunek je sunil z glavo navzgor. Pregibajoč ustnice je štel udarce, potlej pa je spregovoril z nekakim olajšanjem:

»Joj, deset je odbilo!«

»Da, pozno je.«

Lopnila se je z dlanjo po ustih, da bi skrila smeh, ki ji je hotel po vsej sili razriniti zobe. Njegova zadržanost in okornost sta jo zabavali. Zdel se ji je kot kak polž. Prešerno širi roge od sebe, ko pa se jim s čim približaš, jih skrije. Čutila je, kako ji s komolcem brani, da se mu ne bi tesneje približala. Kakor da bi vedel, da razmišlja o njem, se je s strani ozrl po nji in zamrmral:

»Ti vrag, kako čas naglo hiti!«

»Ja!« se je resno odzvala. Trudila se je, da bi ohranila mir, toda ni se mogla več dalje krotiti. Njegov komolec je bil zmerom bolj nestrpen, kakor da mu mehčava njenega telesa spravlja srh v kosti. Mahoma se ji je razlil čez ustnice smeh in vsa se je stresla, se nagnila k njemu, njegov komolec pa je bil čedalje bolj trd. Stisnila si je pesti na usta, toda neustavljivi smeh ji je odtekal med prsti. Gledala je Tuneka, kako mu je zadrega orala po obrazu. Roka ji zdrkne na njegov komolec in hoče mu ga odriniti. Tunek se odmika. Jasno vidi skozi mrak, kako mu bridkost vzgiblje mustače, kako leze vase in upogiblje ramena, kakor da bi hotel biti čim manjši. Nekakšna zagrenjenost je v njegovem hrepenenju po ženski. Daljni spomini mu zastrupljajo topla čustva. Z muko se upira vonju, ki se širi od nje, in si para srce z ostrim nožem očitkov: če bi vedela za tisto pred desetimi leti!... Kako rad bi ji položil glavo na prsi in ji z zaprtimi očmi razkril vse, toda manjka mu moči. Tak pa se ne more prižeti k nji, to jasno čuti. Med enakomerno šumenje volovskih stopinj se pomeša njegov trpki glas:

»Spočita pa moraš biti!«

Otresla je med smehom z glavo. »Spočita?... Zakaj?« sope, kakor da se davi. Draži jo njegovo vedenje, primika se k njemu, on pa sili od nje, da bi se mu s svojo mačjo mehkobo ne pritihotapila do tja,

kjer ga žge, kjer je tisto, kar ga trpinči. Vražja ženska ne ve, kako je z njim, ali pa hoče, da bi se razgovoril in kaj priznal... Ni več tako mlada, a ne ve, da posmeh ne more odpreti človeške duše. Brez občutka ji pravi:

»Ali bi ne bilo bolje, da bi doma spala?«

Pritisk njene mehkobe na komolec preneha, smeh ji zamre na ustih in iztreznjena tipa z obrazom proti voloma.

»Hvala za to skrb!... Vidim, da si me zelo vesel!«

Njen ohlajeni glas ga ostro oplazi. Razširi ramena in išče s pogledom, na čem bi se ustavil. Mahoma zahrešči nad voloma:

»Zakaj pa stojimo!« Besno zamahne z bičem po njih in se ujame za ročico, ko se poženeta naprej, vseeno ga pa sunek porine k dekletu. Spogledata se in se molče razmakneta.

Kakor da bi hotel popraviti težki vtis svojih besed in svojega vedenja, se zaskrbljeno oglasi:

»Smiliš se mi, ko toliko trpiš. Požegarca bi še najraje orala s teboj, da bi prištedila vole. Nocoj bi se lahko naspala. V tem letnem času je tudi pri dobrem kmetu za deklo in hlapca malo spanja.«

Previdno se je ozrla vanj. Sklanjal je glavo, z vso silo žulil bič v dlaneh, in zdelo se ji je, da je v njegovi klavrni drži resnična zaskrbljenost. Spomnila se je, kak je bil, ko je prihajal ponoči k nji pod okno. Ako je stegnila proti njemu roko, se je umaknil. Ustnice so se ji nehote raztegnile. V glavo ji je šinila zlobna misel: kaj neki bi napravil, če bi mu vrgla roke okrog vratu in ga pritegnila k sebi? V hipu se je otresla nevoljo, se primaknila k njemu ter se na ves glas zasmejala, ko je od zadrege otepal z glavo. Nekaj časa je pustila, da se je zvijal, nato pa je zašepetala:

»Ko pa ti imam povedati nekaj veselega.«

»Ho, veselega!«

Od nekod je privlekel umazan čik. Dolgo je kresal vžigalnik. Ko je naposled zakadil, si je položil tlečo cigareto v kot ust, zavešenih z gostimi rjavimi mustači, z drugo stranjo ust pa je vprašal:

»Kaj pa imaš veselega?«

»A, seveda... Kar tako bi rad izvedel... Se boš odkupil?«

Dlan mu je omahnila na kolena.

»No povej, povej, in ne draži človeka!«

Vztrepetal je, ko mu je njena roka legla na ramo. Ni se je poskušal otresti, toda skozi srajco je kakor zbodljaj čutil sleherni premik njenih prstov in utrip žile. Kri se mu je hitreje razlila po telesu in bilo mu je, kakor da se prebuja. Zdaj pa je bila ona, ki je umaknila roko. Pogled se ji je zgubil v raztapljajočo se temo, in vprašala je:

»S čim se boš odkupil, ako ti povem kaj važnega?«

»Veš kaj!«

Obupano je lovil raztepene misli, naposled pa je trpko dodal: »Človek ne ve, kaj bi napravil od skrbi, to pa bi se šalilo!... Ali ni že dovolj skrivanja in izzivanja? Zakaj me dražiš?«

Ob ušesu je začutil njeno sapo:

»Kočo sem dobila, veš, Tunek.«

Naslonila se je nanj. Po hrbtu ga je vroče spreletelo. Nekajkrat je globoko zasopel, kakor da bi se davil z besedami, nato pa je hlastnil: »Kočo! Kje si jo dobila?«

»Ugani!«

Čutila se je tako močno in se zavedala, da ga izziva. Hote ga je izzivala, on pa se je brezmočno majal, kakor da bi ga priprla z vrati. Sliši, kako mu radovednost vzgibava goltanec in se čudi njegovi nezaupljivosti, toda zdaj ji je malo mar.

»Le ugiblji!« mu reče. »Meniš, da bi prišla ponoči za teboj brez vzroka? Prinesla sem ti dobro vest. Ugiblji!«

Z začudenim pogledom ji je brodil po obrazu. Odkar jo je poznal, se mu je zdela molčeča in resna. Ni si mogel misliti, da je pri nji možna takšna sprememba. Sunil je z rameni navzgor.

»Veš kaj, Nanika, saj nisva otroka!«

Voz je omahnil v lužo. Dvignila je zmočene noge, z brco otresla z njih blato, ko pa so kolesa spet enakomerno zaškrtala na cesti, je dejala resno:

»Slanovca so mi obljubili kočo, veš.«

Zastrmela se je v ostre bele zvezde. Konec pomladi, ko bodo mladi škorci zapuščali gnezda, si bo ona spletla gnezdo. V topli izbi s sveže pobeljeno steno se bo nekega večera znašla z možem iz oči v oči. Zunaj se bo oglašal čuk, veter pod kapom mu bo odpeval. Vse to je zdaj jasno videla pred seboj, zato ni opazila, kako so Tuneku mustači vztrepetali in kako so mu skočili navzgor. Bič mu je omahnil na kolena. V prsih mu je ugasnila žarka svetloba. Ni se upal ozreti v Naniko, ko je vprašal z glasom, v katerem je bil zatajeni krik:

»V vrhu?... V Drbetincih?«

»Ja, v Drbetincih.«

Še vedno ni mogla umakniti pogleda od bleščečega privida, šele njegov neprijazni glas ji ga je razkadil.

»Le kaj ti je padlo v glavo, da si tam prosila?«

»Kaj?« je hlastnila začudeno.

»Ah, vsake babe bi tudi ne bilo treba prositi.«

»Babe?!« Osuplost jo je nagnila k njegovemu obrazu. »Kaj je s teboj?«

Razvrgel je roke ter zamahnil z bičem ob vozu. Ustnice so mu podrhtevale. Ko se je zavedel, kako brezupno bedasto je njegovo vedenje, se je umaknil.

»Tisti vrh je tako na samem in daleč od vsega.«

Užaljeno se je potegnila vase. Že nekaj mesecev sta iskala hram. Oblezla sta vse vrhe in oblajala nič koliko gospodarjev, a zaman. Vsaka luknja je bila

polna ljudi. Kdor se je hotel poročiti, je moral oditi kam na Goričko. Nevoljno je zganila z glavo.

»Pa bi našel ti kaj boljšega!... Oba sva že dovolj dolgo iskala.«

»No, no!« Zamahnil je z bičem po volih. »Pojdimo, pojdimo, prekleta lenuha!«

Nanika se je oprijela ročice. Dolgo sta se peljala molče. Voz je škripal med gostim grmičevjem, nato pa se je vzpel po ozkem vratniku med njive.

Tema nad polji je jela kopneti. Na slemenih koč po Župetinskem vrhu se je zableščala mesečina. Dolina ljube vodice se je odpirala pod njima, kakor da bi kdo odgrinjal z nje pregrinjalo. Globina neba se je skalila.

Ko se je že močno odsekani mesec dvignil nad gozdove okrog Brezovjaka, je Tunek nasršil obrvi ter se z vprašujočimi očmi zazrl spremljevalki v obraz. Pogledala ga je in zaprosila z ubitim glasom:

»Ustavi vole!«

Zdelo se mu je, da komaj zadržuje jok, in ustavil je. Ko sta izstopila, jo je ujel za konce prstov ter jih stisnil. Obračala je glavo vstran.

»Se ne misliš dalje peljati?«

Kodri, ki so ji viseli izpod rute, so se ji nevoljno zganili.

»Lahko bi naju kdo videl. Sam veš, kakšne jezike imajo ljudje.«

»Saj sva na oklicih.«

Rahla bridkost ji je zganila ustnice. Ni mu mogla odpustiti, s kakim omalovaževanjem je vzel na znanje, da je našla hram.

Pognal je vole in nekaj časa sta šla molče za vozom. Noč, o kateri je mislila, da bo najlepša, kar jih je doživela, je bila skažena. Šla je oslepelo, v duši pa se ji je oglašala uporna misel, da bo nemara poslej pogosto tako.

Ko se je mesečina razlila po vozu in po tovoru, naloženem na njem, je Tunek sunil z glavo naprej in zamrmral:

»Jo vidiš!«

Nerada je dvignila oči.

»Ali res ničesar ne vidiš?«

»Oh!« se je zlovoljno uprla.

»Le dobro poglej!«

Z bičevnikom je pokazal na tovor. Kosmata usta so se mu razprla, čez zobe pa se mu je razsulo režanje. Šel je ob vozu naprej.

Nanika je odgrnila plahto in ostrmela. Krik začudenja ji je obtičal v grlu. Z obraza ji je zginila vsa nevolja. Plosknila je z rokami, srce ji je burno udarilo in dolgo je trajalo, preden je lahko vzkliknila:

»Jezus, omaro si dobil!«

Zadovoljno je pihal v mustače. Koža na obrazu se mu je premikala in z nekakšnim samodopadenjem je otresaval z glavo.

»Le naglej se je!«

Nanika je omahovala ob vozu. Položila je dlani na sivkasto, kdo ve koliko staro omaro, ki je bila ponekod že vegasta, ter jo otipavala. Poletela je ob vozu in bila v hipu pri Tuneku. Potegnila ga je k sebi, ga poljubila in niti opazila ni, da mu je njen poljub obtičal na po pasje povešenem uhlju. S srečnim glasom je brbljala:

»Vidiš, zdaj bo pa že za začetek. Kočo imava, omaro imava. Posteljo sem tudi že izprosila. Kako mizo in klop pa bova že kje našla, če ne, ju boš pa zbil ti.«

Posmehnil se ji je in jo opazoval. Okrogla lica so ji rdela. Majhne rjave oči, ki so tičale globoko v senci temnih obrvi, so ji toplo sijale. Izpod rute so se ji usipali prameni kodrov ter ji pokrivali izbočeno čelo. Kadar je odprla usta in so ji krepke ustnice razgalile

rumenkasto zobovje, sta ji v gornji čeljusti začrneli dve široki škrbini. Mesec ji je obsijaval polovico obraza. Mlečno bela koža na njem je bila skoraj preveč nežna za njeno krepko postavo. Ne da bi se izsopla, je zahlastala:

»Joj, samo da si jo dobil!«

Zasmejal se je. »Vidiš, nimaš samo ti novice.«

Prišla sta do širokih, bujno zelenečih njiv, ki so se razpenjale po vsej okroglini griča. Naniki so se koraki podaljšali, kakor da hoče obteči njive. Bridkost ji je razrinila ustnice.

»Joj, ko bi človek prišel še do svoje zemlje!... Če bi imela kos takšne, kot je ta, kaj?« Z brado je občrtala trebušaste njive, posejane s pšenico.

Tunek jo je po strani pogledal ter odkimal. Obletela ga je z očitajočimi očmi. V duši so ji zagorevale žive iskre iz otroških let, na pol pozabljeni spomini: Dom, izba s posteljo, kjer spi s sestro, oče, mati, mehka trava vratnikov ob gozdu, kjer je tolikokrat tekala. Pisan otroški svet, ki pa se je mahoma preklal, ne da bi prav vedela zakaj. S culo v roki je potlej odšla po svetu. V globini njene zavesti je vse od tedaj živela srčna želja: spet se približati nečemu takšnemu, kot je bilo tisto. Iz na pol fantastične, z otroško domišljijo ovite želje se ji je polagoma razvilo zavestno hotenje po lastni hiši, po lastni krpi zemlje. Zdaj se ji je ta želja vzdramila v prsih z nepotešljivo silo. Z glasom, ki je bil mrzel od lakomnosti, je dejala:

»Za tak grunt pa bi napravila ne vem kaj!«

Zamahnil je z roko. »Manj imaš, bolj je človek srečen!«

Odmaknila se je od njega in zaostala. Z odporom je opazovala leno pregibanje njegovih ramen in tisto počasno otresanje z rokami. S komolci je kosil ob sebi, blatne noge pa so se mu naveličano zažirale v mlado travo. Obšla jo je misel, da takšni ljudje

nimajo nikakšnih želja in da tudi nikdar nič ne dosežejo, ker so z vsem zadovoljni. ‚Samo garati znaš!' mu je v mislih očitala, glasno pa je dodala:

»Peče me v oči, ko gledam te ogone... Domanjko je v mestu, tu pa ima takšno premoženje... Midva pa še glave nimava kam položiti.«

Obstal je. Sline so se mu zaletele, ko se je ozrl po nji. Strmela je na njive, kakor da ne more odtrgati oči od njih. Nevoljno je zamomljal:

»Delati moraš na svojem ali na tujem... Če imaš kaj, so same skrbi.«

Z obema rokama je zaklestila proti njemu.

»Ne bom mirovala, dokler ne bova v svojem, to ti rečem!«

»Zame pa je dovolj, če imam kruh in streho nad glavo.«

»Dokler te tuja vrata po plečih pokajo, ne moreš srečno živeti. To je znana stvar... Na svetu pa je tako: če nič ne zahtevaš, nič ne dobiš. Zdi se mi, da ti premalo zahtevaš.«

Na hramu, ki se je pred njima izluščil iz zelenja, so zaškripala vrata. Na pragu se je prikazal visok moški v perilu in počasi kašljal. Razmršeni lasje so mu viseli na oči.

Nanika se je sklonila k travnati grivi za cesto, voz pa je obstal. Ko so se vrata gori zatrznila, se je brez slovesa pognala po vratniku.

Tunek je gledal za njo. Težko krilo ji je klestilo po mečah močnih nog. Mesečina ji je obsijavala na obleki zlasti tista mesta, kjer je bila raztrgana. Z vsakim skokom, ki ga je napravila, se mu je zazdela bližja. Zaslonil si je usta z dlanmi ter zahropel za njo:

»Jutri zvečer pridem, veš!«

Ni se ustavila, ni se obrnila in tudi odgovorila mu ni. Videl pa je, da je prikimala.

Vola sta se jela pasti in malo je manjkalo, pa bi se voz prevrnil. Tunek je pograbil bič in siknil:

»Pojdita že, da ne bo prej polnoč!«

Vrh je dremal v hladnem svitu pomladne noči. Hrami so bili skoraj nevidni med velikanskimi zaplatami drevesnega listja. Izdajale so jih le bele stene.

Tunek se je pognal na voz. Naslonjen na omaro je nekaj časa opletal pred seboj z glavo. Po prsih se mu je prelivala ostra bolečina, naposled se je zgrabil z obema rokama za glavo. Ni spregovoril, le skozi stisnjene zobe se mu je razlil grenki šepet:

»Zakaj je vzela kočo prav pri Slanovci!«

Bilo mu je, kakor da je zdrknil v divje valove, ki ga brezobzirno premetavajo. Naposled pa je zamahnil z roko.

»Ah, bo že kako!«

Že se je vzpenjal proti cerkvi. Na križpotju je postal in se ozrl proti Požegarju. Nanika se ni prikazala. Voz se je potopil za ovinek, kjer se je cesta obesila v dolino. Zavrl je ter se oprijel ročice. Pod njim se je razprostirala široka dolina, prepredena z belimi trakovi jarkov in potokov, ob griču so se svetile strehe vasi. Prva hiša na koncu je bila Slanova. Družovčevi hrami so stali na vzpetini sredi vasi, potlej so sivela Vrbanova poslopja in hiša Rdečega Mohoriča. Peklarjevi hrami so bili odmaknjeni od vasi. Blizu Pesnice se je bleščala Kovačečeva hiša, na koncu vasi pa je bilo videti Anželove in Repnikove hrame. Dobro je še pomnil, kako ga je Repnik med vojno nasekal. Iz objestnosti mu je pripel na vrata pesem, ki so jo ljudje vedeli o njegovi družini. Menda so nekoč zaklali konja. Pesem je še zdaj vedel na pamet:

»Repniki so klali ihaha
osemnajst let starega.
Imeli so toliko mesovja,
kot je na njivi vajžovja.
Pri mizi sta jima stregla hudiča dva,
ko so jedli ihaha.«

Daleč okrog vasi so se raztezali vrhi z vrhovsko beračijo, ki je živela od dela pri kmetih. Sredi med njimi je zagledal Drbetinski vrh. Zaprl je oči, da bi ga ne videl.

III.

Tunek se je vzpenjal med goricami navzgor. Pogosto se je ustavljal. Računal je, da mu bo ta pot težja, zdaj pa je hodil sproščeno. Oziral se je nazaj, kjer so se na travnikih videle dolge redi koscev, in se zavedal, da se ženi v najlepšem času. Ko se bosta ponoči vrnila z ženo s travnikov, bosta polna vonja po pokošeni travi in po suhem senu. Nji bodo zdrknile izpod rute ovele rože, on pa bo stresal izza srajce cvetni prah. Primera mu je porinila nasmeh v mustače. Zarinil je čez komolce gole roke med trsno listje in si začel ogledovati mlado grozdje. Še nikoli ni čutil tako živega zanimanja za to, kar daje zemlja. Vse mu je bilo nekako ob sebi umevno, zdaj pa se je mahoma zavedel, da vse to živi, da se razvija in obnavlja. Napolnjevala ga je topla dobrota; bilo mu je, kakor da so se mu stene v prsih široko razmaknile.

Z vseh vrhov se je slišalo klepanje kos. Ti kraji so se šele pripravljali na košnjo. Bišanci so se tudi letos podvizali in jih prehiteli. Skoraj pred vsako mlako se je sklanjalo dekle ter si pralo rokavce. Po vasi so kmetje preurejali vozove. Z vseh strani se je čutil nemir. Toda to pomlad se vas že ni pripravljala na košnjo s takšnim razkošjem kakor vsa leta po vojni. Nekje se je nekaj obrnilo narobe, cene kmetijskih pridelkov so padle.

Odrinil je težko obložene rozge in pohitel navzgor. V daljavi se je jel kazati prvi mrak. Obpesniške vasi so se že pogrezale vanj. Bele hiše Biša so se videle le še kot pikčast trak. Nekje za goricami se je oglasil truden glas pastirice:

»Marija je po polju šla,
srečala je Barčjaka.
‚Kaj delaš, kaj delaš Barčjak ti?'
— Jaz pasem Vrbanove krave tri. —
‚Le pasi, le pasi te krave lepo,
da Jezusovo srce ti usmiljeno bo!'«

Sredi pesmi se ji je glas prelomil in utihnila je.

Tunek se je približal koči. Svetla zarja ji je oblivala okna in sprednji del stene. Za hramom je stala v gorici nad sepom stara češnja. Kipela je visoko nad sleme. Njeno belkasto, nekam plesnivo lubje je bilo podobno zaležanemu srebru. Z vej so se vesili šopi češenj, ki so že tu pa tam rdele.

Položil je nogo na podstenja in obstal. Tiho vprašanje, je mar Nanika že tu, je vzbudilo v njem nemir. Ves čas je nekako neodgovorno gledal na svojo ženitev, zdaj ga je obšlo spoznanje, da se veseli del poroke konča na svatbi, potlej pa se začne odgovornost. Skrbi so mu hotele zaliti prsi, a otresel se jih je z mrmranjem:

»Eh, vraga, bo že kako!... Ko pa se jih toliko ženi.«

Dvignil se je na podstenja in odšel k vratom. Bila so še zaklenjena. Začudil se je. Dogovorjena sta bila, da se dobita pred mrakom. Nehote se mu je upiralo, da bi moral moški čakati žensko. Nameravala sta si urediti hram, da bo pripravljen za jutrišnji dan, ko se bosta vselila.

Sedel je na sep pod češnjo. Misli na košnjo so se mu mešale z mislimi na jutrišnjo poroko. V duši ga je zaskelela bridka misel: Ženi se, kakor da bi kupoval mačka v vreči... Kaj pa pravzaprav ve o svoji nevesti? Nikoli je ni vprašal, od kod je, kako je živela in ali nima na srcu kaj, kar bi mu morala razodeti. Ako se ženi gruntar, ga ljudje obirajo na živo in mrtvo, o hlapcu in dekli pa se jim ne ljubi čvekati,

zato mu ni prinesel nihče nič na ušesa. — Požegarjeva dekla — to je bilo vse, kar je vedel o nji. Zakaj ga vsaj ona ni vprašala po njegovem življenju?... S komolci se je odbil od sepa in z bolščečimi očmi nekaj časa strmel v temno krošnjo stare češnje. Ne nje, njega bi bilo treba položiti na rešeto, se mu je mahoma zazdelo. Jo je videl kdaj na plesih? Je slišal kaj slabega o nji? Vsa fara je vedela, da je vprežena v delo od zore do noči. Kaj pa on?... Zazdel se je sam sebi tak izmeček in mahoma je spoznal, da se ne more poročiti, dokler se ne razodene nevesti. Težko je čakal njenega prihoda in čutil, kako bridko slovesni nadih je dobilo vse, kar dela.

Nanika je prihajala živahno. Visoko spodvezano krilo ji je razgaljalo noge in njena bosa stopala so bila videti izredno velika. Ruto je nosila v rokah. Iz njenega gibanja in iz vsega njenega bistva je žarelo zdravje. Bila je odcvetajoča ženska, ki pa se ji je lepota zdaj pomladila. Zataknila si je ruto zadaj za krilo ter odklenila vrata. S predpasnikom si je šla čez spoteno čelo, se ozrla naokrog in prvi hip osupnila, ko je zagledala oleseneli Tunekov obraz.

»Se je kaj zgodilo?« Toda njeno srce ta večer ni bilo voljno prenašati skrbi. Mahnila se je z rokami po kolenih in se na ves glas zasmejala, ko ga je videla, s kakim slovesnim obnašanjem se ji je bližal. Njen smeh ga je sprva bolel, potlej pa so se mu začela lica pregibati. Ni se mogel upirati njenemu veselju. Usta so se mu raztegnila v smeh.

Nanika je skočila pred njim okrog hiše in zabrbrala:

»Tu bo pripravno za sušenje fižola. Tu boš moral postaviti pod tram soho, da se strop ne sesede. Pol stene bo treba na novo omazati.«

Sledil ji je in vnema, s katero ga je uvajala v bodoče delo, je skrhala v njem prejšnji sklep. Spoznal je, da v nji ni nikake zaskrbljenosti. Natančno

je vedela, kako bodo živeli, in ga nemara tudi dobro poznala. Naposled ga je odrinila z obema rokama.

»Vlačiva se okrog hrama, a bo kmalu tema. Delo v hiši pa čaka.«

Zdrvela je pred njim po podstenjah. Prvič je zdaj obesil oči na njena mesnata meča in na njeno živahno telo. Sledil ji je s povešeno glavo. V sencih ga je zakljuvalo, srce pa mu je sunkovito udarilo. Ženil se je, toda ta trenutek se je nemara šele zavedel, da jemlje žensko. Ko se je pognala čez vežni prag, je z dlanjo zadušil vzdih, ki se mu je razlil skozi stisnjene zobe.

Počakala ga je pred vrati, da bi skupaj stopila v izbo, ki je bila razmetana. Sestavila sta razmajano posteljo, nastlala vanjo slame ter jo pregrnila s slamnjačo.

Ko je bila postelja postlana, se je Nanika naslonila s komolcem na stranico. Veselje ji je porinilo na trepalnico svetlo solzo. Zdrvela bi po izbi, kričala, ali pa bi se zvila v divji objem železnih moških rok. Toda Tunek je stal pri vratih in jo gledal izpod čela. Skozi majhna okna je priplaval vonj po cvetju, pomešan z vonjem po dozorelih travah. Toplo je vprašala, kažoč na posteljo:

»Se bo dalo spati v nji?«

»O-o-o!« je zasopel občudujoče. Opazila je, kako mu ramena upadajo in kako se nagiblje naprej. Obletela jo je tesnoba. Vrgla se je od postelje in se zgroziła:

»Viš, temni se!«

Spet sta se lotila dela. Pomaknila sta omaro za vrata. Videla se jima je nenasitna. Nanika se je muzala, ko je otipavala njene črvive stene in pokvarjeno ključavnico.

Ko sta naposled obesila ob vratih še rjavo lončeno škropilnico, je bila soba urejena.

»Je lepo kaj?« je vprašala zavzeto in takisto, kakor da bi ne terjala odgovora.

Tunek je težko utripal z vekami. Osupljal jo je napeti izraz njegovega obraza, nekaka otrplost in odsotnost. Naenkrat pa je zagrčal zgubljeno:

»Mojduši je lepo!« Zaklestil je z glavo pred seboj ter se ji sklonjen bližal. Na čelu ga je zapekel pot. Komolce je pritegnil k sebi in z vso silo zadrževal sopenje. Oslepelo je rinil proti nji. Stisnila si je pesti na prsi in se umaknila, toda pri postelji se ji je približal. Začutila je na telesu železno silo njegovih mišic. Iz zadrgnjenega grla se ji je razlil zadušen krik.

Zunaj so zaškripala vežna vrata in že je nekdo segal po kljuki.

Nanika se je sklonila in skočila k mizi. Tunek je zmedeno mrčal in zdrknil na posteljo. Vrata so se široko odpahnila in prikazal se je visok moški, ki se je skljućil pod nizkimi podboji. Nanika je zaječala. Pri vratih se je posmehljivo oglasilo:

»A sem vaju dobil v golobnjaku!«

Tunek si je šel z roko čez oči in se dvignil.

»Kristus, vi ste, gospodar!... Vas pa bi zdaj najmanj pričakoval.«

Nanika se je neopazno pomaknila k peči. Družovec je stopil h klopi, potegnil iz žepa svečo, jo prižgal in jo postavil na rob peči. Utripal je s praznimi vekami, ko se je razgledoval po izbi. Obnašal se je, kakor da Nanike niti ne opazi. Čez čas je zabodel vanjo velike oči.

»Glej ga, fanta. Sem si si jo torej nocoj privlekel.«

»Saj veste...« je zamencal Tunek, toda stari ga je z zamahom roke zavrnil. Zdaj je bil že upognjen. Lasje, ki so mu sršeli izpod klobuka, so mu postali že žolti. Veliki obraz se mu je nekako razlezel, kakor da bi vezi popustile. Ob čeljustih se mu je koža vrečasto gubala. Oči so se mu poglobile, toda še zmerom so bile sveže, še zmerom so znale predirno pogledati. Na čelu in v očeh mu je še zdaj ležala sled nekdanje

sile. Obračal je pogled po izbi, mahoma pa se je zavrtel z vsem telesom proti Naniki.

»Rad bi te le od blizu pogledal, ti oscanka, ki si mi speljala takšnega hlapca!«

Zardela je. Pokrila si je obraz s predpasnikom. Ko pa jo je stari krcnil po prstih, ga je spustila. Težko je dušila zadrego, zato se je poskusila nasmehniti.

»Me še niste videli?«

»Pošlatal pa te še nisem nikoli.«

V starčevih očeh se je utrinjala mladostna živahnost. Nanika je spoznala, da mu ugaja. Ogledoval si jo je od nog do glave.

»Oh, Jezus, pošlatali je še niste!... Ho, ho!« se je zarežal Tunek in se usekal po kolenih.

»Pa me pošlatajte, no, ker ste mu bili tako dober gospodar,« se je utrgalo iz nje. Šlo ji je na jok zavoljo starčevih pohvalnih pogledov. Toliko da ga ni objela in prhnila skozi vrata.

Potegnil jo je k sebi, ji odstrl kodre z uhlja ter jo vščipnil vanj.

»To imaš zadelj tega fanta!... Dobro, da te nisem dobil kje na samem. Tam bi te drugače privil.«

Naslonila se mu je na prsi in čutila, kako ji je široka dlan zdrknila božajoče čez lase. Pograbila je njegovo roko ter ga stisnila za močne mišice. Odrinil jo je in siknil proti Tuneku:

»Pa prav od Pože-e-egarja si si moral privleči nevesto!... Prav od Požegarja... Kar je Požegarjevega, ni vredno pipe tobaka.«

Videla mu je v očeh, da se je zresnil zavoljo mehkih občutkov, ki so ga zmagovali. Zasmejala se je.

»Jaz pa nisem Požegarjeva.«

Besno je vrgel glavo nazaj.

»Le bodi tiho!... Tam vse pokvarijo. Pokvarili so mi najstarejšega sina... Ta tvoja gospodinja. Potlej pa se je zgubil po svetu. Trideset let me že žge tu notri za njim... Kaj misliš, od česa pa imam to?«

Nagnil se je k nji. Iz očesnih kotov so se mu vlekle po licih globoke brazde. Otresel je z glavo, se vzravnal in vzkliknil:

»No, pa ti si še premlada, da bi lahko kaj razumela. To ti pa rečem: krčmarska baba je kakor mozolj. Kjer se pokaže, se kaj zagnoji.«

Stari se je pognal po izbi. Otipal je tramovje na stropu in stene, naposled pa se je ustavil pri Tuneku, ki je še zmerom stal leseno pri postelji.

»Če bi ta tvoja ne prišla od Požegarja, bi vama po svoji smrti nemara kaj zapisal. Rad sem te imel... Kot svojega sina.«

»Zapisali?«

Nanika je zrastla kakor trepetlika, ki se je otresla snega. Planila je k njima. Oči so se ji pohlepno zableščale. Stisnila se je k Družovcu in ponovila:

»Zapisali?... Jezus, vsega bi vas sprebožala, gospodar!«

Tuneku se je pogled pobesil in nekam užaljeno se je oglasil:

»Kaj bi zapisovali, Arni, saj ste mi plačali, kakor sva se pogodila.«

Na obrazu je začutil njen vroči dih.

»Boš tiho!... Raje jih poprosi... Pa ti pravi: Kaj bi zapisovali. Če kaj dobiš, se prikloni in zahvali.«

»Pravzaprav pa še ne mislim umreti,« se je stari posmehnil. »Za gostijo vama ne bom dal nič, da vama ne bi Požegarji požrli. V kleti pa sem vama pripravil sodček vina. Hlapček vama ga bo kdaj v nedeljo potegnil sem. Pridejal bom še kaj za ham ham, da zaradi pomanjkanja ne bosta pometala prezgodaj ajdovice iz oken. To je moje darilo. A zanj. Tebi naj da Požegarca. Ampak Požegarji so požeruhi. Pri moji hiši s psi ne ravnamo tako kot Požegarji z ljudmi.«

Odšel je brez slovesa. Zatreščil je dveri in se momljaje spustila v dolino.

Stala sta in nekaj časa začudeno poslušala topotanje njegovih korakov. Po Tunekovem obrazu se je razlivala nekakšna puščoba, v njenih očeh pa je še zmerom plamenel pohlep.

»Kaj, če bi nama zares zapisali?!«

Tunek je s težavo dvignil roko ter si šel z dlanjo čez čelo. Nekakšna trpkost mu je silila v srce. Ni mogel razumeti njenega bolnega pohlepa. Pripiral je oči, ko se je spomnil, kako je moledovala pred Družovcem in kako se ji je obraz spremenil. Nenadoma pa jo je pozorneje pogledal in se nemirno premaknil. ‚Kaj pa, če je pravilno, kar dela ona? Kos njive živi že družino.' Notranji napor mu je še bolj orosil čelo, kakor da bi šele ta hip dojel, v čem je poglavitna vrednost zemlje. Zgubljeno je zablodil z očmi po izbi in bilo mu je, kot da se prebuja.

Nanika se je zasmejala. Razpahnila je roke in vzkliknila:

»Joj, kako sem neumna!... To je vendar najin večer, pa hodim po mesecu.«

Skočila je k mizi, jo otepla s predpasnikom, odmaknila od stene klop ter ga povabila, naj sede. Proseče se je ozrla vanj.

Nato pa se je ozrla vanj skoraj proseče.

»Si hud zastran tega mojega norenja?« In ko je otresel z grivo, s katere mu je klobuk zdrknil na zatilnik, je pristavila: »Šele tedaj postaneš človek, ko imaš kaj svojega.«

Molčal je, ker ji ni imel kaj reči. Dolgo je drgnila gleženj z nogo, potlej pa se je oglasila pobito:

»Ne vem, kaj je z menoj... Vsa sem polna želje po lastnem gruntu. Mogoče ti tega ne razumeš. Ti si menda iz viničarije, mi pa smo imeli svoj svet... Pasti na svojem... Okopavati na svojem... Joj, ne morem ti povedati, kaj to pomeni! Še zdaj se mi zdi, da mi visi na petah mehčava naše trave, pa sem že

čez dvajset let z doma. Šla sem po svetu s sedmimi leti.«

»Mene so dali služit že s tretjim letom,« se je oglasil.

»Zato pa!«

Kimnila je z glavo. Zdaj je bilo med njima vse pojasnjeno in razloženo. Premaknila je klop in stopila po izbi. Opihala je križ spredaj na steni in popravila posteljo. Oči so se je zaiskrile.

»Jutri zvečer pa postelja ne bo več sama!«

Ugasnila je svečo in odšla sta. Na podstenjah je počakala, da se je Tunek zaletel vanjo. Z rokami se mu je uprla v rame.

»Tih človek si. To je dobro,« nato pa je pristavila živahneje: »Ali je res, da tiha voda bregove dere?«

»Bomo videli,« se je zasmejal.

Obrnila sta se po vrhu, toda za hramom se je Nanika ustavila. Dosegla je njegovo dlan in jo stisnila.

»Ne hodi z menoj ... Sama bom prej doma.«

Zdrvela je po griču navzdol. V daljavi se je zabliskalo. Čez nebo razpeti oblaki so se grmadili v velikanske kope. Od juga je pritekala zadušljiva in težka sapa. Tunek je nekaj časa strmel v temo, potlej pa je skočil v gorico.

IV.

»Moj bog, varuj nas vsega hudega!«

Požegarca se je pokrižala z veliko mesnato roko ter obrnila oči od okna, na katerem se je prepletalo vžiganje bliskov. Grmelo je, ko da bi se podiralo hribovje. Stopila je v široko vežo, kjer so sedeli težaki okrog velikanske mize. Večerja je bila že pri kraju; samo nosata ročka z jabolčnikom je zgubljeno stala na mizi. Nikomur se ni ljubilo piti; vsi so samo čakali

kdaj se bo razbesnelí vihar unesel. Ustavila se je pri suhljatemu človeku s svetlo črnimi mustači, ki se je posmehljivo ogledoval po prestrašenih ženskah, ter se s komolcem dotaknila njegovega hrbta.

»Kump, stopi no v uto in poglej, kaj je z našim Lujzom! Kje zadržuje konje v tem vremenu!«

»Jezus, v takem pa ne bi bila rada z živino na cesti!« se je oglasilo med ženskami.

Požegarca je prikimala. Kump se je pognal kvišku, prožno skočil čez klop in se nekajkrat zazibal na bosih nogah.

Nekje blizu hiše je ostro treščilo. Ženske so se spogledale. V gostilniški sobi je odletelo okno in razbite šipe so otožno zacingljale po tleh. Kump, ki je bil že blizu vrat, je obstal in pogledal nazaj. V očeh se mu je prikazala tesnoba. Požegarca, ki se je nameravala zopet pokrižati, je pridržala roko na prsih. Zardeli obraz ji je preganil krč, ko je opazila Kumpovo omahovanje. Besno je otresla z mogočno glavo in pijano zapihala:

»Pojdi, pojdi že, vrag ti! Ali naj naša živina pride zaradi tebe v nesrečo!«

Vrhovci so se potuhnili. V presledkih med grmljavicami je bilo slišati tožeče brenčanje petrolejke. Tenja, ki jo je njen pločevinasti senčnik metal na strop, ga je delala okroglega in rahlega, takisto, kakor da bi se nameraval zdaj zdaj sesuti.

Ko je Kump odrinil vrata, je blisk osvetlil na stopnicah visokega človeka v razpeti srajci in v umazanem klobuku. Veter mu je porinil predpasnik naprej. Pognal se je v vežo, se posmehnil, ko se je ozrl k mizi, in rekel proti Požegarci:

»Lujz je ravnokar prigalopiral s konji domov. Jaz sem svoje privezal. V takem ni, da bi hodil domov. Se bo že izdivjalo in izlilo.«

Sedel je k majhni mizici pri steni ter se začel s štrcljem posušene roke čohati po prepoteni srajci

na prsih. Bikovski vrat se mu je kar razlezel, ko je zamlaskal z ustnicami, zroč na poparjene ženske in molčeče moške, ki so z nestrpnim premikanjem spremljali vsak glas od zunaj.

Na vrata je udaril mladi Požegar. Potegnil si je klobuk z glave in si mahnil z njim po kolenih. Mati se je olajšano ozrla vanj; počasi se je odmajala v kuhinjo. Požegar se je razkoračil sredi veže. Ozrl se je naokrog in, ko je zagledal onega pri mizici, je vedro planil:

»O, tudi tebe je odpihnilo s ceste, Vrban!«

»V tvojo uto sem dal konje vedrit.«

»Ja... Prekleta noč je nocoj. Malo takšnih sem učakal.«

Nanika je prav tedaj planila pod kap na stopnicah. Bila je prepotena in zasopla, toda ni se ji še dalo v hišo. V listju starega kostanja so zašumele debele kaplje dežja, zdajci pa je zrak zaječal od težke plohe. V žlebovih na strehi je zaklokotala voda. Lovila je dež v dlani ter si močila obraz. Čutila je, kako ji je vse telo polno moči, mladosti in sreče. Veter, ki je potegnil z druge strani, je butnil vanjo štrene deževnice. Odrinila je duri ter se opotekla v vežo. Šlo ji je na smeh. Tako zabaven in tako grozljiv je bil ta večer, da prvi hip v veži ni nikogar opazila. Potlej pa se je zbegala. Osemnajst težakov je uprlo radovedne oči vanjo. Obšel jo je občutek, da tu ni njen dom in da ni polnih dvajset let polagala vrhovcem jedi na to mizo. Nekateri so bili starejši, nekatere pa je pomnila, ko so sedli sem prvič in v zadregi zajemali iz sklede. Samo suhljata, z vsem vragom napolnjena Kata ni bila nikoli v zadregi. Namazan jezik in dobra volja sta ji olajšala vsako stvar. Zdaj je dvigala glavo najviše med ženskami in jo ogledovala s porogljivim pogledom. Privzdignila se je na klopi in porinila brado proti nji.

»Hitro sta opravila svoje...«

Odgovoril ji je smeh v pesti in drsanje nog pod mizo.

Grmenje se je oddaljilo. Šum dežja je zaglušil zmerom rahlejše sunke grmenja in kmalu se je na oknu videl le še oslabeli pramen bliskov. Vrhovci so se jeli dvigati.

Nanika si je položila roke na trebuh. Kump je segel po ročko ter ji jo ponudil. Odkimala je. Ni mogla dalje prenašati zvedavih pogledov, muzanja in spogledovanja. Stopila je naprej in se ponorčevala:

»Še niste nikdar videli neveste!«

Skozi kuhinjska vrata se je primajala Požegarca. Zdaj se je bila že otresla strahu. Ogromna, s krili prav do tal, z visoko dvignjeno glavo se je drsaje približevala Naniki. Sredi veže je obstala. Odrinila je zalite komolce daleč od sebe in zahripala:

»Jokala bi se rajši, jokala, pa se režiš!«

Nanika je sklenila, da se ne bo pregovarjala s pijano gospodinjo, vendar pa se ni mogla zadržati, da ne bi bleknila:

»Če sem pa vesela.«

»Jaz ti pa rečem, prekleta takšna možitev... Le počakaj!«

»Zakaj?«

»Oh, dekla jemlje hlapca!... Siromakov bosta namigala za cel hram, kmet jih bo pa moral rediti. Ni že dovolj takšnih, ki jim je treba samo dajati?... Enkrat mora biti tega konec... Takim bi bilo treba zabraniti ženitev.« Z vidno naslado je usekala: »Ne boš se poročila!... Ne pustim... V zimi pa boš klečala pred menoj in me prosila, naj te rešim stradanja. Ne, dovolj jih je že takšnih. Te pri mizi poglej! Vsem tem moram dajati. Crknili bi, če bi ne bilo našega grunta. S tem, da malo rijejo z motikami po njivah, ne odslužijo, kar jim dajem.«

Upehana je umolknila, tedaj pa se je oglasila Čušovca:

»Premisliti je treba, seveda, preden si človek obesi na vrat ta jarem. Povem tu pred vsemi, da bi se ne upala poročiti na nič. Še nama je težko, pa imava kos sveta in svojo kočo. Siromak je itak samo za nadlego na svetu.«

Nanika je ni pogledala. Iz osuplosti se ji je porajal odpor. Ko je pred dvajsetimi leti odložila culo v tej veži, jo je Požegarca streskala po obrazu prej, preden ji je dala jesti, češ da domišljavo gleda. Odločila je, da mora spati v svinjskih hlevih. Od tistega časa še ni ležala v izbi. Z jeznim pogledom je šla po vrhovcih. Žampovca, Lodnarca, Košarica, Gazdečka, Kumpovca, Botičkarca, Kocuvanjica so umikale oči in pobešale glave, možje na drugem koncu mize pa so si s prsti vrtali v mustače. Razen Lodnarce in Kumpovce so se poročile vse zadnji dve ali tri leta in nihče ni rekel besede proti temu. Nagnila se je naprej in zaječala:

»Nimate se pravice mešati v to, kar delam. Kmalu mi bo devetindvajset let.«

Starka se ji je približala. Tik ob nosu je začutila miganje debelega prsta. Slina, ki jo je škropila v obraz, jo je zapekla.

»Ti bom že dala poroko!... Še jaz sem se s strahom odločila zanjo, pa vidiš, kako reč sva imela. To ti pa nima niti svoje sklede, a se reži in ne vidi, kam tišči. Zdaj imaš vsaj kruh. Ali mogoče moj ni več dober zate?... Kaj pa je moški potreben dekli? V tuj hram te bo zvlekel... Radi bi se šli nekake viničarje, ker mislite, da tam ni treba ubogati. Dekla bodi dekla in ubogaj, pa amen! Taki, kot sta vidva, se nimajo pravice poročati.« Omagala je. Jeza jo je prevzela, naenkrat pa se je obrnila proti Vrbanu:

»Jok, ti si občinski odbornik. Občina mora skleniti, da se hlapci in dekle ne bodo ženili... Ko bo prišel sem poslanec, mu jih bom že napela v ušesa... Davke vedo obesiti gruntarju, tega pa ne vedo na-

praviti, da bi se reveži ne množili dalje. Kakor kobilic se jih je razplodilo, ti kmet pa jih preživljaj... Treba bo izdati tak zakon...« Otresla je z glavo in se sklonila k Naniki: »Ne, ne boš se poročila!... Zaman me gledaš kot kača... Ne bom redila tvojih pamžev. Že ti dovolj požreš. Kamor gre, kaj gloda, kakor podgana.«

Naniki so lica gorela. Začutila je, kako ji noge slabijo. Rada bi se kam naslonila. Ozrla se je naokrog. Pogled ji je obstal na Vrbanu. Praskal se je pod velikim klobukom. Na obritih ustnicah mu je ležal vse prej kot dober smehljaj. Med koleni je tiščal bič in v basu zagodel:

»Prav imate, Faruna. Dobro pomnim, kako sem se z očetom peljal prvič v vrh. Vsi hrami po vrhu so bili še prazni. Kmet jih je imel samo za tisto pot, ko je delal v gorici. Zdaj po vojni pa je vsaka luknja polna; kjer človek odpahne vrata, se mu vsuje pod noge kita otrok. Razmnožili so se po bajtah kot mačke. In kaj bomo vsi skupaj žrli, če bo šlo tako naprej? To je tisto. Zato le dobro premisli.«

Ni pogledal Nanike, samo s koleni je pokazal proti nji. Med ženskami se je zaslišalo pritrjevanje in vzdihi.

»Pamet imej; ostani sama! Kaj ti pa tu manjka. Dedec pa... Še najboljši pije ženski kri.«

Drobni kolobarji pred Nanikinimi očmi so se večali. Zgubljeno je pogledala k vratom. Oči so se ji napolnile s solzami. Pokrila si jih je z dlanmi in zaječala:

»Kaj sem vam storila, za boga svetega?!«

»Zdaj se boš pa še cmerila!... Večerjat se poberi, da boš jutri lahko šla s hlapcem v Radgono.«

Požegar se je dvignil. Stopil je k materi, ki se je sumljivo majala ter jo prijel za ramena. »Leč pojdite, saj vidite, da komaj stojite!« ji je prigovarjal.

Pogledala ga je začudeno. Obraz ji je upadel in molče je dopustila, da jo je odvedel.

Nanika je planila ven. Gosta ploha ji je ohladila glavo. Ko je odpahnila dveri v svinjake in se znašla v svoji izbici, jo je postalo sram solz. Obšla jo je srečna zavest, da jo jutrišnji dan povede proč iz tega vzdušja, ki ji je skoraj že izžgalo dušo. Sedla je v posteljo. Na majhni šipi se je kdaj pa kdaj zasvetil oslabljeni blisk. Dež je prijazno škrebetal. Nepobeljena soba, ki jo je bila okrasila s papirnatimi podobami, je bila komaj tolikšna, da je otipala stene in strop, ako je razširila roke. Čeravno jo je sovražila, ker ji je — napolnjena z neprestanim svinjskim kruljenjem — povzročala toliko žalosti, se je vendar zavedala, da so v te sive stene vtisnjene vse njene najlepše sanje. Mnogo je prejokala, še več pa se je morebiti veselila. Kak človek je včasih dejal: »Saj to dekle zase nima nikoli časa!« Ampak ona je vedela najti ponoči pol urice zase. V tej sobi si je lahko šepetala o svojih zaljubljenostih. Tudi ljubila je. O, bilo jih ni malo, toda niti eden ni nikoli izvedel za njeno ljubezen. Nikoli ni prišel nihče v njeno kamro, vendar pa je ležala s toliko moškimi. S Kumpom na priliko, ko se je komaj razvila v dekle. Do ušes je bila zaljubljena v njegove dobre oči. Z Valentom, ki je prižigal v cerkvi sveče. Ko si je ob velikih praznikih oblekel dolgo belo srajco ter se visok in droban prerival med ženskami, je visela neprestano z očmi na njem. Toda gorje, če bi jo pogledal! Morebiti bi zgorela od rdečice. Potlej je spala s Hojkovjakom. Na veselicah je igral klarinet. Menda so bile vse ženske zatelebane v njegovo zgovornost in v njegov zagoreli, drzni obraz. Spala je tudi z mladim Požegarjem, potlej ga pa mesec dni ni upala pogledati. O, in še z mnogimi je spala. Vendar se je tako pogosto spraševala, kaj bi bilo, ako bi ti fantje vedeli, da so ležali pri nji. Nasmehnila se je. Zdaj so se na temnem

stropu risale podobe vseh, ki jih je ljubila. Samo Tunekove ni bilo. S Tunekom ni spala nikoli. Trudila se je, da bi ga začutila v srcu in verjela, da ga bo še vzljubila.

Že davno je prenehalo deževati, le kdaj pa kdaj je veter otresel z drevja težke kaplje, ki so glasno čofnile v luže. Svetla noč je vdrla v njeno izbo in jo poživila. Naniki je globoki vdih razrinil prsi. Začudeno si je pomela oči in se nasmehnila. Oblečena se je vrgla v posteljo.

Ljudska knjižnica Šiška

V.

Po klancu proti vasi je cvilil voz. Težka Družovčeva vola sta z dviganjem glav zadrževala naprej uhajajoče oje in se umikala za cesto.

»Joj, zvrnil boš!... Ti si pa res voznik!« se je smejala Nanika z visokim, sproščenim glasom. Sunila je Pohariča pod rebra. Umikal se ji je ter se stisnil k ročici. Sedela sta na vozu pri strani. Med njima je tekel tihi pomenek z rokami in očmi. Muzala sta se, si kimala in odkimavala ter pazila drug drugemu na roke. Pod vozom pa so se jima bile sprepletle noge. Kadar se je Tuneku posrečilo, da ji je segel neopazno pod ruto ter jo vščipnil zadaj v nizki vrat, je zamižala in se potegnila vase. Nista mogla skrivati, da sta srečna. Navadila sta se iz nasmeškov in pregibanja obraza brati, kar sta si želela povedati. Abeceda njunih trepalnic, obrvi in lic je morala biti čudovito natančna, zakaj nikoli se ni zgodilo, da bi se ne razumela.

Nanika je nekoliko shujšala, toda bila je sveža in pomlajena. Oči so ji jasno sijale. Tunek pa se je razvil. Gibčno se je preobračal na vozu in se režal z živahnim smehom.

»Zdaj bi pa že lahko miroval!« ga je oštevala, ko jo je domiselno nadlegoval. Z nekako prizanesljivo

hudomušnostjo si ga je ogledala in dodala: »Fant, kako si se predrugačil! Ko sva se spoznala, sem se ti morala včasih smejati.«

»Zakaj pa si me vlekla k sebi, če ti nisem bil všeč? ... Sem se ti mogoče vsiljeval?«

Siti smeh ga je razganjal, oči se mu niso mogle izmotati iz priprtih vek. Brezskrbno privzdignjeni mustači so se mu tresli.

»Kaj govoriš? ... Kdo pa je primijavkal za menoj ... Saj veš, takrat.« In zmignila je z rameni, kakor da jo je užalil.

»Me nisi čakala? ... Počepala si po stezi in mahala z repom ...«

»O Jezus, še lagati je začel!«

Mahnila ga je po ustih, da ni mogel dokončati, potlej pa se je naslonila nanj. Prekanjeno se mu je nagnila k ušesu.

»Pripoveduj mi no, kako si hodil za menoj!«

Odrinil jo je s komolcem. Kadar mu je hotela ponagajati, ga je spomnila na to. Lani maja se je po molitvi pri kapeli spustil za njo. Šla je čez Vrbanov sadovnjak. Bil je že gost mrak. Videl je njeno belo ruto in hitel, da bi mu ne ušla. Ko sta bila že daleč od vasi, jo je poklical. Delala se je, kakor da ga ne sliši; naenkrat pa se je med hojo obrnila nazaj in prestrašeno zasopla:

»Kaj pa je, za boga svetega?«

Počakala ga je, toda prekleti jezik ga je pustil na cedilu. Zdaj ji nenadoma ni imel kaj povedati. Od zadrege je pokašljeval in si natezal brke. Ona ga je oplazila z začudenimi očmi in dobro je videl, kako zatajuje na ustnicah posmeh. Uživala je nad njegovo odrevenelostjo.

Že sta se vzpela do Požegarjevih goric. Na griču pred njima se je dvigala velika senca cerkve, zadaj pa je bila Požegarjeva hiša. Še nekaj minut in moral se bo posloviti. Tedaj pa se je oglasila ona:

»Boste jutri okopavali koruzo?«

»Ja, na Vakajevem... Zdaj je že čas za okopavanje.«

»Ja.«

Jezik mu je spet nehal migati. V prazni glavi mu je žehtela vročina. Najraje bi mahnil z njo po kolu.

»Letos je vse nekam zapoznelo.«

»Je pač tako!« je zaječal in zmigal z rameni.

Šla sta hitreje. Naposled je ujel v nos sladke vonjave in se ves stresel, ko je dejal:

»Kako gorice dišijo.«

»Mladike imajo tak duh.«

Ustavila se je, da bi se izsopla. Ozrla se je po njem. V temi so ji žarele oči. Čakala je, da je prišel do nje. Zadržala ga je z ramo in se oglasila z mehkim glasom:

»V taki noči bi bil človek pripravljen napraviti ne vem kaj.«

»Komarji so pa letos hudi!« se je utrgalo iz njega, ko se je dopnil po licu, kjer se mu jih je nekaj motovililo.

Zakrilila je z rokami ter se spustila navzgor. Sledil ji je s povešeno glavo. S členki stisnjenih prstov se je mlatil po sencih, toda glava je ostala prazna. Nanika ga je počakala na sepu. Zastavila mu je pot in vrgla vanj:

»Zdaj pa ne smeš dalje z menoj, da se ne prehladiš v jezik.«

Skljućil se je in zdrvel v dolino. Sklenil je, da je nikoli več ne pogleda, toda ni se mogel otresti misli nanjo.

»No vidiš, spodila sem te, pa si vendar spet prilezel za menoj,« se je posmehnila, kakor da bi sledila njegovim mislim.

Voz je priškripal v vas. Od mosta je pritekel deček in kričal na vsa usta:

»Strica so že našli!«

Pri kapeli na podrtem brestu je sedela Slanovca. Okrog nje so se bile zgrnile ženske.

Vola sta se ustavila in Nanika je skočila z voza. Obšla jo je neprijetna slutnja.

Deček na cesti je poskočil in se zadrl, kažoč z rokami nazaj:

»Nesejo jih, nesejo jih!«

»Nekaj se je zgodilo,« je zamrmrala proti Tuneku. Glas ji je postal tako hladen in previden, da se je začudila, kakor da bi ne spregovorila ona.

Tunek se je skobalil z voza. Stala sta drug ob drugem, si zastirala oči in gledala, kako se za vrbami ob Pesnici premika gruča moških. Nekdo je na vso moč stekel proti mostu. Stala sta neodločno, nato pa se je ona spomnila:

»Stopi no in poizvej, kaj je! Jaz pa pojdem z voli.«

Ženske so se razgrnile in zagledala sta z razkuštranimi lasmi zavešen Slanovčin obraz. »Poglej!« je zaječala Nanika. Usta so se ji v trenutku posušila. Utrnila se je od voza in se v dolgih skokih poganjala h kapeli. Vračala se je upadla. Skrivala je pred njim preplašene oči in, ko se je ustavila ob njem, ji je privrel iz prsi vzdih:

»Kaj bova pa zdaj midva!?«

Omahnila je na voz. Sedel je k nji in pognal. Tiščalo ga je v grlu, toda spregovoriti ni mogel. Nekaka mora mu je ležala na prsih.

»Slana so se utopili!« je bruhnilo iz nje.

Začutil je, kako se mu je zganila koža na hrbtu. Čez ustnice se mu je razlilo samo začudeno mrčanje.

»Sodnija jima je pobrala grunt, živino in vse. Podpisala sta nekako jamščino Slanovemu bratu, ki je trgovec. Zdaj pa je vse šlo.«

Šla si je s prsti pod ruto in se ukvarjala z lasmi. V dušo se ji je prikradlo prepričanje, da je zdaj konec veselih dni, ki sta jih preživljala po poroki. Vzdihnila je:

»Kaj bo z nama, če bo koča prodana?«

Počasi je dvigal ramena; ko pa ga je obletela z vročičnim pogledom, jih ni upal spustiti. Šele gori, ko sta zavila proti Družovčevem hramu, je zaječal:

»Bo že kako!«

Prav tisti ohlajeni poznojesenski dan, ko je bil pogreb nepričakovano umrlega Družovca, je bila dražba Slanovih gruntov. Vsa vas in vsi vrhi naokrog so bili razgibani. Pohariča sta že na sedmini izvedela, da je kmetijo z vsem kupil nekak Kričman, goriški prišlek. Šla sta potrta domov in koča se jima zdaj ni zdela nič več tako njuna.

V nedeljo popoldne ju je novi gospodar obiskal. Vrban jima ga je porinil skozi vrata. Bil je visok in tršat možak, že nekoliko v letih. Ko si je pomaknil s stisnjeno pestjo oguljeno polšjo kučmo nazaj, si je razgalil visoko plešasto čelo. Vihal si je s sivimi nitmi prepredene mustače in se med privzdigovanjem krepkega nosu oziral po vseh kotih.

»To je novi gospodar!« ga je predstavil Vrban.

Kričman je gledal po hramu. Za nov predpasnik se mu je lovil kakih šest let star deček.

Pohariča sta stala molče pred pečjo. Naniki je bilo, kakor da bi stala z vso svojo kramo na sejmu. Nekje za ušesi jo je pekel sram. Tunek pa je porinil roke v žepe. Komolci so mu nemirno vztrepetavali.

»Viničarija je lepa in velika,« se je Kričman kimaje obrnil k Vrbanu, ki si je, naslonjen na vrata, zvijal cigareto z eno roko.

»O, saj sva zadovoljna tu... Pa tak mir je.«

Nanika je mislila, da mora nekaj reči, toda glas ji je zazvenel tako hripavo, da je zardela.

Kričman jo je pogledal naravnost v obraz. Ogledal si je še Tuneka; velike obrvi so se mu privzdignile in počasi je spregovoril:

»Do Novega leta sta lahko še tu. Potlej pa, kamor vesta.«

Po vsem telesu so se ji zarile v kožo drobne bucike. Čutila jih je tudi v srcu in v glavi. Privila se je k možu in zastokala:

»Zakaj pa naju mečete na cesto?!«

»Meni so potrebni pastirji in hlapčki. Ta hram je za veliko družino, ne pa za dva človeka.«

»Vsak pri svojem kmetu bi ostala. Treba se vama je bilo poročiti!« je zamrčal Vrban in puhnil od sebe polna usta dima.

Nanika ga ni poslušala. Zadrsala je za Kričmanom. Na mah je bilo porušeno vse, kar je s tolikšno prizadevnostjo postavljala na noge. V grlu so jo zaskelele solze, obraz se ji je spačil od ponižnosti. Mali Kričmanov sinko se ji je zastrmel v mokre oči in se posmehnil.

»Gospodar...« je začela proseče.

Tunek je planil k nji, ji strgal k prošnji vzdignjene roke s prsi, jo potegnil k peči ter zahropel:

»Pusti! Ne vidiš, da se delajo norca iz človeka?... Kaj boš prosila takšne hudiče!«

Ko sta ostala sama, sta sedela vsak na svojem koncu klopi in molčala. Bližal se je večer. Hladni veter je trkal na okna. Zdelo se jima je, da je zdaj njuna mladost pri kraju. Mraz in hlad jo bosta dokončno zamorila.

VI.

Jesenskega večera, ko je mrko oko prvega krajca vleklo svoj zaničljivi pogled že dolgo po vrhih, se je Nanika dvigala proti viničariji. S komolci je razrivala obledelo rožje trt ter včasih pogledala odsotno na trs, kjer je šelestelo veneče listje. Razprtim očem podobno so se pod njim bleščale dozorele jagode grozdja.

V zavihani janki je nosila kos kvasenic, ki jih je spotoma ščipala in devala v usta.

S Tunekom sta kopala krompir pri Kovačecu. Življenje se jima je zadrgnilo v vozel, ki ga ni bilo mogoče razvezati. Gospodar jima je drago računal vsako uslugo in nikoli mu svojega dolga nista mogla odslužiti. Tunek je šel k večerji, ona pa ni utegnila. Že dolgo je tega, kar je lahko mirno obsedela pri večerji in se udeleževala šal. Odkar sta morala iz Slanovčine bajte, jima je vse drselo nazaj. Zdaj časa zase nista imela niti ob nedeljah.

Bose noge so ji spodrsavale na rosni travi. Bajta, ki jo je ugledala v temi, je čepela na kopastem griču. Jesenski vetrovi so ji bili raztrgali slamnato sleme. Trhle preklje so štrlele iz njega. Siva, preperela vetrnica je visela spredaj čez svisli. Podobna je bila prelomljeni nogi. Glinasti dimnik se je nagnil po strani. Polovico se ga je bilo to jesen odkrušilo. Čutila je, kako ji je vsak košček te bajte zagrenil življenje in se nekam privoščljivo ozirala po zapuščenih stenah. Kokoši so jih bile izpraskale, belež je že rumenel, toda ni utegnila in tudi ni hotela pobeliti. Kupček buč pred podokni jo je bolel v oči. Po podstenjah je bila naložena vsakovrstna brkljarija. Na vsem pa je bilo videti nered.

Obstala je na sepu. Nekoč si je vse to drugače predstavljala. S strtim pogledom se je ozrla v tanke zvezde, ki so še zmerom zagorevale na sivkastem nebu. Tri leta sta bila že na tem vrhu. Tunek se je obdal z oklepom svoje neskončne potrpežljivosti, ki jo je žrla kakor rja. Z vsemi silami je tiščala od tod in iskala kake sprejemljive rešitve, a ni je našla. Čutila je, kako se je mož izogiblje. Če je le mogel, je pobegnil na delo sam in najraje se je tudi vračal sam. Kepa ledu je padla na njun zakon in kar koli je storila, jo je še povečalo.

Mesec se je dvignil ter posvetil v majhna okna hrama. V izbi se je oglasil otroški jok. Najprej je otožno zavekalo, potlej pa proseče in krčevito.

Nanika je skočila s sepa. Po nekaj korakih je bila pri vratih. Potegnila je kljuko s trama in ropotaje odklenila.

Oslabljena svetloba, ki je pritekala skozi šipe, se je na tleh široko razlezla. Trepetala je na majhnem otroku, ki je ležal kraj scefrane suknje na golih tleh, iz katerih je bila mokra ilovica izgrizena. Ležal je na hrbtu. Roke in noge so mu tičale v blatu. Z glavico je tolkel po zmočeni prsti pod seboj.

Nanika je na pragu obstala. Ko je zagledala otroka, ji je srce boleče zadrhtelo, in prijela se je za prsi. Napolnil jih je občutek krivde. Večer za večerom je gledala otroka takšnega, vselej jo je pogled nanj bolel, nocoj pa jo je pretresel. Spravila ga je na svet in ga pušča tu kot žival. Toda bridko se je zavedla, da ni izhoda. Gospodar ni puščal, da bi ženske vlačile otroke seboj na delo. Opljusknil jo je močnejši jok in nagnila se je naprej.

»Lizika, glej, zdaj sem pa prišla!«

Otrok je zahlastal v temo in previdno utihnil. Okrenil je glavo in neverno gledal v odprtino vrat, kjer je Nanika še zmerom stala. S tal se je oglasilo: »Mama!« Strgala si je pesti s prsi in skočila k peči. Prižgala je leščerbo ter jo položila na rob pečnic.

Majhna glava se je dvignila. Široke oči so se zastrmele v luč, potlej pa so šle tipaje ob peči. Ko so se ustavili na Naniki, so se razživele in se nasmehnile. Deklica se je skobacala na noge. Bosa, s temnimi marogami umazanije na obrazu, s prekratko srajčko, ki je bila na prsih vsa mokra, je prikobacala k nji. Zarila se ji je med krila.

Nanika se ni mogla premakniti. Ustnice so ji vztrepetavale. S silo je tiščala nazaj solze, ki so ji vrele v oči. Pokrila si je obraz z dlanmi. Z grozo je

SLOVENSKI

poslušala ihtenje ob sebi, nato pa se je sesedla za peč ter si potegnila otroka v naročje. Dolgo ni mogla izreči niti besede. Trudila se je, da bi ga posušila in ogrela. Tako neznansko si je želela, da bi otrok dojel, kako ga ima rada in kako ji je težko. Z drhtečimi prsti mu je grebla po laseh, naposled pa jo je zlomil stok.

»Kristus, kakšni siromaki smo!«

Otrok je utihnil. Videla je, kako je grbančil drobne obrvi in iskal njenega pogleda. Z rokami ji je prišel do obraza. Pretipal ji ga je, kakor da se hoče prepričati, če je zares prava.

Še pred nekaj minutami, ko je šla med goricami proti koči, se ji je zdelo, da je njena ljubezen do otroka mlačna in boleča in da na vsem svetu ni matere, ki bi s tako lahkoto odrivala misli nanj. Zdaj pa se je jasno zavedala, da je otrok edino, kar ji pričara v otopelo življenje kak svetel trenutek. Postalo ji je toplo pri srcu. Verjela je, da bo lahko dala otroku vse, kar je kdaj koli želela zase. Sklonila se je in zašepetala darežljivo:

»Svojo hišo bomo imeli in svoj grunt. Boš videla.«

Široke oči so se zastrmele vanjo, se nasmehnile in spet zresnile.

»In pasla boš po vratnikih... Videla boš, kako bo lepo, ko bomo v svojem. Tam ne boš več sama. Lahko bom zmerom pri tebi.

Tunek je prišel pozno. Dom je bil do tedaj že urejen. Otrok je kobacal po izbi in se še zmerom zalagal s kvasenicami. Ko je naposled omagal in zadremal pod mizo, sta ga položila na peč, kjer je imel ležišče.

»Kako pravzaprav misliš?« je vprašala Nanika, ko sta legla v škripajočo posteljo. Podprla si je glavo s pestjo ter gledala, kako je ugašajoči mesec požoltel možev obraz. Strmel je v kot in premikal pod tilnik podvite roke.

»No, kako misliš, te vprašam?«

Znižala je glas ter se odmaknila od njega. Imelo jo je, da bi mu segla v razmršene lase. Ko je stopil čez prag, se je vsa dobrota na mah posušila v nji.

»Kaj je, a?«

»Kaj je?... Jezus Kristus!« je buhnilo iz nje. Pognala se je navzgor in zarila prste v odsunjeno odejo. »Jaz ne morem spati od skrbi, ta pa sprašuje, kaj je... Pogovoriva se, saj sva mož in žena! Ne vidiš, da tako ne moreva dalje živeti!«

»Nanika...« Želel je nekaj povedati, a prehitela ga je.

»Nič Nanika! S tem klicanjem me ne boš več preslepil. Dovolj dolgo sem verjela tem tvojim Nanikam!«

Besede so se ji vezale same od sebe. Ni jim iskala smisla, želela je le, da bi bile dovolj ostre. Že od jutra je bila močno razburjena. Grizel jo je možev mir, tista njegova otrpla brezbrižnost, s katero je odrival vse, kar se je zdelo nji neznansko pomembno. Bilo je, kot da mu življenje, v katerem živi, ustreza. Kadar je imel le trohico časa, je brkljal okrog hrama. Nji pa je bila hiša z gričem vred zdaj že tako zoprna, da je komaj prenašala pogled nanjo. Videla je, s kako skrbnostjo se loteva dela, kako pazi na otroka, kako skrben je zastran nje, toda zdaj mu je tudi to zamerila. Kar je napravil, ji ni ugajalo. V njenih prsih je bilo takisto, kakor da bi ji zraslo novo srce: bridko in neprijazno, napolnjeno samo z jezo. Vsa je gorela v prepričanju, da je nekaj zamudila, da čas teče neznansko naglo, ona pa se motovili nekje in sega v veter s praznimi dlanmi. Ta mah se je povsem jasno zavedala, da ni bila izbrala pravega moža.

»Truden sem, slišiš!« se je Tunek spravljivo oglasil. Odkar je imela takšne večerne polete v svet nerazpoloženja, je postal dvakrat nesrečen: bolelo ga je, da se jima je družinski mir tako do temeljev porušil in smilila se mu je. Ob večerih se je vračal

zbegan domov z dela. Za srajco je prinašal kaj zanjo. Upa, da je hudega konec; ko pa zagleda njene zgubljene oči, zgine na podstenje ter skrije, kar ji je nameraval dati. Boji se je in jo ljubi z grenko, poteptano ljubeznijo, splašeno, prikrito, kakor da bi bil njen obstoj v takšnih razmerah zločin. Ne more verjeti v tisto, kar napolnjuje nji življenje, in pretresen je zaradi njene trmaste vere. Ne pozna ovir, ne pozna omahovanja. Kakor slepec se mu zdi s svojim neuresničljivim koprnenjem. — Svojo hišo! — Kakor da bi padale hiše siromakom z neba! Kakšne težave so pri tem, tega ona noče upoštevati. Njegova nrav pa se raje ukloni težavam, kakor da bi jih poskušala prejadrati. »Bo že kako!« To njegovo življenjsko geslo ga nosi naprej kot pijanca po ledu. Je pa tudi v živem nasprotju z ženino nestrpnostjo in z njenimi cilji, v katere ni prenehala verjeti niti v najhujših časih. Njemu pa so bili ti cilji gradovi v oblakih. »Joj, kam si odšla!« se ji je včasih posmehnil. Zanjo je bilo ne samo verjetno, marveč povsem zanesljivo, da bo prišla do svoje hiše. Njemu pa se je upiralo misliti na kaj takšnega. Le včasih se ji je posrečilo, da ga je potegnila za seboj, v postelji, ko mu je pripovedovala tako živo, kakor da bi njun hram zares že stal in ju čakal. Zdaj je bilo zanj važno, kako bi kupil dekletu čevlje in krilce. Zima je bila pred pragom, dekle pa je bilo nago. Mršil je čelo in želel, da bi žena brž utihnila.

»Zasmrči, o le zasmrči, da ti ne bom mogla povedati, kaj mislim o tebi!« je ujedjivo popadla.

Stisnil je čeljusti, da bi česa ne zinil. Njene plameneče oči so svetile vanj s tako brezobzirnostjo, da se je vznemiril. V mraku je videl, kako stiska pesti in ni ga več strpelo. Preden je nadaljevala, mu je privrelo iz ust:

»Spet ni kaj prav?... Če te srbi jezik, pojdi in ga podrgni po podstenjah.«

»Kaj?« Izmotala je noge izpod odeje in planila iz postelje. Užalil jo je, da ni mogla do besede. Prižgala je leščerbo ter si jo nekaj časa držala pred obrazom. Mahoma pa jo je postavila na peč. V dveh skokih je bila pri njem. Zardele oči so ji otrpnile. Zamahnila je s pestjo po postelji in zakričala:

»Ne mislim dalje ostati v takšnem svinjaku, da boš vedel. Hočem svoj hram! Kak moški pa si, da lahko gledaš družino v takem! Ko bi bilo treba iti k Družovcu, ko so ti obljubili, da ti bodo zapisali, si čakal, da so prej umrli. Vakaj nama je obljubil opeko, če bi mu pomagala posekati gozd, pa si se ustrašil Kovačeca. Za nič se ne brigaš, vse bi morala jaz. Drugi so si že opomogli, midva pa sva še tisto zapravila, kar sva imela. Zdaj pa mi je tega dovolj. Hočem, da se pogovoriva, kako misliš!«

Počasi se je dvignil na komolce. V prsi se mu je zarezala misel, da ga nima rada. Ustrašil se je. Razbolelo se je zagledal v njen pobledeli obraz, reči pa ni mogel ničesar. Ta hip ni razumel, kar mu je kričala.

Otrok se je vzdramil. Na šipe je pritisnil veter z otožnim tuljenjem.

Nanika je skočila k peči, kakor da jo je na mah obletela rešitev. Pograbila je otroka, ga potegnila k sebi ter ga ponesla k postelji. Tiščala je dekletce vanj in sikala:

»Le poglej, kakšnega očeta imaš, le poglej!«

Naenkrat pa je zajokala z globljim glasom. Po licih so se ji ulile solze. Odnesla je prestrašenega otroka na peč in omahnila na klop. Njeno sopenje je napolnilo vso izbo.

Tunek se je pognal iz postelje. Z dlanjo je utrnil leščerbo, stisnil ženo v naročje ter jo ponesel v posteljo. Mrtvo mu je obležala v rokah in dopustila, da jo je pogrnil. Ždel je nad njenim objokanim

obrazom, dokler se ji niso pleča umirila. Iz joka se je potlej izvil njen oslabeli glas:

»Si hud name?«

Omahnil je na posteljo, pritisnil glavo k njeni in vprašal:

»Kaj bi pravzaprav rada?«

Prenehala je hlipati. Z vročimi prsti se je dotipala do njegove dlani ter si jo ponesla na trebuh. Tam se je, nekje tako blizu, da je odmaknil prste, pregibal nov siromak.

»Za tega me skrbi. Ne bi rada, da bi živel v takem kot Lizika.«

Objel jo je, potlej pa spet ponesel roko na trebuh. Ko je začutil nemirne sunke novega bitja, se je zasmejal. Nepoznan človeček, ki se je gibal pod njegovimi prsti, ga je napolnil z nepojmljivim veseljem. Bilo je, kakor da se rojstva prvega otroka niti ni zavedel. Mahoma mu je postalo jasno, da ta ne bo smel živeti tu. Moral bo v boljši hram in v lepše okolje.

»Kravo bo treba,« se je Nanika ponižno oglasila.

»Kravo, ja,« je odgovoril in bil je prepričan, da jo bo lahko koj jutri našel in privedel v hlev. Za Liziko ni bilo treba krave. Komu neki bi prišlo na misel, da bi jo zanjo zahteval. Navadili so jo na mrzel fižol in jedla ga je vse dni, ko je bila sama v hramu. Za tega bo pa treba kravo.

»In kam drugam bova morala.«

»Da, kam drugam bo treba.«

Jasno. Takoj pojdeta drugam. Dovolj dolgo že paseta revščino na tem vrhu. Drugi viničarji lahko vsaj kdaj pa kdaj povasujejo pri sosedih. Kadar je človeku težko, se odpravi k sosedu. Včasih zmanjka vžigalic ali soli. Ali naj gresta s tega vrha, kjer sta sama, v Smolince?... Vsekakor se bo treba preseliti. Zdaj je bilo mahoma praznih toliko koč, da je treba kakšno le poiskati.

»Kako pa govoriš? Saj si ves drugačen,« se je oglasila. Začudil se je njenemu vprašanju. Ne, zmerom je bil tak, samo ni mu dala priložnosti, da bi se izkazal.

Prijela ga je za dlan, ki ji je še zmerom počivala na trebuhu, ter mu jo odrinila, ne z nevoljo, marveč tako, kakor da ga hoče opomniti, kako sta se oddaljila nekam v neresnični svet. Vendar pa ji je ta hip samoprevara ustrezala. Ako bi ji dejal, da je do krave nemogoče priti brez denarja, bi nemara v nji znova zaživelo tisto zoprno, kar jo je trpinčilo. Bila je rahlo pijana od tega upanja. Nekoč si je tako želela svetle izbe z belimi zastorčki, kakor jih je imela v svoji spalnici mlada Požegarca. Kadar je imela priliko, jo je ogledovala z zavistjo in jo občudovala. Že davno je morala misel na to zavreči, zdaj pa se je mahoma spet znašla na tistem pragu. Poiskala je z ustnicami Tunekovo povešeno oho.

»Mi boš tudi zavese obesil na okna?«

»Zavese?« se je začudil, potlej pa je dodal zaskrbljeno: »Veš kaj, razsipna ne bova smela biti.«

Dvignila je glavo, si šla s pestmi čez oči in ga pogledala. Prebujala se je iz sanj in resnično jo je zaskrbelo, kaj se je zgodilo z njim. Odgovarjal ji je, kakor da bi imel polne žepe denarja. Zapiral je oči. Obrvi so mu rahlo plale. Okrog ust mu je živelo nekaj novega, nji nepoznanega. S strahom se je sklonila nadenj.

»Tunek, si ti?« Ko jo je pogledal, je zaječala: »Jezus Kristus, sva znorela ali kaj!«

Vzdihnila je in zmajala z glavo.

»Zakaj nisva tako zaspala!« je zamrmral, ko jo je objel.

Mesec je zašel. Izba se je zagrnila v mehko sivkasto temo. Slama pod kapom je šumela, sanje so zbežale in zmočena tla so spet zadišala s starim, zadušljivim vonjem.

Nekaj časa se je slišalo samo njuno umirjeno dihanje, nato pa se je oglasil njegov šepet:

»Prej se mi je zdelo, viš, da si se ohladila do mene.«

S prsti mu je šla v mustače in se nekaj trenutkov poigravala v njih. Nasmehnila se je. Bilo je kratko in malo nemogoče.

»Kako moreš kaj takšnega misliti!«

»Objemljem te, pa se mi zdi, da si samo s kožo pri meni.«

Zagrnila mu je glavo s prsmi, s katerih je naglo potegnila preperelo jopo. Še nikoli si ni tako želela, da bi bil resnično njen. Začutila je sunkovite utripe njegovega srca in topla blaženost se ji je razlila po telesu.

Zjutraj jo je vzdramilo zvonjenje. Previdno se je ozrla na moža in smuknila iz postelje. Po mrzli rosi se je pognala v gorico. Odščipnila je velik zlatorumen grozd in pohitela z njim v hram. Položila ga je Tuneku pod brado. Stresel se je. Prestrašeno je razklenil oči in odrinil mokro gmoto, potem pa je pograbil grozd z obema rokama. Potegnil jo je s komolcem k sebi, odtrgal najlepšo jagodo ter ji jo položil na ustnice. Pozobala sta vsak samo eno.

»Kako pa si se tega domislila?« je vprašal občudujoče.

»Nisi se ti, pa sem se morala jaz.«

Smejala se je. Nova moč ji je napolnile prsi. Sedla je k njemu v posteljo. Mahoma je verovala vanj in z vsem srcem ga je imela rada.

»Sva se na novo poročila ali kaj,« je zamomljal, ko je odlagal grozd.

»Križ morava napraviti čez stare čase. Od danes mora biti drugače,« se mu je odzvala.

Prikimal je. Bilo mu je, kakor da bi se dvigal v prostost, toda krila so mu bila še pretežka. Zamišljeno je rekel:

»Zdi se mi, da bo treba nekaj storiti.«

»Veš kaj, delat pojdi kam, kakor Babosek in Valenti. Iz Župetinc jih je spomladi šlo več, pa se pohvalijo.«

Odsunil je z nogami odejo. Razširjene oči so se mu smejale. V zraku je zažarela rešilna bilka in krčevito sta se obesila nanjo.

Iz bledih zarij se je izvijalo oblačno jutro. Klopotci po goricah so hrupno drdrali:

»Zdaj si za podplate skrbi,
da te ne bo zeblo v zimi!«

VII.

Požegar je bil dober gospodar. O njem je šel glas, da zna brazdo zmerom tako obrniti, da rodi čim bogateje. Zato je bil orač mnogim želarjem po vrhih. Raje je kmetoval kot krčmaril. Vodstvo gostilne je prepuščal materi. Kaka tri leta pred poroko Poharičevih dveh se je vrnil od vojakov in se oženil. Nevesto mu je bila med tem izbrala mati. Po očetu, ki ga je bila kmalu po vojni zmečkala v gozdu bukev, je prevzel grunt, žena mu je pa tudi prinesla k hiši lep kos sveta. Bila je nekoliko pohabljena. Obraza ni bila lepega. Ni je ljubil, ni pa ji tudi grenil življenja. Bil ji je hvaležen za zdrave otroke, ki mu jih je polagala v roke leto za letom.

Poleg žene, ki je ostala v hiši zmerom tujka, mu je ležala na plečih še bolna sestra. Oče ji je določil v oporoki polovico premoženja. Zdaj ji ga je moral izplačevati v denarju. Tudi zaradi te dote je moral Požegar sprejeti bogato nevesto. Nekoč je pasel oči na Naniki. Vsa leta, kar je odšla, se z njo ni več srečal. O njenem življenju je vedel samo to, kar je slišal od ljudi. V pozni pomladi, ko je šel nekoč v prvem mraku

prosit koscev, pa jo je zagledal. Prisopla je po cesti navzgor ter se skoraj ustrašila, ko je zaklical:

»... večer!«

»Bog daj.« Odzdravila je s polnim, zdravim glasom, ki se mi prav nič ujemal z vsem tistim, kar je bil slišal o nji. Iskal je po spominu, kar je vedel, kaj prida pa ni bilo.

»Kam pa zdaj zvečer?«

Gledal jo je z živahno radovednostjo človeka, ki je dregnil v spomine. Primerjal jo je s tisto, kakršno je pomnil iz tedanjega časa. Zakaj neki jo je imel rad?... V prsih se mu je ostro zganilo. Vsako njeno stopinjo je poznal, bodisi na njivi, bodisi na cesti. Zadrhtel je po vsem telesu, ko je zjutraj zaslišal, kako odklepa vrata in se pogovarja z jasnim zrakom. Pazil je, kam je šla, in ako je le mogel, je hodil po njenih sledovih. Niti vojaščina ga ni kaj prida ohladila. Zdaj pa jo je videl pred seboj spremenjeno, bolj razvito. Njena ženskost se mu je videla zdaj bolj materinska in toplejša. Vedel je, da ni srečna. Ta zavest mu je nekam bodrilno mešala spomine.

Obstala je pred njim bosa. Med prsti se ji je gnetlo gosto rjavo blato. Roke so ji bile obležale na trebuhu. Trudila se je, da bi z nasmehom skrila utrujenost in grenkobo, ki ju je moral biti njen obraz poln. Negotovo je obstala, a se je takoj pognala naprej. Šele po nekaj korakih je odvrnila:

»Otroka sta lačna... Po moko moram h Klemenčiču, pa se mi mudi.«

»A tako!«

Prikimal je, stopil za njo in ko je videl, da se je spet ustavila, je vprašal zaupljiveje:

»Kaj pa on?... Ti kaj piše?«

Odmahnila je z roko. Čez ustnice se ji je razlil bridki smehljaj. Že je nameravala iti, toda obstala je in dejala z rahlo pikrostjo:

»Časa nima zame, mislim.«

S previdnim pogledom se je ozrla na Požegarja in pristavila, kakor da ga izziva:

»Taki ste moški!«

V njegovih očeh je zagorel svetel žarek. Kri mu je raznesla po telesu pekočo toploto. Segel si je v brke ter si jih zavihal.

»Ni dobro pustiti mlade ženske same doma ... Kaj se ti zdi?«

»Mlade!« Ramena so ji sunila navzgor. Počasi jih je spustila in se še zmerom nekam razsipno smejala.

»Se že zanese name.«

Mahoma pa se je zavedela nesmiselnosti svojega obnašanja. Z naglim gibom roke si je popravila predpasnik in se pognala naprej, kakor da jo kaj preganja. ‚Kaj neki se spuščam v take pomenke!' si je tiho očitala.

Slišala je, da ji Požegar sledi. Ko je prišla do trgovine, je obstala. Karajoče se je ozrla nazaj. Njen obraz je bil začuden in hladen.

»Glej, saj sem te do tod spremljal!« ji je vrgel iz bližine zaupljivo, kakor da bi se mu hotelo šepetanja.

Od neugodja se je zganila in takisto, kot da bi se privzdignila pred njim.

»Ni me še strah.«

Bil je v zadregi. Njen ohlajeni glas ga je spravil k zavesti, vendar pa je še pristavil:

»Včasih katero je.«

»Ali to kam meri?«

»Kam pa naj meri! Beseda ni konj.«

Obrnil se je in odšel.

Obstala je pred trgovino ter gledala zmedeno za njim.

Domov grede je hodila počasi. Tam, kjer jo je bil srečal Požegar, se je ustavila. Bilo ji je, kakor da je pustilo to srečanje v nji nelepo sled. Spoštovala ga je. Cenila je v njem dobrega gospodarja, drugo je

pa že pozabila. ‚Kaj si bo mislil o meni! Tako sem se obnašala, kot da se mu ponujam.' Žgal jo je tisti njen vsiljivi smeh in jezila se je zastran grenkobe, ki mu jo je hotela po sili pokazati. Mar mora pred vsakim moškim izliti, kar jo boli?

»Moj bog, otroka čakata, jaz pa hodim kot krava!« je zaječala. Spustila se je navzdol in stekla po bližnjicah domov.

Daleč po vrhu se je razlegal Lizikin krik. Pognala se je mimo mlake in zagledala dekle, ki je priteklo okrog bajte. Za njo pa je dirjal Kričmanov deček ter jo z bičem tolkel po nogah.

Nanika je jezno zasopla ter vrgla za njim kos lesa, ki ga je našla ob mlaki. Pognal se je na sep, se spačil, nato pa posmehljivo odbrusil:

»Kovačečev stric so me poslali. Jutri morate priti na travnike, če ne, vas bodo vrgli iz viničarije.«

»Zgini!... Metali bi človeka, seveda,« je siknila za njim, ko se je spustil s sepa ter se zagnal v dolino.

Potegnila je deklico k sebi in jo odnesla v hram. Ko sta povečerjali, je dolgo sedela z njo na pragu. Gledali sta jasno noč. Bilo je nekaj posebnega, gledati v toplo jasnino, molčati in prepuščati mislim prosto pot. Obšla jo je otožnost. Že od zime je bila sama. On je odšel kmalu po rojstvu fanta. Bil je nekje bogu za hrbtom. Tako malo sveta je poznala, da si ni mogla zapomniti imena kraja. Sicer pa je bilo to zanjo brez pomena. Njen resnični svet je bil tu. Lahko ga je objela z očmi. Liziki je vedela povedati samo to, da je oče nekje daleč in da se je odpeljal z vlakom. S pismom se je oglasil samo enkrat, ko ji je sporočil, da že dela.

To leto je živela nekoliko laže. Liziki je bilo tri leta in mnogo domačega dela je že opravila. Kurila je, oskrbovala otroka in urejevala dom. Bila je tiha in plašna, toda vztrajna in uporabljiva za vse. Kljub zapuščenosti se je naglo razvijala.

Nanika je preživljala nekako vznemirljivo življenje, prekrito z negotovostjo. Ni bila ne žalostna ne vesela, temveč topa. Vse v nji je nečesa čakalo. Kadar se je kaka ženska ustavila na njenih podstenjah, ji je vedela toliko povedati; ko je ostala sama, pa se je čudila, kako prazno in dolgočasno je v nji. Nestrpnost ji je daljšala dneve. Samota ji je pila kri. Imela je takšne dni, ko je prepevala in ljubkovala otroka, naslednji dan pa je hodila po hramu z zloveščim glasom. Včasih jo je obšla groza, da sama ni vedela zakaj. Nekaj je umiralo v nji. Tudi tisto poglavitno, kar ji je bilo najvišji življenjski smoter, se ji je zdaj zdelo tako negotovo kakor še nikoli. Če se zares vse izjalovi; če se izkaže, da je zaman upala? ... Pokrila si je obraz z dlanmi in bilo ji je, kakor da ji kri odteka iz telesa.

Julija je prejela drugo pismo. Mož ji je sporočil, da pride za njen god domov.

Bila je nedelja. Vroče poletje je parilo zemljo. Soparni večer je naznanjal spremembo vremena. Nad Pohorjem je visel svetli žar. Kapi podobna meglica se je razraščala nad njim. Nanika je sedela in čakala, kdaj zasliši moževe korake. Čakala ga je nekam vdano, z nedoumljivim upanjem. Od njegovega prihoda je bila odvisna izpolnitev njenih najbolj vročih želja. Vse je bilo na previsici.

Lizika je čakala zunaj pred hramom. Že ves dan je hodila na cesto, čeprav je vedela, da očeta ne bo pred večerom. Postala je še bolj tiha in zamišljena. Mater je vprašujoče pogledovala.

Nanika je sedela v izbi z nogami, prekrižanimi pred seboj. V naročju je čutila rahlo vztrepetavanje rok. Rada bi se zbrala, se otresla razglabljanja, a se ni mogla. Pozimi, ko je Tunek odšel, se je najprej oddahnila, potlej pa ga je strupeno zasovražila, kakor da bi ji s svojim odhodom prizadejal veliko krivico. Zdaj je drhtelo v njenih prsih nekaj neopredeljenega:

bojazen in hrepenenje. Ako bi zdaj vstopil, bi morebiti kriknila in zajokala, morebiti pa bi se ga ustrašila. Toliko nasprotij se je spremešavalo v nji, da se je čudila. Druge ženske so bile dobre ali slabe, jezikave ali pa tihe, ona pa je bila dobra in slaba, vihrava in tiha in pa nezadovoljna. Včasih se ji je sprepletlo vse to v grozljivo občutje, od katerega je bila vrtoglava. Vedela je, da jo je tedaj težko prenašati.

Zunaj se je zaslišal pomenek. Deklica se je pogovarjala sama s seboj, potlej pa je začela klicati očetovo ime. Čakala ga je morda teže kot Nanika. Njeni kriki so bili tihi in hrepeneči.

Poklicala je deklico v hram. Miza v izbi je bila pogrnjena s svežo krušnico. Pokrite sklede so že dolgo stale tam. Jed je čakala. Nista mogli večerjati, dokler ne pride on. Sedli sta v posteljo.

Stara stenska ura je odbila devet. ‚Ne bo ga!' se ji je grenko oglasilo v prsih. Že davno bi moral priti. Ako ga ne bo, mu tega ne bo odpustila. Vznemiril jo je in podnetil njenemu upanju. Zdajci pa se je zganila. Od temena do nog jo je spreletela vročina. Na vso moč je stisnila pesti, da bi je ne vrglo pokonci.

Zunaj se je zaslišalo škripanje korakov na travi, potlej pa so vnanja vrata zaječala.

Zamižala je. To, kar se ji je pretakalo po žilah, ni bila kri, marveč jedka snov, ki ji je povzročala bolečine. Čakala je znanega glasu. Skrbelo jo je, kako mu bo odzdravila, če je odrevenelost ne popusti. Zaslišala je, kako se je spotaknil na pragu, potlej pa ji je napolnil ušesa šum njegovih drsajočih korakov. Že je hotela reči: »Ali se pride tako plašno k ženi?« ko jo je dosegel zamolkli glas:

»... večer!«

Pognala se je pokonci, zardela, koj nato pa je začutila, kako ji odteka kri iz obraza. S pestmi si je drgnila oči. Ko je pogledala po izbi, je je postalo

sram nenadne prestrašenosti in poskušala se je nasmehniti.

Pri omari je stal Požegar. Močna lunina svetloba ga je vsega posrebrila. Zagoreli obraz s krepkimi ličnicami mu je prizadevno sijal. Tudi on se je nasmehnil. Ni se mogel odločiti, naj stopi dalje ali naj ostane. Brke mu je razkrivala zadrega. Naposled je premaknil noge. Zrahljana prst mu je zaječala pod škornji. Prišel je k mizi, položil nanjo steklenico, ovito z rožmarinom, ji pomolil toplo roko in dejal:

»Voščim ti, da bi bila srečna!«

Obraz ji je naglo otrpnil. Obrnila se je v stran, mahoma pa je burno segla po njegovi roki ter ga vprašala:

»Kako pa, da si mi to prinesel?«

Nemirna misel ji je zavrtala v glavi. Pozorno ga je pogledala in če bi našla v njegovem obrazu samo trohico česa dvomljivega, bi mu porinila steklenico v roke.

»Meniš, da se ne spodobi? Kako dolgo pa si bila pri nas.«

»Niso vsi takšni... Kaj pa pomeni komu dekla.«

Zamahnil je z roko in jo gledal, kako olajšano je zadihala.

»Čakaš koga ali kako?«

Vprašanje se je oglasilo tako nepričakovano, da se je vznemirila. Čez posušene ustnice je zadihala:

»On bi imel priti.«

Požegarju so se obrvi privzdignile. Odmajal je z glavo:

»O, zdaj ga ne bo več. Valenta sta bila že v mraku doma.«

Omahnila je na klop ter mu z mrtvo kretnjo pokazala na stol pri mizi. Prižgala je luč. Zatipala je za nožem, narezala klobaso ter mu jo ponudila. Tako neskončno soparno je postalo, da je začutila, kako so

se ji dlani ovlažile. Pritegnila jih je k sebi in se podrgnila po bokih.

Molk in nekakšna lenobnost, s katero je Požegar jedel, sta jo jela vznemirjati. Z muko je čakala moževih stopinj. Mogoče pa se je kje v vasi zadržal in pride pozneje. Otrok na peči je zavekal. Olajšano je skočila k njemu, upajoč, da se bo gost zdaj poslovil.

»Kako ti gre?« je spregovoril. Obrnil je obraz in hlastno spremljal pregibanje njenih rok, ko je krmila otroka.

»Kako? ... Dela je obilo.«

Previdno je tehtala besede in sklenila, da se ne bo pritoževala.

»Smiliš se mi, verjameš, ko moraš živeti sama na tem griču. Pa še v takšni koči.«

Odmajala je z glavo. Ta hip ji je bilo njegovo sočutje odveč.

»Ah, človek prenese več kot železo.«

Porinil si je v usta obilen zalogaj klobase in dolgo prikimaval. Mahoma pa je bilo, kakor da se mu je grižljaj ustavil. Trdo je vprašal:

»Si mogoče huda, da sem prišel?«

»Huda ... Pozno je. Jutri bo pa treba zgodaj vstati. Delo čaka.«

Ni videl, da ga njen pogled peha k vratom. Odsunil je krožnik in vrgel vilice po mizi. V strahu je samo na pol razumela njegov vzdih:

»Nekaj prekletega je v tem, kako mora človek živeti zaradi ljudi!« Nežni, skoraj ženski obraz mu je prešinila bridkost, ko je sklonil glavo proti nji. »Kaj veste vsi skupaj, kako je pri meni doma! A človek mora hoditi okrog z dvignjenim nosom.«

Odložila je otroka in se z rokami na trebuhu ustavila pred pečjo. Nevoljno ga je zavrnila:

»Tebi se pač ni treba pritoževati.«

Vzpel se je pokonci. Pogledal jo je z ohlajenimi očmi:

»Ni mi treba, praviš? Mene pa le srce boli. Dobro veš, kako sem se moral oženiti.«

»Veš kaj!«

Z zamahom roke je presekala njegovo govorjenje. Nekaj trenutkov je hlastno iskala, kaj bi mu še rekla, nato pa je dodala očitajoče:

»Pridno gospodinjo imaš in zdrave otroke.«

Otresaval je z glavo in ji strmel raztreseno v oči. Videla je, kako mu lica podrhtevajo. Padel je nazaj na klop, zagrebel glavo v dlani in zaječal:

»Povem ti, da bi dal pol grunta za takšno žensko, kot si ti.«

Obraz ji je najprej živčno vztrepetal, potlej pa jo je po vseh kosteh zamrazilo. Stopila je naprej. Začutila je, kako jo v prsih tesni in s kako silo se ji srce izvija iz nekakšnega oklepa. Pripravljala se je, da mu bo pokazala vrata, namesto tega pa je zasopla:

»Pol grunta!«

Omahnila je za peč. Izpod priprtih trepalnic je videla, kako je premetaval glavo na stisnjenih pesteh in se ves lomil. Moč njegovih besed jo je vso zajela. Pozabila je, da čaka moža, pozabila je celo svojo nevoljo, ker ga ni bilo. Pred seboj je videla samo tiste sadovnjake in tiste njive, polovico, ki bi bila lahko njena. Zadrhtela je in se zavedla. Počasi se je dvignila. S komolcem se je naslonila na peč in trudno rekla:

»Lepo te prosim, pojdi, pojdi zdaj!... Viš, zasedel si se skoraj do polnoči, jutri pa te bo bolela glava.«

Umaknila se je, ko je šel mimo nje, potlej pa mu je tiho sledila. Šla je okrog kôče in gledala, kako počasi in nerad se je pogrezal med kipeče trsje. Ko so njegovi koraki utihnili, je zdrvela v hram. Na pragu se je ozrla in skozi posušena usta je izsopla:

»Ta bi dal pol grunta, moj pa niti priti ni hotel!«

Ugasnila je luč in do jutra presedela pri mizi.

VIII.

Zopet je minilo leto. Bilo je skopo in puhlo. Babosek, zidar, je pravil, da je podobno candri: mnogo zahteva, pa malo daje. Prek radgonskih gričev so že pihljali hladni novembrski vetrovi. Drevje se je naglo otresalo listja.

Ko sta se v nedeljo po večernicah Nanika in Tunek pognala skozi vrata hrama proti škripajoči lesi, se je okno na Košarjevi bajti zatrpalo z ženskimi glavami. Čušovca je posmehljivo pihnila skozi velik močnat nos:

»Seveda, tudi ta dva morata na pašnik!«

»Zdaj, ko sta posestnika, morata iti!«

»Ob Novem letu, ko ju bo Domanjko pošlatal z računom, pa bo jok v koči.«

Košarica je kimaje pritrjevala.

»Doma ji pa mora deklinca vse opraviti. Muči otroka.«

Lizika se je ustavila na pragu. Tiščala je v hram dečka, ki ji je uhajal pod rokami na podstenja. Bil je skoraj nag. Prevelika srajca se mu je v franžah vesila čez kolena. Spehala ga je nazaj in zatreščila vrata.

Pohariča sta hodila naglo. Za hrbtom sta čutila posmehljive poglede, zato se nista upala niti ozreti. Šele pred kovačnico, kjer sta se morala spustiti s ceste na vratnik, se je Nanika ustavila. Pridržala je z odrinjenim komolcem tudi moža. Nista se še privadila na ta vrh. Še zmerom sta bili kot divji ptici, zmerom z očesom in nogo na preži, če bi se bilo treba skriti ali potuhniti. Obrnila je obraz po strani in sunila z njim nazaj proti domu.

»Vidiš, kako je od tod hram še lep!«

Nekaj nedoločnega je zagodel v mustače.

Na grebenu, kjer sta se združevala Smolinski in Župetinski vrh, se je dvigala na pol gosposka hiša.

Nadstropje se je domala skrilo v krošnji velikega oreha. Na južni strani so bile gorice, breg na severu pa je bil zasajen s sadnim drevjem.

Pod vrhom je bila skrita med visoke hruške želarska hiša s hlevi in svinjaki. Sredi dvorišča je štrlela v zrak lesena cev vodnjaka, pod njim pa je temnelo razpraskano gnojišče.

V dolini je sadovnjak zaključevala rumenkasta državna cesta, pod njo pa so se vlekli dolgi ogoni njiv. Njive so se razpenjale tudi ob sadovnjaku po trebušasti okroglini griča. Niže doli je trohnel stari mlin. Zaškripal je samo ob velikih nalivih, toda zdaj ga je že trohnoba pohabila. Potlej pa se je začel gozd. To je bilo zdaj njuno posestvo. Lani po žetvi je ravnatelj Domanjko iskal novega majerja, in pogodila sta se z njim. Prevzela sta grunt z živino in z vsem, kar je sodilo k njemu. Samo nadstropnico na vrhu in gorico je oddal nekomu drugemu. Šele njun tretji otrok je zdaj imel kravo, zakaj Tunek je z delom na tujem ni mogel prislužiti.

»Ko bi lahko Župetinski svet pridružila k temu, da bi bilo vse bolj pri rokah!« je dodala. Ozrl se ji je v obraz in spoznal, da plamti celo zdaj v nji strastno upanje. Odkar sta se preselila v majerijo, se je zarila v zemljo kakor krt. Trdno je verjela, da od tod ne pojde praznih rok.

»Kakšnih deset let bova tu, potlej boš pa videl.«

Potegnila ga je naprej. Še pred letom dni je mislil, da se mora njun zakon razdrobiti na kosce, ko sta se preselila, pa se je vse popravilo. Na skrivaj se je ozrl na Naniko. Korakala je z dvignjeno glavo, takisto, kakor da bi se hotela tu sredi samotnih njiv nekoliko porepenčiti. Zdelo se mu je, da se je popravila in pomladila. Prvič, kar sta bila poročena, sta se odpravljala na zabavo. V gostilni na nasprotnem vrhu je bil pašnik. Slavili so pospravljeno letino.

Hodila sta med opustošenimi njivami, nad katerimi je gospodaril jesenski veter, razdivjan, grozeč z zgodnjo zimo. Tu in tam je še pozabljeno samevala rumena buča, po strani nagnjena prekla ali pa rokovat repe. Nanika se je samozadovoljno spomnila, kako sčista sta pospravila svoja polja onadva. Nikjer ni ostalo niti zrno fižola. Prehodila je ogone in pobrala vse, kar se je dalo porabiti. Če je samo pomislila, s kakšnim razočaranjem je odrinila tisti skromni denar, ki ji ga je bil prinesel mož z dela, jo je zaskelelo v glavi. Takrat se ji je vse zamajalo, potlej pa je s to majerijo prišla rešitev. Spomin na polja, kjer zdaj lahko gospodari, je širil perutnice njenih misli.

Bližala sta se gostilni. Že od daleč sta zaslišala užiganje godcev, topotanje nog in podivjano vriskanje. Naniki je obraz zažarel. Silni ritem veselja, za katerega se je zdelo, da zgibava ves grič, je ustrezal njenemu današnjemu razpoloženju. Zadivjala bi, se iznorela do onemoglosti.

Vstopila sta in obstala na pragu. Pogled v prostorno gostilniško sobo ju je oslepil. Morje rut se je stapljalo s klobuki, porinjenimi na ušesa. Včasih so se od kod zabliskale omamljene oči, pa se spet trudno zaprle. Na klopeh ob steni in na mizah so stali na pol pijani otroci. Iskali so med plesalci svoje starše, a v trdno stisnjenem, divje se premešavajočem kloščiču ljudi je bilo težko koga spoznati. Večerna zarja je pordečila okna, izbo in ljudi.

Ples je prenehal. Pohariča sta še zmerom oklevajoče stala med vrati. Gostilna je bila polna in ni bilo kam prisesti. Za mize so sedali prvi mlatiči gruntarjev, viničarji, dekle in hlapci, tisti del vrhovske beračijo pač, ki je lačno svetil za vsakim na mizo postavljenim grižljajem. Ozirali so se v nju, toda poklical ju ni nihče. Bilo je, kakor da ju ne prizna-

vajo več za svoja. V zadregi sta mencala na mestu in se nista upala niti pogledati.

Iz sosednje — posebne sobe je prišel Babosek. Zahahljal se je, ko ju je zagledal razdvojena na pragu, in ju povedel seboj. Ko ju je porinil skozi vrata, so se Naniki zapletle noge. Za belo pogrnjenimi mizami je zagledala v krvavem soju večerne zarje same gruntarje: Mohoriča, mladega Družovca, Peklarja, Požegarja, Kovačeca. V kotu za vrati se je sklanjal nad mizo Anžel-žid, kakor je sam sebe imenoval, prekupčevalec in priložnosti slepar. Poleg trgovca Klemenčiča je sedel Kričman. Držal se je napihnjeno, kakor da bi sam gostil vse te ljudi. Na drugi strani sobe je visel nad mizo Repnik. Kratki prsti z zalitimi členki so se mu neprenehoma oklepali kozarca. Bliskal je s temnimi očmi po izbi in izzivalno stresal železni obraz. Ko je ustavil trdi pogled na kakem človeku, so se začele ženske suvati s komolci. Bil je prepirljivec. Ni mogel prenesti, ako ga je kdo gledal v oči. Postavna, skoraj še obilnejša ženska, kot je bil sam, mu je slonela na rami. Včasih se mu je nagnila k ušesu, včasih pa mu je z dlanjo zakrila oči. Bila je rožnate polti, vesela, podobna pobarvani žogici. Rada je pila in pri divjanju z moškimi je bila še zdaj nenasitna.

Iz drugega kota so bile uprte vanjo po volčje prežeče oči prekupčevalca Anžela. Premaknil je glavo, kadar jo je premaknila ona, se vzravnal, kadar se je vzravnala ona. Nekoč jo je snubil, a ga je zavrnila. Stara ljubezen in užaljenost sta ga še zmerom preganjali, zato je širil oči, ko jo je gledal, kako potresava okroglo bradico in kako živahno ji zagoreva zenica. Med možema je bilo po nedavni spravi razmerje nekam čudno. Kadar sta bila trezna, sta se razumela, pijana sta si pa bila vedno v laseh.

V izbi je vrelo kakor v osinjaku. Tu pa tam se je zaslišal krik in smeh. Okrašeni strop je bil nizek.

»Zdaj, ko so ubili kralja, se bo začelo slabo!« je kričal zardeli Kričman.

»Ves svet je nor!«

Posmehljivi glas se je utrnil nekje pri vratih. Nekdo jih je bil zaprl.

Vrvež je pojenjaval. Plečata krčmarica je odrinila vrata ter se bokoma primajala v izbo. Na pladnju pred seboj je nesla pečenega purana. Visoko dvignjen nos se ji je skoraj dotikal zarumenelih, v zrak štrlečih krač.

Nanika se je obesila Baboseku na rokav in ga potegnila na sedež. Roka ji je sama od sebe segla po veliki žemlji, ki je ležala na mizi poleg pollitrske steklenice vina.

Godci v sosednji izbi so znova zaigrali. Družovec je vstal in popeljal krčmarico na ples.

Repnikovčina zenica se je vse močneje razgorevala. Na licih sta se ji začrtavali krvavi lisi. Vlekla je pogled po izbi. Že ga je povesila in hotela zapreti veke, kakor da bi ne našla, kar je iskala, toda Anžel se je vzravnal. Kakor iskra je zletel pokonci. Obraz se mu je v trenutku razlezel od dobrotljivosti; v prežečih očeh mu je zasijala priliznjenost. Sunil je s komolcem ženo, ki mu je hotela nekaj reči, nagnil glavo proti Repnikovci in zavzeto zaprosil:

»Mica, stopi s siromakom, z židom, s staro kostjo! Saj nismo pri božjem grobu.«

Repnik je zadrsal s komolci po mizi, potlej pa je položil levico ženi na ramo. Z desnico je dvignil kozarec visoko predse in dejal z glasom, ki mu je podrhteval od razburitosti:

»Bog te živi, Lujz!... A bi rad plesal!«

»Bog te usliši, Anza!... Rad... Podplati me srbijo.«

Napeti izraz na Repnikovem obrazu se je ublažil. Obliznil se je, kakor da bi zaužil kaj mastnega, ter rekel z jasnim glasom:

»A bi rad presilil še mojo babo, kakor si svojo kobilo?«

Anžel, ki je stal za mizo visoko vzravnan, da bi mu laže odpil na zdravico, se je skljućil. Pogled mu je potemnel. Ta konj, ki mu je nekoč poginil, je bil zanj največja bolečina.

»Kako presilil, Anza, to mi povej?« je vprašal trpko.

»Presilil si jo, če ti pravim... V galop si vlačil deteljišče z njo.«

Repnik se je zarežal na vsa usta ter treščil z rokami po mizi. Vrvež je utihnil. Med vrati se je nagnetlo polno radovednežev.

Anžel ni mogel do besede, tak nemir mu je pritiskal na grlo. Nekaj trenutkov je gledal s prosečim pogledom po ljudeh, ko pa je videl vsepovsod privoščljivi smeh, je prijel za litrsko steklenico in jo nastavil na usta. Ko jo je izpraznil, je pograbil ženo ter jo odvlekel, ne da bi se ozrl. Na pragu pa se je ustavil. Nagnjen proti Repniku, ki je spremljal njegov odhod s krčevitim hahljanjem, je podrsal z nogo po tleh in zahrzal:

»I-i-iha-a-ha!«

Repnik je pobledel ter se hotel pognati proti vratom, toda Kričman je bil brž pri njem. Porinil ga je na klop in obsedel pri njem.

Ko se je smeh polegel in se je Kričman vzravnal, je obstal z razširjenimi očmi na Poharičema, kakor da bi ju šele ta trenutek opazil. Zapičil je kazalec proti Peklarju in vprašal strupeno:

»Kdo pa ima danes tu pašnik?«

Ljudje okrog miz so utihnili, pa tudi v sosednji sobi se je unesel vrišč. Kričman je pokazal z roko na Poharičo:

»Kaj pa delata ta dva tukaj? Nista ne hlapca ne viničarja ne gospodarja. Med gospodarje bi se pa rada štulila. Kako sta se prismolila sem? To je kmečki

pašnik. Tisto vabilo je za vajinega gospoda. Pošljemo mu ga vsako leto, da vidi, kako mislimo nanj.«

Vrhovci so porinili k vratom. Ženske so stezale glave in si ogledovale osramočena krivca.

Naniki se je kri spremenila v svinec. Privoščljivi smeh okrog nje jo je žgal na dno srca. Ni se upala ozreti po Tuneku, slišala je le, kako sunkovito se mu trga dihanje iz sapnika. S pleči jo je porinil s klopi. Vstala je in šla pred njim skozi špalir posmehljivih obrazov. Od nekod je priletel robat glas: »Bog te živi, Tuni, Poharič!«

Ko sta se pognala čez stopnice, sta nekaj časa tekla. Zdelo se jima je, da jima gori pod petami. Šele spodaj pred gozdom se je Nanika ozrla v moža. Imel je skoraj blazne oči, ko je zahropel:

»Prekleti hudiči!«

IX.

Pri Požegarju je bila žetev. Na veliki njivi pod cerkveno gorico je bilo mravljišče ljudi. Triindvajset žanjic je soplo skozi razprta usta. Med zlato barvo pšenice so migljale bele in rumene rute in se potresavala pisana krila. Včasih se je dvignil na ogonu spoten, spremenjen obraz.

S ceste je bilo videti padajočo setev, kakor da bi se ugrezala v zemljo. Spodrezana slama je padala s šumom in težko klasje je vztrepetavalo. Rsk, rsk! je paralo zrak sekanje srpov.

Žanjice so se pehale po razgonih, sklonjene k zemlji. Skakale so na ogone, omahovale ter vidno rile naprej. Včasih je srp zazvenel, ko je udaril po kamnu, in vrsta krvavih oči se je škodoželjno ozrla tja.

Za žanjicami je ležalo na ogonih snopje. Nekaj moških je skakalo okrog njega. Hiteli so, kdo bo prej povezal. Daleč zadaj je nekaj otrok in starih vrhovcev pobiralo snopje. Nosili so ga v vrsto, ki se je

vlekla čez vso njivo. Za vrsto so stavili štirje možje razstave počasi, kakor da bi jih vsa ta naglica ne brigala. Njihov momljajoč razgovor se je mešal s šumenjem suhe slame. Jezdecem podobne razstave so jim vstajale pod rokami druga za drugo. Jata domačih golobov se je radovedno spreletavala visoko nad njivo in kaka sraka je včasih začudeno zakričala, ko je priletela do njive.

Ob žanjicah je poplesaval po ogonih Kump. Prestavljal je v zemljo vtaknjen voder, namakal v njem brusni kamen in brusil srpe, naslanjajoč si jih na ozke, upadle prsi. »Zep, Zep!« so ga klicale k sebi, on pa jim je odgovarjal z nasmehom:

»Po vrsti, babe, po vrsti!«

»Brusi, brusi, pje!... Saj znaš... Migaj, kaj svetiš z očmi babam pod janke!« se je cvileče oglašalo izza padajoče pšenice.

»Danes vas je, danes se oči napasejo!«

Žanjice so se vzravnale. Kakor rožnata veriga so se jim dvignile glave nad klasje. Srpe so si stisnile pod pazduho. Razuzdani kriki so zleteli po vrsti. Spremljali so neponovljive besede, ki so prihajale nekako izpod pšenice.

Kump je segal po srpih, jih brusil, jih vračal žanjicam ter jim odgovarjal na zbadljivke.

»Gospodar gredo!« je zašumelo med ženskami. Sklonile so se in se še z večjo silo zarile v pšenico.

Po vratniku od goric navzdol je prihajal Požegar. Bil je v sami srajci. Glavo si je pokril s ponošenim slamnikom. Sveže opran sinji predpasnik si je bil zataknil z enim koncem za pas. Na obrazu mu je ležal napet izraz, oči pa so se mu smehljale, ko je vlekel pogled po migajoči kiti žanjic, po debeli vrsti snopja in po zajetnih razstavah.

Za njim je nesel hlapec dva velika putriha jabolčnika. Spotikal se je na krtinah, odmikal bose noge in krčil ustnice.

Zazvonilo je devet. Kita žanjic se je neutegoma vzravnala. Moški so sneli klobuke.

Požegar je obstal. Napeti izraz na obrazu se mu je polagoma omehčal. Glas mu je skoraj zapel, ko je kriknil:

»Ste žejne, ženske?«

»Na vseh straneh teče iz človeka, gospodar,« mu je odgovorila suha žanjica. Njeno visoko telo je drgetalo od neobrzdanosti. Igrive, golobje jasne oči ji je prebliskavala hudomušnost.

»Tebi zmerom od kod teče, Kata!« se je pošalil Požegar.

»Vam ne?«

»O Jezus!« Ženske so se zakrohotale.

Hlapec je prisopel do žanjic. Požegar mu je odvzel pijačo in jo dal med nje. »Vam utegne vsem nabrusiti, ko vas je toliko?« je vprašal, kažoč na Kumpa, ki je prav tedaj nagibal putrih.

Kata je stopila korak naprej. Komaj je krotila smeh, ki jo je razganjal, vendar pa je dejala s pomenljivo resnostjo:

»Kak mlajši bi bolje brusil, to je res.«

»Tebi, Čušovca, še tudi jaz odrežem!« jo je zavrnil Kump.

»Pje, ne vem, kako bi te pogledala!« Obilen nos, krepak zlasti v nozdrvih, se ji je napel, kakor da čaka kaj pomenljivega. Vsa se je nekako prihulila, toda Kump je brezmočno odkimal in se obrnil stran.

»Ej vidva, jazbeca, slišita!«

Kata si je zaslonila usta z dlanmi ter kriknila proti vrhu, kjer sta se Pohariča s trmasto vztrajnostjo borila s poležano pšenico. Žela sta oba. Nanika spredaj, on pa za njo. Otroka sta se valjala po vratnikih, Lizika pa je vlačila snopje v redi.

»Pusti ju, Kata!« je svareče odkimal Požegar. »Nimata z rožami postlano.«

»Ko sta mi pa pri srcu!« se je posmehljivo oglasila.

»Zakaj ju gledate po strani?« je nadaljeval Požegar z glasom, ki ni terjal odgovora. Vedel je, da ju vrh noče sprejeti v svojo sredo.

»Ljubim ju kakor psi berače.«

Katine oči so postale zlobne. Veke so se ji priprle in ostra brada se ji je še bolj ošilila.

Kumpovca je z dolgimi skoki planila čez ogone. Sklonila je glavo in zašepetala na videz proti Kati, toda zato, da bi Požegar slišal:

»V sredo sem se peljala z njim. Bil je nasršen kot jež. Povprašam ga to in ono, on pa samo piha od nevolje: ‚Vsem kmetom bi bilo treba grunte vzeti, ker ne delajo sami.'«

Požegar se je obrnil, kakor da ni slišal. Kata pa je hlastnila:

»In dati njemu, seveda.«

»Ej, vidva tam! Potrebujeta pomoč? Tu smo takšni, ki bi vama radi pomagali!«

Kata je mahala proti njima, žanjice pa so se tolkle od smeha po kolenih.

»Delavna pa sta, vraga,« se je oglasila Košarica. »Samo deklinca se mi smili. Dela za celega težaka.«

»Vidita, da ne gre nikamor, a ne odjenjata. Ona je trmasta. Maja jima je poginila krava, ki jo bosta morala gospodu vrniti. Setev jima je vsekala toča. S čim le mislita plačati najemnino? Do smrti sta zaletana pri Domanjku. Ta dva sta si lepo prebrala!«

Privoščljivo so gledale, kako sta sekala s srpi po prazni slami, preraščeni z bohotnim slakom. Redkokdaj sta se vzravnala, vendar pa sta lezla počasi po ogonu.

»Od pohlepa bi požrla svojega otroka.«

»Jezus, glejte!«

Mlada žanjica se je sklonila. Pograbila je srp ter začela na vso moč žeti.

»Sem gresta!« je nekdo kriknil.

Po vratnikih sta prihajala proti njivi žandarja. Bajoneta na puškah sta se jima bleščala.

Zorkov fant, sedemnajstletni vezač, je pobledel. Potegnil si je klobuk na oči in otrpnil.

Žandarja sta se ustavila na strnišču ter poklicala Požegarja. Čez čas se je zaslišal ukazujoči glas komandirja:

»Ej ti, pridi sem!«

Vsi so obračali glave vstran, le Zorko se je previdno ozrl.

»Ti, ti, da... Kaj se boš delal gluhega!«

Vzravnal se je. Obraz mu je vztrepetaval. Počasi je šel po ogonu.

Ko so odšli, je Kump vprašal:

»Zakaj so ga pa odgnali, gospodar?«

»Nekake listke menda raztresa... Proti kralju ali kaj.«

»Strašno je postalo na svetu!« je zaječala Lodnarca. »Za vsako malenkost te vlečejo žandarji.«

»Tudi ta dva gledata veseli sprevod,« je nekdo pokazal Pohariča, ki sta se vzravnala. Nanika je dvignila krilo ter si obrisala potno čelo, on pa si je rahljal na glavi klobuk.

»Pje, zdaj pa pridejo póte!« je Kata kriknila, kažoč z rokami proti njima.

»Dekleta, zapele bi lahko.«

Požegar je z gibom glave pokazal na tiste, ki so vedele peti. Strnile so se v gručo. Ko je hrum glasov vznemiril dolino ter se vzpel na vrh, je Nanika pograbila srp. Srdito je zamahnila z njim in dejala čez ramo:

»Prekleto, da sva kot dva arestanta. Nič veselega nimava v življenju. Človek dela kot živinče, pa se še norčujejo.«

»Prej so vsi vlekli s tega grunta, zdaj pa ne morejo,« je zamomljal.

Požegar se je stisnil med ženske. Objel je Čušovco okrog vratu in zabasiral s svojim prijetnim glasom. Bil je razigrane volje.

Tu na njegovi žetvi sta bila skoraj dva cela vrha: Župetinski in Smolinski. Ko je videl, kako so se žanjice zgrnile v dvoje skupin, jih je podražil:

»Smolinci in Župetinci ste kot ogenj in voda, kaj?«

»Kot pes in mačka, gospodar,« se je posmehnila Kata.

Pesem se je znova oglasila. Ženske so ubrano pele. Ko so končale, so se razbežale kot jerebice. Vsaka je stala s srpom v razgonu, pripravljena, da zamahne. Zaslišalo se je sopenje, žvenket srpov in šumenje slame.

Spredaj je žela Košarica. Razkoračeno je stala v razgonu. Okrog suhljatih nog ji je poskakovalo preprano krilo. Na dolgem žilnatem vratu ji je migala drobna ptičja glava. Kadar se je ozrla nazaj, ji je ozek, kljunu podoben nos napela čuječnost. Bila je razoglava. Trdo oškrobljena ruta ji je poskakovala na obtesani zadnjici kakor vrana v pasti. Če je prišla druga žanjica vštric nje, je zarežala:

»Ti bom klasje jaz pobirala!«

Včasih je dvignila pogled k svoji bajti. Stala je nad cesto pred Domanjkovo majerijo. Soseda sta si lahko metala kamenje na podstenja. Bila je nizka, sedlasta in izpodjedena od starosti.

Druga v vrsti je žela Gazdečka, majhna, čokata, široka v bokih in nekako kipeča. Njena bajta je stala nad klancem, kjer se je cesta obrnila proti majeriji.

Za njo je poplesavala drobna, podlasici podobna Lodnarca. Obraza je bila rumenkastega. S strani se je ozirala proti domu z grenkobo na ustnicah. Njena hiša je čepela na griču kot lupinica. Zaslanjala jo je velika lanišnica, pred katero je sedel njen bebasti sin.

Potlej je žela Čušovca. Brezkrvni obraz se ji je neprestano smejal. Kadar je utegnila, je vrgla med

žanjice besedo, ki se je trkljala med njimi kakor oreh po opečnati strehi. Njene razumne oči so videle vse, in vedela je o vsem izreči besedo. Jezik je imela čudovito uren. Čeprav ni bila več mlada, ni hodila kakor drugi ljudje, marveč je poskakovala, nekako odbijala se je od tal. Govorila je brezobzirno in krepko, da jo je včasih kdo pokaral: »Kako pa govoriš, Kata? Moj bog!«

»Pa moli, prekleto, če ti je tista hudičeva molitev bolj pri srcu!«

Zastran kletve jo je poklical nekoč župnik na zagovor. Zagotavljala mu je, da pri hiši ne kolne niti mož.

»Povem vam, še celo, ko gre k tisti prekleti maši, ga učim, da ne sme preklinjati.«

Za Kato je žela Žampovca, potlej Kumpovca, Groba Lujzika in še nekaj deklet iz Smolinc, za temi pa so se premetavale ženske iz Župetinc.

Prišla je Požegarca. Dekla je peljala ob nji dva velika jerbasa polna kvasenic. Razkrila je jerbasa ter vabila k južini. Žanjice so posedle, le Kata je skakala okrog njih s kosom kvasenic v rokah.

Zapihal je rahli veter in žanjice so se mu željno nastavljale. Zrak je zvenel od vročine. Z vrha, ki je na zahodu zapiral dolino, se je slišalo zateglo vreščanje:

»Ženske, prinesite picike no kokote, žid so prišil! Dobro plačamo, dobro vagamo.«

Med hrami se je premikala dolga postava Anžela s kurnikom na plečih.

»Čas južine je, vidva, jazbeca! Ne mislita jesti?«

Kata ni mogla mirno prenesti pogleda na Pohariča, ki sta se uporno zajedala proti prikopom. Čakala je, da bi se kateri oglasil. Z zasmehom bi ga zbili v zemljo.

Nanika se je trudila, da bi preslišala krike, ki so se zmerom glasneje oglašali čez cesto. Žrlo jo je to vedenje in sovraštvo, ki jima ga je vrh kazal. Nihče

jima sicer ni dejal nič žaljivega, toda v prizvoku glasu je ležala žalitev, ki so jima jo hoteli prizadejati. Na to struno je bilo ubrano vse vedenje vrhovcev vsak dan. Pogled, opazka, vprašanje, v vsem je bil posmeh in trn.

»Da nas je mogel vrag prinesti v ta vrh med takšne steklače! V Kovačečevem je bil tak mir. Kdo pa te je tam videl in oblajal! Tu pa se norčujejo iz človeka pri belem dnevu.« Grenkoba jo je zapekla v grlu.

Hotel se je vzravnati. Bilo mu je dovolj hihitanja in dvoumnih besed, toda Nanika ga je s pogledom pripognila nazaj.

»Bolj psa dražiš, huje laja.«

»Ondan sem prosil prav to lápasto Kato, naj bi nama prišla pomagat. Ves grunt leži na najinem delu. ‚Zvozil bi ti kaj,' sem se ponudil, pa me je zavrnila: ‚Še nismo tako daleč padli.'«

Po vratnikih se je privlekel Čuš. Obračal je svoj zabuhli obraz na vse strani. Ko ju je zagledal, pa je hlinil presenečenje. Kalne oči so se mu škodoželjno upirale v omlačeno klasje. Stopil je na ogon, se naslonil s komolcem na koleno in odbrenkal:

»Se bo namlatilo tako kot pri Požegarju?«

Srp ji je zletel iz rok. Na zenicah se ji je utrinjala divja bolečina; ni mogla zadržati jeze.

»Bi naju radi požrli, a naju ne boste!«

»Ljudje se pogovarjajo, seveda, da sta od drugod, tujca. Naš človek, domačin, bi bil lahko na majeriji.«

Brbral je brez namena. Njegova rahla pamet ni vedela presoditi, kaj lahko komu pove. Po vrhu je bil zmerom tam, kjer so ga poslušali. Za poljsko delo ni bil, doma pa je kuhal, vodil gospodinjstvo in žgal žganje.

Nanika se je sklonila. Prijela je srp. Govorjenje se ji je uprlo. Vedela je, da bi od Čuša izvedela samo to, kar je že sama vedela: niso ju trpeli. Z zasmeho-

vanjem so ju hoteli spraviti stran. Z novo silo je zarezala v gnijoča stebla.

Sonce je z neznosno počasnostjo lezlo čez motnosinje nebo. Trava na vratnikih je venela. Listje koruze se je vrtinčasto zvilo. Na Požegarjevo njivo so prišli orači. Gospodar je obrnil prvo brazdo, ki se je vlekla čez strnišče, ko da bi gorela.

»Kdo bo pa nama oral?« se je oglasila Nanika. »S parom ne bova zmogla te težke zemlje, v vrhu pa nama ne bo nihče pomagal.«

»Bom pa sam porinil glavo v jarem. Repa bo posejana, to se lahko vsi zanesete.«

Tunek se je ozrl na Čuša, ki mu je prikimaval. Ves je trepetal od jeze, zato je dodal:

»Če se pa izkopljemo iz tega, si vas bom zapomnil!«

»Majerija, to že ni mala stvar,« je mlel Čuš. »Za to je treba razumnih ljudi.«

Nanika je mahnila proti njemu z obema rokama. Odvržena slama mu je padla skoraj na koleno. Z gibom glave mu je kazala navzgor po vratniku.

»Veš kaj, ne trobi mi na ušesa! Človek dela, to pa brenči in bi rado pikalo.«

X.

Bil je opojen jesenski večer. Sadovnjaki so dišali po zrelem sadju. Poslednja svetloba dneva je razgaljala na vejah tolikšno čarovnijo barv, da se je oko moralo pred njimi zapreti. Iz dolin je že segal hlad, čez griče pa je še zmerom vlekel topel jug, šumel v trsnem listju in ljubkoval dozorevajoče grozdje. Mrak ob takšnem času ne prihaja naglo, marveč lega na hrame z boječo obzirnostjo, spoštljivo in takisto, kakor da bi bil ves obvit s perjem.

Ko je zazvonilo večerno luč, sta se izmotala iz do tal segajočih, težko obloženih vej sadnega drevja

Tunek in Nanika. Za njima so se vlekli otroci. Tunek je molil, pa tudi žena je mlaskaje pregibala ustnice. Umikali so glave oporam, postavljenim pod preveč obložene veje, in včasih je kdo mahnil po gnilem jabolku, ki je rjavelo med zdravimi.

Tunek je popravil oporo mlademu drevesu. Z ihto je butal s stisnjeno pestjo med težke vence sadja in ni se mogel premagati, da bi ne zagodel:

»Bolj ko nosim proč, več je tega, se mi zdi.«

»Zahvali boga. Sadje naju letos lahko reši iz težav.«

Žena ga je pogledala s strani. Razbolele oči so se ji komaj pregibale. Hodila je težko in razmajano, roke je imela še zmerom sklenjene na trebuhu.

»Hvaljen Jezus!«

Na cesti je v zboru zapelo, nato pa se je zaslišal smeh. Vrhovski otroci so šli iz šole. Skrili so se za drevje, potlej pa je nekaj jabolk zašvistnilo proti Liziki in bratcema.

Iz Peklarjeve stiskalnice se je slišalo škripanje vretena in naglo potrkavanje tolkačev.

»Si za nocoj koga dobil?«

Vprašala je z medlim glasom, kakor da tipa. Obrnila je izmučeni obraz k njemu ter ga previdno pogledala.

»Vsi se izgovarjajo... Še vedno sva jim trn v peti...«

»Kaj boš zdaj to gonil!... Košarja ali pa Lodnarco bi naprosil. Vozil si jima listje.«

V prsih jo je stisnila tesnoba. Otresla je z rameni in bilo je, kakor da daje bridkost njenim besedam še trši prizvok.

Srdito je zamahnil z rokami. Guba nad nosom mu je nabreknila.

»Pravita, da ne moreta... Kadar bi nam bilo treba pomagati, ne more nihče.«

Rjavkasti obraz mu je vztrepetal od bolečine, veliki uhlji so se mu povesili.

»Jabolka pa bo treba stolči. Začela bodo gniti. Teden dni so že na kupu.«

»Stolči, stolči!... Prekleto, naveličal sem se že plezati sam po stiskalnici. Deklince pa tudi ne moreš k vsemu siliti, saj vidiš, kakšna je že.«

Pognal se je naprej, kakor da ji hoče uteči.

»Sem jaz kriva, da noče nihče k nama?«

»Seveda, jaz sem kriv!... Vedno si gnala: ‚ni se jim treba prilizovati', zdaj pa imaš.«

Prišla sta do hrama. Tunek je naglo odpahnil vrata in odšel v izbo, ona pa je počakala otroke. Spehala jih je v hram, sama pa je ostala še zunaj. Morala je še pogledati po sadovnjaku. Takšno bogastvo se ji je smejalo z vej, hkrati pa se ji izmikalo iz rok. Kako naj vse to zmore? Kako naj vse to ujame v svoje roke?... Solze so jo zaščemele v očeh.

Stopila je v izbo. Na mizi je ležalo pol hleba kruha, poleg pa je stala velika ročka, pokrita z leseno pokrivačo. Nastavila si je ročko na usta in pila s hlastnimi požirki, kakor da bi hotela zaliti bridkost v sebi.

»Poglej!«

Sedla je k mizi. Njen glas je bil zdaj blažji, kakor da išče razumevanja. »Kaj pa naj bi še napravila? Nagovarjam jih, jih pozdravljam, pa se mi posmehujejo. Tudi z otroki ravnajo tako. Če le kdo more, vrže kamen za njimi. Moj bog, zares ne vem, kako bi bilo treba napraviti!«

Zganila je z roko in zaprla oči. ‚Kako prekleto zamotano je vse na svetu!' ji je plalo po prsih. Že nekaj mesecev je čutila, da je zaman upala, da se bo izpehala iz siromaščine. Majerija je bila môra, ki jima je samo sesala kri. Ta zavest ji je pila duševno in telesno moč. Posušila se je. Brezup ji je razoral obraz in uničil ogenj v očeh. Ni mogla biti več ne

dobra žena ne skrbna mati. Ako bi ne bilo Lizike, bi bila dečka prepuščena sama sebi. To sadje zdaj bi ji lahko dalo novo spodbudo. Toda kako ga spraviti? Sama zaradi bolezni ni smela na stiskalnico. On pa je bil še zmerom počasen. Njegovo geslo: bo že kako, mu je bilo še zmerom vodilo.

Lizika je odrezala bratcema kruha in vsi trije so sedli za peč. Njene previdne oči so se vprašujoče obračale od matere k očetu. Zamišljeno je lomila kruh.

»Pij, Lizika, druge večerje ne bo!«

Očetov glas se je mehko razlil po izbi. S kosom kruha v roki je pokazal na ročko.

Deklica je počasi vstala. Tiho je šla k mizi, ponesla ročko k peči, napojila bratca, potlej pa se je napila tudi sama.

Nanikine koščene čeljusti so se počasi pregibale. Kdaj pa kdaj se je zgrabila z roko za ovelo kožo, kjer jo je kruh pritisnil v razpadajočem zobu na trohneči živec.

Z velike svete podobe nad klopjo se je utrnil bel list papirja ter padel na tla. Segla je po njem in hlastnila razdraženo:

»A tega tudi še nisi plačal? Da bi morala vse jaz!«

Ni se mu dalo odgovoriti ji. Zavarovalnino je lahko plačal še do Novega leta, to je vedela tudi ona, vendar pa je iskala, kaj bi lahko popadla. Obračal se je stran, da bi se ne srečal z njenimi očmi. Opazil je, da je segla po ročki ter znova pila, toda od nestrpnosti jo je takoj odložila. Stisnjene pesti so se ji nemirno premetavale po naročju. S tihim, od jezljivosti ohlajenim glasom, je vprašala:

»Bomo tedaj nocoj tolkli jabolka ali ne?«

»Tolkli? Kdo bo tolkel? Boš morebiti otroke nagnala? Vidiš, kakšna je deklinca. Komaj stoji. Namesto da bi šla v šolo, je morala pipati repo. Ponoči

pa naj tolče. Otroka vendar ne moreš pokončati z delom.«

Počasi je rastla na stolu. Usta ji je občrtala surovost. Prsi se ji tresejo od neobrzdane sile, ki tišči na dan. Spremlja vsak njegov premik skozi režo priprtih vek in nekako hudobno zmagoslavje ji užiga kri. Roke sune od sebe in odpre usta, toda preden spregovori, je udarilo na vežna vrata s takšno silo, da so šipe v oknih zažvenketale. Nanika zasope, se z vsem telesom obrne po izbi in se onemoglo sesede.

Tuneku so se bose noge skoraj vlekle po tleh, ko je šel k vratom. Odtrznil jih je in okamenel od presenečenja. Pred njim je stal na pragu kovač Bračič ter ga gledal s prebadajočim pogledom. Odrinil ga je, postavil svoja velika stopala v izbo, zatreščil vrata in nekaj hipov zabodeno gledal izpod senčnika svoje sajaste kape po izbi.

Nanika se je dvignila s stola. Presunjena od nekakšne divjosti, ki je sijala kovaču z obraza, je povešala pogled in se umikala proti postelji.

V izbi je vse utihnilo. Otroci so prenehali žvečiti. Zdelo se je, da so utihnili celo lesni črvi, ki so dotlej škripali v tramih.

Kovačev dolgi vrat se je po zversko stezal naprej. Žile na njem so bile debele in napete kot strune. Čez čas je zatopotal po izbi in sedel na stol, ki ga je bila ona izpraznila. Udobno se je naslonil na zaslon in bolj zakrakal kakor spregovoril:

»A ste le doma, hudiči!«

Govoril je zasmehljivo, kakor da bi se naslajal nad težkim vtisom, ki ga je njegov prihod napravil.

Nanika se je bokoma splazila k peči. Za moževim hrbtom je spehala otroke v priklet, sama pa je obstala pri vratih vzravnana in osupla, z očmi, priklenjenimi na vsak gib Bračičevega obraza in lopatastih rok. Bila je pripravljena, da bo prhnila ven, pobrala otroke in zbežala v sadovnjak.

Kovač je počasi izvlekel iz naprsnega žepa tobačnico, si zvil cigareto, jo dolgo slinil, naposled pa jo vendar prižgal. Vse, kar je storil, je napravil počasi. Še velike jajčaste oči, ki so se mu privoščljivo režale, kakor da bi videl tiste kaplje znoja, ki so se nabirale Tuneku nad čelom, so se počasi premikale. Naniki se je zdela cela večnost, preden je popadel:

»Zakaj pa goniš podkavat vole drugam, hudič ti prekleti?... Odkar sem mojster, sem delal za Domanjka... Gospod, kakršen si ti, goniš seveda k Dobršaku. A meniš, da dela ta bolje? Medved prifrknjeni!«

Tunek je poskušal odpreti usta, toda čeljusti so se mu bile nekako zataknile. Stezal je vrat in onemoglo migal z vročo glavo, naposled pa se je sesedel za peč. Pod lobanjo mu je žarelo vprašanje, kaj je pripeljalo kovača.

Naniki se je zdelo, da mora nekaj odgovoriti. Ne da bi ga pogledala, je otresla z glavo.

»Kako dolgo pa sva imela plug in ojice pri tebi...«

»Ti pa bodi tiho!... Tudi ti si takšna... Lepa hudiča sta se znašla skupaj!«

Pljunil je po izbi, si popravil s členki redke mustače in zarenčal na Tuneka:

»A piti mi ne boš prinesel?... Bračič pride v hram, ta skopuh pa čepi pri peči in se trese za krožico jabolčnice. Mislita morebiti, da bosta nesla kaj v grob?... Postrezita človeku, če pride k vama!«

Dvignil je ročko z mize, jo pomolil Tuneku ter ga meril s trdim pogledom, dokler mu je ni poslušno vzel iz rok. Spustil je težko pest na mizo, da je Nanika splašeno poskočila.

Ko sta ostala sama, si je v zadregi brisala obraz s predpasnikom, pokašljevala in umikala pogled. Kovač se je obrnil, kakor da mu je ni mar.

Tunek je hitro skočil iz izbe, pred kletjo pa je obstal. Obhajala sta ga užaljenost in sram. ‚Prišel je kot kak žandar!' ga je grizel očitek. V kleti je dolgo okleval. Sprva je nameraval natočiti najslabšo pijačo, toda premislil se je in dal, kar je imel najboljšega.

Ko se je vrnil, mu je Nanika smuknila za hrbtom v priklet.

»Moram še opraviti svinje,« je mrmrala.

»Nama ne bo nič dolgčas. Babe se doma nagledam.« Vzel je ročko, jo nastavil na široko razkrečene ustnice in najprej pokusil. Odobravajoče je prikimal, potlej pa pil z dolgimi, zasoplimi požirki.

Tunek je stal sredi izbe. Podolgovati, koščeni, v čeljustih grčavi obraz, po katerem se mu je vlekla od ušes proti ličnicam krpa sončnih peg, mu zdaj ni bil več prestrašen, marveč presunjen. Zaslišal je ženine stopinje. Tiho so se približale vratom; prisluhnila je in spet odšla v kuhinjo. V izbi pa je kot strašna pošast mesaril molk. ‚Kaj neki se bo izluščilo iz tega? Ali se bo bajta porušila in jih vse pokopala, ali pa se bo usoda poigrala samo z njim, ki mora gledati tega osovraženega človeka.'

Odkar sta bila prevzela majerijo, ga ni bilo pri njiju, čeprav je hodil sleherni dan dvakrat mimo bajte v kovačnico. Ko so ga otroci zagledali, so se trdi od strahu zatekli na dvorišče. Včasih sta ponoči poslušala odmev njegovih počasnih korakov. Če sta se do tedaj pogovarjala, sta utihnila. Bilo je neprijetno samo pomisliti, da bi se utegnil vzpeti na podstenja. Zdaj ga je pa imel tu. Zmerom bolj ga je osvajala misel, da ga ni privedlo nič dobrega. Bilo mu je, kot da ga mrzi, hkrati pa občuduje zaradi njegove sile in robatosti. Vedel je, da se ga boji ves vrh. Poznal je tisti dogodek z njegove poroke. Radovednost je prignala ženske. Nagnetle so se bile pri cerkvi. Ko jih je kovač zagledal, je slekel svoj usnjeni suknjič, se zagnal vanje in jih začel tolči. »Domov,

domov, preklete babe! Nisem tako lep, da bi me hodile zijat.«

Pred vrati se je spet zaslišalo zadušeno drsanje bosih nog. Vedel je, da žena čaka s prav takšno nestrpnostjo kot on, kaj se bo zgodilo.

Kovač si je nekajkrat oddahnil, potlej pa je pogledal začudeno v dvolitrsko ročko, jo stresel ter izročil Tuneku. Ta jo je zibal pred seboj. Ni vedel, kaj naj napravi z njo. Visel je s pogledom na priprtih očeh, ki so se hudobno svetile izpod debelih obrvi.

»A več ne misliš dati?«

Tuneku se je nabralo čelo v goste gube. Zadirčni kovačev glas ga je usekal, kakor da bi dobil zaušnico. Odpor v njem je spet poskušal dvignitii glavo, toda kovačeve oči so se razširile in dobile tak izraz, da je sklonil tilnik in odšel v klet. V kuhinji se je žena prestrašeno obesila nanj.

»Še ni odšel?«

»Sedi in gleda,« se je iztrgalo iz njega v šepetu.

»Jezus!«

Prijela se je za glavo. »Kaj misliš?«

Ko je zmignil z rameni in se spustil v klet, so jo zaščemele v očeh solze. Bridkost jo je pognala na dvorišče. Naslonila se je na trhlo soho v uti in se razjokala. Izjokala se je ter odšla nazaj v kuhinjo. Obstala je in prisluhnila. V izbi je bil molk, le kdaj pa kdaj se je zaslišal tresk roke po mizi. S silo je potlačila v sebi bojazen ter se vrnila v hram.

Luč, ki je visela na tramu nad mizo, je metala svojo sajasto svetlobo na kovača. Nekako poudarjala je njegovo rumeno, nezdravo kožo na razpotegnjenem obrazu s prisekano brado. Sedel je vzravnano ter z mišičastima rokama objemal zaslon. Gledal je prazno. Senčnik kape mu je zdaj zlezel že za uho. Na zardelem čelu so se mu razmazale saje. Obstala je pri vratih. Ko je uprla pogled v moža, je neopazno odmajal z glavo. Kovač se je zganil. S palcem si je sunil v

senčnik kape ter ga poskušal zavrteti proti čelu. Obrnil je pogled k peči in ga ustavil na Naniki. Brke so se mu naježile.

»Prekleto, da sta smešna človeka!«

Tunek je zamencal z bosimi nogami. Drobna špranja v njegovem spominu se je povečala. Zdaj je s svojimi mislimi lahko objel že kaj več kot samo strah. Premleval je, kaj je videl, slišal, govoril dobrega ali slabega o kovaču in napravil za kovača. Na obraz mu je legel izraz previdnosti. Čakal je in prežal. Zagatnost v prsih mu je jela pojenjavati in ko je pogledal ženo, je bilo v njegovih očeh nekaj ohrabrujočega.

Kovač je vstal. Čeljust se mu je izpahnila daleč naprej, ko je obračal obraz po izbi. Roke si je porinil za maternico težkega usnjenega predpasnika. Iz hladu, ki mu je bil razlit po očeh, mu je vstajal žarek živahnosti. Odmajal je z glavo.

»Kaj me gledata kot kup nesreče!«

Nanika ni mogla dalje zadrževati solz. Ni vedela, so ji uhajale zastran tega, ker se ni zgodilo, česar se je bala, ali pa zastran ponižanja, kako je govoril in ravnal z njima. Pritisnila si je krilo na obraz ter zahlipala:

»Lani nam je poginila krava; žetev je vzela toča. Letos pa sam vidiš, kak bo krompir...«

Zaustavil jo je z zaničljivim glasom.

»Kaj mi poješ te litanije!... Meniš, da ti bom kaj odnesel?... Gospodinja si, pa tuliš, prekleto, kakor da bi te kdo z veko priprl. Zakaj pa sta šla na to majerijo?... Domanjko uživa, vidva pa točita krvave srage.«

Umaknila je krilo z obraza in ga začudeno pogledala. Iz razbolelega srca se ji je izluščilo priznanje.

»Menila sva, da si bova tu kaj pripravila. Saj veš, kako je: bolje na svojem v slami kot na tujem v perju.«

Krcnil je proti nji s povešeno glavo in se zasmejal:

»Kdaj pa si je siromak lahko kaj pridelal z lastnimi rokami, to mi povej!... Joj, kakšna bedaka sta! Pa sem mislil, služila sta, mogoče sta kaj vredna. Meniš, da si je Požegar sam pripravil svoje orale? Ali pa Družovec svoje? Nikdar ne bosta imela ničesar, ker sta trapasta... Goljufajo, kradejo, siromaka odirajo, zato imajo. Vidva pa z delom... Prekleto, da bi vama moral napraviti z glavami trk-trk, da bi se vama odprle.«

»Ne marajo nas,« se je oglasila. Hotela je obiti njegovo govorjenje. Ni mu verjela.

»Kdo te ne mara? Se komu ponujaš ali kaj?« Njegove nesramne oči so se režeče uprle vanjo.

»Vrh, vidiš. Od prvega do zadnjega...«

»Bah... Mene morebiti marajo? Ampak jaz jih prisilim.«

Da, spomnila se je. Botičkar, Čušov sosed, se je jezil na kovača. Ta je prišel ponoči k hramu. Ker so bila vrata zapahnjena, jih je vrgel s tečajev. Botičkarja sta se skrila pod posteljo, toda morala sta prilezti ven. Čez pet minut je gospodar že nosil na mizo vino. Niso ga marali, vendar pa so se mu dobrikali. Matere so že dolgo strašile otroke: »Če takoj ne ubogaš, grem po strica!« Za zaščitnika so ga uporabljale tudi nekatere ženske. Celo Lodnar je povesil roko in prenehal mlatiti ženo, ako mu je zapretila: »Vse bom povedala Lujzu!« Ko se je priženil v vrh, je že drugi dan rogovilil med hrami. Povsod so se ga bali, vendar pa nikjer niso zaklepali vrat pred njim.

»To je nekaj drugega!« je odvrnila. V tistem trenutku pa se je spomnila sadja, ki jima bo zgnilo. Spet si je ponesla predpasnik na oči in zahlipala:

»Ko bi ti vedel, kako je hudo!... Nihče nama noče pomagati. Sadja je toliko, a sama ne zmoreva. Prosiva delavce po vrhu, pa se nama režijo.«

Na cesti pred hramom se je zaslišal smeh in pritajeno govorjenje. Kovač je zastrigel z mesnatimi uhlji. Zenice so mu zasijale in domiselno je razpotegnil obraz. Odprl je okno, da se je pol šipe žvenketaje sesulo, in zakrakal v temo:

»Kata, prekleta jezičnica hudičeva, pridi v hram!«

Zunaj je smeh onemel, kmalu pa se je oglasil ženski glas, ki je nekam popustljivo zazvenel:

»Misliš, da sem tu kaj izgubila?«

Nanika je prenehala jokati. Nemirno se je ozrla po izbi, kjer je bilo vse v neredu. Na zanemarjeni postelji, ki je stala nepostlana v kotu, na cunjah, ki so ležale vse vprek, na neumiti mizi in na vseh tistih drobnih malenkostih, ki jih skrbna gospodinjina roka ume mimogrede urediti, se je videlo njeno razmajano duševno stanje. Zdaj je to mahoma zagledala.

»Kata, ne slišiš!... Pridi, prekleto! Kdo pa je še s teboj?«

Kovačev glas je postajal čist. Nasičen je bil s pretnjo, ki je šla po človeku kot žaga.

»Z Zepom greva.«

»Kump, poslušaj! Pridita oba! Ampak več kot enkrat pa ne bom rekel!«

Kovač je telebnil na klop, težka roka mu je mahnila po mizi.

Smeh na cesti se je polegel. Zaslišalo se je zamirajoče mrmranje. Mahoma pa je kovač vzrojil:

»Bo treba poslati voz po vaju ali kaj!«

Lesa je zaškripala, potlej pa so se zaslišali s podstenj omahljivi koraki. Kovač si je počasi zvijal cigareto. Z užitkom jo je slinil in bilo je, kakor da se mu izpod mustačev utrinja posmeh. Nanika si je popravljala ruto, vrgla je na peč nekaj cunj in začela s predpasnikom brisati stole. Tunekov otrpli pogled je sijal. Nehote je stopil k vratom ter jih na široko odprl.

Zunaj je zacvilila kljuka. Na pragu se je prikazal Kump. Njegov suhljati obraz, zmerom prijazen, zme-

rom nasmejan, je bil zdaj kisel in nekam nasršen. Golobje oči so se mu počasi polnile z nevoljo. Delal se je, kakor da bi ne vedel, kam je prišel.

Za njim je prihajala Kata. Šla je skoraj pokorno. Še se je smehljala, a z ustnic ji je visela komaj opazna potrtost. Belkasti nos se ji je zožil in povesil.

Gospodarja sta stala v izbi takisto, kakor da bi sprejemala župana. Naniki je vztrepetavala v kotih ust z gubami prepredena koža, Tunek pa je mežikal in si mehčal gubo nad nosom. Ko je Kump postavil svoj umazani škorenj v izbo, se je iz Nanike utrnil glas, ki je bil nabit s tesnobo in boleč'no:

»Bog daj dober večer!«

»Vama tudi!« sta zapela oba s Kato.

Kovač se je počasi obračal. Vrtel je med prsti cigareto in jo pazljivo ogledoval. Mahoma pa se je z očmi zapičil v Kato. Še se je kujala, še je krajšala stopinje. Razvrgel je roke. Iskre so se utrnile od cigarete in poletele daleč po izbi. Obraz mu je pomrknil, ko je zaškripal:

»Kličem te, ti, hudič, pa lezeš počasi kot pod nož. A sem te že kdaj kam na prepovedano zvabil?«

Katine ustnice so se otresle bridkosti. Prekanjen smeh ji je spreletel posušena lica. Razgalila je podkev belih zob.

»Eh, kaj boš ti zvabil, ko še svoji uideš.«

Nanika je spet brisala s predpasnikom stol. Primaknila ga je h Kati in dahnila tako rahlo, kakor da bi se bala, da se ji bo razsula iz prsi tista radost, ki se je porajala v nji.

»Sedi, ti!«

Bračič se je odmaknil na klopi in povabil Kumpa. Podal mu je ročko.

»Jezus, pijta!« je mahoma kriknil Tunek. Iskal ju je z razvnetimi očmi. Ko se je Kata napila in mu pomolila ročko, je bil njen pogled že omehčan. Sko-

čil je v klet. Cepetal je pod pipo in bilo mu je tako žal, da ne premore česa boljšega za tak večer.

Čez čas, ko sta Nanika in Tunek že sedela za mizo med gosti, in je tekel med njimi skoraj zaupljiv pomenek, je Bračič hlastnil proti oknu:

»V hram pridi, prežar prekleti, kaj svetiš z nosom skozi šipe.«

Zunaj je nekdo odskočil s podstenj, potlej pa se je privlekel skozi vrata majhen človek. Z drobnimi očmi je svetil po izbi in se smejal čez škrbave čeljusti. Brisal si je roke v predpasnik kot kaka ženska in mrmral priliznjeno:

»Grem od Požegarja, pa poslušam in poslušam, ali ni čuti iz hrama Bračičevega glasu, in stopim pogledat. Kjer je Bračič, tam se pije, sem pomislil.«

Hinavsko se je posmihal Poharičema in bliskal s pogledom za ročko.

»Pje, kdaj pa si bil nazadnje tu?« je ohladil Bračič njegovo razvnetost.

Košar je z zamahom roke odrinil vprašanje, nato pa je potipal:

»Imaš god ali kaj?«

»Siromake branim, prekleti grobjani vrhovski!« ga je usekal Bračič. Porinil mu je ročko v roke in dodal: »Ti si zares dober sosed!... Pil bi, pomagati pa revežema nočeš. Nocoj jima boš stolkel voz jabolk, ali te bom pa malo pošlatal tam, kjer so zajci najbolj občutljivi.«

Kata, Košar in Kump so se spogledali. Nanika je povesila obraz ter se samo z utripanjem vek branila. Tuneku je glas kar predel, ko je porival ročko po mizi.

»Sem morebiti jaz kdaj kaj rekel?... Ampak baba...« se je Košar branil.

»Ti prekleta svetnica!«

Kovačeva dlan je usekala po mizi, in ročka je divje zaplesala.

»A si jima postal boter?« je bruhnil smeh iz Kate.

»Tudi ti pojdeš tolč, jezičnica! In Kump, ti tudi. Napijte se, potlej pa si podsučite rokave!«

Tedaj pa je upadel, kakor da bi prestal težki napor. Nagnil je glavo naprej in otrpnil, le izpod nasršenih obrvi je gledal, kako se nekam škripaje oblikujejo novi stiki s Poharičema. Kmalu se je izba izpraznila. Iz stiskalnice se je zaslišalo naglo mlatenje tolkačev. Bračič je zatipal po ročki. Bila je natočena do vrha. Ponesel si jo je k ustom, toda piti ni mogel; tak smeh ga je lomil. Čez čas je začel peti. Pel je, kar mu je ležalo na srcu. Njegov glas je bil trpek. Zvenel je razglašeno in takisto, kakor da bi ga privijali v železno klado. Lizika je odprla vrata, zakričala ter se utrnila nazaj v posteljo. Grozljivi glas pa jo je dosegel tudi pod odejo.

Dve uri je kovač sedel sam in si do dobra izpraznil srce. Ročka na mizi je bila že prazna. Včasih je zatipal proti nji, a roka mu je omahnila. Pogreznil se je v svoje čudno spanje: vse je videl, vse je vedel, le telo mu je medlelo v sladki nemoči. Ko pa so prišli ljudje iz stiskalnice in je Kata zaskrbljeno zamrmrala: »Zadremal je, prekleti,« se je vzravnal.

»Meniš, da sem tvoj Anzek! Ta zmerom cuma.«

Spet so sedli za mizo in Tunek je prinašal pijačo. Kumpov zardeli obraz se je kmalu smejal. Košar je poskušal zapeti, Kata in Nanika sta dokončavali prijazni pomenek, sladak, kakor da bi bil potresen z rozinami. »Rekla bi mi, glej jo, kozo prekleto! Saj človek rad pomaga. Kaj bi pa bilo, če bi bila sama na tvojem mestu.« Zdaj je bila Nanika tista, ki se ni vedela potruditi.

Tunek je postavil na mizo že kdo ve kolikero ročko. Nanika ga je zaskrbljeno pogledala. Kovač je ponesel ročko k ustom. Z eno roko je objemal Kumpa in mu migal ob licu s tlečo cigareto. Kolcnilo se mu

je in odložil je ročko. Potegnil si je z dlanjo po obrazu in usekal:

»Prekleti majer, po vrhu pravijo, da si skopuh, zdaj bi pa nosil na mizo vso noč.«

»Eh, malokdaj komu nosi,« je zamrmral Košar.

»Bračiču strežeš, kovaču, kaj, ne pa tem hinavcem. Zdaj jih boš imel vedno tu. Boš videl, še naveličal se jih boš. To so taki hudiči, da jih moraš z bičem. Zlepa ne velja nič... Ali od zdaj boš kovaška dela dajal meni. Naj ljudje vidijo: Bračič mu dela.«

Vstal je, zakrilil z rokami proti stropu in zbil s trama nekaj stebel pelina. Spet je sedel.

»Bomo pa dajali tebi. Saj bi ti že, samo...« Nanika je iskala po spominu primerno besedo. Rdeče, pomlajene ustnice so se ji v smehljaju razpirale. Bilo ji je, kakor da bi se prebudila iz težkih sanj samo še z oddaljenim spominom na grozo, ki jo je bila mučila.

»Bab ne podkavam, prekleto!... Se bova že z njim pomenila.«

Čez čas so vsi vstali. Kovač si je butnil kapo v zatilnik, se namrgodil, potlej pa se nečesa razveselil. Kakor da bi ga obšla čudežna misel, je spregovoril ljubeče:

»Takega sina imam, prekleto!«

Ves se je stresel, zaškripal z zobmi, nekaj časa majal z glavo in pristavil:

»Si ga že videl, Tuni? Seveda ga nisi. Zdaj pojdite z menoj. Ti, kokla, pa ostani doma, pa mu posteljo segrej!«

Pognal se je sredo sobe, tam pa je obstal. Potegnil je denarnico, odvil z nje jermenček ter izbezal iz nje z oslinjenim prstom bankovec. Pomolil ga je Tuneku.

»Na, vrag! Menim, da bo za to prekleto pikolo dovolj.«

Tunek je otrpnil. Nanika je pridrsala, odrinila denar ter kriknila z radostno grozo:

»Kaj pa misliš, za boga svetega!«

Odsunil jo je in položil denar na peč. Ko je lesa za njimi zaškripala, je hlastno pograbila denar ter ga skrila v mašno knjigo. »To bo zdaj prvi denar za gospodovo kravo!«

Utrnila je luč in čakala moža. Dolgo ga ni bilo. Bračičev hram je bil poslednji v vrhu. Stal je za cesto ob gozdu, ki je stezal svoj jezik po griču proti Čušovi gorici. Slišalo se je vriskanje in začudeni klici vrhovcev. ‚Zdaj že vedo, da je bil Bračič pri nas', se je veselila.

Tunek se je pozno vrnil. Ko mu je pri nočni svetlobi razprla mašno knjigo in sta gledala bankovec, se je iztrgal iz njega radosten krik:

»Tako bi pa vsak večer točil!«

Drugi dan je bila nedelja. Nanika se je vsa razžarjena vrnila od rane maše. Planila je v izbo, kjer je bil mož, in skoraj zaječala:

»Veš, kaj se je danes zgodilo?«

Vrgla je ruto na posteljo, se vrtela pred pečjo in drdrala:

»Ko sem prišla zjutraj do lese, so bile na cesti vrhovske babe. Voščile so mi dobro jutro in šle z menoj. Kata se je cedila od prijaznosti.«

Zvečer sta posedala za pečjo. Otroci so bili že v postelji. Oddaljeni vriski so motili nočni mir. Včasih je čofnila na cesto pred plotom dozorela hruška. Čeprav so bile njune glave polne skrbi in misli, jima je pogovor tekel škripaje.

»Jutri bomo tedaj potrgali spodnji del, če zares pridejo, kakor so obljubili.«

Tunek je tiščal obraz v dlani. Trudil se je, da bi mu na zaprtih vekah ne zbledele tiste lepe podobe, ki so se mu tam prižigale. Spregovoril je odsotno, vendar pa z osveženim glasom. Življenje je postajalo lažje. Nekje se je odmašil jez in kalna voda težav je polagoma odtekala.

»Repo bo tudi treba dvigniti. Kaj pa veš, kdaj bo začelo zmrzovati.«

Iz vsega, kar se je prelivalo v njeni glavi, je Nanika odbrala najdrobnejšo stvar, čeravno je govorila sama s seboj o velikih vprašanjih. Njene sanje so danes dobivale novega podneta. Zaživele so v nji nemara še lepše kakor doslej. Uokvirjene so bile z zaskrbljenostjo, kajti zavedala se je, da bo treba strašno pohiteti, zakaj bližal se je poslednji čas. Zmanjkovalo ji je duševnih sil za nove nade.

Zunanja vrata so odskočila in vstopil je Bračič. Ni pozdravil, ni ju pogledal. Trdo zabijajoč z nogami je šel k stolu, kjer je sedel včeraj. Molče je pokazal na prazno ročko pred seboj. Tunek jo je takisto molče vzel in odšel. Ko mu jo je položil na mizo, se je umaknil ter obstal sredi izbe. Čeravno se zdaj njegovega prihoda ni ustrašil, se ga vendar tudi ni razveselil. S tesnobo v prsih je poslušal njegovo sopenje in zamolklo škripanje njegovega goltanca.

Kovač je dolgo ždel, zgrbljen vase, ne da bi kam pogledal. Ko je bila ročka že skoraj prazna, so se mu oči počasi razprle. Ustavil je pogled na Tuneku in sunil proti njemu z glavo.

»Se me bojiš ali kaj?«

»Zakaj?«

»Tak si, ko da bi imel polne hlače. Sedi sem in kaj povej!«

»Kaj bi ti pravil, ko pa je toliko skrbi, da včasih ne vem, kje se me glava drži.«

»Je hudič, kaj?« je vprašal pazljivo.

V Tuneku se je oglasila potreba, da bi vrgel iz sebe tisto najbistvenejše, kar mu je ležalo na srcu. Skozi stisnjene zobe se mu je razlilo:

»Hudič je, to ti povem... Rešitve pa človek ne vidi iz vsega tega.«

»Poglej, davek je tak, da se bog usmili. Gospod zahteva zase, je letina ali ne. Pretegniti se moraš, če

hočeš živeti. Še žreti ni kaj, pa sva si mislila nekaj pripraviti...« se je vmešala v pomenek Nanika. Nagnila se je naprej, pripravljena, da razgrne pred njim vse tisto, kar ji ni dalo spati. Kovaču pa je obraz potemnel.

»Kaj boš javkala!... Z njim sem se hotel pogovoriti. Tiho sedi, ali pa kam pojdi. Babji gramofon ima eno samo ploščo.«

Nekaj časa je nevoljno strmel vanjo. Bilo je, ko da niti ni opazil, s kako užaljenostjo je vrgla glavo nazaj in se stisnila k pečnicam. Ko je odmaknil oči od nje, je dodal tiše, toda z jezno odločnostjo:

»Jaz ti pa povem, da je rešitev... Mora biti... Ampak, ali jo kaj iščeš?«

Tunek je mežikal, ker ni mogel vzdržati ostrega kovačevega pogleda. Ni mu odgovoril na vprašanje, ker ga ni razumel.

»Garal si pri Družovcu in pri Kričmanu, pa si se kdaj vprašal, ali je prav, da imata onadva toliko, ti si pa pri hramu pes?«

Kovačev glas je postajal zmerom jasnejši in nasilnejši. Nekako očital je, mahoma pa je hlastnil:

»Zdi se mi, da se razumeš samo na mašne bukve?... Zato pa si tak prekleti zavrtež... ‚Slabo je; trpim!' ...Pa trpi, če si nočeš pomagati. Sedi k babi za peč, pa molita, da bo bolje!«

Tunek je vstal. Na vse to ni imel kaj reči. Segel je po ročko, da bi odšel v klet, toda kovač ga je porinil na klop. Priklenil ga je nazaj z jeklenim pogledom in zabrenčal vanj:

»Po svetu je to že rešeno. Ti pa praviš, ni rešitve... Je rešitev!... V tem je rešitev, da je treba bogatce po buticah usekati in jih napraviti majhne, take osle, kot si ti, pa za ušesa dvigniti, da bodo večji.«

Oddahnil se je ter se vzravnal. V naglici si je zvijal cigareto ter z vznemirjenim pogledom pazil na

Tuneka, ki je vzdihoval, si brisal z dlanjo obraz in podrsaval z nogami po tleh. Rad bi zazehal, a ni upal razkleniti ust. V take sorte pomenku je videl samo oddaljevanje od tega, kar ga je žulilo.

»Ne boš več pil?«

»Kak osel si!... Zdaj šele vidim,« se je posmehnil kovač, ko je puhnil proti njemu polna usta dima. »Govorim ti pomenljive stvari, ti pa... Pravzaprav pa... Čemu bi ti še kaj pravil! Ti rad točiš pot za druge... Noč in dan si vprežen, kaj pa imaš od tega?... Domanjko, vidiš, je vsako leto dva meseca v toplicah, zato pa je tak kot moja kovačnica. Ti pa moraš dati otrokom za večerjo jabolčnico. Se ti v neumni glavi ni nikdar posvetilo, da tu nekaj ni v redu. Zdaj, ko bi ti človek rad kaj dopovedal, pa se vlečeš vstran kot bik v jarmu.«

»Veš, Lujz, jaz mislim, če bi zemlja bolje rodila...«

Tunek se je popraskal za vratom. Guba nad nosom mu je nabreknila. Po živahnem blesku oči je bilo videti, da se namerava braniti, toda kovač ga je prehitel:

»Kaj boš čvekal o zemlji!... Meniš, da bi dal Požegar svojim viničarjem kaj več, če bi mu zemlja trikratno obrodila?... Ti je Družovec dal kaj več, ko je bila dobra letina?... Prekleto, da si zares neumen! Ne moreš razločiti, kaj je pravzaprav narobe... Narobe je to, da boš vedel: eni imajo vsega preveč, drugi pa so takšni marterniki kot si ti... Zdaj pa pojdi v klet! Dovolj dolgo se obiraš.«

Tunek se je naglo izmuznil iz izbe. Ko ga je na kletnem pragu oblizal zdrav nočni hlad, mu je v glavi zaživelo tisto, kar mu je kovač načenčal. V prsih ga je začelo stiskati, kakor da bi mu pokal tesni oklep, pod katerim je imel zgrnjeno vse, kar je vedel in v kar je verjel. Zdaj pa mu je bilo, ko da mu ta prostor postaja pretesen.

»Morebiti pa ima ta pijanec prav!« je zamrmral, se otresel drhtavice in planil v klet.

Ko se je vrnil, je kovač slonel s komolci na mizi. Bil je svečano mrk. Zapiral je oči in se momljaje pogovarjal.

»Ti tedaj misliš, da bi bilo treba nekako roko v roki z vsemi, ki nimajo nič od svojega dela?« se je oglasil Tunek. Toda kovač je mrmral naprej. Niti ozrl se ni nanj. V dveh duških je izpraznil ročko, potlej pa je začel peti. Pel je neskončno dolgo pesem. Njegov žagajoči glas se je lomil. Drdral je in škripal, da si je Nanika včasih s pestmi zatisnila ušesa.

Pozno ponoči je vstal, plačal in odšel. Pri vratih je zakrakal:

»Vse bo šlo mimo tebe, razumeš!... Ti samo toči, toči, pje... Goljufaj Domanjka, on tebe tudi.«

Poslej je prihajal k Poharičema dvakrat na teden. Včasih je pil sam, včasih pa se ga je držal cel trop vrhovcev.

Spomladi, ko sta Tunek in Nanika kupila kravo, se je po vrhu govorilo:

»K temu jima je pripomogel Bračič.«

XI.

Lizika je s kolenom odpahnila škripajoče duri. Pred seboj je nosila skledo vročega mleka. Jeziki nemirne sopare so se ji stezali po rokah, ki jih prekratki rokavi zakrpane bluze niso mogli več pokrivati, in po rahlo se razcvetajočih mladikah prsi. Blisnila je po izbi z jasnimi, nekoliko utrujenimi očmi. Mati je stala pod tramom in pregledovala zdravilne zeli. Fanta sta že sedela za mizo vsak z žlico v rokah. Petrolejka je vrvrajoče gorela. Izba je bila temačna. Nadih nekake pravljičnosti je ležal na vsem, kar je bilo v nji. Le vajene oči so umele

DEMOKRACIJA občina LENART

razbrati iz tega medlenja resnične črte predmetov. Postavila je skledo na mizo ter podrgnila dlani po bokih. Na okroglem obrazu se ji ni spremenila nobena črta, ko je hlastnila proti bratoma:

»Počakajte vendar!... Kar planila bi.«

Brata sta se suvala pod mizo. Kdaj pa kdaj je počila žlica po kosti.

Lizika je segla po kruhu. Začela ga je v enakih koščkih rezati v mleko. Ko sta otroka zajela, je svareče zamrmrala:

»Trikrat mleko, enkrat kruh!«

Njune oči so ostale mirne. Materina zapoved, kako je treba paziti na kruh, jima je prišla že v kri.

Lizika je zajemala stoje. S trebuhom se je naslanjala na rob mize. Včasih si je ravnodušno odrinila s senc drobno povesmo kodra, ali pa je dvignila sloko nogo v pošvedranem, mnogo prevelikem čevlju.

Nanikin pogled se je kdaj pa kdaj na skrivaj ustavil na nji. Nekaj kakor strah ali pa odpor je vstajalo v nji. Bilo je, kakor da bi jo pogled na doraščajočo hčer opominjal, kako se ji je čas kljub polžjemu drsenju prevalil daleč naprej. »V štirinajstem je deklinca.« Spet je obrnila pogled na njen hrbet, ki se ji je bil gori že krepko razširil, v pasu pa je ostal droben. Nikoli ni resnično ljubila tega otroka, vendar pa ni vedela, od kod zdaj mahoma v nji tak odpor do nje. Zastran tega, ker rase?... Ne... Zdelo se ji je, da trga z nje tisto, kar je bilo še mladega in čilega na nji. Vsak korak v razvoju dekleta je pomenil nji korak nazaj. Ali se naj postara in naj omaga, preden bo kaj dosegla?

Njen cilj: lastna hiša, je še zmerom živel v nji. Včasih ga je razočarana zavrgla, potlej se ga je pa spet divje oklenila. Zato je bila z otroki trda. Čutila se je krivo pred njimi. Rodila jih je, tega, kar jim je obljubila, pa jim ni mogla dati. Požegarca je imela prav. Spravila sta na svet nove siromake. Šla je s

pogledom po cunjah, v katere so bili otroci oblečeni. Dekle je začelo terjati od nje, naj jo primerno obleče. Ni hotela nikamor več med ljudi. Pobegnila je iz hrama, kadar jih je kdo obiskal. Dekletove zahteve so bile nevarne njenemu cilju. Kmalu pa se bosta oglasila še fanta. Priprla je oči. Ni hotela misliti na to.

Tunek je tiho vstopil. Potegnil je ročko s peči ter se nekako spotoma napil. Na njem se je v poslednjem času marsikaj spremenilo, kar jo je osupljalo. Oči so mu sijale bolj živahno in hodil je odločneje.

Ko se je obrnil, da bi odšel proti vratom, se je Nanika nagnila za njim.

»Kam pa spet? ... Da ne moreš vzdržati doma.«

Glas ji je bil rahel od bridkosti. Ni ga karala, prosila je.

»Pri Botičkarju luščijo bučnice. Tudi oni pridejo k nam.«

Stal je po strani in ni je pogledal. Zamišljeno je strmel v okno, belo od decembrskih megel.

Liziki je zdrknila žlica iz roke. Potegnila si je prepereli predpasnik na oči in zahlipala:

»Vse druge hodijo po luščenju, jaz sem pa največja sirota. Iz hrama ne morem.«

Nanika je naglo porinila papirje za tram. Na licih je začutila pekoči val krvi. Z dolgim skokom se je pognala k dekletu in dejala mrzlo, da bi zabrisala svojo pobitost:

»Ko si boš zaslužila obleko, jo boš imela. Zdaj te pa jaz gvantam. Nisi sama pri hramu.«

Tunek se je pognal čez prag. Ko je odpiral zunanja vrata, je zaslišal za seboj ženin glas:

»Se boš že še nažrl tega Bračiča! Laziš za njim kot za kako babo.«

Pomlel je s čeljustmi. Kljub vsemu, kar je napravil Bračič za njiju, ga ni marala. Zdel se ji je nestanoviten in nezanesljiv. Danes je rušil, kar je včeraj

zgradil. Njegova kovačnica je bila že ves advent zaprta.

Tunek je šel proti vrhu. Siva megla je bila gosta in hladna. Prižemala se je k zemlji in bilo je treba tipaje z nogo iskati cesto.

Tiho je odpahnil duri ter vstopil. Niso ga opazili. Petnajst ljudi je sedelo v tesni izbi, napolnjeni s smrdljivim dimom cigaret in z zatohlostjo. Praskетanje bučnic, ki so jih lomili, se je spajalo s cvilečim brenčanjem petrolejke. Tesnoba je ležala na povešenih vekah žensk in na previdno sijočih očeh moških. Kdaj pa kdaj je kak pogled zablodil v kot, kjer je sedel za mizo Zorkov Ignac. Pred dobrim tednom se je bil vrnil iz zapora. Preiskoval si je žepe ter skrbno stresal v prah zdrobljen tobak v žlebiček časopisnega papirja. Njegove sive oči so se zamišljeno ozirale po izbi, ko je pripovedoval:

»Kaj vse imajo ljudje po svetu! Naša cerkev se lahko skrije pred stanovanji, v kakršnih prebivajo. Denarja imajo, da sami ne vedo koliko. Čas zapravljajo z veselicami in z žrtjem.«

»Vidiš, kakšna pravica je to! Človek pa ne more svojemu otroku kupiti čevljev, da bi lahko šel v šolo. Pa delava oba z dedom in ne vprašava za počitek.«

Kocuvanjičin razbrazdani obraz se je zastrmel v Zorka. Ko pa je zagledala njegov zmedeni pogled, se ji je glava povesila.

»Povsod je tako: eni razmetavajo, drugi pa gledajo skozi prste. Je mar pri nas kaj drugače? Poglej! Kričman je kupil že druge gorice v Zasadih. Kako pa je napravil z Ujsečko?«

Kump še ni prav utihnil, ko se je oglasil Košar.

»Družovec je začel zaračunavati orača tri težake več. Vsi kmetje bodo letos pri računih šli za njim... Tam doli v vaseh se težave ne poznajo. Spehajo jih sem na nas.«

Utrgal se je plaz besed in ljudje so začeli govoriti vsi vprek.

»Za siromaka ni več pravice. Poglejte, Babosek je že dve leti bolan. V zaporih so ga pokvarili. Bil je dolžan malenkost pri Klemenčiču. Ta je dal vse sodniji. Vzel mu je edino kravo, rednico treh otrok, potlej pa ga še naznanil, da dela proti kralju. Sokolom pa je prav tedaj gradil dom z lastnim denarjem. Človek nima nikakšne vrednosti, ako je siromak.«

»Da država tega ne uredi...«

V izbi je prasknil zaničljiv smeh in nekaj oči se je karajoče ozrlo v Gazdečko.

»Taka država!«

»Prekleta taka država, ki te ima samo za to, da garaš, če pa iščeš pravice...«

Oglata glava suhega Bolkana se je dvignila nad moškimi. Drobne, razjarjene oči so se mu nemirno vrtele za vnetimi vekami.

»Rekel sem komandantu, naj ga kaznujejo, pa se mi je smejal v obraz. ‚Babe vendar spadajo pod dedce!' mi je prepeval zasmehljivo. Ampak moje dekle je še otrok, pa mi jo je vrag uničil.«

Tunek je priprl oči, da bi se ne srečal z razbolelim Bolkanovim pogledom. Že nekaj dni je poznal vzrok njegove bolečine. Pri sebi je imel nečakinjo, ki je spomladi končala šolo. Poslal jo je v Gočevo. Vas pa je bila polna vojakov, zaposlenih pri gradnji utrdb. Neki podoficir jo je ujel na skednju. Ko ji je zapahnil usta, mu je razgrizla roko, toda bila je premlada, da bi se ga ubranila. Proti večeru je pritavala domov, se vrgla na tla ter omedlela. V mraku jo je odpeljal rešilni avtomobil. Stari je šel na komando. Vso noč je hodil okrog vasi, šele zjutraj se mu je posrečilo priti do komandanta.

»V Bišu tudi kopljejo strelske jarke. Pred tednom dni so izkopali v Živkovem sadovnjaku desetmetrsko luknjo. Izruvali so mu polovico sadnega drevja.

Potlej pa je prišel major pregledovat. Luknja mu ni bila všeč, ukazal jo je zagrebsti ter izkopati novo — meter niže od prve. Podrli so mu skoraj vse drevje, pa še piskniti ni smel. Kocmutu so prekopali celo gorico. Grilu so izdolbli jamo za bunker in šestmetrski jarek na edini njivi. Za oblaganje bunkerjev jemljejo les samo v siromaških hostah. Kmetje napajajo oficirje, reveži jih pa nimajo s čim. Ondan je šlo nekaj želarjev h komandantu. Prosili so ga, naj bi segli tudi v gruntarske hoste, pa jih je zaprl na občini v klet.«

»Kakor Bračič nekoč rubeža,« se je zasmejala Čušovca.

V izbi je prasnil smeh, nekdo je hotel povedati šalo, toda na vsem je ležal nadih grenkobe. Bilo je, kakor da se ljudje žele po vsej sili izgrebsti iz težkih misli, a se ne morejo.

Tunek je segal po bučnicah ter jih trl med prsti. Še vedno je povešal oči. Bilo mu je, kakor bi se bal, da bi razkrili, da z mislimi ni pri njih. Lovili so se v začaranem krogu težav, ne da bi iskali izhoda iz njih, on pa je že slutil, kje je izhod. Ni rešitev v tem, da Družovec odneha pri računih in da bo Kričman siromakom prizanesljivejši. To pomeni samo podaljševanje težav. Rešitev je nekje drugje.

»Onstran Pesnice stavijo bunkerje, mi bomo pa gradili spomenik.«

»Kak spomenik?« je vprašala Čušovca. Navdušila jo je vsaka nova stvar in bilo ji je težko, ako ni izvedela zanjo prva.

»Kralju, vendar! Komu pa drugemu? Mar grade spomenike siromakom?«

Cigula je raztegnil drobne ustnice ter se privoščljivo zasmejal.

»Naprosili so me, naj bi ga gradil. Klemenčič bo dal trideset tisoč. Pobirajo pa tudi pri kmetih.«

Visoka Kumpovca je nekaj časa pačila obraz, potlej pa je jezno zamahnila z roko. Godrnjaje je stisnila v pest bučnice in začela divje luščiti.

Poharič je dvigal glavo. Pripravljal se je, da bo povedal kaj odločilnega. Srce mu je burno utripalo. Krotil ga je in zbiral misli. Ko je spregovoril, je vedel, da ne more povedati tistega, kar je nameraval. Stresel se je in se z rokami oprijel mize.

»Tako je, seveda... Za siromake pa nimajo.«

»Siromak je samo za trpljenje.«

V postelji je zašumelo ličje. Koščena starka se je dvignila na komolce. S hrbta in z ramen ji je visela raztrgana jopa. Trepetajoče, žolte roke so se krčevito oklepale razpadajoče odeje, ki si jo je stiskala na prsi. S praznimi očmi je dolgo brodila po izbi. Naposled pa je zapela s piskajočim glasom:

»Kakšni ljudje ste zdaj! Ne pojete, ne znate se smejati, nihče ne zna nič povedati. Ko sem bila mlada, smo...«

Popadel jo je kašelj. Začela je mahati z roko pred seboj. Zgrudila se je na slamnjačo in se dolgo odkašljevala.

»Bog ve, bo kdaj bolje, kakor je danes? Če ne...«

Gazdečka je hlastala za besedami, ki jih je nameravala povedati, toda onemogla je in osramočena je povesila glavo.

Na vrata je butnilo. V izbo se je primajal Bračič. Z vso silo je zatreščil škripajoče duri ter se naslonil nanje. Na železnem obrazu mu je bila izstopila vsaka mišica ter mu drgetala. Z zabodenim pogledom je preletel ljudi, potlej pa je vrgel roko visoko predse in zahropel:

»Hajl Hitler!«

Pohariču je obraz zažarel. Dvignil se je. Razširil je roke. Prsi mu je vedrilo olajšanje. Srce se mu je začelo umirjevati. Preden je utegnil odpreti usta, pa je Čušovca posmehljivo kriknila:

»Prekleti kovač pijani, kaj te pa nocoj daje!«

Bračič je šel z velikimi koraki k peči in sedel na klop. Kapo si je pomaknil na oči. Na obrazu se mu ni nič zganilo, ko je poslušal jezni šepet in posmeh. Prsti so mu mehanično zvijali cigareto. Ko jo je prinesel k ustnicam, pa je zaškrtal z zobmi.

»Sem pridi, pje, med nas!« ga je vabil Tunek.

Botičkarju se je previdni obraz vznemiril. Dolgo je grbančil čelo, naposled pa je vprašal:

»Kak pozdrav pa je to, Lujz, kovaški?«

»Siromaški!« je zakrakal kovač. »Zdaj smo prišli tudi siromaki do svojega pozdrava. Veste, kaj to pomeni?!«

Tunek je gledal kovača občudujoče. Zavidal ga je za odločnost in za vse misli, ki so bile v njegovi glavi tako jasne in preproste. Živo se je spominjal, kako mu je zaprlo sapo, ko je prvič slišal od njega o novem gibanju, ki prihaja iz Nemčije in zavzema svet. Sprva v to ni verjel, potlej pa se je moral ukloniti. Zdaj se siromakom prižiga luč. Morebiti bo tudi njega obsijala. Po mnogo letih se je začel zavedati krivic, ki jih je bil v življenju deležen.

Kovač je planil pokonci. Trdi obraz se mu je razlezel v spako, ki je drhtela od poroga in zaničevanja. Puhnil je dim daleč od sebe.

»Okrog kralja bi jim moral napraviti verige... Okrog spomenika... Zakoval bom veličanstvo, pri moji duši, s takšnimi verigami, da jih bo čutilo v pekel.«

Luščarji so prenehali luščiti. Botičkar je vstal izza mize. V očeh mu je utripal strah. Od nekod se je zaslišal svarilni glas:

»Jezus, Lujz, naj te sliši kdo tak...«

»Meniš, da se koga bojim?... Kaj pa je meni tak kralj? Crknil je, bog mu daj toplo v peklu!... Ni mi storil nič dobrega... A da pride k meni Klemenčič, trgovec, in mi reče: »Verige skuj za kralja!« to pa je

hudič, vidite. Jaz bi mu jo že skoval. Naj bi mu jo obesili na tace živemu, kakor so jo obesili Baboseku. Takšnemu pa... Kaj bi mrtev kralj z verigo?... A Klemenčič, Klemenčič... Kako je tarnal in me prosil, kakor da bi ne mogel voditi trgovine brez teh verig. Hajl Hitler, kralj! Ta vam bo že dal verige vsem, ki ste jih potrebni.«

Preplah v hiši, ki ga je kovač gasil s svojo brezobzirnostjo, se je polegel. Nekaj obrazov se je odobravajoče obrnilo k njemu. Ko je zagledal Tuneka, ki je še zmerom stal, je sunil z glavo proti njemu.

»Kaj pa si se postavil, ko da bi imel polne hlače?«

Tuneku je zadrega zameglila gorečnost. Širil je oči ter se trudil, da bi ga kovač razumel. Hotel je iti z njim v štric. Všeč mu je bilo besedovanje, ki se je bilo prej razvilo. Treba bi ga bilo nadaljevati ter priti k jedru. Kovačev surovi pogled pa se mu je up'ral nekam čez glavo. Mukoma je iztisnil čez ustnice:

»Ah, kaj boš grizel mene!«

»Vidite, potuhnjenci, to je največji siromak v vašem vrhu. Ne žre, da lahko nakrmi otroke. Kar pridela, mora dati gospodarju... Tisti denar za spomenik bi bilo treba dati njemu.«

Med ženskami je zašumelo. Čušovca je privzdignila svoj obilni nos.

»E, Lujz, več nas je takšnih potrebnežev! Samo poglej nas!«

Tunek je počasi sedel na klop. Nehote je segel po bučnicah ter si jih ponesel v naročje. Pod vsem tistim, kar ga je bilo malo prej navduševalo, se mu je oglašala grenkoba. Kovačeve besede so mu odprle živo rano, v katero ni rad vrtal. Bilo je res. Vsa leta ni prišel niti korak naprej. Bolel ga je pogled na razcapane otroke, ki so morali iti tolikokrat lačni spat. Kadar se je le dalo, je pobegnil z doma.

V kotu se je dvignil Zorkov Ignac. Sredi izbe se je otresel lupinja, ki mu je viselo na obleki.

»Najtežje je to, da iz vsega tega ni poti,« je zamomljal Košar.

Kovač je vrgel vanj dokajeno cigareto. Ošinil ga je z razkačenim pogledom.

»Kaj boš javkal, bojazljivec!... Je rešitev, pravim ti.«

Nekaj ljudi je hkrati hlastnilo:

»Kje?«

Na licih so mu mišice zopet izstopile. Pazljivo je ogledoval obraze, ki so se drug za drugim obračali k njemu. Sunil je z desnico pod strop ter zasopel premišljeno:

»Hajl Hitler!... To je naša rešitev.«

Zorko je stopil k njemu. Ne da bi ga pogledal, se mu je z roko dotaknil rame.

»Mislim, da ste potrebni zdravljenja, mojster!«

Kovač je odbil njegovo roko in siknil:

»Kaj boš ti, gruntarski podrepnik! Pa jim služi, kdo ti pa brani. Bil si zaprt, čast ti, zakaj slabih ljudi ne zapirajo. Ampak, bi napravil, kakor sem storil jaz? Zaprl sem kovačnico, da mi ni treba kovati kralju verig... Zdaj samo še čakam... In bom dočakal. Tebi bo pa morebiti še žal tega petelinjenja.«

Porinil si je kapo na oči in odšel z grozečim obrazom. Trdo je zaprl vrata, a jih je še isti mah odpahnil. Počakal je, da so se lahko vsi ozrli vanj, potlej pa je kriknil:

»Hajl Hitler!«

Po njegovem odhodu je moril izbo molk. Tu pa tam se je zaslišal zadušen vzdih.

Tunek se je kmalu dvignil. Ni ga strpelo v izbi. Bilo mu je, kakor da se je pokazala na zemlji špranja, ki se bo večala in ki bo rodila novo življenje, boljše od tega, ki ga je morilo.

Pršil je rahli dež. Megla se je bila nekoliko dvignila. Iz daljave je mežikalo nekaj drobnih lučk. Morale so biti iz Biša ali pa iz Gočeve. Morebiti popivajo oficirji? Živeli so brezskrbno, kakor da bi bili tisti okopi, ki so jih gradili, predmet, ki jih je opajal. ‚Proti komu pa jih gradijo?' Tuneka je zapeklo v srcu. Gradijo jih tisti, ki bi radi ohranili to prekleto življenje.

Počasi je lezel po vrhu, se ustavljal, se pogovarjal sam s seboj ter vrtal v skaljeni tolmun svoje duše. Čim bolj je prihajal v leta, tem bolj zamotano se mu je zdelo vse, s čimer se je srečaval.

Iz razmišljanja ga je vzdramil smeh in momljajoči glasovi. Ozrl se je okrog sebe. Nad klancem je žarelo dvoje oken z bledikastim žarom. Cvileči ženski glas se je oglašal pritajeno, kakor da bi prihajal iz pokritega škornja. Ovijalo ga je moško krohotanje, prav tako zastrto in razbrzdano.

Obšel je hram ter se od zadaj približal podoknom. Na obeh oknih je visel čez razmajane šipe star predpasnik. Včasih ga je zganil veter in skozi razporek se je videlo v izbo. Okrog mize, na kateri je ležal kup mesa in belega kruha, je Tunek zagledal znane obraze. Pri omari je sedel visoki Vrban. Žolta bula na glavi mu je dvigala šop las visoko v zrak. S štrcljem pohabljene roke si je tiščal na prsi veliko ročko, z drugo roko pa je lovil za kolena majhno žensko, ki se mu je vriskajoč odmikala. Mladi Družovec in mali Kovačec sta se lovila za senca in se hahljala. Spredaj na vogalu mize je sedel Kričman. Močne obrvi so mu visele čez prežeče oči, ki so se poredkoma dvignile. Neutrudno je otepaval meso, ki si ga je rezal z žepnim nožem.

Tunek je umaknil oči. V ustih se mu je nabralo toliko sline, da jo je težko požrl. Drobni razporek v predpasniku je povedel njegov pogled v tuji svet, ves drugačen od tistega, ki je težil njegovo življenje.

Pognal se je okrog hrama nazaj na kolnik, od koder je odšel proti domu.

Težko dihajoč se je prikradel v izbo. Nanika je sedela pri peči. Neodločno se je ustavil sredi izbe, potlej pa je hotel mimo nje.

»Kaj je?«

Prizvok njenega glasu ga je vznemiril. Spregovorila je z rahlo otožnostjo.

»Zakaj pa bediš?«

Šla sta k postelji ter se začela slačiti. Ko je odvrgla krilo, se mu je približala. Z njenih prsi je zavonjalo po zastarelem potu in po vlažni koži. S pogledom je iskala njegov obraz, raztajan v trdi temi. Dotipala se mu je do komolca.

»Nekaj mi prikrivaš... Poznam te... Že ves mesec te gledam.«

Izmaknil ji je roko in legel. Sedla je v posteljo. Slišal je njeno zadržano dihanje in praskanje nog po podu. Tiščal si je dlani na oči ter se obračal od nje. Nekaj veselega se je porajalo v njem in rad bi bil sam. Iz teme so se mu izvijali obrisi novega življenja, ki bo pravičnejše za ljudi njegove sorte. Zavidal je Bračiču dar, da lahko pove, kar misli.

Nanika je z vzdihom legla k njemu. Obležala je na kraju postelje. Previdno je umikala roke. Nemirno obračanje njene glave pa je vendarle izdajalo, da bedi in da čaka na razgovor. Njegovo vedenje jo je vznemirjalo. Bilo je, kakor da ga leta duševno pomlajujejo. Čez čas je zašepetala zaupljivo, s komaj opazno zaskrbljenostjo:

»Moliš?«

Zganil se je. Ko je predjal roko, se je srečal z njeno nemirno dlanjo. Ni je umaknil, toda tudi zganil je ni, ko mu jo je pokrila z ostrimi prsti.

»Menim, da bi se bilo treba pogovoriti... Za Novo leto pride naš gospod. Pisal je, naj vse pripraviva. Bogve, kako bo zavoljo računa!«

Še vedno je molčal. Ni razumel njenega govorjenja in bilo mu je, kakor da se osvobaja vseh težav.

»Glej, toliko let sva že tu... Otroci doraščajo... Ne moreva pa nikamor iz težav... Ali je siromak zares samo za trpljenje!«

V glavi so se mu misli porajale zdaj z očarljivo lahkoto. Kakor na fotografski plošči jih je zagledal. Zdaj bi lahko govoril. Zdaj bi lahko pomagal Bračiču. Krčevito je zgrabil ženo za dlan in se obrnil k nji.

Ko se mu je od gorečnosti nabreklo šepetanje zaustavilo, se je ovedel. Ozrl se je na ženo. Oprta na komolce je slonela v postelji. Zaslišal je, kako tleska z jezikom. Bilo mu je, ko da ga je zmrazil na hrbtu curek vode. Zamerljivo se je umaknil, da bi lahko povedal kaj ostrega, a prihitela ga je.

»Vedela sem, da bo Bračič nekaj nakuhal.«

»Kako?!«

Polagoma je legla nazaj. Zdelo se mu je, da ga išče s pogledom. Potlej mu je ponesla roko na čelo in mu ga rahlo potipala.

»Veš, to se mi zdi tako kakor pri delu: ako se na drugega zanašaš, bo kmalu nad teboj.«

»Kam pa lahko človek prileze sam?«

Zmedel se je. Vabljive podobe so mu zbledele v glavi.

»Računala sem, da imaš malo več v glavi. Pa boš začel noreti za Nemca!«

Tiščal si je pesti pod brado in strmel v strop. Letal je bil, krila so mu bila zrasla, zdaj pa se je počutil takisto, kakor da bi se zaletel v goro.

XII.

V jarku, razširjenem od rumenih vod, ki so se scejale s hribov, kjer je bil sneg do kraja skopnel, je živahno klokotalo. Otajane trate so sveže dišale.

Pod mostom, izpod katerega se je razlivalo narastlo vodovje, je bil stisnjen k visokemu nadvozu moški. Oziral se je v mračno nebo, kjer so se oblaki vrtinčili kakor v kotlu. Šumenje vode se mu je zdelo podobno bučanju veletoka. Pokrajina, ki se je iz teme kazala njegovim očem, mu je bila tuja in polna grozljivosti. Trudil se je, da bi ne zgubil zavesti, da bi mu ne pošel pogum. Tiščal se je k nadvozu, ne da bi vedel, da je tri pedi nad njegovo glavo cesta, potlej pa Požegarjeva njiva, nad gozdom pa njegova bajta. Ni se upal niti premakniti, čeravno ga je vse telo bolelo, zakaj bil je prepričan, da stoji ob veliki reki, kjer se mu je posrečilo ohraniti pod nogami samo tolikšen košček trdnega sveta, da ne zdrkne v valove. Po nepojasnjeni čarovniji je bil v tem neznanem kraju in zdaj je samo še mislil, katera vrhovskih bab se je tako temeljito razumela na čarovnije, da mu je napravila to.

Mož pod mostom je bil Kump. Pri Požegarju je pretakal, šel nekoliko pozneje domov, se zmedel, hodil celo večnost v krogu po dolini, naposled pa obstal ob »veliki reki«. Že je obupal, da bi se rešil. Bil je utrujen in premražen. Lasje so mu vstajali pokonci, ko je voda močneje zašumela. Že davno je bil razmislil, kako slabo bo žena ravnala z gruntom, ko bo ostala sama. Zdaj je samo še čakal, da se odkruši košček obrežja, na katerem je stal. Čutil je, kako ga valovi spodjedajo, a umakniti se ni upal. Nad seboj je videl visoko steno, s katere bi brezpogojno zdrknil, ako bi se skušal povzpeti nanjo. Zaril je prste globoko v mehko zemljo. Morebiti bi se pa na tej strmini dalo tudi viseti. ‚Ko bi se zdanilo!' Trenutek nato pa ga je obletela kruta misel: ‚Če se bo sploh kdaj zdanilo!'

Nad glavo je zaslišal žvistenje, nekaj je zazvenčalo, kakor da bi udarilo železo ob železo. Kump je napel sluh. Zaslišal je človeški pogovor, šepetanje, kakor da bi ga oblikovalo šumenje vode:

»Tu narišiva zvezdo. Srp in kladivo bova pritisnila gori na šolo.«

Kumpu je zdrknil mučni oklep s srca in zdajci se je ovedel. Spoznal je most in pokrajino. Jezno je brcnil v ozko strugo jarka. Obšel ga je sram. Z dvema skokoma se je pognal na cesto ter zamomljal, srečen zastran rešitve:

»Kaj pa delata, vidva?!«

Senci, ki sta bili sklonjeni k cementni ograji, sta se vzravnali, pograbili kolesi in hoteli izginiti. Kump se je zasmejal.

»Kaj bežiš, Zorko ... Ignac ... Saj sem te spoznal.«

Kolesarja sta se ustavila. Ko sta se mu približala, se je ustrašil njunih mrkih obrazov. Na mostnicah se je razpenjala velika rdeča zvezda, Zorko se mu je nagibal k ušesu.

»Zep, zapomnite si, kar vam bom zdaj povedal. Če čveknete samo enemu človeku, da ste naju videli, se vam bo slabo godilo.«

»Kaj praviš?«

Pretnja ga je užalila. Bila je izgovorjena tako mrzlo, kakor da bi bil storil kdo ve kaj. Zdajci pa se je zavedel. Taka znamenja so bila napravljena po mostovih in po hišah že nekajkrat. Žandarji so iskali, kdo bi jih napravil. Nikoli pa mu še ni prišlo na misel, čemu bi utegnila služiti, zato je zdaj povprašal.

»To je za mir. Proti vojni in proti Nemcem,« ga je Zorko poučil.

Pripiral je oči. V prsih se mu je razlival posmeh. Vrh bi zarisal za Nemce drugačno znamenje, da bi jih prej privabil. Pomiloval je fanta, ki je bil nekoč dober, a so ga nekje izpridili. Že nekaj tednov ga ni bilo doma. Delal je v usnjarni pri Trojici. Ljudje se niso zaman bali fabrik. Vsakega so pokvarile. ‚Za ljudstvo bi delal, ne pa da mu mečeš pesek v oči!' mu je v mislih očital.

Hladno je pozdravil in odšel po vratniku navzgor. Toda ni ga strpelo, da bi se ne ustavljal in se ne oziral nazaj. Fanta sta bila še zmerom pri mostu, potlej pa sta se mu njuni senci izmuznili. Požugal je za njima bolj zastran sovražnosti, s katero sta ga sprejela, kakor zavoljo njunega dela: »Norci!« Med hrami so sleherni dan raznašali skrivne vesti o prihodu Nemcev, taki mladeniči pa hočejo hoditi svojo pot. ‚Proti ljudstvu ne moreš, topoglavec!'

Zjutraj, ko se je Kump utrnil od svojega hrama, je sonce že jasno sijalo. Z reznimi škarjami za škornji je šel k Požegarju v gorico na rez. Vrbanovi in Družovčevi rezači so se že razvrščali v postatih. Iz goric se je slišal ženski vrišč, spočit in zaudarjajoč po čutnosti. Bajte po vrhu so bile skoraj prazne. S trat se je dvigal rahli sopuh. Iz dolin je vonjalo po vodah. Tako očarljiv svet se je luščil iz jutranje megle, da so se Kumpu oči širile. Toda še zmerom ga je vznemirjalo nočno srečanje. Ni mogel pozabiti sovražnosti, na katero je naletel pri fantih, in ni se mogel odločiti, kaj naj stori.

Na majeriji sta stala pri odpahnjeni lesi Poharič in Bračič. Nanika se je kdaj pa kdaj prikazala na podstenjah. Zamahnila je z rokami proti možema in kriknila nevoljno:

»Pojdi no že! Jed čaka na mizi.«

Tunek je zmajeval s pleči in nagibal glavo k Bračiču.

Kump se jima je približal. Za trenutek je okleval, potlej pa je poklical Bračiča.

»Nekaj ti imam povedati.«

Kovačev obraz je bil to jutro vedrejši. Rožnati nos se mu je pregibal takisto, ko da nemirno vohlja. Usnjeni predpasnik mu je glasno mlatil po kolenih. Kump je pokazal z glavo proti Lodnarjevi lanišnici, kjer se je čez vso steno razpenjal rdeč srp s kladivom, in vprašal:

»Veš morebiti, kdo to dela?«

»Me ne briga.«

Toliko, da je zamrmral, tja gor pa se mu ni ljubilo pogledati.

Kumpov glas je postal previdnejši in tišji, ko je dostavil:

»Ponoči sem naletel nanje. Mladina, veš... To je proti Nemcem, pravijo... Kaj meniš, bi naznanil?

Kovačeve razpotegnjene oči so se še razširile. Koža na čelu se mu je divje zganila. Ves je potemnel, ko je zamahnil s komolcem proti Kumpu.

»Boš domačega človeka spravljal v nesrečo, hudič!... Ali ni nič poštenja v tebi?... Samo zini še komu o tem, pa ti bom vrgel streho s hrama.«

Zasoplo je planil od njega. Pri lesi pa se je obrnil. Kump je stal sredi ceste. Rdeči lisi na ličnicah sta se mu na široko razcvitali. Odrevenele roke so mu mrtvo visele po stegnih. Osuplost v očeh se mu je spreminjala v začudenje.

»Dobra stvar zmaguje s tem, veš, Zep.« S krepko stisnjeno pestjo se je udaril po čelu. »Ti bi pa rad šel kakor rak z ritjo naprej. A se tako kam pride?«

»Sem mislil...« se je izmotaval Kump. Rezne škarje so mu padle na tla in bilo mu je prav, da se je lahko sklonil. Potlej je bokoma odšel. Z ovinka se je ozrl nazaj ter skoraj stekel po cesti.

V gorici so ga rezači sprejeli s kričanjem. Čušovca se je razčeperila pred njim.

»To noč pa si se gotovo obesil kaki mladi na janke, ker te je tako iztisnila.«

Ni ji odgovoril. Molče se je lotil dela. Ko je dopoldne nekdo pripovedoval, da sklepa vlada z Nemčijo prijateljstvo, je zmajeval z glavo. Bilo mu je, ko da se je zgubil. Ničesar več ni mogel razumeti.

V mraku se je vračal domov. Od kovačnice se je utrnil Bračič. Ko ga je dohitel, sta hodila nekaj časa molče, nato ga je pa kovač sunil s komolcem.

»Kot otrok se mi zdiš. Ničesar ne znaš premisliti. V srce ti vidim.«

Obrnil je dlani od sebe in se trudil, da bi mu pokazal, kako malo mu je do njegovega govorjenja.

Za Poharičevim hramom, od koder se je videl na Lodnarjevo lanišnico samo na pol izbrisan srp s kladivom, pa je Kump dohitel kovača.

»Nocoj bodo spet take reči risali, boš videl... Nekaj je treba napraviti.«

Bračič se je v hipu ustavil ter ga butnil z ramo, da se je opotekel nazaj. S sklonjeno glavo ga je iskal, kakor da ne vidi, kako lovi od presenečenja sapo in s kakšnim začudenjem si ga ogleduje. Samo senčnik na kapi se mu je premaknil, ko je siknil zaničljivo:

»Pojdi naprej; pojdi že, no!... Ne morem trpeti potuhnjenih ljudi!«

Sedel je na od dežja izprano ranto, si začel zvijati cigareto, po strani pa je kdaj pa kdaj pogledal, kako omahujoče se je Kump oddaljeval. Ko je ostal sam, je zamrmral in divje otresel z glavo.

Bračič je dobro vedel, kam vede ovajanje, naznanjanje, tožarjenje in kar je še pač takega. Imel je brata, starejšega od sebe, ki je v dvanajstem letu, hvala bogu, umrl. Zavoljo njega so vsa njegova otroška leta bolj črna kot najbolj umazana kovačnica. »Lujz je mislil to napraviti! Lujz je rekel to in to. Lujz pa je že segel tja in tja!« je dan za dnem tožaril očetu. Kakor da ima v krvi, da mora slediti sleherno njegovo stopinjo in si zapomniti vsako besedo, ki jo izreče, ali vsak načrt, ki ga napravi, je nosil očetu na ušesa vse, kar je napravil in o čemer je Bračič takrat sanjaril. Oče pa ni trpel, da bi kdo kaj mislil in napravil po svoje, zato se maroge na Bračičevem hrbtu niso zabrisale od sedmega leta pa vse do bratove smrti. Na paši, v šoli in v cerkvi se je tresel pred tem, da bi ne napravil kakšne napake, toda takšnega dneva ni bilo in polagoma je začel delati prestopke iz

upornosti. Vzporedno s tem pa je jel že zgodaj verjeti v neoporečeno človeško poštenje, ki je drugačno kot bratovo ali očetovo ali pa tisto sosedov, ki so se mu privoščljivo smejali, kadar ga je oče na pol ponorelega od tepenja sunil skozi vrata, zakaj, po pravici povedano, sosedom ni nikoli ničesar prizadejal, čeravno je bil poln življenjske moči in neugnanosti.

Potlej, ko je odšel z doma, je tudi še nekajkrat okusil posledice ovajanja in tožarjenja. Seznanil se je bil s človekom, priložnostnim kovačem in delomržnežem, ki je prehodil pol sveta. Posedala sta po predmestnih krčmah. Razmetaval je zanj svoj zaslužek in ga oboževal, ko je okajen od slabega žganja stresal iz rokava tisto, kar si je bil nabral v glavo, ko se je potikal po svetu. Napovedoval je prihod čudovitih časov, ko ne bo več hudobije na svetu in ko bodo ljudje postali dobri in srečni. Toda ni vedel, kdaj bo to in kako bo do tega prišlo. Ako ga je kovač vprašal o tem, je začudeno raztegnil ustnice. »Išči, samo iskati moraš, dokler ne najdeš prave poti! Pot mora biti prava, jasno. Če ena ni dobra, najdi drugo, ena bo prava, verjemi, zakaj človek gotovo ni samo za to na svetu, da trpi.« Priključil se jima je tretji človek, božjastnik in zbadljivec. Po tednu dni pa ju je naznanil, da sta politično nevarna in bila sta tri mesece v preiskavi. Bračič ni mogel razumeti, da zapro človeka zato, ker sanjari o lepšem življenju in ker upa na prerojenje ljudi. Toda zapor je v njem samo še povečal prepričanje v to, kar se je bilo že utrdilo v njem: da je človeška družba urejena škodljivo in da jo je treba spremeniti. Ko so ga spodili iz zapora, je pustil svojega znanca tam in ni ga videl nikdar več.

Takrat mu je bilo žal, da so ga izpustili iz zapora. Od tam je bilo videti življenje mnogo lepše, zunaj pa so se njegova nova načela križala s stvarnostjo. Umaknil se je iz mesta, najel kovačnico tu ter se oženil.

Tu je hotel samo delati in živeti v miru, toda bil je menda okužen od tistega, kar je razmišljal v mladih letih, zakaj vsaka novotarija, ki je zaživela med ljudmi, ga je spet spravila iz tira, da se ji je priključil, dokler je ni razočaran zavrgel in se še silneje oprijel dela v kovačnici. Trpel je zastran svojega nemirnega značaja in ni se upiral, ako ga je žena v času »norenja«, kakor je njegovo iskanje imenovala, prebunkala in ga nagnala v skedenj spat. Ko ga je dosegla vest o hitlerizmu, je bil prepričan, da je to tisto, kar je naznanjal njegov izgubljeni znanec. To, kar je prihajalo, pa mora prinesti seboj samo dobro. Zdaj ne bo mogoče ovajati, naznanjati in tožariti. Novi čas bo pohodil starega prav zaradi svojih globoko človeških vrlin. Če je ves spet pripravljen sprejeti novi red, kaj mu potlej lahko škodujejo ti srpi in kladiva in te zvezde! Bedake bo kmalu sram tega, kar delajo in sami se bodo novemu času poklonili. Tisti, ki ga ukloni žandar, je nezanesljiv. Kdor pa spozna zmoto sam, ostane zvest.

Zasekal je s stisnjeno pestjo po zraku in obraz se mu je razlezel v nasmeh, ki je bil mehak in blag, nekako neprimeren za njegov grobi obraz. Dvignil je oči in obšel s pogledom vrhe, kjer so se v hramih prižigale luči. Bilo mu je, da bi vsem tem omahljivim ljudem dal nekaj vere iz svojega srca. Hotel je zaukati, da bi ga slišali daleč naokrog. Ko je zaslišal v klancu dekliški smeh in mrmrajoče moško prigovarjanje, se ni mogel premagati, da bi ne kriknil, poln prekipevajoče moči:

»Po vratniku jo odpelji, kaj jo vodiš po cesti!«

Kak teden pozneje sta stali Košarica in Poharička vsaka na svojih podstenjah. Jutranji dež je ravno pojenjal. S streh je počasi kapljalo. Zelena preproga trat se je pleščala v soncu, ki je razrivalo oblake.

»V goricah bo treba začeti kopati... Rast je letos tako rana. Nekam se ji mudi.«

Od kovačnice je privihrala Čušovca. Pred prsmi si je mahala z zavitkom soli. Obilna janka ji je divje otepavala po zraku. Košarica je sklenila roke in se potočila na cesto. Kata se ni ustavila, ko je pridrvela do njiju. Obletela je Naniko z izbuljenimi očmi in zasopla.

»Vpoklici so... Z občine nesejo pozive... Vsi moški se naj skrijejo!«

Topotanje njenih korakov je še dolgo odmevalo po vrhu.

Košaričin jokajoči glas se je kmalu razlil skozi odprta okna. Mož ji je mrmraje ugovarjal, potlej pa se je s culo v roki pognal med vrati v sadovnjak ter se popeljal za brajdami navzdol v gozd.

Nanika je dolgo slonela na plotu. Poslušala je zamolkli hrup po vrhu, svarilne krike in nemir. Prsi ji je težila taka tesnoba, da ni mogla v hram. Zopet je padala debela črta na vse tisto, po čemer je vse življenje strmela. Vojna, do katere utegne priti, bo odkrhnila poslednjo vejo, katere se je še oprijemala. V grlu je začutila solze.

Ko je prikolesaril občinski sluga po cesti, je Nanika še zmerom slonela na plotu. Mrtvo je opazovala fantov spoteni obraz in prestrašene oči.

»Za vas ni nič!« je kriknil z zadrgnjenim glasom.

Vrh je bil že utihnil. Sluga je tolkel pri Košarju na vrata. Ženska jih je rahlo odtrznila ter vzela poziv z drhtečimi rokami.

»Vojna se bo začela!« je zamrmrala Nanika, ko je mož pomolil skozi vrata začudeni obraz. Videla je, kako se je vzravnal in kako so mu oči zažarele.

»Spomladi... V najlepšem času,« se je nasmehnil.

Odskočila je od plotu. Šla je v hram mimo njega. Ko jo je oblil z vročo sapo, se ni mogla dalje premagovati. Grizlo jo je razočaranje.

»Se boš že še režal!« mu je oponesla. »Ko bi te le krepko pošlatalo zavoljo tega tvojega veselja.«

»Tudi ti se boš veselila,« jo je hotel potolažiti, a skrila se je v hram.

XIII.

Na cvetno nedeljo devetnajst sto enainštiridesetega leta je Kump delal zgodaj zjutraj presmec za vnuka, ki bi ga naj ponesel k blagoslovitvi. Temne kite ljudi so se vlekle proti cerkvi k rani maši. Z vrha se je razlegal pridušen otroški vrišč. Hrami so bili to jutro do vrha polni veselja. Rojeval se je lep dan. Zarja na vzhodu je medlela in kakor pavji rep so se razlivali sončni žarki po jasni sinjini neba. Na ognjeni kroni drena, ki je rastel pod Kumpovim sadovnjakom, so brenčale čebele. Velike zaplate belocvetnih marjetic so se zableščale v prvih sončnih žarkih. V bukovju se je rahlo oglašala kukavica.

Kumpu je bilo toplo pri duši. Belil je srobot in povijal z njim rokovat vrbovih vej. Pred njim je ležal kup pušpanja, nekaj v sadovnjaku zraslih narcis, vejica cvetočega drena in nekaj mladik orense.

Vnuk je sedel na trati ter zavzeto opazoval pregibanje dedkovih rok. Stari ga je kdaj pa kdaj poklical in ga poučil:

»Si videl? Brinjevo vejo je treba položiti v sredino.«

Dečkove srečne oči so bile široko razprte. Kraj njega je čepel pes ter opazoval gospodarja takisto zavzeto in mirno. Zdajci pa se je zrak stresel. Pes je planil pokonci. Povesil je rep in pobegnil. Škorci so utihnili. Jata golobov je priletela čez polje ter se boječe skrila za pristrešje. Dečku je radost okamenela na obrazu.

Kump si je porinil presmec pod pazduho. Skočil je k fantu ter si ga potegnil v naročje, pokrivajoč mu

glavo s prsmi. Klobuk mu je bil zdrknil v zatilnik. Ni si ga še utegnil popraviti, ko je šinila visoko nad hramom jata letal. Trušč, ki so ga širila, je tresel zemljo. Kumpu se je v srcu nekaj razletelo. Mahoma je bilo uničeno slovesno razpoloženje. Dim, ki se je kot breja kača vil za letali, je oskrunil zlati sij sonca. Ljudje po vrhu so bežali iz hramov. Stiskali so se pod drevje in z grozo gledali za zgubljajočimi se letali. Pričakovali so ta dan, niso pa mislili, da se bo začel s takšno blaznostjo.

Iz doline je prihajal po vratniku Poharič. Zbledeli obraz se mu je povešal. Včasih mu je krč zganil kot ust ter mu sunil nasršene brke navzgor. V dlani je nesel rokovat vrbovega šibja in venec neolupljenega srobota. Molče se je ustavil ob Kumpu. Vrgel je pogled na nedodelan presmec, ki je ležal na tleh. Počasi je razprl dlan in zamahnil. Za presmec narezano vrbje je zletelo daleč vstran. Obrisal si je roke po bokih.

»Kaj bi zdaj s presmecem!«

Njuna pogleda sta se ujela. Postalo jima je nerodno zavoljo tega srečanja.

Deček se je dvignil. Na ves glas je zavekal ter se pognal proti hramu. Kump je odšel za njim.

Tunek se je vlekel po vrhu. Tesnoba v prsih se mu je jela tajati. Ko je prišel do Bolkana, ki je stal na podstenjah bos in samo v srajci, ga je okliknil:

»Si videl ptičke?... Takšni ti nesejo jajca, kaj!«

Bolkan je odmahnil z roko ter odšel po podstenjah.

Ko se je vrnil domov, je žena prhnila mimo njega na dvorišče. Nasmehnil se je. Začutil je, da ga je njeno obnašanje ohladilo in iztreznilo.

»Vidite, začenja se!« je zasopel proti otrokom, ki so prestrašeno strmeli vanj. Šele zdaj so se jele dramiti v njem vesele misli. Tako se tedaj tisto odrešujoče začenja!... Prihodnost je postala mahoma jasna

pred njim... Čemu bi se tedaj kisal. Naj trepeče Klemenčič. Četrt fare si je nagrabil v trgovini. Naj se tresejo doli po vaseh. Do zdaj so jim delali siromaki, zdaj bo pa drugače.

Po cesti je privihral Bračič. Klobuk s širokim zelenim trakom in s košato kozjo brado zadaj mu je čepel po strani na glavi.

»Kaj je, Lujz?« je zaklical Poharič skozi na stežaj odpahnjena vrata. Odgovora pa ni dobil.

Šel je v izbo. Otroci so stali okrog peči in povešali oči. Sedel je k mizi, toda ni imel obstanka. Neustavljiva sila je bila sprožena v njem. Prsi mu je obvel mladostni veter. Kamor je pogledal, je bilo vse spremenjeno in lepše. Nemir ga je pregnal na prag in na dvorišče. Nekaj je čakal. Ni se trudil, da bi skril nestrpnost v očeh.

Za hlevi je naletel na Naniko. Ozirala se je v dolino, kjer so na dolgi njivi črneli gosto nametani kupi gnoja. Letos je nameravala tu nasaditi krompir. Pšenica se ni obnesla. Kjer koli sta jo zasejala, ju je ogoljufala. Prvi trenutek se je hotel umakniti. Ko pa je zagledal njen obraz, je obstal.

»A zdaj ne bomo delali presmeca nikoli več?« je zaslišal iz izbe glas najmlajšega otroka.

Žena ga je že opazila in spustil se je proti nji. Bila je postarana. Nekaj osirotelega je bilo v nji. Roke so ji strto visele v naročje.

»Za jutri bo treba naprositi Kumpa s kravami. Vola sama ne bosta zmogla brazde. V dolini je zemlja težka.«

Spregovoril je skrbno, kakor da ga vznemirjajo gospodarska vprašanja.

Obletela ga je z odsotnim pogledom in samo odmahnila z roko.

»Kaj pa ti je?«

»Kaj laziš za človekom kakor senca?... Pusti me!«

Njen preklani glas, izgovorjen s tolikšno naveličanostjo, ga je resnično prizadejal in zresnil se je. Stopil je bliže.

»Sem ti morebiti kaj napravil?«

Očesna kota sta se ji ovlažila in obrnila je glavo. Čez čas je spregovorila tiho:

»Nikoli me nisi razumel toliko, kot je črnega za nohtom. Če bi bil tak kot jaz, bi nama bilo lahko že bolje, pa si zmerom predel: bo že, bo že. Zdaj bi se pa spakoval in se delal skrivnostnega...«

Okrog hleva se je pognal visok vojak. Okrogle, vesele oči na prepotenem obrazu so se mu hudomušno bleščale. Ko je zagledal Pohariča, je kriknil:

»Imaš požirek žganjice, gospodar? Utrudil sem se bil z vojskovanjem.«

Dolgi, zlatorumeni brki so se mu vesili v usta in pihajoč jih je pehal čez ustnice. Porogljivo je pomežiknil proti Tuneku.

»Odkljukali smo vojno, zdaj pa gremo... Doma čaka delo... Človeka redi plug, ne puška.«

»A je konec?... A so vas Nemci... razkadili?« je hlastnila Nanika. Z osuplimi očmi je gledala veselega vojaka, ki je omalovažujoče odmahnil z roko.

Čez sadovnjak je pritekel čokati Cigula. Prevelika vojaška obleka je visela na njem kot na strašilu. Iz odpetega krušnjaka mu je zletelo nekaj ploščic prepečenca. Spotoma je zapenjal torbo, stiskajoč si pod pazduho dolgo puško brez jermena.

»Pijačo pripravi! Kmalu jih bo treba sprejeti,« je kriknil, ko je zagledal Pohariča.

Nanika se je utrnila od stene. Nad Košarjevim hramom se je zaslišal smeh: »Glejte, glejte!« Pri cerkvi je nastal vrišč. Gruče ljudi, ki so odhajali od maše, so se zgrnile ob cesti. Z vrha je dirjalo nekaj volovskih vpreg, mobiliziranih po vaseh za vojaško komoro. Dolgi vozovi so ropotajoč poskakovali na spranem kamenju. Vozniki so na vso moč obdelovali

vole s šibami. Pod Klemenčičem pa so jih izpregli. Pustili so vozove in odgnali vole po bližnjicah čez hrib.

Naniko je obhajala trudnost. Težko je premikala noge, ko je šla čez dvorišče, zmehčano od deževja in polno vsiljivega življenja mlade trave. Umikala je oči, da bi ji ne bilo treba gledati, kako se na vseh krajih pojavljajo znamenja, ki kažejo razpad vojske, oblasti, in prihod nečesa novega, proti čemur se je njena notranjost nezavestno upirala in česar se je bala.

Kljub temu, da so bila ta leta, ki jih je prebila v majeriji, morebiti najtežja v vsem njenem življenju, je vendar leto za letom vztrajneje verjela, da bo edino od tod lahko prišla do svoje hiše. Nemci, tujci, pa bodo zdaj vse preuredili po svoje in lahko se bo obrisala pod nosom. On, ta Tunek, sirota mevžasta, pa se oblizuje okrog hrama kakor mačka. Ve, da nestrpno čaka, da bi se zgodilo tisto, česar se ona boji. Ko bo zagledala prve Nemce, bo vedela, da je storjen križ čez njeno hišo in čez njen gruntič. Samo majčkenega bi rada imela. Samo tolikšnega si je želela, da bi lahko položila glavo na svoje ogone in da bi se v miru naspala na svojih vratnikih. Ako je hiša, pride tudi gruntič. Do zdaj je v to verjela in še celo zdaj upanje v nji ni popolnoma ugasnilo, zakaj ni se ji zdelo mogoče, da bi lahko stopili na tla njene fare Nemci. Nič ni vedela o njih, nič ni hotela vedeti. Nekje so živeli za deveto goro, gradili tovarne in se vadili živeti v pomanjkanju. To je bilo vse. Koliko noči je prebedela ob svojih načrtih in ob mislih na svoj hram, zdaj pa se plazijo od nekod Nemci, da bi bila ogoljufana za vse svoje nade.

To jutro je zarezalo v Nanikino srce globoko razmejitev med pojmoma naše in tuje. »Naše« ji je pomenilo jamstvo, da jo čaka nekje vsaj s slamo pokrita hišica s sveže pobeljenimi stenami, kateri bo lastnica.

Tuje, nemško pa je bilo tem njenim največjim smotrom nasprotno in sovražno. Pred petnajstimi, nemara še pred desetimi leti bi Nemci lahko prišli. Nemara bi se jih celo veselila. Takrat še ni imela takšnih otrok, ki bi jo neprestano opominjali, kako naglo se stara, in da mora pravzaprav pohiteti, če noče imeti revežev. Še tri, štiri dobre letine, malo bi še ofrnažila gospodarja, saj na tuje ni izvedel, koliko je posestvo dalo, in tista hiša bi ne bila več samo v oblakih. Zdaj pa... Za ves njen trud, za tiste neskončne potne srage, za stotine ur bedenja, ko je hlastala za tem, kako bi se izvlekla iz revščine in si uredila svoj dom, pa pridejo Nemci... Spreletel jo je srh in brada ji je zadrhtela. Sklonila je glavo in si zatisnila ušesa, da bi ne slišala strelov, ki so se kdaj pa kdaj osamelo oglasili po hostah.

Čez živo mejo v dolini so skakale sive postave vojakov, ki so hiteli na vse strani, kakor da bi se potapljala zasmrajena barka. Eni so bili razoglavi, drugi brez bluz. Med tekom so si odmotavali ovijače, da bi bili podobni civilistom.

Vojak za hlevom je zaklical v dolino. Odvrgel je kapo ter se spustil po sadovnjaku. Pozabil je bil celo na žganje. V teku je zabrisal od sebe telečnjak in si posajal na glavo klobuk.

Po vrhih so stali pred kočami ljudje. Oklikovali so bežeče vojake in jim kazali, kod naj tečejo.

Nanika se je dvignila na stopnice in se odvlekla v hram.

Tunek je prišel tiho za njo. Slonela je v kuhinji na oknu, ne da bi ga opazila. Obstal je. Dojem tistega, kar se je nekje zgodilo, mu je vedril misli.

»Po vseh vrhih si menda edino ti tako nasršena.«

Skočila je pokonci ter se obrnila. Ni se mogla ozreti vanj. Bokoma je šla proti prikletu. Vrata na cesto so bila odprta. Nekaj otrok, oblečenih v odvržene vojaške obleke, s čeladami na glavah in s tež-

kimi nabojnicami okrog pasov je hrupno drvelo mimo. Na visoki preklji so nesli nemško zastavo. Ustavila se je in se zavrtela nazaj.

»Klopotec se ti pa zavrti samo tedaj, ko ni nikakšne potrebe.«

XIV.

Popoldansko sonce je toplo sijalo. Doline so bile polne cvetja. Slamnate strehe koč po vrhih so se bleščale kakor siva kožuhovina. Tople trate so opojno dišale. Težka megla, ki se je pozabljeno vlekla po nebu, je metala nanje ostro senco. Veliki stožci cvetočih češenj so se dvigali visoko nad sadovnjake.

Nanika je prišla počasi skozi zaprašena cerkvena vrata. Povešena okroglina rumene rute ji je padala nizko na čelo. Obletela je z osuplim pogledom trg pred seboj in obstala. Močan utrip srca ji je pljusknil tesnobo po vsem telesu. Postarani obraz ji je spreletaval drget, ki ji je zabrisal mehkobo ob ustih. Z dlanjo si je šla čez oči ter se zopet ozrla po trgu. Široki jezik s peskom posutega prostora, ki se je vlekel ob šoli do križišča cest, je bil poln ljudi. Od vsepovsod se je utrinjal smeh, ki je razodeval razbrzdanost in nekako privoščljivo zlobo. Nekdo je vrgel debel kamen za prestrašenima učiteljicama, ki sta se vsaka s culo na ramah prerinili skozi množico in se spustili navzdol proti hosti. »Trotje bežijo!« se je posmehnil za njima visoki glas.

Sredi trga je stala Čušovca s široko razkrečenimi nogami. Nagibala je slatinar in hlastno pila. Bleščeče kaplje so ji polzele z brade na ploske prsi. Ko se je odžejala, je dvignila steklenico v zrak ter jo izročila Kumpu s slovesno kretnjo. Mahoma so povsod pili. Polni slatinarji so se pokazali na vseh straneh, kakor da bi jih izkopavali iz zemlje.

Pred Požegarjevo krčmo se je oglasila harmonika, ki pa je naglo utihnila. Dolgi harmonikar je plosknil z rokami in pokazal proti Klemenčičevi trgovini. Množica na trgu se je zganila kakor stonoga in se pocedila med šolo in cerkvijo na drugo stran.

»Prekleti goljuf, ljudem bi raje dal!« se je zaslišal pijani Čušov glas. Dvigal je prazni slatinar ter mahal z njim nad glavami ljudi.

Nanika se ni mogla premakniti. Zverinska podoba ljudi, ki so se pohlepno pregibali okrog cerkve, kakor da čakajo, kam se bodo usuli, jo je presunila in oplašila. Trudoma je okrenila glavo. Doli pred Klemenčičevo trgovino je stal avto, visoko naložen s tekstilnim blagom. Domači so tekali okrog hiše, praznili trgovino ter vlačili na vse strani, kar ni moglo na avto.

»Razbijmo mu avtomobil!... Kaj bi vozil proč, kar je tu naropal!«

Preteči krik je preglušil rabuko in zmerjanje. Moški so se jeli zbirati, nekaj rok je seglo po kamenju, zdajci pa se je s križišča utrnil glas, razbesnel od divjega veselja:

»Nemci gredo!«

Množica je prvi trenutek otrpnila, potlej pa se je zamajala ter se krileč z rokami prelila ob šoli proti križišču, kjer je obstala.

Naniki je grenka skrb napolnila žile. Tunek jo je okliknil in jo z gibom roke povabil k sebi. Stal je na križpotju, ves sijoč in zgovoren. Povesila je oči. V želodcu, v prsih, v glavi, povsod se ji je oglašala slabost. Neznosna teža je legla nanjo ter jo omrtvičila. Zbala se je zase in za vse, kar ji je bilo ljubega v življenju.

»Zdaj jih bomo vsaj videli, kakšni so!«

Veseli Cigulov glas je počil v napeto tišino kakor bič. Čušovca je zahlastala proti njemu:

»Rep imajo in štiri noge.«

»Po glavi hodijo, pje.«

»Ha, ha, Zep, saj ne hodijo... Vlečejo se, kakor močerad.«

Množica se je razbrzdano hahljala.

Nanika se je umaknila od vrat. Šla je čez trg. Pred šolo se je naslonila na divji kostanj, v čigar krošnji se je preganjala kita vrabcev. S hrbtom je posnela velik plakat o splošni mobilizaciji, ki ga je bil nekdo obesil zjutraj tja. Pri Klemenčiču je zarjovel avto, proti mariborski strani so zmerom močneje lajale strojnice. Kdaj pa kdaj je šinila čez obzorje jata letal, ki so letela s potuhnjenimi krili proti jugu.

»Gredo, gredo!« je priletel glas od Požegarjevih hlevov.

Naniko je zamrazilo. Koža ji je zadrhtela po vsem telesu. Še tesneje se je naslonila s hrbtom na kostanj.

Harmonikar, ki je zopet sedel pred gostilno, je raztegnil svoj meh. Preudarno je prebiral tipke in igral z zagrizeno strastjo.

Po cesti proti Požegarju je prihajalo pet vojakov. Zamorjeni sončni žarki so se jim poigravali na zelenkastosivih čeladah. Bili so visoki, mrki, toda zali fantje. Tanke noge v nizkih škornjih so se jim premišljeno premikale. Na križišču so obstali. Vodnik je z avtomatko pokazal proti župnišču in zavili so tja. Ko so šli med špalirjem ljudstva, se je Cigula pognal naprej. Pomolil je roko v zrak in razdivjano kriknil:

»Hajl Hitler!«

Množica je dvigala roke ter ponovila Cigulov krik. Harmonika je utihnila, potlej pa zapela, kakor da bi se hotela raztajati od prešernosti.

Vojakom so se togi obrazi razlezli v nasmeh. Tunek se je pririnil iz gneče. Pomolil je komandirju do vrha natočen slatinar. Odmajal je z očeladeno glavo in ga potrepljal po rami. Ko so prišli mimo Nanike, ki je stala pri kostanju, kakor da bi bila nanj pribita, so se ustavili. Trudila se je, da bi jih ne pogledala.

Ponesla si je predpasnik na obraz, kakor da si briše oči.

Bos godec z do kolen zavihanimi hlačami je pritekel med ljudi. Postavil se je na čelo vojakom in zaigral. Šli so za njim do cerkvenih vrat. Trije Nemci so odropotali v cerkveni stolp, od tam pa so iz lin opazovali okolico. Kdaj pa kdaj je kateri udaril po zvonu, da je zatišano in bridko zazvenelo.

Ljudstvo se je kot poplava vleklo za vojaki. Nanika je bila zdaj sredi množice. Obrazi ljudi, ki jih je sleherni dan videvala, so jo osupljali zmerom bolj. Podivljali so, kali, se pozverinili?... Postalo ji je neprijetno sredi režanja in krikov. Rada bi se izvila.

Cigula je spoštljivo pristopil k vojakoma, ki sta stala pred cerkvenimi vrati. Dolgo se jima je samo smejal, naposled pa je izjecljal:

»Cigarete... Cigarete... Haben?«

Napolnila sta mu s cigaretami široke dlani. Omotičen je pritaval nazaj. Oči so mu vročično žarele. Pomaljal je obe roki proti ljudem in ječal:

»Poglejte, poglejte, prekleto!... Ti dajejo, naši pa so samo jemali.«

Po cesti se je pripodila gruča otrok, ki so že ves dan stikali po gozdovih za odvrženim vojaškim materialom. Odložili so čelade, nabojnice in puške za cesto ter se previdno približali vojakoma. Dolgo in pazljivo so ju ogledovali, potlej pa se je Poharičev mlajši spačil in stekel po trgu, ostali pa za njim. Nemcema se je prijaznost nekoliko ohladila. Lovila sta za brzostrelke in se nekaj časa strmo gledala, naposled pa sta zavila v cerkev.

Naniko je prešinil ponos. Prerila se je iz gneče in odšla domov. V loku je obkrožila Klemenčičevo trgovino, kjer je bilo zdaj vse tiho, ter se spustila čez Vakajev pašnik. Nekaj v nji se je upiralo, da bi šla po cesti. Iskala je samote. Ustavljala se je ter gledala

z nemirnimi očmi polja, sadovnjake, vinograde. Med drevjem se je zableščal del njene hiše s sveže pobeljeno steno. Nikoli ji ni prišlo na misel, da utegne biti vse to lepo, zdaj pa so ti mili kraji razkrivali pred njo svoj zunanji obraz in v duši ji je postajalo še teže.

Iz doline je prisopel Bračič. Rada bi se mu umaknila, toda nepričakovano je stal pred njo. Iz žepov sta mu gledala slatinarja, ki sta mu bila zmočila suknjič. Čez zaripli obraz so se mu vlekle srage potu. Klobuk z zelenim trakom mu je čepel na ušesu po strani, kakor lastovičje gnezdo. Motni pogled mu je šinil najprej mimo Nanike. Ko pa je hotela hušknuti za njegovim hrbtom, ji je zastavil pot.

»Si bila tam gori? ... Je že kaj?« je hlastnil.

Ni se mogla premagovati. Odsunila ga je. Njegove velike oči s poblaznelim pogledom so se ji zagabile. Trudila se je, da bi mu vrgla kolikor se da strupeno:

»Le hiti, da se jih boš nagledal!«

Kovaču se je obraz razlezel v nekam krut nasmeh. Zatopotal je z nogami, se zavrtel. Z obema rokama si je pograbil klobuk ter ga pomečkanega dvignil visoko v zrak, potlej pa je zavriskal s strašnim, škripajočim glasom.

Nanika je zbežala, toda ni si mogla kaj, da bi se ne ozrla nazaj. Kovač je potegnil iz žepov obe steklenici. Dvigajoč ju pred seboj se je pognal navzgor. Njegovo rjovenje je napolnjevalo vso dolino.

— — —

Naslednjega dne zgodaj zjutraj so zaropotali pred cerkvijo motorji. V kriku izgovorjena povelja so frfotala med žvenketanjem železa, škripanjem zavor in rezgetanjem konj.

Ko je Poharička odpahnila vrata, je pridrvelo mimo hrama nekaj vrhovcev. Daleč pred njimi se je

poganjal Bračič. Z roko se je grabil za klobuk, ki mu je uhajal z zatilnika. Tunek jo je odsunil in se spustil za njimi. Dvignila je roke, da bi ga zaustavila in spravila nazaj, toda omahnile so ji v naročje. Po cesti je privihrala nova gruča moških, zadaj pa so hitele ženske, vse v pražnjih rutah in v svežih predpasnikih. Nanika se je potegnila za vrata. Iz prsi se ji je izvil globok vzdih. Ženske so se ustavile pred hramom in Čušovca je zaklicala z razdivjanim glasom:

»Hej, majerca, pojdi k sprejemu! Zdaj boš dobila novega gospodarja.«

Oddivjale so naprej, Naniki pa je bilo, kakor da bi se ji kosti napolnile s svincem. ‚Nov gospodar, seveda!' Kdo ve, kak bo?... Kaj pa, če ji bodo delali sitnosti zastran majerije, ako ne pojde k sprejemu? Vsi drugi so tam. Sklonila je glavo, vrgla s sebe preluknjano krilo in oblekla drugo. Ko je klicala otroke, jih že ni bilo nikjer. Že so bili zbežali tja gor. Sama, poslednja in strašno nerada se je vlekla po cesti proti cerkvi. Nasproti ji je pribežal Lodnarjev norec. S klobukom pod pazduho je divjal po cesti, kolikor so ga nesle noge.

Počasi se je dvigala po mokri cesti. Iz pepelnatih oblakov je pršil droben dež, med njim pa se je kdaj pa kdaj zasvetila komaj vidna snežinka. Od severa je vlekla hladna sapa; po dolinah so se prelivale bele megle.

Ko se je Nanika privlekla mimo šole, je obstala. Trg pred cerkvijo je bil še bolj kot včeraj natrpan z vrhovci. Na dolnjem koncu šole so se poslanjali po zidu posestniki iz vasi: Peklar, Družovec, Kovačec, Vrban, Kričman in še nekaj drugih. Potezali so si klobuke na oči ter se nečemu posmehovali.

Na križpotju je razkoračeno stal nemški prometni žandar. Razcepljajoči se koloni je kazal smer poti.

Prva je šla konjenica. Visoki, siti konji so prhali in gizdavo dvigali glave. Na njih so togo sedeli dolgi-

nasti vojaki. Za konjenico so priropotali topovi, potlej kamioni z vojaštvom, naposled so prirohneli tanki, za njimi pa pratež.

Naniko je mrazilo v prsih. Čim dalje se je vlekla neskončna kača vojaštva, tem večja je postajala v nji kepa ledu. Pripirala je oči, zakaj, ni mogla gledati pretečega železnega hudournika. Počutila se je tako neznatna.

Bračič je skakal po cesti. Kričal je nad vojaki ter jim pomaljal slatinar z žganjem. Nekajkrat je objel oficirja, dirjal ob koloni gori in doli, skakal na avtomobile in se rokoval s šoferji. Vrhovci so ga občudujoče gledali.

Pred tehtnico je v razritem blatu obtičal velik kamion. Voznik se je zaman trudil, da bi ga spravil dalje. Po koloni je prihajalo mrmranje in kriki. Velikanska kača se je ustavljala. Prometnik je pomignil gruči kmetov, ki so stali najbliže, naj bi šli na pomoč. Kmetje so si povezali klobuke še globlje na oči in se obrnili stran. Kovačec je siknil proti Družovcu:

»Naj si porivajo tega vraga sami. Kaj pa iščejo tu!«

»Dečki, fantje... Kump, Tunek, Cigula! Pridite!«

Bračič je zaplesal sredi ceste. Oddal je slatinar neki ženski ter skočil k avtomobilu. Uprl se je z vso silo vanj, še zmerom vabeč z roko vrhovce.

Čuš se je prerinil prvi med ljudmi, za njim se je pognal Tunek, potlej pa ves Smolinski vrh. Bračič jih je porazdelil ob avtomobilu, zavpil in voznik je izpeljal.

Ob Naniki se je ustavil Požegar. »Zdaj pa imamo!« se je mrmraje utrgalo iz njega.

Prikimala je. Pomenek z njim ji je dajal pogum in moč. Zdaj bi najraje sedela kje v samoti, nekdo pa bi ji naj govoril, da bi pozabila na vse.

Jelo je močneje deževati. Pohorske goličave so postale bele. Petelin na cerkveni strehi se je cvileč obračal. Naniki se je ruta lepila na lase in potegnila

si jo je z glave. V prsih se ji je mešala otožnost z željo po nečem toplem. Uprla je oči v Požegarja in rekla:

»Veš, da ne upam sama domov. Povsod je polno vojakov. Bi me lahko pospremil?«

»Je on tam?«

Pokazal je s stisnjeno pestjo na cesto, kjer so hreščali motorji.

Pokimala je in začutila, da se sramuje svojega moža. Mahoma je uzrla pred seboj vse njegove slabosti in se zavedla, kako so ji zoprne. Druge moške so leta napravila boljše, on pa je tonil v brezglavosti in se spreminjal kakor steklača v gozdu, ako jo prelomiš. Nekoč je bil odkrit in resnicoljuben. Povedal je, kar je mislil, ne da bi se bal posledic. Zdaj pa je spregovoril besedo šele, ko je natančno premislil, mu bo koristila ali ne. Če bi mu utegnila škodovati, je raje resnico popačil.

S ceste se je zaslišal vrišč, toda nista se ozrla, ko sta odhajala. Šla sta po grivi med njegovo gorico. Z ramo se je naslanjala nanj, da bi si zavarovala glavo pred gostimi kapljami dežja, ki je padal z njegovega dežnika. Topla sreča se je budila v nji, ko je poslušala njegov prijetni glas. Ni se trudila, da bi razumela, o čem ji je pripovedoval, opajal jo je njegov glas. Bilo je, kakor da se je mahoma vzdramila v nji daljna mladost. Potlej pa je obstala. Šla si je z dlanjo čez oči ter zaječala:

»Jezus, saj sva prišla v dolino!«

»Od tod boš laže prišla domov.«

Prikimala je in vdano povesila glavo. Pospremil jo je do ceste. Čakala sta, da se je nemška kolona pretrgala, potlej pa sta se pognala čez. Ko sta obstala pod sadovnjakom ob osivelih rantah, se je obrnila od njega ter dejala z rahlim trepetom v glasu:

»Zdaj ti pa ni treba hoditi naprej!«

Gledal je za njo. Gibčno se je pognala v sadovnjak in, ko se je ozrla, ji je pokimal.

XV.

Po cesti proti cerkvi so kankole hrustajoč drobile drobni pesek. Poharič je držal za ročaje, Lizika pa je vlekla za vrv, ki si jo je bila vrgla čez ramena. Peljala sta v mlin veliko vrečo žita. Njegove previdne oči so strmele le v belo cesto, nad katero je migljala vročina. Čez zgrbančeno čelo, ki je bilo zdaj videti ožje, so se mu popeljavale kapljice potu. Včasih je pihnil v mustače in otresel z glavo.

»Zdaj pa že ustavi jezik!« je renčal nad dekletom, ki se je ozirala nazaj ter ga morila z vprašanji.

»Zakaj? Vedno se mi izmikate. Bom mar do osemnajstega leta...«

»Ne veš, kaj je bilo oznanjeno? Na javnih krajih je prepovedano govoriti slovenski. Tu spodaj so uradi. Sama veš, kako kaznujejo človeka.«

Sunila je z glavo nazaj in oči so ji očitajoče zagorele. Potegnila je, da se ji je zajedla vrv globoko v mehko ramo. Nerada se je ustavila, ko je na vrhu klanca odložil kankole, da bi počival. Gledala sta vsak na drugo stran, kakor da bi se ogibala srečanja s pogledi.

Bil je miren, vroč avgustov dopoldan. Slepeče sonce se je vleklo po nebu leno. Ognjeni žarki so bili razbrizgani po zraku kakor klasje v razstavi pšenice. Kokoši so se valjale pod drevjem v izgrebenih krnicah. V vasi je bilo tiho.

Tunek si je otiral obraz ter na glas vzdihoval. Lizika je grebla z boso nogo iz ceste pesek in se trudila, da bi brez besed pokazala očetu svojo užaljenost. Kadar koli se je s kako željo ali vprašanjem obrnila nanj, je bil kakor jegulja: izmikal se ji je, nikoli ji ni povedal nič jasnega.

»Pojdiva!« je zamrmral ter si pljuval v roke.

»Ah, počakajva še!« se je uprla, samo da mu je nasprotovala. Obrisal si je dlani v predpasnik in po-

vesil glavo. Ozrl se je na polja. Visoka koruza mu je razvedrila pogled. Temno morje krompirja se je vleklo daleč v dolino. ‚Letina pa je, če le ne bo kakšne nesreče, je pomislil.' Mir„ ki je ležal nad pokrajino in nad vasjo, ga je opajal. Bilo je, kakor da bi se vse potegnilo v senco.

Pred Požegarjevo gostilno se je zaslišal krik, ječeč, obupen, kakor da bi se boril kdo za življenje. Izza ovinka je privihral Bračič. Dvigal je dolge noge kakor pobesneli bik. Kapa s senčnikom na ušesu mu je pokrivala čelo do obrvi. Izpod nje so mu štrleli razmršeni lasje. Šel je oslepljeno po sredi ceste s široko razmahnjenima rokama. Pred gostilno je oklevajoče obstal. Zgrabil se je z obema rokama za glavo, odkimal, da se mu je zamajalo vse telo, in se nagnil nazaj. Novo ječanje se mu je razlilo med stisnjenimi zobmi. Planil je po stopnicah navzgor, pred vhodom v gostilno pa so mu roke zdrknile z glave. Z zgubljenim pogledom se je ozrl naokoli. Ko je zagledal Tuneka, ki se je vlekel v dve gubi, da bi se skril, se je spustil proti njemu. Škripaje z zobmi, se je ustavil pred njim. Dolgo ga je gledal s krvavimi očmi, kakor da bi preiskoval njegove misli. Obraz je imel nekako pomečkan, ohlapen, le kdaj pa kdaj se mu je kakšna mišica v krču napela. Lizika je odvrgla vrv ter odskočila za cesto. Kovačeve roke so najprej zaplesale čuden ples. Zvijale so se mu, trdi prsti so se krčili, kakor da stiska nekaj v šapah. Segal si je za vrat, na glavo, si prižemal stisnjene dlani na prsi, onemeli jezik pa se mu je grgraje premetaval po ustih.

Tunek se je umikal pred njegovo nemo divjostjo, naposled pa je izjecljal:

»Lujz, za boga svetega! Kaj je s teboj?«

Zvok človeškega glasa je kovača iztreznil. Strto se je nagnil naprej ter skoraj zaprosil:

»K Požegarju stopiva, slišiš... Moram se napiti.«

Tunek je pokazal z gibom rame na kankole in na Liziko, ki je stala za cesto, pripravljena na skok. Kovač ga ni poslušal. Ujel ga je za roko ter ga vlekel za seboj. Skozi peno, ki se mu je nabirala na ustnicah, je izjecljal:

»V senco postavi kankole, deklinca!«

Trepetajoč po vsem telesu se je poganjal proti gostilni. Ko sta stopila v prazno izbo, je butnil z vso močjo v mizo, da se je ropotaje zakotalila po rjavem podu. Bliskovito je zaokrožil pred seboj z rokami in zarjovel:

»Tako mislijo o človeku te nemške svinje!«

Požegar je stal na pragu z litrom vina v rokah. Kovač mu je strgal steklenico iz rok, jo nagnil in na dušek izpil. Porinil mu jo je v roke ter ga s pogledom prisilil, da je odšel. Pritaval je do Tuneka, tam pa se je sesedel na klop. Glava mu je omahnila na mizo in spregovoril je v šepetu:

»Veš kaj je hotel od mene ta Sutter, ta prašič gestapovski?«

Vrglo ga je pokonci. Zdivjal je po izbi, se tolkel s pestmi po prsih in hropel:

»Mene, kovača, je hotel pridobiti, da bi vohal pri ljudeh, kaj govorijo, da bi jih izdajal. Razumeš to?... Kovač naj bi jim postal pes... Nikdar, Sutter! Jaz imam drugačno srce... Pošteno... Razumeš?...«

Znova je pritaval k mizi in umirjeno klecnil k Tuneku. S skoraj jokajočim glasom je izjecljal:

»Ti veš, kako težko sem čakal, da bi prišlo do tega, kar se je zgodilo. Mislil sem, da je vse to pošteno. Do tega dne sem tako mislil. Zdaj mi pa pravijo: izdajaj! Ali lahko mar pride dobra stvar po izdajstvu? Kovač ne bo izdajal! Prevarali ste ga. Razbojniki ste... Barabe...«

Tunek se je bojazljivo dotaknil njegovih ram.

»Imej pamet, Lujz!... Če te slišijo!«

Bračič ga je zaničljivo pogledal. Potrkal se je po prsih in zahripal:

»Naj me slišijo... Naj me sliši sam hudič... Veš, kaj so mi uničili tu?... Vse, vse do kraja. Pa sem mislil, da držim v rokah nekaj dobrega, a sem držal gnoj, razumeš, kravjek... Fej, hudiči! Mislil sem, ljudem bo naposled bolje. Zdaj bi jih pa moral izdajati.«

Rosne kaplje na čelu so se mu večale. Naglo popito vino mu je tiščalo kri v obraz. Jezik se mu je jel zapletati. Vrgel je roke po mizi, nagnil glavo nanje ter obmiroval.

Požegar se je prikazal na vratih. Z gibom obrvi je pokazal na vztrepetavajoče kovačeve rame. Tunek je zmignil z obrazom. V očeh mu je gorelo usmiljenje. Iskal je Požegarjev pogled, ki je sijal razvneto in rahlo porogljivo.

Glava na mizi se je brezmočno dvignila. Krvave oči so zasrepele po izbi. Zaslišale so se brezzvezne, težko razumljive besede.

»Kovača so imeli za največjo barabo v fari. Ti boš ovajal, ti boš v fari pes. Ti boš branil ljudem govoriti po domače... Sem zato pes, če sem želel ljudem boljše življenje? Vi jim ga ne morete dati, hinavci!«

Glava mu je omahnila na roke, pretrgane besede so postatle nerazumljive.

Tunek se je dvignil. Previdno se je umaknil iz gostilne. Moral je čimprej od Bračiča. Njegovo divjanje je napravilo nanj mučen vtis. Ni mogel verjeti, da je ta nenadna sprememba resnična.

Lizike ni bilo nikjer. Kankole z vrečo so stale pod visoko hruško, kjer je sadje dozorevalo. Oziral se je naokoli. Zagledal jo je gori pred župniščem. Prav tedaj se je poganjal proti nji Zorkov Ignac. Iz Požegarjeve gorice je skočilo nekaj žensk.

Tunek se jim je približal. Oplašil ga je Zorkov posiveli obraz. Dolgi, gladki lasje so se mu vesili

čez oči ter mu vztrepetavali, ko je govoril ženskam. Tunek je obletel hčer z vprašujočim pogledom. Zasuknila se je k njemu.

»Kričmana peljejo!«

»Kdo?« se mu je iztrgalo iz prsi. Pri srcu je začutil, kakor da mu ga hoče tesnoba pritisniti ob steno.

Kumpovca je zamahnila proti njemu.

»Kdo pa preganja ljudi, ako ne žandarji!«

Zorko je obrnil obraz k njemu in sovražno siknil:

»Tako nas bodo začeli kmalu vse vlačiti.«

Vrgel je glavo nazaj ter planil v gorico. Visoko kolje se je majalo za njim.

»Lepo so začeli, zares... Kakor lisica. Najprej prijazne oči, nato pa hop.«

Na cesti se je zaslišal ženski jok. Dva žandarja sta s puškami odganjala jato otrok in psov, ki so se jima vesili na pete. Pred njima je stopal Kričman. Suh, visok je bil podoben zgodaj postaranemu dečku. Čez pleča vržen suknjič mu je hotel kdaj pa kdaj zdrkniti na tla. Suval je z ramenom ter si ga popravljal. Suhe roke, ki si jih je tiščal na trebuh, je imel v ploščatih zapestjih spete z verigo. Hodil je bos. Izpod preluknjanega slamnika se mu je spuščal s plešaste glave po čelu znoj. Obledeli, povešeni brki so mu skoraj zakrivali majhna usta. Obraz mu je odseval trmasto upornost in ponos. Rjave oči so se mu previdno pregibale pod namrgodenimi obrvmi.

Za njim je šel sin. Bil je prav tako uklenjen. Z glavo, spuščeno potrto na prsi, je zvonil, ko se je opotekal na sivkasti cesti. Skrival je oči ter skozi priprte trepalnice gledal počasno miganje očetovih pet.

Sredi otrok se je poganjala Kričmanca. Tiščala si je predpasnik na oči. Njen zbegani glas se je razlegal daleč po vrhih.

Tunek in Lizika sta prišla do kankol, ko so se prikazali na ovinku žandarji.

»Nekdo ga je baje naznanil, da skriva orožje, ki so ga vojaki spomladi odvrgli,« se je obrnila k njemu.

Na gostilniškem pragu se je pokazal Bračič. S kapo si je najprej obrisal oči, potlej pa si jo je posadil na glavo s ščitnikom nazaj. Dosegel ga je hrup. Zaslonil si je oči z dlanmi ter sklonjen naprej gledal, kako prihaja mrki sprevod. Ko se je sonce zaiskrilo na svetlih verigah, ki so spenjale Kričmanu roke, si je potegnil kapo z glave. S sklonjenim tilnikom se je približal skupini, jo ustavil in stopil h Kričmanu s strašnim začudenjem v očeh. Z obema rokama mu je zgrabil za verigo. Žandar ga je prijazno odrinil ter se mu zasmejal. Šel je nekaj korakov ob skupini, nato pa je kriknil:

»Kaj pa si ti napravil?«

Kričman se je rahlo posmehnil in zapel z visokim glasom:

»Ni-i-i-č!«

»Nič!« Kovač je dolgo izgovarjal to besedo. Bilo je, kakor da ni dojel njenega pomena. Ko je zagledal Tuneka, je privihral k njemu. Stegnil je glavo prav k njegovemu ušesu in zaječal: »Nič ni napravil... Ker ni pes, ga peljejo. Kdor ne bo hotel biti pes, mu bodo spodmaknili noge.«

»Orožja ni hotel dati Nemcem, zato so ga,« je zamrmrala Lizika.

Kovač se je ozrl vanjo. Tudi izraz v očeh se mu je omehčal. Skrivil je ustnice ter siknil:

»Prav ima!«

Čez teden dni sta šla Pohariča zgodaj dopoldne z njive. Bračičeva kovačnica med gostim sadnim drevjem je že ves teden mirovala. Vrata, čez katera je nekdo s kredo napisal grdo psovko, so bila na pragu zasuta s smetmi, ki jih je raznesel veter.

Nanika se je obrnila nazaj in strmeč pogledala moža. Dvignil je ramena ter jih naglo spustil.

Čeravno je zadnje tedne opazila, da se je Tunek po aprilski vrtoglavici spreminjal, ni mogla verjeti, da bi ne vedel, kaj je s kovačem. Odkar so prišli Nemci, je delal skoraj noč in dan in čudila se je, kdaj je utegnil pijančevati in spati. Najbrž se je naveličal dela in začel piti. To bi mu bilo podobno. Tudi prej se je kaj takšnega pogosto primerilo. Včasih je divjal po vrhih mesec dni, vdiral v hrame in splašenim ljudem razkladal svoje misli, kako preurediti svet, da bo ljudem bolje. Nji je bil zoprn kakor trn v peti. Zdaj se ni več bala, ko je slišala ponoči mimo hrama bobnenje njegovih stopinj; z uporno ihto ga je sovražila. Kriv je bil, da sta se z možem nekako odtujila. Kadar lega k njemu, čuti, kako se ji neslišno umika. Pogled se mu je zanjo ohladil, ker je imel menda samo še toliko ognja v sebi, da ga je lahko razmetaval za Nemce. Zdaj ga je postajalo zastran tega sram; na obrazu mu bere, ampak noče drezati v to, ona pa tudi ne. Sam se ji mora razodeti. Že nekajkrat jo je ponoči presenetilo, ko je odkrila, da leži s pod glavo podvitimi rokami, sope v mustače in premika pleča. Kaj takšnega ni delal zlepa, razen tedaj, ko je bil zares v precepu. ‚Prekleti kovač!' je bridko pomislila, ko je na skrivaj ošinila moževo naprej sklonjeno postavo. Brki so se mu prelomljeno povešali, ob ličnicah navzdol so si bile utrle pot potne srage, ki si jih ni obrisal. Skozi raztrgano srajco mu je na plečih gledala zaplata ožgane kože. V prsih jo je ostro zaskelelo. Da, v resnici ga ima pravzaprav rada. Bolj kot kdor koli drug na svetu je bil njen z vso svojo mrkostjo in zaprtostjo, s počasnostjo in vdanostjo. Zahotelo se ji je prijaznejšega pomenka z njim.

Ko je doma odpahnila leso in so ji oči pomirljivo sijale, pa je Nanika od presenečenja obstala. Po klancu navzdol se je bil primajal Bračič. Ni se še utegnila prav skriti v hram, ko je položil pred leso

velik lesen kovček ter hlastnil proti Tuneku, ne da bi ga pogledal:

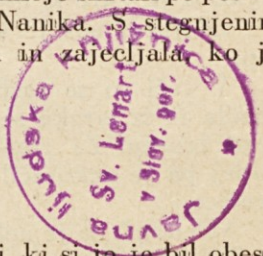
»Piti prinesi, ti!«

Usnjeni suknjič mu je mehedral po trebuhu in ves je klecnil naprej, ko Tunek od osuplosti ni premaknil nog. Med vejami se igrajo bodeči sončni žarki, v travi utrujeno žaga kobilca. »Pojdi, slišiš!« ponovi kovač in njegov glas je tenak kot rezilo. Ko ostane sam, mu je, ko da bi prišel do zadnje postaje svojega življenja. Truden je, ubit, naveličan vsega. Skozi okno ga ošinejo posmehljive Nanikine oči, toda ne vidi jih, noče jih videti. Kaj vedo ženske, kako mu je! Ženske skrbe samo zase in za svoj zarod kakor ptica, on pa nase že dolgo ne misli. Za večje stvari mu gre. Zdaj se je izkazalo, da je tisto, kar bi naj bilo dobro za vse ljudi, hudičeva godlja ali kaj. Hrbet mu obliva mrzel pot, v glavi mu buči, srce pa se mu oglaša hladno, kakor da bi bil riba. So ga zares prevarali? Ali spet ni našel prave poti? Če ni ta, katera pa potlej je? Saj ena mora voditi k cilju. Če zares ni ta prava, bo treba poiskati drugo.

Tunek se je vrnil. Molče, z na vso moč stisnjenimi ustnicami, da so se mu mustači obesili skoraj čez brado, je pomolil kovaču ročko. Sedla sta na podstenja. Oblizovalo ju je enakomerno Nanikino dihanje in igrivi snopi sončnih žarkov. Kovač je pil. S prosto roko je lovil curke pijače, ki mu je uhajala po bradi in ni se mogel odžejati, dokler ni zabrisal prazne ročke po podstenjah. »Smo pričakali pravega hudiča!« pravi naposled bridko, ko si obriše zmočeno brado. Tunek molči, samo z očmi tipa in v prsih mu srce previdno udarja. Pozna Bračiča, toda kljub temu dobro ve, da zdaj vsaka napačna beseda velja človeka glavo. Zdajci plane kovač pokonci. Spahnjena čeljust se mu zareži v okno, za katerim je izginil Nanikin obraz, kakor bi mignil. S skrčenimi pestmi gre proti Tuneku, ki je takisto vstal in se začel odmikati. »Ne

verjamem, da je to tisto, v kar smo zaupali! K nam so se privlekli samo zločinci, razbojniki, ne pa Nemci, in si uredili tu svoj red. Če pa je to tisto... Veš, odločil sem se, da pojdem v Nemčijo. Spoznati hočem, kako je tam. Našel si bom delo in opazoval. Ko se vrnem, bom povedal Sutterju in vsem tem žandarjem, da so popačili, v kar sem verjel.« S pestmi se je udaril po prsih in zadrsal za Tunekom. Obstala sta si iz oči v oči. Tunekove so se širile od začudenja, Bračič pa jih je pripiral. »Če pa je novi red tak, kot je zdaj pri nas, potlej zbogom Nemčija in njen red. Vidiš, predvčerajšnjim sem rekel Sutterju: Če vaša oblast sloni na tem, da ščuvate ljudi drugega proti drugemu, ste vsi skupaj nepošteni. Tako se ne zmaguje.« Poiskal je Tunekovo roko, jo stisnil, nato pa si je naložil kovček in odšel. Tunek je stopil za njim do lese. Oddaljujoči se koraki so zmerom rahleje škrtali po pesku. Nad ramo se mu je nagnila Nanika. S stegnjenim vratom je gledala za kovačem in zajecljala, ko je odšel mimo kovačnice:

»Ko bi se le ne vrnil!«

XVI.

Kump je visel na dolgi vrvi, ki si jo je bil obesil v izbi na tram. Z njo je stiskal brezovo metlo ter jo izgotavljal. Povijal jo je z gibkimi vitrami in včasih s katero zamahnil po zraku. S sivimi nitmi prepredeni mustači so se mu od začudenja privzdigovali, ko se je oziral na Pohariča, ki je sedel za pečjo s komolci na kolenih.

»Vzemi si ročko in pij!« ga je že tretjič okliknil.

»Ah!« je zamomljal Tunek, otresavajoč z glavo. »Tako prekleto bridko postaja na svetu. Nisi ne krop ne voda. Ne veš, smeš živeti ali ne.«

Metla je tanko škripala pod napeto vrvjo. Kumpov previdni pogled je pritajeno sijal, ko je dejal:

»Človek zdaj nima prave cene, res.«

»Vidiš, ondan je Sutter treščil našo Liziko po zobeh, ker ga je po naše pozdravila. Prijokala je domov s preklano ustnico. Če greš k njim, si moraš peljati seboj tolmača, a si vendar v svojem kraju. Vsak lahko useka po tebi, če se mu ljubi. To človeka žre, vidiš.«

Umolknila sta in se na skrivaj otipavala z očmi. Po izbi je brenčala osamela muha; na okno je trkal mrzel jesenski veter; s kapov je počasi čofotal dež. Bil je lenoben dan, poln dolgočasja in otožnosti.

»Če bi ne imel otrok, bi pobrisal za Bračičem,« se je iztrgalo Tuneku iz ust.

Kumpu so se mustači nalahko privzdigovali. Potegnil si je vitro iz ust ter zamahnil z njo pred seboj.

»Najprej nas je ščuval, potlej pa je prvi stisnil rep.«

V veži so se zaslišale stopinje. Vrata so se odtrznila in iz mraka se je izluščil živčni obraz Zorkovega Ignaca. Za trenutek se je ustavil pri vratih, potlej pa je zakoračil čez izbo in sedel h Kumpu na pručico.

»Delate?« se je nekako porogal, po strani gledajoč na Tuneka.

»Delamo v božjem imenu. Naj bo petek ali svetek, siromak mora gledati, da kaj zasluži.«

Kumpu je igral nasmeh na drobnih ustnicah.

»Spomladi pa ste mislili, da bo treba samo škaf nastaviti k dobrotam, ki bodo pritekle.«

Tunek se je premaknil na klopi. Bolečina mu je spačila obraz. Sklonil se je daleč naprej in zaječal:

»Vidiš, zares smo tako mislili. Človek si pač zaželi česa boljšega. Zdaj pa okušamo dobrote. Samo Nemec je kaj vreden, naš človek pa nič.«

Zorku se je obraz zjasnil. Z gibom roke je povabil Tuneka k sebi. Kmalu so vsi trije sklanjali glave. Naposled je Zorko potegnil izpod podloge na zmečkanem klobuku list papirja.

»Nata, to preberita... Ampak samo...«

Položil si je prst na razprte ustnice.

Oba s Kumpom sta se kremžila in se odmikala.

»Preberita!« je prigovarjal Zorko. »Velika stvar. Ljudje se povezujejo proti Nemcem.«

Tunek je odrinil papir, ki mu je plahutal po rokah. Pobledele ličnice so mu komaj vidno vztrepetavale. Vzravnal se je, da bi se laže ozrl proti vratom.

»Ti preberi, Zep, pa mi boš potlej povedal.«

Tunek se je kmalu poslovil. Ko je šel po vrhu, se je temnilo. Veter mu je metal v obraz drobni dež.

Nanika, ki je nesla v izbi leščerbo mimo njega, je obstala. Posvetila mu je v presunjeni obraz. Ko se je sesedel za peč, je odložila luč ter se mu približala. Dotaknila se mu je ramena.

»Kaj pa je, za božjo voljo?«

Umikal je oči. Kakor tiha voda je v njem curljalo svarilo: nikomur niti besede! Otresel je z glavo.

»Kaj bi pa naj bilo! Ta hladni dež... Repa pa je še na njivi.«

Nanika je težko vzdihnila. Stopila je h leščerbi ter jo utrnila. Kradoma se je vrnila in sedla tesno k njemu. V glavi ji je zvonilo. Nekaj časa je s pogledom objemala obrise njegovega telesa, dokler se ji ni vse skupaj spojilo s temo.

»Kje pa so otroci?« je odsotno vprašal.

»Fanta se spravljata v hlevu spat, Lizika pa je odšla po vrhu.«

Pokimal je. Dolgo sta molčala, potlej pa ga je dosegel tresoči se glas, izgovorjen v tako rahlem šepetu, da ga je komaj razumel:

»Že nekaj dni se pripravljam, da bi se pomenila s teboj.«

Zganil se je. S klobuka se mu je pocedil za vrat curek dežja, ki ga je bil prinesel s seboj. Odložil je klobuk ter si zaril prste v lase. Ni se ji odzval, le zadihal je krepkeje. Kadar je začela s tem, se ponavadi ni dobro končalo. Danes pa ji je zvenel glas blago. Poslednja leta se je tako malokdaj ukvarjal z razmišljanjem o nji. Kmalu bi niti ne vedel povedati, kakšna je. Puščal ji je, da je vodila gospodarstvo, da je vzgajala otroke, sam pa se je izmaknil iz družinskega življenja. Zdaj pa mu je njen topli glas oživljal daljne spomine. Nekoč je bila razborita. Za vsako besedo se je zagnala v človeka, potlej pa je bilo takisto, kakor da bi ji oči izgorele. Že nekaj časa ni več toliko regljala in se toliko jokala. Tisto večno nemirno hlastanje, ki jo je tolikokrat vrglo sredi noči iz spanja in ni pojenjalo, dokler si ni olajšala prsi s kričanjem, se je bilo že uneslo. Postala je ljubeznivejša z otroki, prijaznejša s sosedi. Kakšna je bila z njim, zdaj ni prav vedel. Tista toplota, ki jo je nekoč čutil do nje, mu je nevede izpuhtela. Nista se utegnila ukvarjati s seboj. Vsa leta sta bila bolj živali kot človeka, zmerom zarita v grunt. Še njun sanjski svet je bil omejen zgolj na grunt. Misli jima niso presegale tega lepo gojenega, razvajenega kosa sveta.

»Močneje je začelo liti,« je grenko zamrmral.

Vzravnala se je po pečnicah in mu položila dlani na ramo.

»Zebe me v noge. Leč pojdem. Prideš za menoj?«

Šumenje kril, ki jih je vrgla za peč, ga je vznemirilo. Nehote je spremljal premikanje njenega širokega telesa. Privid mu ga je naslikal takšnega, kakršno je bil videl prvič, ko se mu je bližala. Nenadni preblisk tistih dogodkov ga je nekako pomladil. Razpon med tedanjim časom in sedanjostjo se mu ni zdel več tako neskončen. V njem se je prebujala trpka radost, zavest moči in spoznanje, da je naposled tudi on preživel košček človeškega življenja.

Ko se ji je približal, je odgrnila odejo. Ni ga objela, kakor je morebiti pričakoval, le z roko se mu je dotipala do srca, ki je podrhtevajoče utripalo.

»Vidiš, od pomladi imam nekaj na srcu. Ne da mi miru,« je spregovorila prizadevno.

Odsotno je poslušal njen glas. Ni se mu zdelo vredno, da bi poskušal doumeti, kaj mu pravi.

»Spet ni kaj v redu?« je čemerno zamrmral.

»Ne. Nekaj drugega je. Takrat sem te tako zasovražila zastran teh Nemcev. Pustil si me samo in tekal okrog njih. Jaz pa sem komaj živela. Zazdel si se mi najslabši od vseh, ki sem jih poznala.«

»Saj me je kmalu minilo. Na bakladi, ko so kričali: »Smrt Slovencem!« in potlej, ko so odgnali tiste Prekmurce, ki so kupili želarije v Peščenem vrhu.«

»Videla sem, da si se spremenil in bilo mi je še teže zastran tistega. Malo je manjkalo, veš, pa bi ti postala nezvesta.«

Prsi so se mu visoko dvignile, ko se je posmehnil:

»Saj nisva več v takšnih letih, Nanika!«

Premetaval je glavo po ležišču in se rahlo smejal, potlej pa je zamrmral:

»Kaj boš pogrevala pozabljene stvari! Saj se tudi zdaj kaj godi. Morebiti kaj pomembnejšega.«

Užaljeno je zasopla:

»Odkar te poznam, si bil tak. S hrbtom hočeš k človeku.«

»Nekaj takšnega je, da bi se prijela za glavo.«

Okrenil se je k nji. Položil ji je dlan na mehki bok in začutil, kako mu ga je nekako dajala. Prišel ji je z ustnicami prav do ušesa.

»Zorkov Ignac me je nagovarjal, naj stopim v organizacijo zoper Nemce.«

Molčala je. Že je mislil, da je zadremala.

»Nisi pristopil?« ga je vprašala skoraj odsotno.

Odkimal je in se začudil, ko je začutil, kako ji je napetost bokov splahnela.

»Zakaj pa nisi pristopil?«

»Zakaj bi pa naj?«

Prišla je z licem bliže k njegovemu. Pramen las, ki jih je imela še zmerom sveže in skodrane, ga je poščegetal po čelu. Zmajala je z glavo.

»Nemci ne bodo odšli sami od sebe, to si zapomni. Nekdo bo moral nekaj začeti.«

Žgal ga je očitek v njenem glasu. Da bi se pomiril z njo, je nazadnje zamrmral:

»No, jutri bom prečital tisti listič. Če je kaj zares pravega, pa poiščem Zorka. Menim, da se nič ne mudi.«

Njena glava je omahnila na blazino. Prižela se je k njemu. Še zmerom močne prsi so z rahlo nasilnostjo iskale, kam se mu naj pritisnejo.

November še ni bil pri kraju, ko je šel Poharič v poznem mraku proti Požegarjevemu hramu. Visoka zidanica se je komaj opazno risala v temi. V odpadlem trsnem listju je šelestel veter ter mu mahedral z novim predpasnikom. V glavi mu je vrelo. Misli so mu bile preskočile meje majerije. Čutil je, da se loteva nevarnega posla, vendar pa ga je napolnjevalo vznemirljivo veselje. Če bi kdo vedel?... Če bi ti tihi hrami po vrhih slutili?... Bilo mu je, kakor da je od nocojšnjega večera odvisna usoda sveta. Popoldne je dobil obvestilo, naj pride v mraku na sestanek.

Ko je odtrznil škripajoče duri in se spustil v prostorno pivnico, so se mu noge začele zapletati. Njegova predstava o tem, kak naj bo ta sestanek, je bila sicer nejasna, takšnega pa ni pričakoval. Po sivih gantarjih so sedeli sami posestniki: Družovec, Vrban, Kovačec, Požegar. Pri Zorku, nekoliko stran od drugih, je slonel čokat človek nizke postave. Ponošen klobuk mu je pritiskal na močne obrvi, ki so se mu krčile. Šibka luč petrolejke mu je trepetala na izpahnjenih ličnicah. Po Peklarjevem prihodu se je Zorko

nagnil naprej. Tuneku so oči obvisele na njegovih ustnicah in nemirno dihajoč je poslušal njegovo sikajočo govorico.

»Tu je treba organizacijo utrditi. Da bi izvedeli, kako imajo urejeno drugod, je prišel med nas tovariš Lacko. On je voditelj za vso pokrajino.«

Požegar je prikimal. Družovec je odobravajoče utrnil z velikimi vekami, Vrban pa je zamrmral:

»Hvala, da si prišel. Smo že slišali o tebi.«

Tuneku je nekaka vznesenost napolnjevala prsi, ko je poslušal Lackovo govorjenje. Privid novega časa ga je omamljal. Zdelo se mu je, da je bil sestanek v mahu končan. Pri določitvi dela se je obvezal, da bo pridobil za organizacijo svoj vrh.

Domov je dirjal, kakor da bi mu mahoma zdrsnilo s pleč mnogo tistega, kar mu jih je jelo ukrivljati. Najraje bi začel z delom takoj, a bajte so bile že tihe. Umirile so se v pozni nočni uri.

XVII.

Pred Kumpovo bajto je bil hrup. Zep je klepal koso, zakaj že so prihajali prvi junijski dnevi, Kumpovca pa je slonela na vratnih podbojih. Razjarjeno je mahala z rokami proti njemu in mu metala v obraz čudovite besedne tvorbe, sestavljene iz najgrših psovk, ki so potuhnjeno živele po hramih. On je povešal shujšani nos in jo le kdaj pa kdaj pogledal z jasnimi, na veselost ustrojenimi očmi.

Poharič, ki se je izmotaval iz gozda, se je zaustavljal. Ko pa nevihta ni pojenjala, je prišel s sklonjeno glavo h Kumpu. Odvedel ga je za hram.

»Pojde kdo?« ga je vprašal pomenljivo.

Kump se je previdno ozrl naokrog in zamrmral:

»Žemenič in dva druga so zjutraj odšli. Imeli so sami povezavo z Lackovimi partizani.«

»Sinoči so žandarji iskali Zorka, pa jim je pobegnil.«

Razprte Kumpove oči so zažarele.

»Paziti bo treba.«

»Zdaj bodo začeli pritiskati,« je zamrmral Tunek in odšel. Ko je dosegel gozd, se je od Kumpovih vrat znova oglasilo zavijajoče psovanje.

Ponoči, že bolj proti petelinjemu petju, je na okno pri Kumpu rahlo potrkalo. Gospodinja je dvignila glavo. Previdno je prisluhnila, kako se na podstenjah nekaj premika in zadržala dihanje. Znova je potrkalo. V izbo se je razlil medel glas, ki je rahlo sikal.

»Stric, spite?«

Kumpovca se je privzdignila na komolce. Prav tako rahlo, kakor glas zunaj, je vprašala:

»Kdo pa je?«

Vse je utihnilo. Odgovora dolgo ni bilo, naposled pa se je oglasilo previdno:

»Zepa ni doma?«

Butnila ga je s komolcem pod rebra ter mu siknila v ušesa, da se je v trenutku dvignil. Pomencal si je oči in prestrašeno planil iz postelje. Nerad se je bližal oknu. Ko pa se je naslonil na križe, mu je nekdo pomolil roko. Vznemirljiva radost mu je stresla glas, ko je zasopel:

»Si sam, Ignac?«

Kumpovca se je prevalila na rob postelje. Nastavljala je ušesa, toda dosezalo jo je le nejasno šepetanje.

Moževa bela srajca je blisnila po izbi in že je slišala, da odklepa zunanja vrata. Zorkov mirni obraz se je utrnil iz mraka.

»Pri vas se bomo skrili za nekaj časa. Pet nas je. Ampak, niti ženi ne smete povedati, da smo tu.«

Kump je prikimaval, čeravno so mu lezli po hrbtu mravljinci.

PEL... LEVART LEVART

Vrnil se je v izbo in nekaj časa taval po nji. Žena mu je sledila s pogledom. Naposled je zašepetala:

»Leč pojdi. Kako boš pa delal, če se ne boš naspal.« Čez čas je vprašala:

»So odšli?«

»Kdo?« je zinil osorno.

»Če so odšli, vprašam?«

»So.«

»Ne laži, zakaj se pa tedaj držiš tako naježeno?«

»No, odšli so, če ti pravim.«

Poskusil je zadihati, kolikor se da neprisiljeno, čeravno mu je v prsih živo valovalo. Ni pomnil, da bi kdo kje skrival partizane. Nekje na Murskem polju bojda, toda Nemci so tam požgali pol vasi in pobili ljudi. Iskal je izhoda iz zagate.

Kumpovca je ždela na podglavniku z razprtimi očmi. Prodirala je v skrivnostni možev svet. Postajalo ji je jasno, zakaj je včasih zvečer odšel in zakaj je prišel tu pa tam kdo previdno okrog hrama. V nji je zaglodala takšna radovednost, da ji je postal glas ves mehak. Skrivnostna moč ji je zganila telo.

»Koliko pa jih je?«

Prinesla mu je oči prav do obraza. Čakala je njegovega odgovora, a ker ga ni bilo, se je z rahlim vzdihom premaknila.

»Jih je več?« je pristavila neznansko previdno in tako, da bi se moral ujeti.

Grabil je z ustnicami kocine brk ter jih stiskal z zobmi. Bilo mu je, kakor da so ga položili na raženj. Ženina roka je zatipala po njegovi glavi in ostri prsti so ga poščegetali po čelu. Nalahko se je privzdignil ter zasopel:

»Ampak, če se kaj izve!... Jezus Kristus!«

Oddahnila si je ter umaknila roko. Njen glas je bil že zahtevnejši, ko je vprašala:

»Koliko pa jih je?«

»Pet,« je zamrmral. Dušil ga je rahli sram, hkrati pa mu je bilo, kakor bi ga prešinilo olajšanje.

Že je mislil, da je izpraševanje končano, ko se je oglasila:

»Si jih spravil na seno?«

»Tam so si izdolbli jamo, da.«

Umirjeno je legla ter hitro zaspala.

Podnevi se je ogibala srečanja z možem. Delala sta vsak na svojem koncu njive. Bila je nagla in prizadevna. Po obedu ni niti opazil, ko je smuknila po vrhu.

Zvečer v prvem mraku je prišla za plotovi Gazdečka; potlej se je spustila iz hoste Nanika. Ko je Kump pogledal v kuhinjo, sta praznili vsaka svojo skledo in skladali na okrušen lopar meso in klobase. Stisnili sta si skledi pod predpasnike in zbežali.

Kump je besno zatreščil vrata. Bližal se je ženi nagnjen naprej. Njene temne oči so ga gledale tuje. Pokrivala je meso ter ga potiskala vstran.

»Si izklepetala? Vrag te vzemi!« je zasikal in ji pomahal s stisnjenimi pestmi pred obrazom.

»Kdo pa je komu kaj povedal!« ga je zavračala začudeno, napenjajoč nemirne loke obrvi.

Njena laž ga je razorožila. Obrnil se je od nje in jo poskušal prizadeti z očitkom.

»Prekleti tvoj jezik! Lahko bi nam priklicala žandarje v hišo, na streho pa petelina.«

Pogledala ga je s težkim začudenjem. Njena pamet nekako ni mogla povezati tega dvojega.

Ponoči, ko sta bila že legla, se je zaslišalo pri oknu:

»Lahko noč, Zep!«

Kump je nalahko privzdigoval glavo. Sledil je odmevu stopinj, ki so se zgubljale proti vrhu, nato pa je zamrmral:

»Zdaj boš pa lahko tisto meso sama požrla.«

XVIII.

Poharič se je vračal z županstva. S predpasnikom si je brisal spoteni obraz, ko se je bližal Požegarjevim hramom. Taka pot mu je vselej prizadejala neznosne muke. Srajca se mu je na hrbtu lepila na kožo. Trudil se je, da bi se otresel razburjenosti, a ni se je mogel. Pred občino je vekalo nekaj deklet, mobiliziranih za prisilno delo v Nemčiji. Poziv v nemški urad ga je vselej zmedel, tokrat pa ga je še posebno. Že nekaj tednov je pričakoval, da se bo kaj zgodilo. Odkar je pred kakšnim mesecem izvedel, da je Lacko ujet in ubit, partizani, ki so bili z njim, postreljeni, Zorko, ki se je predal, pa v nemških rokah, je zmerom nečesa čakal. Hodil je okrog z neprespanimi očmi, ki so se mu vnemale. Ogibal se je ljudi. Vztrajni glas, ki ga ni mogel zatišati, mu je prišepetaval: zdaj boš pa prejel svoje.

Z občine je kar planil, zdaj pa je hodil počasi. Imel je trudne noge, v mišicah ga je skelelo.

Pred gostilno je okrenil glavo, da ne bi nikogar videl. Skozi okna se je slišal smeh. Izrabljen gramofon se je hripavo oglašal. Začudil se je, kako se morejo ljudje veseliti. Potegnil si je klobuk na oči in se pognal navzgor.

Na križpotje je zavil velik osebni avtomobil. Zdrsel je naglo proti gostilni ter se ustavil blizu vrat. Nekdo je udaril po gramofonu, da je igla vreščeč zdrsela po plošči. Iz avtomobila so se pognali štirje visokorasli gestapovci, za njimi pa je počasi izstopil Zorkov Ignac.

Pohariču se je zdelo, da mu je šinila električna iskra od temena do prstov na nogah, potlej pa da se mu je počasi vračala po telesu navzgor ter mu mendrala živce. Toliko moči je še imel, da je skočil za cesto, tam pa se je moral nasloniti na drevo. Njegove oči zdaj niso videle ničesar drugega kot Zorka. Bled,

z obvezanim čelom se je počasi vzravnaval. Potegnil je iz žepa tobačnico ter si z zavidljivo ravnodušnostjo prižigal cigareto.

Na pragu gostilne se je prikazal Požegar. Zinil je, da bi pozdravil goste. Ko pa je zagledal Zorka v novi nemški obleki, mu je glas zaledenel v grlu. Ponošen klobuk se mu je zazibal na naježenih laseh, dlani pa so zaplesale pred njim.

Zorko je opazoval pokrajino. Nekoliko orumenele njive z dozorevajočo koruzo so bile videti od tod kakor pozlačene. Mehke črte krajev so se vlekle vse gori do Pohorja. Visoki jagnedi po gričih so bili očarljivi v svoji ženski vitkosti. Naposled je odvrgel na pol dokajeno cigareto. Z vsem telesom se je obrnil k vratom ter pozdravil z jasnim glasom:

»Bog daj dobrega, Lujz!«

Požegarju se je tilnik podaljšal. Glava se mu je težko obesila naprej, oči pa takisto kakor da so se mu obrnile. Zamajal se je, a se je ujel za kamnite podboje. Krčevit drget mu je zlomil ustnice, ki so mu razgalile zdrave rumenkaste zobe.

V izbi je postalo tiho. Za seboj je zaslišal rahle stopinje in v nos mu je udaril vonj po ženinem prepotenem telesu. Trudeč se, da bi prikril drhtavico v kolenih, je odzdravil:

»Bog daj, Ignac!«

Zorkove nekoliko zmedene oči so obstale na široki steni gostilne. Izpod rahlo porumenelega beleža se še vidijo obrisi srpa in kladiva. Natančno se spomni, kolikokrat je to znamenje narisal prav na tem mestu žandarjem v zasmeh. Drget mu zleti po telesu in zazdi se mu, da se v hipu drami iz težkih sanj. Obraz mu prešine zadrega. Čuti, kako v njem upada nekaka bolečina in se umika notranjemu ugodju, kakor da bi mahoma zagledal trdno čer, na katero se bo pognal. Zasliši vprašanje, ki je sikajoče in zoprno, a noče odgovoriti... Z zavestjo moči mu prihaja iz zemlje po

koži odpor. Oči, ki se mu večajo in večajo, vleče po Požegarju in se spomni, kako ga je pridobival za organizacijo. Oba sta nekako verjela v nad vse hiter konec vojne. Kot oče mu je bil Požegar. Njegov obraz je domala ljubil. Povsod, kjer je bil, ga je nosil v spominu in si ga postavljal za vzor. Rad bi mu bil podoben. Okrog te hiše se je podil že v najnežnejših letih. Pojem kruha in brezskrbnosti je bil v njem povezan s to hišo, zakaj njegov dom je slonel na nezanesljivih ramenih pijanega pismonoše, ki so mu otroci le neradi rekali oče. V srcu se mu je svetlikalo; mišice so se mu krepile. Zaskeli ga nekje na vrhu glave, ko zasliši v drugo nestrpni glas gestapovca, ki sili vanj, in zdrzne se nad nizkotnostjo tega, zaradi česar so ga pripeljali sem. Ponos se mu vrača. Od tod se je začela širiti organizacija proti Nemcem. Ti ljudje so bili pripravljeni napraviti vse, da bi bil fašizem prej pokončan. Resnično jih je občudoval zavoljo tega. Skrivali so ga, verovali vanj ter mu zaupali.

Na ramo mu je padla težka roka; nekdo ga je stresel ter zavrtel. Otresel je z glavo, zamežikal, ko je ugledal pred seboj koščene ličnice visokega gestapovca. Mahoma se mu je sprožil v spominu grozljivi trak z zadnjimi dogodki. Napad na Lackovo skupino. Strašne borbe, o kakršnih se mu niti sanjati ni moglo. Ko je videl ob sebi svoje tovariše mrtve, mu je brezup zatemnil razsodnost. Tam sredi smrti si je najmočneje, odkar je pomnil, zaželel življenja, kakršnega že, samo da bi lahko še gledal ljubljene griče svojega kraja, gorice s sivim koljem, majhne hrame po vrhovih, in da bi bil daleč od streljanja in od morilskega meteža borbe. Tako neznatno malenkost si je želel in porodilo se mu je upanje, da je v Nemcih toliko človeškega še ostalo, da mu bodo pustili, kar si želi. Bil je mlad. Oznanjal je boljše življenje, zdaj pa si je želel samo miru, miru. Dvignil je roke in se predal. Potlej pa se

je začela tista sramotilna pot do Maribora. Kriki, pretepanje, psovke. Prenehal je biti človek, ne niti žival ni bil več, še kamen ne, kajti ni še videl, da bi kak blaznež teptal tako kamen, kakor so delali z njim. Srečal se je z nemško oborožitvijo. Prvič jo je tedaj videl kot resničnost in zgrozil se je: kamor je pogledal, kupi premikajočega se železa, kamioni, topovi... Njegova organizacija pa je učila, da si mora borec puško priboriti, preden jo dobi. Kako si priboriti tanke, avione, topove?... Vera v zmago mu je zbledela; zmedel se je in do danes mu je bilo, kakor da se je izluščil iz njegovih kosti drug človek. Kar so Nemci od njega zahtevali, je napravil, na vse je pristal. Zdaj pa se mu je vrnilo v dušo staro in se srečalo z novim, se pravi z Nemci in z vsem tistim, kar je te tedne prehodil. Potipal si je čelo. Gorelo mu je; žila na njem se mu je napela.

V ušesa mu je zavrtal od sovraštva ohripeli glas, ki ga je bil poln iz ječe in ki bi ga pomnil, četudi bi učakal sto tisoč let. Tanki so zahrumeli mimo njega, neskončna kolona kamionov z očeladenimi nemškimi vojaki je potresavala pred njim zemljo, tam nekje v desteńskem bunkerju pa je Lacko ljubosumno objemal pet pušk in razmišljal, bi dal vsakemu sedmemu ali šestemu partizanu po eno. Svetle iskre v prsih so mu ugasnile. Zavest se mu je skalila. Grozljiv spomin na mrtve tovariše mu je legel na mehke misli, ki so bile malo prej zaživele v njem. Čemu se boriti s takšno brezupno premočjo, čemu dajati življenje?... Sunkovito je izvlekel cigaretnico in pokazal s prižganim vžigalnikom na pobledelega Požegarja.

»V njegovi viničariji smo se sestajali do pomladi, ko sem pobegnil. Potlej je postal moj namestnik. Vodil je organizacijo v občini.«

Požegarca je planila mimo moža. Njene drobne vodene oči je osvetlil divji ogenj. V brezumnem sovraštvu je dvignila roke in bruhnila v Zorka:

»Prekleti pes! Kje bi že bil, če ti ne bi naša hiša pomagala.«

S policijskega avtomobila, ki je bil med tem privozil na križpotje, so planili policisti. Nekdo je udaril Požegarja s pištolo po obrazu, da je omahnil ob steni. V hiši se je zaslišalo kričanje, hip nato pa je stala pred gostilno vsa Požegarjeva družina. Bose in na pol oblečene so spehali na avtomobil.

Tunek se je pognal po cesti navzgor. Strah mu je daljšal korake. Ko pa je zagledal s klanca v zelenju skrit svoj dom, ga je obšla neizmerna žalost. Ni mogel domov. Zablodil je s ceste v Požegarjevo gorico, se stisnil pod poln trs, kjer je grozdje že rumenelo, in obsedel. Čakal je, kdaj se bo črni avto vzpel proti kovačnici in obstal pred njegovim hramom. Imel je povsem prazno glavo. Ni vedel, čemu čepi tu. Pri duši mu je bilo neskončno težko.

Na križpotju je mukala Požegarjeva živina, ki so jo odganjali. Ljudje so lazili po vratnikih navzgor in od daleč opazovali, kako Nemci plenijo hišo. Z dvema konjema, zapreženima v nov paruč, se je odpeljal pred živino policist. S pasu mu je viselo nekaj zadavljenih kokoši.

Tunek je trgal z grozda jagodo za jagodo ter jih trl med prsti. Ko je naposled segel v prazni trs, se je ovedel. Ozrl se je na svetlosinje nebo. Sonce se je bilo že nagnilo proti zahodu. Zlati kolobar okrog njega je medlel. Tunek se je dvignil ter skljućen zdrvel po gorici. Bilo mu je, kakor da je zgubil pamet. Sam ni vedel, kam naj se obrne.

Pod gorico, kjer se je pognal na pešpot, je naletel na Kumpovco. Pritekla je bosa po travnati poti. Njen spakljivi obraz je bil zdaj razdejan in zbegan. Dvigala si je krilo nad koleni, da bi laže tekla.

»Jezus!« je kriknila, ko se je skoraj zadela v Tuneka. »Si videl?« Ta hip so jih odpeljali. Skoraj vso vas... Moj bog, kakšni so bili!... Družovec je

imel razbit ves nos, Požegar presekano čelo, Kovačecu levega očesa ni bilo niti videti. Vrbanu pa se je vlekla po rumeni glavi kot klobasa debela podplutba. Peklar se je držal za razmesarjeno lice in pel. Nemara ga je bolečina napravila norega.«

Tunek je poslušal, kako strašno težko mu tolče srce. Z glavo se je sklonil proti Kumpovci in zarenčal:

»Kaj mi poješ to! Kakor da bi imela kaj od tega!«

Planil je med njivami navzdol, prečkal cesto in se v diru bližal domu. Razjedala ga je bridka zaskrbljenost.

Nanika je otresala pod dvoriščem dozorevajoče hruške. Nenadni Tunekov prihod je ni osupnil. Zasadila je preklo predse in dejala brezbrižno:

»Kod pa hodiš? Lahko bi se pripravil, ako bo treba iti. Jaz sem si že povezala nekaj kril.«

Zastrmel je z obupom vanjo, nato pa se je pognal čez dvorišče. Pred stopnicami se je ustavil in se znova ozrl na ženo. Gledala je za njim. Bila je hladna in vsakdanja. Prizadevno je odkrhavala hruško s škrbastimi zobmi in odmetavala z jezikom peške. Nemir se mu je začel ohlajati. Še zmerom obrnjen z obrazom proti nji, se je dvigal po stopnicah. V izbi je sedel za peč in zagrebel glavo v dlani.

Zvečer so prišle z zadnje strani v hram Gazdečka, Kumpovca in Botičkarca. Tunek jih je spehal skozi vrata in zasopel za njimi:

»Kaj pa jaz vem, kako bo!... Sem morebiti kak komandant?«

Ponoči je sedel za pečjo in odsotno poslušal, kako bije za vrati nadušljiva ura. Vsak glas na cesti ga je vznemiril. Pestri vonj bližajoče se jeseni mu je polnil stisnjene nosnice. Iz daljave je včasih zazvenel glas zvona, se zaslišal lajež psa ali pa vrisk ponočnjaka. Čudil se je, da teče življenje po starem. Vsi ti glasovi so mu bili zdaj tako zoprni. Utrujenost mu je

obteževala veke, a zapreti jih ni mogel. Z izžganimi očmi je strmel v prosojno temo, iz katere se je nejasno dvigala debela hruška pred podokni.

Videl je prikazni, ki so utripale tam zunaj. V glavi se mu je odstiralo nekakšno življenje, ki ga ni bil nikoli živel in ki ga ni mogel živeti.

Nanika se je kdaj pa kdaj obrnila v postelji. Bil ji je hvaležen, da se ni oglasila. Vdajal se je utvari, da nihče ne ve, kako mu je.

Ves naslednji dan se je Tunek gibal okrog hrama. Čeravno se je bil že nekoliko unesel, ni mogel priti k pravi zavesti.

Popoldne, ko sta dečka odgnala živino na pašo, ga je Nanika zrinila v sadovnjak in mu velela:

»Tam doli oberi hruško! Treba bo nekaj prodati!«

Vzel je lestev in vrečo ter odklamal po griču. Stopil je na prvi klin lestve, ko je pribrenčal po dolini avto. Srdito se je zaletel po klancu ter se pri kovačnici obrnil po vrhu.

Tuneku noga ni hotela s klina. Onemoglo jo je otresaval ter s kožo vsega telesa poslušal, kako zamolklo brenči avto in kako je nenadoma obstal. Zaslišal je ženo, ki ga je klicala. Zelena, z redkimi rožami okrašena trava je zavalovala pred njim, ko se je vzpenjal navzgor. Sledil je samo nagonu, ki ga je gnal k hiši. Ko je šel čez dvorišče, ni bilo nikjer nikogar. S ceste se je širil vonj po bencinu in vročem železu.

Nevede je šel po stopnicah v kuhinjo, odložil klobuk in se nekako oslepljen prikazal na hišnem pragu. Pričakoval je trumo gestapovcev, namesto teh pa je zagledal le Zorka. Oblečen v gestapovsko obleko, z veliko pištolo za pasom, se je naslanjal na leso ter grizel dolgo travno bilko. Bil je brez obveze, bled, ves spremenjen.

Tunek se je zdrznil in obstal. Trudne veke so se mu počasi razpirale in zapirale nad krvavimi očmi.

Mlaskajoč je iskal slino po posušenih ustih in Zorko se je skoraj začudeno ozrl vanj. Njegove nekoč dobre otroške oči so sijale zdaj resno in s stekleno ostrino. Nekaj dozorelega, preizkušenega je bilo v njegovem vedenju, v tem, kako je nosil glavo, privzdigoval ramena in v tistem izrazu okrog ozkih ust. Nič posmehljivega ni bilo na njem. Obdajala ga je zbrana resnoba in takšna nedostopna mirnost, kakor da bi opravljal usodno delo pravičnosti. Počasi je odprl cigaretnico ter jo odprto ponudil čez leso.

Tunek je zadrsal prek podstenj. Tiste cigarete, v katere so bile uprte njegove oči, so se mu raztapljale v magični ogenj. Na vrhu glave je čutil, kakor da bi mu šle skozi lase ostre grablje. Segel je po cigareto. Dolgo mu je uhajala. Trepetajoči prsti so ji okorno sledili. V prsih mu je bilo zdaj tako, kakor da bi mu kdo metal vanje led. Cigareta se ni dala ujeti. Obrnil je pogled proti hramu in zagledal za okni Naniko. Bilo mu je, kakor da ne pozna teh jasnih, preprostih črt in teh nekoliko razširjenih oči.

»Kako je z vami, stric?«

Zorko je vprašal iznenada, iščoč s strmim pogledom Tunekove oči, ki so bile podobne kepi krvavečega mesa. Poskušal je odgovoriti, a čez stisnjene zobe se mu je razlilo le sopenje. Pritisnil je cigareto k vžigalniku, toda ni bil v stanju, da bi potegnil dim.

»Kdaj so spali partizani nazadnje pri vas?«

Pohariču se je posrečilo, da je zakadil. Ni izdihaval dima, kar jedel ga je. Grenak okus v grlu ga je rešil zadrge okrog jezika in zašepetal je:

»Ti si bil poslednji, Ignac. Kak teden prej, kakor vas je zadela nesreča.«

V njem je bilo zdaj vse tako preprosto in rahlo. Ne bi bil zmožen laži, četudi bi mu utegnila koristiti.

»Sedite no v avto, vas bom malo prepeljal okrog.«

Po kolenih in zadaj na križu mu je rahlo zapihalo, vendar pa je čutil olajšanje. Zdaj je konec

negotovosti. Ozrl se je po ženi. Nekako ganjen je postajal, ko se je zavedel, da bo nji in otrokom prizaneseno. Ni se spomnil, da bi ji pomahal v slovo, in tudi vzel ni ničesar s seboj.

Ko je avto obstal pred Kumpovo hišo, je Tunek razklenil trudne veke. Da, seveda, tudi Kump mora z njimi.

Stari je prišel bos po podstenjah. Suhljati obraz se mu je od osuplosti podaljšal. Nemara se še ni zgodilo, da bi zašel avto do tod. Pogled na Zorka, ki je skočil na trato, pa mu je izpahnil spodnjo čeljust. Čez brezove oči se mu je potegnila megla in poskušal si jo je izbrisati z dlanmi.

»Ignac!... Jezus Kristus!« je kriknil ter se naslonil na steno.

Na Zorkovem obrazu se ni nič spremenilo, ko je gledal, s kakšno neskončno težavo se Kump premaguje, da se ne sesede na podstenja. Šel je proti njemu počasi in bilo je, kakor da ni gledal vanj, marveč v mladi sadovnjak, kjer se je sonce bleščalo po ukrivljenih vejah na gostem sadju. Pomolil mu je svojo široko cigaretnico, toda Kump je bil preveč slab, da bi segel vanjo.

»Zep, včasih ste imeli dober jabolčnik. Ste letos že kaj tolkli?«

Laskavi Zorkov glas je povzročil, da so se staremu namrgodile obrvi. Skrbni gospodar, počaščen z dobro besedo, si ni mogel kaj, da bi ne hlastnil:

»Bi morebiti pil? Nekaj ranih mošanck sem v sredo stisnil.«

Z nekakim upanjem v očeh je zadrsal po podstenjah, zagledal pa je v avtomobilu od zmedenosti na pol bebastega Tuneka in kolena so se mu ukrivila daleč naprej.

Ves skljućen se je odvlekel v klet. Vrnil se je z veliko ročko, ki jo je onemoglo nesel med stegni.

Zorko je pil in pohvalno zmajeval z glavo. Ponesel je ročko Tuneku. Ko se je vrnil h Kumpu, ki je stal pod staro hruško, ga je vprašal:

»Kje se pa zdaj sestajate, Zep?«

Kumpu so se oči počasi obračale. Pramen las, ki se mu je na sencih vihal kakor račji repek, mu je nabrekla žila odrinila. Prijel je ročko, ki mu jo je molčeči šofer porinil v roke in dejal, kakor da bi moral izluščiti vsako besedo iz krvaveče rane:

»Ondan smo se dobili pri Pohariču.«

»Ves vrh?«

»Sam veš, kdo je bil zraven. Odkar so te... dobili, se ni nič spremenilo.«

Kumpa skeli v krvi. Rad bi izrekel kako prijaznejšo besedo, nemara bi tako še kaj rešil, a ne more. Razum mu je na preži, da bi ne lagal, zakaj čuti, da ta trenutek ne sme lagati. Laž ga lahko še globlje pokoplje. Zorku je zdaj samo do tega, mu bo povedal po resnici, ali bo kaj utajil. Želarska modrost, pridobljena, ko je vsakič pred delom najprej preletel obraz svojega kmeta in uganil, kako se je treba tisti dan obnašati in kaj reči, mu je zdaj vodila ohromeli jezik.

»Kaj mislite o meni, Zep?... Kaj pravijo ljudje o meni?«

Zorku se oči zameglijo, ko najde mokro sijoči Kumpov pogled, ki se ne povesi. Trpki občutki mu gubajo lica. Bal se je obsodbe svojih ljudi, zakaj, kam bo pa potlej šel, ko bo na svetu mir. Toda bilo mu je, kakor da to, kar zdaj hodi tu, ni več on. Pravi »on« je ostal poteptan v tista tla v zaporu, na katera je bil navadno prilepljen s krvjo, ko se je po pretepanju vzdramil iz nezavesti. Pravi »on« je zdaj samo še slepilo in ni mogel nikoli živeti.

»Bojijo se te,« so se Kumpu ustnice komaj opazno zganile. »In — in...« Pošla mu je sapa in na vso moč

je zakašljal. »In?« se je Zorku znižal glas. »In težko nam je vsem skupaj zate.«

»No, pa zbogom!« je kriknil Zorko in zamahnil z roko.

Tunek se je umaknil, da bi napravil prostor novemu nesrečnežu. Ko pa se je avto premaknil, se je začudeno ozrl nazaj. Kump je stal pod češnjo. Upadle prsi so mu visele naprej. Mežikal je, kakor da je prešla težka sanja, potlej pa je dvignil roke in vročično pomahal v pozdrav. V Tunekovem izpraznjenem srcu se je porodil bridki občutek, ko je videl, kako se je Kump zadrsal po podstenjah ter se pognal v sadovnjak.

Avto je obstal pred Poharičevo hišo. Zorko je odprl vrata in spregovoril:

»No, zbogom, stric... Glejte, da se dobro naspite.«

Tunek je strmel vanj. Ni razumel, kaj mu hoče. Ovedel ga je šele Lizikin jok. Tulila je na dvorišču. Počasi se je privlekel iz avtomobila, zunaj pa se je skoraj sesedel na cesto. Avto je bil že pri kovačnici. ko se je naslonil na leso in poklical jokajoče dekle.

Nedeljski obisk pri Kumpu je Tuneka do kraja pomiril. Slonela sta zunaj na ranti. Skoraj teden je bil minil od Zorkovega obiska.

»Vidiš, kako naglo sadje zori. Kmalu bo treba zavihati rokave. Da je ta zmešnjava le prešla.«

»Človek ima včasih kamen nad glavo, pa ga nekako odrine,« se je posmehnil Kump.

V gozdu je zaškripala zavora in podolgovati avtomobil je pridrsal proti trati. Zorko se jima je smehljal, ko se jima je bližal.

»Zep, tisto ročko spet napolnite! Nikjer ni takšnega jabolčnika, kakor ga imate vi.«

Tunek je obvisel na ranti. Kump je odhajal, oziraje se čez ramo. Vrnil se je z do vrha natočeno

ročko. Rdeča lisa na ličnicah mu je gorela. Izročil je ročko Zorku ter hlastnil:

»Zakaj me trpinčiš? ... Izdaj že, da bo konec. Tako se ne da živeti!«

Zorku je zagorel v očeh otožni plamen. Nagibal je ročko, jo odstavljal, naposled pa je dejal s suhim glasom:

»Ni rečeno, da bom še kaj povedal.«

Kump je prikimal. Bil je preveč vznemirjen, da bi lahko razmislil kar je slišal. Kar v en dan je bleknil:

»No, pa vendar!«

Zorko je pazljivo vlekel pogled čez njegov otopeli obraz. Nato se je nagnil k njemu in rekel šepetaje:

»Vse, kar smo delali, je bilo zaman. Nemci so poteptali Rusijo. To pa se pravi, da so si podvrgli ves svet. Niti misliti ni, da bi se dalo zdaj kaj spremeniti.«

Odpeljal se je in v vrh ga ni bilo več. Tri dni pozneje je Kumpovca prinesla iz Maribora glas, da so Nemci tam ustrelili Družovca in da so ubili Zorka. Zdelo se jim je, da je izdal vse, kar je vedel.

»Od zdaj ne bo nihče upal ganiti s prstom za kaj takšnega,« je zamomljal Tunek, ko sta sedela zvečer z ženo za pečjo.

Nanika je zvonila pod klopjo z bosimi nogami. Strmela je v otožni mrak in poslušala, kako sikajoče drdra klopotec pod pristrešjem. Pri duši ji je bilo grenko in težko. Vest o Zorkovi smrti je očistila iz nje nekak kamen, ki je ves čas ležal v nji, čeravno si je to tajila. Njen glas se je rahlo razlil po shlajeni izbi.

»Vidiš, človek toliko pretrpi, pa preboli in pozabi.«

»Vendar, to je preveč strašno. To se ne da pozabiti.«

Polagoma je potegnila dlani z obraza, pogledala moža z olajšanim pogledom in zmignila z rameni.

»Pravim možu, kaj pa smo mi vrhovci drugega kot mušice. Slišijo te, a te ne opazijo. Pravim mu, če kaj vidiš, obrni nos vstran, ako že ne moreš oči zapreti. Zdaj je tak čas, da ni dobro za tistega, ki kaj ve in kaj vidi. Me nič ne briga, kaj se drugod godi. Tista prekleta svoboda bo prišla brez nas, ako misli priti. Važen je človek, ne pa svoboda. Če nas Nemci potolčejo, ti vrhi ne bodo vedeli, kaj bi s svobodo. Ne draži psa, pa ne bo hud!«

Čušovca, ki je šla iz trgovine, se je spotoma ustavila pri Poharički. Stali sta med vrati. Kata se je sklanjala s podstenj čez prag. Nanika, ki je stala na drugi strani praga nekako ohlajena, si je tiščala roke na trebuh pod predpasnik ter se umikala Katinemu nosu, ki se ji je včasih domala zabodel v obraz.

»Kaj se neki igrajo partizane in kaj vem kakšne hudiče še! Rečem ti, da ne bi hotela poznati nikogar, pa če bi bili sami moji bratje. Včasih kdo ponoči pobobna po oknu. Pokrijem se čez glavo in tiščim deda za usta, da bi ne zalajal. Ne odprem in ne dam nikomur nič. Delaj, pa boš sit, vrag! To je samo bahaštvo: ‚Mi se lahko bijemo z Nemci.' Kaj se boš bil, sirota, ko pa si strgan in lačen! Tako je treba napraviti kot Bračič. Odkar se je vrnil v jeseni iz Nemčije, noče nič vedeti in nikogar poznati. Pride, naroči liter vina in molče pije. Zdaj hodi h nam. Saj gotovo veš... Ponoči v svojem hramu nikogar ne poznam.«

»Prav imaš, Kata,« se je oglasil Tunek, ki je stal za ženo. Vrtel si je med prsti konec brk in se kremžil. »Nobena stvar ni vredna, da bi človek zanjo tvegal življenje. Glej Družovca. Pomnim ga, kaj je rekel, ko se je vrnil iz prve vojne. ‚Od vsega roke proč. Samo grunt poznam.' Pa so ga premamili. Lackovci so imeli pri njem skrito orožje. Zato je moral pred puške, družina pa je raztepena po svetu.«

Čušovca je skočila s podstenj. Pri lesi se je obrnila nazaj.

»Sol nesem, glej, mesarji pa čakajo. Mene bi bilo treba poslati po smrt!«

»Moj bog, da si slabši, kot ne vem kdo!« je zamrmrala Nanika proti možu ter zatreščila vrata.

Šel je s sklonjeno glavo v izbo, se naslonil z rokami na peč in, ko je zaslišal, da se je ona ustavila za njim, je zasopel.

»Rekel sem ti že, ni se treba vmešavati v nič. Ondan sem te pa videl, kako si skrivala v hlevu tisti šop papirja. Izgrebel sem ga in pogledal. Prekleto, da zares nimaš pameti! Vrgel sem vse skupaj v peč. Razumeš? Nočem, da bi doživel še enkrat, kar sem pretrpel pred dvema letoma. Še zdaj me od tistega glava boli.«

Stopila je semtertja po izbi. Dušilo jo je. Rada bi odgovorila, pa si je dejala, da je treba odjenjati.

»Morebiti misliš, da ne vem za tiste steklenice žganja, ki si jih nastavljala na okno. Dobro vem, za koga. Pa to tiščanje nosov zvečer z Gazdečko za hlevi! A zdaj začenjate babe noreti?«

Ni se mogla dalje zadrževati in s posmehom ga je zavrnila:

»Če ste moški taki bojazljivci, moramo poprijeti ženske... Čuješ, kaj pripovedujejo o partizanih?...«

Planil je od peči in se postavil pred njo. Obraz mu je drgetal. Dvignil si je stisnjene pesti na prsi in se potolkel po njih.

»Ne pustim tega, ti pravim in amen!... Mi smo svoje že doprinesli za svobodo. Naj vsak toliko stori, pa bo prav.

Odrinila ga je in odšla v kuhinjo.

Čušovca pa je med tem hitela po rahlem februarskem snegu. Mrak se je počasi spuščal na vrh. Za Muro, kjer se je že nekaj časa držala sovjetska armada, je včasih zletel v zrak snop isker ter se visoko

pod nebom razpršil. Vrh je bil tih. Kar je bilo mladega, so Nemci mobilizirali v vojsko, starejše pa so včasih oblekli v wehrmanske obleke ter jih nagnali nad partizane. Čušovci to ni delalo sivih las, zakaj navadno ni razglabljala o pravicah in dolžnostih človeka. Po prihodu Nemcev ji je bilo dobro, in nič ni imela proti temu, ako tako ostane.

Planila je v izbo ter vrgla vrečico soli na klop. Klavec, dobrovoljni sorodnik z drugega vrha, je sedel za mizo. Objemal je z obema rokama širokonoso lončarsko ročko in naglo migal z obritimi ustnicami. Čuš in hči sta mu sedela nasproti. Brisala sta si solzne oči, tolkla s pestmi po mizi in se ohripelo smejala. Klavec je govoril zavzeto, zato ni opazil Kate:

»To pa je bilo takrat, ko sem bil še po prsih umazan od materinega mleka. Bilo mi je osemnajst let ali nekaj takšnega. Družovec so imeli takrat na Zasadih v viničariji deklinco, ki se mi je tako zažrla v glavo, da mi ni pustila ne spati ne delati. Imela pa je takšno mater, ki me je z burkljo podila od hrama. Deklinca je smela sama le v cerkev, drugam jo je spremljala ona. Pa sva nekoč med delom sklenila, da pojdeva na božjo pot. Domenila sva se za Gorco. Zvečer sva se umaknila iz procesije in popihala v Maribor. Brez velikega govorjenja sva se sporazumela, da bova našla nekje kakšno posteljo. Najel sem v gostilni sobo in... kaj bi... Uslišal sem dekle in jo odpeljal gor.«

»O ti prekleti Težak!... A tak si bil!« je kriknila Kata.

Klavec pa je samo hlastnil:

»Si tudi ti tukaj? Si šla nemara v Radgono po sol?... No, pa poslušaj do konca. Bila sva trudna od dolge poti in od molitve in kmalu se nama je zahotelo spanja. Že sem hotel zadremati, pa me dekle sune pod rebra. Z ustnicami poišče moje uho ter vpraša, ali nič ne slišim. Odkimam. Naslonim se na komolce, pri-

sluhnem, pa sem v hipu buden. Zares. Od nekod se čuje: čk-čk-čk-čk. Vstanem, prižgem luč in obhodim izbo. Nič, pri živem bogu nič. Ležem nazaj, stisnem k sebi dekle. Toliko da ne zadremljem, ko spet zaslišim njo: ‚Ali kaj čuješ?' Da, spet sem zaslišal: čk-čk-čk-čk. Napravil sem kakor prvič: Preiskal sem izbo od vrha do tal, našel pa nisem nič. Znova sem legel, tedaj pa se je začela deklinca vleči iz postelje. Oči ima rdeče, splašene. ‚Kaj pa, Anza,' mi pravi, ‚če ni to Mati božja? Za Gorco sva jo ogoljufala.' Tolažim jo in poskušam, kar se pač da napraviti. Prijela je za trnek. Leževa, ugasneva luč, ampak kot da bi hudič vse zacopral. Spet se je oglasilo: čk-čk-čk-čk. Spet sem preiskal sobo. Že je tudi meni toplota lizala kožo na hrbtu, tedaj pa zamijavka ona: ‚Pod posteljo poglej! Na tisto sva pozabila.' Sklonim se, pogledam in sapa mi je zastala. Seveda, tu tiči vrag!«

»Kaj pa je bilo? Hitro povejte, stric!« je priganjala mlada Čušovca.

»Na dolgem zuvecu sta čepeli dve bolhi in se zibali. Brcnil sem zuvec ter ga potlačil v vedro vode. Potlej je bil mir.«

»Jezus, kako lažeš!« se je zgrozila Kata, Čuš pa je tolkel po mizi z glavo.

»Zdaj bi pa lahko prišli v vas partizani. Iz kuhinje že prijetno diši,« je zamomljal klavec, ko je odstavil ročko.

»Ne še zdaj, Anza, ko bo vse nasoljeno in skrito.«

Čušovca se je ozrla k postelji, kjer so bile velike nečke, polne mesa. Z glavo je pokazala klavcu sol. Stopila je po izbi, prijela ročko in jo dvignila, da bi pila. Tedaj pa so se vrata na široko odprla. Zaslišalo se je cepetanje, otrkavanje čevljev in momljanje. Po vratih je zadrsala puškina cev. Kati se je roka povesila. Iz ročke je pljusknilo vino ter ji zmočilo prsi. Čuš je skočil pokonci. Beli obraz mu je še huje

pobledel. Poletel je k ženi, ki se je naslanjala s hrbtom na mizo.

Vstopil je majhen, čokat partizan. Grbančil je veke in mrko gledal po izbi. Njegov nelepi obraz, skažen z veliko brazgotino čez lice, se je počasi pregibal. Pokazal je na okna in velel drvenemu Čušu:

»Zagrni okna, gospodar!«

V izbo se je zrinilo nekaj mladih fantov s puškami in s kapami z zvezdo.

»Vi ste za Nemce, kaj?« je spregovoril čokati ter krcnil s široko brado proti gospodarjema.

Čuš je zagrnil zadnje okno in potuhnjeno iskal s pogledom, če bi lahko dosegel kak nož, toda klavec si jih je urno potaknil za škornjice. Kata ni dvignila oči. Skozi ozko režo vek ji je pogled uhajal k mesu, ki se je ponujalo ob postelji. Raztapljalo se ji je pred očmi. Zdaj je bilo že toliko, kot da je bila ob njega.

»Ste za Nemce, kaj?« se je oglasilo zahtevnejše. Čokati je jemal puško z rame; v sivih očeh ni imel nič dobrega.

Kata si je butnila roke na obraz in zahlipala:

»Kaj bomo za Nemce, prekleto, saj smo tu doma. Siromak je... V začetku smo bili, kajpak. Kdo pa tedaj ni bil,« se je popravila, čuteč, da mora govoriti resnico.

»Klali ste! No, vidite, dečki, prav smo prišli!«

Glas čokatega je bil zamolkel. Kata ga je premozgala do kraja, a ni našla v njem ničesar rešilnega.

»Nam boste vzeli?« se je žalost razlila iz nje.

Partizane pri vratih je nekaj razrinilo in v izbo je planil Bračič. Zaškripal je z zobmi, vrgel roko visoko pod tram in zarjovel:

»Hajl Hitler!«

Partizani so odskočili ter namerili nanj puške. Čuš se je potuhnil pod mizo. Kata je sklepala roke. Čokati je siknil:

»Roke v zrak!... Kdo pa si ti?«

Kovaču se je obraz spačil. Režeče se ustnice so mu izstopile. Izbuljene oči so mu strmo strmele v partizana. Ni povesil roke, ki jo je držal v pozdrav, samo ošabno se je zarežal.

»Jaz sem blokfirer Alojz Bračič. Častivreden človek... Kdo ste pa vi, prekleti fazani?«

»Peljite ga ven in ga v gorici počite! Blokfirerje streljamo!«

Kata se je utrnila od mize. S strašnim začudenjem je strmela v kovača in v partizane. Mahoma ni razumela ničesar. Dvignila je roke in kriknila:

»Ne streljajte človeka! Nič vam ni napravil. To je ubogi kovač. Pijanec. Blokfirer pa ni. Lujz, za boga svetega, kaj lažeš?«

»Odpeljite ga!« je ukazal čokati. Njegove neizprosne oči so trdo sijale.

Bračič se je mahoma zasmejal na ves glas, a tudi partizani so se zakrohotali. Čuš je pomolil glavo izpod mize. Kata si je z razprtimi dlanmi brisala oči ter zmedeno gledala okrog. Ko pa je Bračič objel čokatega, je kriknila:

»Ti prekleti kovač zmešani!« Od sramu je zardela. Vznemirjen nos se ji je povesil.

»Ti že dolgo hodijo k meni, ker ste vsi drugi za nič. O partizanih sem vedel že v Nemčiji več kot vi tukaj. Sprejmi jih zdaj, gospodar. Prišli so k meni ter me vprašali, kje bi se lahko najedli in napili, pa sem jih poslal sem. Čuš, ta nemški podrepnik danes kolje, tja pojdite, sem svetoval. Temu je Nemčija pomnožila premoženje.«

Bračič si je poiskal stol ter bahato stegnil noge po izbi.

Kati se je strah posušil na obrazu. V očeh se ji je prikazala dobrota, oglasila se je priliznjeno:

»Pomnožili so nam premoženje, seveda, pomnožili! Siromaščina se raje množi kakor premoženje, to sam

dobro veš. Če bi ne bilo denarja od tistih litrov, ki jih popiješ ti, ne vem, kako bi nam šlo.«

Čuš se je nezaupljivo umikal k postelji. Slinil je dobljeno cigareto in sopeč vlekel dim.

Partizani so obstopili klavca in že jim je jel pripovedovati neumnosti. Katin pogled se je širil. Razvedrilo ji ga je nekakšno dognanje. Sklonila se je h klavcu in vprašala:

»Kaj se tudi vi poznate?«

Topli Težakov smeh je napolnil izbo.

»Kadar nimajo kam drugam, pa si krajšajo čas pri meni. Jabolčnik jim dam, kruha pa še itak sam stradam.«

Kata je odsunila stol, ki se ji je znašel pred nogami. Veselje ji je prešinjalo obraz. Videla je, da nihče ne steza rok proti tistemu, za kar se je tako bala. Vsi ti ljudje s svojim veseljem, iznajdljivostjo in z nekakšno pomembnostjo so ji postali všeč. Butnila je roke od sebe in kriknila:

»Če je tako, pa jejte in pijte, vsiljivci prekleti!... Zadnja pa tudi nočeva biti, kaj, Anzek? Ko bo prišla tista prekleta svoboda, vsaj ne boste mogli reči, da je prišla mimo Čušove hiše.«

Drugo jutro se je Kata vračala iz žandarmerije, kjer je morala naznaniti nočni obisk partizanov. Kovač jo je čakal na pragu kovačnice. Spogledala sta se in dvignil je obrvi. Obraz se ji je zasmejal, razprla je usta ter mu pokazala jezik.

XX.

Nanika je stopila previdno na široki ogon. Nežno je šla z razprto dlanjo preko drhtečih listov mlade pšenice, med katerimi se je že dalo slutiti razvijajoče se klasje. V rahlo priprtih očeh, ki ji jih je vlaga

napravila bleščeče, se ji je mešala sreča z začudenjem. Obrnila se je nazaj.

»Tu sva žela prvo leto... Še pomniš, kakšno je bilo?«

»Pozabil sem, glej. Spominjam se pač, da je bilo težko.«

Tunek je z mirnim pogledom spremljal njeno roko, ki se ni mogla odtrgati od bohotno rastoče pšenice.

»Pozabljiv pa si,« je spregovorila. Zagoreli obraz ji je preletel nasmeh, ki ji je razkrival ostra loka močnih obrvi. Ni se ozrla vanj, zakaj pogled na velike ploskve bleščeče zelenine, ki je obetala darežljivo žetev, jo je opajal.

Obhodila sta posestvo, da bi ga pregledala, gori pod hlevi pa sta obsedela na rantah. Bilo je nedeljsko popoldne, sončno, dehteče in razburljivo. Moč toplih trat jima je poganjala močneje kri po telesu.

»Vidiš!« se je oglasila Nanika, in zdaj ji je glas zazvenel otožno. »Tako se mi zdi, kakor da bi bila vse svoje življenje na tem vrhu. V živo me bo zadelo, ko bova morala od tod.«

Tunek je hlastno vlekel cigareto, ki ga je že pekla v ustih. Odpihnil je čvrčeči ogorek in se obrnil s prsmi proti nji.

»Zakaj bi pa odhajali?«

»Gospod pojde kmalu v pokoj. Ko bo prišel sem, ne bomo mogli živeti skupaj. Dobro veš, kak je. Za vsako malenkost se razpetelini. Majer mu je manj ko brana. Če bi ne bilo k nam teh hitlerjevcev, bi nemara ostal, kjer je zdaj.«

Oba sta povesila glavi. Razcvetajoče se popje rož se je vzpenjalo proti njima. V pogledu na trate, na sadovnjak in na njivo, ki je zavijala za grič, je bilo nekaj tako domačega, da se je Naniki zganilo vse telo in da si je zakrila oči.

»Joj, ko bi bilo to moje!«

Potegnila si je dlani z obraza. »Veš, saj sem že skoraj pokopala take želje, ker vidim: bolj siromak dela, manj mu ostane. Če bi se pa vendarle kdaj v svojem naspala... Ah, ti ne veš... Morebiti bi se mi zmešalo.«

Gledal jo je, kako ji vznemirjene ustnice lezejo narazen. Nagnil se je k nji. Zaskrbljeno se ji je dotaknil komolca.

»Nič se nisi spremenila... Samo previdnejša si.«

Potisnila si je ruto s čela in se zgubila s pogledom v ozki svet, ki ga je na gričih očrtavala sinjina jajčastega neba. Da, ni se spremenila. Kako bi se tudi mogla, ko pa čuti, da bi ne bilo vredno živeti, ako bi ji ne širilo srca upanje, da bo nekoč gospodinja in lastnica svoje hiše. Zdaj je samo še čakala, da bi bila vojna končana prej, preden bi bil njen gospodar upokojen. Gori, kjer je, gotovo dela za Nemce, in kdo ga bo potlej pustil sem... Pognala se je z rant in se zasmejala.

»Pojdiva raje!... Če človek misli na to, se mu zblede.«

Šel je za njo. Dosezal ga je ostri vonj njenega potu, pomešan z vonjavami mladega drevesnega listja, trav in kopriv, ki so rastle za hlevi in po kompostu. Srce mu je polagoma in prijetno tolklo. Življenje se jima je umirjalo. Ta pomlad je delovala na njiju spravljivo in že nekoliko zarjavele vezi so se med njima obnavljale.

Na dvorišču se je Nanika ustavila. S porogljivim glasom, v katerem je bilo tudi nekaj skrivnostnosti, je vprašala:

»Ne vem, bi ti nekaj povedala ali ti ne bi.«

Brezbrižno je zganil z rameni, v očeh pa ni mogel zadušiti radovednosti. Guba nad nosom mu je nabreknila.

»Govoriš z menoj, ko da bi bil star deset let.«

»Proti večeru je sestanek... Pojdeš z menoj?... Pri Kumpu se dobimo.«

»Pri Kumpu?«

Pogledal jo je z zastrtim pogledom. Ko pa je pokimala, je povesil oči. Šel si je z roko čez obraz. Po telesu ga je zaščemelo, ko so mu segle misli nazaj v tisto poletje. ‚Pri Kumpu?'... Vse bi pričakoval prej kakor to. Obšlo ga je začudenje. Imel je tak občutek, kakor da bi tiščal več let glavo pod listje, zdaj bi se pa čudil spremembam, ki jih opaža. Pri Kumpu, seveda!... Zato pa je hodil tako posmehljivo in zviška mimo njega. On je tiščal glavo v listje in se bal, drugi pa so se sestajali. Ženske, seveda, in z njimi Kump. Od nekdaj je silil k ženskam. Take golobje oči so zmožne vsake lumparije. Pogledaš vanje in ti nič ne povedo, kakor da bi zrl v praznino. Že od takrat, ko je spremljal Naniko do ljube vodice, ga je imel na sumu, da tišči za njo. To je sicer že davno minilo, pozabljeno pa ni. In še marsikaj ni pozabljeno. Zdaj pa daje kočo, da se ljudje pri njem sestajajo.

Čez kako uro je Nanika odšla, Tunek pa je obsedel na podstenjah. Sledil ji je z očmi. Mladostno se je poganjala pod zelenimi vejami sadnega drevja, ki je viselo na cesto. Nekajkrat se je obrnila; zdelo se mu je, da ga vabi z rokami. Misli so se mu zamotavale. Bilo mu je, kakor da se je znašel pred steno, ki je težko prehodna... Da se je Kump dal spet zmešati!... Prej bi se nadejal vragvedi česa.

Za Naniko sta prišla na cesto Košarja. Ona je šla spredaj. Zdaj je menda molčala, čeprav je šel o nji glas, da še med spanjem miga z jezikom. Potlej pa se je pognala s praga Gazdečka... Tunek je obrnil glavo in odšel okrog hrama, zgrbljen v dve gubi. Dom je bil samoten in bedasto tih. Otroci so se nekam razleteli, živina je spala, le petelin je stal na ranti, razpiral rožnati kljun in ošabno kikirikal. Tuneka je

obletela misel, da je podoben temu petelinu. Kakor ta je videl tudi on samo sebe in svojo družino... Ves vrh gre h Kumpu, on pa počepa tu, se kuja in obuja stare spomine. Zato ga dedci tako nezaupljivo gledajo, ko se prikaže med njimi... Še cigarete mu ne prižge nihče z veseljem. Ondan je prosil Botičkarja za kravo, da bi s štirimi oral. Toliko da se ga je usmilil. In to on, Sutterjev podrepnik! Večkrat ga je videl, kako nosi domov moko iz nemških skladišč... In taki ljudje so imeli njega za slabiča, in morebiti celo za nemškega priliznjenca... Pozabljeni ponos je dvigal v njem glavo. ‚Kdo pa je bil prvi v tem vrhu na sestankih? In še z Lackom!' se je razdraženo zarežal v mustače. Zdaj bi hodil vsak na sestanke, ko Nemci samo še čepijo v bunkerjih.

Utrnil se je od hiše, se počasi potopil v sadovnjak ter šel med njivami proti koncu vrha. V gozdu pred Kumpom se je dolgo obotavljal, naposled pa si je potegnil klobuk na oči in odšel proti hramu.

Ko je vstopil, se je samo Nanika ozrla vanj. Ni se mu začudila. Z gibom obrvi mu je pokazala, kako ga je vesela.

Izba je bila polna ljudi, ki so prišli z obeh vrhov. Za mizo je stala v partizansko obleko oblečena ženska ter govorila z enoličnim glasom. Pripovedovala je o skorajšnjem porazu Nemcev in o tem, da se je treba pripraviti na prevzem oblasti.

Tuneka je motilo, da vse to pripoveduje ženska. Ni mogel verjeti, da se utegnejo ženske spoznati na take stvari. To mu je kalilo zadovoljstvo, ki ga je občutil, ko se je na skrivaj ogledoval po ljudeh. Zdaj je bil spet med njimi, drugim enak.

Kump mu je pomežiknil. Partizanka ga je pazljivo merila z ostrimi sivimi očmi. Osuplo je poslušal njen krepki glas, potlej pa se je zastrmel v ženo. Njen oživljeni pogled se je širil. Nestrpnost jo je prignala

k njemu. Nagnila se mu je k ušesu in zašepetala, otrpla od strmenja:

»Si slišal?«

Dotaknil se je je s komolcem ter prikimal. Videl je, kako je mahoma zgubila stik s tem, kar se je dogajalo v izbi, in se predala misli, ki jo je izrekla partizanka.

Vstopil je Bračič. Naslonil se je na podboj odprtih vrat. Posmehljivi pogled se mu je prelival po množici rumenih ženskih rut in na stran pomaknjenih moških klobukov, ki so se pozibavali, dvigali in nižali. Opazil je Tuneka. Spodnja čeljust se mu je spakljivo pomaknila na stran in zahlastal je vanj:

»Kaj se pa držiš, ko da bi bil z eno nogo na begu? Oči imaš zajčje. Z bičem bi ti jih lahko odsekal.«

Nanika se je nagnila proti njemu.

»Škoda, da nisi prej slišal, kaj je dejala partizanka!... Po osvoboditvi nameravajo jemati zemljo.«

Kovač ni dopustil, da bi dokončala.

»Tebi pa imajo kaj vzeti, seveda!«

Odkar se je vrnil iz Nemčije, še nista spregovorila z njim. Vedela sta le to, kar sta slišala od ljudi: Nemcev ni mogel več videti. Zdaj so bili zanj najslabši na svetu. Ko ga je poklical krajevni vodja Sutter k sebi, mu je napisal z ogljem na polo ovojnega papirja: »Delam in nimam časa za obiske. Moč imate, pa me lahko aretirate. Roke mi boste težko zvezali, svobodnega kot sem zdaj, pa ne dobite pred se.«

Pred hišo je nastal nemir. Nekdo je kriknil: »K orožju!« Partizanki so se obrvi zaostrile v konico in po koži nad njimi se ji je razcvetela rdečica. Ženske so zašumele in se prerivale.

»Nemci gredo!« se je zaslišal iz veže prestrašen Kumpovčin glas.

Med drevjem v sadovnjaku sta se prikazala dva nemška vojaka. Kocuvan, ki se je bil primaknil k oknu, je hlastnil proti partizanki:

»Ta dva sta bila opoldne pri meni. Dal sem vsakemu skledo juhe. Prosila sta me, če ju lahko spravim k partizanom, a sem ju poslal naprej.«

Kmalu so ju razorožena pritisnili v izbo. Začudeno sta gledala ljudi in se nekam hvaležno smehljala.

Partizanka se je pogovorila z njima. Ko se je vrnila k mizi, je rekla:

»Pobegnila sta s fronte. Pravita, da jih mnogo beži. Vedo, da je vojna pri kraju.«

Kovač je planil k njima. Stisnil ju je na klop za pečjo in brž so bili v pomenku.

»Dobra dečka sta ... Kmečka sinova. Že davno sta sita vojne,« je žarel.

Ko je bil sestanek končan in je partizanka odhajala, se je Bračič zagnal vanjo:

»Kaj boste z njima napravili?«

»Z dvema partizanoma ju bom poslala v Črmljo na komando. Seboj ju ne morem vzeti, ker pojdem še dalje.«

Ljudje so se razhajali. Nemca sta sedela za pečjo in večerjala. Videti je bilo, da sta srečna.

Pohariča sta šla pod gozdom in po grivah med njivami, potlej pa sta se dvignila v gorico.

Nanika je hodila s sklonjeno glavo in trudno. Prijemala se je za kolje, ki je sivelo v temi. V glavi ji je šumelo. Ni se mogla dokopati do jasnih misli. Naposled sta se dvignila na grič. Obvel ju je topli veter, ki je prinašal iz dolin vonj po cvetju. Zaslišal se je Nanikin zaprti glas:

»Kaj meniš, bodo nama tudi vzeli?«

»No, nama... Kaj pa imava takšnega?« se je posmehnil.

Užaljeno se je obrnila od njega. Razgledujoč se po temotni pokrajini, ki se je v obrisih razprostirala pred njima, se je nato oglasila:

»Ah, saj veš!... Gospodovo vendar.« Počakala je, kakor da posluša, kako trga sapa njene besede, in pristavila: »Bogve, kdo bo to dobil, če bo razdeljeno? Kak tak, ki ne ve, kaj je grunt. Ne morem si misliti, zakaj je potrebno zemljo deliti.«

»Vsaka oblast prinese kaj seboj, pa je ljudem prav ali ne.«

»Moj bog!« je zaječala, se sklonila naprej in se pognala čez kolnik.

Doma se je usedla na podstenja. Pokrivala si je obraz z dlanmi. K veselju, da bo kmalu konec vojne, ji je po kapljicah padala grenkoba.

Na cesti pod Gazdečko se je zaslišal razdivjani Bračičev glas. Preteče kletvice so se razsule v mirno, jasno noč.

Ko je pricopotal z velikimi skoki do Tuneka, je ta stopil k lesi in zakašljal. Kovač se je primaknil k njemu, divje ga je popadel za ramena. Škropil ga je s slino po obrazu in ječal:

»Pojdi z menoj, da boš za pričo!... Samo po pihalnik še skočim. Imam ga nad kovačnico. Oba bom upihnil kakor zajca... So mar to kakšni ljudje?... Človeka ubiti za nič...«

Nameraval je planiti dalje, toda Tunek ga je zadržal.

»Kaj pa se je zgodilo? Saj si ves nor.«

»Zdaj je konec. Bračič ne migne več s prstom za to, kar oznanjajo. Odkar sem se vrnil iz Nemčije, sem pomagal. Zdaj pa vidim: eno govorijo, delajo pa drugo.«

Hropel je, škripal z zobmi, lovil leso, se prijemal za glavo, nato se je naslonil na leso in spregovoril mirneje:

»Vidiš, tista Nemca so poslali z dvema partizanoma — saj si slišal kam. Ta Kričmanov podmurjenec, ki so ga zaprli takrat z očetom, lani pa je menda ušel iz nemške vojske in se priključil tem, se mi ni zdel

nič pravšno spremstvo za taka fanta. Oni drugi suhi s sovjim pogledom pa še manj. Pa sem se skril pod hramom za drevo. Pripeljeta Nemca in zavijeta v Kranjčkino grapo, od tam pa zaslišim krike in stok. Pribežim tja in vidim: Nemca ležita na tleh, onadva ju pa mlatita s puškami po glavah. Pa sta bila taka fanta, glej!«

Glas se mu je začel tresti in obrnil se je v stran, da bi se ne razjokal.

»Samo po puško skočim, toliko počakaj!«

Nanika se je dvignila in odšla v hram. Obrisi njene glave so se kmalu pokazali pri oknu. Zunaj jo je začelo hladiti, tu pa je bilo presoparno. Ni vedela, kaj naj napravi. Moža pri lesi sta se bila umirila. Bračič je le še včasih zaklel in se zgrabil za prsi. Ko je videla, da se je obrnil proti vrhu navzgor, je poklicala moža.

Zgodaj naslednjega dne je pobobnal na Poharičevo okno Kump. Nanika ga je zaslišala že, ko je odpahnil leso. Slonela je na postelji in prisluškovala, kako se drami dan. Najprej se je oglasil v krošnji hruške osameli ptič. Zoro je prižigalo bliskanje topovskih izstrelkov nekje v Prekmurju in za hostami je šumelo, kakor da leze narazen mravljišče. Tunek je še zmerom vlekel dreto ob nji. Spal je, ko da se ne namerava zbuditi. Vrgla je odejo s sebe, se pognala na tla in se z golimi komolci naslonila na okno. Osvežujoči zrak ji je pljusknil v obraz. Jutranji svit je že lezel nad gozdove. Po cesti so tekli v naglici oblečeni ljudje, po vrhu so kričali otroci. Butanje topov je postajalo močnejše, jek strojnic je bilo slišati tako, kakor da kdo raztresa orehe.

»Kaj je, Zep?« je hlastnila proti Kumpu. Slutila je, kaj se dogaja, vendar pa ji je bilo v prsih tako strašno čudno. Tolikokrat je razmišljala, kaj bo sto-

rila, ako učaka ta dan, zdaj pa ji je vrtal v veselje drobni črv bojazni.

»Mislim, da je svoboda!« je zaječal Kump.

Kljub vsemu je njegov glas sprožil v nji slap radosti. Začutila je mehkobo v očeh in v prsih. Planila je za vrata, potegnila s police steklenico z žganjem in jo porinila skozi okno. »Pij, samo pij, ko si mi prvi povedal!« Ko ji je steklenico vračal, se ni mogla premagati, da bi ga ne vprašala:

»Si sinoči slišal?... Naši bodo menda jemali zemljo...«

V dolini ljube vodice so jeknili razposajeni streli. Po vrhu je pritekla Čušovca in kričala:

»Jezus, naši prihajajo!... Partizani so tu!«

Kump je vtaknil glavo med križe. Naglo prihajajoča svetloba je že napolnila vso izbo. Odpihnil je solze, ki so mu silile v usta in hlastnil:

»Poharič, Tuni, svobodo boš prespal!«

»Nemci bežijo!... Sutterja že ni več!... Žandarji so prisilili Požegarja, da jih pelje od tod,« je kričal nekdo zunaj, kakor da bi si ljudje pošiljali vesti z vrha na vrh.

Nanika je še zmerom slonela na oknu, pomlajena zaradi izrednosti dogodka. Živo je čutila, kako ji oživljena kri v duši zmerom bolj zatemnjuje bojazen. Obraza se ji dotika po tobaku in žganju zaudarjajoča Kumpova sapa in ne more si kaj, da bi mu od nekakšnega brezglavja ne zbila klobuka z glave in mu ne zmršila las. Potlej pa si je prižela stisnjene pesti na prsi in se nekaj časa nemo vrtela pred oknom. Na široko je odpahnila duri in zaklicala v priklet s skoraj spačenim glasom:

»Lizika, svoboda je!«

Kump je vstopil, ko je že sedela pri možu v postelji. S hrbtom se je naslonil na mizo. Nihče ni mogel govoriti. Lizika se je prikazala med vrati z razpletenimi lasmi in z zmedenim nasmehom na obrazu.

Gledali so se, oči so se jim veselile, poslušali so, kako zunaj šumi reka ljudi, ki drve z vseh strani. Dan hiti, da bi ne zamudil ničesar... Vse je bilo podobno sanji. Tisto streljanje se jim je zazdelo podobno strastnim vriskom harmonike. Nato se je Tunek počohal po razgaljenih prsih, se vzravnal in se začudil.

»Menda bo treba iti kam pogledat. Človek bi le rad kaj videl.«

Bil je že poln dan, ko sta odhitela s Kumpom po vrhu. Ceste so bile že prazne, samo kje po vratniku je še dirjal kak zakasneli otrok in si natikal hlače spotoma na noge. Čez griče je vlekel poživljajoči jug, barva žit, trat, goric in vsega pa se jima nemara ni zdela še nikoli tako lepa. Vse, kar sta pogledala, je bilo ljubeznivejše, bolj domače in pomlajeno. Pri kovačnici pa sta se ustavila. Začudilo ju je divje pozvanjanje kladiva po nakovalu in brundajoče kletvice. Poharič je pomolil glavo skozi sajasta vrata v kovačnico in zaklical:

»Lujz, prenehaj z delom, svoboda je!«

Bračič ga je obletel s sovražnim pogledom. Odvrgel je dokovan branski zob in pljunil po izgrebenih prstenih tleh.

»Pojdi k hudičevi materi ti in tista svoboda!... Zame je ni... In za tista dva Nemca v Kranjčkini grapi tudi ne.«

»Zaradi tega, Bračič?... Bodi no pameten!... Vojska...«

Kovaču so oči izstopile in zakoračil je proti vratom.

»Pojdi, Poharič, lepo te prosim!«

Ustavil se je na pragu s kleščami v rokah. Velike oči so mu gledale izpod čela za odhajajočima. Bridkost mu je v krčih pregibala obraz. Hoče stegniti roko, a se mu pobesi in klešče zdrknejo na tla. Tuj je samemu sebi. Zdi se mu, da riše dim, ki se vijuga tam gori pri cerkvi, kjer so ljudje zažgali nekaj nemških

reči, na neokretni vrat zvonika debelo črto čez poslednjo stvar, v katero je verjel. Od zdaj ne bo mogel zaupati v nič več. Čuti, kako je zdaj prazen in top, slaboten, kakor da bi mu izgrizli srce. Za prezir in sovraštvo mu je še preostalo moči... In delal bi, delal, da ne bi ne slišal in ne videl ničesar.

Razpahnil je oboja vrata na stežaj ter začel zopet na vso moč kovati.

DRUGI DEL

I.

Jesen tisoč devet sto petinštiridesetega leta je prišla prenaglo. Ljudje se še niso utegnili izviti iz veselja in proslav. Na obrazih jim je še zmerom ležal nadih za silo potešenih strasti in slepe vere, da veselja ne bo konec. Mladina je čez noč dozorela, odrasli so se pomladili. Svoboda je nepojmljivo razgibala duševno življenje prebivalcev po vaseh in jim spremenila nezaupljive obraze. Kaj tisti streli, ki so pokali posamič po samotnih poteh in kdaj pa kdaj pokončali mlado življenje! Kaj mračni »maščevalci«, ki so včasih zahtevali ponoči na samotni kmetiji pijačo, da bi si potešili srd! To je bil nujni privesek časa, nekaj, kar bo obledelo in odpadlo, kakor so obledeli papirnati trakovi na mlajih in slavolokih, ki so se še tu pa tam videli po vaseh. Bilo je, kakor da bi novi čas porinil slehernemu človeku v usta napet sesek, ki ga je treba samo vleči. Stari predsodki po vaseh so se omajali. Na plesiščih so vrhovska dekleta vrtela kmečke fante, kmečke hčere pa niso več zapirale oken, če jih je ponoči poklical vrhovski fant. Kdor ni imel ostrega pogleda, ni mogel opaziti razlik med gruntarji in siromaki. Vrhovska in kmečka posest se je zbliževala. Nihče ni bil v skrbeh za kruh.

Take misli so se motale po glavi Pohariču, ko je prišel neke nedelje iz cerkve. Po strani je vrgel pogled na spackan lepak, ki je vabil na popoldanski ples, in se namrgodil. Deklinca — Lizika — ga bo gotovo spet grabila za rokav in toliko časa brusila jezik, da jo bo moral pustiti. Ampak enkrat se bo moralo to končati! Samo od plesa mladina ne bo mogla živeti. Ugibal je, kam naj stopi; tedaj pa ga je doseglo razburjeno govorjenje. Prihajalo je od farovških stopnic, kjer je stalo nekaj največjih gruntarjev. Mali, širokopleči Kovačec je zapikoval svoj kazalec Požegarju v prsi ter mu govoril prav v obraz. Vrban je na glas bral časnik, ki ga je bil pogrnil Peklarju na hrbet, da bi mu ga sapa ne krotovičila. Klepetavi Kričman je silil z opešanimi očmi v list ter venomer suval v bok Rdečega Mohoriča, ki je strmel nekam proti sončnemu vzhodu in le kdaj pa kdaj grozeče zmignil z obilnimi mustači. Cigara v roki mu je bila ugasnila. Ko jo je prinesel pozabič k ustnicam, jo je samo obliznil.

Tuneku se je kri težko razlila po žilah. Nemir mu je skalil pogled. Napravil je nekaj korakov proti gruči ter zaslišal pomirljivi Požegarjev glas:

»Kruh se nikdar ne poje tako vroč, kot se speče...«

Kovačec je komaj ujel za tilnikom klobuk, ki mu je zdrknil z glave, s tako silo se je vzravnal. Na pol podivjano je hlastnil:

»Dočakali smo, dočakali, prej ko bi v sanjah mislil... Ti bi pa rad božal, Lujz, kakor da sem brej. Pamet imam in vidim!«

»Kar sem pod Nemci prigaral, mi bodo zdaj lastni ljudje pobrali.«

Rdeči Mohorič je vtaknil cigaro v žep, zgrabil mustače z obema rokama ter si jih z vso silo zasukal.

Tunek se je ustavil ob Požegarju. S komolcem se je dotaknil njegovega rokava.

»Se je kaj zgodilo, čuješ?... Kaj hudega?«

Vsi so se ozrli vanj. Vrban je z debelim prstom pokril vrstico, kjer se je ustavil. Obrita ustnica se mu je rahlo spačila, ko je zinil, kakor da bi govoril iz pasti:

»Nič se ni zgodilo, pje... Le bo se še.«

»Vislice so nam postavili tam, kjer bi morali deliti pravico.«

Tihi, strupeni Peklarjev glas je bil oster, kakor da bi se mu obrusil na svetli sklenini razgaljenih zob.

»Samo stolec nam morajo še spodnesti, pa bo.«

Poharič je šel z nemirnim pogledom od obraza do obraza. Videl je temne iskre v vseh očeh. Zaskelele so ga prav v globočino srca ter mu ohladile kri. Trpki pogled starega Kričmana se je zapičil vanj in, ko je spregovoril, je bilo, kakor da mu očita.

»Vlačili so nas po internacijah, nas pretepali in martrali, tega, kar bodo storili z nami zdaj ti, pa nam le niso napravili. Bili smo neumni, da smo s prstom mignili za tako svobodo, saj zdaj vidimo, da smo mahali po sebi. Vrhovci ste se pod Nemci debelili, ko smo mi trpeli; zdaj pa spet bijejo po naših grbah.«

Peklar se je sklonil. Vrban je umaknil kazalec in bral dalje. Tunek pa je premetaval ohromele dlani po stegnih in napenjal možgane, da ga je pod lobanjo ščemelo. Tipal je za tistim, kar je ta dan skalilo med ljudmi zlato zadovoljstvo, a v njem ni bilo nič, s čimer bi si lahko pojasnil. Zbegano se je obrnil tja, kjer so stali možje iz njegovega vrha. Zgrnili so se okrog Botičkarja, ki je takisto bral, skrivaje v dlaneh na majhno preganjen časnik. Tunek se jim je približal. »Ja, kaj imate, za božjo voljo!?« se mu je razlilo čez drhteče čeljusti.

Kump je pomenljivo priprl oči ter položil kazalec na ustnice. Med ženskami je vzplapolal visoki Katin glas in opljusknil Požegarja, ki jo je pogledal.

»Zdaj vam bodo odrezali, Lujz!« Potegnila je glavo med ramena in pristavila spakljivo, nesramno preobračajoč oči: »Če vam je zraslo kaj preveč.«

»Kaj je vendar?« je tiščal Tunek v Kumpa. Zla slutnja v njem je naglo naraščala. Kolena so se mu zašibila. Botičkar je dokončal zadnji odstavek, v katerem je bila ponovljena poglavitna misel članka. Tunek se je zdrznil. Bilo mu je, kakor da velja to, kar je ravnokar slišal, samo njemu, da je napisano nalašč zanj. Mehka tla majerije so mu začela polzeti izpod nog. Bil je že nekak gospodar na nji, navadil se je odločati, pozabil je, da ni bila njegova, zdaj pa... Ustnice so se mu razlezle in otrdeli jezik se mu je brez moči premetaval po ustih. Ko je Botičkar zganil časnik, da bi ga spravil, ga je izprosil od njega. Potegnil si je klobuk na oči ter se spustil proti domu. Bridkost mu je poglobila gube na čelu.

Pokrit, v pražnji obleki je sedel doma v posteljo ter začel brati. Ako je prišel kdo v izbo, je list skril. Ko je premozgal dolgi članek, je poklical Naniko.

Obstala je na pragu. Roke, ki jih je držala pred seboj, so ji počasi zadrsale v naročje. Veder izraz njenega obraza je na mah oledenel. S peto je zatrznila duri ter se spustila proti njemu.

»Kaj pa je?...«

Vprašala ga je šepetaje. S široko razprtimi očmi je gledala, kako ves spremenjen je bil. V srcu se ji je prebujala slutnja, da se je zgodilo nekaj usodnega. Te vesele mesece po osvoboditvi ji je teklo življenje preveč lepo, da bi lahko tako ostalo.

»Stopi sem!«

Povabil jo je takisto šepetaje s prelomljenim glasom.

Približala se mu je. Ovijajoč si roke s predpasnikom se je ustavila. Vsa prožnost njenega telesa se ji je v curkih odtekala po mišicah v tla. Postajala je težka in okorna.

»Ne vem, kaj mi je! ... Ne razumem ničesar več ... Kakor da bi mi vrelo v glavi.«

Šel si je s prsti po čelu in jo pogledal. Zazdel se ji je izžet, postaran in ugasel.

»Jezus, kaj je? ... Je spet kaj hudega?«

Spomnila se je preteklih let, tistega davnega časa, ko se je neprestano bala moževega prihoda. Kadar je prišel od kod tih, s strnjeno bunko nad nosom, sta se morala vselej otepati s težavami. Tako prepadenega pa ga zlepa ni videla. Obšla jo je slabost. Ni se mogla obdržati na nogah in sedla je k njemu.

»Na, preberi, če si ti kaj pametnejša od mene!«

V roke ji je porinil list, si oklenil z dlanmi čelo ter mrmraje obmiroval.

Ni brala, bila je preveč vznemirjena, da bi imela potrpljenje z zlogovanjem. Tu in tam je razvozljala besedo. Ko pa so se ji ustavile oči na zadnjem odstavku, je z žensko bistroumnostjo dojela, za kaj gre. Odrinila je list, planila pokonci ter nekaj trenutkov gledala moža. Na obrazu sta se ji menjavali osuplost in veselje. Vse njene misli so se grmadile okrog enega samega vprašanja, ki ga je brž razvozljala in ki jo je neskončno vzradostilo. Ko je mož dvignil pobiti pogled k nji, je iz njenih ust bruhnil smeh.

»Moj bog, si zares tako trde glave, da ne razumeš? ... Zemljo bodo delili ... Agrarna jo bo pobrala tistim, ki je imajo preveč in jo dala siromakom ... Tu vendar stoji črno na belem ... Se mar delaš bedastega ali kaj?«

Dvignil se je s povešeno glavo. Mračni pogled se mu ni hotel zjasniti. Nevoljno je pogledoval ženino veselost, potlej pa ji je oponesel:

»Prenagli smeh se rad konča s solzami ... Kam bomo pa šli mi, ako bodo zares delili?«

Zamahnila je proti njemu ljubeznivo, kakor da mu odpušča trdoglavost. Odneslo jo je po izbi. Samo nekaj trenutkov je zadostovalo in že je v mislih po-

gospodarila na vsem gruntu. Zbogom gospodar, zdaj ji ne bo ukazoval, kaj naj seje in kam naj prodaja živino! Ko se je vrnila k možu, ga je butnila z razigranimi boki.

»Kaj nisi prebral?... Saj piše, da bodo dajali siromakom.«

Razklenil je svinčene veke. Iz prsi pa se mu je izvil vzdih. Trudil se je, da bi bile njegove besede razločne, ko je spregovoril:

»Na tistega, ki je najbolj potreben, radi vsi pozabijo.«

Prišlo ji je na misel, kako jo je spomladi po tistem sestanku pred osvoboditvijo vznemirila vest, da bo agrarna reforma delila zemljo. Toda zdaj je gledala na to drugače. Brezskrbno življenje v svobodi ji je skrhalo nezaupanje. Na mitingih se je marsičesa naučila, marsikaj izvedela. Z gibom glave se je otresla spomina na bojazen takrat spomladi in se zasmejala. V srcu se ji je razbohotila njena največja življenjska želja ter dobila v nameravani delitvi zemlje svojo dokončno uresničitev. Njen nagon po lastnem kosu posestva, ki jo je preganjal, odkar jo je Požegarca obrcala v svinjskih hlevih že drugič v enem dnevu, ko ji je pokazala, kje bo spala, ji je to leto utonil v nekaki brezglavi sreči, ko ni mislila na nič, ampak samo uživala, ker ni bilo več težav; zdaj pa ga je znova začutila. Planila je k oknu. S pogledom je preletela sadovnjak in njive vse tja do ceste, kjer so se na visokih ogonih bočili kupi gnoja ter čakali orača. Vse to je zdaj njeno... Pognala je korenine v ta grunt. Agrarna reforma bo to njeno pravico samo priznala in potrdila.

Tunek je vtaknil časnik za tram. Obstal je sredi izbe. Ženino vedenje ga je jezilo. Odkar sta bila skupaj, je bila čudna. Nikoli se nista mogla zediniti v ocenah tega ali onega. Hotel se je izmotati iz izbe in oditi v hlev, kjer bi lahko nemoteno razmišljal.

Lesa zunaj je zaškripala. Zaslišalo se je čeketanje in smeh žensk, hip nato pa je prišla v izbo Kata z dolgimi koraki. Ženske na cesti so se vesile na leso. Iz zlobnega Katinega pogleda, ki ga je gospodovalno vlekla po hramu, kakor da si hoče vse natančno ogledati, ji je sršela maščevalnost. V nozdrvih razširjeni nos se ji je dvigal. Bilo je, kakor da hoče poravnati neštete krivice, ki so ji bile prizadejane. »No!« je kriknila, ko se je ustavila sredi izbe. Srečala se je z Nanikinimi očmi; osupla zaradi njenega veselja je prvi trenutek ostrmela.

»Ali že veš, ti, da bodo delili zemljo?« se je kot plaz razlilo Naniki iz prepolnega srca.

Kata je vprašala sladko, komaj zatajujoč posmeh:

»Komu jo bodo pa dajali, a? Veš morebiti tudi to?«

»Siromakom vendar... Tako pišejo.«

Ne da bi odmaknil oči od žensk, ki so se prerivale pred leso, je Tunek krčevito odmajal z glavo.

»Si že slišala, da je kdo siromakom dal kaj zastonj? Pametna bodi in glej, da se ti ljudje ne bodo smejali.«

»Saj,« mu je pritrdila Kata. Njen po volčje prežeči pogled se je potuhnil, ko je ponovila:

»Komu, misliš, da jo bodo dali?«

»Nam, revežem, glej jo!« je privrelo iz Nanike. Žilnate veke na Katinih očeh so se naglo razletele.

»Zdaj bom pa nekaj povedala tebi in njemu!« S komolcem je sunila proti oknu, kjer je še vedno stal Tunek. »Vrinila sta se v ta vrh, prekleta prišleka, samo ljudem v zgago, pa mislita, da vama bomo pustili tak grunt... Zdaj je ljudska oblast... Tu bodo ljudje odločali... Ves vrh vaju ima od prvega dne čez glavo... Cigulu sta odžrla hram, nam pa tudi... Že vesta kaj, hudiča prekleta!«

Odneslo jo je k vratom. Glasen smeh žensk zunaj jo je vzpodbudil, da se je ustavila na pragu in za-

sopla, kakor da hoče do kraja potolči zaprepaščeno Naniko, ki se je lovila z dlanmi za čelo.

»Lahko se spravita iz hrama prej, da ne bosta doživela sramote, ko vaju bomo vrgli na cesto vrhovci. Ne mislita, da bo še kdaj tako, kot pred leti, ko sta s pijačo podkupila Bračiča. Za ta grunt se bomo Smolinci tepli z vsemi kremplji.«

Pustila je vrata na stežaj odprta in odšumela. Pred podokni se je znova oglasila, toda Pohariča je nista razumela. Potlej so jo vzele ženske medse in odšle.

Nanika se je dvignila s postelje. Napravila je nekaj korakov po izbi, a v nogah je začutila takšno slabost, da je omahnila za peč. Zatiskala si je s prsti oči. Davno pozabljena tesnoba prvih let, ko je prišla v ta vrh in so se jih vsi izogibali, se ji je znova obudila.

Jutranje sonce, ki se je bilo dvignilo nad grič, se je zaiskrilo v šipah. Hruška pred hramom je zažarela in ves grunt se je kopal v žarki rumenini. Naniki je glava omahovala v razklenjenih dlaneh. V prsi ji je padel kamen ter se ji premikal po njih, kakor da ji hoče razdrobiti vse lepe misli. Ščemelo jo je v očeh, toda bila je preveč presunjena in prestrašena, da bi se lahko razjokala. Naposled si je potegnila dlani z obraza ter se ozrla v moža. Dosegel ga je vzdih, pomešan z ječanjem:

»Kaj bo pa zdaj?«

To je bilo njeno pogosto vprašanje. Rabila ga je vselej, kadar si ni vedela dalje pomagati.

Skozi odprta vrata se je zaslišal s ceste pomenek. Kumpu je ugovarjalo nekaj Župetincev.

»Kaj boš pridigal o enakosti! Kako boš pa potlej živel?... Jaz se že ne bom mešal v to. Vrag vedi, kaj tiči za to reformo. Ponesrečila se bo, potlej me bo pa gospodar spodil iz hrama,« je pripeval Kovačečev

viničar. Tanki glas mu je cvilil, kakor povešena šiba v vetru.

Oglasilo se je Kumpovo nevoljno mrmranje:

»Ti si bil vedno za Nemce, zato zdaj ne moreš razumeti. Mi smo pa vedeli, da mora priti do tega. To spada k svobodi, razumeš? ... Zemljo mora dobiti tisti, ki na nji gara. Ti je nimaš, pa riješ v nji od leta do leta. Gruntar, vidiš, pa ti ukazuje in gospodari. Zdaj bo siromak prišel do svojega. Tako je pravično.

Nanika se je obrnila z vsem telesom k možu. Na obrazu se ji je pokazalo olajšanje, ko je zaprosila:

»Pokliči Kumpa, pje! ... Čuješ, kaj pripoveduje?«

Ker se ni ganil, je poletela k oknu sama.

Kump se je prismejal skozi vrata. Obraz mu je sijal od notranjega ognja. Rdeči lisi na ličnicah sta se mu močno razširili. Svetle oči so se mu bleščale pražnje in nekam vsiljivo odkrito. Že od daleč je brbljal:

»Vidiš, pa je vendar prišlo do tega! ... Odkar sem poročen, sem pravil babi, kako krvavo prav bi nama prišla tista Požegarjeva njiva pod Pijano muho. Samo z grivo se drži moje, toliko, da me bode v oči. Pet mernikov pšenice daje v dobri letini ...«

»Kaj meniš, kaj bo pa z našo majerijo?«

Nanikine oči so se mu ustavile na rožnatih ženskih ustnicah. Ni je slišal. Predajal se je lastnim prividom in bil je srečen, da lahko govori o svojih načrtih.

»Saj bi mi bila potrebna tudi gorička, a če dobim njivo, bom za prvo silo odpravljen. S sedmimi plugi zemlje se že gospodari ...«

Naniki se je njegovo govorjenje uprlo. Bil je nedovzeten za to, kar je črvičilo njo. Zdelo se ji je, da se baha s svojim premoženjem. Stopila je tesno k njemu. Ob dotiku njenih ramen se je ovedel.

»Zastran naše majerije sprašujem. Kaj misliš, kako bo zdaj z njo?« je ponovila. Obraz je imela

napet in grd od krčevite nestrpnosti. Razbolele misli so se ji zgostile v krhko upanje. Veselilo jo je, da ni imel zahtev do njenega grunta. Od prvega trenutka, ko se ji je zazdelo, da drži v svojih rokah vse, kar je doslej samo upravljala, je bila že močno popustila. Zdaj bi bila pripravljena odstopiti vse, razen domačije in kar je okrog nje tja dol do ceste.

Kump je obrnil razveseljeni obraz k oknu, da bi si s pogledom po gruntu obnovil spomin. Ne da bi premislil, kaj tiči za Nanikinim vztrajnim vprašavanjem, se je posmehnil:

»Za kočo se poteguje Lodnar. Njegova je premajhna. Rad bi oženil deklinco, pa se nima kam umakniti. Njive pa si bo že vrh razdelil. Čuša hočeta sadovnjak, Gazdečka bi rada travnik, drugo pa... Saj vesta. Vsak bo hlastnil po tem, kar mu je najbolj pri rokah. Še premalo bo vsega za vrh.«

Nanika se je polagoma umikala za peč. Tunek si je porinil klobuk s čela. Ko je videl ženin zlomljeni obraz, je skočil k nji ter jo podprl, da ni padla. Obrnjen h Kumpu je vprašal:

»Mojih hlač ne bi razdelili, Zep?... Ravno primerno so raztrgane.« Potlej pa je planil iz njega srd, da se je moral zgrabiti za prsi: »Prekleti nevoščljivci, v žlici vode bi nas utopili!« Hlastal je za novimi besedami, toda v grlu mu je bilo pretesno, da bi lahko še kaj izrekel. Čeljusti so mu drgetale. Zdaj bi samo rad, da bi prišel kdo, ki bi dejal: pod nosom se obrišite, vrhovci, majerije ne bo nihče delil. Nobena agrarna reforma in noben hudič nima toliko moči, da bi to zemljo razkosal. Gospodar je to dosegel. V svojem gospodu je videl še zmerom vsemogočnega moža. Zdaj je resda še v Avstriji, toda lahko da bo upokojen. Prišel bo sem in skupaj bodo gospodarili. Samo da si ta prekleti vrh ne bo mogel lizati gobca. Ni sovražil vrha, ampak ko je videl, kako malo mu je pomenil, so se omajale vse vezi, ki jih je gojil do

vrhovcev. Tokrat jim mora spodnesti noge... V izpraznjeni glavi mu je drhtela užaljenost. Zardel je in se naslonil s komolci na peč.

Kump je bil že zunaj. Za hramom se je odkašljeval.

Tunek je sedel k ženi. Ujela sta se z očmi ter jih povesila. Bilo je, kakor da bi se po dolgih letih zdaj prvič zavedla, kako sta pravzaprav revna. Vendar pa ju je skupna bolečina družila. Dotipal se je do njene roke ter ji jo pokril z veliko dlanjo. Prsti so ji podrhtevali. Žalost je burkala v nji. Nagnil se je k nji ter rekel:

»Vedel sem, da se bo nekaj zgodilo... Že zjutraj, ko sem stopil iz cerkve, se mi je zdel ves svet spremenjen... In pa tisti smrčjak... Tri večere je vztrajno pel na hruški.«

»Kaj bomo storili?« je vprašala, komaj kroteč jok.

Stisnil ji je prste, da mu jih je umaknila.

»Deliti ne bova pustila, naj stane, kar hoče. Grunt morava ohraniti gospodu.«

Pogledala ga je, kakor da je prav to tisto, česar je čakala. Dvignila se je, se pognala po izbi ter se ustavila pri oknu, od koder je bilo videti Kumpov hrbet, ki se je vlekel za ovinek. Med jokom in srdom se je razlilo iz nje:

»Bomo videli, če naju boste lahko vrgli iz hrama!«

Toda čutila je, da se s tem ni pomirila.

Fanta sta se vrnila s paše. Seganjala sta živino v hlev in se nečemu smejala. Najmlajši je prišel komaj pred dobrim tednom iz bolnišnice. Poleti so otroci našli nekje razstrelivo in se igrali z njim. Zvečer so pripeljali dečka domov z razmesarjeno roko in izteklim očesom. Lizika se je vračala iz doline s canjo orehov. Njeno mrmrajoče petje je prihajalo v izbo.

Pogled na otroke, ki so doraščali, ne da bi poznali bridkost spoznanja, kakšna sirota je človek, ki nima ničesar, ji je zbistril razum. Zavedla se je, da je samo

v nepopustljivosti izhod iz tega, kar jo je zdaj zadelo. Z vsemi močmi se mora zažreti v majerijo in ne popustiti. Približala se je možu, mu položila roko na ramo in zašepetala:

»Samo da ne boš spet popustil, kot je tvoja navada. Zdaj bova morala oba prekleto trdno poprijeti.«

Popoldne sta že več kot uro hodila po gruntu. Ustavljala sta se na prikopih njiv. Nanika je vzela včasih v dlan prgišče zemlje ter jo ogledovala. Zdela se ji je bolj zagnojena in mastnejša. Prejšnji majerji je niso ljubili, zato so jo obdelovali površno. Šele njuno delo je storilo te njive rodne. Grunt se je postavljal z lepo ureditvijo, toda brez njunega znoja bi bil mršav, kot je bil takrat, ko sta prišla sem. Že večkrat sta obupana hodila po teh vratnikih in med ogoni, grunt pa ju je zmerom prepojil z novo močjo. Kepa prsti, ki jo je drobila na dlani, se ji je zdela kot zdrav življenjski sok, ki ji prehaja v kri ter ji jo čvrsteje poganja. Ne, tem pohlepnežem ne bo prepustila niti ogona. Samo vlekli bi iz zemlje, ki jo je ona z ljubeznijo negovala, dali pa ji ne bi nič. Ne bi mogla preboleti, ako bi grunt razgrebli vrhovci. Kako barvo je imela zdaj ta njena zemlja, kak vonj! Kdo drug razen nje ume to ceniti! S kakšno posebno okroglino so se bočili pred njo ogoni... Tu je plužila ona. V razgonu je bilo treba príroči samo rahlo nagniti in brazda je legla, kakor da bi jo položila pod locenj. On ni znal napraviti takšnega ogona. Razvlekel ga je in v sredini poteptal.

Šla sta pod grivo, kjer sta pozimi zrigolala kos sveta in zasadila trto. Dve tri leta in prvo grozdje se bo zablestelo med listjem. ‚In zdaj bi mi naj to potegnili iz rok!' Grebla je z roko ob tankih trsih in odrivala grudje, ki ga je dež steptal tja. Vse to je zanjo živelo. Vse to so bili njeni otroci. Kdo drug bi čutil zanje, kar čuti ona!

Tunek je hodil za njo z visoko dvignjenimi obrvmi. Njega takšni obhodi in ljubkovanje zemlje niso veselili. Rad se je postavil spredaj pred hlevi, od koder se je dalo s pogledom objeti vse tja do zadnjega vratnika. Tam se je rad porepenčil in tudi pobahal. Brez ugovora je hodil za ženo in, ko ga je kdaj pa kdaj poklicala, da mu je pokazala, kar ji je bilo posebno pri srcu, se je potrudil, da se ni preveč tiho začudil. Ogibala sta se pomenka o tem, kar ju je težilo.

Na ovinku pred Gazdečkino bajto se je zaslišal smeh. Nekaj žensk se je izmotavalo izza drevja. Nanika in Tunek sta se pognala pod grivo. Hotela sta se izogniti srečanju z ženskami. Dosegel ju je Katin razbrzdani glas. Klicala je Gazdečko.

»Pojdi z nami, Fanika! Danes se moram naplesati do norega... Danes bomo imeli siromaki svojo veselico.«

Že je bilo slišati hrstanje čevljev po pesku. Katin glas je postajal vse bolj vsiljiv. Ko so prišle do goričke, so se ustavile, kakor da jih je prevzel pogled v krničasto dolino, pretkano na dnu z njivami, gori ob robovih pa obdano z vinogradi.

»Vse to bomo razdelili... Do zadnjega ogona in do zadnje postati... Vsem do poslednjega.«

Katina stegnjena roka se je lahkotno vlekla od juga proti severu, ko pa ji je kazalec obtičal tam gori na cerkveni uri, se je zasmejala ter povesila roko.

»Zdaj jim bomo ponižali grebene,« je dodala rahleje. »To bi ne bila prava svoboda, ako bi eni garali, drugi bi se pa vozili s paruči v kleti. Za vse mora biti enako.«

Žampovca, Kumpovca, Groba Lujzika, Botičkarca in Lodnarca so sledile zamahom njene roke. Radost na obrazih jim je prehajala v začudenje, naposled pa je Groba Lujzika vprašala:

»Komu, meniš, pa bodo jemali? Ves čas govoriš, a te ne morem razumeti.«

»Vsem tem prekletim pijavkam, ki so do zdaj jahali siromake. Zdaj jim bo odklenkalo. Razdeljeno bo do deset plugov vse... Ne boš več pošiljal k meni dekle, Požegar: ‚Jutri daj kosca, Čušovca!' Odslej si boš kosil sam. Jaz bom pa imela svojega dela dovolj. Napravili bomo tako, da bomo vsi enaki. Nihče ne bo več žrl mojih žuljev... Ne boš me več grabil za janko, Peklar, da bi ti v parmi odslužila dva težaka... Hudičevi piceki ste mislili, da vam ne bo prišel nihče do živega. Meni so že partizani obljubljali...«

Posuroveli Katin glas je bil razgaljen in oster, kakor nabrušena sekira.

Pohariča sta se vlekla ritenski ob grivi navzdol. Ko sta se ustavila na vratniku, je Nanika zašepetala:

»Meniš, da bodo zares vse razdelili?«

Dvignil je ramena; preden pa jih je spustil, je skoraj bruhnilo iz njega:

»Moj bog, te babe bi človeka raztrgale za ogon zemlje!«

»Našega pa niso omenile,« se je razveselila.

Gledala sta, kako so se ženske ustavile pri Košarici, potlej pa se kot spenjena voda spustile proti kovačnici.

II.

Sanjavi jesenski večer leži nad sadovnjaki, s katerih veter otresa orumenelo listje. Mraza še ni, le z vseh strani vonja po vlagi in po gnilobi, kakor da bi ostri čekani razparali naravi obilni trebuh. Na sivkastem nebu se prižigajo redke zvezde. Tenja zvonika se skrivenčeno dviga pod nizko nebo.

Proti Gazdečkinemu hramu sopeta dve skljućeni postavi. Med šelestenjem vetra v usihajočih tratah se čuje šumenje kril, ki tolčejo po migajočih petah,

zadaj pa počasno, a vsiljivo čofotanje z žico zakrpanih škornjev.

»Kam se ti tako mudi? Saj vidiš, da zaostajam.«

Poharič se lovi za predolgi predpasnik, ki se mu mota med nogami ter odpihuje v usta povešene mustače. Kakor medved se poganja z vsem telesom naprej, toda ženina tenja mu uhaja z vida.

»Pohiti! Začeli bodo, preden bova tam,« ga bodri uporni glas. Žena težko diha, ustaviti pa se noče. Pred mrakom jima je prinesel nekdo vest, da bo vrh razpravljal nocoj pri Kumpu o zemlji, ki jo nameravajo razdeliti. Njiju niso poklicali, toda odločila sta se, da pojdeta nepovabljena.

Hrami stoje ob cesti mračno. Ne ozirata se vanje, da bi ju njihova togost ne odvrnila od nameravane poti. Za nobenim oknom ne brli luč; nikjer ni slišati govorjenja. Slutita, kaj pomeni tak pomenek za vrh in kam so vsi ljudje odšli. Noč je skrivnostna. Tistih nekaj zvezd na nebu se prižiga in ugaša, kakor da nameravajo vsak hip izdihniti. Nekje zamolklo renči pes. Noče zalajati, noče se pokazati na cesto, potuhnil se je z vrhom vred.

»Počakaj, ti!«

»Pojdi, slišiš!«

Komaj slišno sikanje zamre v čofotanju nog, ki mesijo nabreklo ilovico po kolniku.

Kumpova bajta žari, kakor da bi bila v nji svatba. Naniki srce težko udarja. Včasih si gre z roko čez potno čelo, včasih pa sune nazaj vsiljivo ruto, ki ji uhaja z glave. V prsih jo peče samo ena želja: ne zamuditi... Po tolikšnem premišljevanju, da ju oba z možem boli glava, sta se dokopala zdaj do takšnega sklepa: če bodo majerijo na vsak način delili, se ne bosta dala odriniti. Ona si grize ustnice in sili naprej, on pa sope zadaj kot star kovaški meh in ne more pohiteti.

Kot vihar je udarila na vežna vrata, pograbila za roko moža ter ga potegnila čez široki priklet. Ko je odsunila vrata v izbo, jo je svetloba oslepila. Zakrila si je s pestmi oči. Mrmranje v izbi je utihnilo. Nekdo se je potuhnjeno začudil in pes pod klopjo je zabevskal.

»Ste že začeli?« je siknila zasoplo.

Kump se ji je približal. Postavil se je pred njo in odpel z drobnim glasom:

»Kaj bi pa naj začeli? Peti se mislimo učiti za polnočnico.«

Z bokom ga je odrinila, obletela izbo z odločnim pogledom ter sedla za peč. Čof, čof! je butnila z nogami ob tla, kakor da hoče pokazati, da je ne bo mogel spraviti zlepa nihče od tod. Tunek si je pomaknil klobuk na oči ter sedel k nji.

Čušovca se je nemirno presedla.

Kump se je obrnil k mizi. Natlačil si je porcelanasto pipo, si jo počasi prižigal, med cmokanjem pa je spregovoril:

»Če ne bo prezgodaj snega, bomo repo tudi lahko spravili.«

»Bog daj, ja!« je mrmral Čuš ter se gladil po plešasti glavi.

Zaslišalo se je zatikajoče pokašljevanje, dokler pretvarjanje ni vrglo Žampa pokonci.

»Zakaj se pa čohamo, kjer nas ne srbi?... Ugrizni v tisto, Zep, kar nas tišči!«

Nekdo ga je brcnil pod mizo. Z začudenim pogledom je obletel ljudi, se zavedel in se skrčil na klopi.

»To, to!« je hlastnil Košar. »Iz žepa ti gleda, kar bi rad povedal, pa zavijaš v prazno, kakor pes v mesec.«

Kump je neodločno mencal. Vlekel je dim iz pipe z vso silo in nevoljno pripiral oči. Očitajoče se je nagnil h Košarju:

»Pa povej ti! Sem morebiti jaz kak tvoj odvetnik ali pa mešetar.«

Košar je zajel sapo. Oči so se mu po lisičje zabliskale, razprostrl je roke daleč od sebe ter se ozrl bistroumno po ljudeh.

Nekje za njim se je oglasil Kocuvan:

»Moji babi se hoče zmešati zadelj tega, kar se že štirinajst dni sliši z vseh strani. Včasih prinese kdo glas, da nas nameravajo nekam preseliti, zemljo pa bo pobrala država. Drugi pa vedo povedati, da bodo jemali samo cerkveno zemljo. Človek ne ve več, kaj je vino in kaj voda. Ti si v odboru, Zep. Lahko bi nam povedal kaj zanesljivega.«

Pomežiknil je Kumpu ter se škodoželjno namrdnil proti Poharičema. Bilo je videti, da so ga v izbi razumeli in se znašli.

»Meni je dejal nekdo z okraja, da bodo pripeljali sem stroje, nas pa odvlekli v fabrike. Zdaj ima fabrika vrednost, ne pa človek.«

Čuš, ki ni razumel, kako so se vsi trudili, da bi ne govorili tega, kar so nameravali, je togotno otresal s plosko glavo.

»Menim, da bi jim bilo treba pobrati tudi živino in vozove. Če že delimo, razdelimo vse...«

Nanika se je vzravnala ob pečnicah. Po telesu jo je obvela rahla toplota. Zdaj je zadel pomenek na tisto, kar je pričakovala, toda Kump je porinil Čušu v roke veliko ročko.

»Vtakni si v usta to, Anza! Morebiti te bo pamet srečala.«

»Kakšno luščenje nam prinesi, Franca, ali mi pa daj rožni venec! Žalostni del bi ga lahko odmolili, ne?«

Ženske so se zasmejale. Kato pa je razganjala porogljivost. Njen glas je razsrdil Tuneka. Butnil je ženo s komolcem, da bi se zavedla, a vrnila mu je sunek. Opazil je, kako premišljeno in pozorno zro

njene oči. Počasi se je vzravnala; obračala se je proti Kumpu. Žalost in jeza sta ji hromili jezik, da je spregovorila bolj z rokami:

»Zep, vsaj ti bi bil lahko človek! Vselej, ko sem te videla na cesti, sem te povabila na ročko jabolčnika. Smo ti kdaj kaj hudega napravili? Pa še boter si fantu!«

»Kaj je? Prišla si sem nasršena in noroglava. Kako pa naj vem, kaj bi rada. Jaz ne voham v tvojo glavo.«

Tunek je švignil kvišku.

»Ste hudiči ali kaj!«

»Potuhnili ste le, ko ste naju zagledali. Mislili pa ste se pogovarjati, kako nama boste majerijo vzeli.«

Naniki je vsaka mišica po telesu drgetala. Na zavest so se ji spuščali temni curki neprodirne megle. Doslej je opazila vsak gib, ki ga je bil kdo napravil, zdaj pa ji je pogled temnel.

»Ko bomo mi jemali...« se je nekdo spravljivo oglasil, toda Kata ga je prekričala:

»Prekleto, je mar prepovedano vrteti mlin! Moja mati so zmerom pravili: ‚Kdor pri jeziku špara, kruha strada.'«

»Pojdi, saj vidiš, kakšni so!... Posmehovali bi se radi.«

Potemneli Tunekov obraz se je nagnil k ženi, toda zavrnila ga je z gibom ramena. Z vso silo se je trudila, da bi se obvladala. Hotela je najti besedo, ki bi privedla do jasnosti. Tedaj pa je bleknil Čuš:

»Veš, majerca, če bodo delili, bodo pač delili. Saj grunt ni vajin.«

»Petnajst let sva delala tu kot črni živinčeti, zdaj bi naju pa radi pognali po svetu kot psa. To bi rada od vas izvedela, če je to pravica. Vedno sva mislila, da ste ljudje... Lahko bi imeli kaj srca, ko vam tudi ni preveč z medom namazano.«

UNIVERZA občine LENART

Obrnila se je k možu. Ko pa je zagledala njegov podivjani pogled, ga je porinila s komolcem nazaj.

»Zdaj pa imamo večernice, pa še brez župnika,« se je posmehnila Kata.

Kump je porinil pipo za tram. Obtrkal si je z dlanmi obleko in dejal:

»Veš, da te je težko razumeti. Kaj nas tiščiš v vse to?... Kdo pa ve, kako bo s to reformo?... Če bodo zares delili, bo delila oblast, ne pa mi. Ne moreš pa človeku zabraniti, da bi ne povedal, kaj ga teži.«

»Zakaj ste proti nama?... Saj sva tudi midva človeka... Ali se ne bi mogli skupaj pogovoriti?«

Oči so ji napolnile solze. Laže je zadihala in teža v prsih ji je popustila. Tunek ob nji je še zmerom brundal. Ženske, ki so mu stale najbliže, so se začele umikati. Čez njihove naškrobljene, visoko dvignjene naglavne rute je priplaval Katin ujedljivi glas:

»Z okraja je danes povedal tisti v črnem gumijastem plašču, da bodo delili zemljo samo tistim, ki so že dvajset let v isti občini.«

Kump je razrinil ženske. Katini razgaljeni zobje so se mu režali nasproti. Nagnil se je proti nji z vsem telesom.

»Ti veš vedno več kot vsi drugi... Jaz sem v odboru, pa še nisem slišal o tem ničesar. Morebiti bo vsa ta agrarna reforma zaspala.«

»Bog ji daj večni mir!« je zašantal z glasom Košar in podaljšal vrat.

Dva dni je hodila potlej Nanika okrog hrama nekako potolažena. Včasih je spregovorila čez cesto s Košarico, ali pa s kako drugo žensko, ki je prišla mimo. Vseh teh štirinajst dni je bila prežala na Bračiča. V njegovo kovačnico so se stekale vesti z vseh krajev, toda od osvoboditve ni hotel govoriti z nikomer. Pit je hodil nekam v Brezovjak.

Kata je drvela večkrat na dan po vrhu, pri nji pa se ni več ustavljala. Z dvignjeno glavo je hodila

mimo. Samo njena podoba je Naniko še vznemirjala, zakaj po njenem vedenju je vedela, da agrarna reforma le ni zamrznila. Opravljala je okrog hrama drobna dela, ki jih je bilo treba končati pred snegom. Natikala je zunanja okna in grabljala pod hruškami listje. Ko pa je zahropel pri cerkvi kak avtomobil, se je stresla. ‚Zdaj prihajajo!' se ji je dvignilo iz nepoznanih globin. Ni si hotela priznati, da se je v njenem življenju nekaj spremenilo. Držala se je doma, kakor da hoče varovati hram, čeprav je bilo na polju polno dela.

Zvečer drugega dne je sedela sama v uti ter obrezovala repo. Brljava petrolejka se je dolgočasno režala z razpokane sohe. Iz sadovnjaka je vlekel mraz in zavila se je v scefrano moževo suknjo. Ostri robovi prvega krajca so tonili za gozdovi. Pogovarjala se je s sivo mačko, ki ji je predla okrog nog. Večkrat se je vprašujoče ozrla na cesto ter prisluhnila. Ko pa je planila proti nji čez dvorišče senca, je skoraj kriknila od strahu.

»Očeta ni?« je zasoplo izjecljal sin. Vznemirjeno je plesal okrog velikega kupa repe, kakor da ne more priti do sape.

»Še zdaj ju ni iz mlina. Je že spet kdo oblajal Liziko, pa se ji nikamor ne mudi. Pojdi po nož in mi pomagaj! Pustite me samo s tem kupom, kakor da bi bila sama pri hramu za k skledi.«

Ko je videla, da se fant ne more odsopsti, pa je vprašala:

»Kaj pa je s teboj?«

»Jezus Kristus!... Govorijo, kako bodo zemljo delili!« se mu je iztrgalo iz ust.

Planila je s stolca in pobledela. V skoku je bila pri dečku ter si ga potegnila v naročje. Podzavestno mu je šla z dlanjo po čelu, kakor tedaj, ko ga je med boleznijo otipavala.

»Očetu sem nameraval povedati!« je izjecljal.

»Kje so?«

Stisnila ga je za ramena, a osvobodil se je njenega prijema in dejal:

»V Vrbanovi kleti... S Kocuvanovim pobom sva nastavljala dihurjem pasti, pa sva slišala. Tudi o naši majeriji se pogovarjajo.«

»Pojdi v hram, slišiš!«

Skoraj zaječala je. Potegnila je leščerbo s sohe, ujela dečka ter ga porinila proti vratom. Na stopničkah mu je dala luč v roko in se spustila čez dvorišče.

Tekla je čez sadovnjak, potlej pa se je obrnila čez travnato grivo. Ruta ji je zdrknila na hrbet in povešene veje so ji razčesavale lase. Pri cesti se je potuhnila in prisluhnila. Ko ni opazila ničesar, jo je v dveh skokih prečkala. Ondi med drevjem je prihuljeno sivela sedlasta Vrbanova viničarija. Na slemenu je veter iztrgal rokovat slame ter šumotal z njo. Nanika se je skljućila. Poganjala se je naprej od drevesa do drevesa. Vsi njeni čuti so podesetorili previdnost. Nekaj mrzlega se ji je dotaknilo rok in zaslišala je renčanje. ‚Kastor, Vrbanov pes!' Šepetaje ga je poklicala. Ovohaval jo je, jo nekajkrat obšel ter se nerad oddaljil. Drobni žarki svetlobe so migljali nekje v travi ob hramu. V skoku si je potegnila ruto z vratu, da bi ne šumela, si jo zataknila na križu na predpasnik in obstala ob drevesu. Že jo je doseglo mrmranje. Bela stena viničarije se ji je zazdela kakor zaščitno platno, na katerem jo bo lahko videti, ko bo šla naprej. Sklonila se je in se plazeč približevala ozkemu okinjaku, skozi katerega je bil slabotni snop svetlobe. Neslišno je približala glavo k oknu. Okvir s šipo je bil naslonjen na steno. Oddahnila si je. Morebiti ga je hotela viničarka popoldne natakniti, pa je nanj pozabila. Trava je rastla vse do nizkega kamnitega podboja.

Nanika se je oddihovala. Z dlanjo si je tiščala usta in nos. Neumno srce ji je razbijalo. ‚Če bodo zaslišali to razbijanje?' Umaknila se je, se stisnila

s prsmi k zemlji, da bi pomirila srce, potlej pa je porinila glavo v okinjak.

Sredi kleti so sedeli okrog prevrnjenega sodčka ljudje. Poševna lina jim je zakrivala obraze, zato jih je poskušala prepoznati po obleki. Vrbana je razločila. Njegove velikanske škornje bi spoznala, če bi jih ponoči samo potipala. Kovačecu je visel čez kolena z belim sukancem našit predpasnik. Peklarja je spoznala po lopatastih rokah, ki jih je prekladal po sodčku, na katerem je plapolal visoki plamen sveče. Tam so bile še bose, razpokane noge z razkrečenimi prsti ter dva ali trije pari tankih kolen. Dolgo se je trudila, preden je prepoznala, čigavo je to. Bose noge so bile Čušovčine, dalje od nje pa sta čepela Kump in Kocuvan, tu, naslonjen na vrsto sodov, pa je sedel Košar; kmalu nato se je utrnil iz mraka še Botičkar.

Govoril zdaj v kleti ni nihče. Velika ročka je šla iz rok v roke. Slišati je bilo samo mlaskanje žejnih jezikov.

Ko se je Kata napila, je vrgla krilo na prezeble noge in zamrmrala z rahlo kljubovalnostjo v glasu:

»Jaz pa sem slišala, da bo vse razdeljeno. Vrhovci bomo šli v vasi, gruntarje pa bo država pregnala. V Banatu je menda zanje pripravljena zemlja.«

»Joj, kaj vse se teh štirinajst dni sliši!«

Kump se je udaril z dlanmi po kolenih in se ves zamajal.

Kocuvan je dvignil ročko in pokazal z njo na Vrbana.

»Bogve, kako bi bilo za nas, če bi kmeta uničili?«

Naniko je pestila neučakanost. Čas je naglo bežal, v kleti pa se pomenek nikakor ni mogel razplesti. ‚Ko bi vedela, kaj so govorili prej?' ji je drhtelo po možganih. ‚Tunek se je gotovo že vrnil,' jo je zaskrbelo. Bala se je, da bi prilomastil za njo, tu so pa mrmrali in se nalivali s pijačo. Sklenila je, da se ne dvigne, dokler ne bo videla, da odhajajo. Bila je prepričana,

da se ta mešanica ljudi ni zbrala tu brez namena in da se še niso vsega pomenili.

»Jaz bi ti pa rad povedal nekaj drugega, Kata, in dobro bi bilo, da si vzamete to tudi drugi k srcu.«

Vrban, ki je začel govoriti počasi, kakor da bi pribijal na zid vsako besedo, je umolknil. Kata je zamencala z nogami, na sodu je škrtnila pipa in pijača je v šumečem curku tekla v ročko. Nenadoma pa je Vrbanovo telo trznilo in z nasilnim glasom je usekal:

»Nas ne bo nihče spodnesel, to si zapomnite tu po vrhih.«

Peklar je poprijel:

»Na ves glas govorite, kako nam boste vse pobrali, pa ste se kdaj vprašali, čigavega kruha ste bili siti. To bi vam rad povedal vsem, ki ste tu in ostalim: ako pride zares do agrarne reforme, kmečke in cerkvene zemlje ne jemljite, če ne, se vam bo otepalo.«

Odkašljal se je. Trde, široke oči so se mu počasi vrtele, nato pa je dodal tiše:

»Majerijo imate. To je vrhovska zemlja, to razdelite. In pa meniške grunte vzemite. Menihi so daleč, drugo pa pustite. Povem vam, da vam bo drugo ostalo v gobcih. Kaj vse je že viselo nad našimi grunti, obrniti pa nas ni mogel nihče.«

Pes je strahotno zarjovel. Vrban je planil k vratom. Po vrhu se je slišalo govorjenje. Okrog hrama je šinil snop svetlobe.

Nanika se je pognala nazaj. Ko je zdrvela čez cesto, se je zaletela s prsmi v Tuneka, ki je prisopel navzgor. Naslonila se je nanj.

»Razdelili nam bodo!« je zaječala.

Vlekel jo je domov, nezmožen, da bi kaj vprašal. Siva noč se mu je zdela okrvavljena z drobno svetlobo zvezd. Čez obzorje je videl jahati velikega črnega konjenika, nekje spodaj v sadovnjaku pa se je spet oglašal smrčjak.

V hramu so ju čakali, zbrani sredi izbe, vsi trije otroci. Ko je položil ženo za peč, kjer je mrtvo obmirovala, je zamahnil s komolcem proti dečku:

»Zakaj si pa pustil mater tja gor!... Vidiš, kakšna je.« Nekomu nevidnemu, ki je nemara čepel v kotu na peči, pa je zažugal:

»Prekleti!«

Sedel je k Naniki ter si položil njeno glavo v naročje.

III.

Že kako uro so bila široka vrata na šoli na stežaj odprta. Nizko sonce se je izmotavalo izpod vrečastih oblakov in kdaj pa kdaj vrglo snop krmežljavih žarkov na sivkasto pročelje šole. Z vseh cest so vreli ljudje ter zginjali skozi vrata. Včasih pa se je kdo tudi primajal ven. Krivo se je nasmehnil ter si porinil klobuk na oči. Kdaj pa kdaj se je razlil skozi zaprta okna krik, doli v Požegarjevi gostilni pa se je tedaj prikazal na šipah veliki Vrbanov obraz. Požegar si je pripasal bel predpasnik ter točil osamelim gostom, ki so s skoraj presunljivo mirnostjo sedeli za mizami.

Bil je tak dan, da bi bilo treba samo rahlega ogenjčka, pa bi na vseh krajih vzbuhnilo.

V gostilni je bilo tiho, le samotno cviljenje muhe, ki se je nemara ujela v pajčjo mrežo, je razjedalo zakajeni zrak. Zdajci pa je neka roka lopnila po mizi. Človek ob vratih, ki je sedel pri na pol izpraznjenem litru, je zahreščal:

»Ej, prijatelji, vse bo šlo k vragu!... Me je videl do zdaj kdo pijančevati?... Repnik je bil trezen človek. Vsa Čagona lahko to potrdi... Pa so me poučili... Hotel sem pospraviti polja in se pripraviti za zimo, a so se ljudje zapodili proti meni z rogovi: ‚Kaj se boš gnal, nima pomena, saj od zdaj vsi skupaj ne bomo imeli nič.' Pa se veselim, no!«

Vzpel se je nad mizo ter s stegnjeno roko pokazal proti šoli:

»Tam tiste bi bilo treba pošlatati zadaj nad hlačnicami! Zastran tistih je postalo življenje tako bridko. V avtomobilu so se pripeljali... Naši pa tudi... Vsi bi morali reči, da ničesar ne maramo. Naj ostane, kakor je bilo. Po starem, ne? Tako je še najbolje.«

Cviljenje muhe je postalo še žalostnejše. Požegar se je glasno odkašljal. Skozi šolska vrata je planila kita razvnetih ljudi. Kričali so in se spremešavali v množici. Začuli so se kriki razočaranja in nepotešenega pohlepa.

V šoli bi se imela danes razvozljati mesec dni stara štrena, ki jo je predstavljala beseda agrarna reforma. Bila je zavita in presuknjena. Namotana je bila okrog slehernega hrama in bolj ko bi jo kdo hotel s pametno besedo odviti, bolj se je zamotavala. Ponorela je mirno ljudstvo, ter mu pomenila pekel in nebesa.

Sredi med ljudmi, ki so še vedno hudourno pritekali skozi šolska vrata, se je vrtel tudi Poharič. Lovil se je za klobuk, da bi mu ga v gneči ne odplavilo, ter si s komolcem utiral pot proti cerkvi. Spustil se je čez trg in zavil med goricami proti domu. Dolga, klavrna senca, ki jo je obnemoglo sonce kdaj pa kdaj zarisalo za njim, je bila podobna njegovemu razpoloženju. Bilo mu je, kakor da ni nič zanesljivega, kar vidi in po čemer hodi. Ni bil zamišljen niti buden, ampak top, kakor da bi mu srce zakrnelo.

Nanika je hodila že ves čas po večernicah okrog hrama in oprezovala proti cerkvi. Ko je zagledala moža, kako okorno se spušča po opusteli gorici, se je odvlekla v hram in sedla za peč. Obsedela je z rokami v naročju; otrplo je čakala, kdaj bodo zadonele v kuhinji moževe stopinje. Želela je, da bi ga dolgo ne bilo, zakaj dokler ga ni slišala pripovedovati, ji je še zmerom utripala v prsih drobna kresnička.

Toda prišel je tako kmalu, da ni utegnila preleteti v mislih teh let, kar jih je preživela na majeriji. Vsaka njegova stopinja po kuhinji jo je usekala po srcu. Odtrznil je dver ter se skoraj plaho zrinil v hram. Pustila ga je, da je položil klobuk v omaro. Ko je naposled sedel, da bi si slekel pražnje hlače in se mu je izvil skozi stisnjene zobe boleči vzdih, ga je vprašala z mrtvim glasom:

»Kaj je?«

Brada mu je zadrhtela. Vlekel je nogo iz hlačnice, toda bil je preslab, da bi se lahko slekel. Roke so mu omahnile na stol in sklonil je glavo.

»Razdelili bodo.«

Mrtvaško tišino je motila samo ura za vrati, ki je veselo poskakovala. Čez čas pa se je Nanika stresla. Široko razprte oči so ji zasijale v začudenju.

»A nam majerije niso vzeli?«

»Danes so samo popisali in določili, kaj bo razdeljeno.«

Pri peči se je začul skok in žena je bila v hipu pri njem.

»Kako popisali?... Kaj so popisali?... Zakaj mi nisi tega takoj povedal? Pustiš človeka, da bi se posušil od žalosti!«

Bila je pripravljena na to, da se bo vrnil z vestjo, da so zdaj ob majerijo, zato ni hotela z njim v šolo. Če jim je še niso vzeli, je bilo še zmerom nekaj upanja. Prilila mu je svoje žgoče vere in bilo ji je, ko da se otresa spon.

»Kaj tiščiš vame!... Razdelili bodo in amen... Ta prekleta reforma. Pustili bi nam naj, kakor smo dobili od gospoda... Je to kakšna pravica, jemati človeku, kar je njegovo!«

»Kaj so popisali, no?«

Tiščala je vanj, da se je začel sredi izbe obračati. Zazdela se mu je sitna in bedasta s tem svojim naglim spreminjanjem. Odsunil jo je z roko.

»Vse, ki so zaprosili za zemljo.«

»Tudi nas?«

Prikimal je. Stopil je k oknu ter pogledal na cesto. Od kovačnice navzgor je prihajala gruča vrhovcev. Sredi med njimi je rumenela visoko dvignjena Čušovčina ruta.

Nanika se igra v naročju s prsti. Teža desetih let ji drsi z mišic v tla, da čuti, kako lahka postaja. Misli ji objemajo majerijo. Kakor na najdenega otroka gleda nanjo in vsakemu koščku ogona se smehlja. Ustavi se ob možu, ga dobrikajoče se sune v ramo in mrmra:

»Samo da niso vzeli ... Če so nas popisali, imamo tudi mi pravico zahtevati. Kdaj pa bodo delili?«

»Ne vem!« se je je nataknjeno otresal.

»Takrat pojdeva oba,« je rekla pridušeno, kot da preti.

Vrhovci so se na cesti srečali s Košarico, ki se je bila utrnila od svojega hrama.

»No?« se je posmehnila in drobna lica so se ji zgrbančila. »Katera je dobila Požegarjevo kmetijo?«

Kata je z gibom rok zaustavila gručo. Gibčni nos ji je hudomušno zmigoval, ko je premišljevala, kaj naj reče, naposled pa je vrgla iz sebe v razposajeni prizvok ovite besede:

»Danes so nas samo popisali, kakor krave, in nam navrgli potne liste. Šele s temi bomo prišle na sejem.«

»Nisi videla, da smo dobili odbor? Tega imaš zdaj namesto zemlje!« je hlastnila Kumpovca.

Kati se je obraz razlezel.

»Tako je bilo, vidiš! Prišli smo tja, kar nas je živih in mrtvih. Šola je bila polna ljudi. Kdor bi hotel vsem ustreči, bi moral razdeliti dve fari. Ljudje so zahtevali to in ono, pri mizi pa so sedeli tisti fičfiriči z okraja. Zabodeno so gledali na ljudi in pisali, pisali ... ‚Razdelimo brž, moja baba že težko čaka, kaj ji bom prinesel v hlačnicah!' zakriči Kocuvan, tisti

pri mizi pa pravi: ‚Danes bomo popisali takšne, ki bi radi kaj imeli, in odbor bomo postavili.' Pa popiši, hudiča prekletega, in postavi odbor, da bo sam požrl, kar bi morali dobiti mi! Potlej sem vprašala, naj povedo, čigava zemlja bo razdeljena. Suhi Cafuta iz Brezovjaka pa me je zafrknil: ‚Tista v Pesnici za tretjim ovinkom.' Za tretjim ovinkom, ha-ha-ha!... Nazadnje pa so nas popisali: Tako in tako, kdo in kaj si, kaj imaš in ne vem kaj še vse. Do nagega, razumeš! Tvoj pa se ni mogel priglasiti, ker imata preveč grunta. Tudi Kumpa niso hoteli zapisati. Drugi pa imamo potni list. Zdaj nas mora presejati še odbor.«

Nanika je potegnila moža od okna. V eni sapi je zavrtala vanj:

»Kdo pa je v odboru?«

Nerad ji je našteval imena, naposled je pomolčal in pristavil, kot da ga je sram:

»Tudi mene so porinili tja.«

Obesila se mu je okrog vratu. Ruta ji je zdrknila z glave in drgnila ga je po obrazu z razkuštranimi lasmi.

»Pa sem se tako bala!« je predla in ni vedel, joče, ali pa se smeje.

Potlej sta do večera sedela za pečjo. Njun pomenek je bil včasih oster, včasih pa ga je ona obrnila v noroglavost. Tunek je bil kakor klada. Vse njeno dokazovanje, da je agrarna reforma popolnoma pravična, če bo priznala zemljo njima, je bilo bob ob steno. Če jim je danes niso vzeli, je bilo še zmerom upanje, da jo dobijo. Nevoljno je tiščala v moža. Odriva, kar je ona z obema rokama poprijemala, zakaj v njem je nestanovitna kri hlapca. Vsi iz njegovega rodu so bili nemara za hlapce, zato se ni že z mlekom napil želje po lastni zemlji kakor ona. Včasih se ji zazdi, da se je predrugačil, ujame korak z njo. Ko pa je odločilni trenutek, se oglasi v njem hlapčevski pomislek in glavo jame vleči nazaj kakor vol iz jarma.

Ne s pretnjami ne z dobrikanjem ga ne more premakniti, čeravno mu z vso zgovornostjo dokazuje, kakšna strašna nesreča bo, če pojdeta z majerije zdaj, ko sta že skoraj obnemogla. On odvrača glavo od nje, umika oči in nosi na obrazu tisto bojazen pred drugimi ljudmi, ki jo je že tolikokrat preklela.

»Izstopil bom iz odbora. Ti z okraja so me butnili vanj, kakor tele v stajo,« zapreti in Nanika vidi, da misli zares.

Od ogorčenja je vzdrhtela, ko je videla, kako mlahav postaja on, odbornik, mogočen mož, ki ji zdaj lahko vrže majerijo v naročje, vso, ne pa samo hram in kak ogon za nameček, kakor se je sprva nadejala. Komaj nekaj dni je tega, kar je vihral z njo po vrhu, ko sta mislila, da morata ubraniti majerijo pred delitvijo, zdaj, ko pa ima v rokah moč, da lahko odloči o nji, se je pa ustrašil, da ne bi storil komu krivice, ali koga užalil. ‚Pravičnik prekleti!' Nemirno je iskala po spominu, kaj naj mu reče, kako ga naj pridobi; naposled pa se ji je zazdelo, da je našla.

»Vidiš!« je hlastnila, ko je na šipah zamirala zadnja svetloba dneva. »Otroci rastejo. Lizika ... Sam dobro veš, kako se je to leto potegnila ... Že do zdaj jim ni šlo kdo ve kako dobro, a streho nad glavo so imeli. Zdaj, ko bi jim lahko priskrbel nekaj zanesljivejšega, da jim ne bo treba hoditi po tujih bajtah, kot sva morala midva, pa te spet lovi tista tvoja bojazljivost. Kaj si se oprijel tega, naj majerija ostane gospodova, kot lapuh pasjega repa? Reforma ni pravična, praviš? Pa bo kaj drugače, če boš odstopil in bomo ostali praznih rok? Otroke boš pognal po svetu in ljudje se ti bodo smejali. To bo vse.«

Ko je začutila, da mu je s svojim govorjenjem segla do živega, je odrinila njegovo glavo. Otroke je ljubil. Storil bi zanje, kar je le mogel.

Iz kuhinje se je oglasilo Lizikino petje. Pripravljala je večerjo prašičem in se predajala hrepenečim

besedam stare ljubezenske pesmi. Nanika je začudeno dvignila veke. Nekaj se ji je posvetilo v glavi. Že večkrat se ji je zazdelo, da je opazila pod njenim oknom stopinje. Fanta sta se podila po dvorišču ter se na vsa usta smejala.

Tunek je nekajkrat težko vzdihnil. Lizikino petje in smeh fantov je bilo kakor olje na plamenček, ki ga je bila Nanika zanetila v njem. Vzravnal se je in odšel ven. Dolgo je stal na stopnicah ter opazoval Liziko, kako lahkotno je vihrala mimo njega s težkimi škafi. Njeno mlado telo z mehko oblikovanimi udi mu je vzbujalo radost in ponos. Ustavil jo je in skoraj zgrda vprašal:

»Bi ti bilo težko, če bi morala iz tega hrama?«

Dvignila je koleno, naslonila nanj škaf in videl je, kako ji je tesnoba prestrelila oči.

»Saj sem tu doma, za božjo voljo!«

Odšel je v izbo. Žena je sedela za pečjo. Naslonil se je s komolci na tople pečnice. Ni ga hotela pogledati, toda slišala je, kako težko je zadihal. Naposled pa se je izluščilo iz njega:

»Veš, zastran otrok pa je res tako... Nekaj jim morava pripraviti.«

Polagoma se je vzpela k njemu. Objela mu je glavo, se naslonila nanj ter zašepetala, da jo je komaj razumel:

»Vidiš, tega sem čakala vse življenje... Pomniš, kaj sem ti rekla, ko sva prišla sem: da ne pojdem od tod, dokler ne grem v lastno kočo?... Bodo vsaj otroci v svojem...«

Zmanjkalo ji je besed. Z brado mu je obrnila glavo in, ko se je z razvnetimi ustnicami dotipala do njegovega čela, ga je poljubila z drobnim, sramežljivim poljubom.

V izbo sta vdrla fanta in zahtevala večerjo. Zdrvela je k mizi. Iskra in prizadevna je zmetala žlice na razgrnjeno krušnico ter skočila v kuhinjo. Kmalu pa

se je vrnila. Ustavila se je na pragu, se udarila z dlanmi po kolenih in se na ves glas zasmejala.

»Saj Lizika še ni skuhala večerje!«

Vsi so se zasmejali za njo.

Sivi mrak je temnil okna. V klopotcih pod pristrešjem je škripal veter. Naniki se je zdelo, da se preliva po izbi prečudna svetloba, ki je prekrila vse špranje in vse odrtine po stenah.

IV.

Nanika je stala pri oknu. S krilom je brisala rosno šipo, sklanjala glavo ter gledala ven. Po sadovnjakih je bil razgrnjen droben sneg. Mlajši fant se je vozil na vratniku v starih ničkah, Lizika ga je pa kepala. V hramu je dišalo po sveži peki kruha. Tunek je nekajkrat odtrznil vrata ter potegnil izza trama kakšno orodje. Izba je bila svetla v živi snežni bleščavi. Bila je skrbno očiščena in polna tople domačnosti. Nanika se je obrnila od okna, mahnila z robom krila po stolu, kjer je videla nekaj prahu in šla po izbi z nadihom site naveličanosti na obrazu. Iskala je, kaj bi vzela v roke, da bi ne bila brez dela. Odprla je vrata ter zaklicala v priklet:

»Ti, pojdi delat v hram! Kaj zmrzuješ v kuhinji!«

Slišala je, kako je včasih zamahnil s šibo, ali pa pomomljal, ako mu je počila vitra. Ni se ji odzval in globoko v prsih mu je bila hvaležna, da ni prišel s svojo ropotijo v hram. Odkar so se imeli za gospodarje majerije, so izbo ljubosumno varovali, da bi je s čim ne onečedili. Bila je kakor jaslice pod okrašeno smreko. V vsem svojem življenju Nanika ni našla kdo ve kaj časa za red in snago, te dni pa je obrisala stare svete podobe celo po hrbtni strani.

Zaslišal se je Lizikin krik. Fant je tekel za njo. Spodnesel ji je noge, jo prevrnil v sneg ter ji ga

natlačil za vrat polno prgišče. Bleščeči lasje so se ji usuli izpod rute. Njen polni, igrivi glas je dišal po dozoreli čutnosti. V Naniki je sprožil rahli strah. Tok misli se ji je zaokrenil. Ogrnila si je zbledeli volneni robec in potihoma odšla v dekletovo izbico. Ustavila se je na pragu in se vznemirila, ko jo je obvel vonj po zdravem mladem telesu. Na klopi ob steni so venele jesenske rože. Bakreno rdečkasta postelja je bila stisnjena k oknu, z vzglavjem prav tam, kjer je njeno pazljivo oko že nekajkrat opazilo na podstenjah sledove sumljivih stopinj. Izbica ni bila pospravljena, toda nered v nji je bil nekako ljubek. ‚Mladosti se poda vse!' je pokimala. V nji se je prebujalo nekaj, česar ni mogla prav opredeliti: ali je bila dekletu nevoščljiva mladosti, ali pa jo je objel spomin na njena mlada leta. Obšla je izbico. Tu pa tam je kaj premaknila. Dvignila je podglavnik. Vse, kar je dvignila in na čemer so ji obvisele oči, je kričalo: tu se je razprl dehteči cvet mladega življenja.

Otresla je z glavo in nekako omotična odšla. ‚Zastran Lizike bo treba zdaj popaziti!' se je vsiljivo oglasilo v nji. Ona sicer v svoji mladosti ni imela nikogar, ki bi pazil nanjo, toda takrat je bila mladina drugačna... Kolikokrat je kdo butal v njena vrata, a z vso silo si je tiščala usta, da bi se mu ne odzvala. Zdaj pa je vse noseče, kamor je pogledala. Še Fekonjci, za katero so trdili, da je poteptana kot cesarska cesta, se predpasnik napenja.

Neslišno je zadrsala čez priklet in skočila v hram. Pritisnila je roke na toplo peč. Začutila je potrebo, da bi se malo dlje ustavila pri tem, kar ji je obhod po Lizikini izbici izbrskal iz spomina, toda kriki v sadovnjaku so jo motili. »Da se ne naveličata!« je zamrmrala in pridejala: »Vsaj ona bi lahko nehala, ko ni več otrok.« Vendar jo je nepopustljivi boj mikal. Stopila je k uri in jo navila. Pokajoče drdranje kolesja se je ostro razlilo po tihi izbi. Dvignila je

pogled h kazalcem in odkimala. Brezdelni čas se ji je vlekel kakor jara kača. Ampak ko bo potegnil prvi jug, bo pa treba pljuniti v roke! Tedaj jih bo gnala vse še huje, kakor jih je doslej. Lasten grunt terja še večje ljubezni... In za Liziko bo treba začeti pripravljati doto. V nekaj letih ji jo bodo že iztisnili iz grunta.

Na cesti se je ustavila tuja ženska, potlej pa je zakrmarila proti lesi. Že je bila v prikletu. Pri vratih sta se srečali z Naniko. S ščavniško predrznostjo je šla mimo nje ter nekam preveč domače sedla za peč.

»Malo nam ga je namelo,« je zinila bridko, kakor da bi težko premikala čeljusti.

Nanika je zadrlesknila duri in obšla žensko v polkrogu. Imela je zaprt pogled in nekako prirezan nos.

»Zdaj pa imamo svobodo, ja,« so ji zamevljale ustnice. Previdne oči so se ji naglo sprehajale po Naniki. »Enim je prinesla veselje, drugim pa žalost! Kakor zmerom... Za vse pa ne bo nikoli prav. Ampak, če bo le to tako ostalo!...«

Tihi glas ji je zazvenel hladneje. Zastrti obraz, na katerem ji je vendar vse pritajeno živelo, je Naniko osupnil. Trudila se je, da bi kaj rekla, a zlepljene ustnice se niso dale razkleniti.

»Zdaj bi radi zemljo jemali in kaznovali tiste, ki so bili proti njim. Ako se pa kaj spremeni... Kaj bo pa tedaj?... Račune bo treba polagati.«

Naniko je obšla vrtoglavica. Za vsem tem govorjenjem je slutila nekak namen. Nemir ji je peklil telo. Ženskin zviti pogled je opazil vsak njen gib. Resnično se je vznemirila. Sita zadovoljnost, ki jo je bila še maloprej čutila, se ji je na mah razpršila.

»Kaj pa je?« je bolj zaječala kakor pa spregovorila.

Z gibom roke jo je ženska povabila k sebi. Ubogljivo je sedla in, ko sta staknili glave, ji je zalilo ušesa svareče šepetanje:

»Tu še nič ne veste, seveda, ker ste daleč od meje. Pri nas se pa vsako noč oglasi kdo od onstran. Kaj vse vedo povedati!... Če bo to vse tu na naši strani učakalo Novega leta, bo dolgo. Naši ne morejo vzdržati, če jim je nasproti ves svet. Zato se je treba varovati, kaj človek reče in kaj napravi. Smilijo se mi tisti bedaki, ki jih bodo zdaj znorčali z agrarno zemljo, potlej jo bodo morali pa vračati... Z obrestmi vred! Vreme pa se nam je zdaj kar napravilo,« je pristavila, ko je videla Nanikin presunjeni pogled.

»Ste od daleč?«

Nanika se je bala, da bi ženska pripovedovala še naprej, zato je na silo izdavila svoje vprašanje.

»Ob Muri onstran Radenc imamo svoj svet. On pa je železničar. Kurjač. Daleč potuje.«

»A tako.«

»Ah, skoro bi pozabila, zakaj sem pravzaprav prišla!« Odpela si je volneno jopo in od nekod s trebuha potegnila veliko pismo. »Za njega je menda... Saj je Tunek, ne?«

Nanika je vzela v roke pepelnatosivo pismo, ga dvignila proti oknu ter ga skrbno ogledovala. Ko je prebrala naslov, se ji je spodnja ustnica nekajkrat krčevito zganila. Pobobnala je po peči in zaklicala:

»Ti, pridi v hram!«

Ženska je vstala. Ko je vstopil Tunek, ves zasmeten z odpadki od viter, ga je boječe pozdravila. Zmuznila se je za njim do vrat, tam pa se je svareče oglasila:

»Zastran pisma je bolje, da rečete, da vam ga je prinesel neki študent iz Radgone, ki študira na Dunaju. Če vas bo seveda kdo vprašal. Sami veste, kako je dandanes...«

Obrisal si je roke po kolenih ter prijel pismo rahlo, samo na enem vogalu. Nezaupljivo ga je obračal pred seboj, začudeni obraz pa se mu je počasi daljšal.

Obrnjen v kot, kjer je visel črvivi križ, je vprašal s pridržano sapo:

»Veš, kdo piše?«

»Kaj prida že ni!« se je izmaknila odgovoru.

»Domanjko, glej! Naš gospodar!«

Glas mu je zvenel, kakor da bi mu kdo polagal težki tram na ramena. Vrtelo se mu je pred očmi in moral si jih je obrisati.

V izbo sta planila Lizika in fant. Bila sta mokra in prepotena, vendar pa sta se še med vrati grabila za roke.

»Tiho zdaj, ko vidita, kaj se je zgodilo!« je zapretila Nanika. Ni še poznala vsebine pisma, toda slutila je, da jim ne prinaša nič veselega.

Tunek je najprvo zlogoval pismo na tihem, naposled ga je pa pomolil Liziki:

»Ti preberi! Imaš boljše oči.«

Lizika je stopila sredo izbe. Smejoče oči so ji malomarno obletavale list papirja. Z odporom je brala:

»Menim, da ste vsi srečno preživeli to strašno vojno. Jaz in vsi moji smo jo. Vprašujem Vas, Poharič, kako je zdaj z majerijo? Izvedel sem, da bo tam delila agrarna reforma zemljo tujih državljanov. Vsi Vi veste, da sem jaz avstrijski državljan zato, ker sem bil vse življenje tukaj v službi. Rojen pa sem v Smolinskem vrhu. Tam je moja domovina. Svarim Vas in vse Vaše, da ne bi napravili kakšnega prenagljenega dejanja. Človek je pač bolj nagnjen k slabemu kakor pa k dobremu. Vedite: meni ne more vzeti zemlje nihče. Postavljam Vas za svoje oskrbnika in zastopnika, dragi Poharič! Odgovarjali mi boste za vse, kar bi se mojemu premičnemu ali nepremičnemu premoženju hudega pripetilo. Prilagam Vam pismo. Z njim pojdite takoj v Ljubljano. Minister, kateremu je pismo namenjeno, je moj dober znanec. Kot begunec se je skrival pri meni domala leto dni. On bo napravil vse, da mi premoženja ne bodo pobrali.

Odpravite se takoj v Ljubljano, potlej pa glejte, da mi ohranite majerijo v najlepšem redu. Ko se bodo odprle meje, pridem.

In še nekaj: Pripravite mi kakšnih deset litrov bučnega olja. Ljudje, ki hodijo čez mejo, mi ga bodo prinesli.«

Lizika je zabrisala list po tleh.

»Odpišite mu, naj ga vrag vzame! Rad bi prišel nazaj, da bi spet tiste babe v listnjakih...«

»Molči, smrklja, kaj pa ti veš!« se je zagnala vanjo Nanika. Obrnjena k možu pa je dodala skrušeno:

»Kaj bomo pa zdaj, za boga svetega?!«

Tunek je zašantal po izbi. Zaril si je prste pod vegasti klobuk. Na čelu je čutil takšno toploto, kakor da bi mu glava gorela.

»Zdaj pa imamo grunt!« se je usulo iz njega.

»Jezus Kristus!«

Nanika je od bolečine otresovala z glavo, dokler se ni sesedla za peč. Počasni drget ji je vzgibaval telo.

Mimo bajte je prišla Čušovca. S seboj je vlekla Bračiča, ki se je pijano nagibal naprej. Nanika ju je samo za hip ujela s pogledom in njena groza se je še povečala.

»Da ni mogla kakšna bomba razbiti glave temu nemčurju!«

»Kaj bomo zdaj; kaj bomo zdaj?« je ječala, ne da bi poslušala Liziko. Na mah je prišlo nad njo, kakor strela z jasnega neba, ter ji strlo samozavest, ki jo je še maloprej nosila na perutnicah.

»Zmerom je bilo tako... Revež pač mora ostati revež!«

Tunek je butnil z bokom v mizo, da je ropotaje odletela. Pobral je pismo, ga nekaj časa jezno ogledoval, potlej pa ga je spravil za tram.

»Kaj boš napravil?« se je oglasila Nanika zbito in udano.

»Iti bom moral. Kako si pa hočemo pomagati?!«

V grlu ga je dušilo. V glavi pa se mu je neprestano kazala gospodova podoba: stoji pred njim in jezno miga z osivelo bradico.

»To se pravi, da v naši državi ni vse tako trdno, kot se nam zdi,« se je oglasila Nanika nekoliko živahneje.

Preslišal jo je. Izza svete podobe na stranski steni je jemal z vrvjo povite papirje, jih ogledoval in prebiral.

»Kdaj pojdeš?«

Nanika je vstala. Noge so se ji šibile, ko je šla čez sobo. Pogledala je po cesti navzgor, kjer sta za ovinkom izginila kovač in Kata. »Tudi ta spet nekaj plete!« je pokazala za njo očitajoče.

»Menim, da je najbolje, da se takoj odpravim. Nocoj ponoči pojdem. Opolnoči bom v Ptuju.«

Prikimala je in odšla. V kuhinji se je kmalu zaslišalo rožljanje burkelj, potlej pa se je počasi vlekla čez dvorišče. Zastirala si je oči pred žarkim soncem, ki jo je slepilo.

Tretji dan zjutraj, ko sta bili Nanika in Lizika pri svinjakih, je s podstenj zaklicalo:

»Jezus, oča gredo!«

Škafi so jima zdrknili iz rok. Vsa družina se je zbrala na podstenjah v kratkih sekundah. Gledali so, kako je oče razmetaval s škornji sneg od kovačnice navzgor. Ni hodil, neslo ga je.

»Híti, híti, ti« ga je vzpodbujala Nanika, mahajoč z rokami.

Z dežnikom je opletal okrog sebe in na vso moč vlekel debelo cigaro. Nalašč si jo je bil prižgal, ko je zaokrenil proti vrhu. Toda hodil je preveč počasi. Družina na podstenjah ni strpela in vsi so mu začeli mahati.

Nanika in Lizika sta skočili hkrati k lesi ter butnili druga v drugo.

»Kam gledaš, saj bi mi kmalu nos odtrgala!« je hlastnila Nanika, toda njen glas je bil brez jeze. Proti možu, ki je tedaj prihajal ob plotu, pa je zazvončkljala, kolikor se da ljubeznivo:

»Kaj je?«

»Delili bomo!« se je izprsil. Bahavi glas mu je zvenel polno. Razlil se je daleč po vrhu.

»Kako?« je vztrajala, da bi podaljšala trenutek radosti.

»Majerijo bomo razdelili, ne razumeš?«

Lizika je zaplesala po snegu. Razprostrla je roke ter zaklicala proti Košarici, ki se je prihuljeno vlekla v hram:

»Pa se bo Domanjko pod nosom obrisal!«

Nanika je odvzela možu cekar in dežnik, ga tiščala proti vratom in mrmrala:

»Ti moj bog!... Vendar je še pravica na svetu!«

V.

»Vrni se zdaj, ti pravim!«

»Še to ti imam povedati!«

Približala mu je glavo in njen šepet je tekel kakor neustavljiva vodica. Kadar je dejala kaj posebno pomenljivega, se je prižemala k njemu z boki. Bila je mehka, nežna. Vsa je gorela v želji, da bi jo razumel.

Šla sta čez sadovnjak, da bi se izognila vrhovskih bajt. Mesec še ni vzšel, toda nebo nad Obmurjem je bilo že potreseno s srebrnosivim prahom. Mrzel zrak ju je opajal, kakor dobro vino.

Če bi pa kdo dejal drugače, pa reci tako...«

»Ja, ja!« se je otepaval preobilice vsega, s čemer je hotela preobložiti njegov spomin. Z živimi očmi je gledal čez njeno glavo in zmerom bolj skrajševal korake. Ko je ujel v nosnice vonj po gnoju, hojko-

vini in po dimu, ki je prihajal od Botičkarjevega hrama, se je ustavil.

»Glej, hiša se že vidi!«

Z začudenim pogledom je prebadala temotni zrak in se upirala, ko je dvignil roko, da bi jo obrnil nazaj. Naposled pa se je z vzdihom udala. Preden pa se je pognal naprej, ga je še ujela za rokav.

»Zahtevaj celo majerijo, razumeš!... Ne popusti!«

Otresel se je njenega prijema in se zagnal med gorico navzgor. Vedel je, da žena še zmerom stoji in gleda za njim. Zaslišal je njen bodrilni šepet, razumeti ga pa ni mogel.

Odbor upravičencev do zemlje, ki jo je nameravala razdeliti agrarna reforma, je imel nocoj svojo sejo. Vrh je bil vznemirjen. V vseh bajtah so bile petrolejke visoko privite. Nobena vrata še niso bila zaklenjena.

Poharič je premišljeno vstopil. Odborniki, ki so se bili že zbrali v Botičkarjevi izbi, so se molče ozrli vanj. Pri mizi je sedel kraj okrajnega odposlanca tudi Kump, ki je predstavljal domačo oblast. Sedem ljudi je s težavo krotilo neučakanost. Vsakemu je sijalo z obraza, da bi rad čimprej pograbil le svoje, potlej jo pa odkuril.

Botičkarca je sedela na peči ter molila. Debele jagode rožnega venca so se ji rožljaje trkljale po naročju.

Tunek si je obrisal z vek roso in stopil naprej. V izbi je bilo vroče. Mali gašperček ga je gledal z žarečimi očmi.

»Sem pozen?« je zamrmral, da bi ga tišina ne vznemirjala.

Nihče mu ni odgovoril, le Babosek je zmrdnil proti njemu z nosom, in nekaj odbornikov z drugih vrhov ga je radovedno pogledalo.

Botičkar se je obrnil k oknu in odprl zunanjo lino. Zadah v izbi je izpodjedal življenje trepetajoči

svetilki. Zunaj je nekaj padlo, potlej pa se je zaslišal cepet.

»Preklete babe, že ves večer se vesijo na okna, da bi ujele kakšno besedo!« je zapihal Botičkar in takoj stišal glas. Iz mraka so strmele vanj Čušovčine razsrjene oči. Tista, ki je bila pobegnila, pa se je vračala iz klanca.

Tunek je sedel na rob klopi. Obraz mu je dobil stroge poteze. Vse, kar je imel povedati, se mu je že izoblikovalo v trdno celoto, ki jo je neprestano čutil na jeziku. Vendar ga je pa globoko v prsih črvičil nemir, kakor da bi dvomil, da bo vse to upal izreči. Potegnil je iz žepa ostanek cigare ter si jo prižgal. Zadušljiv dim ga je podkrepil.

»Lahko bi že začeli!« je prasnil od nekod pričakovanja poln glas. Tuneku je napetost pod grlom ohromila bitje srca. Ni se upal ozreti po odbornikih. Zdelo se mu je, da mu piše v očeh, kako je v njem. Ogledoval je svojo cigaro, jo krpal in oblizoval. Papirji na mizi so zašumotali. Bilo je, kakor da bi mu vsak šum prebadal najobčutljivejši živec.

»Najprej bomo razpravljali o cerkveni zemlji,« se je oglasil odposlanec z okraja. Menda je bil vajen takšnega dela, ker je govoril trdo in hladno. »Komu bi dali cerkveno?«

Vsi so molčali. Slišalo se je le mencanje nog in zadržano dihanje. Botičkar, ki je bil predsednik odbora, se je počohal po ozkem vratu.

»Ja, komu bi dali župnikovo zemljo?... To je vprašanje!«

»Ja, komu?« je še nekdo zavzdihnil.

»Država vam daje, zdaj se boste pa vlekli vstran kot vol iz jarma!« se je posmehnil aktivist. S kratkim pogledom, ki je bil oster kot bič, je usekal po vseh ter kresnil z rokami po mizi.

»Ti vzemi, Jakob! Tvojega grunta se drži. Tebi bo najbolj pri roki. Gorički združiš, njivo pa zrigolaš.«

Kumpu so ličnice zardevale, ko je spregovoril. Pogleda pa ni upal dvigniti.

Botičkarjev bledikasti obraz se je skoraj pobelil. Ženska na peči je prenehala rožljati z rožnim vencem. Napeto je čakala, kaj bo mož odgovoril. Na čelu je začutil hladen pot. Obrisal si ga je z rokavom, potlej pa si je šel s prstom okrog tesnega ovratnika na srajci, kakor da bi si hotel zrahljati zanko. Ko je spoznal, da mora odgovoriti, je dejal s prelomljenim glasom:

»Jaz ne morem vzeti!«

»Zakaj ne?«

»Cerkveno bomo težko razdelili,« je zamrmrala odbornica iz Brezovjaka.

»Cerkvenega ne vzamem. Ljudje bi mi posmodili kočo.«

Tunek je porinil prsi naprej. S cigare se mu je utrnil snop isker, ko jo je ugašal na klopi. Da bi presekal zagatnost, je hlastnil:

»Moramo pa vendar določiti, kdo jo bo dobil! Če jo je treba razdeliti, jo pa razdelimo!«

»Ti jo vzemi, pje!«

Botičkar se je vzravnal za mizo in olajšano pogledal po ljudeh. V ženskem krilu na peči so kroglice molka znova zaškrabljale.

Tunek se ni začudil. Strah in groza sta mu kakor ostre grablje grebla po telesu. Čutil je, da se mora braniti.

»Jaz? ... Zakaj pa jaz?«

»Ti nisi od tod. Ljudje ti ne bodo tako zamerili,« se je izmotaval Botičkar.

»In tudi za vrh bo bolje tako,« je dodal Kump.

Tunek je zaprl oči. Mahoma mu je zaživelo v glavi vse, kar mu je naročala žena in kar si je sam stkal, ko je jel računati na majerijo, toda ko je hotel kaj povedati, se mu je jezik prazno premaknil. Dolge trenutke je sedel molče. Pričakoval je, da bo lahko izrekel svojo zahtevo v popolnoma drugačnih okolšči-

nah, zdaj pa je bil pritisnjen v kot. Razklenil je veke in se ozrl naokrog. Vsi so strmeli vanj in čakali njegovega glasu. Kri mu je polagoma zalivala obraz. Čutil jo je. Polzela mu je tja gor po licih in ga pekla pod obrvmi; zdelo se mu je, da mu njena žgalečina dviga tudi lase. Z obema rokama je zaveslal pred seboj, ko da bi lovil ravnotežje.

»Jaz računam na majerijo!«

V pest stisnjena dlan mu je trdo omahnila na klop in ustrašil se je svojih besed.

Pod oknom se je zaslišal ogorčen krik. Botičkar se je vzpel in zatreščil linico. Molk v izbi je motilo samo prasketanje ognja v gašperčku in mlaskanje Botičkarjevih ustnic.

Kump je porinil roke daleč od sebe. Dolgo je žmikal ustnice, preden si je ožel z jezika:

»Celo majerijo?«

Vprašanje je trepetalo po izbi kot očitek. Botičkarju se je obraz razpotegnil, ko se je ozrl na olesenelega Tuneka. Odborniki z ostalih vrhov so krčili obrvi in gledali neprizadeto v strop. Tudi okrajni odposlanec se ni oglasil. Tunek je bil nesposoben, da bi presodil, kako stoji z njegovo zahtevo. Trmasto in noroglavo je pribil:

»Celo majerijo!... Kako pa si mislil?«

»S cerkvenega smo zdaj prišli na Domanjkovo!« se je nekdo posmehnil, toda ugovor je bil preveč slaboten, da bi premaknil pomenek nazaj.

»Kaj pa drugi? Nisi ti sam!«

Iz Kumpovih ust se je razlila povodenj ugovorov. Tunek se je vzpel proti njemu ter ga zaustavil z grozečim obrazom.

»Kaj pa to tebe briga?... Drugi!... Si mar jerob vsemu vrhu ali kaj? Kdo pa je pustil vse svoje moči v tej majeriji, vrh ali jaz?«

Aktivist je dejal pomirjevalno:

»No, v redu. Pohariču tedaj priznamo pravico do majerije?«

Tunek se je počasi sesedal na klop. Naslonil se je na steno ter z vso močjo svojih zob zgrabil za povesmo brk, ki so mu štrlele v usta. Komaj je dušil ječanje, ki mu je sililo iz grla. Zaprl je veke, zakaj zdaj se ni mogel ozreti po ljudeh. Majerija je bila zdaj na previsu. Trepetaje je čakal, kam bo padla.

Kump je usekal z roko po mizi.

»No, dobro! Ampak njivo v Župetincih in gozd v Oseku morajo dobiti drugi!«

»Si za to, Poharič?«

Tuneku so čeljusti drhtele. Stežka se je prebijal z mislimi skozi ozek obroč, ki mu je oklepal možgane, naposled pa je izjecljal:

»Če je vsem tako prav... Jaz sem zadovoljen.«

Iz klanca se je začulo naraščajoče rjovenje, vmes pa je kdaj pa kdaj siknil Katin hujskajoči smeh. Kmalu so na Botičkarjevem oknu zažvenketale šipe. V smolnatem soju svetilke se je prikazal na šipo nalepljeni Bračičev obraz. Sajaste maroge po licih so mu ga delale grozljivo zoprnega. Nekaj trenutkov je mrko gledal v hram, potlej pa je kriknil:

»Hej, agrarniki, hudiči lakomni!... Ste že skuhali svojo prismojeno godljo?«

Ko je zagledal Tuneka, ki se je bil dvignil ter se po volčje sklonil naprej, kakor da kani odvihrati domov, je v njegovem odurnem glasu zatrepetal še večji porog.

»A seveda, majer Tunek je tudi poleg!... Zaskominalo ga je po tuji zemlji... Postal bi rad posestnik... Sami pravi ste se znašli skupaj!... Napolniti hočete svoje piskrčke, a ne veste, da jih ne morete. Od tujega takšni, kot ste vi, ne znajo živeti.«

Umolknil je in se s komolcem otepaval Kate, ki mu je šepetala za hrbtom, nato pa je spet pobobnal po šipi.

»Prekleti hinavci vrhovski, držite se, kakor na pogrebu... Mislite, da vam bo kaj bolje, če boste razgrabili grunte. To, kar vam bom zdaj povedal, si zapišite nekam na hudičevo mater: takrat vam bo dobro, ko ne bo več vaših beračij, raztepenih po teh vrhih. To bo tedaj, ko bodo vsepovsod veliki grunti, takšni, da oko enega samega ne bo pregledalo. Te frete bi vam bilo treba pobrati. Samo lenobo in lakoto pasete na njih. Zložite raje vse skupaj, ne pa da se ližete z agrarno reformo!«

Botičkarca se je kar popeljala po pečnicah. Razprostrla je čez okno staro janko ter zapretila:

»Vrag pijani, kdaj te bo pamet srečala!«

»Zdaj so si razdelili, prekleti!« je planil s podstenj še Katin glas.

Kovačev nos je še nekajkrat zamotovilil po šipi, nato pa so se zaslišale iz klanca njegove stopinje, ki so se oddaljevale. V izbi je bilo tiho. Botičkarca je zasoplo lezla na peč. Poharič se je dvignil in se s tihimi koraki približal oknu. Odgrnil je janko, naslonil dlan nad oči in gledal v temno noč. Srce mu je črvičila čudna bolečina: kakor da bi ga bili zalotili pri nečednem delu. Kovačevih stopinj ni več slišal. Ob slivi v klancu je videl obrise ženskih kril in na čelo potegnjene rute. Čuti, kako sovražno vrtajo vanj razširjene oči. Po vrhu pripojo fantje. Ustavljajo se, prisluškujejo svojim glasovom in se čudijo žarki luči v Botičkarjevem hramu. V zadnji izbi pa že dolgo sloni na križih domača deklinca — komaj šestnajst let ji je — ter jih čaka. Vrh, zemlja in črna noč žive svoje staro življenje. To, kar razjeda odbornike, ne vpliva na zunanji svet. Tunek se zave. S prsti si gre čez čelo, ki je spoteno. Počasi se umika nazaj na svoj prostor in zdi se mu, da ga je obvel rahel krik radosti, ki je šinil izpod tal iz zadnje izbe, kjer se je gotovo naslonil k čakajoči deklinci fant. Čuti, kako ga je kovačev posmeh prizadejal. Ko se je seja nadaljevala,

ni bil več tako vnet in prizadeven kako v začetku.

Bilo je že blizu polnoči, ko je Nanika zaslišala škrtanje lese. Topot moževih korakov na podstenjah je zamajal vso bajto. Planila je od peči. Srce se ji je oglašalo s podivjanimi utripi. Zatipala je na peč po vžigalicah. Ko jih je našla, je prižgala luč. Držeč jo pred seboj, se je postavila v sredo izbe.

Tunek je stopil po strani. Skrival je pred njo obraz in se delal, kakor da se težko giblje. Z brezizraznim glasom je vprašal:

»Zakaj pa še ne spiš?«

Po hrbtu jo je obrizgnilo, kakor da bi jo dosegel curek vode. Položila je luč na peč. Roka ji je obmirovala na robu, kolena pa takisto, kakor da bi ji začela usihati.

»Jezus!« je zamrmrala. Luč se ji je začela preobračati pred očmi in žarka barva plamena se ji je spreminjala v sivo. Začutila je moževo dihanje za svojim hrbtom, takoj nato pa ji je napolnil ušesa njegov trkljajoči se glas:

»Kaj mi boš dala, če sem ti prinesel grunt v pesti?« Porinil ji je peščico pod nos. Ploščati prsti so mu modreli.

Roka ji je zdrsela s peči. Obrnila se je naglo kot podlasica. Iz solz, ki so se ji bile razlezle po vekah, je zastrmelo vanj dvoje brezumnih oči.

»No, kaj mi boš dala?«

Položil ji je roke na ramo ter jo pritegnil k sebi, vso mehko in onemoglo. Odstranil ji je ruto z glave in se ji naslonil z licem na lase. Tresla se je, hlipala in se premetavala med smehom in solzami. Naposled pa se je vzravnala. Vihrajoči koder ga je kar oplazil po obrazu. Odmaknila se je, da bi mu videla v oči, in vprašala s pritajenim strahom:

»So ti dali vse, ali samo kočo?«

»Kam mi hoče samo koča! Grunt sem ti prinesel, da boš vsaj na stara leta zadovoljna.«

Padla mu je na prsi, se ga oklenila z vso močjo ter mu skrila obraz na rami. Poiskala je njegovo roko in mu jo dolgo z vso silo stiskala, potlej pa mu je njena hrapava dlan božajoče zadrsala po nji. Medel zadnji krajec se je vzpenjal nad gozdove in se otožno smejal skozi okno.

Tunek je dolgo pustil, da se je njeno srce raztapljalo v sreči, nato pa se je karajoče oglasil:

»Kaj me božaš kot kakšno teličko! Naj bi kdo pogledal skozi okno!«

Nanika je planila k škropilnici, ki je visela za vrati. Pomočila je vanjo prst, poškropila izbo, potlej pa še moža in sebe. Na široko je odpahnila dveri ter švignila v priklet. Ko je zabobnala po durih v Lizikini izbi, je zaklicala:

»Lizika, slišiš, grunt smo dobili!«

»Moj bog, ne vpitje tako!« se je začulo znotraj, nato pa so se vrata odprla in proti materi so zažarele od sreče razširjene dekletove oči.

Spala Nanika to noč ni. Nepremično je ležala v postelji. Pogled ji je venomer blodil od stropa k oknom, ki jih je luna zapredla s kristalno pajčevino. Mož ob nji je vlekel dreto. Srečna je bila, da je ob nji. Zdelo se ji je, da ji ni bil še nikoli v življenju tako ljub.

Zjutraj, ko se je komaj izmotala iz postelje, sta prišli po vrhu Kumpovca in Čušovca. Ustavili sta se pred plotom. Nanika se je z razpleteno kito potuhnila za okno. Zagledali sta jo in obe v en mah zaregljali:

»Mislite morebiti, da bomo vrhovci res pustili, da boste vse sami požrli! Ne bo povsod samih kimavcev, ki bi v vse privolili.«

Kata se je naslonila na plot in pohitela spakljivo:

»Če ste podkupili tega z okraja, nas vrhovcev ne boste. Takrat, ko bomo vsi skupaj, se bomo drugače pogledali!«

Začutila je Tunekovo dihanje ob sebi.

»Kaj pa je to?« je hlastnila. Ni se mogla znajti. Potlej pa se ji je mahoma zdanilo: »A grunt še ni naš?«

Tunekov pogled ji je zgubljeno begal po obrazu, naposled pa je zamrmral:

»Snoči nam ga je pripoznal odbor, razumeš? Zdaj pa mora biti ta stvar potrjena še na sestanku vseh.«

»Ta stvar!« ga je grenko oponesla. Ko se je obrnila od okna, pa je zavzdihnila:

»A da še ni končano? Saj bo človeka prej pobralo.«

VI.

Če raste trta na takšnem kraju, kot je skrajni notranji del podkvaste krivine Andrenskega vrha, kamor sije sonce domala ves dan, daje tudi ob slabih letinah dobro vino. Resnica, ki jo je Požegar dobro poznal, ga je vendar zdaj znova napolnjevala z zadovoljstvom in ponosom. Vse gorice so mu ležale na najboljših legah. In kako jih je uredil!... Kakor da je izrekel sam sebi pohvalo, je pokimal. Stal je pred mizo, privzdigoval krožico proti luči, ki je trepetala na nizkem tramu, potlej pa pil vino. Pa kaj pil, lizal ga je. Po kapljicah si ga je spuščal na jezik in svetle oči mu je ožarjal tak ogenj, kakor da bi mu gorela vsa kri. Vzel je v roko nalito pollitrsko steklenico ter jo takisto ponesel proti luči. Zlatorumena tekočina je živela pred njegovim pogledom. Milo mu je bilo pri srcu, ko je stresel steklenico in opazoval, kako se je vino zapenilo. Na boku pod grlom mu je zrastla krona kot nevestin venec. Odložil je steklenico ter se sprehodil po izbici. Bila je tesna. Okno je bilo zapahnjeno s polkno. Po svetlih stenah so gospodarili pajki, vendar pa se je počutil v nji nekako tako, kakor da bi se za lepo dobo pomladil. Bil je zadovoljen s seboj in z življenjem. Kar je prijel, mu je uspevalo. V vini-

čarijah si je uredil takšne kotičke, kamor se je lahko včasih zaril. Sleherni mesec je obhodil vse svoje viničarije. To je bilo samo njegovo skrivnostno in skrivno obiskovanje nepoznanih prijateljev. Dajalo je njegovemu delu svež podnet, njegovemu življenju pa posebni čar. Viničarje je ob takšnih prilikah poslal kam na potep, da je bil lahko sam. Tu je premišljal, delal načrte in se veselil.

Nemara je segel že desetič po krožici in z zaprtim očmi užival, ko se mu je slastna kapljica razlivala po jeziku. Taki trenutki so mu bili najbolj pri srcu. Zaškripala pa so vrata ter se počasi odpirala. Oblil ga je zastrt glas, kakor da bi se komu zaletelo od presenečenja.

»Mojduši, a ti si! Pa sem mislil, kak hudič neki je vlomil v Požegarjev oltar. Viničarja sem videl na luščenju v dolini... Zdaj mi ga boš pa postavil na mizo, skopuh prekleti!«

Bračič je z obema rokama zaprl vrata ter se zrinil čez izbo. Zaudarjal je po pijači in po dimu. Strogo je privzdignil obrvi ter opazoval Požegarja, ki je odlagal krožico in se na vso moč trudil, da bi se mu slaba volja ne razlila. In kot da bi njegov prihod terjal pojasnila, je pristavil:

»Iz Brezovjaka prihajam, veš. Hotel sem se izogniti ljube vodice. Po vrhu je malo bolj svetlo.«

Požegar se še ni mogel odločiti, kako ga naj sprejme. Izbrskal je iz spomina čenčo, ki jo je bil ulovil nekoč v gostilni. Upal je, da bo kovača odgnala. Ogorovil ga je s strani, kakor da ga prav ne vidi.

»A si se spet slinil okrog Zefe! Doma te pa baba čaka z večerjo.«

Kovač je samo zamlaskal z jezikom. Roke so se mu v komolcih preganile. Nekje v členkih mu je škrtnilo. Grozeče je pogledal in stegnil vrat.

»Ti, Požegar! Če pa se zdaj ne zgubiš takoj v klet in mi ne postaviš na mizo liter takšnega, kot ga

imaš pred seboj, ti bom napravil takšno svinjarijo, da si boš zapomnil, kdaj si mi pljunil v oči!« Z rokami je sunil proti njemu in pristavil:

»Si baba ali si gospodar, da obiraš človeka?!« Ker se je Požegar obotavljal, je usekal:

»Lepo te prosim, pojdi, hitro pojdi!« Zobje so mu zaškripali, kakor da bi se mu prelomili. Porinil si je kapo na teme. Lasje so se mu razsuli po zbledelem čelu.

Požegar je odšel brez besede. Ko se je vrnil, je kovač še zmerom stal sredi izbe. Srečala sta se s pogledi in kovač je zabrundal:

»Viš, vsak človek ima lahko svoje poštenje. Me razumeš?... Kdor ga nima, ni vreden, da živi. Jaz imam svojo babo... Veš, kaj ti hočem dopovedati? No, da se bova razumela! Čenče pa pusti! Preveč zrel si zanje.«

Sedla sta. Bračič je zavrnil kozarec. Nagnil je steklenico in pil iz nje. Ko so se mu motne oči izmotale izpod vek, je zacmokal začudeno:

»To pa je kapljica, to, mojduši!« In kakor da bi ga kdo usekal po glavi, mu je obraz potemnel, ko je planil:

»Pa so ti menda hoteli pobrati gorice?«

»A, to so ljudje samo govorili. Iz lista napravijo hrast.«

Požegar je odgovarjal nerad in utrujeno. Čakal je, da bi kovač popil in se odpravil.

»Vidiš, kaj znaš napraviti iz goric ti! Pa jo daj vrhovcu, siromaku. V dveh letih bo trs zanič in zasadil jo bo s šmarnico, s to prekleto siromaško pikolo.«

Požegar je hotel odpreti usta, a kovač ga je prehitel. Lopnil je z roko po mizi.

»Kak hudič, misliš, je pogruntal to agrarno reformo? To je ljudem pesek v oči. Vsakega, ki vzame agrarno zemljo, bi bilo treba pošlatati z ožarjenimi kleščami med nogami.«

»Nekateri imajo res preveč...« je zamotovilil Požegar.

Kovač je brcnil v mizo. Steklenice so zažvenketale in toliko, da se niso prevrnile. Planil je pokonci. Obraz se mu je zaničljivo spačil. Zaoral je z rokami pred seboj.

»Nisem vedel, da si tak osel!... Imaš ti preveč?... Tvoj grunt hrani pol vrha. Razdeli jim ga, pa bodo pasli prasce po njem in mogoče bo preživljal le še tri družine. Ne deliti, Požegar, večati je treba grunte!... Vidiš, včasih grem po teh vrhih, postavim spomladi. Vrhovec zeha na podstenjah. Tisto delo na svoji freti opravi kot bi mignil. V hramu pa vrešči baba, ker nima kaj vreči v lonec. Če ga prosiš ti, dela in je sit, če ne, strada. Kako hočeš to rešiti z agrarno reformo, no? — Veš, kaj ti hočem povedati?«

Stopil je k njemu ter mu zadihal prav v obraz.

»Ti si pameten človek, Požegar. Vrhovci verjamejo tvojim besedam. Reci jim, naj si ne razdelijo agrarne zemlje. Naj jo združijo in napravijo iz nje velik grunt. Še svoje frete naj mu priključijo. Tja bodo lahko potlej hodili delat vsi. Vidiš, med vojno sem prepotoval Nemčijo in se razgledal še po Danski. Tam so posestva, pje! Z vlaki odvažajo pridelke z njih. Samo taka reč lahko siromakom pomaga. Kaj mu bo zdaj koristilo nekaj ogonov agrarne zemlje?«

Požegar ga je odrinil. Počehljal se je po glavi. S počasnim utripom vek je zatajil strmenje v očeh ter ga zavrnil s prizanesljivim smehljajem:

»Vidiš, kako neumno govoriš! Malo prej pa si dejal, da bi vrhovci moje gorice uničili. Zdaj bi jim pa rad prepustil kar veliko posestvo. Kdo bi mu pa gospodaril, da bi uspevalo? Gospodar vendar mora biti.«

Čez kovačevo čelo se je razpela globoka guba. Obrnil se je k mizi, nagnil steklenico ter žejno pil.

»Veš kaj, iti bo treba. Jaz bi moral v kleti še nekaj urediti in domov se mi mudi.«

»Čakaj, Lujz!« je planil kovač, ko je videl, da se je začel Požegar pripravljati na odhod. Drgnil si je glavo s kapo, preobračal oči in brezupno lovil raztresene misli. Nekakšna rešitev se mu je včasih zabliskala v možganih, zagrabiti je pa ni mogel. Naposled je zarenčal grobo:

»Misliš, da ste si vi velikaši na pošten način nagrabili zemljo? Daj jo še ti v skupnost!... Vrni jo, ampak vso, ne da bi jo razkosal!«

»Ti je šlo v glavo, kaj? Veš, zdaj pa zares nimam več časa čenčati s teboj.«

Požegar je začel pospravljati steklenice. Snel je svetilko in odvil stenj, da je plamen krmežljavo zaplahutal. Z nogo je sunil stol, kamor je kovač spet sedel; toda ta se ni zganil.

Dveri so znova zaškrtale. Najprej je padla v hram velika Vrbanova noga, za njo pa se je privlekel še on. Smehljal se je. Belkasti obraz, ob katerem sta mu migala kot perači velika uhlja, se mu je napel. Zganil je s praznim rokavom.

»Kričita, da vaju je slišati do mlake!«

Pomežiknil je proti Bračiču ter napravil zasmehljivo šobo.

»Zdaj se ga bo težko iznebiti. Nalizal se ga je,« je odvrnil Požegar. Obstal je pred Vrbanom, toda preden je utegnil izreči, kar je še nameraval, se je Bračič že vzravnal. V dušku je izpil, kar je ostalo v litru. Naveličane oči so mu jezno obletavale Požegarja ter se ustavile na Vrbanu. Počasi je premaknil noge, ko je razkoračen zadrsal proti njemu. Porinil si je kapo na uho in nagnjen s telesom naprej usekal:

»Vrban, ti si največji izkoriščevalec vrhovcev. Toliko da ne orješ z njimi... Ampak kaj praviš k agrarni reformi, k tej cafuti hudičevi?«

Vrban je pokazal podkev rumenih zob in nekako vzradoščen odmahnil z roko.

»Pusti agrarno reformo, kovač! Nam je hvala bogu prizanesla, zato pravimo: ne kliči vraga, da ne pride do praga.«

»A jaz bi vam vseeno pobral, kar imate in dal vaše med vse. To bi bil grunt! Od jutra do večera bi se s paručem ne pripeljal okrog. Potlej pa: tu zdaj garaj, vrhovec. Bolj boš delal, več boš imel. Naj se siromak enkrat nažre, pa boš videl, kak gospodar bo postal iz njega. Zakaj pa imaš ti tako razširjen vamp, tvoj viničar pa je tak, kakor da bi ga z vitro prevezal! Ne pustite ljudem živeti, to je tisto.«

Sline so pršele daleč po izbi in Bračičeve veslajoče roke so jih še odbijale.

»V tebi pa je tako, Lujz, kakor marca na hribu: piha z vseh vetrov, da ne veš, kam bi se potegnil.«

Požegarjev glas je postajal ujedljiv. Kovač je odmajeval z rokami. Ošinil ga je s pomilovalnim pogledom in velel trdo:

»Pojdi v klet! Ti, Vrban, pa sedi!« In ko se Požegar ni ganil, je zagrgral s strašnim začudenjem:

»Piti nama boš vendar dal! Vsak gospodar spoštuje stare navade.« Ujel je Vrbana za roko ter ga prisilil, da je sedel. Segel je po liter, ga zabrisal po mizi in zamomljal, ne da bi pogledal Požegarja, ki se mu je čelo pomračilo:

»Temu krčmarju sem pravil, kako bi bilo v naših krajih, če bi napravili iz agrarne zemlje lepo posestvo, razumeš, grunt za vse vrhovce.«

Kalne kovačeve oči so sijale medlo, kakor zakajena petrolejka. Postajale so vse težje, dokler ni izgubil oblasti nad njimi in dokler se ni samo še s prelomljenimi obrvmi obračal k Vrbanu, nazadnje pa je zatipal z rokami po mizi in butnil z glavo nanje. Oddihuje si, mišice mu postajajo mirnejše, toda v prsih se mu preliva tolikšni nemir, da mu omahljiva

glava sune včasih kvišku, preobrnjene oči tipljejo za nekom nepoznanim in težki jezik mu meče čez nabrekle ustnice nerazumljive besede.

Vrban in Požegar sedeta v posteljo. Na podstenjah zavija maček, kakor da se mu trga drobovina iz telesa, kovačeva glava pa v presledkih odskakuje od škripajoče mize.

Vrban pogleda po Bračiču in se zaupljivo nagne k Požegarju.

»Tisti Zagrebčani so prišli po krompir, zato te iščem po vseh vrhih. Zdaj ga nima pomena dalje skrivati. Cena je v redu. Naložili bi ga ponoči, da ne bo nihče izvohal. Odbor ne verjame, da sva pridelala samo toliko, kot sva javila, zato se mudi, razumeš. Če kaj zasumijo, nama utegnejo nabiti takšno obvezno oddajo, da se bo hrbet zlomil pod njo.«

»Dobro!« je zahlastal Požegar, tedaj sta se pa oba zdrznila, s tako silo je kovačeva glava odskočila od mize. Loveč z rokami ravnotežje, se je poskušal dvigniti, dokler ni spet omahnil na mizo. Njegov samogovor je zdaj postal razumljivejši. Posmehljivo sta mu prisluhnila.

»Jaz pa mislim, da je prišel zdaj tisti čas, ko je treba tako urediti... Vsako politiko vstran... Kaj bodo babe v odborih... Ljudem je treba pokazati pravo pot iz težav... Je mar človek za to na svetu, da samo trpi?... Oblast imate, pa dajte ljudem jesti... Vsega je dovolj za vse... Zakaj pa hočete zdaj slepiti ljudi s to prekleto agrarno reformo?... To ni primerno za tako oblast!... Vsem poberite zemljo in naj bo tako, kakor pravijo, da je najbolj pravično: kamor pogledaš, je vse tvoje in vsakogaršnje...«

Vrbanu so se veke visoko dvignile, ko je obletel Požegarja z vprašujočim pogledom. Pokimala sta si in kakor da bi postalo Vrbanu na mah neprijetno, ker sta poslušala kovačeve blodnje, se je zasmejal.

»Nocoj, vidiš, pa sem storil dobro delo.«

»V temi?«

»V mraku. Šel sem čez Smolinski vrh. Pri Čuših se je hram tresel od plesa. Vriskanje, smeh, pje, kakor da bi vse ponorelo. Kata menda slavi agrarno reformo... Ustavljam se okrog vogalov, da bi kaj videl, naenkrat pa zaslišim za hruško šepet: ne, pa ah in oh, kakor da bi se nekdo s težavo nekoga otepal. Sklonim se in se splazim bliže. In veš kaj je bilo tam?... Botičkar pritiska Grobo Lujziko k hruški in se peni od zgovornosti. Ona vzdihuje, nazadnje pa vendar privoli, da jo odpelje v listnjak. ‚Čakaj, svetnik!' mislim in kar zanese me za hramom k Botičkarci. Sedi na peči in moli. ‚Pojdi,' je pravim, ‚v Čušovčin listnjak in reši starega, da se mu kaj ne naplete!' Ko bi videl, kako naglo je bila pri vratih! Očenaš je spotoma zagnala na posteljo babici v roke. Ko sem prišel do gornje viničarije, sem zaslišal vrišč. Bilo je ko da bi se mačke spopadle. Koj nato jo je pribrisala Lujzika iz gorice. Iz hramu se čuje pokašljevanje njenega bolnega moža, vmes pa vekanje otroka. Pod češnjo je obstala in si stisnila obe peščici na prsi. ‚Odkod pa te je s tako silo prineslo?' vprašam. In ko bi jo ti slišal, kako zaskrbljen glas je napravila, ko mi je odgovorila: »Zastran njegove bolezni sem v skrbeh, pa sem skočila k Bračičevi babi, ki pozna vseh sort čaje.« Po čaje je šla, razumeš!... »Dobila pa jih nisi?« sem se posmehnil in pogledala me je s tako nedolžnim obrazom. Pognal sem se po vrhu. Preklete babe, vidiš!... Oženi se z moškim, ki so ga same hlače zaradi dela, potlej pa jo morajo drugi tolažiti. To nocoj ni bilo prvič. Sem že slišal šepetati ljudi.«

»Vojna je bila, kaj hočeš,« je Požegar zamišljeno zamrmral.

Bračičevo grgranje se je ves čas mešalo z Vrbanovim pripovedovanjem, naposled pa je umolknil in se vzdramil. Bilo je, kakor da bi se pijanost potuhnila v njem. Povsem trezno je pogledal naokrog. Lovil se

je za stol, potlej pa se je vzravnal. Odrinil je liter in začudeno strmel v Vrbanove bridko nakremžene ustnice. S prsti si je šel na čelo ter si ga dolgo drgnil. Počasi je zadrsal k vratom, od koder je z neskončnim zaničevanjem sunil s komolci tja, kjer sta sedela Požegar in Vrban. Zavzdihnil je, kakor da bi ga obvel stud:

»Pri takšnih hudičih sem pil?«

Planil je ven in se trudil, da bi zadušil v sebi očitke. Ni se mogel spomniti, kaj ga je premotilo, da je prestopil ta prag. V kovačnici ni hotel delati takšnim, kot sta ta dva v izbi, in tudi piti ni hotel z njimi, zdaj pa jima je pridigal celo o agrarni reformi... Bilo mu je, da bi si razpraskal kožo na obrazu. Nasršen ko vrag je skočil na sep, izruval kol in kriknil proti viničariji:

»Vina imaš polne kleti, vrag, viničarji pa si prosijo kruh pri vrhovcih. Srca nimate, prasci!« Odvrgel je kol in zdrvel v dolino.

Pri jarku se je hotel pognati čez brv, a se je zadel s prsmi v Pohariča. Odmaknil se je od njega.

»Kaj pa te nosi po tej dolini?!«

Tunek je bil ves mehak od notranjega zadovoljstva, ki se mu je predajal po poti, zato je pohitel:

»Bil sem pri Stramičkah. Teličko prodajajo, razumeš! Ko bo zastran majerije do kraja urejeno, bom moral kupiti še eno živinče. Zemlja bo zdaj terjala še več gnoja.«

Kovač je strupeno zasopel vanj:

»Tak si kot vsi!... Samo žrli bi!... Pohodili bi drug drugega, da bi lahko nagrabili več zase... Misliš, da bi bil ti kaj boljši kot je Vrban, če bi imel njegov grunt?... Mogoče še slabši. Ne veš, po kakšni poti bi moral hoditi siromak!« Mahoma pa se mu je sklonil k obrazu in dejal toplo: »Veš kaj, pusti agrarno zemljo!... Vsi jo pustite, razumeš!... Združimo se in zahtevajmo, naj napravi oblast iz tega veliko po-

sestvo. Tam raste za siromaka kruh! Če bi šel kam po svetu, bi videl, kako tako posestvo rodi!«

Tunek se mu je začel izvijati. Spoznal je, da Bračičevo govorjenje ni navadno brbranje pijanca. Sila, s katero je govoril, ga je splašila. Začutil je, kako trdno se ga Bračičeve roke oklepajo. Uprl se mu je v prsi.

»Kaj se vmešavaš v to, Lujz!... Ti si kovač. Kaj pa ti razumeš...«

Na vrat ga je zadel udarec s pestjo. Sklonil se je, odbil s komolcem drug udarec in skočil naprej. Kovač je zahropel:

»Ampak, če te zdaj dobim v kremplje, pa bom napravil iz tebe agrarno reformo!«

Skočil je naprej, a se je spotaknil in zadrsalo se mu je po zmrzali. Nekaj časa je lovil ravnotežje, potlej pa je telebnil na tla. Ril je s prsti po snegu in grgral:

»Vam bom že dal tujo zemljo, lakomneži!... Pa taki oblasti tudi, ki jo pusti kosati!«

Tunek je v zadregi mendral sneg. Kovačevo čvekanje se mu je zdelo bedasto. Obrnil se je, da bi šel. Ko pa je zaslišal, kako je kovač zasmrčal, se mu je previdno približal. Ležal je pred njim z brado v snegu in z razkrečenimi nogami. Poklical ga je, toda ni se mu oglasil. Poskušal ga je zbuditi, a se mu ni posrečilo. Brez uspeha ga je poskušal dvigniti. Položil ga je nazaj na pot ter se obupano oziral naokrog. Dolina je bila tiha. Nekje daleč je ukala sova, bajte pa ni bilo nikjer nobene. Če ga pusti in gre, bo križ čez kovača... Nekaj mu je prišepetavalo, naj napravi tako.. Odkimal je. Potegnil si je z dlanjo čez presenečene oči ter si z vsemi močmi natovoril Bračiča na hrbet. Upehan ga je privlekel do prve bajte. Ko ga je zagrebel na gumnu v seno, ga ni strpelo, da bi ga ne sunil pod brado.

Domov se je privlekel ves prepoten. Ko je legel k ženi in ji povedal, kaj sta imela s kovačem, se je nakremžila.

»Pusti ga! To je zgubljena duša ... Je pač kovač ... Kaj on ve, kaj zemlja človeku pomeni! On ima kovačnico. Vzemi mu jo, pa boš videl, kaj bo z njim.«

VII.

Zimski čas je tekel, kakor da bi mu ne bilo mogoče dogledati konca. Odkar se je bila Poharičeva Lizika že pred Novim letom vrnila z luščenja pri Kumpu, se vrgla za mizo in zahlipala: »Na poti smo jim kot stekli psi!« je bil stik med vrhom in njimi povsem pretrgan. Kakor izobčenci so posedali doma in zastirali okna. Nihče jih ni obiskal. Celo tiste stopinje pod Lizikinim oknom so izostale in nemara je zavoljo tega padla na njene oči takšna senca. Zdaj je zvečer zaman čakala znanega glasu in veselega vriskanja.

Nanika je presedela domala vse dni v izbi. Z neukročeno trmo je gledala skozi okno v dolgočasni zimski svet in se vsak dan močneje zavedala, kako globoko so se njena stopala zarinila v rahlo zemljo majerije. Napredla si je bila toliko načrtov ter premozgala tistega za svoj poslednji boj za zemljo že od vseh strani. Toda še in še se ga je lotevala in ga dopolnjevala. Vendar pa je bilo to samo kaplja v morje v teh dolgočasnih dneh. Vrh je plesal; vrh se je veselil. Razlita pijača je zaudarjala vse do njene bajte, se ji je včasih dozdevalo. Iskala je novega in novega dela, da bi se raztresla. Poskusila je celo brati. S podstrešja je prinesla zaprašeno knjigo, toda ni prišla niti čez eno stran in že jo je vtaknila za tram. Za vso njeno navidezno mirnostjo in nepriza-detostjo je neprestano tlel nemir. Lica so se ji stanjšala, oči pa kakor da bi ji močneje gorele od nepre-

stane čuječnosti, da bi je kdo ne ukanil za zemljo. Ako je prišel Tunek v hram in zamrmral: »Pri Lodnarjih so menda danes klali. Slišal sem cviljenje,« ga je ostro zavrnila: »Treba ti je poslušati, kaj po vrhu delajo!« Čim bolj se je približeval odločilni sestanek, kjer ji bodo zemljo dokončno dali ali pa vzeli, tišja je postajala. V kodru ob ušesu so se ji zablestele sive niti kakor rani sneg. Postala je zamerljiva. V vsem je videla namigovanje, kakor da bi se vobče ne dalo meniti o drugem kot o nji in o njeni zemlji.

Februar se je privlekel z neskončno težavo. Po vrhu so se pripravljali na pustne prireditve. Za nedeljo po pozni maši je bil napovedan sestanek agrarnih upravičencev.

Nanika se je tisto jutro oblekla v najboljšo obleko. Ogledovala se je v ogledalu, si popravljala ruto in čas ji je minil kakor blisk. Ni vedela, kaj naj prime v roke in kaj naj pove Liziki, ko je odhajala. K cerkvi je šla čez sadovnjak in med goricami, da bi ne srečevala ljudi. Odločnost, ki jo je čutila v sebi do tega dne, jo je pustila na cedilu. Postajala je zmerom bolj zmedena in bilo ji je, kakor da si več ne zaupa.

Jutro je bilo sveže in sončno. Ko je prišla iz gorice, je brcnila v šop belih papirnatih rož. Morale so pasti s prs pijanemu svatu. Spomnila se je, da so v predpustu svatbe... To leto je šlo mimo nje vse; ni prav vedela, kaj se godi. Še tega ni vedela, kdo se je oženil. Obšla jo je misel, ali je vredno živeti tako odljudno in samotarsko. Z vseh cest se je slišalo govorjenje. Od vsepovsod so se dvigali proti cerkvi ljudje. Spoznala je, da se jih boji.

Po maši se je Nanika med prvimi izmuznila iz cerkve. V šoli, kjer bi moral biti sestanek, se je zrinila v kot velikega razreda. Srce ji je brezupno naglo utripalo. Obšla jo je takšna tesnoba, da se je morala nasloniti na steno.

Zborovalci so prihajali. Pripirala je oči ter izpod trepalnic gledala, kako naglo se razred polni. Prišli so ljudje z vseh vrhov: starke in starci, matere z otroki, vrhovci s svojimi ženami, in vsak, kdor je prestopil prag v razredu, je nosil v očeh upanje. Kljub temu, da je bilo že večkrat razglašeno, katero zemljo bo agrarna reforma delila, so bili prišepetavajoči glasovi po vrhih in po vaseh preveč vztrajni, da bi ljudje ne verjeli njim. Pričakovali so presenečenja. V poslednjem hipu bodo šele povedali, kaj bodo pravzaprav delili. Pričakovali so nekak usodni preokret vsega. Nanika je razsodila, da se bo težavno boriti v morju tega pohlepa za takšno posestvo, kakršno je bilo Domanjkovo, in to je njen zamirajoči pogum še huje skrhalo.

V razredu je zadišalo po žganju. Kdaj pa kdaj se je kakšna ženska obrnila na stran ter nagnila k ustom stekleničko. Postajalo je glasneje. Iz začetne togosti so se izluščili prvi obrisi razgibanosti. Z več strani je prasnil smeh, zadušen v pesti.

Pri mizi spredaj v kotu je sedelo nekaj ljudi z okraja. Te tihe ljudi je Nanika tolikokrat obletela s pogledom, polnim upanja. S strani se je nagibal nad mizo Botičkar. Razgrinjal je šop papirjev ter jih odrival od sebe. Razvodenela barva njegovega obraza se je zdaj spreminjala v zelenkasto. Z zobmi se je grabil za vztrepetavajoče ustnice in vlekel predolgi vrat med ovratnik tesnega suknjiča. Nekajkrat je nemirno pogledal po zborovalcih. Naniko je blesk njegovih oči vselej znova preplašil. Čutila je neiskrenost za tem njegovim nemirom. Nekdo pred njo je zašepetal, kažoč nanj:

»Ga vidiš, kako lisičje gleda! Lepega predsednika so nam postavili! Menda se boji, da ne bo dobil najboljšega grižljaja zase.«

»Ta ga zmerom dobi. Tudi pri Nemcih ga je imel,« se je zaslišalo potuhnjeno.

Ženske so se zbirale v razredu v gruče. Okrog Čušovce se je zgrnil Smolinski vrh. Sklanjala je glavo k svoji gruči, mežikala proti Naniki in se smejala. Bilo je kakor da stoji na občutljivih vzmeteh.

Pri peči so stali vrhovci iz Smolinc: Kump, Čuš, Košar, Kocuvan, Žampa in drugi. Prišli so takšni, ki so imeli pravico do agrarne zemlje, in takšni, ki so pričakovali, da se bo kaj zapletlo in jo tudi utegnejo dobiti. Nekoliko stran od peči so se postavili tisti, ki so bili proti delitvi: Bračičevi znanci, Vrbanov, Kovačečev, Peklarjev in Požegarjev viničar ter nekaj hlapcev in dekel. Dalje so bile skupine z drugih vrhov. Tu je bilo zdaj utesnjeno vse tisto, kar se je več mesecev balo in upalo, kar je hrepenelo in zavračalo, preklinjalo in se veselilo. Od vseh, ki se jim je agrarna reforma zadrla v meso kot strupen trn, je manjkal samo Bračič. Tu je bil zdaj sejem razpoloženja, razstava src in zamorjene človečnosti, ki se je, siromašna in lačna, umaknila pohlepu, ali pa je zavoljo postelje v hlevu zatajila svoje resnično prepričanje in izpovedovala, kar ji je bilo naročeno.

Nanika je blodila s praznim pogledom po premikajočih se glavah in vse tesneje ji je postajalo pri srcu. Otopevala je. Predramila se je šele, ko je razparal zakajeni zrak osoren krik:

»Pustimo vse, ljudje, in pojdimo domov! Naj ostane po starem! Tisto je najpravičnejše!«

Protest jo je prestrašil. Pozabila je na posmehljive oči iz Čušovčine skupine in vztrepetala.

»Le razdelimo!... Ti moj bog!«

Možje pri mizi so se še zmerom pogovarjali, kakor da se ne morejo zediniti. Botičkar se je zaganjal z glavo naprej, dokler ni sedel. Užaljeni obraz se mu je raztegnil. Potlej so se začeli utrinjati bodrilni klici z vseh strani. Moški sredi med onimi z okraja je vstal. Razgledal se je po razredu, ustavil oči na razžarjenih Čušovčinih licih in vprašal:

»Smo zdaj vsi?«

Čušovci je pogled zasijal, ko je zapela s takšnim glasom, da so ženske okrog nje potegnile glave v robce:

»S Polanjšč tisti niso mogli priti!« — Tam je bilo pokopališče. —

»Se želi še kdo priglasiti? Ali mislite, da je bila storjena komu kakšna krivica?«

Smeh v razredu je utihnil; šepet se je polegel. Starec iz Brezovjaka si je potegnil klobuk z glave. Po resnem glasu človeka pri mizi, ki je spraševal, so vsi spoznali, da je zdaj prišel usodni trenutek. Nihče ni premaknil glave. Sleherni obraz se je napel. Naniko je zazeblo po kosteh. Bilo ji je kakor takrat, ko je poklekovala k spovednici. Vse v nji je tonilo v nekako pravljičnost. Hotela je misliti, a ni mogla. Hotela se je nečesa spomniti, toda bilo je, kakor da se je v nji vse raztajalo.

Med Smolinci se je dvignil na prste Cigula in usekal z zadirčnim glasom:

»Začnimo brž!... Rad bi že vedel, s katerimi njivami me je odbor počastil.«

Njegov vzklik je presekal svečani molk. Starec iz Brezovjaka si je počasi posajal klobuk na drobno glavo in se presenečeno oziral naokrog.

Nad vzravnanimi glavami se je razpočil Čušovčin smeh. Porinila si je ruto s čela in vrgla roke v zrak.

»Počastil... Prav imaš, pje!... Počastil te je s kakšnim grmovjem.«

»Domanjkovo mlako boš dobil!«

»Jarek pod mlinom v Požegarjevi grabi!«

»Ha-ha-ha!«

V razredu je bilo mahoma vse v ognju. Skoraj vsak človek je dodal kakšno pripombo. Nekje je zavekal otrok in mati mu je jezno tiščala dlan na usta. Pljusk ljudi je butnil semtertja in stisnil Naniko ob steno. Začudeno je gledala noroglavo veselje, ki ga je sprožilo samo nekaj besed. Šla si je z dlanjo po

čelu. Izpod rute so se ji utrinjale drobne kapljice znoja ter se ji kradoma spuščale na oči. Skoraj zgubljeno je pogledala mokro dlan in po kosteh jo je mrazilo. Zazdelo se ji je, da je že pol stoletja ujeta med te štiri stene, kjer ji razjeda grlo zadah po žganju in po tobaku. Postajala je zmerom bolj brez volje. Ni želela, da bi brž začeli deliti, vobče ni bila sposobna, da bi še kaj želela.

»Ženske, mir, da bomo lahko nadaljevali!« je nekdo karajoče planil.

»Samo začnite, pa nam boste zavezali veslice!«

Čušovca je bila razigrana in iznajdljiva. K vsaki stvari je vedela pritakniti kaj, kar jo je napravilo veselo. Ljudje z okraja so se ozirali vanjo in ji mežikali. Naniki to ni ušlo neopaženo. Vsak Katin klic jo je stresel; blestenje njene vesele nravi se ji je zazdelo nevarno. Zdaj se Kata ni več ozirala po nji; na mah ji je postala brez pomena.

Naniki je privrelo iz podzavesti, kar je nekoč vedela slabega o tej ženski, ki je bila ta trenutek največji nasprotnik uresničitve njenih želja. Mladi sta se bili srečali in že od prvega tipanja z očmi sta čutili, da druga drugi nista preveč po volji. Potlej je bilo ves čas nekako tako: kar je bilo Naniki pri srcu, na to je Kata stopila s svojo krepko nogo. Tako je bilo tedaj, ko je hodil za njo tisti želar iz Brezovjaka. Obljubljal ji je poroko, toda Kata ji ga je odvrnila. Potem ji je odžrla Sinka, vdovca z lepo hišo. Prišepnila mu je, da se vlači s Kumpom. Ali je bila zares česa kriva, ako se je Kump včasih priplazil za njo v hlev, ko je molzla? Držal je kravo za rep, nji pa polnil ušesa z nekakimi istorijami o svoji ženi, ki je ni imel rad. Dokler se ni poročila, je Kata vedela za vsako njeno stopinjo in za vsakega moškega, ki se je motal okrog nje. Potlej pa je prišlo tisto zastran Čuša. Nekoč spomladi ga je Kata pripeljala na majniško veselico. Ko je vrtela svoj mlin z nekom drugim,

je pobrisal iz gostilne. Iskala ga je ter ga našla pod Nanikinim oknom. Pa sta bila menda celo na oklicih ... Zaradi tega je bilo med njima dolgo strupeno sovraštvo. Še marsikaj je vedela o nji, toda zdaj ji je strah zožil spomin. Če bi lahko vse to razgrnila pred te ljudi, bi Kata dobila drugačne oči!

Moški za mizo, ki je še zmerom stal, si je dvignil h kratkovidnim očem šop papirjev. Ko je prečital prva imena, je v razredu vse utihnilo.

Na vrsti je bila meniška zemlja. Sami dobri vinogradi z dvema gosposkima zidanicama in s tremi viničarijami. Posestvo so zdaj razdelili viničarjem, ki so bili doslej v meniških bajtah.

Mlajši Botičkar, Cik in Ujsek, ki so stali do zdaj vsak zase, so se spogledali. Začeli so se prerivati med ljudmi. Ko se se naposled našli, so obstali, in prvi hip je bilo videti, da se bodo objeli, potlej pa je potegnil vsak svoj klobuk z glave in odšli so k mizi.

Vrbanov viničar se je vzpel na prste in zagrgral:

»O Jezus Kristus!«

»Je tako prav? Odbor je tako predlagal. Ste vsi za to?« je vprašal moški z okraja, kažoč z brado viničarje, ki so se postavili razoglavi pred mizo.

»Ah, seveda je prav! Kdo bo pa tiščal na tisti vrh. Tam so sami tatje.«

Kumpovca je kremžila obraz in omalovažujoče sekala z razredčenimi vekami. Nekaj žensk okrog nje je prikimalo.

»Devetnajst hišnih številk in dvajset tatov... Ha-ha!«

»O, prekleto!... Kakor na Kukavi.«

»Dajte jim! Vsi smo za to... Tam je strmina, da si prerežeš trebuh, če na vrhu padeš.«

Gazdečka je privzdignila ramena in si popravljala z dlanjo lase za ruto, ki ji je uhajala na teme. Njen topi obraz se je lomil v smehu.

»Ti bi si ga že, ko rada piješ.«

»Grunta pa vendar še nisem zapila, kot si ga ti. Misliš, da te nisem spoznala po glasu? Grdo krakaš! Kot kavrač na gnoju.«

Gazdečka se je od studa stresla in dodala, da so slišale samo ženske okrog nje:

»Te niso zastonj vtaknili takrat v luknjo, cigan leni!«

»Tiho, molčite, da bomo lahko nadaljevali! Če boste vsakega oblajale, babe, bomo do cvetne nedelje tu.«

Botičkar se je dvignil ter poskušal napraviti mir. Od nekod je strupeno usekalo:

»Bi že rad požrl, kar si skuhal, predsednik?«

Otrdel je, kakor da bi ga kdo polil z vodo. Še veke so mu prenehale sekati. Porinil si je roke v žep in šele čez čas zamolklo vprašal:

»Kaj sem skuhal, no?«

»E, kar si sam hotel... Kdo pa tega še ne ve!«

Robati smeh se je pretakal po razredu. Ljudje so privoščljivo prikimavali. Botičkarjev obraz je menjaval barve.

Izpod nog prihajajoči kriki so se polegli šele, ko so začeli nadaljevati z delitvijo. Na vrsti je bila cerkvena zemlja. Zborovalci so utihnili in se potuhnili. Ženske so si brisale nosove. Njihovo divje smrkanje je zaglušilo govornikov glas.

»A ne mara nihče tega gruntiča?« je vprašal človek za mizo ter si od strani prižigal cigareto.

Nanika se je bila počasi dvigala iz polsna. S čela si je brisala hladen pot. V glavi se ji je zasvitalo. Zdaj je že lahko pregledala tisto župnikovo viničarijo, ki so jo bili poleti pokrili z opeko in jo vso popravili. Pod njo je bil vinograd s sadovnjakom in lepo njivo. Srečen bo, kdor jo bo dobil, je pomislila, toda stresel jo je srh. Tedaj ji je nekdo zaklical prav pri ušesu:

»Farovški kuharici jo dajte! Ta jo bo hitro zapila.«

»Organistu, pje! Še danes bi jo zastavil pri Požegarju.«

Kumpovčina glava se je dvignila nad druge. Sunila si je ruto nazaj in ponudila tja, kjer so stali moški:

»Cigula jo naj vzame! Ta ne veruje v nič.«

»Zepek, ti jo vzemi! Viničarija je lepa. Zemlje je šest plugov. Samo gorice je za pet polovnjakov. Streha nad glavo ti je že začela razpadati, Vrban pa pravi, da je ne bo več popravljal.«

Botičkar se je sklonil tja, kjer je stala Groba Lujzika s svojim možem. Bila je hladna kakor led in trša od cerkvenega praga. Iz po strani nagnjene glave je strmelo v Botičkarja samo eno oko, drugo pa se je tiščalo pod ognjeno črno veko. Ne da bi se hladna mirnost njenega obraza le za drobec spremenila, je siknila:

»Nama tiščite cerkveno, kar je pa kaj vrednega, si dal drugim.«

»Komu?«

»Vrban je svoje bajte vedno popravljal in jih bo tudi še, tako ti povem.«

Drobni Lujzikin mož je togotno strmel k mizi. Žila na čelu se mu je napela. Samo malo bi ga kdo sunil od zadaj, in planil bi ter udaril.

»Dokler jih bo lahko... Kaj pa, če ga bodo vendar pošlatali!«

Babosek je pomenljivo pogledal viničarja in obvisel z očmi na njem. Ta pa je pomilovalno pihnil:

»Kaj boste vi koga šlatali! Kdo pa ste?«

»Niste slišali, kako lep je gruntič?« je vprašal eden tistih z okraja.

Lujzika si je strgala roke s prsi. Rožnati obraz ji je podrhteval, grobe oči so ji potemnele. Kriknila je, kakor da koga odbija od sebe:

»V cerkvenem ne bi hotela biti za ves svet, to povem pred vsemi.«

»Midva sva zadovoljna v Vrbanovem. Prišla sva le, da bi videla, koliko pokvarjencev je v naši fari,« je odbrusil njen mož. Mišice na čeljustih so mu še vedno divjale. V suknjič na prsih si je brisal prepotene dlani in s strani pogledoval ženo.

»Pa jo dajte meni, če je nihče ne mara!«

Med odborniki se je vzravnal Babosek. Prezgodaj ostareli obraz z ostrimi gubami se mu je zapredel z rahlo zaskrbljenostjo, ko je s toplimi očmi pogledal po ljudeh.

Ženske so zavreščale. Od nekod je priletela zlobna psovka, ki so jo še dopolnjevali. Bilo je, kakor da bi kdo razparal sršenje gnezdo.

Babosek je sklonil glavo in zamižal. Ko je nekdo plaho vzkliknil: »Ta jo je pa zares zaslužil!« je živahno raztegnil razredčene veke. Mustači so se mu prilepili na lica in nekako hvaležno je potipal:

»Tedaj menite, da jo lahko vzamem?«

»Kako pa, da danes ni Bračiča?« se je nekdo spomnil. Hrup v razredu se je umirjal. Kumpovca je obračala glavo in iskala, komu naj odgovori; naposled pa je vrgla med ljudi:

»Napil se je do mrtvega, pa leži pri Čušu.«

»Ta bo še sodni dan pijan presmrčal!«

V razred je planilo nekaj zapoznelih ljudi z oddaljenih vrhov. Prinesli so seboj hlad in vonj po snegu. Dim pod stropom se je grmadil v plavajoče megle. Ljudje so opazovali nove prišlece. Kump se je prerival proti vratom in Čušovca ga je okliknila z visokim glasom:

»Kam pa, Zep?«

Zborovalci so zavohali šalo in se zganili. Kump si je porinil klobuk z zelenim trakom nazaj in zakrožil z roko pred seboj.

»Če bi rada vedela, pojdi z menoj!«

»Si bil že na tešče v kleti, da te je tako kmalu prijelo.«

»Ho-ho-ho!... Ha-ha-ha!«

Razred se je stresel od smeha. Še celo tisti, ki so pravkar prišli, so se lovili za nosove.

»Zdaj pa pride na vrsto Domanjkova majerija!«

Tunek, ki je sedel na klopi med odborniki, se je premaknil, kakor da bi začutil pod nogami žerjavico. Povešeni obraz se mu je krčevito zganil. Potipal si je žepe, potlej pa je nekam trudno vrgel roke na kolena.

Naniko je oblila rdečica. Kri jo je zapekla tja gor do las in hitro si je potegnila ruto na oči. Megleni oblak, migajoče glave ljudi, žarka svetloba na oknih, ki jo je barva snega delala sinjo, vse se je pomešalo pred njo in se zavrtelo. Krčevito se je stisnila za senca, kjer jo je kljuvalo. Morala se je nasloniti na steno, takšna slabost jo je obšla. Ponesla si je predpasnik na obraz in se obrisala. Obdrgnila si je kožo na čeljusti in začutila, da se ji zavest vrača.

Ženske okrog nje so se razmikale. V razredu je vse utihnilo. Smolinci so si pomežikovali. Kump se je poganjal od vrat in kimal ženskam okrog Čušovce, ki so si jele močneje zavezovati rute. Nanika ni videla ničesar, toda nastali mir, pomešan z vzdihi in premikanjem, ji je naznanjal bližajoči se vihar. Drhteč po vsem telesu je poslušala, kako je nekdo spregovoril počasi, tehtajoč vsako besedo:

»Majerijo, razen gozda in njive v Župetincih, naj dobi sedanji majer...«

»To ni pravično! Tega ne pustimo!«

Čušovci je obraz mrknil. Vesele oči so ji potemnele. Krepka, naprej štrleča brada ji je migala tudi tedaj, ko ni več govorila. Dvignila se je na prste in tresla pred seboj v pesti stisnjene roke.

»Ne delite pravično! Na to ne moremo pristati,« je planil za njo še mož. Senčnik na sivi kapi se mu je postavil nad čelom pokonci. Ženske okrog Kate so

zapihale, moški, med katere se je spet zrinil Kump, so mrmrali. Vrhovci od drugod so se razmaknili.

»Kako to?«

Aktivist z očali se je sklonil naprej, kakor da bi hotel z ostrim pogledom presekati prerekanje.

»Hram dajte, komur hočete. Grunt pa je treba razdeliti.«

Kata je stopila korak naprej in se s komolci otresla žensk, ki so ji prišepetavale. Beli nos ji je na koncu rdel.

»Kako razdeliti? Saj ga vendar delimo!« se je posmehnil aktivist.

Kata je nekaj trenutkov tehtala odgovor. Obrnila je pogled skozi okno, kjer je nekaj otrok vleklo prevelike sani in odvrnila zmedeno:

»Vsem, kar nas je v Smolinskem vrhu, je grunt na roko, zato hočemo vsak nekaj dobiti.«

»Ne pa kakor hočete vi!... To je krivično!« je hlastnila čez Čušovčino ramo Kumpovca.

Botičkar je naglo vstal, pošepnil k mizi nekaj besed in dvignil roko.

»Ti imaš svoje, zato ne misli, da boš še kaj dobila. Sama nevoščljivost govori iz tebe.«

»Oglasil si se, predsednik, seveda!« je namesto nje planila Kata. »Tebe si bomo zapomnili.«

»Vidiš, kako zabodeno gleda! Misli, da ga bosta Pohariča od zdaj napajala z jabolčnico, zato je popustil.«

Botičkar se je nagnil naprej, kakor da bi ga kaj treščilo po križu.

»Kocuvanjica, ti pa pometaj raje pred svojim pragom!«

»Ko pa je pred tvojim preveč smeti, pje!«

Zborovalci so se začeli prerivati. Med ženskami se je zaslišal šepet. Od nekod je priletel vzpodbuden krik, nekje pa so začeli godrnjati. Aktivist je vprašal:

»Ima kdo kaj proti Poharičema ali kako?«

občine LENART

Kata je umikala oči in sklanjala obraz. Potuhnila se je med ženske, kmalu pa je siknila:

»Zakaj pa komu drugemu ne date? Saj nista samo ta dva potrebna.«

»Tujca sta med nami. Prišleka.«

»Vsakemu dajte nekaj, tako bo najbolje.«

Aktivist je razširil roke in se posmehnil.

»Za vse bo še dovolj zemlje. Kaj se bojite!«

»Po smrti na pokopališču, se mi zdi.«

Kata se je spet odrinila od svoje skupine. Oči so ji postale še trše, ko je pretipala z njimi pri mizi sedeče. Objestno je vrgla v zrak:

»Zakaj prav tema dvema vse tiščite? Kaj smo pa mi? Kočo in sadovnjak jima dajte v božjem imenu, navrzite jima še kakšno njivico na meniškem ali na cerkvenem, če ne gre drugače, ostalo pa razdelite. Dovolj jima bo za teh nekaj let, kar sta tu.«

Naniko je usekalo po srcu. V trenutku jo je obletelo vse, kar je bila na majeriji grenkega doživela in zbrala se je. Užaljenost, da pomanjšujejo njeno trpljenje, ji je vrnila zavest in moč. Odbila se je od stene, treščila z nogo po tleh in zaječala hripavo:

»Če nam hoče država grunt dati, kaj tedaj nasprotuješ ti, Kata! Ti si v svojem. Ne veš, koliko človek v tuji hiši pretrpi.«

Vzpeli sta se druga proti drugi in bilo je, kakor da se Čušovci vse telo širi in veča, ko je gledala v zaripli Nanikin obraz. Zamahnila je z glavo, s telesom in z rokami.

»Ne pustimo, pa amen! Z vrha pojdite, tako bo najbolje!«

Od mize se je oglasil spravljivi glas aktivista:

»Povejte, čemu nasprotujete, da bi dobila zemljo Pohariča? Ali veste, koliko sta napravila za partizane? Ko ste se vsi po vrhu tresli, smo dobili tam, kar smo hoteli. Čušovca, pomnite, kako so vam partizani nameravali rekvirirati meso, ko ste klali prašiča? To je

bilo komaj nekaj tednov pred osvoboditvijo. Takrat sem bil tudi jaz med njimi. Toliko vam povem, da se bomo razumeli.«

Nanika ni razumela ničesar. Pogum ji je narekoval samo to, da mora zdaj obraniti ves grunt, tako jim bo poplačala ponižanje. Zdelo se ji je, da so jo vrhovci do kraja oblatili. Mahajoč z rokami proti mizi, je zaklicala:

»Prej so bili za Nemce, zdaj pa hočejo biti prvi!«

»Kaj boš to zastran Nemcev! Kakor da sta bila vidva svetnika,« ji je oponesel Kump.

Skoraj zdivjala je, s tako ihto je odgovorila:

»Vsi ste bili za Nemce!... Hočete da povem tu pred vsemi, kaj ste govorili?« Ozrla se je na Kumpa in dejala tiše: »Zep, tebe ne mislim, da boš vedel.«

Kata je upadla. Pomešala se je med ženske, njena rumena ruta je nekje globoko med njimi migljala, kakor izgubljena. Ko se je znova vzravnala, je imela nekam blag obraz. Odrinila je Kumpovco ter stopila korak proti Naniki.

»Njivo pod mojo gorico mi odstopita, ono pa imejta, če ni drugače!«

»Meni pa njivo pri cesti!« se je oglasila Gazdečka.

Nanika je obmirovala. Poslušala je zahteve žensk z na stran nagnjeno glavo. Jeza, ki je še zmerom plala v nji, ji je nerada zginjala z obraza. Ko je izrekla svojo zahtevo še Kocuvanjica in je videla, da ji ni ostalo kaj prida več od gole bajte, se ji je jeza znova z vso silo razdivjala. Zadrgnjeno, kakor da bi ji prihajal glas iz stisnjenega sapnika, je zapiskala:

»Zakaj ste taki? Nisva dovolj trpela, ali kaj vam je?«

Čušovca jo je opljusknila z zasmehom.

»Izjoči se, pa bo bolje!«

»Kaj bi kosali zemljo, dajmo jima jo, da bo konec! Kdo v vrhu pa je trpel več kot ta dva.«

Med Smolinci je zamigljal proti mizi s klobukom Žampa. Velika siva glava z gostimi lasmi se mu je potresavala, kakor da bi z njo razbijal trdoglavost okrog sebe.

»Imata naj, seveda!« je pohitel Botičkar

Lisičji Cigulov obraz se je dobrohotno zasmejal, ko ga je izmotal izmed Smolincev in zagrmel:

»Pustimo jima, seveda!«

Kata je pobledela in se umaknila. Zamahnila je z rokami proti mizi in krotila jezik, ki ji je hotel razriniti čeljusti. Še je bilo v nji toliko trme, da je očitajoče pogledala Gazdečko, ko je dala svoj glas za Pohariča, potlej pa se je skljućila in nekako omagana obmirovala med ženskami.

Naniki je padala neskončna teža z ramen. Otresavala je pleča. Ni se veselila, čutila je samo, da je zmagala. Po razredu je šel tih šepet, videla je vase obrnjene oči, razširjene od priznanja ali pa od nevoščljivosti. Svetloba, prav takšna, kot se je razlivala skozi okno v razred, ji je začela osvetljevati srce. Iskala je z očmi moža. Tedaj je otrpnila. Nad ljudmi je vztrepetal od jeze skrotovičen glas:

»Majerija naj se razdeli, to zahtevamo!«

Nanika se je obrnila z vsem telesom. Moški so se razmaknili in iz zakajenega zraka so ji zasrepele naproti široko razprte oči stare Lodnarce. Ptičja glava se ji je sovražno pozibavala. Postavila je eno nogo naprej, kakor da čaka, kdaj se bo kdo zaletel vanjo. Z razkrečenimi prsti se je lovila na posušenih prsih za bluzo in mlela z izpahnjenim jezikom. Njen dobri, ponižni obraz je bil ves drugačen: trd, spačen, brez izrazitih črt, zrinjen v eno samo steklo kepo. Sprva je menila, da se starka šali. Ko pa jo je prebliskniła s pogledom, se je stresla in zadihala:

»Vi, Franca?!«

Potlej pa se je zavrtela k mizi. Tisto lepo, kar se ji je ravnokar porajalo v srcu, je bilo na mah zabri-

sano. Gledala je togotno in se vsa krčila v grabežljivi strasti. Zdaj njen glas ni bil več plašen, marveč togoten. Nekako spodneslo jo je, ko je razprla usta.

»Tej ne dam koščka svoje zemlje! Še to, ki jo ima, obdeluje, da se bogu smili. To so marterniki živine in zemlje. Moža ima hudobnega ko vrag.«

Lodnarci so se siveče obrvi naježile. Kakor mačka pred skokom je krčila hrbet in otepavala okrog sebe s koščenimi rokami. Sive oči, ki so ji ob straneh požoltele od trpljenja in od joka, ji je napolnilo ogorčenje. Premišljeno in tako, kakor da bi dajala odgovor na dlani, je pihnila:

»Nanika, prekleta potuhnjenka, tega ti ne bom pozabila!«

»Zato zdaj lajate vame, ko sem vam tolikokrat dala streho in skledo, kadar ste pobegnili pred možem.«

Nanika je ni gledala, vendar pa se ji je obraz privoščljivo raztegnil, ko se je nekaj žensk zasmejalo. Iskala je po spominu, s čem bi se je še otresla. Prsti so ji od nemira poplesovali po dlaneh, ki jih je še zmerom dvigala pred seboj.

Lodnarca je planila živahneje:

»Odslužila sem ti, kar sem ti požrla. Kaj prida mi pa nisi imela dati.«

Nanika je kriknila, tako ostra se ji je zazdela žalitev. Ni doumela, kaj je prignalo sosedo do take laži. Večkrat so tiščali vrata, da Lodnar ni mogel vlomiti, ko se je skrila pri njih. Zmajala je z glavo, se obrnila in pogledala Lodnarco s strmečim pogledom. Samo rahlo ji je oponesla:

»Z jezikom, seveda!«

Stara se je vzravnala. Tanka, predrta lica so se ji napela. Z dlanjo si je popravila pod ruto pramen las in ustavljala drgetanje brade. Glas se ji je iskril od opravljivosti, ko ji je vrgla v obraz:

»Da ti ne bom začela jaz oponašati! Več vem o tebi, kakor misliš!«

Nanika je prvi trenutek otrpnila. Po hrbtu ji je zagomazelo in trajalo je celo večnost, da je lahko preletela, kaj tišči stara za vztrepetavajočimi ustnicami. Zmignila je z rameni, pogledala aktivista z brezupno nemočjo, toda na klopi, kjer je sedel Tunek, je zabobnelo. Žareč v obraz se je pognal pokonci. Noge so mu trepetale. Povešeni brki so se mu naježili, ko si je s topotanjem nog utrjeval tla pod seboj. Klobuk mu je kar odletel z glave in razmršeni lasje so se mu postavili pokonci. S surovim glasom je zakričal:

»Tiho, sakrament!«

Nekaj ljudi se je zasmejalo. Tunek se je togotno ozrl tja. Ustavil je poblaznele oči na ženi in bilo je, kakor da se nista spoznala. Kump je jezno razrinil ljudi in zamrmral:

»Je tukaj kakšno babje zborovanje ali kaj!«

Tuneku so roke počasi omahnile.

»Saj res, Zep! Moških danes niti do besede ne pustijo,« je nekdo zapiskal z drobnim glasom.

Lodnarca, nekoliko zmedena zaradi spačenega Tunekovega obraza, je jela upadati. Ugašajoči srd pa jo je vrgel še enkrat pokonci. Zabingljala je s telesom in vzkliknila:

»Tiho ti pa ne bom!... Tebi ne, Poharič. Tudi ti nisi...«

Tunek je ponorelo razvrgel roke in zagrgral:

»Boste tiho, takoj!«

Ženska se je z iztreznjenimi očmi zastrmela vanj. Zaripli obraz mu je dobival modrikasto barvo. Izpahnjene oči, ki so mu še malo prej gorele z divjim ognjem, so mu temnele. Stisnil si je dlani na glavo ter si zaril prste v lase. Obraz mu je preklal obup. Zdajci pa je priprl oči in zaječal s tihim, usahlim glasom:

»Pa razdelite, če hočete!«

Padel je na klop. S komolci se je oprl na kolena in si pokril obraz.

»Ne delite, tovariši, ne delite!... Kaj ti je, za božjo voljo!«

Nanika se je zamajala. Vzdrhtela je kakor ustreljena žival in nekaj trenutkov gledala moža z nedoumljivim začudenjem. Bolečina, jeza, strah, obtožba, vse se ji je na obrazu razlilo v strašen obup, ki ji je poglobil ostre črte. Vrgla si je roke na prsi, jih sklenila in znova zaprosila omedlevajoče:

»Ne delite, za boga svetega!«

Od nekod je udaril karajoč moški glas:

»Dajte jima!... Kaj trpinčite žensko!«

Ljudje so mu začeli pritrjevati; nastal je nemir.

Nanika se je mukoma obračala. Pogledala je po razredu, tedaj pa so se jeli utrinjati glasovi z vseh strani. Med Župetinci je nekdo siknil: »Saj bi izrezali človeku srce in gledali, kako umira! Prekleti Smolinci!« Nikogar ni videla, le rahlo olajšanje jo je jelo napolnjevati. Pogled ji je obtičal na možu. Strt, pomendran je sedel na klopi; hropel je in se tresel. Spet se je izkazal. Nikoli ni mogel vzdržati v boju. To je imel nemara zares v krvi. Izbil ji je grunt iz rok, ko je že mislila, da ga je držala. Zdaj je ostala sama. Obraz se ji je napel. Znova se je hotela pognati, da reši, kar se bo dalo.

Miza je zabobnela in zaslišal se je odločen glas aktivista:

»Dovolj je tega prerekanja! Majerijo dobita Pohariča... Menim, da sta je vredna. Ste za to?«

»Končajte že! Sta si jo že tu zaslužila!« so zaropotali po razredu.

Tunek si je polagoma trgal dlani z obraza. Zamorjeni plamen v njegovih očeh je rahlo zagoreval. Počasi je vstajal. Brisal si je oči in neverno mežikal v pozlačeno okno, kakor da bi se vzdramil iz omedlevice.

Nanika je zakrilila po zraku z rokami. Kakor spodkošena pšenica je padla na tla. Posinjele ustnice so se ji krčevito stisnile.

Ženske so odskočile. Nekdo je prestrašeno kriknil. Tunek je bil pri nji v treh skokih in pokleknil. Zgrabil jo je, si jo potegnil v naročje ter ji začel drgniti senca. Z besnim sovraštvom je pihnil proti ljudem: »Ste hudiči ali kaj!« Nikoli še ni pomislil, da bi utegnila umreti, zato je ves otrpel čakal, se bo zavedla ali ne. Odprla je veke. Njene obrnjene oči so nekaj trenutkov nedoločno tipale po njegovem obrazu. Ko ga je spoznala, je privzdignila kota ust. Z vso silo jo je stisnil k sebi, kakor da bi ne bilo nikogar okrog njiju. Kmalu se je zavedla. Nekoliko osramočeno je pogledala po razredu, nato pa se je naslonila možu na ramo. Nagnila se mu je k ušesu in vprašala:

»Ne vem, se mi je sanjalo ali ne... Je majerija res naša?«

»Zares.«

Zaprla je oči. Čez obraz ji je zletel krč, potlej pa je razširila veke ter se na ves glas zasmejala. Ni se ozrla po ljudeh. Bila je preveč srečna, da bi lahko vzdržala vsiljive poglede. Poiskala je Tunekovo roko in zaprosila:

»Domov pojdiva, ti!«

Poharič je neodločno zmignil z rameni. Ko pa je slišal, da so začeli deliti drugo zemljo, se je dvignil in odšla sta.

VIII.

Pred cerkvijo sta stala v zavetju stare kaplanije Požegar in visok mladenič nedoločene starosti. Pomenek jima je vztrajno tekel. Čeravno sta se nameravala že večkrat raziti, ju je novi razgovor spet zadržal. Požegar je bil pozoren, ko je poslušal, govoril

pa je takisto, kakor da bi si vlekel trn iz grla. Mladi človek pa je bil nekako otajan: vse je vrelo iz njega, kakor spomladi iz jarkov.

»Boš ostal zdaj doma? Grunt bo potreboval gospodarja. Oče je močno omagal,« je spraševal Požegar, že prenasičen vsega, kar je slišal.

Na mladeničevem mrzlem obrazu je zatrepetal bled nasmeh. Ena stran ustnic se mu je dvignila, v tisto gubo pa se je zvila takšna zaničljivost, da je Požegar utihnil.

»Nisem se boril za to, da bi zdaj leto in dan stal do gležnjev v gnoju,« je odbrusil fant domišljavo.

Požegar ga je opazoval izpod spuščenih trepalnic. Zganil je z rameni.

»Nekaj bo pa treba početi.«

Mladenič je potrkal s cigareto po bleščeči cigaretnici.

»Kje na okraju se bo že našlo kako mesto zame. Bom že kaj izvrtal.«

Okrog cerkve sta zavila Pohariča. Ko sta zagledala ona dva pri kaplaniji, sta se hotela potegniti nazaj. Naniki je stisnil srce trpek občutek. Potegnila je Tuneka za rokav ter mu z očmi pokazala, naj bi zavila za cerkvijo domov, a Požegar ju je že opazil.

»Viš ju, Poharičeva dva!... Šele zdaj od maše?«

Šli so drug proti drugemu. Naniko je vprašanje zaščemelo, zakaj dobro je vedel, kje sta bila. Napravila se je, ko da bi preslišala, kaj je dejal, a Tunek je nekam bahavo zinil:

»Po opravkih sva bila.«

Prišli so skupaj. Tuji mladenič jima je zviška pomolil roko.

Nanika je mršila obraz, zdajci pa se ji je raztegnil in se ji pomračil. Izdrla je prste iz mladeničeve potne dlani in si jih na skrivaj obrisala na prsih pod volnenim robcem.

»Ga ne poznata? Kričmanov je; sin. Do zdaj je bil pri vojakih, prej pa je bil partizan. Šele zdaj so ga spustili.«

Požegar se je trudil, da bi povedal o njem vse, kar je vedel.

»A, kaj me ne bi poznala! Saj sta bila v naši viničariji,« ga je mladenič mrzlo zavrnil.

Nanika ga ni mogla več pogledati v obraz. Spomnila se je tistega večera pred osvoboditvijo in dveh Nemcev, ki ju je pokončal v grabi, ker ju ni hotel peljati dalje. Za korak se je umaknila od njega. Njegov osorni nastop, mrzle oči in zavest važnosti so jo odbijali.

»Prehodil sem lep del sveta. Še poba so me pobrali in odvlekli, leta pa seveda tečejo,« je odvrnil na Tunekovo zmajevanje z glavo. Potlej pa je vprašal pozorno:

»Saj vidva sta imela tudi deklinco?... Kaj ji je bilo že ime?...« Ker se ni mogel spomniti, je odmahnil z roko. »Ko so me odpeljali, je menda hodila še v šolo. Bila je živa. Pomnim jo. Kaj pa je z njo?«

Nanika je gledala v tla in zabadala konico čevlja v sneg. Za nič bi mu ne mogla povedati besede o dekletu. Tunek pa je zamomljal:

»Oh, otroci počasi cimijo! Koliko je treba, preden so ti v pomoč!«

»Sta bila v šoli?«

Požegar je z vprašanjem razsekal zadrego, ki je nastajala. Zvit plamenček mu je obliznil oči. Doumel je izmikajoče se Poharičevo mrmranje in Nanikin nemir.

»Bila sva, kajpada,« se mu je Nanika hitro odzvala.

»In?«

»Dobila sva vse.«

Tunek se mu je zazrl v obraz. Ni se mogel premagati, da bi se ne pobahal.

Požegar se je obrnil h Kričmanu, ki je vlekel ledeni pogled po valovitih, v sneg zakopanih gričkih in po svetli gladini jezer podobnih dolinah. Z glavo je pokazal proti Smolinskemu vrhu:

»Majerijo sta pravkar dobila. Agrarna jima jo je dala.«

Kričmanu so se ustnice razprle. Pomilovalno ju je obletel s konico oči.

»Lepega vraga sta dobila! Mislita, da vama bo zdaj kaj bolje!«

Nanika se je obesila možu za rokav ter ga potegnila naprej. To srečanje ji je razlilo po prsih nekaj nelepega. Ko sta bila sama, se je ustavila in zašepetala možu:

»Moram se izkašljati. Tako mi je, ko da bi me dušilo.«

Dolgo je trajalo, da se je izsopla, potlej pa se je zasmejala na vsa usta. Zopet je začutila, kako jo je napolnjevala sreča, ki jo je bila zagrnila že v razredu.

Odšla sta po zaledeneli cesti, samo na vrhu zasmeteni z razhojenim snegom. Naniki so lica še zmerom gorela. Visela je možu z roko na rami, kakor pred davnimi leti, ko jo je peljal po svatbi v njuno viničarijo. Gibčne noge so ji s petami odbijale snop kril, ki so se premetavala okrog nje. Hodila je mladostno in iskro. Zaželela si je, da bi koga srečala. Zdaj bi ju naj srečali vrhovci! Pogledala bi jim naravnost v oči. Naposled je postala neodvisna; nihče ji ne more nič. Obstala je in zašepetala:

»Lepšega dneva pa še nisem učakala v življenju!«

Tunek je prikimal ter jo potegnil naprej.

Šla sta mimo kovačnice. Vanju se je zastrmel zbledeli in pomečkani Bračičev obraz. Hotel je odpreti vrata, toda porinil si je kapo na oči in zamrčal:

»Prekleti hudič, a je že spet nedelja!« Izdrl je ključ iz vrat in se spustil med njivami navzdol.

Prišla sta do hrama. Stene bajte so se rožnato bleščalo. Zlato klasje koruze, ki je visela vzdolž vsega kapa, je sonce oblivalo z zamorjenim žarom. Na ledenih svečah, ki so visele s slamnate strehe, so poskušale oživeti plahe kapljice vode, a niso se še prav nagrbančile, že so oledenele. Iz dimnika na dolgi sedlasti strehi se je kadilo. Njegova zardela kapa je bahavo sedela na slemenu. Na pragu je čepela mačka ter ju čakala. Kot lok usločen hrbet ji je štrlel ostro kvišku. Tunek je naslonil roko na leso, odprl je pa ni. Oba z ženo sta pasla oči na bajti, kakor da jo vidita zdaj prvič Šele ko je mačka zamijavkala, sta odtrznila leso in stopila na podstenja. Ni se jima dalo iti v hram.

Nanika je odšla po podstenjah okrog hiše. Otipavala je zrahljane stene, trkala s prsti po okenskih okvirjih ter vrtala z nohtom v črvivo podporno soho, ki je stala spredaj pri vogalu. S podoken se je zastrmela v sadovnjak, potlej pa še naprej, kjer se je pod upadlo odejo snega risala dolga vrsta ogonov na njenih njivah. Nasmehnila se je, ko jo je zazibal omamljivi občutek, da je zdaj vsemu temu gospodar.

Šla je nazaj k vratom, kjer je stal Tunek. Pogledal jo je in toliko, da ni razmaknil ust. Svež, mladosten, dober ženin obraz mu je strmel nasproti in takisto, kakor da bi ga vabil, naj ga pobože. S prsmi se je naslonila nanj in zamrmrala:

»Glej, pa sva le učakala, da je to najino!«

Utrujeno ji je vrgel:

»Ah, kaj bi to! Samo moje in moje. Človek ne sme biti tako zagledan v svoje. Saj si videla, kakšni lahko postanejo ljudje.«

Ni ga poslušala. Šla je s pogledom po njegovem kosmatem obrazu, kjer so leta zapustila težke sledove, in senca otožnosti se ji je spustila v razžarjene oči.

»Zdaj bi bilo lepo živeti, ko je človek zares srečen!« se je iztrgalo iz nje. Bila je prepričana, da

razume, kaj mu je hotela povedati, on pa se je vedel, kakor da bi jo odrival.

»Ko bi bili le zdravi... Grunt ti ne pomaga nič, če ni zdravja.«

Zresnila se je. S polovico telesa se je obrnila od njega.

»Na svojem delaš, četudi si na pol mrtev. Se ti ne zdi?«

Zmotile so ju ženske, ki so privihrale od kovačnice. Hotela sta se umakniti, toda bile so že pri plotu. Kata je odsunila leso z nogo. Z Naniko sta se ujeli s pogledi in Čušovca je hlastnila:

»Pridi sem, ti!«

Nanika je pridrževala sapo. Zbala se je, da bi se prepir nadaljeval. Odsekala je ostro in hladno, kakor da bi imela polna usta ledu:

»Pusti me, slišiš!... Cesta gre mimo.«

Katin obraz je sijal. Dvignila je glavo.

»Pridi sem, če te kličem, prekleta grobjanka, da si seževa v roke! Baba pa si, da je kaj!... Taki ljudje so mi pri srcu, ki se vedo postaviti, kadar je treba. Tisti mižek ob tebi si lahko vse prste obliže.«

Naniki so se oči razširile. Vrglo jo je s podstenj in ko sta si stali s Kato iz oči v oči, jo je prebodla s pogledom prav do srca, potlej pa je zastokala in ji vrgla roke okrog vratu.

»Ej ti vrag rahli, da se mi ne boš začel zdaj čobiniti!« je godla Kata ter jo stiskala k sebi.

Čveketanje žensk je zamiralo za Košarjevo hišo, ko sta Pohariča odšla v hram. Nanika je hodila po izbi z robčkom v roki, se zibala na prstih, se dotikala vsega, do česar je prišla in grgrala, kakor da bi hotela stresti svojo radost na vse, kar je njenega. Ostrmela je, ko je Lizika postavila na mizo počrnelo lončarsko skledo. Odvrgla je ruto, sedla v pražnji obleki in začela na glas moliti.

Popoldne je odšel Tunek po vrhu. Po treh mesecih je zdaj prvič zakrmaril tja. Hotel se je sprehoditi in nadihati svežega zraka. Ustavil se je pri Botičkarju. Tam je bil zbran skoraj ves vrh. Najprej so nekako oleseneli, ko je stopil skozi vrata. Pomenek je utihnil in Kocuvanjica je sklonila glavo skoraj pod mizo, potlej pa je Kump zaštorkljal proti njemu in ga vprašal:

»Kako je, gospodar? Se ti je nos zdaj kaj dvignil?«

Tunek je mencal ob vratih. Nepričakovani sprejem ga je zmedel. Neumno je vrtel oči po hramu, kakor da bi čakal, od kod bo priletel prvi udarec, potlej pa je bleknil otajano:

»Eh, ona je bolj iz sebe... Meni že ni toliko...«

Pihnil je v mustače in utihnil, da bi ga ne zaneslo predaleč. Bilo mu je, da bi sunil z rokami v strop, ga dvignil ter zaplesal z njim po izbi.

»Žensko pa imaš, sakramiš!« je privrelo iz Botičkarja. Ko pa se je zaslišalo s peči preteče premikanje ženinega telesa, je povesil glavo.

»Zdaj sta največja posestnika med nami,« se je razlilo Kocuvanjici čez sladko razpotegnjene ustnice. Čušovca pa jo je oklala:

»Si že začela migati z repom pred njim!«

Sedel je k mizi in sam ni vedel, kaj je pripovedoval. Naneslo je pač, da je moral govoriti. Dobro mu je dela vloga gospodarja, ki ga ljudje poslušajo.

Dolgo se je zasedel pri Botičkarju. Prišel je pred hram in se začudeno razgledoval. Sonce je bilo že nizko nad Pohorjem. Mraz je začel naraščati. Zakoračil je po vrhu, kakor da bi hodil za brazdo. Zdaj bi s svojo srčno krvjo namazal ves ta vrh, tako toploto je čutil v sebi. Globoko, brezmejno nebo je bilo podobno čustvom v njegovih prsih. Napolnjevalo ga je nekaj noroglavega. Začutil je, kako lep je svet in kako prijetno je živeti, ako je človek zadovoljen. Najraje bi zavriskal, stisnil v objem vse te mile griče

z ljudmi in hišami vred, pa s tem belim, bleščečim, ščemečim snegom. Rad bi napravil kaj velikega, da bi pokazal, kako mu je. Ko je prišel do razpadajoče vinčarije, kjer je prebival stari Bolkan, je potrkal na njegovo okno.

Stari se je prikazal na pragu v obrnjeni suknji in v kapi, ki mu je skoraj skrila oči. Začudeno je strmel v Tuneka; vnete veke brez trepalnic so se mu dvignile prav do košatih obrvi, ko je zamomljal čemerno:

»Kaj bi pa rad, a?«

»Z menoj pojdite, stric, če ste kaj žejni!«

Povabilo je bilo izrečeno preveč prešerno, da bi mu lahko kdo verjel. Bolkan, ki je redkokdaj učakal, da bi se kdo ustavil pred njegovimi vrati s takšno dobrotljivostjo, se je že mrmraje obrnil, da bi zaloputnil dveri, toda Tunek je dodal:

»Majerijo sva danes dobila, veste.«

Starec je planil v hram in se brž vrnil, okomotan z velikim volnenim robcem.

Šla sta proti majeriji. Skorja na snegu je žarela v mavričnih barvah zahajajočega sonca. Veje drevja so rdele. Ko sta prišla mimo Lodnarjeve bajte, je pokljukalo po oknu. Tunek se je ozrl. Drobna Lodnarčina glava se je pritiskala na šipo in ga vabila bliže. Ustavil se je pred oknom z vprašujoče zgrbljenim čelom.

»Ne bodita huda zaradi dopoldneva, ti! Saj vesta, kako je na svetu. Človek bi si pač rad pomagal.«

Okrogle starkine oči so se razbolelo zavrtale vanj. Zamahnil je z roko in odšel naprej.

Hodil je pred Bolkanom. Muzal se je, ko je slišal za seboj njegovo mlaskanje. ‚Gotovo ne bo dal ročke iz rok, dokler ji ne bo zagledal dna!' je razmišljal. Bilo mu je, da bi razdal vse, povabil ves vrh, naj pride in pije. Pred Gazdečkinim hramom se je ustavil. Od tam se je že videl njegov dom, hruška pred plo-

tom in sadovnjak. S prstom si je šel na čelo in, kakor da bi mu omamna misel zresnila obraz, se je sklonil nazaj.

»Nemara bomo postali po tej vojni vsi boljši, kakor smo bili.«

Bolkanu so krvave veke plale. Ni gledal sonca, strmel je doli v grapo, ki se je že utapljala v globoki senci. Njegov od trpljenja razbičani pogled je bil razbolel, toda globok in oster. Preteče je odrinil komolce od sebe:

»Ko boš sit, boš boljši, prej pa ne. Lačen človek ne pozna dobrote. Jaz vem to dobro. Tudi tebe je šele danes obletela.«

Tunek je zamišljeno zamrmral:

»Mogoče imate prav.«

Šla sta naprej, na ovinku pa je stari hlastnil, kakor da bi v naglici ujel vrtoglavo misel:

»Na svetu je strašno čudno, pje!... O dobroti govorijo vsi, pa ji stojijo s škornjem na glavi.«

Nanika ju je sprejela kakor nekaj povsem razumljivega. Potegnila je iz miznice klobaso ter jo porinila pred gosta. Stari je neverno vlačil začudene oči po izbi in, ko je nastavil na usta ročko, ni popil vsega na dušek. Bil je plašen in vsem je bilo nekam nerodno. Pokašljevali so, se ozirali skozi okna, kjer je dan zamiral v vrhovih dreves, mlaskajoč odstavljali ročko ter jo dajali drug drugemu. Potlej si je Bolkan odrinil kapo z oglatega čela in vprašal, ne da bi nehal žvečiti:

»Pa kako sta majerijo dobila? Kdo lahko to daje?«

Temni ton njegovega glasu je vzbudil v Naniki neprijeten odmev. Razprla je oči, da bi se ozrla vanj, toda umaknila jih je, kakor da bi ji postalo nerodno.

»Država, stric... Država nama jo je dala.«

Tunek je širil usta. Bil je videti sit, zadovoljen in omejen.

Stari je hlastnil. Telo se mu je zganilo, obraz pa mu je preletelo pomilovanje.

»Ah, kaj bi država!... Na to se ne smeta zanašati!« In ko sta se oba zganila, je pristavil mirneje: »Vidim, da sta vesela, ker sta dobila. Ne bi vama rad kalil vode; to pa sem vama mislil povedati: samo tisto je trdno, kar si človek zasluži. Kar ti pa da država, je ali pa ni: danes je, jutri ni več.«

Nanika se je dvignila in se sprehodila po izbi. S strani je pogledovala gosta, ki se ji je zazdel podoben evangelistu Marku s slike v cerkvi na prižnici. Stari ni prenehal govoriti. Njegov tihi glas je sikal dalje:

»Šestnajstega leta so me pognali na fronto. Dobil sem v pljuča strupenega plina, da sem se komaj izlizal. Ko sem zatarnal, pa so mi dejali: »Država bo skrbela za vas!« Za delo nisem bil več, prej pa sem bil tak, da sem z udarcem s pestjo položil vola v brazdo. Država pa mi je dajala sto osemdeset dinarjev. Za vso mojo moč, za zdravje, za moje življenje, razumeš! Petindvajset let sem crkaval po bajtah. Lahko potem še v kaj verujem? Samo nase se zanesita, na nikogar drugega!«

Napil se je, najedel in odšel, za seboj pa je pustil v hramu temno sled. Ko je izginil za ovinkom, sta se spogledala. Veselje je bilo zbrisano z njunih obrazov.

TRETJI DEL

I.

Vse se je sukalo s tolikšno naglico kakor odpadlo listje po ovelih tratah. Oznanitelj pred cerkvijo je komaj utegnil prebrati naročje razglasov in odločb, ki so se mu bili med tednom nabrali. Tajnika obeh krajevnih ljudskih odborov sta kakor poplava polnila razglasne deske s sklepi svojih odborov. Marsikomu, ki jih je prebral, so se zdeli kruti, škodljivi in nerazumljivi. Bilo je takisto, kakor da bi vse delo okrajnega odbora in krajevnih odborov bilo samo v pisanju razglasov. Podoba vaškega življenja se je spreminjala. V vasí se je zagrizel črv ter jih počasi spodjedal. Gruntarji so bili skoraj že vsi brez težakov. Mladi ljudje so odhajali. Če je zdaj kdo ponoči zavriskal, so poslušali njegov vrisk začudeno. Bilo je, kakor da na vasi življenje gineva, tone za večno, in mladi rod se je reševal tja, kjer bo lahko polno zaživel.

Zasmehljivi Vrban je slonel s štrcljem svoje suhe roke na hlevskih podbojih ter gledal s prepadenim pogledom svetle verige, ki so prazno visele z globokih jasli. Jesenski veter se mu je motal okrog blatnih škornjev ter mu mahedral s preluknjanim predpasnikom. V globokem mraku hleva sta sopeč ležala vola, poleg njiju so se pregibali široki hrbti treh krav, v staji, skriti na drugi strani, pa je poskakoval tri

tedne star teliček. Samo to mu je razen kobile ostalo od dvajset glav živine, s katero je učakal svobodo. Zemlja pa je čakala, da bo vrgel vanjo seme za prihodnjo žetev. Moral bi napraviti prahe. Nekoliko majavi lemež je ležal pred listnjakom kot v opomin. Ko je pripeljal vola do njega, sta se začela vleči proč; povešala sta glavi in otepavala z rogovi. Težka zemlja njegovega štirideset hektarskega grunta je terjala za oratev tri pare volov in mnogo rok za obdelovanje. Zdaj pa je bilo tako prekleto hudo. Pozabljeni so bili varljivi upi, da se bo življenje zavrtelo na stare kolesnice. Celo Peklar je zdaj gledal čez plotove z nasršenimi obrvmi, čeprav je pravil še pred nekaj meseci, ko so čakali v njegovi kleti prihod leta tisoč devet sto oseminštiridesetega: »Po vsaki vojni je nekaj časa hudo. Frontnikom pač moraš kaj obljubiti in jim pustiti, da kakšno leto vlečejo iz polnega slatinarja. Zdaj so jim obljubili socializem. S tem socializmom pa bo tako, kakor je bilo po osemnajstem letu s svobodo. Kako boš podrl, bedak, kar je nastajalo od pamtiveka!« Izkazalo se je, da so bile to prazne besede. Tam, kjer so sestavljali odredbe in razglase, nemara niso vedeli, da zemlja ne more v neskončnost dajati, ne da bi tudi prejemala, in da je treba ravnati z njo spoštljivo, kakor z nosno žensko.

Vrbanu se je od razmišljanja zameglilo pred očmi. Odtrgal se je od vrat. Z mrtvim pogledom se je ozrl po visoki steni, kjer so viseli svetli konjski komati in široki volovski jarmi. Nekaj ga je sunilo proti srcu. To je bilo vse, kar je ostalo od tistega, na kar je bil nekoč tako ponosen. Kadar se je prejšnje čase pripeljal v vrh, so se vrhovci umikali s ceste pred njegovimi hrzajočimi konji in pred voli, katerih dvignjene glave so segale z rogovi do kapov na hramih. Zdaj s temi izgaranci pa ni upal nikamor.

Poklical je hlapčka, ki se je bil zavalil od utrujenosti v jasli. S silo sta dvignila vola ter ju vpregla

v plug. Dolge proge solz so se jima vlekle od oči po strnjeni dlaki. Nerada sta šla skozi vas. V brazdi ju je zanašalo. Kobila pred njima se je pogosto ustavljala in pogledovala nazaj. Vrban je hodil za plugom globoko sklonjen. Imel je dovolj moči, da ga je upravljal samo z eno roko. Obračal je pogled v svetle brazde, da mu ni bilo treba gledati živine. V glavi mu je kot slepeča luč neprestano gorela pretnja, ki jo je bil vrgel oznanitelj v nedeljo med ljudi: »Neobdelana zemlja bo zaplenjena!« Zgrozil se je, ko je pomislil, da bi en sam njegov ogon prišel komu drugemu v roke.

Ponižno sonce se je kopalo v skodranih, ovčicam podobnih oblačkih in se vleklo trudno čez nebo. Nad zapuščenimi travniki so se spreletavale vrane. Včasih so se dvignile in se zaletele proti soncu, a mahoma so se razpršile in se kričeč lovile pod belimi ovčicami. Nad sveže obrnjenimi brazdami je trepetal sopuh. Dolgi ogoni so se kot nabrekli trakovi nizali drug ob drugem, toda neizoranih je bilo še toliko, da so se Vrbanu oči od bridkosti zatisnile, ko se je ozrl po njivah.

Pred vratnikom se je zrušil v brazdo vol. Tiščal je gobec v zrahljano prst in sunkovito hropel. Hlapček je z obupanim obrazom stal ob njem. Iz razpok na bosih nogah mu je cmarila počrnela kri. Vrban je odsunil plug ter skočil k volu. Z grozo se mu je zastrmel v preobračajoče se oči, potlej pa mu je segel pod podgrlino in ga začel dvigati. Nepreorane njive so mu kot raztopljen svinec oblivale srce in kri mu je divje burkala po žilah. Vol je nerad vstal. Teptal je po brazdi in se tresel. Vrban je skočil navzgor, kjer so se jetični sončni žarki bleščali na po strani nagnjenem slatinarju. V teku ga je zagrabil ter nalil volu v razmaknjeni gobec vina. Potlej pa sta znova pognala. Črtalo je otožno žvistelo v suhi travi, lemež pa je ječal, kakor da bi trgal drobovje iz zemlje.

Na grivi daleč od plotov za vasjo se je prikazala visoka ženska. Veter ji je mršil štrenaste lase in ji plahutal z ruto, ki ji je bila zdrknila na vrat. Lomila je roke pred seboj in piskala z ohripelim glasom. Oči so ji nemirno tipale po poljih. Šele tedaj, ko je zagledala moža, se ji je posrečilo, da je kriknila:

»Ti, čuješ!«

Vrban je ustavil živino na prikopih. Ujel je príroči med kolena in se vzravnal.

»Pojdi takoj domov, Jezus Kristus!«

Ženska je začrtala po zraku pred seboj divje kroge in se spustila v dir proti vasi. Vrban je gledal z zmedenim pogledom, kako se obleka na njenem velikem, jalovem telesu zažira v veter. Otresel je s škornjev lepljivo prst, si potegnil z glave klobuk in se zagnal proti vasi.

Nemir vzbujajoča bolečina se mu je v glavi mešala z razcefranimi krpami nekakšnih spominov, daljnih, nejasnih, toda toplih in dragih. Sto in stokrat je prehodil ta polja z veselim obrazom. Zasledoval je po vratnikih dekleta in se skrival z njimi v vrbju ob Pesnici. Težav mi poznal. Menil je, da so namenjene samo vrhovcem. Včasih se je peljal tu čez s paručem. Oči so se mu smejale ob pogledu na dolgo vrsto vrhovcev, ki so se sklanjali nad njive. Roj rumenih rut se mu je zdel od daleč podoben šopu kalužnic ob jarku. Takrat, ko še ni bil oženjen, je opazil, kako so se ženske oči razpirale za njim. Pa zaključki mlačve... Pa konec košnje... Dobro je še pomnil, ko je prvič stekel za neko viničarsko deklinco na skedenj. Tlačila je seno. Ruta ji je bila zdrknila na tilnik. Svetli lasje so se ji lepili na vlažno čelo, v kotih oči pa ji je črnel prah. Umikala se mu je, dokler ni sedla v mehko seno ter mu razkrila belih kolen. Takrat je prvič poljubil žensko... Pa svatbe... Pa plesi... »Ah!« je vzdihnil in si s klobukom obrisal čelo, kakor

da bi se hotel otresti misli na tisti čas. Pospešil je korake in kmalu je zagledal vas.

Na orumeneli trati pred kapelo je stal obtolčen avtomobil. Okrog njega se je motovililo nekaj rdečeličnih fantov v črnih, do tal segajočih plaščih. Nekje sredi vasi je kakor prenapeta struna drhtel ženski jok. Čez plotove se je poganjalo nekaj kmetov, ki so, kot Vrban, pustili delo na polju in pritekli domov. Skoraj pred vsakim pragom sta se naslanjala s komolci na vrata po dva moška. Ženske so se pogovarjale z njimi skozi zaprta vrata. Po široki cesti sredi vasi pa se je z nekam preveč oblastno hojo sprehajal mladi Kričman. Oče je kdaj pa kdaj planil po podstenjah kakor pes na verigi, zamahnil s shujšano roko proti sinu in zapretil:

»Te ni nič sram, izgubljenec prekleti!«

Tista prst, ki je še visela Vrbanu na škornjih, je postala mahoma tako težka, da ni mogel premakniti nog. Obraz mu je plal. Včeraj je bil spravil v skednju pod slamo nekaj vreč pšenice, ki jo je mislil na tihem odpeljati v mesto. Prav tako je imel v hlevu v ta namen vzrejenega prašiča... Srh mu je šel po kosteh, če je samo pomislil na to. Pa je hotel že ponoči odpeljati, a ga je hudič zamotil zastran oranja! Ako Kričman kaj najde, tedaj zbogom grunt!... Šel si je s klobukom čez čelo. Bilo mu je, kakor da se polagoma ugreza v zemljo. Z vso silo je premaknil noge. Obrnil se je naravnost h Kričmanu, ki je z neprizadetim obrazom odbijal očetove krike. Včasih se je sklonil ter oprhnil z rokavico ščepec blata z bleščečih škornjev, ali pa si popravil širok tok revolverja, ki mu je pozvanjal po dolgem usnjenem plašču. Na okraju je že leto dni vodil odsek za preskrbo. Uporabljali pa so ga tudi za izterjavanje davkov in obvezne oddaje. Omislil si je skupino fantov, ki so ga spremljali. Oblekel jih je v temne plašče ter jih vozil na avtomobilu po vaseh. Bračič je dal njegovi skupini ime

»šturmbataljon«. Kamor je prišel, je povzročil s svojim ravnanjem jok in slabo voljo.

Vrbanu je bilo, kakor da bi mu gorela domačija. Bolj ko se je bližal kapeli, kjer se je bil Kričman ustavil, huje mu je razbijalo srce. Spominjal se je vsega, kar so ljudje pripovedovali o njem in o njegovi skupini. Niso poznali prizanašanja.

Pri hramih se je zaslišal posmehljiv vzklik:

»Ženske pravijo, da ne morejo nič dati!«

Kričmanov glas se je ledeno razlil čez razburjeno vas:

»Vse ljudi pripeljite na travnik za kapelo!... Bomo že videli, se bo našlo za obvezno oddajo ali ne!«

Mrzle oči so se mu ustavile na Vrbanu, ki se je prav tedaj vlekel proti njemu z naprej porinjenimi koleni. Zapičil je prst v zrak, kakor da mu hoče zavrtati v upadle nosnice, in udaril:

»Hej, kulak, pripravi obvezno oddajo! Dolžan si še štiriintrideset kil masti. To je za lansko leto... Za sedeminštirideseto... Pomniš, kaj?«

Opazoval je z nazaj vrženo glavo, kako so Vrbanu debele ustnice sivele.

V Vrbanu se je razen strahu dramilo še nekaj. Žal mu je bilo, da je pozabil vzeti na njivi otko. Samo zamah bi zadostoval, in ti kodrasti lasje, ki so se vesili Kričmanu izpod usnjene kape, bi se prepojili s krvjo. Tolikšno sovraštvo mu je razganjalo prsi, da je siloma zatisnil oči. V nasprotju z razpoloženjem pa je bil njegov glas skoraj proseč, ko je razprl usta.

»Zdaj, Vinko? Na občini sem obljubil, da bom dal, ko bodo ženske zredile prašiče.«

»Tedaj ne daš?«

Vrban je lomil pred seboj krevljaste prste.

»Nimam... Zdaj ne morem...«

Kričman je prekrižal zrak z roko ter se obrnil proti vasi; mahoma pa se je zavrtel nazaj.

»Meni ne boš kazal mesca v vodi, to si zapomni! Že trikrat si prodajal v Mariboru zaseko po taki ceni, kakor da bi bila zlata. In to v poldrugem mescu! Pšenico kuhaš živini, da bi ti je ne bilo treba dati. Spomladi si par volov na skrivaj prodal. Siromaka se delaš, pa zakopavaš denar. Morebiti lažem?«

Vrbanu se je zdelo, da se mu telo raztaplja od začudenja. Ni imel moči, da bi se branil... Ni imelo pomena, da bi se branil... Tudi ni bil sposoben razmisliti, kdo bi utegnil vse to izdati. Vsako tako pot, ki jo je hotel storiti oblasti za hrbtom, je prekleto natančno pretehtal. In vendar... Kako bi pa izhajal, ako bi tega ne delal!... Moral bi pomahati Kričmanu pred nosom s seznanom vsega tistega, kar tak grunt potrebuje, pa bi videl, kako je. Od vsega, kar je prodal, mu ni ostalo za dobre hlače. Ta pa: »V nogavico spravljaš!...« Zakoračil je proti vasi. Bridkost mu je podžigala jezo in vsaka stopinja, ki jo je napravil, se mu je zdela napornejša kot oranje.

Od vseh kmetij so se usuli ljudje. Obledela barva strganih suknjičev se je spremešavala z razvodenelo rumenino zakrpanih ženskih rut. Vrban je obstal sredi ceste. Pljusk ljudi ga je potegnil seboj. Ovedel se je šele, ko je stal na travniku za kapelo. Jata vran je priletela bliže. Njihovo zateglo krakanje je bilo kakor posmeh. Nihče v gruči ni spregovoril. S slehernega obraza sta odsevala ponos in srd.

Kričman se je bližal. Ni hodil, ampak takisto kakor da bi vrtal s telesom. V lepih očeh mu je plal izraz ujede. Molče je obkrožil skupino in pogledal vsakega človeka. Ko se je naposled ustavil za Vrbanovim hrbtom, je dolgo tolkel s cigareto po nohtu, preden jo je prižgal. Potlej pa je spregovoril z dimom v ustih:

»Zdaj se bomo odkrito pomenili, kakšne vrste ljudje ste. Dovolj ste goljufali oblast. Pridelke skrivate. Ponoči koljete prašiče. Pšenico vozite v sodih

naprodaj, krompir pa v kripah pod jabolki. Obvezne oddaje pa ne morete dati. Je res ali ne?... Kdor hoče dati zaostanek iz dobre volje, naj stopi sem!«

Nihče se ni oglasil. Čez plotove je planilo nekaj psov. Lajajoč so se spustili za vranami, ki so nameravale sesti na travnik.

Kovačec si je potisnil klobuk visoko na čelo. Razrinil je ljudi ter zamahnil s komolcem proti Kričmanu.

»Če ti nihče ne upa pljuniti v obraz, ti bom pa jaz! Kaj pa misliš, kdo si? Smet... Aktivist prekleti... Me razumeš?... Pa dvigaš gobec kot kak general. Te škornje smo kmetje plačali, kaj? Pa bi rad ravnal z nami kakor s hlapčki. Kdo bo pa dal tvoji oblasti kruh, če ne kmet? Pa mi rineš sem žlico vode, naj bi se zalil. Nekoliko bolj olikano bi lahko prišel k nam!«

»Kdo pa upošteva naše potrebe! Petroleja ni... Mila ni... Vžigalic ni!« Nekaj žensk je planilo s svojimi tožbami.

Kričman je na vso moč vlekel cigareto. Hlad v očeh se mu je tajal. Bilo je videti, da ga sproženi odpor veseli. Njegovi fantje so se tiščali pred kapelo in se režali.

»Zdaj pa se ločite! Moški na to stran, ženske pa tja!«

Pritajeni Kričmanov glas je švistnil kakor kosa v detelji. Od njegove ostrine je Vrbanu vztrepetalo srce. Ni ukazoval. Čez njegov obraz je bilo razlito nekaj kakor prošnja, toda v bradi, ki se mu je bila izpahnila naprej in v rahlem drhtenju ustnic je bila tolikšna pretnja in zahtevnost, da so ženske kar prhnile, kamor jim je bil pokazal z zamahom roke. S sunkom je izdrl revolver, skljućil vrat ter se sprehodil med vrstama. Ni gledal ljudem v obraz, njegove oči so jim drsele nekje po prsih. Take posle je opravljal s strastjo. Kadar je stal takole ob ljudeh, poslušal njihovo osuplo dihanje in videl v slehernem gibu

telesa bojazen in obup, se mu je v prsih prižigalo nekakšno otešenje. Že od nekdaj je bil tak: najraje je gledal, ako je kdo trpel. Če si je pogledal v srce, mu je bilo jasno, da sovraži sleherno živo bitje. Paral bi ga, ga mrcvaril z nožem in gledal, kako mu koža drhti. Tako je delal nekoč z žabami in ni mogel pozabiti naslade, ki jo je pri tem imel. Ustavil se je in spregovoril z bridko zlobo:

»Vsaka gospodinja ve, kje bo našla, kar terjamo za obvezno oddajo. To je za lansko leto, ženske. Za leto sedeminštirideset, da se bomo razumeli! Zdaj pa bo kmalu november. Da se nam ne bo treba še srečevati, ker se ne vidimo preveč radi, boste napravile tako: brž zapeljite v zadrugo mast in tiste malenkosti, ki vam tako dolgo ne morejo od srca. Moški vas bodo počakali tu. Da jih pa ne bo zeblo, jaz namreč nočem prevzeti odgovornosti, ako bi se kdo prehladil, bomo poskušali eksercirati. Marsikdo se bo še spomnil, kako mu je to dobro delo pri vojakih. Ko pride katera s potrdilom, da je obvezo oddala, si bo lahko odpeljala moža.«

Poharič, ki je šel iz mlina, se je hotel vzpeti v Kovačečevem okolu čez prelaz, a se je naglo potuhnil za plot. Skozi razvrvane planke je videl Kričmana. Skočil je med vrstama kmetov navzdol, dvignil pištolo in kriknil:

»Na le-e-e-vo! Lezi!«

Psi so se razbežali. Ženske so obotavljajoč se mencale na mestu. Nekaj gospodarjev je vzdihujoč zdrknilo v travo, pri Kovačecu pa se je ustavilo. Črni brki, med katerimi so se tu pa tam prepletale bele niti, so se mu naježeno dvignili. Spodnja ustnica mu je podrhtevala. Ko pa je začutil na obrazu vročo Kričmanovo sapo, skozi robačo na prsih pa hlad pištole, je klecnil na tla. Za njim je polegla druga polovica vrste.

Ženske so zaječale in se spustile v vas.

Poharič se je sklonjen odplazil za košato vrbo. Naslonjen na povešene veje je opazoval okorno pregibanje moških. Z zobmi se je zagrizel v ustnice, da se ni na glas zasmejal. ‚Pa se vendar dobijo takšni, ki vas upajo ponižati!' je mislil privoščljivo.

Sonce še ni utegnilo prilezti do urbanskega hriba, ko je pritekla po vasi Vrbanovca. Z rokami si je brisala potno čelo. Ko je izročila Kričmanu potrdilo, je najprej spregovorila mirno, potlej pa so ji izdajalske solze razklale glas:

»Tu imaš zdaj, prekleti, da bo mir!«

Odvedla je moža. Šla je pred njim ter se kdaj pa kdaj sočutno ozrla po njegovem potnem obrazu. Vrban ni imel moči, da bi jo pogledal. Ko sta se pognala čez prelaz proti domači hiši, je potipal, kakor da bi mu bilo nerodno:

»So vse odpeljale?«

Priprla je veke in prikimala. Vzravnal je glavo ter se z lažjimi koraki bližal domu.

Ko je zbledela široka senca košatega bresta, ki se je razpenjala daleč po travniku, se je ustavil pred kapelo poslednji voz. Širokoboka Kovačečka se je pognala proti travniku, kjer je Kovačec čepel na vseh štirih in se trudil, da bi se dvignil. Zagnala je potrdilo Kričmanu v obraz, s krepko roko objela moža, ga dvignila ter ga skoraj ponesla na voz. Njena rdeča, razpokana dlan mu je legla na trepetajoče prste ter mu jih stiskala. Z ustnicami, ki jim je siloma branila, da se niso raztegnile v jok, se mu je približala k ušesom:

»Kaj bi to... Ne bo nas še vrag vzel... Prej bo te...«

Nedoločno je zganila z glavo, oči pa so se ji pritajeno zasmejale.

II.

Kdor bi hotel meriti čas, kadar je človek srečen, bi delal tako kakor tisti cigan, ki je začel živeti na koncu življenja. Sreča je kakor povodenj, ničesar ne pusti nedotaknjenega. Odnese trnje, omehča in zalije še tako stare rane ter jih odplavi iz spomina.

»Je danes že sobota ali kaj?«

Poharička se je nagnila k Tuneku, ki je tiščal hrbet na gorke pečnice ter globoko v grlu predel. Z ustnicami ga je ujela za obilni uhelj. Zaječal je ter jo s komolcem odrinil. Iz prsi se ji je trgal dražeči smeh. Svetle oči z umito, svežo rjavino ji je zalivala radostna mokrota. Odsev zamirajočega večera jo je delal mladostno. S toplim glasom, ki se ji je razlival skozi stisnjene zobe, je dihala:

»Je sobota, kaj? Mi boš povedal ali ne? Ti mutec mutasti!«

»Sobotni torek je!« je pihnil med smehom.

»Ti bom že dala!«

S kolenom ga je pritisnila v naročje, mu objela glavo z obema rokama ter si jo vlekla k prsim, ki jim leta niso mogla kdo ve kaj zmanjšati okrogline. Njen dih mu je oblival razkrito čelo. Bila sta tako zatopljena v nepopustljivi boj, da sta preslišala škrtanje vrat. Šele tedaj, ko so zadrsale mimo njiju velike noge, se je Nanika vzravnala.

»O, Lujz! Jezus Kristus!«

Bračič je odštorkljal k mizi, se spustil na stol, naslonil krepko ličnico na dlan in obsedel z zaprtimi očmi.

Pohariča sta se začudeno spogledala.

Ura za vrati je piskajoče odbila pet. Novembrska noč je jela risati na šipe svoj dolgočasni obraz.

Nanika je nevoljno zganila z rameni. Že dobro leto je minilo, kar kovača ni bilo k hiši. Pogosto ga je slišala, ko je ponoči topotal pijan po vrhu. Bil je

surov in napadalen. Prepiral se je s kmeti ter odklanjal delo zanje. Zdaj pa se ji je zazdel tako ugasel in ubog. Usnjeni suknjič mu je ohlapno visel na telesu kakor da bi se mu bile jeklene mišice posušile. »Lujz!« je poklicala in poskusila spregovoriti brez nevolje.

Od mize je priplaval globok vzdih. Veliki senčnik kape, ki je itak že zaslanjal kovačev obraz, mu je počasi drsel na oči. Z ihto ga je zavrtel nazaj.

»Si bolan ali kaj?« je Nanika tiščala dalje. Odtrgala se je od peči ter obstala sredi izbe.

»Veš kaj ti? Piti mi prinesi!«

Nanika je otresla z glavo, tolikšno začudenje jo je obšlo. Kovačev glas je bil razklan in proseč. Na da bi razmišljala, se je obrnila k možu:

»Vzemi ročko, pje!«

Prižgala je bleščero, drobni stenj, plavajoč na olju v izdolbeni repi, in jo postavila na mizo. Ko je Tunek porinil ročko pred Bračiča, si ga je ogledala. Ni pograbil ročke, kakor je imel navado, le nosnice so se mu razširile, ko je zavonjalo po pijači. Potlej, ko mu je roka že segla, pa jo je umaknil. Dlan mu je plosko padla na mizo in zlomljeno je zahropel:

»Prekleto, da mi vredno živeti!«

»Kaj ti je vendar, Lujz?!«

Nanika je sedla za mizo. Globoko je potegnila zrak skozi usta ter se resnično začudila.

»Ni vredno živeti, pa je... Kako ti hočem drugače povedati!«

Govoril je Tuneku, ne nji, čeravno je sedela tako blizu njega, da je moral čutiti njeno sapo. Posinjeli obraz mu je bil razbrazdan, kakor da bi mu ga bil kdo preoral. ‚Strašno se je postaral!' je pomislila in si šla naglo s prsti po licih. Z omahujočo roko je segel po ročki in, ko je pil, mu je uhajal po bradi drobni curek pijače. Potlej je dolgo miroval. Čvrčanje olja v bleščeri se je sitno razlivalo po izbi. Na prag je stopil fant, ki je končal delo v hlevu. Ko ga je Nanika

obletela s prepadenimi očmi, se je umaknil. Bračič se je zganil in odmahnil z glavo.

»Gledam vrhovce po teh prekletih vrhih. Ta je srečen, oni je nesrečen... Jaz pa nisem ne eno ne drugo... Samo tu me boli.« Rahlo si je položil roko na prsi in premaknil utrujen pogled. »Kot da se mi je srce izpraznilo... Razumeš to, Poharič?... Če človeka boli prazno srce, pa je najhuje... Tudi tebe gledam. Vse, kolikor vas je pri hramu, gledam. Srečni ste, hudiči. Ta kos grunta so vam porinili v gobec, pa se vam zdi, da ste prišli v nebesa. Ste pač takšni ljudje! Kolač kruha na mizi vam pomeni vse... Meni pa se zdi premalo, da bi se ubijal samo zadelj žrtja... Človek mora imeti še nekaj drugega, da je vredno živeti... V nekaj moraš verjeti, razumeš?... V meni pa je vse razkopano. Nič trdnega nimam več pod nogami... Ujel sem se v past, pa ne morem iz nje.«

Tunek je zazehal. Nemirno je pregibal noge in gledal v ročko, kdaj bo prazna. Stegnil je brado proti kovaču.

»Mogoče preveč piješ, pa ti gre na možgane!«

Bračiču je kapa poskočila na razmršenih laseh. Čez obraz mu je zletelo takšno pomilovanje, da so se mu pod očmi napravile zareze. Zamomljal je, kakor da se komaj brzda, da ga ne sune v prsi:

»Človeka ne razumeš, to vidim!... Tak si pač!... Razen svojega trebuha ne poznaš ničesar... Pa saj ti ne pripovedujem zato, da bi me razumel, samo poslušaj me in ne segaj mi v besedo... Vidiš, kaj me žre. Bil sem star štirinajst let, ko me je oče odpeljal iz domače hiše. Imeli smo lep grunt, a me ni trpel doma. Dal me je v uk takšnemu kovaču, da sem se zrušil na kolena, ko mi je položil pest na rame. Oče je zapretil: ‚Dokler ne boš izučen, mi ne prestopi praga. Tu bo zate preskrbljeno.' Od takrat se nisva več videla. Mojster je res skrbel zame. Sam veš, kaj lahko tak medved napravi pobu, kakršen sem bil

jaz... Pozneje sem delal pri mestnih mojstrih in v fabrikah. Povsod so ravnali z menoj, kakor da sem samo veliko kladivo, ki dobro tolče, človek pa za tiste ljudi nisem bil. A jaz bi bil rad tudi človek... V življenju je bilo nekaj narobe. Mi, ki smo se najhuje potili, nismo imeli nič kaj prida koristi od svojega dela. Hotel sem najti izhod iz tega. Povezoval sem se z bogom in hudičem, tudi s takimi ljudmi, razumeš, da bi pobledel, če bi jih videl. Hotel sem, da bi se mi pod lobanjo zjasnilo. Kaj vse sem takrat izvedel! Včasih sem mislil, da sem že našel pravo pot, a sem se moral kmalu zbuditi. Pomniš, kako sem odšel v Nemčijo? Tam sem se tudi iztreznil po tisti pijanosti za Hitlerja. Nemec je v srcu mrzel človek. Taka je tudi okolica, v kateri živi: železna, dolgočasna. To ni za nas, razumeš, marširanje, domišljavost in klanje ljudi, če kdo brez dovoljenja odpre gobec. Tudi prej sem se že nekajkrat zbudil iz podobne pijanosti, pozneje pa tudi. Toda vse tisto prej sem laže prespal. Zdaj, vidiš, mi pa dorašča sin. Letos bo dokončal šolo. Pameten fant je. Po babi ima samo oči. Včasih sediva v hramu. Rije vame z zvedavim pogledom in me sprašuje: — Ste vi za socializem, oče? Jaz nisem. Raje bi se vozil okrog s parom konj kot Požegar in imel svoj grunt. Tu pa smo tako na tesnem. Ženske se kregajo zastran kokoši, moški pa prestavljajo ponoči mejnike, da bi prišli do ogona tuje zemlje. —«

Nanika je hlastnila proti njemu. Ni ga razumela. Njene misli so bile popolnoma drugje. Rada bi mu pa le rekla, kar so ljudje šepetali: ‚Brigaj se bolj za delo in pusti, naj gre svet svojo pot. Z gobcem se ne da nič spremeniti!' Žena doma ni mogla iz nevolje. Jokala je po vrhu in včasih s solzami zatrla sram, ako ji je porinil kdo kos kruha za predpasnik. On pa je živel, ko da vsega tega ne vidi. Po razdelitvi agrarne zemlje se je še bolj odtujil ljudem. Več je pil kot delal. Včasih se je ponoči ustavil pred Poharičevim hra-

mom. Če je Tunek spal, je smuknila k oknu. Bračič je slonel na plotu in se prepiral sam s seboj. Ni si zapomnila njegovega govorjenja, ko ga je zdaj poslušala, pa se ji je zdelo, da je to že nekje slišala. Kovač jo je z jeznim sunkom glave prisilil k molčanju. Dvignil se je, zatopotal po izbi in, ko se je ustavil pri mizi, je mahnil po nji s pestjo.

»Vidiš, in jaz ne vem, kaj naj odgovorim fantu! Odkar je agrarna reforma opravila tu okrog svojo potrebo, je zame vsega konec... Tudi v to oblast ne verujem več. Je mar to čemu podobno, kar zdaj delajo!«

Sedel je k Tuneku, ki se je ozrl plaho v okna in gibal z razprtimi dlanmi, kakor da bi se mu v glavi utrinjalo: kak vrag neki je prinesel sem tega čvekača, ki lahko spravi vse skupaj v nesrečo! Samo na pol je poslušal Bračiča, ki je znižal glas.

»Poglej, zemljo bodo uničili, živino poklali. Le kako mislijo potlej živeti? Klobuk v roke in od hiše do hiše ali kaj? Za prst naprej ne vidijo. Si videl njive gruntarjev? Zdaj že niso kaj prida boljše kot vrhovske. Gruntar obdeluje zemljo samo toliko, da sam živi. Taji, laže, po krivem prisega, samo da bi oblast prevaral. Iztradal bi jo rad... Pa dajte meni oblast v roke samo za leto dni in polja bodo zacvetela! Ampak jaz bom dal poruvati vse mejnike... Vse, razumeš?... Tudi tvoje, Poharič...«

Tunek se ni mogel premagati. Z nogo je brcnil v njegov stol.

»Saj ne veš, kaj govoriš!«

Ženina osuplost je pognala še njemu hitreje kri po žilah. Od vsega, kar je pripovedoval, jima je edino to seglo do živega. Toda Bračič se ni dal motiti. Besede so se mu vezale brez presledka, kakor da bi se svojega pripovedovanja naučil prekleto dobro na izust.

»Nihče ne bi smel imeti ničesar. Zemlja je bila ustvarjena za vse ljudi. Delaj na skupnem, hudič!

Kar vidiš, je zdaj tvoje in moje, kakor je ustvaril bog. Bolj boš delal, laže ti bo šlo... Ali ni tako pravično?... Požegar se ne bi več vozil s parom konj po vrhih, pa tudi prekleti vrhovci ne bi več pasli lakote in ležali pretegnjeni po hramih. Vse bi delalo, glej! Postavil bi sem traktor, in tak plug na šest brazd. Zasadil bi ga v ogon pod cerkvijo in rezal brazdo tja do Pijane muhe, potlej pa: sejajte, ženske! Mečite ljubo pšeničko v rodno prst, zdaj delate za svoj gobec!... In videl bi, kakšna bi bila žetev. Vrhovec bi se zapičil v zemljo kot krt in se nažrl. Tudi za tiste stradače po mestih in fabrikah bi ostalo še dovolj.«

Vstopila je Lizika z veliko skledo zelja v rokah. Porinila jo je po mizi ter začela moliti, kakor da bi ne opazila kovača.

»Ti si pa takšna kot Kričman! Kamor pride, razžene ljudi,« jo je usekal, ko je odmolila. Namrgodil je obraz, a obletela ga je s smehljajočimi se očmi. Popustljivo je zagodrnjal in se umaknil k peči.

Nanika je lovila žlice po miznici. Prsti so ji drhteli. Nevoljno se je ozirala na kovača. Mahoma se ji je zazdel kakor voda, ki izpodjeda tisto, kar je nji pri srcu. Spregovorila je očitajoče:

»Ti zmerom tiščiš tja, kamor nihče ne mara. Kaj hodiš mojemu teh čenč trobit? Če bi toliko pretrpel v življenju, kot sva midva, bi vedel ceniti, če imaš kaj svojega. Na svojem človek bolje dela... Svojo stvar ima rad... Zanjo se potrudi... Pri Juriju je ekonomija, državna zemlja, vidiš. Pa si gotovo slišal, kako jo obdelujejo. Seno kosijo v jeseni. Krompir jim zmrzne v brazdi. Prašiči crkujejo kakor muhe, delavci pa hočejo delati samo osem ur, potlej pa zbogom. Briga jih, če vse pogine. Pa daj ekonomijo kateremu v last! V štirih tednih jo bo izvlekel iz težav. Ti mi pa poješ: vse bi delalo!«

»Kaj boš krakala, vrana, ko me ne razumeš!... To je zadelj tega, ker ljudje ne verujejo, da bodo od

dela kaj imeli. V nič ne verujejo!... Verjeti pa moraš... V tebi mora biti vse trdno... Ta vojska je v človeku vse podrla, zgradil pa še ni nihče nič... To je tisto, vidiš! Zdaj raje vtikajo kljune kmetom v hleve in brskajo po gnoju, če je kdo zakopal vrečo pšenice, kakor da bi se brigali za človeka. Človek jim ni mar. Brez človeka pa ni ničesar, razumeš, tudi socializma ne. Ampak jaz svojemu fantu tega ne morem reči. Moral bi mu pokazati nekaj, da bi ga navdušil, a nimam nič. To je hudič, vidiš!«

Bračič je mečkal v dlaneh časopisni papir, potlej pa si je zvil debelo cigareto. S potrtim pogledom je spremljal dim, ki se je vrtinčil proti stropu, in poslušal hlastanje lačnih ust pri mizi.

Vrata so odletela daleč proti omari. Pri mizi so prenehali jesti. Nanika se je naglo ozrla in žlica ji je zletela iz roke. V razburjenju si je pritisnila dlani na oči.

S praga se je zaslišal zadirčen glas, čist, kakor da bi kdo usekal z bičem po sobi:

»Da se nihče ne gane! Roke v zrak!«

Lizika je kriknila. Planila je k materi ter se ji vrgla okrog vratu. Tunek je polagoma dvigal roke, toda otrdele so mu bile v komolcih in ni jih mogel spraviti nad glavo. Pri vratih je zatrepetal širok snop svetlobe iz električne svetilke ter se ustavil na ženskah. Ledeni glas je znova siknil:

»Roke v zrak! Dvakrat ne bom pravil!«

Bračič je zadrsal na vogal klopi ter se ozrl k vratom. Val svetlobe se je uperil vanj ter ga oslepil. Dim njegove cigarete je zaplesal v nji kakor srebro.

»Roke v zrak!« ga je grozeče oblilo s praga.

Raztegnil je obraz v okrutni nasmeh, pomahal pred seboj s cigareto in zagrgral s takšnim pomilovanjem, da so Tuneku obrvi kar planile navzgor:

»Bračič ne dviguje rok pred nikomer. Ne pred bogom in ne pred cesarjem.«

Režeči smeh mu je polagoma tekel čez povešeno spodnjo ustnico.

Človek pri vratih je napravil korak proti njemu. Z glasom, ki je bil krhek kakor steklo, je dahnil:

»Hočeš, da ti spustim svinca v trebuh?«

Kovač je počasi vlekel senčnik svoje kape na čelo. Vstal je in porinil roke v žep.

»Le daj!... A imel te bom v rokah, preden mi bo tvoj svinec upihnil življenje... Povej, kaj bi rad in se ne igraj z ljudmi! Človek ni kamen, bedak!«

Zaslišalo se je, kako je prišlec pri vratih nekajkrat požrl slino, ki jo je potegnil izza razgaljenih zob. Svetloba električne luči je znova zablodila k mizi, kjer si je Tunek še vedno zaman prizadeval, da bi se mu roke omehčale. Nanika je ječala. Lizikin vroči obraz se ji je strgal s prsi.

»Vsi v kot za peč!« jih je opljusknil ukazajoč glas.

Tunek je dvignil ženski ter ju povedel k peči.

Električna luč je ugasnila. Od praga se je previdno utrnil moški. Oblečen je bil v sivo orožniško obleko. Poročniške naramnice so se mu vesile naprej. Z brzostrelko v roki se je sprehodil po sobi ter si jo natančno ogledal. S podstenj je bilo slišati šepetanje in žvenket železa. Vojak, ki mu je viselo s širokega pasu polno bomb, se je obrnil k peči. Liziko je osupnil pogled na njegove katranaste brčice. Odtrgala se je od matere ter se naslonila na stranico pri postelji. Zdaj se ni več bala. Čutila je le, kako vroče se ji je razlivala kri iz srca. Z razširjenimi očmi je opazovala neznanca. Bil je še mlad. Temni lasje so se mu vesili izpod visoke orožniške kape. Bronasta barva obraza se mu je zgubljala v zardelih črtah tankih ustnic. Bil je suhljat. Ko je ustavil pogled na nji, mu je koža na ličnicah zagorela. Stopil je k nji, jo nekaj trenutkov začudeno gledal, potlej pa je stegnil roko. Prijel

jo je za brado, ji dvignil obraz ter vprašal takisto, kakor da bi pozabil na vse v izbi:

»Od kod si se pa ti vzela?!«

»Naša je... Moja... Lizika...« je pohitela Nanika, čuteč, da se je nevarnost zmanjšala.

Zmajeval je z glavo in mrmral:

»Skoraj ne bi verjel!... Pred kakšnimi tremi leti sem te videl, pa si se mi zdela smrklja. Zdaj pa... Človek te kar gleda.«

Smeh ji je spreletaval obraz in čutila je, kako ji ga zaliva gorkota. Zazdelo se ji je, da se ji mišice mehčajo in da ji pene radosti prekrivajo razsodnost. Še nikoli je noben glas ni navdajal s tako sladko bolečino. Ko je umaknil prste z njene brade, je krčevito otresla z glavo. Pred njim je stala kakor da nima jezika. In v tem hipu ga nemara zares ni imela. Obrnil se je od nje k očetu.

»Agrarno zemljo ste dobili, a?«

»Hvala bogu, dali so nam jo, ja,« je potrdil Tunek.

Vojaku je koža na ličnicah trznila. Ustnice mu je skrivil mrzel nasmeh.

»Čigava pa je bila zemlja?«

»Gospodar je v Avstriji...«

Tujec se je preganil kakor vitra v dlani. Oči so mu prijazneje zasijale. Porinil je brzostrelko proti Pohariču.

»To je dobro, sicer bi te zdaj počil po čeljustih. Zapomni si za naprej, da ne boš od te oblasti jemal ničesar, kar je last naših ljudi in da se ne boš več slinil tam po sestankih. Zakaj pa nosite mleko v zbiralnico?«

»Na vsakem sestanku prosijo... Človek pa tudi potrebuje denar.«

Vojak se je vzravnal. Nosnice so se mu stanjšale in ves se je napel, da so mu bombe okrog pasu zazvonile. Počasi je šel z ostrim pogledom po vseh.

»Od zdaj ne smete več t e m ničesar dati in od njih ničesar vzeti!« Besedo »tem« je široko raztegnil, da bi bil nesporazum povsem izključen. »Zdaj bomo kmalu napravili red mi.«

Naniki so se roke sklenile v naročju. Nekaj hladnega se ji je dotaknilo hrbta in se ji zažiralo v kosti. Tunek se je tanjšal. Ponižnost mu je jela napolnjevati ostre črte začudenega obraza in bilo mu je, ko da se za njim zapira past.

Bračič se je prenehal smehljati. Odpihnil je dogorelo cigareto, ki mu je visela v kotu ust ter si porinil kapo visoko na glavo, da se je belina njegovih pozornih oči zableščala. Nagnil se je naprej in dolgo opazoval postavnega fanta. Zaprto, kakor da bi se mu glas ne dal iztrgati iz grla, je vprašal:

»Kdo pa si ti, da tako komandiraš?!«

Zdajci pa so se mu veke široko razprle.

»Ali nisi bil tukaj v partizanih?«

Oni je domišljavo dvignil eno stran ust in zdolgočaseno zmignil z rameni.

»No!«

»Nisi bil malo pred osvoboditvijo pri Kumpu na sestanku?«

»Bil!... Saj se poznava... Tudi jaz sem se te spomnil.«

Bračičev glas je bil vse bolj pritajen in oster.

»Nisi pomagal ti Kričmanu, ko sta odvedla tista dva Nemca, ki sta ju nato v grabi pokončala?«

»A si si zapomnil?... Glej, glej!« je prišlec hlastnil oživljeno, potlej pa se je še bolj izprsil in skoraj kriknil: »Jaz sem Slana, da boš vedel! Gotovo si že slišal o meni. Kralj me je poslal sem, da poplačam komuniste in njihove podrepnike za vse, kar so našim ljudem hudega napravili. Nemca sem pobil, ja. Ušla sta s fronte. Če bi napravili vsi tako, bi komunisti še laže zmagali in prišli še dalje proti morju... Ti je zdaj jasno?«

Kovač je otepaval z naprej nagnjeno glavo, ki se na vso moč trudil, da bi zadržal roko, ki se mu je stisnjena v pest, težko premetavala po stegnu. O Slanu je bil že slišal. V Slavšini je imel menda svojo »republiko«. Prepovedal je ljudem, da bi izpolnjevali odredbe oblasti. Razlival je mleko v zbiralnicah, vlamljal v zadružne prodajalne in strašil ponoči fante. Kovač je mislil, da je to navadna roparska drhal, zdaj pa mu je tako lahkotno pomahal pod nosom s kraljem. Previdno je priprl veke.

Slana je dodal z bridko zlobo:

»Sodili so me zaradi tistih dveh Nemcev. Leto dni sem bil že odsedel, potlej pa se mi je posrečilo pobegniti čez mejo. Od tam so me poleti poslali, naj zberem kraljevo vojsko.«

»Jezus, Jezus!« je zamlaskala Nanika. »Spet nam bodo grunt pobrali... Ali ne bo že konec teh prekucij prekletih. Mirovali bi, saj je bilo prelite dovolj krvi.«

»Sedi, fant, pogovoriva se!« je planil Bračič. »Če zbiraš vojsko, moraš vedeti tudi pametno odgovoriti, če ti pameten človek zastavi vprašanje. Kaj si ti Lizin sin?«

Slana je samo pokimal. Nanika se je nagnila k Tuneku, ki je nemirno zamencal pod klopjo.

»Viš, pa je bilo le res. Kmalu po prvi vojni je za dve leti odšla od moža. Pravili so, da je bila noseča z nekom drugim.«

Tuneku se je obraz namrgodil. Začudeno je opazoval Bračiča, ki je privlekel od mize stol ter ga ponujal Slanu. Ni sedel. Stopil je k oknu, si zaslonil oči in gledal v sivo noč.

»Kaj pa z zemljo?... Kako boste napravili z zemljo, če pokončate to oblast?« je vprašal Bračič, kakor da bi se šalil in mislil resno.

Slana mu je vrgel čez ramo:

»Vsak bo dobil vse tako, kakor je bilo enainštiridesetega leta.«

Bračiču se je sapa zataknila v grlu. Poskočil je.

»Kaj pa ti? ... Si vedno doma?« se je Slana obrnil k Liziki, ki je spremljala s svetlimi očmi vsak njegov gib.

»Kam pa naj grem?«

Slana je zakoračil proti Tuneku:

»Oča, žejen sem. Prinesite kaj pijače!«

Tunek se je naglo dvignil. Brisal si je peščice po prsih in se veselil, da bo naposled zadihal sveži zrak. Bračič ga je potisnil s težko roko nazaj na klop.

»Nikamor ne pojdeš!«

»Zakaj ne?«

Slana se mu je približal. Koža na suhih ličnicah mu je plala.

»Ne bo šel in amen! ... Kaj boš dalje vrtal.«

»Povej, zakaj ne?«

Bračiču se je vrat podaljšal. Senčnik nad čelom se mu je dvignil še više, pritegnil je stisnjene pesti k sebi in med zobmi mu je zapiskalo:

»Ne tišči v človeka, slišiš! ... Ne bo šel, dokler sem jaz živ.«

Slana je poletel po izbi. Rožljal je z brzostrelko, odsunil stol, potlej pa se je težko dihajoč ustavil pred kovačem.

»Zapomni si to!« mu je vrgel v obraz. Odprl je vrata ter skočil v priklet, toda vrnil se je. Nameril je brzostrelko v izbo in zasopel:

»Mi si ne mažemo rok s takšnimi ... Povej ljudem, da je prišel Slana! ... Smrt komunistom in njihovi oblasti!«

Od zunaj se je zaslišalo topotanje nog in šepetajoči klici, nato pa so se koraki izgubili proti vrhu.

Bračič se je zarežal na vse grlo:

»Takšnega pošljejo, vidiš, ki se boji človeka! Zahrbten je, vrag,« nato pa se je sklonil. Butnil je Tuneka pod rebra.

»Vidiš, zdaj pa mi je laže v prsih... Torej le nisi smel kar tako upihniti človeku življenja... Pa smo rekli tudi takšnim partizani! Joj, kak hudič se je nabral tam!... In kakšno škodo ti je tak podmurjenec napravil!...« Prihulil se je in zamrmral skrivnostno: »Kaj pa, ti, če je zdaj tudi tako?... Mogoče še ni vse očiščeno?... Pa ti sedijo na toplem in pišejo ukaze, da bi pomagali takšnim kraljevskim vojščakom. Ne moreš ga najti, a zasluži, da bi ga z motiko po glavi. Kakšna hudičeva brozga je življenje, kaj?... Preden posvetiš človeku v srce, je lahko s svojim smradom ponesnažil vse okrog sebe. Kakor dihur, vidiš!«

III.

Lizika je tiho zapirala vrata za seboj. Iz prednje sobe se je slišal mrmrajoči pomenek očeta in matere. Odkar je bil Slana pred nekaj dnevi skalil njun mir, je bila zlasti mati nasajena in preplašena. Brat se je že zgodaj zaprl v hlev. Od tistega večera, ko so ga Slanovi spremljevalci pred hramom ujeli in ga držali privezanega k drevesu, dokler ni prišel njihov komandant, ni upal več iz hiše. Po vrhu so ljudje naglo ugašali bleščere, ako se je zaslišalo od kod sumljivo topotanje nog. Ona pa je bila od tistega večera nekako bolna. V njenih prsih sta živeli dve skrajnosti: nečesa se je bala in nečesa je čakala. Hodila je ponoči po vrhu, posedala na luščenjih in kri ji je hotela razgnati žile, kadar je na podstenjah kdo zatopotal. Ko se je vračala domov, je prisluškovala v temo, plaho in hkrati upajoče. Tudi nocoj je potrebovala mnogo časa za kratko pot od Gazdečke. S kavljem je zapahnila dveri in jela metati obleko s sebe.

Ni bilo preprosto živeti s prepričanjem, kako enolično in pusto je življenje, hkrati pa krotiti v sebi željo, da bi ne zakričala: mar me nihče ne vidi? Ali

ni nikomur do mojih vročih objemov? Izmišljala si je fante, jih postavljala k sebi ob posteljo in pred njo so morali razmetavati svoje srčne občutke. Dopolnila je dvajseto leto. In kaj je imela od teh dvajset let? Od dela razširjene dlani in žalostne misli v glavi. Živo se je spominjala prvega leta po vojni, krepkih fantov, ki so znali plesati in govoriti, da so se ji prsi širile. Ali takrat je bila še smrklja. Zardevala je, ako ji je kdo med plesom približal k ušesu ustnice ter ji zašepetal, kâko dekle je postala, in kdo da je tako srečen, da sme prihajati slonet na njeno okno. A tisto je minilo kakor sanja. Ko se je otresla prevelike sramežljivosti in, ko je zakoprnela po takšnem govorjenju, so se tisti fantje že razgubili po svetu v fabrike, na železnico in kdo ve kam še. Za seboj so potegnili tudi nekaj deklet. Ako zdaj pridejo iz mesta domov, se držijo celo pri cerkvi zase, kakor da bi se odtujili temu življenju, sredi katerega so doraščali. Včasih je sklenila, da bo še ona odšla. Mikale so jo lepe obleke. Kakšna neki bi bila v svetlem plašču in v svileni obleki sinje barve, po kateri so razsute bele pikice, kakor da bi padle nanjo snežinke? Toda zdoma ni mogla. Njeno življenje je bilo preveč povezano z delom na polju. Kaj pa je lepšega, kakor iti v ranem jutru, ko majsko sonce komaj leze na obzorje, po pekoči rosi na njivo in zarezati s srpom v deteljo! Vsaka bilka zašumi drugače in se s krčevitim drgetom otresa rose. Prej je srebrnkasta, potlej, ko se zvije pod srpom, pa zablesti na nji žametna zelenina... Ali pa kop v goricah! Rana pomlad je. Žile po telesu so se razširile, prsi pa poljejo, kakor da bi pretrgale tesen obroč. Vsepovsod po vrhih se utrinjajo vriski. Pa kaj vriski!... To ni samo vriskanje, to je pesem, sama radost, noroglavost, pomešana s šumenjem odtekajočih se vod in z žvenketom motik. Kako bi mogla živeti brez tega! In vendar ji je takisto, kakor da bi bila obsojena, da izhira od koprnenja po ljubljenem

človeku. Njeno srce še nikoli ni žgal ogenj ljubezni. Vse tisto menjavanje fantov v zadnjih dveh letih je bilo samo nekakšna previdnost, da si je ne bi začel kdo zares lastiti. Kar se je obešalo na njeno okno, je bilo podobno nedozorelemu sadu. Naj mar spusti k sebi kakšnega teh? Stresla se je.

Skočila je čez spuščeno krilo, toda dlani ni mogla strgati s telesa. Butnila si je navzgor bluzo, ki ji je visela po prsih ter jo prijela z brado. Bilo ji je, kakor da se mora naužiti sladke blaženosti, ki jo je občutila, ko so ji zleteli prsti po topli koži.

Takšna, z dlanmi na razgaljenih prsih, se je zagrebla v posteljo. V kotih oči je začutila mokroto, ko je, kakor na velikem odru, zagledala pred seboj, kaj vse si je želela, a se ni uresničilo. Hrepenela je po človeku, o katerem niti v sanjah ne bi dvomila, da ga ljubi z vsem bitjem. A teh ni bilo. Kaj pa je imela pričakovati zdaj? Kak potuhnjenec se bo prislinil v hram, se oženil z njo, čez tri tedne jo bo pa že tolkel z namočeno vrvjo, zvečer bo pa pijan legal k nji. In za takšne je to njeno zdravo telo!

S široko razklenjenimi vekami je strmela v strop. Kako lepo bi bilo življenje, ako bi se lahko nadejala, da bo zvečer po vrnitvi z dela potrkal na njeno okno tak fant, da bi se ji srce vznemirilo že pri odmevu njegovih korakov!

Stresla se je, ko je ura v izbi odbila deset. Telo ji je obvel hlad. Spomnila se je, da je četrtek. Ob tej uri prihaja na tak dan pod njeno okno Požegarjev fant. Že neznansko dolgo diha skozi te križe in se trudi, da bi ji razvnel srce. Poljublja ga; dopušča mu, da ji stiska prste z mokro dlanjo, globoko v prsih pa se ji preliva žalost in razočaranje: ‚Je mar to tisto, kar sem čakala?' Z muko si taji, da to ni tisti, ki ga čaka. »O moj bog!« je zaječala, si strgala dlani s prsi ter skrila glavo pod odejo. S strahom je čakala, kdaj bo na podstenjah zadrsalo in kdaj bodo križi v oknu

zabrneli. Tako strašno je želela, da bi ga nocoj ne bilo. Morebiti bo prebolela te občutke in se ga navadila. Zdaj pa bi jih bil zares odveč.

S prsti si je zatisnila oči in se trudila, da bi brž zaspala. Če pride, bo morebiti spet prosil, naj mu odpre, kakor je že tolikokrat, ampak ne more mu. Raztrgala bi se od ihte. Njene vrstnice so se brez odpora predajale takšnemu življenju. Žampovo Rozino je Košar že nekajkrat nagnal iz listnjaka, kamor se je po veselici zavlekla z nekim starcem iz Župetinc. Čušovčina mlada je bila za vabo dedcem, ki so hodili tja pit. Botičkarjeva je prinesla z veselice otroka in ni vedela, koga naj mu da za očeta. Skoraj vse so se spajdašile s poročenimi moškimi in bilo je videti, da so zadovoljne. Ona pa ni mogla po takšni poti. »Ne misliti, ne misliti! Spati!« je šepetala.

Spanec je prihajal nerad, kakor da bi se morala zares do kraja izmučiti; naposled pa so ji veke vendarle nerade obležale na očeh. Toda na podstenja je stopila previdna noga, križ v oknu je zapel, ko je legla nanj dlan.

»Lizika!«

Z odporom je razklepala oči in želela, da bi se motila, da bi klicanja ne bilo. Toda oglasilo se je jasneje:

»Lizika, slišiš?«

Šepet ji je komaj prihajal do ušes. Z jezo se je spomnila, da zmerom kliče tako čudno, kakor da bi bila ne vem kakšna milost, če pride pod njeno okno. Boji se, da bi ga kdo ne slišal in da bi ljudje ne izvedeli, da hodi k nji tak bogatin: gruntarski in krčmarski sin.

Nerada je vrgla noge iz postelje. Ogrnila se je in, ko je stopila k oknu, je dejala očitajoče:

»Dolgo te ni... Že sem zaspala med čakanjem.«

Govorila je zehaje. V ušesih jo je zaskelelo, ko je pomislila, da bo zdaj že nemara sto petdesetič iz-

vedela, kaj je rekel stari Požegar, ko mu je pijani Mohorič očital, da se prilizuje oblasti, kako je mati vrgla nekemu aktivistu lonec z vodo v glavo, ko je staknil pod pečjo na skrivaj zaklanega prašiča, kako ksebni vol danes ni hotel piti in kako se je pri vozu nekje nekaj zrahljalo. Obtoževala se je zastran tega svojega odpora, premagati v sebi ga pa ni mogla.

Odtrznila je okno. Čakala je znanega sunka z roko in tiste spotene dlani, ki se je trepetaje premagovala, da ji ni segla proti prsim.

»Kje si pa hodil tako dolgo?«

Rada bi vprašala prijazno, a besede so ji mrzlo zletele z jezika.

Pred oknom je zaslišala goreč glas, poln poguma in strasti:

»Mene si čakala?!«

Zatreščila je okno in se pognala nazaj. Zunaj je zažarela cigareta, v rahlem svitu ji je pogled razločil Slanov obraz. Mlahavo, kakor da bi ji nenadni ogenj, ki ji je buhnil po žilah, izžgal telo, se je premaknila k šipam. Roka s cigareto jih je razrinila ter se dotipala do njenih prstov. Tiščala jih je na hladni okvir in se na vso moč bala, da bi ji ne prišel do drgetajočih komolcev. Ni vedela, kaj se godi z njo in ali se je čas ustavil, samo poslušala je vroči šepet. Ko ji je roka segla v kito ter jo pritegnila, jo je zaskelel na ustnicah tak poljub, da ji je glava mrtvo butnila na križe.

Pritavala je v posteljo. Ura v prednji izbi je odbila dve. »Moj bog!« se je iztrgalo Liziki iz prsi med radostjo in bolečino. Zdelo se ji je, da se je ravnokar prebudila iz omotice. Vrgla se je pod odejo in z razprtimi očmi strmela v komaj opazni okvir okna. Na cesti je nekdo zavriskal, potlej pa so se stopinje oddaljevale. Do jutra ni mogla spati, ni mogla misliti, samo čutila je, kako ji je razganjalo srce nekaj silnega.

Od tiste noči ni šla nikamor od doma. Zvečer je zgodaj legla ter čakala, kdaj zasliši pred oknom glas, ki je tako jasno živel v njenem spominu. Podnevi je vlekla na ušesa, da bi izvedela od ljudi, ki so zabredli v njen hram, kaj o Slanu. Ni razmišljala, kaj ga je privedlo v te kraje. Zanjo je bil najčudovitejši človek in želela si je, da bi bil zmerom tako zgovoren, vesel in tako neizmerno njen.

Teden dni je gorela kot neizgorljiva svetilka in ga zaman čakala, potlej pa jo je užaljenost pahnila na ples. Čušovca je godovala. V bajti se je zbralo pol vrha. Na peči je sedel star godec in pijano raztezal rožnati meh velike harmonike. Liziko je Požegar prestregel že med vrati. Ko jo je zavrtel proti godcu, je od užaljenosti odmikal dlani z njenega hrbta.

»Nisi se mi oglasila!«

»Nisem te slišala, joj! Poslednje čase tako trdno spim. Drugič močneje potrkaj!«

Njegova roka se je je trdneje oklenila. Ni se upirala, ko jo je pritegnil k sebi. Pravzaprav bi se morala pogovoriti z njim. Toda otožni plamen v njegovih pohlevnih očeh jo je zmerom razorožil. ‚Naj gre, kakor hoče!' se je odločila.

Tokrat je prihajal Požegar ponjo za vsak ples, kakor da bi mu postalo vseeno, ako razvozljajo njune stike. Sredi tretjega plesa pa je godec zatreščil svoj meh in se spustil s peči. Pri vratih je nekdo zaječal. Plesalci so se razmaknili, v izbo pa se je prismejal človek v dolgem usnjenem plašču.

»Moj bog, Kričman!« je jeknila Kata. Odsunila je svojega plesalca in se približala Kričmanu. Ta je z visoko dvignjeno glavo opazoval plesalce.

»Joj, koliko mladine je tu, v fabrikah pa manjka delavcev. Kaj, ko bi tu malo pomobilizirali!«

Miličnik za njim se mu je stegnil čez ramena.

Kata je nekje ulovila slatinar s kozarcem ter ga nalivala Kričmanu tik pred usti.

Nazdravil ji je in izpil. V mrtvi tišini se je slišal sleherni premik njegovega goltanca. Potlej je pomahal pred seboj z razprostrto dlanjo, da bi razkadil zaprašeni zrak, pomešan z dimom slabega tobaka. Počasi je vlekel oči od obraza do obraza. Ko jih je ustavil na Liziki, je stopil proti nji.

»Tebe iščem!«

»Mene!... Zakaj?«

Začutila je, kako se se ji ustnice stanjšale in kako se ji v obrvih vnema koža.

»Rad bi te videl.«

Godec je bil že spet zlezel na peč. Oglasila se je harmonika. Kričman je odrinil Požegarja, ki je stezal roke proti Liziki ter jo odvedel sredo sobe. Položila mu je roke okrog vratu in previdno zaplesala.

»Hodim tu okrog in te že dolgo iščem,« ji je zašepetal surovo, kakor da jo ošteva.

»Kako to?«

Izpod priprtih trepalnic je gledala, kako mu oči plamenijo in kako mu kopni grenkoba okrog ustnic.

»Viš, še pri vojakih sem včasih mislil nate... Ostala si mi v spominu.«

Strah v nji se je zmanjšal. Kričman jo je začel zanimati. Ni ga prav pomnila. V glavi so se ji mešali daljni dogodki, ko se ga je bala. Pretepal jo je z bičem ter jo valjal po prahu. Od staršev se je navzela odpora do vsega, kar je bilo s Kričmani v zvezi, zato je ostala hladna.

»Zdaj pa sem že od šestinštiridesetega leta na okraju. Večkrat sem tu na sestankih, a te menda ni tja.«

Odkimala je, toda odgovoriti se ji ni dalo.

Vrtela sta se. Na skrivaj ga je opazovala in ocenjevala. Kar je slišala o njem, je bilo takšno, da ji ga lep obraz ni mogel prikupiti. Telo se ji je pregibalo okorno in želela je konca. Tik ob licih je zaslišala toplo zveneči glas:

»Vidiš, do jutra bi tako plesal s teboj!«

Harmonika je utihnila in Lizika je skoraj zbežala od njega. Poiskala je Požegarja in zdelo se ji je, da potrebuje zaslombe. Vendar pa se ni mogla premagati, da bi ne šla s pogledom za Kričmanom. Tista bridkost in ostrina na njegovem obrazu sta vse bolj pritezali njen pogled. ‚Je nesrečen ali kaj?' je ugibala.

Kričman je znova pil. Kata mu je točila nekako izpod pazduhe. Njen beli nos se je zdaj že smehljaje dvigal.

»Zdaj bova pa midva zaplesala!« je hlastnila s takšnim razkošjem, kakor da bi mu njeno izmozgano telo zares lahko nudilo bogve kakšno veselje.

V oknu je zacvilila šipa; zunaj je počil strel. Miličnik se je zgrabil za ramo, Kričman pa je bil z enim skokom v prikletu, kjer ga je zmanjkalo. Kata je pograbila omedlevajočega miličnika, ga porinila v stransko izbico, izdrla kljuko ter si jo porinila za jopo.

Na prag je prav tedaj skočil Slana. Togotni obraz mu je strmel po ljudeh. Skozi stisnjene zobe je zaječal:

»Kje imate Kričmana?«

Kata se mu je bližala z rokami na trebuhu. Njen trdni pogled mu je blodil po na stran porinjeni žandarski kapi in po neobritem obrazu. Zaničljivo je krcnila z glavo nekam pod strop.

»Oba sta zginila kakor ščurek pred lučjo!«

Slana je obtekel izbo, nato pa je planil v priklet in na podstrešje. Ko se je vrnil, je dejal pobito:

»Skozi streho sta ušla.«

Lizika je visela Požegarju na rami; ko pa se je Slana izmotal v prikletu iz teme, mu je njen smehljajoči se obraz zasijal naproti. Ni je videl. Obrnjen proti Kati, ki se mu je bližala s steklenico in s kozarcem, je zasopel:

»S Kričmanom imava težke račune, mati. Mene je pred sodiščem potlačil, da se je sam izmazal. Svinja je, da mu ni para!«

»Ah, kdor ima dober jezik, mu tudi sodnija ne pride do živega. Svinj pa je več, ni samo ta.«

Katin glas je bil materinsko prizanesljiv. Nalivala je kozarec in ni se ji zdelo škoda vina, ki je bruhalo čez rob.

»Slanu natakate, mati, da boste vedeli!« ji je vrgel zviška, ko je obliznil kozarec.

»Se mi je zdelo!« je odvrnila in oči so se ji napolnile s posmehom. »Pa zapleševa midva! Nameravala sem s Kričmanom, no, pa si mi padel v roke ti. Oba sta nekam nasršena, kakor bik na paši.«

Sredi plesa, ko se je privrtela do njiju Lizika, je Slana spustil Čušovco. Obraz se mu je raztegnil.

»Ti si tukaj!«

Ni se zmenil za Požegarja, ki je osuplo lovil med plesalci ravnotežje. Zaplesal je z njo. Poprijemal jo je, kakor da bi se bal, da se mu bo razdrobila v dlaneh. Ko sta priplesala do peči, jo je vprašal:

»Boš kmalu šla?«

Obletela ga je s pohlevnimi očmi in pokimala. Potlej pa ji je rekel takisto, kakor da bi ji polagal ogenj v srce:

»Počakal te bom za hramom... Danes, vidiš, te bom pa lahko stisnil k sebi vso, ne pa samo tako s konci prstov, skozi okno.«

Drhtela je in kolena so se ji šibila od slabosti.

IV.

Siva poslopja Požegarjeve domačije, ozdravljena ran, dobljenih med okupacijo, so se bila že potopila v senco, ko se je gospodar bližal domu. Nad poslopji so njegove vznemirjene oči videle razlit zlohotni žar.

V jasno nebo je puhtelo iz njih še tisto malo sreče, kar mu je je poslednji dve leti ostalo. Prejšnje čase se je rad ustavljal na pragu pred gostilno in gledal izpod na čelo prislonjene dlani naokrog po svojih posestvih. Zdaj pa se je vselej bližal domu s težkim občutkom. Morebiti je Kričmanov »šturmbataljon« že spet osrečil hišo z obiskom ... Morebiti ga že čaka nova odredba, da mora iti s parom konj na lastne stroške prevažat les na Pohorje, kjer pokončujejo gozdove kakor blazni, ali je pa zadel hišo kak drug hudič. Venomer je bilo kaj, da niti enega ni mogel preboleti, pa ga je zadelo že drugo.

Tožilo se mu je po tistem času pred vojno in tega ni niti tajil. Premoženje mu je takrat raslo pred očmi, kakor da je dobra vila vsadila v njegov grunt obilo dragocenega kvasa. Zdaj pa ti prekleti tovariši skrbijo, da ne bi ujel v dlan dinarja več, kakor je potrebno za golo življenje.

Otipal je v suknjiču časnik, ki ga je bil vtaknil tja davi in umaknil prste. Pisanje teh hvalisavih cunj ga je žalilo. Povsod je stalo: »Delovno ljudstvo po mestih in industrijskih krajih z veličastnim poletom dviga domovino iz razvalin ...« — »Kdo pa vam daje kruh, izvržki!« je bridko spustil v mustače, ki so se mu upadlo povešali. »Mi, ki jih moramo hraniti, pa smo peto kolo pri vozu!«

Leto dni ali kaj ga je že vse to tako pritiskalo, da se mu je sovraštvo grmadilo v srcu, čeravno se je trudil, da bi se obrzdal. Nikdar ni bil sovražnik kakšne oblasti. Mar mu je bilo, kdo vlada, samo, da je v miru gospodaril; zdaj pa ga je zagrabilo. Čutil je, kakor da bi ga za vratom hladila ostrina sekire in poskušal se je izvleči. Bil je tudi užaljen, da so kmečki stan tako odrivali in omalovaževali. Krajevni odbor je nalagal njemu in vsem gruntarjem neznosne dajatve, od vrhovcev pa še davka niso hoteli pobirati. Gruntarje so hoteli ponižati, vrhovce pa za vrag vedi kaj na-

graditi. Upal je, da mora ta napetost nekje nekaj zlomiti in se odteči mirneje, kakor je kazalo. Osovraženi red, za katerega se je gnal nekoč tudi sam, se bo moral nekako pobotati z ljudmi, ali pa se bo skrhal. Nekdo bo prekleto drago plačeval te neumnosti, s katerimi krmijo vasi. Rekli so: »Življenje bomo izboljšali!« Komu pa se je izboljšalo? Je mar mogoče šteti tja tistih nekaj vrhovcev, ki se zdaj siti reže po bajtah, ker žro na karte? Pri drugih pa neprestano trka na vrata Kričman s svojo kruto pestjo. »Ampak, plačal vam bo!« se mu je kot ognjeni pljusk razlilo čez ustnice.

Ko se je pognal čez prag in nagonsko prisluhnil, ali ni slišati cvilečega vreščanja žene, ki mu je vselej naznanilo, da ga je obiskala oblast, ga je doli na cesti okliknil zadihan glas. Ozrl se je čez ramo in, ko je videl, s kako silo se poganja proti njemu Klemenčič, njegov sosed, se je z vso naglico obrnil in stopil s praga. V tem, kako je sosed šantal proti njemu s pokvarjeno nogo, je spoznal, da se je moralo nekaj primeriti.

Od cerkve navzdol je prišel Babosek. Pod novo oblastjo se je nekam spital in zaokroglil. Mesnati obraz se mu je smejal. Zdaj na njem ni bilo več tiste kaznjenske osuplosti in zadržanosti, kakor pred leti, ko so ga Nemci spodili iz zapora. Voščil je dober večer, toda Požegar mu ni maral odgovoriti. Tista prekleta cerkvena želarija, ki jo je dobil od agrarne reforme, mu je uspevala, kakor da bi naletel na zlato žilo. Že zastran tega ga je gledal po strani. Taki se lahko vpisujejo h komunistom in hodijo ob štirih zjutraj z zastavami volit... Na vse vrhovce je zdaj gledal kot na izdajalce. Bil je prijazen z njimi, dokler jim je lahko metal po zrnih iz svojih polnih kašč. Zdaj pa, ko so se obesili na geslo o nekakšni enakosti med ljudmi, jih je preziral. Človek mora ostati tam, kamor po svojem rojstvu sodi. Kako boš enak Kova-

čecu, razcapanec, če pa se je rodil na skoraj petdesethektarskem gruntu!

Babosek je dvignil nos in se zasmehljivo odzibal.

Klemenčičeve grahaste oči so se srečale s Požegarjevimi. Široke, narezljane rdeče lise na licih so mu plamenele, ko se je ustavil pred pragom. Mevljal je, kakor da mora izsopsti strup, preden lahko spregovori.

»Si že slišal?«

»Kaj?«

Požegar ni poznal strahu, toda zdaj pod vtisom teh širokih oči mu je koža na hrbtu vztrepetala.

Po cesti je prišel Kump. Postarani obraz se mu je že od daleč smehljal.

»Pojdiva raje v hram!« je zapihal Požegar z opustošenim glasom ter s srditim zamahom roke zbrisal smeh s Kumpovega obraza. ‚Tudi eden takšnih, ki zvonijo tej oblasti,' ga je zapeklo v glavi, ko je gledal, s kakšno osuplostjo se je stari ustavljal.

Velika, z novim pohištvom opremljena spalnica, ki je bila skoraj preveč razkošna za starinski hram, je bila mračna. Zelene zavese so se prižemale k oknom. Obstala sta za vrati in nekaj časa molče vdihavala po svežem perilu dišeči zrak, potlej pa se je iz Klemenčiča kar ulilo:

»Zdaj nas pa mislijo resnično pošlatati!«

Požegar ni mogel spregovoriti. Sklanjal je glavo ter gledal s sršečim pogledom sosedu na ustnice in hlastal za njegovimi besedami.

»Grunte bodo začeli pobirati.«

Požegar ni imel navade, da bi verjel kakšni vesti brez utemeljitve, toda zdaj se mu je izvilo iz prsi:

»O Kristus!«

»Z zadrugami nas hočejo.«

»O Kristus!« je dodal Požegar, kakor da bi se od nekod vrnil odmev njegovega prejšnjega vzklika. Na-

SLOVENSKA UNIVERZA občine LENART

slonil se je s hrbtom na vrata ter se trudil, da bi lahko sledil naglemu Klemenčičevemu govorjenju.

»Zjutraj sem bil na okraju. Mislil sem izprositi, da bi mi črtali nekaj davka. Povedal sem jim, da nas bo vse pobral vrag, če bodo še naprej pritiskali s takšnimi oddajami in če bodo še dalje božali vrhovce, pa mi je vrgel v obraz: ‚Če ne zmorete, pojdite v zadrugo! Tam pa ne bo obvezne oddaje.' — Potlej sem poiskal Kričmana. Sam veš, da mi je do zdaj nekako prizanašal. Gostil sem ga, ko se je oglasil s svojimi tu. Zdaj pa toliko, da me ni zabrisal po stopnicah. Lajal je nad menoj: ‚Povsod bomo pobrali zemljo v zadruge. Čez dve leti gruntarjev ne bo več. Na vaših gričih bomo uredili plantaže za breskve, njive bomo združili za lan in konopljo, travnike pa preorali in zasejali sladkorno peso. Zdaj boste morali delati, ne pa kakor do zdaj, ko ste samo gospodarili in priganjali težake. Vse bomo izenačili: vrhovec, kulak, obema bomo dali motiko v roke in ju poslali na delo.'«

»O Kristus!« se je utrgalo Požegarju z omrtvelega jezika. Hotel si je ponesti roko pred oči, da bi zbrisal z njih tisto, kar je zagledal pred seboj, a ni mogel. Bilo mu je, kakor da je zdrknil v tolmun, katerega voda mu že liže brado. Stresel se je in vprašal, ne da bi tajil grozo:

»Misliš, da bodo napravili to?«

Klemenčiču je glas zasikal, kakor da bi mu tekel skozi razžarjene zobe:

»Jih mar še ne poznaš!«

Spogledala sta se in dolgo molčala, nato pa je Požegar potipal:

»Kaj bomo napravili?«

»Živijo ne bomo klicali, a?«

Njun pomenek se je polagoma prelil v šepetanje. Mračilo se je že, ko je prišel Klemenčič po prstih iz izbe. Za njim se je majal Požegar s sklonjeno glavo.

Ko sta v veži obstala, mu je dejal, ne da bi ga pogledal v oči:

»Premisliti bo treba. Na slepo se ne bomo dali poriniti v hlev. Imaš prav! Treba bo po vasi opozoriti ljudi.« In kakor da bi mu topli vetrič, ki je zavel skozi vrata, odpihnil čemernost, je pristavil: »Morebiti bo pa spet tako kakor je bilo z agrarno reformo. Pomniš, s čem so nas takrat strašili?«

Klemenčič je zmignil z ramami in odšel. Zavil je mimo peka po razrinjenem kolovozu, ob katerem je stalo pet s slamo kritih hramov. To so bile njegove viničarije. Pet viničarjev je priklamalo na prag, ko je šel mimo. Vedel je, da streljajo za njim z nasršenimi očmi. Bil jim je še zmerom strog gospodar. Odzdravljal jim je, a pogled je vlekel po slemenih koč, kjer je prhnela slama. Ni jih hotel popravljati. Šantal je med hrami, ponosno dvigajoč ramena. Z vsemi temi ljudmi je imel neporavnane račune, ki jih je moral neprestano prestavljati. Klemenčiči niso bili vajeni kmetovanja; sedanja stiska je storila iz njih kmete. Kar stoji okrog cerkve najlepših hiš, pripadajo Klemenčičevi rodbini. Pred vojno jim je trgovina cvetela. Kupili so vsak grunt in vsako bajto, ki je prišla na boben in se širili, kakor nekoč negovska graščina. Ko so jih Nemci izselili, so jim pa ljudje z nehvaležnostjo plačali dobroto. Še zmerom je imel živo v spominu tisti poletni dan, ko so jih gestapovci pognali iz hiše. Iz gruče pred hišo, kjer so se zbrali vrhovci, se je pririla zagorela Babosekovca, se izprsila pred materjo ter ji pljunila v obraz. Nekdo je zacvilil: »S kamnom jo trešči po čeljustih!«

»Zakaj pa ste napravili to, Julika?« je vprašala mati.

Ženska se je nagnila naprej. Kri ji je jela zalivati obraz.

»Ti že veš, zakaj!... Zaradi vas, prekleti smo danes v tuji hiši, mož pa je bil tako dolgo zaprt. Vi

ste ga naznanili. Da bi vam tista naša freta le še po smrti na hrbtih gorela!«

On je tedaj porinil mater naprej in vrgel med ljudi:

»Ko se vrnemo, se bomo pomenili z vsemi!«

Toda vrnili so se in Babosek je sedel v krajevnem ljudskem odboru, zato niso mogli niti misliti na poravnavo takšne vrste računov.

Otresel je z glavo in šel dalje. Na križišču pod Požegarjevo ledenico pa se je ustavil. Od tam je njegov pogled lahko objel vse hrame, ki jih je bil oče tako skrbno polagal drugega k drugemu. Umrl je leto pred nemško zasedbo. Morebiti je bilo dobro, da ni učakal razkroja svojega premoženja. Zdaj so si ga razdelili otroci in morali so se preleviti v kmete. Obrnil je pogled k svoji skoraj novi enonadstropni hiši in bilo mu je, kakor da je strašno opeharjen.

Drugo jutro je Požegar že zgodaj odšel z doma. Nad oživljenimi tratami, ki so bile ponekod še bele od slane, je nastajal svež dan. Sonce je že razrivalo gozdove okrog Brezovjaka. Hodil je zamišljeno.

Prizibal se je v dolino veder in kakor da bi ga sveže jutro ohrabrilo. Z veseljem je gledal mlado pšenico, ki je začenjala zeleneti in ki je obetala dobro žetev.

Naproti mu je pritopotal Botičkar. Raztrgani škornji so se mu med tekom sezuli in stisnil si jih je pod pazduho. Ko se je s povešeno glavo zaletel v Požegarja, je zamlaskal:

»Slana so ustrelili!« Že je oddivjal navzgor in Požegar ga je pospremil s pomilovalnim pogledom.

Na Kričmanovem dvorišču se je gibalo nekaj ljudi. Gospodar, opolečen, s široko razgaljeno plešo, nad katero mu je štrlelo v zrak nekaj sivega povesma, si je praskal nos z uklenjenimi rokami. Gospodinja je čepela na pragu. Tiščala je obraz med

kolena in po sunkih piskala v raztrgano krilo. Trije, štirje miličniki so pregledovali dvorišče, sredi katerega je ležalo razkrečeno truplo, oblečeno v žandarsko obleko. Stisnjen k steni ute se je dramil iz omedlevice ranjeni Slanov spremljevalec.

Požegar se je približal Kovačecu, ki je slonel s komolci na lojtrskem vozu sredi ute in mignil z obrvmi.

»Kaj pa se je zgodilo?«

»Nad hlevi je imel v seno skopano jamo. Že od božiča se je baje skrival tu. Bila sta samo dva, a smo mislili, da jih je cela vojska... Stari je menda vedel za vse.«

Kričman je vrgel roke od sebe. Pobledeli obraz, na katerem so mu sive brke srdito migale, se mu je v zlobi podaljšal, ko je siknil:

»Sem jaz kriv, če ne vidim!... Imam prestare oči, da bi lahko vse pregledal... Sina bi morali ukleniti, sina, ki me je pustil tu samega z gruntom!«

Sonce se še ni utegnilo dvigniti do polovice svoje poti, ko se je Požegar vračal domov. Šel je čez Smolinski vrh. Pogovoril se je bil v vasi z znanci ter jih opozoril na nevarnost, ki utegne priti, in zdaj je bil nekam potolažen.

Pred kovačnico je zagledal Pohariča. Iz doline je peljal vodo s parom volov. Počakal ga je z rahlo sklonjeno glavo. Ni mogel umakniti oči z njega. Sedel je pred sodom ter vesil noge čez oje. V tistem počasnem vzgibavanju nog in v tem, kako jih je včasih z neskončno brezbrižnostjo pritisnil k cesti, je bilo toliko zavidanja vrednega, da je Požegar zaprl oči. Zateptal je s škornjem po ščeti mlade trave, ki je silila v zrak. Nevede je segel v jablano, odlomil drobno vejico ter jo začel žvečiti. Ni si hotel priznati, da se oglaša v njem zavist, vendar pa se mu je kradoma pretakalo po glavi: ‚Kakor kralj se pelje!'

Tunek je upiral pogled v oje. Roke so mu migale same od sebe in bič je klestil vola po širokem križu.

»Hej, gospodar! Kam si se zamislil?«

»Kaj praviš?«

Poharič je počasi zaoral z glavo. Ko je dvignil kostnati obraz in si naslonil bič na ramo, je nekam odsotno našel z očmi Požegarja.

Požegar je izpljunil vejico ter porinil brado naprej.

»Pelješ se, kakor da bi sedel na zlatem vozu!«

»Saj se tudi lahko!«

Bahavi glas je oplazil Požegarja kakor bič. Poharič je ustavil voz. Lezel je čez oje z neskončno malomarnostjo ter se mu bližal.

»Gre ti dobro, tako je videti!« ga je oprhnil Požegar.

»Ne smem se pritožiti, hvala bogu... Ko bi le ne zavilo nazaj!«

»Enim po loju, drugim po znoju, tako je pač... Mene pa so porinili v jarem, da me je ožulilo do krvi.«

Poharičev pogled in jazbečji izraz na njegovem obrazu sta Požegarja dražila. Komaj se je premagoval, da mu ni vrgel v nos nekaj ostrih besed. Tuneku se je zganil na čelu šop sprijetih las in lagodno je razklenil usta.

»Veš kaj, Lujz, ti se pač ne moreš pritožiti!« potlej pa je dodal s poudarkom: »Ampak, vi, gruntarji, sta navajeni na veliko, a tega zdaj ni, kaj?... Siromaku pa vsaka skorja napravi veselje... Viš, zjutraj sem poslal Liziko v mlin. S kravama je peljala zadnji dve vreči soržice, a smo komaj v marcu. Ta kruh bo moral biti zdaj na mizi do žetve... Tesno nam gre, odkrito ti povem, pa dihamo... Zadovoljni smo, vidiš, samo da smo pod svojo streho... Da bi nam bog le dal zdravje!«

Krotko je migal z nosom in Požegarju se je zdelo, da ima že dolgo preračunano, koliko kosov kruha bo

lahko vsak teden pojedel. ‚Takih s stiskami ne uklo-niš!' je pomislil ne brez pomilovanja. Hlastnil je po zraku in obstal, kakor da bi ga zajel preveč.

»Ti imaš vsaj zagotovljen kruh... Na vrhovce zdaj gledajo. Če vam ne da zemlja, vam pa da držav a... Kako pa delajo z nami, glej!... Pridejo, vdro v hram ali v hlev in odneso. Bog s teboj!... Kaj pa je komu mar, kako boš živel. Pomagati pa si ne moreš... Grunt je zdaj sramota za človeka, kakor da bi ga prigoljufal... Prekleto, povem ti, da z vso silo zmagujem za obvezo. Žremo pa, kar pač je. A kaj še bo, to je vprašanje!«

Tuneku so z očitkom izgovorjene Požegarjeve besede razrinile veke. Pozorneje ga je preletel z očmi. Z bičevnikom se je počohal pod klobukom.

»Vidiš, takrat, ko smo trpeli mi kot črna živina, pa nas ni videl nihče. Ko bi ti vedel, koliko mora siromak v življenju prestati!«

Požegarju so se brki naježili. Za to stvar ni imel nikoli posluha.

»Misliš, da jaz nisem trpel? Vrhovci po svoje, človek, ki mu leži na skrbi velik grunt, pa po svoje. Tridesetim, štiridesetim težakom je bilo treba pripravljati prostor pri mizi... No, pa to je minilo. Kaj bi zdaj pravil o tem. Zdaj je človek kulak, izkoriščevalec... Drugi pa so delovno ljudstvo!«

»Priostrili so te, Lujz! Gledam te, če si to še ti. Nekaj živine so ti pobrali, davke natolkli, to drži. Vse drugo pa imaš. Vrhovec bo že spet prišel na delo, ko bo konec mitingov in ko ne bo več krušnih kart. Grunt, viš, ti je ostal. Če bi ti tega pobrali, tedaj bi bilo seveda nekaj drugega.«

Požegar se je odmaknil. Zavedal se je, da je Tuneku nevoščljiv miru, sreče in nekake nore odmaknjenosti od vsega, kar je leglo na vasi. Že od pusta ga je pomnil. Šla sta z Naniko mimo njegove hiše s pustovanja. Nekoliko opit se ji je obešal na

ramena. Penil se je od hvale, kako je bilo na veselici vse drugače kot tedaj, ko je bila še pri Požegarju. Vse drugo je videl, samo nesreče drugih ne. Zaril se je v svojo majerijo kot krt in blatna prst mu je zastrla oči. Ni si mogel kaj, da bi zdaj ne položil ogorka pod njegov mir.

»Mislim, da se bo kmalu za nas vse začelo prekleto trdo! Nismo tako trdni na gruntih.«

Tuneku je preklala čelo ostra guba, toda naglo se mu je izgladila. Odmahnil je z roko in izpod mustačev se mu je utrnil posmeh.

»Se je spet komu kaj grdega sanjalo?«

Požegarju so se jasne oči zameglile, ko je vprašal:

»A še nič ne veš, kaj se pripravlja?«

»Si res kaj izvedel?«

»Vse nam mislijo pobrati, nas pa poriniti v nekake zadruge, pod komando komisarjev. Kdor ne bo šel zlepa, ga bodo prisilili. So že začeli pritiskati.«

Ko je videl, kako naglo so Tuneku zastrigle veke, je dodal: »Tisti, ki ste zemljo dobili, boste morali iti prvi.«

»Kdo to pravi?«

Tuneku so v začudenju razprta usta prazno zazevala. Nemir mu je prelomil obrvi ter mu jih porinil navzgor.

»Tam na okraju... Oni... Tovariši!«

Tunek je majal z glavo in se čehljal z bičevnikom po vratu, naposled pa je hlastnil:

»To bi pa bil hudič, vidiš!«

Požegar je prikimal. Kar zanašalo ga je, ko je bruhnil med priprtimi zobmi:

»To je petletka, pa socializem in dober kruh za vse!... Vsi bomo siromaki... Pred vojno je bil siromak in bogataš, zdaj nam bodo pa vsem obesili malhe za vrat.«

Tuneku je bilo, kakor da to niso besede, marveč ogenj, ki mu je oplazil prsi. Zameglilo se mu je pred

očmi, toda preveč blizu je bil še tistemu času, ko je spal pod tujo streho, zato je rekel:

»No, če vzame hudič, pa naj vzame. Solz točil ne bom... Smo živeli in bomo živeli!«

Požegarju so tanki prsti legli na grlo in moral se je izkašljati, potlej pa je vprašal:

»Kaj bi ti mirno dal zemljo v zadrugo?«

»Dal!... Če pa praviš, da jo bodo vzeli!... Jaz sem bil že brez nje, razumeš, zato mi taka muzika ni nepoznana. Hudič je le, ker se človek na nekaj naveže.«

Požegar je široko razmaknil noge. S stisnjeno peščico je dolgo nekaj zabijal v zrak, preden je spravil iz sebe:

»Če bi se rodil na gruntu, bi drugače govoril!... Kar je tvoje, je treba braniti.«

Zmotil ga je Kumpovčin krik. Pritekla je od kovačnice. Obilno krilo jo je spodnašalo, ko je obstala pri vozu. Lovila je sapo, nato pa hlastnila:

»Jezus, Lujz, hiti domov! V ledenici so ti našli petnajst mernikov stare pšenice. Ona leta vsa nora po hramu, Kričman pa išče.«

Požegar si je potegnil klobuk z glave. Nekaj časa je hitel, proti kovačnici pa se je jel zaustavljati. Tam je zavil po vratnikih, kakor da bi se mu daljša pot zdela zanesljivejša.

Lizika se je vračala iz mlina po vrhovskih cestah. Zjutraj je bila naletela na Kričmanovo skupino. Če bi je ne rešil Kričman, ki se je pripeljal na motornem kolesu za njimi, bi ji pobrali nemara žito in kravi. Stala je v jarku ob cesti, kamor so jo bili zrinili, ter brizgala po njih svoje sovraštvo. Vse dopoldne ji je razjedal prsi nemir. Niti Kričmanova prijaznost ji ga ni mogla zmanjšati. Bala se je vnovičnega srečanja z njimi, zato je zavila čez vrhe.

Kravi sta se počasi vlekli čez tiho dolino ljube vodice, ki jo je napolnjeval mehki zrak, nekako puhast od zgodnje toplote. Ni bila še resnična pomlad, toda ta zima je bila brez snega, pomlad ji je neprestano gledala izpod kril, in že nekaj dni so se polja prebujala. Lizika je sedela pri strani na vozu. Metala se je z njega, ko se je tu pa tam pogreznil v blatni prelog. Rada bi se otresla podobe tega prekletega Kričmana, ki ji je neprestano visela pred očmi... Pa kako jo je prijel za roko ter ji porinil vanjo bič, ki so ji ga njegovi fantje zbili iz dlani!... Pa kako je sam vpregel kravi, jo povedel k njima ter z mehkimi besedami gladil njen namrgodeni obraz!... Pa kako ji je zrasel pred nosom ter jo obvel s svojo po tobaku dišečo sapo in ji pihnil v usta: »Kako smo lepi, mili bog!« In potlej nekam kradoma: »Se lahko oglasim pri tebi?« Še zdaj je jasno videla pred seboj njegov blodeči pogled, rjave oči in stasito postavo. Bil ji je zoprn, vendar pa ji je silil v spomin.

Ko se je jela dvigati iz doline ob ljubi vodici, sta v grmovju zasopla proti nji široka gobca volov. Ni si še utegnila zbrisati spred oči živega plesa dopoldanskih dogodkov, že je stal pred njo mladi Požegar.

»O Jezus, tako sem se zamislila, da bi me lahko povozil!« se mu je zasmejala. Stal je pred njo, kakor da bi ga kaj tiščalo v grlu. Naposled, ko so se mu oči prilepile na njene razprte ustnice, za katerimi se ji je belil stekleni blišč širokih zob, je planilo iz njega:

»Ti si pa res voznik!... Gre, kakor hočejo krave.«

Imel je zadržan glas. V prezgodnji ostarelosti je bilo tudi nekaj nerazvitega in otroško preprostega. Od mozoljev razrvana lica so mu kazala nezdravo barvo. Lepa pa je bila trpka črta okrog živahnih ust in tihe sive oči z nadihom nečesa domačega. Zazdel se ji je kot kužek, ki ga človek nima rad, vendar mu pa dela s svojim domačim pogledom veselje. Naslonil se je na ročico in rekel:

»Kam greš?«

Rekla je:

»Sode peljem v vrh... Pretakati mislimo.«

Priprl je prosojne veke in zaprosil:

»Pridi zvečer h Kumpu. Jutri je Jožefovo. Stari goduje in vabi na ples.«

Rekla je:

»Jezus, ko pa tako nerada hodim!«

Okrenila je glavo, da bi prikrila zbeganost. Od prvega Slanovega obiska je prestavljala odkrit pomenek z njim. V njeni ljubezni do Slane je bilo pravzaprav nekaj raztrganega in tveganega, prav to pa jo je mikalo. Včasih jo je poiskal ob najbolj nepričakovanem času, ko ga je čakala, pa ga ni bilo.

»Viš, kako si se od jeseni spremenila.«

V Požegarjevem glasu ni bilo očitka, marveč bridkost.

Prihajalo ji je na um, kak bi bil Slana, ako bi ga razjedala slutnja, da se mu izmika. On bi ne povešal pogleda in ne cedil besed skozi solzavost. Živo je zagledala pred seboj žar njegovih oči in njegovo nagubano čelo, ko ji je rekel: »Ampak, če dobim koga s teboj!« On bi ne izbiral besed. Vsaka bi bila trda, zakaj bila bi kaljena v njegovem vročem značaju. Ko bi terjal Požegar pojasnilo tako, bi mu gotovo priznala, kako je v nji.

»Glej, nekaj sem ti pozabil povedati,« je rekel živahneje in takisto, kakor da bi se zavedal, da bo obvestilo zganilo v nji skrivne niti. »Slana so davi ubili.«

Šel si je z dlanjo čez zatisnjene veke, zato ni opazil, kako ji je vse telo zadrhtelo. Butnila je na voz ter si stisnila dlan v dlan. Svet okrog nje je potemnel. Z vso močjo je tiščala zobe, da ne bi zaječala. Požegar je dodal rahleje: »Pri Kričmanu na dvorišču leži.«

Vola sta se zarila med kravi in voz z Liziko se je začel umikati. Šop vej jo je treščil po obrazu. Bolečina jo je ovedla.

»Zakaj mi pa nisi tega takoj povedal?«

Razgrnila je grmovje, pognala kravi na travnik in obšla Požegarjevo vprego. Ko se je z brega ozrla nazaj, je videla, da voz spodaj še zmerom stoji. Stisnila je glavo v naročje, da bi je vroče solze ne žgale na obrazu.

Doma je spustila kravi skozi leso, odvrgla bič in z vihrajočo ruto planila po sadovnjaku. Pretekla je dolino in se pognala z nasprotnega vrha po gozdu proti vasi.

Na Kričmanovem dvorišču je ropotal avtomobil. Videla je, kako so porinili nekaj v plahto zavitega čez spuščene stranice in avtomobil je odhitel.

Naslonila se je na drevo ter nekaj časa spremljala zlovešče brenčanje. Zdelo se ji je, da ta ropot ugaša v nji vse tisto, kar je dalo njeni mladosti čar in vrednost. Opustošena je zdrknila v mah. V mraku se je vlekla domov. Svet je bil zdaj zanjo črn in pust, nevreden, da bi človek na njem še živel.

V.

»Kje ste vsi?!... Ko bi človek koga rad, ga pa ni!«

»Kaj hočete?!«

Zavaljen fant s klafeto na očeh se je pritrkljal čez dvorišče in mahoma obstal. Iz jamice slepega očesa se mu je popeljala čez lice kapljica ter se mu kot biser utrnila. Zabingljal je pred seboj z roko, na kateri so manjkali štirje prsti ter osuplo gledal spremenjeni očetov obraz.

»Leso bi odprl!... Ne vidiš?!« je hlastnil Tunek mirneje. Zapeljal je s ceste voz z nekaj vrečami cementa in se spotikal na ravnem dvorišču.

Sin je zatreščil leso ter poškilil za vozom. Vprega se je ustavila pred uto. Tunek se je naslonil s komolcem volu na križ in z jeznimi očmi ogledoval svoj sadovnjak, ki se je z vejami prižemal na žametni večerni mrak, poln vonja po prebujajoči se rasti. Mahoma pa se je odrinil od vola, si šel z dlanjo čez čelo ter odmajal z glavo. Fant je v loku obšel voz in se pognal v hlev. S širokega obraza, ki se mu je kradoma prikazoval med vrati, mu je odsevalo začudenje.

Tunek je zagnal bič proti hlevu. Ne da bi pogledal tja, od koder je spremljalo splašeno čokoladno oko vsak njegov gib, se mu je razlilo preko razkrečenih ustnic:

»Izprezi in opravi živino!«

Zašantal je proti hramu. Polagal si je razprto dlan na oči, potlej pa odšel v izbo s prednje strani. Ko se je ozrl skozi okno, se je dvigala iz sadovnjaka Lizika. Naprej nagnjena kolena so ji odbijala mrtvo pobešene roke. Trn v srcu se mu je zadrl globlje. Nehote je povezal dekletovo stanje s tem, kar je trpinčilo njega. Sedel je k peči ter si zbil klobuk z glave. S trdimi členki si je šel po sprijetih laseh in si jih mršil.

Nanika je ropotala v kuhinji s posodo. Vsak šum ga je zabolel prav v kosteh, da je podrhteval. Rad bi mislil, a nemir mu je zatemnil možgane. Vedel je, da Požegar večkrat pretirava in da rad komu takole za šalo podkuri, toda zdaj mu je verjel. Iz pozabe so se mu izkopavale besede, ki jih je bil lani ali kdaj nekje slišal: »Najprej so pobrali fabrike, potlej bodo pa zemljo. Drugače ne more biti.«

Najbolj se je bal za ženo. Dve leti sta jima potekli v nekaki zakonski omami. Bilo je, kakor da bi se odprl v njima zamorjeni cvet, ki pa je zavonjal s tem lepšim vonjem. Zdaj je bilo veselo pogledati hram. Povsod je bilo pospravljeno; vse je bilo čisto. Že zgodaj vsako jutro je Nanika prehodila obe izbi

in kuhinjo. Opazila je vsako malenkost, ki je bila v neredu. In kak je bil zdaj grunt! Odkar je bil njun, on pri gospodarstvu skoraj ni imel več besede. Pri oranju je zdaj zmerom plužila ona. On je moral poganjati živino. Vsak ogon je hotela imeti enak. Kadar je bilo večje delo na polju, ni poznala počitka. Vrhovci so jo včasih zmerjali, ko so se udarci njene motike slišali z njive že pred razsvitom. Ponoči pa mu je pred spanjem šepetala v uho, da se dota za Liziko hitro množi. Zdaj ji pa naj pove, da ji bodo grunt izmaknili iz rok!... Po hrbtu ga je zmrazilo. Prisluhnil je proti kuhinji, kjer je žena poskušala peti. Vsa leta, kar jo je poznal, ni delala tega, zdaj pa ji je bilo prišlo v navado, da je ropotala z burkljami in pela. Slišal je, kako je zagrabila prazne vedrice in skočila na prag. Ko je zagledala Liziko, ki je šla čez dvorišče, jo je okliknila:

»Moj bog, kje pa hodiš?!... Vidiš, Slana so ubili... Zdaj ne bo nihče več stezal krempljev po našem gruntu... Šla sta on in njegov kralj.«

Dosegel jo je stok in začudeno se je zastrmela za Liziko. Odvrgla je vedrice ter odšla proti prikletu. Svetli nos, na katerem so se ji odbijali odsevi plamena iz krušne peči, se ji je dvignil, kakor da bi se ji v glavi nekaj posvetilo. Prišla je v sobo. Tiho je zatrznila dveri. Ko pa je zagledala pri peči Tuneka, kako se mu stisnjena pest naglo vozi po čelu, so se ji noge prilepile na tla. Prepadene oči so ji obvisele na tisti pesti. Dolgo je stala molče. Ni upala premakniti oči, zakaj iz kotov, kjer se je zgoščevala tema, so se dvigale preteče sence. Naposled pa je tiho pridrsala k peči. Tunek se je odmaknil. Osuplo je gledala, kako mu je izpiti, spremenjeni obraz strmel tuje vanjo.

»Kaj se je zgodilo?«

Rahlo je stegnila brado k njemu ter ga vprašala z oledenelim glasom, ki ji je grbančil ustnice.

Planil je pokonci. Ves se je stanjšal, ko se je nagnil k nji. Hotel se je je za vsako ceno otresti.

»Da človek ne more nekje mirno posedeti!... Laziš za menoj kot podlasica.« Ko ji je pogledal v razboleli obraz, pa je dodal mirneje: »Včasih ti je ves svet odveč... Razumeš?... Pojdi in me pusti! Vselej prideš, kadar je človeku najmanj do tega.«

Olajšano je zadihala in si zadrgnila ruto pod brado.

»Sem mislila, da je kaj hudega, ko si ves drugačen.«

Šla je, pri vratih pa se je obrnila.

»K Bolkanu še nisva hodila molit. Jutri bo že pogreb. Pojdeš nocoj?«

Odmajal je z glavo, si porinil roke za predpasnik ter se sprehodil po sobi. Ko je zatrznila dveri, je sedel nazaj. Poslušal je ropot burkelj, potlej pa je slišal, s kako naglico se je spustila čez dvorišče proti vrhu.

Ostal je sam in moral je prisluškovati, kako mu teče skozi prsi curek nečesa bridkega in kalnega. Zaman se je otresal morečih občutkov. V sivem somraku, ki je pritiskal na okna, se je njegov pogled izgubljal. Kdo ve, zakaj mu je neprestano prihajalo na um, koliko je star. In čeprav še ni imel nikoli takšnega občutka, se mu je zazdelo, kako neverjetno se je približal tisti stopnici, kjer se življenje zapre. Bilo mu je, ko da bi se mahoma postaral in zaželel si je takšnega tihega miru brez vsakršnih upov in utvar, kakršnega je pomnil iz daljne mladosti, ko se je radoval samo tega, da živi. Zdaj pa je bilo okrog njega toliko vsega, iz česar ni mogel izplavati. S kakšnimi očmi ga je davi gledal Požegar!... In ko je nalagal v trgovini cement, se je prismejal od nekod Vrban. Naslonil se je na jarem, ko je metal na voz težke vreče. »Vole boš tudi moral dati v zadrugo!« je zamlaskal. »Pa vzemite, hudiči, vse!... Kaj pa je meni za grunt, za vole in za tisto, kar so mi porinili

v gobec... Siromak sem bil... S tem me ne boš splašil.« Ampak zdaj je videl, kako prekleto je s srcem prirastel na ta grunt, na te hrame in na ta topli predpomladni veter, ki je ljubeče škrabljal v klopotcih pod kapom. Lovil se je za glavo ter se trudil, da bi se iz tistih kalnih občutkov ne izgreble še bolj boleče misli. Vse okrog njega je bilo hudičevo odvratno in umazano, sovražno in bedasto. Podzavestno je poslušal, kdaj se bodo zaslišale na dvorišču ženine stopinje. Ni vedel, se je boji ali pa mu je nenadoma zoprna. Zdaj si je ni želel.

Vstal je in stopil k oknu. Oblina vrha se je samo še rahlo videla za Košarjevo kočo. Mrak je zapredal nežno zelenino trat. Pod Gazdečkinim hramom se je dvigal iz dogorevajočega kupa listja in dračja trepetajoči plamen. Popoldne so ograbljali sadovnjak. Košarica se je utrnila s podstenj in si spotoma ogrinjala hrbet. Ko je dosegla klanec, se je v Tunekovi glavi užgal očitek: ‚Spet bodo tiščale glave skupaj do polnoči in mlele, kar je že stokrat premleto. Bolkanova smrt jim je samo povod, da se lahko dobijo.‘

Mislil je na ženo. Bil ji je nekam nevoščljiv priljubljenosti, ki si jo je bila pridobila po vrhu. Ni minil dan, da bi se kaka ženska ne oglasila pri nji. Tej je zmanjkalo soli, oni kvasa. Spet druga je prišla po zdravilni čaj, ker je babico ščipalo po črevesju. Ako je bilo treba o kaki stvari koga vprašati za svet, so z vrha gotovo prišli k nji. Bila je botra menda vsakemu otroku, ki se je zadnji dve leti rodil. In kako se je vedela sredi vsega tega vesti! Nasmeh sem, prijazno besedo tja. Kako je babici in ali ima otrok dovolj mleka? Bridkost mu je nasršila mustače. Pred očmi se mu je prikazala svatba Žampove Rozine. Dober mesec je tega. Moral ji je biti za starešino. In kako so pritiskali pri plesu na Naniko! »S teboj pa moram stopiti, gospodinja!« jo je zavrtel najprej Kump, potlej pa vsi moški zapovrstjo. Še fantje so

se ji prilizovali. Plesalci so si jo dajali iz rok v roke počaščeni, da jo lahko pritiskajo k sebi. Nji pa so se oči smejale. Lica so ji gorela. V roki je držala čipkast robček in kdaj pa kdaj usekala z njim med papirnate vence pod stropom. Gledal jo je in ni mogel razumeti, kaj jo je tako predrugačilo. Nihče ji ni rekel majerca, zdaj je bila gospodinja. Njega, ki je bil starešina, pa skoraj nihče ni opazil.

Po vrhu se je primajala gruča pijanih rezačev. Menda so šli iz Požegarjevih goric. Šopi iskrer so se jim utrinjali s cigaret. Divja, vroča doba dela se je začenjala. Tuneka je vsako pomlad dvignila na svoja krila, zdaj pa mu je bilo, kakor da bi se nenadoma ohladil. Tuje je gledal na te od kričanja spačene obraze rezačev, ki so se ozirali v njegova okna. ‚Živijo kakor teleta in ne vedo, kaj se pripravlja!' je pomislil. Ni ga dalje strpelo v izbi. Pod lasmi je začutil znoj in moral je na veter.

Na pragu se je zaletel vanj Bračič, ki je skoraj padel v hram. Vnanja vrata je pustil na stežaj odprta. Poletel je po izbi, kakor da bi bil mesečen. Izpod nazaj obrnjene kape so mu štrleli križem kražem razmetani lasje. Mahoma je pograbil Tuneka za ovratnik, ga povlekel k mizi, kjer ga je porinil na klop, s sunkom noge potegnil k sebi stol in sedel nanj. Tunek ga je hotel odriniti s komolcem.

»Spusti, Lujz!... Po piti pojdem.«

Trda pest ga je še močneje pribila na klop in obsedel je z obrazom, kislim od začudenja. Kovač je vrgel kapo z glave.

»Nikamor ne hodi!... Ne bom pil!«

»Kaj pa je?«

Tunek je dvignil strmeče obrvi in nezaupljivo zablodil po kovačevem spotenem čelu, ki se je pregibalo z obrvmi vred.

»Pili bomo pozneje, zdaj ni časa...«

Kovač se je primaknil še bliže k njemu. Široke zenice so se mu razgorevale.

»Kar ti bom zdaj povedal, je važnejše od vsega, kar si kdaj v življenju slišal... Vidiš, nekje vendar mislijo na siromake! Ni še vsega konec. Šele začelo se je tisto, česar se nekateri tako bojijo... Zdaj bo kruha, glej, da ga boš lahko še v Pesnico metal!... Morali bi z zastavami na cesto, pa sedite doma.«

Tunek si je zavaroval s komolcem obraz pred pršečo slino, ki jo je kovač pihal vanj. Nezaupljivo je preobračal njegove besede, zakaj zdaj ga je že dobro poznal, vendar pa je zinil:

»Kaj pa pravzaprav je?... Divjaš, ne poveš pa nič.«

Kovač je z divjo kretnjo glave presekal njegovo vprašanje. Dvignil se je in se zaletel po izbi. Otresaval je s pleči, kakor da bi pehal s sebe prevelik tovor, in mlel:

»Vidiš, trideset let me je peklo v prsih. Čakal sem, da bi lahko zagrabil s pestmi nekaj pravega, zdaj pa je tisti hudič prišel... Ampak, če mi še Požegar kdaj reče, da je ta oblast za vraga, bom tako zaoral z njim, razumeš, da ga bo malo ostalo!... Zdaj je konec teh čenč, in tega pošepetavanja... Zdaj bo treba pljuniti v roke... To je oblast, razumeš, naša, ljudska, siromaška, zato jo gruntarji gledajo kakor volkovi. Oni dan je šel tisti čobasti Vrban mimo zidarjev, ki popravljajo Družovčevo kapelo. Novi gospodar bi jo rad polepšal. Gre, se reži, spod čela gleda, nato pa zamlaska: »Gradite socializem, dečki?«... Zarežijo se. »Z božjo pomočjo ga postavljamo, Jaka, seveda!« Odgovor mu je prinesel pod nos na peščici Cigula... A zdaj, glej, Vrban, ga pa mislimo zares graditi. A takšnega, da ti bodo oči mokre od njega... Nisi vreden, da živiš v taki državi!«

Mahajoče roke so se mu povesile, obraz se mu je umiril, oči pa so se mu zableščale s toplim sijajem.

Približal se je Tuneku, ki si je z razkrečenimi prsti oklepal glavo. Sklonil se mu je k ušesu in spregovoril v šepetu:

»Nocoj, vidiš, bom prišel domov... Zgodaj gotovo ne, a saj je vseeno... Zbudil bom svojega dečka, si ga položil na kolena in mu povedal: Zdaj pa je prišel socializem! Težko smo ga čakali, nazadnje pa je le tu, vrag prekleti... Ne bo se ti treba voziti s Požegarjevimi konji. Dali ti bomo drugačne... Jaz jih bom pa podkaval... Zdaj bom začel delati. Od jutra do noči bo pelo kladivo. Delal bom pluge in brane, da bodo ljudje lahko orali.«

Tunek se je skoraj boječe zastrmel vanj. Ko je videl, kako krčevito mu pritiskajo veke solze pod velike oči, je otresel z glavo.

»Lujz, si nor, ali kaj se je zgodilo?... Saj se ti blede!«

Kovač si je šel z dlanjo po obrazu, rožnatem od nasmeha. Dolgo je dopustil, da so mu mustači poskakovali na razrinjenih ustnicah. Nikoli mu v prsih ni bilo še tako lepo kakor te trenutke in nikoli mu tudi ni bilo tako do kraja jasno, da je vsa leta, odkar se je izučil kovaštva, samo blodil po neprehodnih stezah in da je šele zdaj pri pravem cilju. Zaletaval se je v zid in menil, da mora biti skozi luknja, luknje pa ni bilo. Tisti, ki so mu nekoč polnili ušesa s pripovedovanjem, kako se bo življenje preuredilo, so poznali samo fabrike, vasi pa ne. Ampak brez tega, kar raste iz preorane zemlje, tudi fabrike ne morejo obstojati. Tu je zdaj treba udariti s pestjo, in vse bo v redu. Sklonil se je k Tuneku, ki ni vedel, kako bi se mu izmaknil.

»Popoldne smo sedeli pri Klemenčiču v kuhinji. Baba je napravila pri njem nekaj dolga in lahko si misliš, kake volje sem bil, ko sem šel plačevat. Skopuh prekleti je prinesel na mizo pol litra pikole in začel eh pa oh pa ah, kako je težko živeti pod to oblastjo. Človek jim je zdaj samo za metlo. Prislinil se je

še Požegar in obrala sta vse do belih kosti. Mislila sta, razumeš, kovač je itak tam, kjer smo mi. Pa ti stopi med nas Kričman. Stoji in vleče obraz po kuhinji kot lisica. ‚Obiramo?' pravi in sede k meni. Gleda onadva, kakor da bi ju nameraval pripreti z vrati, se muza, nato pa zine: ‚Kaj bosta pa napravila zdaj, dečka, ko vama bomo pobrali grunte v zadrugo?... Ajdo bodo sejali že zadružniki.' Bilo mi je, kakor da bi se mi nenadoma zasvetilo pred očmi. Ko je Kričman odhajal, sem se mu obesil na suknjo kakor pes. Tri ure sva sedela na občini, dokler mi ni razložil vsega, kako je s temi zadrugami...«

Tuneku se je posrečilo, da se mu je izvil. Brisal si je dlani ob hlače in se umikal k peči. Bilo mu je, kakor da bi se mu nemir še razgoreval.

»Da se ti ne bo treba spet prekmalu iztrezniti!«

Bračič ga ni poslušal. Zamaknjen v svoje prvide je godel:

»Začeli bodo ustanavljati zadruge, razumeš... Vse, kar vidiš, bo zadružno. To bo še drugače, kot če bi združili agrarno zemljo... Gospodaril ne bo najbogatejši, ampak predsednik, ki ga bomo izvolili. Izruvali bomo mejnike, preorali grive in vratnike... Kamor seže oko, bo en sam grunt... Me lahko razumeš?... Vidiš, to je socializem... Ne bo več siromakov, ne bo več bogatinov. Vrhovec in gruntar bosta od zdaj samo zadružnika. Zdaj bomo vsi enaki... Tvoji deklinci se ne bo treba več skrivati, če tišči za njo Požegarjev fant. Radi se imejte, vragi, kakor vas je volja!... Zdaj sem zadihal, glej, kakor meh v kovačnici. Ti pa misliš: kovaču se je zmešalo! Od veselja nemara? Vidiš, vse bo odpravljeno, samo roke in pridnost bo imel človek za spričevalo.«

Tunek ga je nerad poslušal in srce mu je močneje utripalo. Vzdihnil je. Z roko si je šel na vrat in se krepko popraskal. Siva senca mraka na šipah je postajala zmerom temnejša. Nevoljno je zamlaskal:

»Ti hlastneš po vsem, kakor pes po kosti... Krič-man!... Ali ti lahko ta kaj prida pove?«

Bračiču se je v nasmeh nabrani obraz skremžil. Obrnil se je in skočil k peči. S težko roko je lopnil Tuneka po rami.

»Najprej sem prišel k tebi, Poharič, da me boš razumel... Kovač ne hodi k vsakemu v hram, dobro si zapomni... Mislil sem, vseh sort pomenki so bili že med nama, zato bom povedal človeku veselo vest. Bil si figa, razumeš, zato sem mislil, da boš morebiti dojel, kaj se pravi, napraviti zadrugo... ‚Njemu ni do tega, da bi vse požrl,' sem mislil, ‚navajen je dela...' Kaj pa imaš naposled od življenja drugega kot samo to, kar daš v usta in kar si nategneš na telo. No, pa še tisti vrag z žensko... Več pa... Kaj ti koristi? Premoženje je samo hudič. Pokvari človeka... Mislil sem, da me boš razumel, da bodo v zadrugi vsi siromaki siti. Zdaj pa stiskaš rep med noge in povešaš mustače... E, Poharič, majerija te je spridila. Postal si gruntar v malem... Samo grabili bi, vragi, in drli kožo z vrhovcev, ako bi mogli.«

Tuneku je bilo, kakor da bi mu s svojim posmehom porival žerjavico pod srce. Bil je poln žalosti, zato je siknil:

»Le kak vrag bedasti si je spet izmislil te zadruge!... Človek je menil, da bo enkrat konec neprestanih sprememb... Nazadnje nam bodo še hrame zažgali nad glavami.«

Kovač se mu je nagnil čisto k obrazu. Videl je samo njegovo na čelo pomaknjeno kapo in nasršene obrvi.

»Le besedo mi še zini, pokveka, pa bom podrl s teboj peč!... Mislil sem: nagovoril ga bom, in prva pojdeva v zadrugo. Jaz vpišem vanjo vse z bajto vred. Z muziko pojdeva tja gor in podpiševa, vrhovci pa za nama. A se vlečeš na stran kakor vol v jarmu... Vrata bi moral vreči od veselja na cesto, pa žuliš

svojo noro bučo med dlanmi... Verjemi kovaču!... Sem ti že kdaj kaj slabega svetoval? Čez deset let boš lahko hodil v teh krajih po mleku in medu. Zdaj ne bo več gruntar požrl, kar siromak pridela. Pa tudi Kričman ne bo več strašil po hramih... To je zdaj nekaj takega, da ti ne morem povedati, ti pa pripiraš oči in me ne upaš pogledati.«

Tuneka je vrglo od peči. Jezno je zasopel:

»Ah, kaj pa je meni za te zadruge... Grunt imam, poznam ga, one pa... Kdo pa ve, kako bo potlej, če jim ga vržeš?«

Bračič je bil v skoku pri njem. Pritisnil ga je nazaj k peči ter ga rinil s komolcem na klop, nato pa je privrelo iz njega:

»Stroje bomo imeli, glej... Živino bomo dali skupaj... Zemljo bomo obrnili pol metra globoko, jo pognojili s... s... s hudičevo materjo in rodila bo, da se ne boš mogel nagledati. Vidiš, to je zadruga... Siromaške berglje, razumeš! Z njimi se bo revež izvlekel iz težav... Ne preobračaj oči! Skupaj pojdiva v Radgono!... Naj vidijo, da sta Bračič in Poharič prva.«

Tunek je nekajkrat hlastnil po zraku, spregovoriti pa ni mogel. V prsih ga je dušilo. Med obrvmi je začutil znoj. Nekaka omotica se ga je lotevala. Bilo mu je, kakor da strah pred zadrugami v njem popušča.

Kovač se je nagnil k njemu previdno, kakor da bi tipal.

»Povej, kako misliš!... Kaj zadržuješ besede, kakor mlinar vodo?«

Tunek se je dvignil. Šel si je z roko iz zatilnika čez glavo, kjer mu je divje vrelo. S silo se je otepaval prvida o zadrugi in zamrmral, kakor da bi metal iz sebe led:

»Veš kaj, Lujz, pojdi!... Pojdi, ti rečem!... Sit sem vsega tega... Že od vojne nimam miru zaradi te

preklete krpe grunta. A če misliš, da mi jo bo kdo z lepa strgal iz krempljev, se motiš. Dovolj sem pretrpel v življenju. Na stara leta hočem imeti vsaj skorjo kruha zagotovljeno. Tako ti povem, da ne bo nejasnosti med nama. Postavljajte zadruge, a na mene ne računajte... Zdaj pa pojdi, slišiš! Vsak čas se utegne vrniti ona od Bolkana. Če ji zapridigaš o zadrugi, ne boš prišel s celo kožo na cesto.«

Bračiča je odneslo k vratom. Ko je stopil čez prag, je siknil:

»Bramor!... Spodjedaš, kar je komaj pogledalo iz zemlje.«

Ko je zatreščil leso in zatopotal po cesti, so se zaslišale na stopnicah z dvoriščne strani Nanikine stopinje. V peči je zarožljala burklja. Tunek je prižgal leščerbo, toda naglo jo je ugasnil ter odšel v kuhinjo.

Večerjali so v svitu ognja, ki je sijal iz peči. Tunek je povešal žlico ter si popravljal z njo v usta uhajajoče mustače. Fant je previdno vozil po kuhinji pod nabreklo obrv skrito oko. Nanika je sedela široko na klopi. Rahla otožnost ji je sevala iz oči, ko je pripovedovala, v kakšni revščini leži na parah Bolkan. Mahoma pa je potegnila iz ust polno žlico ter vprašala:

»Kaj pa je z Liziko?«

Fant je sklonil glavo; Tunek se je ozrl vanjo s takšnim pogledom, da jo je po kosteh zmrazilo. Čeljusti so se ji naglo razklenile.

»Kaj pa je?«

Zakrožil je z žlico po skledi, jo obliznil in zaključal po mizi. Dvignil se je in odšel v izbo brez besede.

Naniki so roke zdrknile v naročje. Žlica se ji je razlila pred skledo. Gledala je, kako naglo je smuknil fant skozi dveri. Ko je ostala sama, ji je bilo, kakor da bi jo pritiskal strop na glavo. Zaprla je peč ter odšla po prstih v sobo. Iz kota za pečjo je prihajalo

nemirno dihanje. Tiščalo jo je v prsih in jo grabilo za srce, zato je zinila očitajoče:

»Nekaj mi tajiš, slišiš!... Saj sem videla, kak si!«

Odrinil jo je in težko vzdihnil. Previdno je posegla po njegovi roki in, ko ji je prepustil nemirne prste, jo je obletelo nekaj bodrilnega.

»Je kaj hudega?«

Vprašala je še tiše. Začutil je njene lase na obrazu in njen dih na ušesih. Ostra bolečina mu je preletela telo. Stresel se je ter odgovoril zlomljeno:

»Ah, Požegar mi je nekaj povedal.«

»Požegar?!«

Glas ji je zazvenel zaskrbljeno. Bogve zakaj se ji je odprla v srcu davno pozabljena bolečina in spomin na tisti večer, ko je šla do konca viničarije za njim. Če bi se bil tedaj vrnil, bi mu obvisela na prsih.

»Ta ti pač nima povedati kaj prida!« je zamomljala.

»Zato pa!«

Mahoma pa je dvignil glavo. Ozrl se je v ženo in bilo mu je kakor da bi na svetli rjavini njenih oči zagledal trnjevo pot vsega njunega življenja, hrepenenje in pričakovanje, ki je pravzaprav delalo njun zakon znosen. Kaj bi napravila onadva leto dni po poroki, ako bi jima kdo dejal, da se ustanavlja zadruga?... Pohlepno bi planila vanjo. Zdaj ga pa samo misel nanjo grize po trebuhu. Odtujila sta se ljudem svoje sorte in biti hočeta nekakšna gospodarja, pred napredkom pa zapirata oči. Ves dan je mnogo razmišljal o zadrugi, a manjkalo mu je poguma, da bi si to priznal. Rad bi si jo ogledal na skrivaj. Vtaknil bi rad vanjo samo prst in ga umaknil, ako bi bilo treba. Izmikanje, nejasnost, prikrivanje so bile zmerom bistvene lastnosti njegovega značaja. Ta trenutek se je tega zavedel, kakor še nikoli. Ona je vedela vsako stvar presoditi na prvi pogled in se ali zanjo odločiti ali jo

odkloniti, njemu pa je notranja razklanost onemogočala takšno odločitev.

Nekaj studu podobnega se mu je dotaknilo srca. Bilo mu je, kakor da je v njem več ljudi, ki vlečejo vsak na svojo stran. Ko je spregovoril, se mu je zdelo, da mu je razpahnila zobe škodoželjnost.

»Zadruge mislijo ustanavljati tu.«

»Kakšne?«

Izvil je prste iz njene trdo ležeče dlani.

»Kakšne?... Iz gruntov... Kmečke delovne, da bodo lahko dali siromakom kruh. Tako kot je bilo do zdaj, ne more iti dalje.«

Zadrsala je po klopi, si šla z obema rokama čez oči in med prsti prebadala gosto temo, ki jo je le nekje daleč za oknom osvetljevala samotna zvezda. Grlo se ji je stisnilo in sapa se ji je jela zatikati. Rezala je zrak z naprej štrlečo brado ter vsa presunjena poslušala, s kakšno silo ji je zatolklo srce. Potegnila si je roke z obraza.

»Kdo jih namerava ustanavljati?«

In ko ji je nerad odgovoril, da okraj, je strto obmirovala, samo kolena so se ji enakomerno pozibavala, nato pa je hlastnila, kakor da bi se spomnila nečesa odločilnega:

»Kaj bo pa z našim gruntom?«

Dvignil je ramena in jih nerad spustil. Potipala mu jih je, kakor da bi ne verjela, da so se mu zares zganila samo tako neprizadeto. Vsa se je razlezla in razširila, ko je zaman iskala njegovih oči. Zasopla mu je v obraz:

»Bog ne daj, da bi se kaj slinil tam okrog! Grunt je naš. Nikogar ne briga, kaj napravimo z njim. Razumeš? Pusti vse! Ta prekleta zadruga bo že izhirala, če se ne bo nihče mešal vanjo. Naj jo postavijo v Radgoni iz tistih frkelj, ki se človeku posmehujejo, ko pride na okraj, nas pa naj pustijo v miru.«

Njen ostri, zasopli glas je razpihoval njegovo bolečino in budil v njem kljubovalnost. Odmaknil se je od nje in se trudil, da bi bil prizvok njegovega glasu dovolj jasen, ko je iztisnil med zobmi:

»Če nas bodo prisilili, bomo morali iti... Na tiste menda pritiskajo, ki so dobili zemljo.«

»Kaj govoriš, Jezus?!« je zaječala. Vrglo jo je pokonci in zdivjala je po izbi. Dihala je, kakor da duši v sebi pekočo bolečino. Naposled jo je začutil pred seboj. Dvigala se je visoko in zdelo se mu je, da se ji telo upogiblje nazaj.

»Že povešaš rep, se mi zdi... Tak si bil zmerom, vidiš... Zagledaš trd obraz in srce ti pade v hlače... Kaj pa je meni okraj boter ali kaj! Bo meni kdo ukazoval! Nikomur ne dam koščka svojega sveta, razumeš, ne okraju ne zadrugi in ne... in ne...« Vsa se je stresla in skrepelela z rokami. »In ne cesarju. Še enkrat ti pravim, ne vohaj tam okrog zadruge, da se ti ne bo zaletelo!«

Vrgla je s sebe obleko, se zagrebla v posteljo in težko zasopla v steno, njemu pa se je od presenečenja ježila koža po telesu. Dolgo se je otepaval grenkih misli, naposled pa je legel. Žena se je previdno umaknila od njega. Strmel je v strop, si grizel ustnice in poslušal drhtenje svojega srca.

Zjutraj je Nanika vstala neprespana, utrujena in zamišljena. Ko je lezla čezenj iz postelje, je ujel njene obtožujoče oči. Lizika je bila že v kuhinji. Nanika je stopila k peči, porinila vanjo burklo in vzdihnila:

»Kristus ti moj, da se bo spet začelo!«

Tunek se je izmotal izpod odeje. Odštorkljal je na dvorišče skozi prednja vrata. Nad hramom je viselo čisto in sveže jutro, da mu je privabilo smeh na obraz. Dobro se je bil naspal in v njem se je utrdilo prepričanje, da je govorjenje o zadrugah samo

čvekanje. Iztresel je žepe v odprto peščico ter zakadil debelo cigareto.

Na stopnicah se je prikazala Nanika. Gledala ga je izpod nasršenih obrvi. Najprej se je nameravala umakniti, a se je nagnila proti njemu.

»Že spet vlečeš to nesnago!«

Ko je kakor nalašč puhnil polna usta dima, se je zamajala. Z znižanim glasom je popadla:

»Zdi se mi, da ne boš mogel več dolgo kaditi!«

»Zakaj?«

Ni se mogel otresti nasmeha, ki mu je razmajal obraz.

Zamahnila je proti njemu in se umaknila v kuhinjo. Zaslišal je, kako je dejala Liziki z jokavim glasom:

»Saj nam bo še grunt zapravil... Kakor lisica se reži.«

VI.

»Ti!... Si že slišala?... Jezus!«

Čušovca je zdrvela mimo Kocuvanjice, ki je z rokami pod predpasnikom stala na podstenjah pred svojo bajto ter z vsem telesom prisluškovala strastnim krikom jerebic, ki so se klicale pod gorico. Ko je vprašala, kaj se je zgodilo, je zaslišala v odgovor samo še cepetanje Katinih nog, ona pa je bila odvihrala po vrhu. Vrgla je v krušno peč nekaj polen, pristavila lonec krompirja in odšla.

Tak predpomladni večer, ko se meša v zraku barva komaj vzklilih trav z mehko modrino neba, na katerem so se še zvezde približale, so videti gorice kakor z bronom oblite. Iz dolin veje vonj po staljenem snegu in snežnici, po gričih pa že razburja ljudi tisti prastari vonj po prebujajoči se zemlji in po pomlajenem življenju, ki človeka upijanja.

Na vsakem pragu po vrhu je stala ženska z rokami na trebuhu in gledala v rožnati mrak, poln migljajočih zvezd, poln skrivnega podneta in nečesa, kar se da samo s srcem občutiti. Ves svet je spreminjal svojo podobo. Še celo mukanje krav po hlevih je bilo spremenjeno.

Pri Čuših je Kocuvanjica odpahnila dveri ter obstala na pragu. Iz zakajenega zraka, ki ga je nizki stenj bleščere rdečkasto osvetljeval, se je zastrmelo vanjo nekaj raztegnjenih obrazov. Plešasti strojar, ki je včasih obiskal vrh, je obdeloval na veliki mizi na skrivaj ustrojeno usnje, šest parov oči pa mu je dvomeče gledalo pod roke. Čuš je na vso moč vlekel cigareto ter momljal: »Če pa se ti je to posrečilo, nam ne bodo več predpisovali, koliko usnja smem imeti za družino.«

Kata je stala pri peči. Ko je stopila Kocuvanjica proti nji in zašepetala: »Kaj pa je, za boga svetega?« se ji je bledi nos tako klavrno povesil, da je Kocuvanjica na mah izsopla tiste mile vonjave, ki jih je bilo zunaj polno.

Moški so se zahahljali. Žampa, ki je ves dan rezal v gorici, je bil nekoliko čez mero dobre volje in razveseljeval jih je z zgodbami. Kata je nekajkrat odprla usta, toda niso je hoteli slišati. Od kože je neprijetno zaudarjalo, a dedci niso umaknili nosov.

»Grem ven,« je nadaljeval Žampa očividno že prej začeto istorijo, »in ga dobim, kako se tišči k hruški. Primem ga za ovratnik in ga pobaram, kaj bi rad, on pa zaveka: ‚Pustite me, saj nisem prišel k vam!' K meni, razumeš, ni prišel, ha, ha! Klical je Rozino in jo nagovarjal, naj mu odpre. Deset let je že tega. Tak pokovec je bil, da ni mogel niti bežati, ko sem potegnil suknjič z ramen. Zamahnil sem in veter ga je odnesel v gorico.«

»Kaj pa je s teboj?« je zaskrbelo Čuša, ko se je ozrl po ženi. Glava se ji je vzravnala. Sprehodila se

je po izbi in čakala, da bi jo vsi pogledali, nato pa je lopnila s pestjo po posteljni stranici.

»Zdaj pa imamo te komuniste podmurjene!...«

Moški so se vzravnali, strojar si je brisal roke v predpasnik, Žampa pa se je še vedno smejal svojemu pripovedovanju. Kata je nadaljevala:

»Nisem še pozabila tistega, kako so mi peli na ušesa: ‚Daj za partizane, tovarišica! Vse bomo vrnili.' Vrnili... Ampak drugače, kot ste obljubljali!... Tista potrdila imam še zdaj za podobo matere božje... Telička sva jim dala, pa moke, vina in žganjice, da sama ne vem koliko. Vsa potrdila so še tam... Pa se je zmenil kdo za to?... Da bi se vsaj zahvalili... Imejte, bog z vami, saj ste se potikali po gozdovih tudi za nas! A dajte nam živeti in pri miru nas pustite! Ampak zdaj, ko so začeli delati takšnega vraga, pa me ta potrdila težijo na srcu kakor kamen.«

Kump jo je radovedno pogledal, toda njena ihta in viharne kretnje rok so mu raztegnile obraz. Tleča cigareta mu je zaškropila po bradi z iskrami, ko jo je odpihnil. Usekal se je po kolenih.

»Ko bi lahko videla, kakšna si, Kata!... Kot da bi ti kdo spustil gnezdo sršenov pod janko.«

V mustače pa je zamomljal nekaj nerazumljivega. Vrh je živel preveč zadovoljno življenje, da bi ga lahko kdo splašil z nekaj besedami.

»V Radgoni se pripravljajo, kako nam bodo vse pobrali, tu pa tiščite nosove skupaj in čenčate.«

Živ, pekoč nemir je burkal Kati po žilah, zato je stopila prav do Kumpa, ki se ji je muzal in se pripravljal, da bo odmahnil z roko. Zasopla mu je v smehljajoče se oči:

»Pojdi v trgovino, pa boš slišal, kaj je! Mislim, da te bo smeh kmalu minil...« In kakor da bi jo zmedenost, ki mu je naglo zatrepetala na zenicah, ohrabrila, je dodala zaničljivo:

»Pa srečam prej Bračiča, tega bedaka zmešanega. Kakor lisica se mi je prirežal naproti. Lopnil me je s pestjo po rami in zakrakal: ‚Zdaj pa so se partizani izkazali, kaj?... Sem že mislil, da so sčrvivili... Takšna mora biti oblast!' In ko je videl, da bi ga najraje z očmi pohodila, je pristavil: ‚Vrhovci, če ne pojdete takoj v zadrugo, vam bom bajte podrl... Zdaj vam je luč zagorela!'... Hvala lepa za takšno luč!«

Zdrvela je po izbi, da so tla zaškripala. Otresala se je prevelikega sovraštva.

»Že spet kdo kaj plete?« je potipala Kocuvanjica in se vsa stanjšala, ko je sedla na klop.

»Zadruge mislijo napraviti iz naših fret, to pletejo!«

Kump ni mogel zadržati smeha.

»Pojdi, Kata, pojdi! Spet so te potegnili. To se je nekomu sanjalo. Ti pa rada verjameš, samo da je kaj za na jezik. Kdo bo pa šel v zadrugo?«

Čuš, ki se mu je vrat neprestano daljšal, se je prestopil.

»Človek je včasih neumnejši kot žival, viš. Žival se zna varovati, ti pa ne.«

»Kakšne pa so pravzaprav te zadruge?« se je oglasila Gazdečka, dvigajoč se izza mize. »Pretijo z njimi, ne povedo pa nič o njih.«

Nekaj glav je prikimalo. Usnjar je začel spet drgniti kožo. Kata se je ustavila pred mizo, mrko odrinila Žampovo dlan in se naslonila s komolcem na vogal. Močnati nos se ji je v nozdrvih zožil.

»Ker so vse zagospodarili, mislijo, da jih bodo rešile zdaj zadruge. Kmetu so poklali živino, sami pa delajo preslab gnoj, da bi lahko z njim gnojili shirana polja... Samo tiste preklete fabrike jim gredo po glavi, tu pa naj človek pogine... Potlej pa seveda zadruge!... Če bo zadruga takšna, kot so vaše fabrike, se bomo vsi od dobrote zalili.«

Trdi obraz ji je presvetil posmeh. Skočila je k postelji, se sklonila ter privlekla izpod nje novo škropilnico. Na rokah jo je prinesla k mizi in siknila:

»Vidite, za drag denar sva kupila pri Vrbanu bone, da sva jo dobila v Radgoni! ... ‚Izdelek naše industrije je,' se nama je pobahal bedak, ki nama jo je prodajal. Vrag je, to veste vsi, ako si moraš škropilnico sposojati, ko ti že bolezen žre gorico. Režala sva se, ko sva prinesla domov svojo. On jo je hotel takoj preizkusiti. Ampak, poglejte jo! Lepa je, a ne dela. Sesalka je zanič in cevi nimajo luknje. Pa jo je napravila naša industrija ... Če bi vam dajali mi tak kruh v fabrike, bi tánko piskali. Ko bo čas škropljenja, bova morala znova prositi na posodo.«

Vrgla je škropilnico na posteljo in grenko otepavala pred seboj s stisnjenimi pestmi.

»Moj je tudi ondan kupil srajco. Saj veš, v kop ne more hoditi strgan. Potegnil jo je na pleča in rsk! ... Razparala se je po šivih. Pa sva dala zanjo ne vem koliko točk.«

Cigulka se je oprla s pestjo v lice in dolgo kimala z drobno glavo.

Gazdečka ni mogla dalje zadrževati poroga. Lopnila se je s pestjo po kolenih.

»Ali pa tako, kot so napravili za božič! ... Kdor je hotel kupiti kvas, je moral vzeti še kakšno otroško igračo. Kdo pa je kdaj videl, da bi se otroci tu igrali z igračami! ... Jih bom mar prašičem podarila? ... Kupiti sem jo morala, če sem hotela peči potico. Dali so mi majhen pobarvan voziček. Že pred trgovino sem ga zabrisala na cesto. Tako delajo s človekom, potlej pa se nam smejejo.«

Kump si je grizljal osivele brke. Ko so ženske prenehale čveketati, se je oglasil Botičkar:

»S temi zadrugami so nam res zdaj osladili veliko noč!«

»Na cvetno nedeljo si jih boš lahko povezal v presmec, pje!«

»Vidiš, Zep, ti si v odboru. Občina bi se lahko postavila proti zadrugi. Naj nam pustijo to beračijo, kakor je. Še zdaj človek komaj živi.«

Dolgi Katini prsti so se v širokem loku približali Kumpu, ki je obrnil obraz in ga skril v temo.

Ostra napetost je boleče prasketala po izbi. Oglašale so se grenke besede. Bilo je, kakor da vsi skupaj lovijo nekaj, kar je neulovljivo.

Ura ob peči je že dvakrat obšla s kazalcem črvivi številnik. Kocuvanjica se je spomnila na svoj krompir, toda odmahnila je z roko ter obsedela. Ko je govorjenje prestalo in je Kata stala ob postelji globoko dihaje, je pohitela:

»Kaj pa je pravzaprav zastran zadrug? Človek bi le rad vedel.«

»Kakšne so, to nas zanima?« Cigula je otresel z nosom.

»Veš, kaj je zadruga?... Nič ni več tvojega, vse je za druge!... Delaš kot črna živina za druge... Kadar gre vrhovec na delo h kmetu, sede k polni skledi. Zdaj bo pa nekje zadružni kotel kot za prašiče. V vrsti boš čakal s skledico, debel komisar bo pa delil. Tistemu, ki mu bo pri srcu, več, drugim pa manj. Ob Novem letu bo pa delitev zaslužka. Komisar in njegovi si bodo nabasali vampe, tebi bodo pa dali za leto dni garanja punkelj boba. Otroke bo pa treba dati v nekake jasli. Takšna je zadruga, vidiš.«

Bledi Botičkarjev obraz se je jel razgorevati. Koža na suhi bradi mu je drhtela. Sivi zobje so mu kdaj pa kdaj strupeno usekali izpod ustnic.

»Moja sestrična, Julika, saj jo gotovo še poznate, je v Apačah na neki kmetijski zadrugi. Vsa vas je zložila zemljo skupaj. Obdržali so si samo koče. Hlapci in dekle so se tudi pridružili. Delajo, pravi, kakor je treba delati pri kmetu. Za Novo leto sva se

dobili pri stricu. Ni se mogla sprehvaliti. Pravi, da je zadruga rešitev za siromaka. Pri kmetu ne bi zaslužila deset let, kar dobi tu v letu dni.«

Pojoči Kocuvanjičin glas je mahoma prestal. Kata se ji je bližala s sklonjeno glavo. Zaorala je s pestmi pred njenim obrazom ter siknila:

»Tista tvoja Julika je bila že tu trapasta. Požegarca jo je spodila. Še za deklo je ni mogla imeti.«

»Nekje na Kranjskem se je ves kraj dvignil, ko so hoteli stlačiti ljudi v zadruge. Človek ni voz, da bi ga rinili, kamor bi se komu zljubilo. Če je bilo sto let dobro takšno gospodarstvo, naj ostane še sto let. Še drugačne tiče, kot so ti komunisti, smo nahranili s kruhom, ki smo ga pridelali brez zadrug.«

»Tudi jaz sem že slišala,« je Kata pritrdila Botičkarju.

Na podstenjah so se zaslišale zgubljene stopinje. Nekdo se je spotaknil na pragu in kmalu se je ob rahlo odtrznjenih vratih prikazal zbledeli Poharičkin obraz. Ko je zagledala toliko ljudi, je obstala. Bila je videti tako ostarela, da je Kump vstal in iztegnil brado proti nji. Kati je začudenje privzdignilo obrvi. Od nekod je izbezala stol ter ga porinila proti nji. Z gibom glave je odbila povabilo. S trdo hojo se je odzibala proti Kumpu in spregovorila:

»Tebe iščem, Zep!«

»Mene?«

Kumpu so rdeče lise na licih močneje zagorele. Z obema rokama si je šel čez oči, pogledal brlečo bleščero, potlej pa spet Naniko. Ni mu šlo v glavo, da je bila resnično takšna. Udrte podočnice so ji povečale oči. Na čeljustih ji je koža posivela in se ji povesila. Namesto dosedanje vedrine ji je zalivala obraz skoraj božjastna trpkost. Ujela sta se s pogledi in skrušeno je zganila z glavo.

Celo uro je potrebovala od doma do sem. Odkar je izvedela o ustanavljanju zadrug, je bil njen du-

ševni mir porušen. Zdaj, po nekaj letih srečnega življenja, ko je utešila svoje hrepenenje in postala resnična gospodinja, bi jo naj zadruga pahnila tja, kjer je bila nekoč! Mrazilo jo je v kosteh. Vse te dni je hodila mračno za možem in hotela od njega jasne izjave, kako misli, a se je muzal in se izmikal odgovoru. Vedela je, da ni bil nikoli zaljubljen v grunt kot ona, toda da bi se ne ustrašil zadruge, ni mogla verjeti. Včeraj na njivi ji je začel celo razpredati, koliko pšenice bi dalo posestvo, zloženo iz vrhovskih fret, ki bi mu pridružili še obe dolini. Toliko da ga ni treščila z motiko po glavi. Nocojšnji pomenek pa ji je pokazal njegovo kolebljivost. Razmišljal je o zadrugi, to je zdaj vedela. Ni mu bila trn v peti kakor nji. S težavo je spravila čez ustnice:

»On je postal nor ali kaj! Zadruga ga je zmešala. Ni mogoče več pametno govoriti z njim. Smeje se in kadi. ‚Če bomo morali, pa se bomo pač vpisali v zadrugo,' pravi. Pojdi z menoj, Zep, in mu še ti kaj povej! Mene noče poslušati. Vidiš, kakšna sem postala od tega!«

Opotekla se je. Nekdo je globoko vzdihnil, Kata pa je očitajoče usekala proti Kumpu:

»Zdaj boš pa menda verjel!... Vidiš, kaj lahko napravi zadruga iz človeka!«

»Kako pa mislite po vrhu?« se je izvilo Naniki iz ust. Ni vedela, da si je glas o zadrugah šele zdaj s težavo utiral pot v vrh.

Kata je globoko zajela sapo. Z zobmi je sekala besede.

»Rada bi poznala tistega, ki bi vstopil v zadrugo!«

Kocuvanjici se je zaletelo. Utrnila se je iz izbe in pozabila zapreti za seboj vrata.

Kump je pospremil Naniko ter se je otepal še zunaj na podstenjah:

»Bom že prišel kak dan. Zdaj je vse to še tako na niti.«

Nanika je ostala sama na cesti; zavlačevala je odhod domov. Z ugaslimi očmi je opazovala vijoličasto tenjo trsja in kovinsko barvo doline, v kateri je pritajeno šumelo. Zrak, ki se je še kdaj pa kdaj leno zganil, ji je prinašal v nosnice svež vonj. Obupano je otresala z glavo, naposled pa se je spustila po vrhu s trudno hojo. Ko je zagledala pred seboj sivo gmoto svoje hiše, jo je ostro sunilo v srcu. Ustavila se je. Skozi telo ji je zavel mraz. Z vsem bistvom je bila spojena s tem hramom in z zemljo. Zgrabila se je z rokami za glavo in zaječala: »Kaj je z menoj, Jezus!« S predpasnikom si je obrisala zameglene oči in odhitela proti domu. Ko se je s skrčenimi prsti oklenila kljuke, ji je bilo, kakor da se je oklenila nečesa najdražjega, kar je premogla.

VII.

Skozi špranje ozkih vrat za stopnicami se je širil zadušljiv dim. Dišalo je po sajah, zapečenosti ter po toplem alkoholu. Nežna sapa je raznašala ostre vonjave vse do ceste. Kadar je prišel kak vrhovec do hrama, se je ustavil, zamlaskal in dvignil nos.

Tunek je kuhal žganje. Neprespan, z vnetimi očmi, neobrit, črn od saj po licih in po čelu je sedel na kravjem stolcu kraj cevi ter prisluškoval zvenku srebrne niti, ki se je utrinjala v grlo steklenice. V kotlu, obloženem z vročim pepelom, je vrelo. Iz dimnika se je slišalo šumenje. Včasih, ko se mu je posrečilo, da si je razrinil veke, je dolgo gledal v kot. Utripajoča svetloba lučke se je sramežljivo ogibala velikega telesa, ki je kot upadla vreča ždelo na preobrnjenem škafu. Usnjena kapa se je včasih obrnila po strani in kovačev sivi obraz se je zlovoljeno nakremžil. Tunek je dušil dihanje in škrobotanje curka, da bi ne zbudil kovača. Že pred mrakom se je zavalil skozi vrata. Po nekaj požirkih žganja pa je hvala bogu zaspal. Kadar

je zaječal in pogledal okrog sebe z belim pogledom, je Tunek odvrnil obraz, ko pa je zasmrčal, se je spet predal mislim. Dober teden je minilo, kar se je razvedelo o zadrugi, in kakšno je postalo njegovo življenje! Žene skoraj ni več spoznal. Izmučila ga je dotorej, da se mu je mešalo v glavi. Po prsih se mu je razlila čudna mlačnost, rahli podsmeh, da mu je pravzaprav ta krpa grunta najbolj zagrenila življenje. Zgubljeno je zvonil z glavo in dušil stok, ki mu je silil iz goltanca. Zaslišal je, kako so se odprla kuhinjska vrata. Spoznal je topotanje ženinih nog, ko je šla po stopnicah. Bal se je, hkrati pa mu je v prsih upajoče podrhtevalo, da morebiti pride, žena pa je zavila k svinjakom. Obletelo ga je olajšanje, kakor da bi se izognil veliki nevarnosti. Zdajci pa se je zganilo v njem usmiljenje. Duševna bridkost se mu je sprevrgla v mehkobo in sam sebi se je zazdel ostuden. Dvignil se je. Nalil je krožico do vrha ter pogledal proti luči, kako se je toplo žganje pokrilo pod robom z jagodnastim vencem. Zaštorkljal je ven. Žena se je privlekla od svinjakov. Tiščala si je roke na prsi in vzdihovala. Bila je skljućena in nekako ugasla. Imelo ga je, da bi jo ujel za ramena in jo poprosil, naj se zave. Ko pa ga je obletela s sovražnimi očmi, ki ji jih je lunin svit izvotlil, je komaj mogel stegniti proti nji roko s krožico.

»Poskusi, Nanika!... Dobra teče.«

Trudil se je, da bi imel spravljiv in kolikor se da domač glas.

Usekala je s stisnjeno pestjo po krožici. V drobnem pesku je zacingljalo in žganje se je razlezlo po steptanem dvorišču. Z dvignjeno glavo je odšla po stopnicah in zatreščila vrata.

S pestmi, prižetimi na ličnice, se je Tunek majal na dvorišču in prazno sekal po zraku z ustnicami. Potlej pa je pobral kozarec. Strto je šel v žganjarno in znova sedel na stolec kraj cevi, kjer je živo škro-

botalo. Oči ima mrtve. Težko požira in stisne kolena, ki mu drgetajo. Razjeda mu prsi, glavo: Kaj je napravil ženi, da je takšna? Ni razumela več človeške govorice. Kaj brigajo njega zadruge, ta pa skoraj dan in noč žene svojo lajno, kako ga pozna in da mu ni nič do grunta. Dva dni že ne govori z njim. Njena trma pa dela trdoglavega še njega. Vsi bi mu radi samo ukazovali. Ni ga imela za kaj gristi. Dve leti že ni poznala zle besede, ne jezne kretnje, zdaj pa se ji je vse tisto, kar je pomnil iz prejšnjih let, pomnoženo vrnilo.

Minute so se počasi kot večnost trkljale skozi zakajeno žganjarno. Bračič je smrčal. Vonj po toplem žganju je postajal vse bolj omamen. Tunek je čutil, kako težko je sedeti tako sam s seboj, ko so ga sekale po srcu ženine stopinje, ki jih je slišal nad glavo. Dolgo ni vzdržal pri miru. Bolečina ga je vrgla pokonci. Zadrsal je po tesnem prostoru in iskal, na čem bi ustavil oči. Hotelo mu je raznesti glavo in zahotelo se mu je razgovora, da bi se raztresel. Pogled mu je obstal na Bračiču. Že je zadrsal proti njemu, toda odmahnil je z roko. Sklonil se je k cevi ter podstavil kozarec. Z užitkom je poslušal drobno zvenkljanje srebrne niti, ki je šivala, kakor da bi padal s kapov spomladni dežek. Hlastno je vlil vase pol kozarca. Hotelo ga je zahlipniti. Loveč se za kad se je odhrkaval.

Dveri so rahlo zastokale. Tunek je razklenil solzne oči. Shlajeni zrak mu je brizgnil po kolenih. Iz mraka se je nagnila drobna Košarjeva glava. Mišje oči so se mu pohlepno upirale v bakreno cev. »Si sam?« je vprašal nekje v prsih, ko pa se je v kotu zganil Bračič, si je vrgel prst čez ustnice.

»Ga je položilo?«

Tunek je malomarno porinil brado naprej in spačil usta, ko je Košar pristavil:

»Viš, nekaj je v zraku in ne pusti človeku, da bi legel.«

Na pragu se je prikazala Lizika. Ni pogledala očeta. Osorni pogled ji je streljal nekam nad njegov klobuk. Zakosila je s komolcem proti kotlu.

»Vam naj pomagam preložiti?«

Tunek se je obrnil. Pomečkani klobuk se mu je premaknil ter mu razkril nad čelom grmovje razmetanih las. Ujel je posmehljivi izraz na Košarjevem obrazu in na vso moč odkimal.

»Ni treba... Leč pojdi!«

Ostro je potegnila zrak v nosnice, se izzivalno zavrtela in odšla.

Trudne oči so mu obstale na divjem zamahu njenih kril. Mati jo je obrnila proti njemu in hodila je nasršeno za njim. Kamor je prišel, v hlev ali v hram, povsod so se pred njim umikale užaljene oči. Roka mu je zdrsela v naročje in ves se je stresel.

Košar ga je gledal tipaje, kakor da premišlja, kaj naj reče. Brčice so se mu na eni strani dvignile. Ni imel rad odkritih pomenkov, vselej je prišel izza hrbta. Pogledal je v stran.

»Z Naniko sta si nekaj navzkriž, sem slišal?«

Tunek je hotel odkimati, mahoma pa ga je obletel nekak stud. ‚Kaj morebiti že vsi vedo?' Nekaj jezi podobnega mu je zganilo obrvi.

Vrata so se hrupno odprla. Z naprej sklonjenimi glavami so prihajali Kocuvan, Kocuvanjica, Kumpovca, Cigula z ženo, za njimi pa se je prismejal še Kump.

»K božjemu grobu smo prišli, če nas sprejmeš?« se je Kumpovca priliznjeno oglasila.

Tunek je rezal pred seboj zrak z razkrečenimi prsti. Odrival je iz prsi tegobo ter iskal prostora, kam bi jih posadil.

Naposled so posedli. Molče, kakor da bi ne smelo nič motiti svečanega zvenčanja curka, so vsi zrli tja,

kjer je nekoliko motna tekočina burkala sredi steklenice navzgor, kakor da bi vrela iz tal. Tunek je nalival kozarec. Ostro je zadišalo in nekaj nosov je preveč na glas povohalo. Ko je Kump držal kozarec pred seboj, ni mogel takoj piti. Vonj po nečem sladkem, pomešan s kiselkastim dimom, z vonjem po sajah in po tropinah je bil tak, da ga je poželjivo vdihaval. Samo krajec klobuka se mu je nekoliko gibal.

»Vidiš, naše stare navade!... Kar pomnim, jih je šlo že toliko v nepovrat, ta pa je ostala.«

»Terice, glej!... Kak živžav je bil včasih pri njih, kaj?«

»Če človek ima, je vesel in ima rad ljudi okoli sebe.«

Tunek je držal v rokah polno steklenico. Gledal je, kdaj bo kozarec prazen ter poslušal. V prsih se mu je vedrilo. Kump je jel pripovedovati o delu, o vremenu, o letini, ki utegne biti dobra. Ženske so pridejale svoje. Vsi so bili dobre volje. Nikogar ni trla skrb, kakor njega, pa so bili samo nekaj korakov od njegove hiše. Rad bi se jim razodel, da bi se popolnoma umiril, toda beseda jim je ob pitju žganja tekla tako neusahljivo, da se ni mogel vmešati.

Pravzaprav pa se ni hotel vmešavati. Tak domač, ljub, do kraja razumljiv pomenek mu je bil potreben. Kolikokrat sta ti dve leti presedela z ženo zvečer ob peči in premlela vse, samo da sta govorila. Taki pomenki so kot kozarec starega vina. Želel si je, da bi šel čas po polževo in da bi se govorjenje ne pretrgalo. Zadremal bi. Samo glavo bi naslonil komu na kolena in poslušal šumenje besed. Menda si je samo enkrat v življenju tako globoko zaželel, da bi lahko položil glavo komu v naročje. Bilo je nekoč po poroki, ko sta se prvič resnično sprla z Naniko. Ponoči se je oblekel in odšel k Družovcu. V svinjakih je gorela luč. Previdno je odtrznil vrata, meneč, da bo našel tatove. Sopenje svinj je pošumevalo v stelji, tu in

tam se je oglasil rahel stok. V slami, skoraj prav pri vratih, je sedela viničarka, njegova nekdanja zapravljena ljubezen. Smehljaje je božala majhne, belim vrečicam podobne pujske, ki so prihajali na svet. Samo pogled je dvignila k njemu, mu pokimala ter mu pokazala z brado, naj sede k nji v slamo. Pohlepno je pil vonj po milu, ki je prihajal od nje. Strašno si je zaželel, da bi smel položiti glavo na njena kolena ter ji povedati, kako mu je v srcu. A molčala sta. Ko je zasijala na oknih zora, je odšel. V srcu pa je nosil prepričanje, da je bila to njegova najlepša noč.

Bračič je zastokal. Pretegnil se je. Ko je butnil s komolcem v Kumpovco, so se mu veke široko raztegnile. Sprva je začudeno ogledoval zakajeni prostor, a izluščil je iz mraka obraze, se nasmehnil ter si porinil kapo s čela.

»Saj vas je za celo zadrugo!«

Nihče ga ni pogledal. Znova se je pretegnil ter segel mimogrede po kozarcu. V dušku ga je izpraznil.

»Pravim, da vas je za celo zadrugo!... Zakaj me gledate po strani? Zadrugo ustanavljam, seveda. Se je morebiti bojite?«

Ni še prespal pijanosti in oči je imel kalne.

Kumpu se je dobrota posušila na obrazu, ko se je obrnil proti njemu. Drhtavica mu je skrivila ustnice. Izpod privzdignjenih mustačev se mu je razlilo:

»Lujz, prišli smo na žganjarno, ne pa tebe poslušat... Tvojih pridig smo že davno siti. Povsod te je polno kot osata... Pusti ljudi, naj žive, kakor jih je volja!... Ti po svoje, mi po svoje. Saj nismo v zakonu s teboj!«

Bračič se je nagnil k njemu s tako silo, da se je komaj odmaknil. S pestjo se mu je naslonil na prsi.

»Zep, zakaj mora hoditi tvoj zet delat v fabriko, kjer je za peto kolo, ti pa s svojim starim hrbtom k Požegarju na delo?... In zakaj, pri vseh hudičih, je iz vsakega hrama odšlo skoraj vse mlado po svetu

za kruhom?... Glej Pohariča! Prelomljen je od dela, starejšega poba pa je moral dati v fabriko.«

Kump je porinil prsi naprej. S stisnjeno peščico je usekal po sajasti peči.

»Kaj mi boš to predel?! Vsak gre, kamor ga vleče. Za zaslužkom se vsak potrudi. Od kod pa naj fabrika vzame ljudi? Zdaj jih grade, kakor nikdar.«

Kovač je butnil k steni ženski, ki sta se bili dvignili. Z naslado je hlastnil:

»Vidiš, da si bedak!... Zakaj pa morajo odhajati samo vrhovski otroci, gruntarski pa se mastijo doma z belimi pogačicami?... A grunti so neobdelani... Po svetu bi morali iti samo tisti, ki nočejo riti po zemlji. Če ne bo kruha, bo tudi tam tiste v svetu pocitral vrag... Zemlja rada rodi, če ji strežeš... Požegar, viš, ima svoje otroke doma, delat jim pa moraš hoditi še ti... Je to kaka pravica, da žene naše otroke lakota po svetu, tu pa je toliko zemlje, ki bi ji bilo treba na srce popihati, da bi ti dala, kar ima!«

Kocuvanjica se je zasmejala v pest. Cigula je dvignil ozke obrvi in pozorno pogledal kovača. Kump pa je zaničljivo zasopel:

»To bo, kajpak, tvoja zadruga rešila!... Kar svet stoji, je že tako.«

»Zadruga je past, da bi nas spravili ob zemljo. Na stara leta pa bo človek lahko umrl kje ob cesti.«

»Veš, Zep, kaj je zadruga?« je mračno kriknil Bračič. »To je taka muzika, ki bo preprečila, da se ti ženska ne bo spustila na pragu v jok, ko bi rad jedel za Novo leto kruh, a je vreča prazna, gruntar pa si pripravlja gostijo... Vsi enako...«

»Še pred bogom niso vsi enaki, Lujz! ‚Kakor v nebesih, tako na zemlji,' stoji v očenašu.«

Cigula se je zvito posmehnil v rokav.

Bračič pa je govoril, kakor da ga ne bi slišal:

»Viš, od rojstva si bil od gruntarja odvisen, zato zdaj ne moreš verjeti, da bi se siromak lahko sam

urejal... Ali veš, kaj je zadruga? Sto rok dela. Pridelek se razdeli vsem tako, kakor so delali... Samo po delu... Me razumeš?... Najpametnejši pa je predsednik... Nikogar ni, ki bi samo žrl in ki bi zapravil, kar so drugi pridelali... Ni več Požegarjev, ni Vrbanov!... Viš, in ko si star, dobiš, starček izgarani, še zmerom svoj delež, da v miru živiš za pečjo.«

»Kristus!« je dahnila Kocuvanjica in obrnila nos proti Bračiču, ki jo je pogledal z razširjenimi očmi.

»Kako pa je zdaj?« Znižal je glas. »Povej mi z roko na srcu, če poznaš gruntarja, ki bi imel deklo ali hlapca na prevžitku?... Ali pa takšnega, ki bi skrbel za onemoglega viničarja? Pokaži mi ga, ali mi pa povej njegovo ime!... Ne moreš, kaj?... Vidiš, to je tisti hudič! Dokler si za delo, še gre, potlej pa...«

Kump je onemoglo strigel z uhlji. Upadla ramena so se mu upognila naprej. S predpasnikom si je šel čez čelo in zbiral misli. Tedaj pa je planila proti kovaču njegova žena. Dolgi obraz ji je gorel.

»Si mislil, seveda: ‚Tem oslom lahko natrobim, kar se mi hoče...' Smo mar kakšni uradniki, da nam ponujaš pokojnino!... Siromak si še nikoli ni vladal sam in si tudi ne bo! Predsednik tiste tvoje zadruge bo nemara Čušovčin Anzek!«

Tunek si ni želel tega pomenka, zakaj obračal je njegove misli tja, od koder jih je bil pred dobro uro s težavo odtrgal, toda z bolečino je čutil, da ga to, kar je slišal, zanima. Vlekel je na ušesa kovačeve besede in njegovo pripovedovanje mu je ustvarjalo v prsih podobo nečesa privlačnega. To bi bilo posestvo: vse kmetije in vse vrhovske frete!... Pomnil je največjo Družovčevo njivo v Čreni. Živina si je v brazdi trikrat oddihovala, preden je prišla od prikopa do prikopa. Ko je človek pogledal neskončne ogone valoveče pšenice, pa so se mu oči tudi zasolzile. In to bi bilo proti zadrugi kakor peška v jabolku! Segel si je v lase... Saj ima vendar svoj grunt rad!...

Toda od nekod se mu je utrinjalo, kakor da bi mu kdo prišepetaval: Jokal pa ne bi za njim, če bi šel v zadrugo... Moj bog, ali je res v krvi prinesel na svet to nestanovitnost in pomanjkanje čuta za lastnino?... Poslušal je, kako so se ženske zaletavale v kovača. »Svojega ne dam! Hočem imeti vsaj svoj dom!« Njemu je beseda dom zvenela še zdaj nekako votlo. Dolgo pa mu ni pomenila drugega kot prostor, kjer se lahko naspi in bil ga je pripravljen deliti tudi s kom drugim. Prav tako bi bil voljan deliti tudi zemljo s kom drugim, če bi mu dajala več, kot potrebuje zase. O zadrugi pa je menil, da mora dajati s polnimi rokami vsem. Ni razglabljal, od kod bi se naj vse to vzelo; misli so ga zanašale, kot da bi se znašel na drči. Vse to ga je motilo, se mu mešalo v glavi. Žgalo ga je, ker se je križalo s tistim, kar se je priučil v zadnjih letih, in kar se je navzel od žene.

Kovač se je še zmerom otresal razjarjenih žensk. Moški so lahko posegli v besedni boj samo včasih. Kovač je govoril počasi, kakor da bi vsako besedo najprej okrog in okrog obrisal:

»Samo delo redi človeka, a ne fabrika in ne grunt. Lahko imaš celo graščino, a če ni človeka, ki bi zoral zemljo, ti baba ne bo mogla speči niti hleba hruha. To je tisto, vidiš!... Zdaj pa siromak nima tistega, kar pridela. Za delo mu vržejo, kolikor se jim zdi...«

Tunek se je zdrznil, s tako jasnostjo se mu je mahoma razvozljalo, kje je pravzaprav razlog za neprestano napetost med gruntarji in težaki. Ko je Bračič spet prijadral k temu, kako skrbi zadruga za onemogle ljudi, Kumpovca pa se mu je posmehovala, je dejal bolj iz odpora proti njeni ujedljivosti, kakor iz prepričanja:

»Ne, Franca, v tem pa ima Lujz prav. Včeraj ali predvčerajšnjim sem nekje slišal, kako imajo to stvar urejeno. Zadruga je nekaj drugega kot gruntar. Onemoglega človeka ne sune na cesto.«

Sikanje in pihanje v žganjarni je na mah prestalo. Bilo je, kakor da bi kdo pljusknil med ljudi mrzlo vodo. Kumpovca je odložila do vrha nalito krožico. Glas ji je strupeno zarezal v zadušljivi zrak.

»Povej, bi ti šel v zadrugo?... Mijavkaš kot mačka, ki ji molijo klobaso!«

Vsi so se ozrli vanj. Še kovač ni mogel zadržati pogleda. Tunek je začutil, kako polagoma mu je žgala rdečica kožo na obrazu in kako se je pred nečim zgrozil. V polni meri se je zavedal pomena vprašanja. Morebiti bi ne odgovoril nanj, ako bi mu ga ne zastavila Kumpovca. Od vseh žensk, kar jih je poznal, mu je bila najbolj priskutna. Marsikaj ji je pomnil iz prejšnjih časov. Kadar je tiščala svoj opravljivi nos k Naniki, je imel vsakikrat težave v hramu. Pogledal jo je z razširjenimi očmi.

»No, nekdo bo moral začeti!«

Kumpu so se zaletele sline. Žena ga je ujela za roko ter ga začela vleči k vratom. Odpahnila jih je z nogo in se ozrla nazaj z neskončnim sovraštvom v očeh. Košar, Cigula, Kocuvan so sključili ramena in se odvlekli za Kumpom.

Tuneku je v sencih razbijalo. Stopil je za njimi, da bi jih privabil nazaj, zakaj beseda vendar ni konj. Pred leso se je zaslišalo Kumpovo trdo govorjenje: »Ta vrag bo zares poskušal spraviti vrh z zadrugo v nesrečo. Nanika ima prav.« Tuneku je povabilo onemelo na ustnicah. Naslonil se je na steno in bilo mu je, kakor da bi ga kdo pretepel. Čez grič je vel nočni hlad, iz daljave se je slišalo osamelo vriskanje.

Zjutraj že na vse zgodaj se je Kumpovca naslonila s komolci na leso pred Poharičevim hramom. Dvorišče je bilo še prazno. Nad streho so vzplapolavale sive cunje dima. V cerkvi je zazvonilo sedem. Veliki lopar sonca se je razgoreval nad Brezovjakom. S prsmi se je nagnila čez sive planke ter zadihala proti oknu,

v katerem so divjali na široko razbrizgani sončni žarki:

»Nanika, čuješ!«

Čez hram je bil razlit spokojni mir, le vonj iz žganjarne in dim nad streho sta mu dajala videz življenja.

Kumpovca se je vzpela na prste. Na um ji je prihajala podoba, ki jo je ponoči odnesla v sebi od tod: Vrhu je Poharič odbil najtrdnejši vogal in začel se je rušiti. Sipka prst se usipa nekam v prepad. Pedenj za pednjem je odkrhek večji, po fretah pa je zemlja že razpokana in polagoma drsi navzdol. Vsa zemlja jim bo šla na ta način k vragu... Ona je dobila svoj grunt po starših, zato ga ne misli odstopiti. Krepkeje je pritisnila na leso. Glas ji je postal še bolj vsiljiv.

Na pragu se je prikazala Nanika. Bila je začudena, vznemirjena, pobita.

»Se je kaj zgodilo?«

Vprašala je bolj z razbolelimi očmi kakor pa z usti. Roke si je tiščala na trebuh in Kumpovci se je zdela kot usahla sliva.

»To sem ti hotela povedati...« Stegnila je vrat in si zaslonila usta. »Na svojega boš morala bolj paziti... Zastran zadrug... Saj razumeš?«

Naniki so se ustnice skrivile.

»Kaj pa je, za sveto božjo voljo?«

»Snoči nam je vsem vrgel v obraz, da pojde v zadrugo... Vrhovci vaju bodo pobili, če bosta začela mešati ta gnoj!«

Odzibala se je ob plotu in odšla nasršeno proti kovačnici, puščajoč za seboj na vso moč zadrčen vozel, ki ga je poskušala Nanika razvozljati z zaprtimi očmi. Zdajci se je stresla. Sklonjeni hrbet se ji je vzravnal. Zatisnila je peščice in poletela v žganjarno. Z vso močjo je butnila v vrata, se razširila na pragu ter nabrekla od srda bruhnila:

»Zdaj pa sem zvedela!... Zdaj pa je vse razkrito in potrjeno!«

Tunek se je lovil za oči. Zakinkal je bil pri topli peči, v kateri je ogenj kradoma prasketal in preobračal slive v kotlu, kakor da bi klipklopalo oddaljeno mlinsko kolo. Z zgubljenim pogledom je strmel v ženo in potresaval z glavo.

Dihala je vanj vroče sovraštvo in ga tiščala na stolec s poblaznelim pogledom. Veslala je z rokami po zakajenem zraku in hripala:

»Lažnivec si... slepar!... Nisi vreden, da te zemlja nosi!«

Še zmerom si je z razkrečenimi prsti razčesaval obrvi in si drezal v veke, da bi se vzdramil. Ledena voda se mu je razlivala po telesu. Debela spodnja ustnica mu je brezupno sekala po mustačih.

»Jaz sem dobila ta grunt! Ti si se tam na sestanku podelal v hlače, zdaj pa bi rad odločal, kaj bo z njim. Ne boš nam ga zapravil in nas osleparil; sem še jaz na svetu!... Če ti ni kaj po volji, poberi svoje cunje in pojdi! Fanta bom poklicala iz fabrike in ne bo nam slabo.«

Spremenjeni obraz se ji je pačil zmerom bolj. S stisnjeno peščico si je blodila pred nosom. Srce se ji je oglašalo v grlu.

Tuneku se je pohabljeni jezik mrtvo stiskal na zobe. Naposled mu je uspelo potegniti roke z obraza. Oprl se je v stol, da bi se premaknil, a bil je preveč oslabljen. Obsedel je in z bridkim začudenjem gledal pod ženino brado, ki se je naglo premikala. Ni mogla več govoriti na glas, ohripela je, samo brada ji je govorila. Mahoma pa se je stegnila k polici. Pograbila je dvolitrsko steklenico ter mu buhnila v obraz še toplo žganje. Zatreščila je dveri. V svežem zraku se je zavedla in na ves glas zajokala.

Tunek si je zbil klobuk z glave. Zaril si je sajaste prste v lase, si jih mršil ter tiščal glavo na peč. Krhka

nit misli, ki jo je bil maloprej komaj ujel, se mu je bila pretrgala in dokončno zgubila. Obšla ga je neskončna žalost in jel je otresati mokre veke. Potlej je segel po kozarcu in ga do vrha nalil. Razlival je žganje, ko si ga je nesel k ustom. Razgaljeni zobje so mu škrtali po debelem steklu kozarca. Majhna iskrica v zavesti mu je bledo zaplahutala. Nato pa se je vzdignil. Vzdih mu je spačil ustnice. Tipajoč s prsti po steni se je splazil iz žganjarne. Oči so se mu presenečeno dvignile v nasmejano nebo. Sunkovito je potegnil sapo vase in laže zadihal.

Odšel je po podstenjah okrog hiše. Stežka je premikal noge. Razprte dlani so mu klestile po kolenih. Divje razmetani lasje so se mu nad čelom zgostili v čop.

Nanika je stala pri oknu. Ko ga je zagledala, je odskočila. Zvrnjen naprej se je bližal vratom. Položil je tresočo se dlan na kljuko in se oprl s kolenom v vrata; toda niso se vdala. Bila so zaklenjena. Obrvi so se mu zgostile v oteklino, kepa nad nosom se mu je potrojila. Spodnja ustnica se mu je izpahnila naprej in povesila. Poklical je z začudenim glasom.

V hiši se ni nihče oglasil.

Potolkel je s pestjo po vratih. Ko se je ozrl v okno, je opazil, kako se je ženin obraz odmikal. Zdirjal je po podstenjah. Čez stopnice h kuhinjskim vratom ga je kar zaneslo. Z obema rokama je popadel kljuko. Oprl se je v zaklenjena vrata ter mahnil po njih s pestmi in z glavo. Zdelo se mu je, kakor da je zaslišal tihe stopinje in smeh. Poletel je v klet in pograbil sekiro. Sopeč skozi stisnjene zobe se je poganjal po podstenjah, objemaje toporišče z obema rokama.

Ko ga je Nanika zagledala, je razrinila okno ter zakričala:

»Samo poskusi vlomiti!... Samo poskusi!...«

Zastrmel se je skozi okno in pogled v njegov obraz jo je zmedel.

»Odpri, Krista boga!« je zarjul skozi okno, da so šipe zažvenketale.

Planila je v priklet in odrinila zapah. Vzravnana, z rokami, stisnjenimi v pest je obstala sredi prikleta, nasršena, sovražna, vendar pa nekako omajana.

Tunek se je pognal skozi vrata. Sekira, ki jo je trdno držal v rokah, je hrstnila po kljuki, nato pa se je tako približala njenim stisnjenim pestem, da je začutila na koži hlad železa. Razklenila jih je ter spustila drhteče dlani v naročje.

»Kaj je, no?!«

Tunek je ni gledal. Začela se je umikati. Ko je butnila s petami v prag, je zaječala:

»Kaj pa delaš, za boga svetega!«

Približal se ji je z obrazom in poskušala se je zavarovati s komolci.

»Sem ti kaj napravil?... Zakaj zaklepaš pred menoj?«

Posrečilo se ji je, da je preskočila prag. Nekam laže je zadihala. Odvrgel je sekiro v kot; z naprej sklonjenim telesom je pritiskal v izbo. Z nogo je zatreščil vrata ter se ji bližal. Zdaj, ko je bil brez sekire, se ga ni več bala. Ustnice so se ji spet bojevito napele. Glava se ji je dvignila. Udarila je z nogo po podu in lica so mu orosila njene razpršene sline.

»Le ubij me!... Tu me imaš!... Ampak v zadrugo ne pojdem!«

Tunek se je zgubljeno majal sredi sobe. Umiril se je bil, samo prsi so mu še divjale. Z jasnim, premišljenim glasom ji je vrgel v obraz, ki ga je jela obračati od njega:

»Zdaj pa se vpišem v zadrugo, da me boš imela za kaj žreti!«

Pritegnil si je komolce k telesu in se odzibal skozi vrata.

VIII.

Ko se je oznanitelj vzpel na stopnice pred župniščem ter jel z oslinjenim prstom listati po papirjih pred seboj, je med ženskami zašumelo. Domala vse glave na trgu so se obrnile k njemu. Nekajkrat je blisnil po ljudeh s posmehljivimi očmi. Ko si je popravil velikanske mustače, so jele ženske z vseh strani pritiskati proti njemu.

Čušovca ga je zagledala s cerkvenega praga. Z migajočimi komolci se je zarezala med ženske ter se mu bližala z dvignjeno glavo.

Še moški so pritiskali. Tisti, ki se niso mogli zriniti naprej, so se vzpenjali na prste. Petje v cerkvi je ponehalo in poslednji zamudniki so se privlekli iz nje. Jutranji hlad, spremešan z rahlim jugom, je vplival na kri takisto kot požirek žganja. Kump je planil neučakano: »Kaj nas tiščiš v precepu? Ustreži že ljudem!« Neka ženska zadaj je zaregljala: »Le kaj imaš v hlačah? Saj si tak, da te bo razneslo.«

Tunek je stal osamljen sredi trga. Videl je ženin obraz, ki se je pogrezal med ženske. Tlačil je vase občutek, kako tuja mu je postala in bilo mu je hudo. Obletel je s pogledom gruntarje, ki so s trmasto slovesnostjo stali na svojem prostoru.

Oznanitelj si je nataknil z dreto povita očala in pihnil med ljudi:

»Na cvetno nedeljo po večernicah bo v šoli sestanek zaradi zadrug. »Obliznil se je, nato pa vrgel z glasom, ki ga je komaj krotil:

»Predvsem ženske naj pridejo.«

»Zakaj, Arni?«

Kata je razrinila ženske.

»Te bodo zdaj na dobrem... Imeli jih bomo zadružno.«

Zadnje besede je izrekel naglo, kakor da bi mu zdrsnile čez ustnice, in Kata jih je hlastno ujela.

»Kakor svoje dni Plahometovco, pje!« je nekdo planil z robatim glasom.

Oznanitelj se je grabil z obema rokama za usta. Obledeli klobuk mu je zdrknil s plešaste glave. Z vso silo se je hotel obrzdati, toda krohota, ki mu je stresal vse telo, ni mogel ustaviti. Ženske so jo urezale za njim. Frfotajoče rute so se spremešavale in otepavajoče roke so se križale. Nanika se je motala med njimi s sklonjeno glavo. Rada bi se smejala, a nemara ni bilo smeha v nji. Prsi je imela prazne. Ko se je prerinila iz gneče in zagledala Tuneka, je sovražno zasopla. Butnila je z glavo nazaj ter ga obšla v velikem loku. Gledala ga je, kako se vleče stran od hrupa, oditi pa vendar ne more. Strašno, kako tuj ji je bil!... Vsak premik njegovega telesa, obleka, vse ji je bilo zoprno. Le kako ga je mogla imeti kdaj rada! Hrepeneče je legala k njemu in ni mogla dočakati, da ji je položil roko na prsi. Zdaj pa bi se zgrozila, če bi se ji približal. Stal je tam sam, kakor izgnanec in izobčenec, odrinjen od hrupa ljudi, ki so se kosali med seboj, kdo bo povedal kaj bolj smešnega. Privoščila mu je, da je bil tako sam. Izločil se je iz poštene druščine. Vsi ga gledajo po strani. Na obrazu mu je videla, da mu ni vseeno. Te dni po žganjekuhi je hodil skesano za njo in iskal priložnosti za pogovor. Nji pa je bilo, kakor da se nima z njim kaj pogovoriti. Zavil je na svojo pot, dobro, ona bo pa hodila po svoji. Neskončno jo je prizadejal s svojim stališčem do grunta. Pa je mislila, da je skrben in dober gospodar, a bi jih vse skupaj spravil na beraško palico, če bi ne bila ona tako trdna. Če bi zdaj tu pokleknil pred njo in se pokesal zadelj vsega, bi ostala med njima zareza. Kako lahko samo misli, da bi se odrekel svoji zemlji?

Po trgu je še vedno divjal razbrzdan smeh. Vrban, ki je stal blizu oznanitelja, se je muzal, Kovačec je na vsa pljuča kadil. Vrhovci so se še vedno smejali.

Vsem je bilo zdaj jasno, da leži zadruga na trgu pohojena, osramočena in do kraja onemogočena. Samo Poharič je stal pred obročem, ki je povezoval vse ljudi v skupnem veselje.

»Ti prekleta zadruga!... Saj se mi bo zmešalo od smeha!« je sopla Čušovca, ko se je zarinila med moške iz svojega vrha. Pomilovalno se je ozrla po Tuneku, ki je neodločno mencal in stal po strani.

Vrhovcem se je približal Požegar. Prišel je z mladeniškimi koraki, zardel in z na stran porinjenim klobukom. Namesto pozdrava se mu je razlil čez ustnice nasmeh.

»Zdaj pa so ustanovili zadrugo, kaj!« ga je oklikнil Kump.

»K nam je ne bo mogel spraviti nihče z desetimi pari konj, tako smo jo danes sprejeli.«

Košar je dvignil drobno glavo. Ko si je popravljal klobuk in zagledal Tuneka, ki se je previdno spustil s trga, je zahlastal:

»Judež Iškarijot jo je že pobrisal.«

Vsi so se ozrli za njim. Hodil je zlomljeno, s povešeno glavo. Nič ga ni moglo razvedriti, ne pomlajene trate, ne zeleneče njive. Kump je zamahnil za njim.

Požegar se je dobrotljivo smehljal in ponudil moškim cigarete. Zakadili so. Hrup na trgu je pojenjaval. Oznaniteljev zardeli nos je zdaj mirneje migal.

»Kopače prosim,« se je oglasil Požegar. Ljubovalnost mu je zganila obraz. »Pridite vsi moji nekdanji težaki. Naj vidijo v Radgoni, da kmetje še migamo in da se ni mogoče kar tako igrati z nami. Babe in moški pridite! Drugo leto bomo nemara že zadružni, letos pa prosim še jaz. Poveselimo se, zakaj se pa ne bi. Postregel bom ljudem s starim vinom. Petje mojih kopačev se mora slišati do tovarišev na okraj. Naj vedo, da gruntarji lahko še pojemo.«

Tudi Vrban, Kovačec, Peklar in nekateri drugi so se prerivali k svojim težakom.

DELAVSKA UNIVERZA občine LENART

Kump se je nagnil k Požegarju. S previdnim, toda trdim glasom je zamlaskal:

»Lujz, menim, da bomo morali vsi skupaj trdo poprijeti, da nam zares ne skuhajo kakšnega vraga. Zdaj ni važno, da si ti gruntar, jaz pa želar. Skupaj morava držati... Ves vrh ti pripeljem jutri v kop. Zanesi se!«

V ponedeljek zjutraj, ko so se kopači ustavili v gorici pod cerkvijo, jih je bilo toliko, da jih je Požegar komaj objel z očmi. Porinil je dva slatinarja slivovke med ljudi in že nekoliko okajeni vrhovci so z užitkom srkali. Kata se je izmotala iz vrste. Skočila je navzgor ter kriknila z ohripelim glasom tja, kjer so se Vrbanovi kopači razvrščali v gorici:

»Ste zadružniki ali kakšni hudiči, da hodite tiho kot v procesiji! Zapojte!« Spustila se je med svoje ljudi, jih zgrnila okrog sebe in divja pesem se je razlila v dolino. Zapeli so še Vrbanovi, zapeli so Peklarjevi, z drugega vrha pa je bilo slišati tudi Kovačečeve. Ko so odpeli, se je Kata obrnila k Požegarju. Z rahlo zamišljenostjo se ji je zazrl v razburjeni obraz. Bilo mu je, kakor da bi sok v prebujajoči se trti našel stik z njegovo krvjo.

«Rada bi videla, kdo bo upal to spremeniti!« Nedoločno je mignila preko kopačev v dolino, kjer se je spremešavalo petje, kakor da bi vrelo izpod zemlje. Nasmehnil se ji je ter prikimal.

Po južini, ko je Čušovca odbrusila dolgo vrsto svojih vragolij in se je ustavila z motiko pred trsom, je zaječala:

»Jezus Kristus!«

Vsi so se vzravnali. Ozrli so se proti sepu in noge so jim olesenele. Vrh gorice je stal Kričman. Ob vsaki strani sta se mu sklanjala čez ramo dva zastavna fanta. Požegarju so se brke povesile v usta. Ko ga je

zgoraj poklicalo, si je zataknil rezne škarje za škornjico in se sklonjen odvlekel navzgor.

»Zdaj se ga naj bog usmili!« je vzdihnil Kump in vsi so prikimali.

Kopači so bili obrnili že pol gorice v drugem vrhu, ko so zagledali Požegarja na sepu. Z roko nad očmi se je oziral po vrhih. Nasmeh mu je privzdigoval mustače. Ko se je vzpel proti njim med sprevrnjenim koljem, je kriknil:

»Zdaj pa vsi pit!... Natočil vam bom, kar je v kleti najboljšega.«

»Kričman divja?« je zamlaskal Kump, kakor da bi ničesar ne razbral na Požegarjevem obrazu.

»Ne divja. Nekaj se na okraju obrača... Vsake maše je enkrat konec.«

»So se naveličali stikanja po hlevih in kaščah?«

»Proti ljudem ne more dolgo delati nobena oblast.«

Napil se je in dejal posmehljivo:

»Oba krajevna odbora hočejo združiti. Spodnjega predsednika so v soboto zaprli, naš pa pojde v tovarno. Tam mu bo rastel boljši kruh.«

Kump se je pririnil naprej in vprašal zvito:

»So ponudili predsedništvo tebi?«

Požegar ni poskušal zatajiti škodoželjnosti, ki mu je zganila obraz. Vrgel je glavo nazaj.

»Svetoval sem Peklarja. Ta je neodjenljiv. To bo zdaj osinjak, združiti dva odbora! Ne bo šala, vtakniti nos vanj. V jeseni bodo volitve, do tedaj se pa naj izkaže.«

»No, vidiš!« je nekdo vzradoščeno vzkliknil.

»Kaj pa Kričman?« Kump je naježil obrvi in porinil brado naprej.

Požegar je naglo pomežiknil, potlej, ko je mislil, da je s tem povedal preveč, pa je dvignil rame ter jih počasi spustil.

Iz doline se je razleglo zasoplo govorjenje. Na stezi so se pokazali trije moški. Spredaj je hodil

Bračič. Po strani obrnjena kapa mu je zakrivala polovico obraza. Za njim sta se poganjala Babosek in Ujsek.

Ko jih je Čušovca zagledala, je skočila na sep. Razgrnila je omajano kolje in s spačenim nasmehom na ustnicah kriknila:

»Ej, kovač!... Poglej sem!... Tu smo že postavili zadrugo, a brez tvoje pomoči.«

»Teka po vrhih, kot da je stekel,« se je razlilo Kumpu čez čeljusti.

Požegar se je zresnil in pokimal:

»Nekaj vrtajo. Kovač je zadnji čas kar podivjal. Človek ga niti rad ne sreča.«

Botičkar je otrkal motiko na drevesu in spregovoril:

»Pravi so se znašli!... Takšne bi bilo zares treba dati v zadrugo.«

Velika ročka je neumorno krožila iz rok v roke. Naposled, ko so se je začele ženske braniti, je Požegar obšel kopače s previdnim pogledom, nato pa je potipal z glasom, ki je bil hkrati vprašanje in pretnja:

»Sem radoveden, pojde kdo v nedeljo na sestanek!«

»Z muziko jih ne boš spravil tja, Lujz,« je pohitela Čušovca in vsi so ji pritrjevali.

IX.

Daleč čez sadovnjak se vleče cikcakasta kolomija. Ponekod je plitva za debelino prsta, drugje pa zasekana v rahlo tratnico. Kadar vihrajoče meglice razkrijejo sonce, se zlizano dno kolomije kovinsko zablesti. Ob nji umira nekaj glav zgodnjih rožnatolistnih marjetic. Nad dolino trepeče toplota; od nekod iz daljave se čuje radostni glas kukavice.

Na koncu sadovnjaka sedi na rantah Lizika. Nad široko škornjico gumijastih škornjev ji gledajo izpod v naročje potegnjenega krila belkasta kolena. Ziblje

se. Z obema rokama se oklepa drobne vejice, ki jo grize z zdravimi zobmi. Izpod na čelo obešenih kodrov gleda po svetli kolomiji navzgor, od koder se sliši obupno cviljenje samokolnice, ki jo, napolnjeno visoko čez vrh, rine med drevjem Tunek. Meri razdaljo med seboj in njim in si želi, da bi ga še dolgo ne bilo, zakaj užitek je takole migati s telesom na rantah in čutiti, kako lepo je na svetu.

Z druge strani, kjer se je kolomija zgubila na njivi, se je prikazala Nanika. Tiščala je navzgor prazno samokolnico in se ozirala po ogonih, na katerih so črneli kupčki gnoja, ki so ga razvažali. Njena pot je bila do prikopa in po njivi, Lizikina od njive do rant, Tunek pa je opravljal pot od rant do gnojišča, kjer se je potil z nakapanjem sin. Samokolnice ni zmogel, kramp pa je lahko stisnil v pohabljeno roko.

»Jezus, že spet sediš!... Vidiš, da je deset!«

Nanika je pokazala z nosom na cerkveni stolp, kjer se je sonce prav tedaj igralo z zlatimi številkami na uri.

Lizika je odvrgla vejico, skočila z rant ter potočila svojo samokolnico proti očetu, ki se je skljućeno vlekel mimo zadnjega drevesa. Od strani je videla, kako v curku mu lije pot po čelu. Razdalja, ki jo je opravljal on, je bila največja. Zagrabila je njegovo samokolnico ter jo rinila proti materi.

Tunek je obstal. Dvignil je predpasnik, si nekaj časa brisal ves obraz, ko pa sta ženski na prikopih obstali in menjavali samokolnici, je dvignil veke.

»Smo že navozili do polovice?«

Nihče mu ni odgovoril. Sklonil se je in njegova samokolnica je spet zaškripala po sadovnjaku.

Na to njivo so vsako leto tako razvažali gnoj. Bila je preveč blizu in ni imelo pomena zapravljati časa z vpreganjem volov. Tunek je povešal oči, ki mu jih je zalival znoj, in nekako v megli videl fanta pri gnojišču. Na dvorišču se je bilo nabralo nekaj otrok,

stalnih fantovih spremljevalcev. Ko je nakopal samokolnico, se je lovil z njimi. Kljub starosti je bil otročji in igriv kakor mačka. Otroci so ta dan prvič bosi. Vreščijo, ako stopijo na kaj tršega, in si ogledujejo umazana stopala.

»Južino nam prinesi!« krikne Nanika na njivi. Tuneku mustači trznejo. Ve, da klic ne velja njemu, marveč sinu. Deček pograbi na stopnicah pripravljen cekar in se potoči mimo njega. Niti ne pogleda ga, ko šine v sadovnjak. Tunek dvigne naloženo samokolnico in jo nekam obotavljajoče cijazi navzdol. Ob zadnjem drevesu pri rantah je Lizika že počepnila v travo. Brisoč si obraz v predpasnik je šla Nanika proti nji. Vzela je dečku iz roke cekar, odgrnila s črnega kruha krušnico, odmašila slatinar in zasoplo pila. Dajali so si slatinar iz rok v roke, pili in si rezali kruh. Tunek je odložil samokolnico in dolgo visel nad njo, nato pa si je otrkal roke ob hlače in stopil k drevesu. Vsi so umaknili oči; nihče mu ni ponudil malice.

»Petnajst ogonov bomo zasadili letos z Janževim krompirjem, na onem bo pa pozni. Za krajnik na vrhu me je prosila Bolkanova deklinca.«

Nanika je obračala pogled k Liziki in k dečku, on pa zanjo ni obstojal. Niti tedaj, ko je nekam predolgo pil, se njene oči niso ustavile na njem. Pripiral je veke. Rad bi sedel, toda nekaj mu brani, da bi sedel k njim. Ni jeza, ni užaljenost, ampak tak občutek, kakor da ni njihov. Gori na grivi stoji na eni sami nogi in kriči nad kravo, ki še nima kaj muliti, strašno suhljata deklinca, sirota, ki so jo Lodnarji nekje staknili. Vrane krakajo. Tako prekleto zagatno je, da si mora Tunek zrahljati že itak razpeti ovratnik na srajci.

»Semenski krompir bo treba začeti rezati,« pravi.

Zopet nič. Nanika se bridko smehlja, ko ji fant pripoveduje, kak kres pripravljajo vrhovci letos za veliko noč. »Na Pohorje ga bodo videli!«

Tuneku se zatakne v grlu kruh. Zakašlja, a tudi tega ni nihče opazil. Bilo je, kakor da njega ni... Nekak duh vozi samokolnice in radovedno gleda, kdaj se bodo temni kupčki gnoja zarisali na tej strani okrogline... To je nihče, ki pije in se odkrhava, da bi ga opazili.

Ni se jezil, samo tako neskončno mu je krvavelo srce. Vsakikrat, ko je pripeljal samokolnico do Lizike, jo je porinil za kak meter od rant, da bi opazila, kako ji želi olajšati delo. Ona pa nič... Fantu je hotel včasih postaviti samokolnico prav k nogam, toda kakor da vse to ni pomenilo nič. Le enkrat samkrat je zinil: »Lahko bi ostali na trati! Kaj lezete sem?«

Kakor moreče sanje je vse to... A nekaka prekleta sila ga vleče, da tišči za družino, da se jim dobrika.

Zastrmel se je v minule čase in niti opazil ni, kdaj je ostal sam. Šele tedaj, ko je Lizika zaropotala s samokolnico in zabrundala: »A bom zdaj jaz sama vozila prav do ognjišča, ali kaj?« se je ovedel. Na široko je koračil pred samokolnico in drevje mu je z razposajenim vejevjem pošepetavalo, kolikokrat je natrgal tu prvega sadja ter ga ves srečen ponesel otrokom in nji. Kolikokrat je sam napasel živino na teh tratah, da so otroci lahko zjutraj poležali...

Okrog hrama je bil vrišč. Otroci so privlekli od nekod psa. Na gobec so mu potegnili rokav suknjiča ter mu ga za vratom zavezali, potlej ga je pa nekdo zajahal. Pes je cvilil, se opotekal pod bremenom in se zaletaval v sohe pred uto, otroci pa so se od smeha valjali po travi.

Tunek jih je hotel razgnati, toda tudi ti so napravili, kakor da ga ne slišijo. Utihnil je in se vpregel v samokolnico. Nič se mu ni ljubilo; ničesar se ni mogel lotiti. Pekoče srage so se mu cedile v usta. Ne od dela, bolj od notranje bolečine mu je lil pot po obrazu.

Lizika se zopet ziblje na rantah. Njene oči so zaprte. Tisti svet, ki se ji utrinja v spominu, je prelep, da bi ji ga lahko kaj nadomestilo. Sliši harmoniko, sliši prešerno drsanje nog. Za pasom čuti vročo roko plesalca in hrepeneče računa, koliko dni je še do nedelje. Do tiste, ki je minila, je samo kratek dih, do one, ki prihaja, pa je neskončna daljava... Ne bi verjela! Samo teden dni je žalovala, pa so jo fantje spravili na ples in Slana je bil pozabljen. Ko zaškriplje samokolnica, skoči na tla in jo odpelje dalje. Tunek jo išče z očmi, ona pa pogleda v rahle, belim gosem podobne megle, ki jih topli jug podi po nebu. Sinjina, ki se med njimi in za njimi razpira, je lepša od žameta. Vrane, ki krakáje lete pod nebom, niso vrane, marveč temne pahljače, ki polze za meglicami, da bi jih ohladile. In tisti voznik, ki leno poganja svojo mrho po cesti pod sadovnjakom, tudi ni voznik. Škrat je, ki pazi, da tišina nad poljem ni pregloboka, zato neprestano ponavlja, kakor da bi bil navit: »Di-i-i-i!«

Zazvonilo je poldne. Nanika je odvrgla samokolnico, obstala ter se pokrižala, potlej pa se je spustila z dolgimi koraki čez njivo.

Po vrhu so se zaslišali klici. Tu in tam je lezla po vratnikih proti hramu skljućena ženska. Botičkar je menda spet mlatil ženo, zakaj iz klanca se je širil zadušen vrišč.

Lizika je pobrala cekar. Šli sta z materjo mimo Tuneka, ki je bil prisopel navzdol. Omahoval je, bi se ustavil ali ne, toda z vso silo je porinil samokolnico dalje. Peljal je na njivo. Ko je videl, da je ostal sam, je sedel na ogon. »Le kak hudič je ustvaril človeka?« se je spraševal in suho zrl po temnih kupih gnoja.

Zvon je utihnil, odmev zvonjenja pa se je še prelival nad gozdovi in dolinami. »Vse te hrame, trgovino, krčmo, cerkev je zgradil človek. Vsa ta polja je obdelal... Čemu; zakaj?« Še nikoli ni mislil na kaj takšnega. Bilo je, kakor da bi mu žalost zbistrila

razum. Zdelo se mu je, da je tisto, čemur se pravi življenje, premajhno plačilo za žrtve, ki jih človek v življenju daje. Razbolelo je grebel z rokami v vlažno prst, a tudi ta ni bila več takšna kot prej. Nalepila se mu je na kožo, ne da bi se razdrobila, ko pride med prste. Še dolina pod njim se mu je zdela plitvejša. Hladna roka mu je zdrsnila po hrbtu. Dvignil se je in odšel proti domu.

Družina je že sedela za mizo. Vsa vrata so bila na široko odprta. Po cesti je omahoval skljućen človek z veliko brano na hrbtu. Tunek je vstopil v izbo. Ko je opazil, da ga na mizi ne čaka žlica, je mirno odprl miznico in si jo vzel. Začel je jesti. Oblizoval je žlico in ni mogel dalje molčati.

»Kdaj pa bi orali, kaj praviš?«

Ženi je roka samo za spoznanje vztrepetala, toda mirno je zavrtela glavo k Liziki.

»Pravim Kati: ti prašiči niso za pleme. Občutljivi so kakor mlade pure. Ona pa žene svoje. Zdaj, ko ji je poginil, pa ima.«

»Bi v ponedeljek orali, a?« je vztrajal.

Žena pa: »Še mesa niso mogli porabiti. Skozi in skozi je bilo zanič.«

Ni imel moči, da bi usekal s pestjo po mizi in izpraznil hram. Ni vedel zakaj, toda ni mogel. Ako bi zahtevali od njega, naj prosi, da bo vsaj nekdo zarjul nad njim, pa bi nemara poprosil. Nihče mu ni dejal nič slabega; nihče ga ni ničesar obtoževal, skratka zanje ga ni bilo.

»Med vojno, leta petnajst, kali, so menda popadale po vrhu vse svinje,« je brbrala, vsaka kretnja njegovih rok pa jo je prosila, naj odgovori na njegovo vprašanje. Bilo mu je, kakor da bi mu trgali iz prs srce. Vrgel je komolce na mizo, zagrebel glavo v dlani in zagrgral:

»Moj bog, moj bog!«

Žena je vstala in oddrsala iz hrama. Za njo sta odšla Lizika in fant. Iz na pol izpraznjene sklede se mu je kadilo v obraz. Omahujoč se je dvignil. Ni se mogel ozreti po hramu. Ko je prišel do stopnic, je samokolnica škripala po sadovnjaku. Lizika je spotoma stresala škornje z nog in cepetala bosa po travi. Nanikina ruta je frfotala nad ogoni. Tuneku je drgetala sleherna mišica po telesu. To je bilo njegovo: svet, otroci. Kako bi brez tega?... S težavo se je spuščal čez stopnice. Ko je spodaj pograbil naloženo samokolnico, se mu je fant posmehnil:

»Da vas ne vrže, pazite!«

Na vso moč je zgrabil z zobmi mustače in želel, da bi ne mislil, da bi mu srce nehalo čutiti.

X.

Okrog cerkve in vse doli do Požegarja je bilo raztreseno zelenje in cvetje, ki je bilo dopoldne popadalo iz presmecev. V zraku je še zmerom plaval vonj po pušpanju, po olupljenem srobotu, narcisah, razcvetelem drenu in po ivi. Nabreklo sonce se je mladostno smejalo z globokega neba. Pred šolo se je ustavil avtomobil. Človek, ki je prvi skočil na cesto, je odsunil vejico pušpanja.

Za Požegarjevimi okni se je vrtelo nekaj glav.

»Pet jih je prišlo z okraja, hudičev!... Le kako bodo gledali!«

Peklar je odrinil s prsmi Vrbana ter se sklonil naprej.

Pred cerkvijo sta se prikazala Bračič in Babosek. Krič man, ki je hodil za njima, je vprašal zdolgočaseno:

»Ni nikogar ali kaj?«

»O, v razredu morajo biti,« je odvrnil Babosek. Na široko je odpahnil vrata v razred in lica so mu zadrhtela. Zgubljeno je zablodil z razširjenimi očmi

po praznih klopeh; povešena ramena so se mu začela dvigati.

»Ni nikogar?« je nekdo očitajoče potipal.

Baboseku je mraz spreletel telo. Bil je odgovoren za obisk na sestanku. Znova je pogledal okrog sebe... Razred je bil resnično prazen. Nekdo ga je malomarno odsunil in vseh pet mož z okraja se je vsulo v razred. Kričman je zlobno usekal:

»No, eden je pa vendar prišel!... Glejte, še zakinkal je.«

Babosek se je ozrl k peči. Z rokami, vrženimi na klop, je spal tam Lodnarjev norec. Dlakaste grive na drobni glavi so mu razstlano ležale okrog litrske steklenice, v kateri se je le še na dnu zlatilo nekoliko vina. Drobni prsti so se mu kdaj pa kdaj skrčili. Babosek je zamahnil s pestjo po klopi, da je norca vrglo pokonci. Prestrašeno je pogledal okrog sebe ter jo odkuril po razredu. Noge so mu pijano opletale in Babosek ga je kmalu ujel.

»Kdo te je spravil sem?« mu je zatulil v ušesa.

»Lujz, Lujz, Lujz dali piti, piti, piti.«

»Kateri Lujz?«

Babosekova roka ga je krepkeje zagrabila za vrat.

»Tisti, tisti, tisti, ki nam orjejo.«

Posrečilo se mu je, da se je izmuznil na hodnik.

»Požegar!« je hlastnil Bračič. »Prekleti bogataši, hočete uničiti zadrugo, preden je prišla na svet.«

Ni še poteklo pol ure, že je pobutalo na vrata pri Poharičevih. Ko jih je Lizika odpahnila, se je odmaknila. Začutila je, kako ji je šlo po hrbtu kakor rahli dotik z ledom. Vzravnala se je in začudeno pogledala Kričmana. Ta je napravil, kakor da je ne vidi in treščil z glasom:

»Zakaj pa ni prišel nihče na sestanek?« In ne da bi čakal, da bi se Lizika ovedla, je dodal: »Da bo stari

čez pol ure v šoli!« Zdrvel je naprej. Že je bilo slišati, kako buta po vratih pri Košarju.

Lizika je šla proti svoji volji na podstenja. Bila je užaljena. Iz spomina so se ji dvigale Kričmanove besede in njegovi pogledi in z rahlo zlobo je zdaj mislila nanje. Na plesu jo je prižemal nase, da bi jo lahko prelomil. Ni ji pustil, da bi prišla do sape... Gledala je, kako se je poganjal proti Gazdečkinemu hramu in sklenila, da ga počaka. Vtaknila je roke pod predpasnik ter se naslonila na steno. Z naslado si je zamišljala, kako se bo vzpela proti lesi in kaj bo napravil, ko se mu bo nasmehnila. ‚Vedno sem te imel v spominu!'... Njegove besede, ki so ji privrele iz vznemirjenega srca, je oblila z zasmehom. ‚Bomo videli!'

Dolgo je trajalo, preden se je vrnil. Stala je pred vrati. Opazila je, kako so ji njegove oči zletele od nog do temena. Na eni strani se mu je kot ust v krču dvignil.

»Si povedala očetu?... Le glejte!«

Odvihral je po cesti. Stiskala je peščice in se odvlekla v izbo. Sprehodila se je, da bi se raztresla, a kamor koli je pogledala, temne obrvi, prelomljene v sredini, kos bledega čela in razcveteli vranji koder je videla povsod. Napolnjevala jo je jeza, žalost in bilo ji je, kakor da je njeno bistvo dobilo senco, ki ji uporno sledi.

Mimo hiše so se začeli utrinjati vrhovci, ki so godrnjali. Kosilo je ostalo nedotaknjeno na mizi in morali so iti. Čušovco je bilo slišati izmed vseh. Po sadovnjaku je pritekel Lodnarjev norec.

Tunek je zamudil sestanek. Dolgo se je obotavljal, preden se je odpravil. Sicer ga niso zadrževale govorice o tem, kako težke posledice bo prineslo na vas ustanavljanje zadrug, glede tega si je bil nekako na jasnem, toda ni se mogel odločiti. Najraje bi ostal doma. Kakšnega vraga so vedeli ljudje povedati! Ni

bilo nič čudnega, ako so se zgubljali v poplavi napovedi in pretenj. Ženske so tekale iz hrama v hram. Samo njegovega so se izogibale. Gruntarske kleti so bile zdaj na široko odprte vsem, ki so bili pripravljeni tolči po zadrugi. On je vse to videl. Bilo mu je strašno težko v prsih: kakor da bi stal pred dvema stoloma. Na nobenem ne bi rad sedel. Omahoval je, za nič se ni mogel odločiti. Nerad bi si odžagal vejo, na kateri je zdaj trdno tičal. Ko je vstopil, se je ozrl plaho po razredu. Bil je skoraj natlačeno poln. Vsa vrhovska revščina se je natepla vanj. Želarji in viničarji so trmasto povešali glave in poslušali. Čokati človek, zardelega nosu in širokega plešastega čela se je ozrl vanj z odkritimi, sinjimi očmi in govoril dalje:

»... Mi komunisti smo šli v borbo proti okupatorjem tudi za to, da bi vsi revni ljudje — tudi vi na vasi — bolje živeli. Saj je naposled človek tisti, zaradi katerega zdaj trpimo, ko gradimo. Revež pa do zdaj ni bil človek. Šele mi mu bomo dali resnično vrednost. Ampak, zdaj je treba, da nam vsi pomagate. Kaj menite, kako naj to dosežemo, če...«

Čušovci je zletela stisnjena pest v zrak. V svetlih očeh se ji je zabliskala zloba, ki je niti ni tajila. S hreščečim glasom je popadla:

»Pri miru nas pustite, kakor pustimo mi vas, pa bomo najlepše izhajali! Nikakih komunistov nam ni treba. Mi smo poštenjaki, trpini. Samo poglejte nas!«

Govornik je poprijel s presenečenim, toda pomirljivim glasom:

»A vi nočete sodelovati z nami?«

Kata je razrinila ženske in se približala mizi. Govornikova mirnost jo je osupnila in ji zmedla srce. Negotovo je otresla z glavo, si ga začudeno ogledala, potlej pa se je zasukala nazaj, hoteč se ozreti po ljudeh in najti kake vzpodbudne oči. V sunku se je obrnila. Trdo stisnjena pest je ji treščila po mizi in vrgla je proti govorniku strupeno:

»Vidiš, ne zaupamo vam, pa je... Kaj bi slepomišili!... Govorite tako, delate pa drugače. Za siromaka pa vam je figo.«

Govorniku se je v jasnih očeh prelivala osuplost; nagnil se je proti nji.

»Imate velik grunt?«

Kata je zasmehljivo pihnila skozi očrnele škrbine, nekdo sredi razreda pa je pohitel:

»Graščino ima. Če dobro raztegne janko, jo lahko vso pokrije.«

»Zakaj pa ste tedaj tako nasršeni?«

Toplo izgovorjene besede so Kato oblile kakor mrzla voda. Zmedeno je zasekala z vekami. Upadla je. Že se je začela umikati, a zaslišala je Kocuvanjico, ki je posmehljivo šepetala svoji sosedi: »Doma ima nabrušen gobec, zdaj pa se je zvila kakor belouška.« Krč ji je zletel skozi telo. Previdno je stopila nazaj k mizi ter spregovorila s tihim, kakor studenčnica jasnim glasom:

»Povedala bom odkrito, da boste vedeli, kako je pri nas. Če me vprašate, kako mi je v vampu, porečem, da nisem lačna. Pod kraljem prej je bilo zastran tega še slabše. Hitler nas je tolkel po zobeh. Človek je bil v večnem strahu, kdaj ga bodo odpeljali. Zdaj pa je na drugo vižo hudič... Povem ti, tovariš, da je težko živeti. Človek potrebuje razen žrtja tudi še kaj drugega; pri tistem pa nam stojite na krempljih... Praviš, da hočete siromaka dvigniti iz blata, pa ga le tiščite vanj. Vlečem se z vso silo ven, a me porivate nazaj. Delam, trpim, a imam kaj od vsega tega? Naga sem, vidiš... V prsih pa mi je tako, da bi tulila. Nič vam ne verjamem. Lepih besed in obljub smo vsi siti. Tako je.«

Zamišljenost na obrazu govornika se je bila spremenila v radovednost.

»Mati, le naprej. Nič se ne boj. Otresla si se najhujšega, zdaj pa povej, kaj te tišči?«

Mrtvo ga je pogledala. Bilo je, kakor da strmi vase, v tisto, kar jo je preganjalo in trpinčilo. Otresla je z glavo.

»Poglej me, tovariš! Od mraka do mraka delam, pa ne misli, da malo. Ko se mu zahoče, pa pride pome še Požegar. Orača je treba odslužiti, voznika, seno in vsega hudiča. Kaj bi ti pravila, kaj vse se nabere siromaku! Glej, prekleto težko pride nas eden do krajcarja, a kako zvito nam na oblasti vse to izmikate iz rok! Goljufate nas. Kaj pa je to drugega kot goljufija?... Vidiš, kupila sva s starim škropilnico. Odkar sva poročena, sva si je želela bolj kot otrok. A pojdi z menoj, pa ti jo bom pokazala. Izgoljufali so nama krvavo prisluženi denar. Tako delate z ljudmi!... Ko sva hotela škropilnico vrniti, so nama zapretili z milico. Res sem nekam preveč opletala z jezikom, a kdo ne bi za tako stvar, če se ti je že trideset let sanjalo o nji. Dejali so nama, da trgovina ni kriva, prodaja pač, kar dobi. Vprašam te tukaj, je prav, da ravnajo tako z revežem? Gruntar ima zveze s trgovino. Ta dobi najboljše stvari, mi pa, kar ostane. Naj povedo še drugi, kako je z obleko, pa z vsem drugim hudičem. Ti bi pa rad, da bi vas jemali v naročje in vam uspavanke peli. Kakor vi za nas, tako mi za vas. Priškrnili ste nas, tovariši! Dihati nam ne date! Od samega govorjenja pa reveži ne bomo nikdar siti.«

Po razredu so ljudje vlekli glave na prsi. Niti glasno dihniti ni nihče upal. Dva ali trije so celo odrinili Pohariča in smuknili skozi vrata. Šele zunaj se je nekdo olajšano oglasil: »Saj jo bodo do smrti zaprli! Kaj le čveka, vrag!« Rdečenosi človek pa je še zmerom zmajeval z glavo. Živahne oči so mu nekajkrat trdo usekale tja, kjer so pobešali nosove domači in okrajni aktivisti. Razprostrl je robček, ter si dolgo in skrbno brisal potno čelo. Dvigajoč obraz je šel po razredu od človeka do človeka in, ko je videl, kako olajšanje nastaja, ker se ni nič zgodilo, se je bridko

nasmehnil. Tople črte okrog ust mu je prekrila otožnost. Rahlo, toda jasno, da ga je lahko razumel vsakdo, je začel:

»Zadela si me, mati, ne morem tajiti. Ampak, glej!... Si kdaj pomislila, da je pri nas vojna uničila ljudi in da smo dobili v roke skoraj golo zemljo. Zdaj pa je treba vse ustvariti, tudi ljudi. Me razumeš? Vidiš, jaz tvojo bolečino razumem, vse vas razumem. Imate prav, da niste zadovoljni. Kar vam dajemo, je slabo in vsega je premalo. Ampak nekaj je vendar. Boljšega in več pa vam ne moremo dajati, dokler sami nimamo. To je tisto, vidite. Toda mi vam imamo namen dati boljše stvari, zakaj tudi mi s temi nismo zadovoljni. Zato pa gradimo tovarne, zato učimo ljudi. Za vse to pa so potrebni tudi vaši žulji. Vi sami morate pomagati, da bo prej bolje! Roko v roki bomo uspeli, drugače pa ne.«

Prenehal je ter se oplazil s pestjo po glavi, kakor da tehta, kako bi bilo treba postaviti besedo, da bi najjasneje izrazil, kar je bilo treba povedati. Za trdimi pogledi, ki so se upirali vanj, je videl poštenost. Zazdelo se mu je, da s temi ljudmi ni še nihče govoril odkrito in razumljivo. In kakor da bi mu mahoma prišlo na misel nekaj odločilnega, je hlastno zasekal z zobmi v zakajeni zrak.

»Ni povsod pravih ljudi, ki bi delali, kakor bi bilo potrebno. Skale nam mečejo pod voz, ki se mu pravi socializem, naša stvar pa gre kljub temu naprej. A nekoč bomo izvozili popolnoma, to je jasno kot beli dan. Zdaj pa so napake na vseh straneh. Vsi jih delamo in ne bojimo se tega priznati. Mi celo mislimo, da je nujno, da jih delamo. Vse to, kar ustvarjamo, je tako novo. Komu pa lahko škoduje, ako priznamo napake?... Mar socializmu?... Socializem je poplava, ki bo oblila ves svet. Sprožen je iz potrebe po lepšem in boljšem življenju. Menite, da je kje kaj, kar bi ga lahko zaustavilo? Če pa so ljudje prepričani, da se

z njim uresničujejo njihove največje sanje! Napake priznati se bojijo tisti, ki bi radi napravili iz socializma bronast spomenik. In pa tisti jih hočejo utajiti, ki jih delajo iz notranje potrebe, ker spadajo v njihov način dela. Tudi takih ljudi je pri nas nekaj. Ampak to je kapljica v morje proti zdravemu in dobremu, kar smo ustvarili in kar bo ustvaril socializem«.

Kati so roke zdrknile v krilo, potlej pa si jih je nevede porinila pod predpasnik. Vzdih ji je paral pljuča, toda utajila ga je. Osuplost se ji je jela spreminjati v strmenje. Ko se je govornikov prst ustavil na nji in je zaslišala šumeči glas: »Jutri prinesi škropilnico na okraj in dobila boš novo!« je zadrhtela. Kri se ji je razlila po obrazu. Mahoma ni vedela, kam bi s srčno toploto. Naposled jo je vprašal na pol v šali na pol zares:

»Pojdeš v zadrugo, mati, ko bodo vpisovali?«

Vzdržala je njegov pogled. Bila je rahlo omamljena, kakor da bi se napila močnega vina. Požugala mu je z dlanjo, stopila bliže k mizi ter dejala z nasmehom:

»Nevaren človek ste, veste.«

»Zakaj?«

Gledal jo je občudujoče. Njena odkritost ga je osvojila.

»Moj mi je nekoč tako sladko pripeval, potlej pa me je zapeljal.«

Ženske so se zasmejale. Obletela jih je z jeznim pogledom in pristavila tiše:

»Z vami se da govoriti. Ti z okraja pa nam samo brenčijo okrog ušes in pretijo z želom.«

Tunek, ki je stal pri vratih, je začel tiščati med ljudi. Nekdo ga je butnil z ramo. Z brado je pokazal proti mizi.

»Ta je iz Ljubljane — z vodstva, razumeš. Iz časopisov poznam njegovo sliko.«

Tunek ga ni razumel. Prerival se je naprej. Razširjene oči so se mu zažirale v človeka za mizo. Prižigal si je cigareto in mežikaje strmel v gorečo vžigalico. Gledal ga je v široki obraz, v močne, čustvene nosnice in v zardela lica. Zahajajoče sonce ga je delalo veselega. Privlekel se je do mize in obstal. Potiskal je brado naprej. Naposled je izjecljal:

»Siromak sèm, siromak tja ... Zdaj imajo vsi polna usta tega. Povej mi pa, kakšna bo zadruga iz samih siromakov? Gruntarji se vlečejo v stran. Zanje bi bil to jarem. Mi pa ... Sam vidiš, kakšna živina smo. Zdaj ti prikimavajo, zunaj pa se bo spomnil svojega orača in pozabil, kaj si jim povedal. Da ni bilo danes nikogar na sestanek, je gruntarsko maslo! Ozri se po razredu! Vidiš zdaj tu katerega? Taka je ta stvar, veš ... Ves teden so na kópi napajali ljudi in jim prišepetavali. Tu se nas vseh drži strah pred gruntarjem. S plenico si ga dobil na tisti del tam zadaj.« Poprijel je sapo, se zbegano ozrl nazaj in pohitel krepkeje: »Zadruga ... Povedal si, kaj je zadruga ... Denimo, da se bomo priglasili. Siromakov nas je kup, zemlje pa imamo komaj za dobro kmetijo.«

»Prekleti Poharič!« je kriknila Kocuvanjica odobravajoče. A kakor da je ni slišal, je začel govoriti jezno:

»In kje boš dobil živino, kje pluge, vozove, stroje? ... Kaj vse grunt potrebuje. Ne pomislite dovolj! Z motiko si zadruga ne bo opomogla.«

Spredaj iz kota je zrasel Bračič. Obraz je imel mrzel in oster. Kapo, ki jo je imel danes nekako prenovljeno, si je zbil s sunkom glave s čela. Nastavil je napete prsi proti Pohariču.

»Bedak! ... Kdo bo pa delal Požegarju, če pojdejo vrhovci v zadrugo? ... Rad bo pribrisal za nami. Za to gre zdaj, razumeš, kdo bo imel zadrugo v rokah. Če jo bo imel siromak, bo šla, gruntar pa jo bo razdrobil s pestjo.«

Tunek je vzdihnil in se zganil. Z osornim glasom je odbil kovača:

»Si mar kak učitelj, da odgovarjaš na vprašanja ti!«

»Rad bi nam solil pamet, pa je njegova potrebna cele solnice.«

»Zmerom se čohaš, kjer te ne srbi.«

V razredu je vzbuhnil nemir. Ženske so zavreščale. Kump jih je podžigal. Tuneku so visoko dvignjena ramena upadala. S pestjo si je drgnil čelo in se zabodeno oziral k mizi. Rdečenosi človek je hlastno zakadil in spregovoril, strmo gledajoč Pohariča v oči:

»Pravilno! Nihče ne misli postavljati zadrug samo iz vrhovske revščine, treba pa je vedeti, da so zadruge tudi zaradi tega, da se revščina na vasi odpravi. Vabimo k pristopu vse! Če pa kdo noče, njegova stvar. Zadruga bo polagoma zajela vso zemljo. Imela bo stroje, saj vidite, da gradimo tovarne. Zdaj gre le za to, bo znala gospodariti ali ne. Bolje bo namreč gospodarila, prej bo pritegnila tiste, ki še omahujejo. Od tega, kako jo bo kdo vodil, je vse odvisno.«

Tunek ga ni dalje poslušal. Premleval je njegove besede. Ko je govornik sedel in se odkašljal, je bilo v razredu tiho. Ženske so celo nehale pokašljavati. Ljudem je odsevalo z obrazov olajšanje in nekaka pozornost, kakor da bi se jim srca omehčala.

»Zaključili smo!« je zabasiral Babosek, toda ljudje se niso hoteli raziti.

Tunek se je prerinil k vratom. V glavi mu je zvonilo. Bilo mu je, kakor da je vrtoglav.

V razredu se je zaslišal Katin glas:

»Vidiš, človek, s teboj se da o vsem govoriti. Vse vzameš z drugačne strani kakor drugi. Ti bi nas morebiti res pripeljal v zadrugo.«

Tunek in Babosek sta molče stala v hodniku. Mimo so se vsuli ljudje. Odsvit zahajajočega sonca jim je ožarjal obraze. Zunaj so se zgrinjali v gruče in pogled

na ozelenelo trato jih je iztreznil. Kata je otresavala z glavo. S tesnobo prestrti obraz se ji je oziral v vrata. Umikaje se zadenski je zasopla med ženske:

»Hvala bogu, da se je pravi čas končalo! Lahko bi se tolkla po glavi.«

Iz hodnika se je pognal Bračič in zastavil Tuneku pot. Obraz mu je gorel. Lopataste dlani so mu grabile v topli aprilski zrak, ki ga je jug rahlo vzgibaval.

»Počakaj, hudič, zdaj moramo začeti! Odlašati zdaj ni mogoče več. Treba bo saditi krompir.«

»Kaj pa hočeš, naj začnemo?« je potipal Babosek.

»Začnemo?... Vse... Si nor, da vprašuješ kakor otrok? Začeti je treba!«

Kovač se je razširil. Tunek se je umikal. Zamevljal je težko izgovarjajoč besede, ki jih je lovil po vroči glavi:

»Mene pusti lepo na miru!«

»Kaj?!«

Kovač je planil nanj. S prsmi ga je tiščal proti cerkvi. Ko se je znašel v kotu ob slopu, ni videl nad seboj drugega kot plahutanje Bračičevih komolcev. Vlekel je glavo v ovratnik ter si jo poskušal zasloniti z rokami. Bračičevo grozljivo brenčanje ga je skoraj splašilo.

»Vse sem ti že desetkrat razložil in še danes si slišal, zdaj bi se pa vlekel proč kot opikan vol. Pa sem še mislil, da bi bil za predsednika. Predsednik, na, zdaj ga pa imaš... Šleva... Slabši si kot baba.«

»Poslušaj me!« je izjecljal Tunek. »Kaj veš ti, kako je pri meni doma... In... Nisem si še popolnoma na jasnem, kaj naj storim... Pusti človeka!... Premislil bom... Jaz ne morem pomagati.«

»Kulak!« Zavrtel se je, da bi odšel, a obrnil se je in hlastnil: »Nisi vreden, da bi bil med nami siromaki. Le pojdi k babi in se ji potegni pod janko... Taka mevža, da se hudiču gnusi!«

Zašantal je k moškim. Tunek se je kmalu pobito privlekel za njim.

»To je težka stvar, Lujz...« se mu je grenko razlilo čez ustnice.

»Lažeš, za poštenega človeka ni nikakšna težava! Za Požegarja, seveda! Pojdi tja!«

Kovač je zasekal z roko proti Požegarjevi hiši. Ni se hotel ozreti nazaj, od koder se je zaslišal Tunekov vzdih. Strupeno mu je vrgel čez ramo:

»Kaj si se prislinil za menoj?... Pojdi!... Tukaj smo vrhovci.«

V stolpu se je oglasil zvon. Beli hrami, razstlani daleč po vrhovih, so se vtapljali v somrak, vasi spodaj pa so se razširile. Tuneku je bilo, kakor da odteka v ta mlačni zrak iz njegovega srca dragocena tekočina, ki ga je do zdaj držala pokonci. Mrtvo je opletal z rokami. Bračič se je zasmejal.

»V jeseni se bomo tolkli po kolenih od veselja, ko bomo tod gledali zadružno zemljo. Takrat bo prišel Požegar k nam razoglav. ‚Me morebiti sprejmete?' Vstopi, hudič, zakaj pa ne! A garal boš! Gorice nam urediš, to znaš, za drugo delo te pa ni kaj prida! Takšni mečkači pa naj le čakajo.«

Z brado je pokazal na Tuneka, ki si je s tresočimi prsti zvijal cigareto, potlej pa je pristavil zaupljiveje:

»Jutri zvečer se dobimo pri Baboseku.«

Zaštorkljal je proti cerkvi. Tuneka je potegnilo za njim. Dolgo sta hodila, ne da bi spregovorila. Bračič je požvižgaval. Mahoma pa se je ustavil. Butnil je Pohariča pod rebra.

»Vsi skupaj ne veste, kaj je zadruga. Po kolenih bi moral iti vanjo, pa vas je treba prositi.«

Srepi pogled mu je obvisel na Tuneku in bilo je, kakor da bi se zbudil. Jezljivo je zagodrnjal:

»Glej ga!... Kaj se mi obešaš na pete, kakor senca. Človeka ne razumeš in sebe ne razumeš. Sam ne veš, kaj bi rad.«

Krenil je navzdol med goricami. Tunek je obstal na poti pobit in tih. Debela vrv se mu je motala okrog nog in še zmerom je pomišljal, bi jo odsunil ali ne.

XI.

Združitev obeh krajevnih odborov je bila končana. V prostorni izbi stare posojilnice so novi odborniki sedali k prvi seji. Kadar so se otrznila škripajoča vrata in je vstopil kak zamudnik, je vrenju podobno govorjenje pojenjalo. V peči za vrati je bučal ogenj. V zraku je ležal gost oblak dima ter ga delal sivega.

Pri mizi, ki je bila potegnjena k peči, je sedelo nekaj mož iz dolnjega odbora. Pet odbornikov je bilo odšlo v tovarne in v odbor so bili vključeni namestniki. Takšno naključje je pripeljalo na sejo Požegarja, Vrbana in priženjenca na Družovčevo. Požegar je stal pri oknu v pražnji obleki, obrit in prenovljen. V zadnjem mesecu je shujšal, postal pa je bolj zamišljen in zresnil se je. Na sencih so se mu bile zarisale velike sivkaste zaplate.

Vrban je slonel v kotu na nizki omari. Bil je malce mračen. Razmišljal je. Žolta bula na razkriti glavi se mu je grbančila.

Na gornjem koncu mize je sedel pred mapo papirja novi tajnik, nekdanji orožnik Pukšič. Z nemirnimi prsti je šaril po mapi in kdaj pa kdaj zašumel s papirji.

Pri peči, da se je s hrbtom domala naslanjal nanjo, je spal Babosek. Imel je dvoje slabosti, s katerima je novi odbor že koj spočetka računal: prihajal je prvi na vsako sejo, celo na tiste, ki bi jih radi opravili brez njega, in na sleherni je napadal gruntarje. Kakor pijanca h kozarcu ga je vleklo k topli peči. Kadar je začutil v hrbet gorkoto, je zakinkal. Da bi se odborniki pred njim zavarovali, so dali zakuriti peč. Široka

glava se mu je nekajkrat prevrnila po mizi, toda mirno je vlekel dreto naprej.

»Bi zdaj začeli?« je potipal Požegar, ko je Babosekov nos enakomerno zapel. Z gibom ramena je pokazal nanj.

Tajnik je vlekel prst po listku papirja in se ustavljal pri imenih odsotnih.

»Treh še ni.«

»Ti pridejo samo tedaj, kadar se odbornikom kaj deli,« je zamrmral Peklar.

Posedli so. V oknih je ljubkujoče škrabljal jug, zardelo sonce je težko viselo nad zahodom.

Peklar je zaključil uvodni nagovor. Previdne tajnikove oči so obletele omizje. Dvignil si je papirje k nosu in začel brati. Sunil je z roko navzgor, zakrivil prst in obkrožil z njim odbornike, hkrati pa je zvišal glas. Vsi so se zganili in pazljiveje prisluhnili.

»Plan, ki smo vam ga določili, razbijte tako, da bodo dala močnejša gospodarska podjetja v skladu z obstoječimi odredbami, ki vam jih istočasno pošiljamo. To se pravi, da se bremena obvezne oddaje ne razdelijo enako glede na naraslo površino, marveč se oddaja veča v razmerju z večanjem površine.«

»Ti to razumeš?« se je obrnil Kump k Požegarju.

»Vidiš, to je tako!«

Požegar se je počehljal po vratu. Koleno se mu je rahlo dotaknilo Peklarjevega. Izpod previdno razprtih vek mu je pogled obletel odbornike. Vsi so nemirno dihali in se olajšano ozirali vanj.

»Do zdaj so pritiskali na grunte z obveznimi oddajami, zdaj pa je treba breme nekako preložiti in obremeniti še druge. To se pravi, da je treba zavrteti vijak vrhovcem.«

Peklar je prikimal ter previdno butnil s kolenom nazaj.

Kump si je vrtal s prstom v nosnice in zmajeval z glavo.

Tajnik je bral dalje. Prekinil ga je Peklar.

»To zdaj dobro poslušajte, odborniki! Nalagajo nam, kaj naj sejemo.«

»Pozno so se spomnili, tovariši!« je zabasiral Vrban.

Babosek je zaoral z glavo po mizi. Bele oči so mu zgubljeno zablodile proti oknu. Ko je zajecljal: »Kaj je, no!« je tajnik prenehal šumotati s papirji in branje se mu je ustavilo. Vrban pa je hlastnil v zrak, kakor da hoče ublažiti drhtenje svojega basa. Babosek se je kmalu umiril in tajnik je bral dalje. Okrožnice so se kopičile pod njegovim komolcem. Kumpu se je naršeni nos vihal navzgor. Zmajeval je z glavo, kakor da je vsega tega preveč.

»Bi ostalo tudi obravnavali?«

Požegar je zmignil z rameni.

»Storimo, če smo že tu.«

»Samo pohiti! Časa za posedanje zdaj ni. Bomo pa pozimi nategnili.«

Vrban se je sklonil naprej in pristavil, nagibajoč bulo proti Peklarju:

»Odločbe za obvezno oddajo pa preglejta vidva s tajnikom! Kaj bi se ves odbor s tem mudil!«

Peklar je prikimal. Nihče ni ugovarjal.

»Ja, to se moramo pomeniti,« se je mahoma domislil. »Kaj naj napravimo z županovo Rižnarco. Oddala je sedemdeset kil krompirja več, kakor je imela obveze. Izprosili smo Kričmana, da tega ni javil na okraju. Tam bi nam dokazovali, da imajo ljudje premajhno obvezo. In naj bi prišel kdo sem, pa vtaknil nos v papirje!«

»Pošljimo ji novo odločbo. Če ima toliko, da daje prostovoljno, bo že še kaj našla. Naj pa da takoj, da ne bo prej posadila!«

Kump se je očitajoče zastrmel v Vrbana. Otresaval je z glavo in zbiral po zmedenem spominu, kaj naj reče, naposled pa je izdavil:

»Saj ima samo dvanajst plugov zemlje. Med vojno so bili partizani kuhani in pečeni pri nji. Gospodar je ostal v nemškem taborišču.«

Požegarju so se obrvi prelomile. Nestrpnost se mu je zabliskala na zenicah. Izpod vek se je ozrl na Kumpa.

»Sama jim tišči, mar ne vidiš?«

»Vrhovci lahko dajo. Do zdaj so jih tako pustili pri miru.«

»Ne, Vrban!« Kump se je trmoglavo uprl. »Ne vsi. Kjer so otroci, je taka beračija. Sam dobro veš. Pri Rižnarci jih je menda šest.«

»Zakaj pa spravljate otroke na svet? Jaz jih nimam, viš, pa bi jih lahko precej preživel.«

Vrban se je zahahljal, toda hitro si je pokril usta. Blisnil je s pogledom po Baboseku.

»Meniš, da se to da?« je potipal Peklar nezaupljivo. Nagnjen proti Požegarju je čakal.

»Če daje prostovoljno, ji ima občina pravico še predpisati. Takšno je moje mnenje. Pa... Saj nas je več. Naj povedo še drugi.«

»Tedaj ste za to, da ji pošljemo odločbo?«

Tajnik je vrtel svinčnik nad prazno polo papirja in miže čakal sklepa.

»Pa ji pošljimo!«

»No, seveda!«

Vsi so prikimali, samo Kump je odmajal z glavo. Svetle oči so se mu brezmočno upirale v strop, samo rahlo pozlačen s sončnim pramenom, ki se je prikradel skozi šipe.

»Še nekaj je, kar moramo rešiti!« se je spomnil Peklar. »Kovačec je moral oddati to zimo že sedem prašičev za obvezo, tu pa je nalog še za enega. To je izvrtal prejšnji predsednik. Mislim, da bi ne bilo pravično, ako...«

Vrban je zastrigel s praznim rokavom po zraku. Nagnjen nizko nad mizo si je oblizoval ustnice.

»Vidiš, Žemenička je sama na želariji, odkar ji je fant padel pri Lacku. Predvčerajšnjim sem šel mimo njenega hrama. Dva lepo rejena prašiča sta stokala v òkolu. Če ji enega predpišemo, si bo pa drugega bolj zredila. Zanjo je to lahko. Velike potrebe pa takšno babše tudi nima. Kričmanu bo vseeno, od koga bo obvezo dobil.«

Babosek je plosknil z dlanmi po mizi. Smrčanje se je ustavilo. Medtem, ko je tajnik razprostrl roke in previdno dejal, da je seja končana, je skočil pokonci ter s splašenimi očmi obšel odbornike. Stežka je raztegnil usta.

»Ste že vsi?«

»Amen je!« se je zarežal Vrban.

»Kako?« Babosek si je grebel s prsti po obrazu, ki se mu je trgal iz dremavice, naposled pa je zasopel:

»Zakaj pa me niste zbudili?«

Smehljaje so šli mimo njega, samo tajnik je še obsedel, da bi pospravil papirje.

XII.

Vzpenjala sta se po gozdni stezici, vteptani v mehko mahovje. Bukovje okrog njiju je brstelo. Topla zelenina razvijajočega se listja se jima je odsvitala na obrazih. S tal je dehtelo po kadilu.

Lizika je hodila spredaj, mladi Požegar pa se je spotikal za njo. Z ramo se je zadeval ob gosto drevje, pogled pa mu je visel na njenem hrbtu. Hodila je razgibano in živahno. Vedel je, da se ji oči smejejo. Mehke, povešene roke so ji opletale po nogah, kakor da komaj čakajo, da bi se jih oklenili ljubkujoči prsti, a ko se ji jih je zares dotaknil, si jih je butnila k prsim. S strani ga je obletela z živim pogledom, polnim obetov in radodarnosti. Žarel je od neobrzdane želje, da bi se je dotikal, da bi samo vdihaval vonj,

ki ga je razširjala. Še nikoli ga njena bližina ni tako trpinčila Ujel jo je za ramo ter jo hotel pridržati.

»Joj, mudi se!«

Šepetaje se mu je izvila. Snop sončnih žarkov ji je padal s strani na obraz. Pihnila si je v koder. Presekal je žarkovju pot in zablestel, kakor da bi se vnel.

Požegar je sklonil glavo in korak mu je zastal, toda že se je pognal za njo. Nekaj ga je sililo, da je moral stopati v njene še gorke stopinje. Poznal je na njih odtis vsakega žeblja.

»Vidiš, večkrat mislim...«

»Joj, da se ti le da govoriti, ko je tak dan!«

Ni ga karala, čudila se mu je. Okrogle oči so ji vrtale med vejevjem in se izgubljale v širni svet za drevjem. Včasih pa ji je postalo, kakor da ji je srce otrpnilo. Kri ji je zastala. Prenehala se je smejati. Hitreje se je pognala naprej in poskušala z dihanjem izsopsti, kar ji je napolnjevalo telo. Zdajci pa je obstala. Njegova opletajoča glava se je je dotaknila. Imel je razmršene lase in spoteno čelo. Vrgel ji je roke okrog pasu, jo potegnil nase ter oslepelo iskal njenih ustnic. Zmajevala je z glavo, toda z vso težo je obvisela na njem. Moral se je upogniti nazaj. Poljubila ga je, potlej pa mu je z nepričakovano močjo razklenila roke in stekla naprej. Sledil ji je s kalnimi očmi; roke so mu mrtvo opletale po kolenih.

Nad gozdom je sivela ob cesti samotna hiša. Nad vrati se je še videl izpod beleža nemški napis, pod njim pa je nekdo načečkal na lepenko: »Gostilna«. Skozi na stežaj odpahnjena okna se je razlivalo cviljenje klarineta. Kdaj pa kdaj ga je preglušil vrisk in udarjanje z nogami. Bil je velikonočni ponedeljek.

Lizika je obstala na pragu. Nekdo jo je okliknil, toda ni ga utegnila pogledati. Vrtelo se ji je pred očmi. Nestrpno se je oprijela Požegarja in zarila sta se v sopečo, spoteno gmoto mladih teles. Krčila je hrbet ter odbijala sunke komolcev in skrčenih pesti.

Ko sta si izkrčila prostor, sta zaplesala. Hvaležno ga je gledala v oči in lici sta se ji dvigali v nasmeh. Vedela je, da ju gledajo, da fantje strme, dekleta pa povešajo nosove. Trije godci so sedeli na peči in divje užigali. Divjala sta, kakor da se ne mislita več ustaviti. »Ne morem tako naglo!« mu je šepetala z drhtečimi ustnicami, toda videl ji je v očeh, da želi, naj ne popusti.

Rsk! se je godba ustavila. Sesedla sta se na klop. Lizika se je pahljala z robčkom. Za hrbtom je začutila Požegarjevo dlan. Poiskala mu jo je ter mu stisnila prste. V prsih se ji je budilo razkošno čustvo. Ozrla se mu je v oči. Tak z zmedenim pogledom, rožnat in pozoren na vsak njen pogled ji je bil pogodu. Pred očmi so ji zamigljale svetle škornjice. Dvignila je vznemirjeni obraz. Kričman je peljal mimo svojo plesalko. Posadil jo je na stol in ji nalival kozarec. Trčila sta. Ledeni obraz se mu je otajal; okrog ust mu je igral nasmeh. Lizika si je pritiskala robček na oči. Na vso moč je zatiskala veke in si poskušala dopovedati, kako malo jo vse to briga, toda pogled ji je uhajal izpod robčka tja. Stresla se je, se nagnila z vsem telesom proti Požegarju in zaprosila:

»Povej mi kaj!«

Jezik se mu je zapletal in prisiljeno se mu je nasmejala.

Zaplesala sta. Pripirala je veke in sklanjala glavo na njegovo ramo, a pogled ji je uhajal k mizi. Kričman zdaj ni plesal. Bil je zamaknjen v pomenek z dekletom. Duhal je njen rožmarin, ki ga je imela zataknjenega na prsih ter prebiral napis na njenem robčku. Trudil se je, da bi bil zabaven in prijeten. Liziko je tesnilo v prsih.

»Nekam trda si postala! Kaj zadržuješ v sebi?«

Požegar se je zresnil. Skočil ji je na nogo in morala se je skloniti.

»Ah, viš ga!« se je uprla, toda tudi sama je čutila, da še govori drugače. Poslednje dni je pogosto mislila na Kričmana. Toda ne tako kakor zdaj. Bila je nevoščljiva tistemu bledemu dekletu, ki je sedelo ob njem.

Odplesala sta. Zadržala je Požegarja pri vratih in čakala, da so vsi plesalci posedli, tedaj pa ga je prijela za roko. Šla je čez izbo z dvignjeno glavo. Srce ji je plalo. Neki drug človek, ki se je prislinil vanjo, je želel, da bi jo obletele Kričmanove oči. Kričman pa je pozabil, da ni sam v izbi. Postajal je zmerom glasnejši, šalil se je in razlival vino. Dekle se je sramežljivo nasmihalo in v zadregi dopuščalo, da se je sklanjal k njenemu rožmarinu. Včasih ji je pogled splašeno zabegal po izbi.

»Kam si se zamaknila?«

Požegar je tiščal pred Liziko kozarec, a ga je odrinila. V čudnem upanju je širila oči.

Kričman je skočil h godcem. Oslinil je stotak, ga prilepil klarinetistu na čelo in kriknil domišljavo:

»Samo za naju zaigrajte!«

Plesal je s sklonjeno glavo, kakor da bi se s pogledom zažiral dekletu v prsi. Ni treskal z nogami, šel je lagodno, vendar pa ga je dekle komaj dohajalo. Ko jo je peljal k mizi, se je s prsti zadel v Lizikino koleno. Vztrepetala je in začutila, da ji je zalila obraz kri. Poslej je vodila svojega plesalca tako, da sta se sukala v Kričmanovi bližini.

Že so prižigali luči. Pijan godec je komaj raztegnil usta, ko je kriknil »Zdaj pa ženske po moške!« Lizika se je dvignila. Že se je vzpela, hoteč oditi proti Kričmanu, a poprosila ga je njegova plesalka.

Šla je ven in dolgo strmela v topli večer, tih, sivkast, omamljiv in ves dehteč po vzbrstelem rastju. Ob sebi je začutila Požegarja. Poljubljal ji je roke. Odtegnila mu jih je. Užaljenost ji je povzročala bolečino. Ohripela godba jo je neprijetno klestila po

ušesih. Ni razumela, kaj ji je pripovedoval Požegar. Zdaj mu ni mogla ničesar odgovoriti. Njegova nadležnost jo je peklila.

Vstala je ter odšla v izbo. Spet se je smejala. Nekaj fantov jo je obstopilo. Odgovarjala jim je glasno. Njeno govorjenje je moralo slišati vsako uho. Toda Kričman se ni premaknil. Z ničimer ga ni mogla opozoriti nase. Naposled se je zlomljeno sesedla, popila kozarec vina in odšla. Požegar ji je molče sledil. Vračala sta se po cesti, pred Bračičevo kovačnico pa ga je odslovila.

Ohlajena somračna noč se ji je zibala pred očmi. Hlad ji je dobro del. Ustavljala se je in bilo ji je, kakor da prihaja domov postarana.

Od daleč je opazovala dom. Stene hrama so se svinčeno svetile. Sivi plot se je razmajano vesil na cesto. Upiralo se ji je, da bi šla leč. Najraje bi stala tu in poslušala daljno šumenje vode. Vsa se je stresla in zasopla: »Dekle, kot sem jaz, pa poveša glavo!« Odšla je proti lesi. Ko jo je hotela odpahniti, ji je trda dlan stisnila prste. Prestrašeno se je umaknila, mahoma pa se je z vso težo naslonila na plot. Ušesa so jo zaskelela od šepetajočega glasu:

»Prišli smo!«

Otresala je z glavo, da bi se ovedla. Z razprtimi ustnicami je grabila zrak in čakala, kakor da se mora zdajci zrušiti nanjo sivo nebo. V zapestju je začutila dotik roke. Ko se je zavedla, da ji telo slabi, se ji je razlilo iz ust:

»Moj bog!«

»Viš, prišel sem za teboj, da bi se kaj pomenila.«

Iztrgala mu je roko in si podrgnila čelo. Dim njegove cigarete ji je širil nosnice. Bilo ji je, kakor da ne čuti lastnega obraza. Roka ji je mrtvo obvisela na prsih.

»Kaj bi rad?«

Ko je spregovorila, se ji je jela vračati moč. Razširila je veke. Kričman, ki je stal pred njo, jo je začudeno gledal. Oslabeli svit meseca, ki je zašel za oblak, mu je osvetljeval spoteni obraz. Zdelo se ji je, da v njegovem smehljaju zdaj ni več hladu. Očitajoče je hlastnil:

»A vsakega tako vprašaš?«

S komolcem se je naslonila na leso in ga zavrnila:

»Menda sem jih še malo spraševala.«

»O-o-o!«

Zasmejal se je z vsem obrazom, položil komolec k njenemu in se tudi obesil na leso. Zazeblo jo je po telesu. Potegnil jo je k sebi, a ni imela moči, da bi se uprla, samo glavo je upognila nazaj.

»Tako hladna si, prej v gostilni pa si me izzivala.«

Hotela se mu je izviti, toda njegove roke so jo trdno oklepale. Vrtala je vanj s pogledom, ki je bil oster in rahlo užaljen.

»Veš kaj ...«

»Prišel sem, da se ti ponudim. Imam rad dekleta tvoje sorte. Uporna so in trmasta. Tiste priliznjenke so kot mlečna kaša: kmalu se ti upre.«

Otresla je z glavo ter se mu začela trgati iz objema.

»Če tako pridobivaš dekleta, jih menda malo dobiš!« je izjecljala in si zrinila komolce na prsi.

»Bi rada rožic? Tudi teh bo še dovolj.«

S strogimi očmi ji je zlomil začudeni pogled in dodal toplo:

»Preganjaš me. Spati ne morem zaradi tebe. Zdaj pa je tega dovolj. Prišel sem k tebi.«

»Jezus!« je zaječala.

Zaslišalo se je topotanje korakov, že sta se prikazala na cesti Bračič in Poharič. Lizika si je potegnila ruto na čelo, Kričman je mršil obraz. Bračič mu je skoraj zabodel nos med oči.

»Poglejmo!... Visoki obisk... Ti se redkokdaj ponižaš v naš vrh.«

Kričman je suval s peto v plot, potlej pa se je primaknil k Bračiču.

»Ne kliči me prezgodaj, kovač, da te ne bo grizlo po trebuhu!«

Tunek je prebadal Liziko z grenkim pogledom. Brcnil je v leso, da je škripaje odletela, in zasopel:

»Spat pojdi!... Da se ne sramuješ takšnega...« Zadnja beseda mu je obtičala v grlu.

Vzravnala se je in prebledela. S strani se je ogledovala po Kričmanu, ki si je s tresočimi prsti prižigal cigareto. Napravila je dolg korak proti očetu.

»Sama si služim kruh, zato si lahko prihranite takšno čvekanje.«

»Oj, dekle!« se je oglasil kovač odhajaje.

»Baranta z gruntom, pa bi rad drugega privezal na verigo!«

Od jeze ji je bil glas zmeden.

Tunek je zatreščil vrata in jo čakal v prikletu. Ko se je pognala proti hiški, je zrasel iz teme.

»S takšnim hudičem se mi ne boš vlačila! Ves svet se ti bo režal.«

S hrbtom je slonela na steni, zdajci pa ga je odrinila. Ko je stopila na prag svoje izbe, je strupeno buhnilo iz nje:

»Nič ni bilo med nama... Tu sva se srečala... Ker mi ga tako branite... Zdaj pa... Zdaj boste lahko govorili.«

Zaprla je duri in zaslišalo se je njeno mrmranje.

S sklonjeno glavo je stal in jo poslušal.

»Kaj je spet?« se je oglasila Nanika. Podržala je drhtečo svečo iz sobe. Ko ga je zagledala, je skremžila obraz. S peto je zatreščila vrata in zavreščala.

S kolenom je odrinil dveri, se čehljal po vratu in težko dihal. Pesem, od katere je bil že ves zmeden, se je začela od kraja:

XIII.

Ko si odpevajo na drevju čuki, iz mlak pa se preliva žabje regljanje v slapovih, se srce krči od vonjajoče toplote, ki se dviga iz dolin. Diši preorana zemlja, razstlani gnoj pa znoj in tisto, kar napravijo v travo vrhovski pastirji. To se spremešava z vonjem po komaj vzcvetelih rožah in po mladi travi. Nihče ne more ponarediti teh vonjav.

»No, vidiš!«

»Kaj zvoniš, ko še nisi slišal amen?«

Peklar se je nevoljno oziral Požegarju v zardeli obraz in preobračal trdno stisnjeno pest po kolenu. Na širokem palcu mu je udarjen noht temnel kakor pijavka.

Vrban je z odporom poslušal njuno prerekanje in metal pogled po barvasti litrski steklenici, ki je stala na mizi. Dražilo ga je škrtanje v starih brunih. Iz kleti, v katero so vodile stopnice iz prikleta, je zaudarjalo po plesni in po razlitem vinu. V topli noči se je kot oddaljena godba slišalo petje žab. Vrban je sunil s pestjo v steklenico ter se ozrl v Peklarja s praznimi očmi.

»No, če tudi zadrugo odrinemo, kaj pa potem? Jo boš lahko za zmerom odpihnil. Prislinjena je na oblast; prihaja z njo in odšla bo lahko samo z njo.«

Razkril si je bulo na glavi in si jo previdno potipal.

»Neozdravljiv godrnjač si, Jaka! Tudi o vojski smo mislili, da ne bo nikdar končana, pa so ji vendar odsekali rep. Vsaka reč ima svoj konec. Kaj bi premišljal, kako bo. Tu se moramo zadruge otresti. Če bo šlo zdaj, bo šlo tudi drugič. Ti gledaš vse z zavitega konca.«

Požegar je z gibom komolca miril Vrbana, ki je zmajeval z glavo in hlastal, da bi mu vpadel v besedo. S prstom mu je zasvedral proti očem.

»Se mar bojiš ali kaj?«

»Bojiš?!... Kaj se boš bal, a poglej, Lujz!... Za nekaj drugega gre. Do zdaj sem imel vendar nekak mir. Odbrenkal sem obvezo, na skrivaj prodal, kar se je dalo, na glavi pa mi ni nihče sedel. Zdaj, viš, pa mi je, kakor da me prav na temenu tišči. Spati ne morem več. Našo kmečko stvar trgajo. Radi bi jo pohodili... Viš, tak občutek imam, kakor da nisem več kmet, ampak nekak tihotapec. Me razumeš? Proti srcu nam porivajo nož. To je tisto. Kako se boš ustavljal, ko pa ima Bračič že trinajst prijav za v zadrugo. Mi govorimo, tam pa delajo. Po vseh vrhih letajo.«

»Ah, Bračič!... Ta je mesečnik. Zažene se, pa odjenja... Kdaj pa je že tak človek kaj napravil!«

»Vidiš, Lujz, kako si slep!«

Vrban se je dvignil. S pestjo na čelu je zaštorkljal po izbi, potlej pa je sedel v ozko posteljo, v kateri je bila slama, prekrita s preluknjano odejo, in jezno pristavil:

»Ne poznaš ljudi... Taki so nevarni. Z zobmi se je zažrl v zadrugo in uspelo mu bo.«

Peklarju so obrvi plale, kakor da bi zaman lovil po glavi raztepene misli. V tišini, ki je nastala, se je slišalo tanko piskanje petrolejke. Zdajci pa je Vrbana vrglo s postelje.

»Če se nam razleze zadruga po gričih, kaj boš pa tedaj, no?«

Dvignil se je tudi Požegar. Čehljal se je po vratu, lagodnost okrog ust mu je zatemnila skrb.

»Kovača se vendar ne boš bal. Kaj pa je zavoljo tistih pristopnic! Ima jih lahko pet sto. Treba pa bo izvedeti, kdo se je priglasil. Tam bo potlej treba potipati in videl boš.«

»V ljutomerskem okraju je nekaj zadrug, ki so jih dobili v roke naši. Tam je ostalo vse, kakor je bilo prej, samo da je človek zdaj brez skrbi. Davkov in obvezne oddaje nima.«

Peklar je segel po kozarcu in pil. Z gibom ramena je povabil še gosta in se nagnil naprej.

»V ljutomerskem okraju so napravili še drugače, pje!... Mladina je odšla v fabrike, stari pa v zadruge, a izgovorili so si tolikšne ohišnice, da dobro živijo. Živino so prodali, stroje poskrili, drugo pa naj ima zadruga. Zdaj pa ni ljudi, ki bi jih obdelovali, in zemlja leži mrtva. Še prosili bodo lastnike, če hočejo zemljo nazaj. Viš, takšna je ta muzika. Vsaka stvar je odvisna od tega, kako jo primeš... Tu se kaj takega ne da napraviti, ko pa so vrhi naphani s siromaki.«

Spogledali so se. Vrban je izbočil prsi in zamomljal zavidljivo:

»To bi bilo nekaj, seveda!«

Na okno, zastrto s sinjim predpasnikom, je trdo pokljukalo. Zamolkel, a topel glas se je razlil po hramu:

»Konrad, slišiš!«

Vrban se je sklonil k petrolejki, da bi jo ugasnil.

Znova je potrkalo. Skozi šipo se je zaslišalo sopenje razgretih pljuč in mlaskanje žejnih ustnic.

»Kovač je!« je Vrban spravil s posušenega jezika. Obrvi so se mu vozile gori in doli. Vstal je še Peklar in vsi trije so se neodločno obračali po izbici, napolnjeni s tobakovim dimom in z vonjem po vinu.

»Mojega viničarja kliče!«

Peklar je pograbil steklenico s kozarci in porinil vse skupaj v posteljo. Ko se je zavedel, je položil steklenico nazaj na mizo.

»Tudi viničarje pridobiva za v zadrugo. Viš!«

Vrban je sunil z nosom proti Požegarju. Stal je razkoračen sredi izbe. Štrcelj suhe roke mu je otepaval v rokavu. Pozorno je opazoval prelivanje barv na Požegarjevem obrazu, ki se mu je ves zgrbančil. Nagnil se je k njemu.

»Spustimo ga noter! Morebiti pa nam izklepeče, kdo se je priglasil.«

Pomignil je Peklarju, ki je odropotal k vratom. Kovač je prihajal s sklonjeno glavo, da bi se zavaroval pred nizkimi podboji. Ko se je vzravnal in se razgledal po izbi, mu je naprej porinjena brada nekajkrat zamlela; izbuljil je oči in obstal. Noga mu je zatipala nazaj, toda stisnil si je komolce k telesu.

Zunaj je zašumel veter. V daljavi je potresel zemljo grom, Na svislih so deske ostro zaškripale.

»Kako pa... A Konrada ni?«

Bračič je zajecljal. Poparjen obraz mu je zgubljeno zaklestil naokrog.

»Trije smo namesto enega, pje.«

Gledali so se molče in takisto, kakor da bi si kazali zobe.

»Posedi z nami! Konrad je odnesel pete, ko smo prišli.«

Peklar mu je pokazal na stol, a kovač ga je odbil s pogledom, ki ga je previdno vozil po vseh. Ves nakremžen se je primaknil k mizi. Vrban je sedel v posteljo, Požegar in Peklar pa sta ga obkrožila.

»Pij!«

Peklar je porinil pred njega do polovice izpraznjen liter. Čelo se mu je od začudenja napelo, ko je videl, kako ihtivo je kovač liter odrinil in planil:

»Ne pijem!«

»Kovač!... Za božjo voljo!« se je posmehnil Požegar.

»Kako pa zadruga, kovač, gre?«

Vrban se je naslonil s komolcem na koleno in si podprl brado. Šlo mu je na smeh, ko je videl, kako se kovač premika. Suval si je v senčnik kape in jo vlekel okrog glave, oči pa so mu bliskale pod priprtimi trepalnicami.

»O zadrugi te vprašujem, kovač. Bo kaj z njo?« je vztrajal Vrban

»Vrban!« je zahlastal kovač, »nisem te ničesar vprašal in tudi dolžan ti nisem ničesar... Pusti člo-

veka... Dobro te poznam... Kaj se boš pačil pred menoj... Posmeh ni nasmeh. Vidim te... Misliš: ne bo opazil. Ampak, kaj bi kazal, da se je kaj spremenilo v tebi, če si si samo obraz umil.«

»Lujz, no!« se je oglasil Peklar pomirljivo. Nalil je kozarec in ga postavil pred kovača.

»Ne bom pil, če ti pravim. Gleda človeka kot psa. S takšnimi ljudmi ne pijem.«

Vrban je tiho vstal ter prišel Bračiču za hrbet. Besno mu je pomahal s stisnjeno pestjo pred nosom:

»Zaman brusiš podplate, Bračič! Tvoje zadruge ne bo v naši občini. Razmazali ti jo bomo, razumeš, kakor gosenico.«

Kovača je vrglo pokonci. S kapo se je zadel Vrbanu v brado in mu posnel košček kože. S prsmi ga je odbil in zasopel:

»Vekal boš okrog nje. Ne bo vsega dolgo.«

Peklar je razširil roke in potegnil steklenico k sebi.

»Ne tako!... Ne tako!«

»Kaj bi se bodla!... Sedi, kovač, pa se v miru pomenimo, če se imamo kaj!«

Požegarjev svareči pogled je Vrbana uklonil. Umaknil se je in sedel.

Bračič je tiščal zobe, da so ga čeljusti bolele. Mahoma pa se je z vso težo nagnil naprej.

»Kaj hočete od mene, no?«

Po podstenjah je zaškropil dež, gnan od juga in treščilo je nekje prav blizu.

»Poglej, kovač!» Požegarju se je čelo preklalo z nekaj gubami, ko je spregovoril. Bilo je čutiti, da tehta besede in da jih previdno polaga pred Bračiča. »Razgorel si se kot otep slame. A čemu? Zato, če ti omeni kdo zadrugo, se ni treba zaleteti vanj kakor bik v rdečo ruto. Kdo pa je kriv tega, da te ljudje tako gledajo? A se do letos nismo še nekam lepo ujemali?

Kaj greš z rogovi proti ljudem? Če smo mirno živeli, bi lahko še dalje. Zakaj zdaj mešaš ta smrad?...«

»Ti!« je hlastnil Bračič, toda Požegar ga je umiril z gibom glave, zvišal glas in dvignil obraz proti njemu.

»Zmešati ljudi je lahko, kaj bo pa potlej, ko bodo videli, kakšna je resnica? Vidiš, taka zadruga bi potrebovala stroje, predvsem pa razumnega človeka. Ali imaš po vseh vrhih koga, ki bi ji lahko gospodaril? Povej mi po resnici!... Gospodarstvo ni igrača. Vrhovec je zadovoljen, ako drži v rokah poln slatinar; do tod sega njegova pamet.«

Bračiču so se jajčaste oči olajšano premaknile. Ujel je prazen stol ter sedel k Požegarju. S pestjo se mu je naslonil na prsi.

»Vloži svoj grunt, pa pomagaj!... Nihče ne bo zametaval, če boš kaj pametnega povedal.«

Požegar je strupeno pihnil v brke in treščil s pestjo po mizi.

»Zakaj postavljaš besede tako?... Me razumeš, v čem je stvar?«

»Proti zadrugi ste, ti in vsi. Dobro vas poznam. Veste, da vas bo priškrnila.«

Požegar je zmajal z glavo.

»Zemljo boste uničili, da ne bo več rodila, in ljudi pokvarili. Kdo jih bo pa potlej redil? Vtaknil si glavo v jarem, ki je zate pretežak.«

»Koval bi raje. Kup plugov ti leži pred kovačnico, ljudje pa čakajo,« je pritaknil svoje Vrban.

Kovač je nekaj trenutkov mirno gledal Požegarja v oči. Razrinjene ustnice so mu trzale. Ko pa je opazil zasmeh, ki se mu je utrnil na zenicah, je užaljeno usekal:

»Rad bi kovaču v vodi mesec kazal, a? Za zemljo vam gre in za ljudi, seveda. Lisička brani picike... Bojite se, da bi se vam molzna krava ne spuntala.« Dvignil se je. Hladno, s posmehom je dodal: »Niso pametni, praviš. Siromake gledate, kakor da je vsak

Lodnarjev butelj. Tudi to vam bo zadruga izbila iz glav. Povem ti, Požegar, zadruge niso samo zato, da bo človek bolj sit, ampak bodo odpravile prekleto krivico, ki jo tiščite v peščicah vi. Poravnala bo ljudi, takole, razumeš, kakor da bi jih s koso pristrigel. In jaz se bom lahko potrkal na prsi, da sem ji pomagal na noge. Brez mene bi jo morebiti zlomili. Dobro vem, kaj vse počenjate. Tudi za Kričmana vem, kako zdaj poseda pri tebi. Ampak veter se ni obrnil, ne mislite, obrnil se je Kričman.«

Požegar je počasi zrasel proti njemu. Bil je bled. Trdo je položil nogo predse.

»Umazan človek si, kovač, moram ti povedati, strupen, kakor mišnica!«

»Pusti ga, Lujz!« je zaječal Peklar z odporom. Na ličnicah se mu je vnemala koža in ušesa so mu nekajkrat divje zastrigla.

»Vidiš, Požegar, najbolje bo, če si voščimo zbogom. Nismo za vkup. Tudi meni ravno ne diši tu med vami. No, razpetelinili ste se, da bosta laže spali. Čez teden dni, ko bo zadruga ustanovljena, boste nemara slabo spali. Prekleto vam bo ožuljila glave. No, pa srečno, da se spet ne zravsamo!«

Bračič je zadrsal po tleh in odneslo ga je čez prag. V šumu nevihte so se zaslišali njegovi čofotajoči koraki.

»Prekleto!« je siknil Vrban in vstal. Z brado je pokazal skozi vrata. Onadva sta priprla veke. Popravil si je klobuk in odšel, previdno privzdigujoč noge. Peklar je pihnil v svetilko in z vznemirjenimi prsti zaklenil vrata.

Zjutraj je prišel Požegar že zgodaj iz konjskega hleva. Preobrnil je plug ter ogledoval preribano stranico, potlej pa se je vzravnal. Vozil si je klobuk gori in doli po glavi, se postavil pred uto in opazoval namočene njive. Zadovoljno je razmišljal, ob kako

pravem času je vrgel krompir v zemljo. Jasno nebo je obetalo lep dan. V tratah je čvrčalo, kakor da bi se še zmerom dušile od nočnega naliva. Pravilno je namakalo in sklepal je, da utegne biti dobra letina. »Nekam boljše postaja vse skupaj!« je ugotovil in zadovoljstvo mu je razprostrlo čez srce mehkobo. »Samo ko bi še koruzo srečno spravili v zemljo!« Zataknil si je predolg, že močno obledel predpasnik za pas in pograbil ojé, da bi izvlekel voz.

»Lujz!« je poklicalo s ceste.

S strani se je ozrl tja in se vzravnal. Veke so se mu zaskrbljeno dvignile, ko je zagledal pobledelega Pohariča, ki je obstal na cesti in neodločno stezal vrat. Oplosknil si je zasmetene roke ter zavil na cesto.

»Bračič je mrtev,« je Poharič zašepetal. »Ti si odbornik. Treba bo kam sporočiti.«

V Požegarju je zavrtalo od peta do temena. Hiša pred očmi se mu je hotela zavrteti, toda že jo je videl vzravnano. Ohlajene dlani so se mu nekajkrat odprle in zaprle. Šele čez čas je vprašal:

»Kako?«

»V'š, tako človeka doleti!« je mrmral Tunek, ne da bi ga poslušal.

»Si ga videl?... Ti?...«

Požegar ni vedel, kaj naj napravi z blodečimi očmi.

Pesek pod Poharičevimi nogami je škrtal. Grizel si je ustnice. Razmršeni brki so mu upadlo viseli navzdol. Požiralnik se mu je počasi pregibal. Začel je pripovedovati:

»Našel sem ga pri ljubi vodici, ko sem šel v mlin. Moj bog!... Na glavi ima globoko rano. Morebiti mu je spodrsnilo in udaril je po sohi.«

Na križpotju se je prikazal Vrban. Hodil je lahkotno. S kratkim suknjičem ogrnjena ramena so se mu enakomerno pregibala. Podočnice so mu samo

za spoznanje trznile, ko je zadel s pogledom ob Požegarjevega. Hitro se jima je približal.

»Vidiš, pa smo mu pravili snoči, naj se ne naliva tako. Takšno vino ni pikola.«

Vrban je izrekel to z obžalovanjem. Ko se je Tunek obesil s pogledom nanj, je dodal, obrnjen k Požegarju:

»Snoči ga je prineslo med nas. Sedeli smo v Peklarjevi kleti. Dva litra je zlil vase, potlej pa se je pognal v dež. To noč pa je še trezen človek težko hodil.«

Požegar je čutil, kako mu vstajajo lasje na glavi. Povesil je pogled. »Voz moram potegniti ven,« je hlastnil in skočil proti uti. Šele tam je globoko zadihal.

Vrban in Tunek sta si stala nasproti. Poharič je odsotno obračal oči.

»Prvi sem ga zjutraj našel. Zdelo se mi je, da so bile poleg njegovih še druge, večje stopinje. Ko sem se vrnil, pa jih je nekdo že poteptal.«

Glava se mu je povesila in pogled mu je padel na razploščeni Vrbanov škorenj. Sunkoma se je vzravnal ter se mu zazrl v obraz, nato pa se je začel umikati. Stopinje pri ljubi vodici so se mu v glavi stapljale s temi škornji.

Prišel je do cerkve. V sebi je čutil nekako opustošenost in osamelost, kakor da bi zablodil v tuj kraj, kjer se ne upa prav obrniti. Z Bračičem ga niso vezale nikake posebne vezi, vendar pa mu ga je bilo zdaj strašno žal. Bil je pijanec, rad je gobezdal, toda po srčni dobroti se ni mogel v občini nihče meriti z njim. Cela vrsta ljudi je živela od denarja, ki ga je razmetaval, kadar je bil pijan. Lodnarjev norec bi bil nag, ako bi ga ne oblačil on. Osemdesetletni Koper, nekdanji Vrbanov viničar, se je imel zahvaliti njemu, da je dobival pri peku vsako nedeljo obed in liter vina. Prijel se je za čelo in si zamrmral v povešene mustače: »No, dobre ljudi pač smrt najprej pobere!«

Z vrha se je zaslišal ženski vrišč. Tunek si je zaslonil oči z dlanjo, da bi se bolje razgledal. Navzgor od Klemenčičeve trgovine je na vso moč dirjal Bračičev fant, iz Gazdečkinega sadovnjaka pa ga je Čušovca oklikovala, naj še pospeši hitenje. Bose noge so mu razmetavale preprano kamenje. Zagledal je Pohariča, ki se mu je pod kaplanijo bližal in stekel proti njemu. Iz objokanega obraza mu je bilo komaj zaznati oči za zateklimi vekami. Ko sta butnila drug ob drugega, je deček zasoplo izjecljal:

»Jezus, stric, pomagajte mi!«

Tuneka je po prsih zmrazilo in potipal je s strahom:

»Kaj pa se je zgodilo?«

»Očeta je treba zapeljati v bolnišnico... Gibljejo se še... Niso mrtvi... Moral bi telefonirati, a ne znam...«

»Hvala bogu!« je zamrmral Tunek in oklep, ki mu je tesnil prsi, se mu je zrahljal.

XIV.

Nad hrami so zasiveli plašni dimi, se dvignili pod nebo in se razpršili v čistem jutranjem zraku, napolnjenem s komaj zaznavno zlatnino vzhajajočega sonca. Obetala se je topla aprilska nedelja.

Tunek je slonel s komolcem na oknu. S prsti si je brodil po osivelem dlačju pod razpeto srajco na prsih, dlan druge roke pa mu je mrtvo ležala na mizi. Izba je bila v neredu, postelja razmetana. Iz velike sklede, ki je ležala razbita na tleh, je še zmerom dišalo po olju in čebuli. Široko odprta omara je bila skoraj izpraznjena.

Otresel je z razmršeno grivo in skremžil nos. Bičkaste brazgotine, povzročene z nohti, so se mu znova osvežile in ga zaskelele. Ko je zagledal Naniko, ki

se je pognala za Košarjevim hramom na cesto, se je umaknil. Tesnilo ga je v prsih, ko se ji je ozrl v obraz. Pod očmi, na licih in na čelu so ji temnele podplutbe. Zdela se mu je spremenjena in stara. Pod pazduho je stiskala napolnjen slatinar. Odkar ji je strah pred zadrugo spremenil ustaljeno pot življenja, je zmerom pogosteje obiskovala klet. Za Košarjevim hramom so si njene noge že vteptale v travo vsakomur vidno stezico. S steklenico pod pazduho jo je premerila sleherni dan nekajkrat. Visel je s pogledom na njenih majavih korakih in po hrbtu ga je zamrazilo. Že pred Bračičevo nesrečo se je bila preselila k Liziki.

Splazila se je čez rante ter prihajala k hiši čez dvorišče. Med temnimi marogami so se ji svetile oči kakor kovina. Spodnjo čeljust je imela porinjeno naprej. Razbolelo srce se ji je bilo spremenilo v kepo mesa, iz katerega je pritekalo samo še sovraštvo.

Na stopnicah je obstala. Pogled ji je zablodil po mehkem listju jablan in po visoki ščeti setve, ki je sivela na njivi. Zapeklo jo je v prsih. Zadnje dni je bila pozabila na grunt; delo je zastalo. Neurejene misli so se ji zdajci ustavile pri Bračiču in z naslado je hlastnila:

»Samo ko bi se stegnil!... Ta vrag je vsega kriv.«

Bračičevo zdravje je menda še zmerom viselo na niti. Včasih je priletela od kod vest, da je umrl, potlej pa spet, da se je zavedel in da je odprl oči. Vrh se je oddahnil, ker ga ni bilo. Zdaj ni bilo nikogar, ki bi vdiral ponoči v hrame in grozil. Pa tudi nikogar ni bilo, ki bi se gnal zadelj zadruge.

Delo, ki so ga tudi vrhovci odložili, ker jih je zadruga preveč razburila, je spet prišlo v stari tir. Zvečer je bilo slišati po vrhih glasno govorjenje.

Na pragu se je prikazala Lizika. »Kaj pa vi?« je zamrmrala in se spustila mimo nje.

Nanika je otresla z obrazom. Zateptala je v kuhinjo. Zaslišala je Tunekovo kašljanje in kri ji je

butnila v glavo. Zagledala je pred seboj njegov božjastni obraz in pest, ki jo je usekala po obrazu. Ni se mogla obvladati. Postavila je slatinar k peči ter odvihrala v izbo. S kolenom je odrinila vrata; marogasta lica so ji gorela.

Tunek je stal pri postelji in se oblačil. Noga, ki jo je hotel poriniti v hlačnico, mu je obvisela v zraku. Žena se mu je previdno približevala. Srdito je brcnila v razcefrano vabilo na sestanek. Že pred dnevi mu ga je bila zabrisala v nos. In kakor da bi se šele ta trenutek zavedla, zakaj je prišla, se je prihuljila. Videla je nered, videla je razdejanje in bedasti izraz njegovega obraza in po prsih se ji je razlezla privoščljiva zloba.

»Bi rad šel na sestanek, kaj? Prekleti takšni sestanki!«

Posrečilo se mu je vtakniti nogo v hlačnico. Neprizadeto se je posmehnil:

»Saj bo šele zvečer!«

»Zvečer, zvečer!« je posnemala njegov glas.

Brki so se mu zbegano privzdignili. Ker ni mogel napraviti drugega, si je s hrbtom dlani obrisal nos. Izba se je jela polniti z nečim brezupnim, kar mu je poganjalo srh v kosti. Od žene je kislo zaudarjalo in videl je, kako so se ji usta razvesila na stran. Zdajci pa se mu je dotaknilo srca usmiljenje. Mršeč obrvi je vlekel pogled po njeni spresekani koži in po dolgih marogastih trakovih, ki so se ji vlekli po rokah in po nogah. Zaskrbljeno je vrgel lase s čela in se obrnil k nji.

»Kaj misliš, se ne bi dalo drugače živeti? Je ta pekel zares čemu v korist?«

Njen oslepeli pogled ni hotel opaziti, s kakšno brezupno trpkostjo se je nagibal proti nji. Razkačeno je zganila privzdignjeno brado. Bližala se mu je in že je začutil na koži njene nohte. Umikal se je. Pritiskala je za njim. Zablodil je v kot za peč in spoznal,

da se nima kam potegniti. Mahnil jo je po dlaneh, jo dvignil kot snop ter jo treščil pod klop. Ko je tanko zavekala, jo je nehal mlatiti. Pokril si je oči z trepetajočimi pestmi in odtaval okrog.

V izbo je skočila Lizika. Ujela je mater za ramena in jo vlekla k vratom.

»Ste jih spet tepli? Da vas le ni sram!«

Sesedel se je za peč. S trepetajočimi prsti si je oklenil glavo. Brezup mu je zalival srce. Rad bi se iznebil vročine, ki mu je žarela pod lobanjo, rad bi nehal misliti, rad bi znova pogledal z mirnim pogledom skozi okno, a ni mogel. Čez gozdove se je razlila sončna svetloba in pozlatila stene. Razcefrano vabilo na tleh je zablestelo. Spomnil se je, da bo zvečer sestanek. Vpisovali bodo prijavljence za v zadrugo. V notranjosti mu je hladno zavelo. Odmajal je z glavo.

Iz kuhinje se je razlival ženin jok in Lizikino prigovarjanje. Ni mogel prenašati tega izpod tal prihajajočega smrkanja, ki se mu je od spodaj zajedalo v telo, in odvlekel se je iz hrama. Dolgo se je zadrževal v sadovnjaku, nato ga je pa zažejalo. Po ovinkih je odtaval v klet. Sedel je med sode, kakor da je prišel krast, toda piti ni mogel. Mir v kleti mu je razvnel misli. Grizel ga je obup. Zavedel se je, da trpi za nekaj, česar ni in česar morebiti niti ne bo. Sam ni vedel, kako je pravzaprav z njim. Ni si bil na jasnem, kaj naj ukrene zastran zadruge. Mučil se je z razmišljanjem, prišel pa ni nikamor. Čutil je, kako globoko se mu je v prsih razraslo nekakšno zadovoljstvo, da je posestnik, pa tudi želja, da bi videl čez vse te vrhe in čez vse doline razširjeno eno samo veliko posestvo. Užival je, ako je pomislil, da bi rezal brazdo po njem.

Dvignil je glavo in se z izpitim pogledom zastrmel po mračni kleti. Postalo mu je jasno, da se mora za nekaj odločiti, kajti prišel je odločilni čas. Toda prekleta glava je bila tako omahljiva. Bil je kakor na

obe strani nabrušen nož. Rad bi nekam in ne bi rad nikamor. Rekel si je: »Ko bi vsaj ona ne delala takšnega hudiča!« Sam s seboj je imel že dovolj opravka. Zatrdno je vedel, da je zadruga koristna in da bi jo morali ustanoviti, ampak on se ji še ni mogel pridružiti. Vrh bi se ji pridružil, če bi bil kdo, ki bi mu vedel omajati predsodke. Kar ni bilo Bračiča, je glas o nji povsem zaspal. In če naposled zadrugo onemogočijo!... »Joj, joj!« je zaječal. Lovil se je s skrčenimi prsti za lase in se zmerom bolj zgubljal v prečudni svet, kjer se ni mogel znajti. »Ko bi bilo vse to že končano!« se mu je iztrgalo iz prsi in ozrl se je proti vratom, če ga ni kdo slišal.

Opoldne se je vračal domov. Obletavale so ga čebele. Zehal je v sončni dan in šel kot starec. Za teden dni mirnega življenja bi bil zdaj pripravljen dati ne vem kaj. Spravljivo se je približeval hramu. Pričakoval je, da bo z ženo vendar mogoč pametni pomenek. Ni še stopil na prag, ko ga je že oplazilo s podstenj:

»Le vse nam požri!... Le daj grunt vragu!... Pa še mene daj v zadrugo!«

Popustljive misli so se mu na mah razkadile. Zibal se je pred ženo in hlastnil z glasom, ki je bil ohripel od graje in prošnje:

»Nanika!«

Surovo ga je odbila:

»Nanika, Nanika!... Kaj mi boš mijavkal!... Vrzi vse skupaj k vragu, da bo prej konec. Zapravi otrokom in meni do zadnje betvice vse. Zadruga, seveda! Vprašaj Požegarja, kako se ljudje posmehujejo vaši zadrugi. Radi bi gospodarili, a ste preslabe pameti. Preklicati te bom dala. Ne veš, kaj počenjaš.«

Skočil je v izbo. Sklonjen k vratom je otepaval z glavo in zbegano čakal, kdaj se bodo odpahnila. Ko je zaslišal škrtanje desk v prikletu, so se mu zobje razgalili.

»Preklicati mene?« Ni mogel doumeti. V vsem svojem življenju ni napravil nikomur za ščepec škode. Poznal je samo delo in trpljenje. To ga je strašno prizadejalo. Zasajal si je nohte v obraz, da bi ne začel tuliti od obupa. Nato pa se ni mogel dalje premagovati.

»Sem vam kaj napravil? Kakor piščance sem vas imel rad vse, kolikor vas je. Zdaj pa samo zijate name.« Zaletel se je po izbi in iskal, kam naj udari s pestjo. Z obema rokama je kresnil po železnih križih v oknu, butnil z glavo vanje in trepetajoč po vsem telesu sledil solzam, ki so ga zaskelele po licih, nato pa se je zrušil za mizo.

Bilo je nemara že po večernicah, ko je Lizika postavila predenj kosilo. Začudeno se ji je ozrl v razgaljene komolce. Izzivalno je porinila k skledi steklenico vina. Že dolgo zanj ni nihče kuhal, zato ga je obšla misel, da se nekaj spreminja. Najedel se je, se podkrepil s pijačo in oči so mu prijazneje zablodile po izbi. Spet se mu je videla domača. Stara ura je nerada odkljukala tri. Hotel se je dvigniti, toda od nekod iz daljave se je oglasilo v njem: ‚Sestanek je šele ob sedmih.' Prvi hip je začudeno pogledal v senčno krošnjo hruške pred podokni, nato pa je plosknil z rokami po mizi in naslonil nanje glavo. Do večera je bilo še dolgo.

Ko se je vzdramil, je bil že mrak. Zapozneli pastir je kričal na cesti nad živino, nad stropom je prešerno škrabljala miš. Dvignil se je, potlej pa zopet sedel. V prsih mu je zadrhtelo, ko se je spomnil, da se je treba ta trenutek odločiti, kaj naj stori. Od kovačnice je zaslišal Katin smeh. Vrhovci so tedaj že šli. Od nemira mu je koža na ličnicah vzdrhtevala. Zbegano je prisluškoval v kuhinjo, kjer je bil sumljiv mir. ‚Ko bi vsaj burkle rožljale!... Ko bi vsaj žena regljala!' Planil je pokonci. V naglici je pograbil klobuk ter si ga poveznil narobe na glavo. Odrinil je vrata in prisluhnil. V brunih so škrtali lesojedi, nekje v pajčji

mreži pa je drhtel brezupno otožni glas muhe. Planil je v priklet ter pritisnil na kljuko. Vrata so bila zaklenjena. Zatipal je za ključem, toda ni ga bilo. Pognal se je skozi kuhinjo k vratom na dvorišče. Zaklenjena so bila. V sencih mu je zakljuvalo, kolena so se mu onemoglo izpahnila naprej. Naslonil se je na steno ter začel s čelom drsati po nji; iz goltanca mu je boleče vrelo. Nato je pohitel k vratom ter pobobnal po njih. Udaril je na kljuko, toda niso se vdala.

»Lizika!«

Glas, ki se mu je iztrgal iz prsi, je bil podoben zadušenemu rjovenju.

V odgovor je šinila od nekod miš, skočila med burkle ter zaropotala.

Tunek je udaril po vratih s pestmi in kolenі. V ustih mu je samo grgralo:

»Lizika!... Lujzek!...« in nazadnje opešano in zlomljeno: »Nanika!«

Zdajci pa mu je bilo, kakor da bi mu opljusknil prsi živ plamen. S stisnjenimi pestmi pred seboj je obmiroval. Zdrvel je v priklet in segel za vrata po sekiro; a tudi te ni bilo. Obupano se je lovil za glavo, nato pa se mu je izvil olajšujoč krik. V temi je otipal lestvico ter se začel vzpenjati na podstrešje. Tam, kjer so se svinjaki dotikali hrama, je razgrebel slamo, polomil letve in skočil na tla. Ko se je ozrl nazaj, mu je divje zadoščenje burkalo po prsih. Polomljene letve so štrlele v mrak kot noži; razmetana slama je bila podobna velikemu gnezdu. Potegnil si je klobuk s potne glave ter se potopil v sadovnjak.

Redke zvezde na mlečnem nebu so se mežikajoč prižigale. Vsiljivo petje čukov je trepetalo nad gostimi krošnjami jablan. Tunek si je otiral z rokavom pot s čela in z dolgimi skoki hitel navzdol.

Zasopel, prepoten, s klobukom v roki in razmršenih las je planil v šolski hodnik. Naslonjena na steno, da jo je osvetljeval široki snop svetlobe, ki je priha-

jala iz razreda, je Nanika opazovala sestanek in posmehljivo migala z glavo. Ko ga je zagledala, je vztrepetala. Videl je, s kakšnim obupom so se ji razklenile ustnice. Na sebi je začutil njen proseči pogled; toda dvignil je ramena in šel mimo nje. Videl je le še, kako se je oklenila z rokami glave in zbežala. Prerinil se je do vrat prav tedaj, ko je nekdo zakričal:

»O zadrugah pa raje molči. Mi ne pojdemo v past!«

Tunek si je s komolci izkrčil pot v razred. Oslepel od rumene svetlobe si je zaslanjal oči s klobukom. Z mokrih las so mu drsele kapljice.

»Jezus, Poharič!« se je od nekod utrnil Kumpov glas in zaslišalo se je nemirno šumenje.

XV.

Čokatemu moškemu z očali, ki je stal za mizo, se je roka počasi spuščala navzdol. Nekajkrat je otresel povešene brke, nakar so se mu rame dvignile s trmasto odločnostjo.

»Tovarišica, ti me pa ne prekinjaj!... Ko bom končal, boš lahko povedala, če imaš kaj na srcu. Zdaj me pa samo motiš.«

Ženska, ki se je nagibala proti njemu, se je vsa naježila. Odpihnila je potne kaplje, ki so se ji nabrale na ustnicah. Skozi stisnjene zobe je usekala:

»Prav treba nam je tvojega čenčanja!... Raje povej, zakaj tako žuljite ljudi z davki in obvezami. Še pod Nemci ni bilo tako prekleto zavezano... Moj gospodar je že skoraj na tleh. Izmozgali ste ga do kosti, tovariši. Kaj bo pa potlej z nami deklami in hlapci, če boste kmete uničili?... Trideset let sem že pri hiši, zdaj pa... Naj mar obesim želodec na kol? Razloži nam raje, zakaj je tako!«

»Seveda... Prav ima...« je hkrati z več strani zapiskalo.

Tunek se sprva ni mogel prav znajti. Ženin obraz in od brezupa zmedene oči sta mu zatemnila pogled; ovedlo ga je šele strupeno sikanje po razredu. Izpod čela se je ozrl po ljudeh. Njihova steklost in zasmehljivost sta mu vzbujali občutek, da stoji med njimi edino on z nekakšnim upanjem in s pričakovanjem v srcu, drugi pa so pripravljeni pohoditi vse, kar prihaja iz ust človeka, ki za mizo govori. Za hrbtom se mu je utrnil podpihljivi glas:

»Le natrobi mu jih, Franca!«

»Saj mu jih tudi bom, če nihče drug ne upa stegniti jezika!« je rekla in se izprsila. »Kaj nam je mar tvoja politika, pa zadruge in vse tisto, s čemer nas hočete preslepiti... Gospodje ste, zato bi radi vihali nos pred kmečkim človekom. Ali mi, ki smo vse življenje garali, nismo ljudje?... Nož, ki ga zabadate mojemu gospodarju v hrbet, se je zarezal tudi vame. Ti pa nas gledaš s krvavimi očmi, kot da smo vsi izkoriščevalci, in nič ne vidiš... Vsi ste slepi, kar vas je v Radgoni! Ampak siromaki se bomo branili, to si zapomni!«

V kotih ust se ji je nabirala pena. Poharičev pogled je začudeno visel na njeni gibčni bradi. Dobro jo je poznal. Ko je služil pri Družovcu, sta se včasih pogovarjala čez plotove. Bila je ponižna in tiha, zdaj pa ji je zardeli obraz plal od sovraštva. ‚So vsi pobesneli ali kaj?' je vztrepetalo v njem vprašanje ter ga vznemirilo.

»A si dekla, tovarišica?« je vprašal govornik previdno.

Dvignila je obraz. Sive oči so ji sovražno žarele. Uporno je strmela k mizi v očala, na katerih se je pobliskavala svetloba petrolejke, odgovoriti pa ni marala.

»Služiš, kaj?... Zakaj ne odgovoriš?« je rekel.

Rekla je: »Nisem ti nič dolžna... Tudi jaz te ne sprašujem, kaj si ti.«

»Dekla je... Služi, ja,« se je oglasila Kocuvanjica.

Tuneku je privrelo iz spomina, kolikokrat jo je Vrban z bičem nažgal v uti ali na njivi.

Človek z očali, tajnik okrajnega odbora, je vprašal, če je njen gospodar tu.

Rekla je: »Ni jih... Nimajo časa hoditi k vsaki neumnosti. Pri nas mora človek delati. Sprehajate se lahko vi, ki imate vsak dan praznik.«

Tajniku je glas nekoliko vztrepetal, ko je potipal, kakor da bi ji videl pod lobanjo:

»Koliko pa ti je obljubil, da ga boš branila?«

Franco je rahlo zarezalo v prsih. Koža na ličnicah ji je zadrhtela. Obrnila je glavo in, ko je videla previdne obraze ljudi, je hlastnila:

»Meni?... Že trideset let mi dajejo jesti in streho nad glavo. Kaj bi branila njih!... Nas siromake bi bilo treba braniti pred vami...«

Njegov suhi prst se ji je približal prav k obrazu. Na ušesa ji je udarilo zahtevno:

»Koliko vam je gospodar obljubil? Ne bomo zdaj tu slepomišili!«

»Saj vidiš, da jo je napojil!«

»Vsi gruntarji so poslali hlapce in dekle.«

»Sramota za deklo, da brani takšnega človeka, kot je Vrban! Do kosti te je ožuljil, pa se mu še zahvaljuješ.«

Babosek je očitajoče otresaval mustače. Franca se je obrnila proti njemu. Vrnila mu je srditi pogled, razrinila komolce in plosnila z dlanmi.

»Kaj je sramota? Mar to, da sem vse življenje delala? Nekateri lahko...«

»Sramota je, da se daš podkupiti od takšnega človeka!«

Potegnila je glavo v ruto in si zablodila s prsti po laseh. Čelo ji je oblival hladen pot in ni ji pustilo, da bi prav zadihala. Babosekov posmeh jo je vzdramil.

občine LENART

»Pri moji veri, da ji je nekaj obljubil! Vrbana poznam.«

»Veš kaj, Vinc!«

Glas se ji je prelomil. Krčevito je zmajevala z glavo. Tesnoba, ki ji je bruhnila iz prsi, ji je zameglila pogled in se ji dotaknila vsakega živca po telesu. Zaskrbelo jo je.

»No, kaj vam je obljubil?«

Prižela si je pesti na obraz. Izpod razpokanih prstov so se ji popeljale solze. Bilo je, kakor da se ji je grenkoba iz vsega telesa zgostila v sapniku, naposled pa je zaječala:

»Jaz nisem kriva... Meni ne smete nič napraviti.«

»Kaj pa vam je obljubil, povejte?«

Strgala si je roke z obraza. Objokano se je zastrmela v tajnika in zaječala:

»Take nogavice čez kolena.«

»O Jezus Kristus!«

Čušovca se je na vsa usta zasmejala in nekaj žensk ji je sledilo.

»To vam je obljubil, če boste namesto njega tukaj razsajali?«

»Ja!«

Glava se ji je povesila na prsi in zadenski se je odvlekla proti vratom. Ustavila se je pri Pohariču. Njen zgubljeni pogled mu je z bridko bolečino zablodil po obrazu. Porinila je obraz proti njemu in samo s koncem ustnic potipala:

»Kaj bo pa zdaj, kaj meniš?«

Tunek je zganil ramena, odgovoril pa ji je za njegovim hrbtom Cigula:

»Grunt mu bodo vzeli... To zdaj napravijo za vsako malenkost.«

Zarežal se je v pest ter butnil Tuneka s kolenom, ko je videl, kako so se Frančine nepremične oči strašno povečale. Kriknila je nekaj nerazločnega in se pognala v hodnik.

Zdivjala je v noč. Ruta ji je zdrknila z glave. S sivino prepleteni lasje so ji od strahu vstajali. Ni gledala, kod hodi. Pribežala je v vas po vratnikih. Nekaj časa je oklevala pred stopnicami, potlej pa se je pognala v hram.

Skozi zadnja vrata je prišel Vrban iz hlevov. V pokvečenem klobuku, v raztrganem suknjiču in s svetilko ob kolenih je bil podoben škratu. Franca mu je planila naproti. Njene zbegane oči so ga proseče pogledovale. Iz ust se ji je iztrgal divji krik:

»Grunte vam jemljejo!«

Vrbanu so najprej zatrepetale obrite ustnice, potlej pa je začutil, kako se mu je po žilah razlilo nekaj obupno pekočega. Svetilka mu je zabingljala po kolenih. Visoki priklet, vrhu katerega je sivel na stropu kos odkrušenega ometa, se mu je zavrtel pred očmi. Stegnil je k dekli strašno podaljšani vrat.

»Kdo?«

Poblaznele oči so mu zavrtale v uničene črte njenega obraza.

»Tisti v šoli.«

Vrban je odvrgel svetilko. V skoku je potegnil s klina v veži za spoznanje boljši klobuk ter se spustil na cesto. Pri vrtu je odlomil osivelo planko, si jo vrgel na ramo ter odvihral po vasi.

Pri Kovačecu, kjer je gorela močna luč, je Vrban udaril po oknu. Z glasom, ki so ga lahko slišali do konca vasi, je zahropel:

»V šoli nam jemljejo grunte!«

Kovačec se je pognal od mize. Ženska je zavreščala. Njene prelomljene roke so metale na okno široko senco.

Ko je Kovačec preskočil prag, je zaslišal, kako se vsa vas grozeče pregiba.

Ni minilo deset minut, že se je vzpenjala po vratnikih za vasjo skupina petih mož. Vodil jih je Vrban. Na rami je nesel planko. Siva in rahlo vegasta mu je

plahutala za hrbtom kot skrhan meč. V svežo noč se je slišalo le hropenje nemirnih grl.

V razredu se je bela površina rut še zmerom enakomerno spremešavala z umazano rjavino moških klobukov. Posušen glas govornika je zvenčal.

Tunek je tiščal k mizi. Ni razumel, kaj je pripovedoval tajnik. Bil je prepoln lastnih misli. Žgalo ga ga je v glavi in ves je bil zagledan samo v eno besedo, ki pa ni hotela pasti od nikoder. Vse to govorjenje se mu je zdelo prazno in nepotrebno. Bilo je, kakor da tajnik nalašč odlaga tisto, zaradi česar so se ljudje zbrali, in da je tudi ljudem odlaganje všeč. Še snoči je slišal Čušovco, kako je kričala mimo njegovega hrama, da bo izpraskala oči tistemu, ki bi se hotel priglasiti v zadrugo. S strani jo je videl, kako si je prižemala roke na prsi in se sklanjala k ženskam, kakor da bi imela ves vrh na niti. Naniko je borba proti zadrugi izčrpala in zlomila, Kata pa se je razširila in razrepenčila kot koklja pred vrano. Še obraz je imela bolj poln in izrazitejši. Imelo ga je, da bi ji pritisnil peščico na usta in jo prisilil, da bi utihnila.

V hodniku je nastal trušč. Nekaj dedcev se je na vsa usta zahahljalo. Nekdo je zabasiral:

»Planko lahko še zunaj pustiš, stric... Morebiti bo prišla prav pozneje.«

V žrelo vrat se je zaklinil Vrban. Ljudje so se mu umikali. Sivi pogled mu je zablodil po razredu in njegov krik se je razletel kakor bomba:

»Kaj pa delate, Krista boga?!«

Tajnik si je jel popravljati očala. Čušovčin nos je škodoželjno zamigal. Obrnjena proti Vrbanu, mu je vrgla:

»Litanije poslušamo, pje!«

Kovačec, Družovec in drugi so obstopili Vrbana. Potegnil si je planko z rame, se oprl nanjo in izzivalno dvignil spoteni obraz.

»Zdaj smo tukaj!... Kdo bi rad kaj od nas?«

Tajnik je dejal, kakor da se ni nič zgodilo:

»Prav... Le dobro poslušajte!... Bom kmalu končal.«

Vrban je odrinil planko za vrata in zakoračil proti mizi.

»Se bomo pa malo pomenili, no... Zdaj boš pa povedal...«

»Čakajte, čakajte!«

Tajniku se je zlateničasta koža ob očalih vnela.

»Nič ne bomo čakali. Dovolj dolgo smo čakali. Le oglej se po naših njivah, pa boš videl, kaj smo učakali. Zdaj bi nam pa rad še zadruge obesil.«

Zaslišal se je šepet, smeh in odobravanje. V hodniku so se utrnili robati kriki. Tajnik je zamahnil po mizi ter zasrepel v Vrbana.

»Vi ste kulak, zato tako govorite. Radi bi ovirali sestanek.«

Smeh se je umaknil grozljivemu momljanju; ljudje so se preteče zganili.

»Siromak sem, siromak... Kakšen kulak?... Zdaj smo vsi siromaki. Poglej!«

Čez posušeno roko je Vrban v migu potegnil suknjič in ga razgrnil. Med odstopajočimi zaplatami krp je zarumenela slama. Vrgel je pogled po razredu. Že se je pririnil do Tuneka. Ko ga je krajec Vrbanovega suknjiča zadel v čelo, mu ga je s stisnjeno pestjo zbil iz roke.

»Norčuješ se iz kruha in iz nas...«

»Ti!« se je oglasil Kovačec svareče ter potegnil Vrbana nazaj.

Vrban je skrčil obrvi, toda oglasil se je tajnik. Lahkotno je vrgel med ljudi:

»Zdaj bi se pa lahko pogovorili o zadrugi. Gotovo že težko čakate!«

»Kakor zdrav človek smrt, pje!« se je razleglo iz hodnika; v zasmehu razbrizgane besede pa so nekako utonile v molku, ki je nastal.

Tunek je otrpnil; v žilah ga je zapeklo, kakor da bi se mu bile napolnile z ognjem. Odmaknil je oči od Vrbana, ki je obmiroval, naslonjen na vratne podboje in si tlačil srajco čez razgaljeni popek. Med vrati se je prikazal Požegar, ob njem sta stala Klemenčič in Peklar.

Ob Pohariču se je znašel Babosek.

»Zbirajo se, kavrači, glej!« je oprezno mignil z nosom proti vratom.

Toda Tunek je bil zdaj slep za to, kar se je godilo pri vratih. Zavedal se je, da se bo začelo tisto težko, pred čemer je stal še zmerom neodločen. Zrahljal si je ovratnik, ki mu je tesnil sapnik. Potreboval je zraka. Okrog njega je šumelo. Premikale so se vznemirjene roke. Tiščal je jezik med zobe in se poskušal z vso silo otresti solzavega ženinega glasu, ki mu je vdiral iz spomina vrag vedi skozi koliko špranj v srce: »Ne zapravi nam grunta!« Zarinil si je nohte v peščice in potisnil roke v žep. Ko bi lahko potolkel z glavo po steni, bi spodil iz sebe ta glas. Rad bi se otresel vseh vplivov, obzirov in spon, rad bi bil daleč od doma. Cela večnost je že pretekla, oglasil pa se ni še nihče. Ta molk je bil hujši od najtršiih besed. Tedaj pa je vendar nekdo razklenil čeljusti. Razjarjen Kumpov glas je skalil morečo tišino.

»Zakaj pa hočete napraviti to norišnico? Pustite nam, kakor smo si uredili! Že dve babi se zlasata, če ni gospodarja. Tu jih pa hočete imeti vse na kupu.«

»Ej, Marija, to se bomo mečkali!« se je nekdo nesramno zarežal.

»Glej ga, vozgrivca!« je Kocuvanjica ohladila drobnega fanta, ki je stezal dolgi vrat od peči.

Požegar si je lovil klobuk po glavi in se na ves glas smejal. Vrbanu so lica poskakovala. Plaz je bil sprožen. Bilo ga je užitek gledati, kako se je preobračal in grmel. Sto rok je klestilo po zraku; sto glasov je kričalo hkrati.

Kričman, ki je dotlej sedel pri mizi, se je dvignil in odšel.

»Kdo se vpiše v zadrugo, ljudje?« Tajnikov glas se je zasekal med krike.

Mrtva tišina, nato sopenje, premikanje glav in privoščljivi Požegarjev smeh.

Tuneku je lizala hrbet razplamtela žerjavica. S težavo je razrinil ljudi in se pomaknil proti mizi. Ko je položil roko na mizo, mu je bilo, kakor da bi se ujel za rešilno bilko. Mirno in trdo, da so ga lahko slišali po vsem razredu, je vprašal:

»Kako pa je zavoljo zemlje, tovariš? ... Denimo, da pristopim ... Ali zemlja ostane še meni?«

»Kakor kobila, ki jo posodiš ciganu!« je zakrakal Vrban.

»In po treh letih lahko izstopim, če bi mi ne bilo kaj po volji?«

Tunek je visel tajniku s pogledom na ustnicah. Ne v besedah, na njih je iskal resnice. Kakor boleča solza se mu je razlilo po prsih vse, kar je to pomlad preživel, zato ga je posmeh vrhovcev iz njegovega vrha žgal kot ogenj. Če ga bodo spravili zdaj na kolena, bo postal pomivalna cunja vsega vrha. Že zdaj so se mu posmehovali, da je za hlapca pri Poharički, potlej pa bodo rekli, da se je splašil nje in vrha. Odvisnost, ki ga je oklepala vse življenje, se mu je jela sprevračati v upor. Pa tudi kaj bi dejali gruntarji! ... Pomnil je vsako Požegarjevo in Vrbanovo besedo. Ako se zdaj ne odloči, bodo mislili, da ga imajo v pesti. Nova, dotlej neznana sila je dvigala v njem glavo. Bilo mu je, kakor da je zasovražil te ljudi s previdnimi očmi in z eno samo željo v glavi, kako obdržati življenje, da bi ostalo pri starem. Začutil je, kako se pogreza vse globlje in globlje v nekak novi svet in kako malo mu je postalo mar, kaj bodo mislili o njem. Dom, Nanika, grunt, vse je bilo na mah tako daleč od njegovih misli. Šel si je s prsti

v ustnice, da bi si jih razrinil, in da bi bil njegov glas močnejši. Zahropel je:

»Jaz pristopim!«

Odrinil se je od mize, povesil glavo, potlej pa jo naglo butnil navzgor. Skoraj splašil se je svojega glasu in tega, kar je rekel. V tišini so se njegove besede dotikale začudenih glav in se trepetajoč vračale. Zavedel se je, da je izrekel nekaj, kar je hujše kot bogokletstvo. Med sebe in med te ljudi je zasekal prepad in v strahu je čakal, ali bo ostal sam na tej strani.

Ušesa mu je napolnil ženski vrišč. Čušovčin nos je poletel navzgor. Požegarju se je smeh posušil pod mustači. Vrbanu so se obrvi raztegnile visoko na čelo. Kump je porinil proti njemu stisnjene pesti.

»Prekleti!... A si nam le skuhal!«

»O ti uboga Nanika in otroci!«

Zdaj se jih je spomnil. Zagledal jih je obubožane pred seboj in se zgrozil. Mrzla rosa mu je zaškropila po hrbtenici. Zmedel se je in obraz se mu je začel daljšati.

»Tak je kot levi razbojnik. Samo roke bi mu bilo treba razpeti na križ,« je usekala Gazdečka.

»Izdal si našo kmečko stvar komunistom!« se je grozeče razleglo iz hodnika.

Tunek si je šel z roko za vrat, potem pa od zadaj po glavi, kjer ga je peklo. Prebujal se je iz zmedenosti. Občutek moči ga je zapuščal, nekaj mučnega mu je pritekalo v prsi. Glave pred očmi so se mu pozibavale in bilo mu je, kakor da bi tla pod njim zaživela. V hipu je dojel usodnost svoje izjave.

»Izdal si nas!«

To je bil krehajoč Košarjev glas. Poznal ga je. In vendar je bil to človek, ki mu je bil najmanj sovražen. Začutil je grozo v kosteh. Sam je stal pred vsemi, osramočen, pahnjen iz njihove sredine. V glavi so se mu misli zamotale; razsodnost mu je zbledela.

Zakrilil je z rokami tja, kjer so stali vrhovci iz njegovega vrha in zajecljal:

»Košar, Kump... Sosedje... O Jezus!... Jaz nisem nikogar izdal... Saj...«

»Viš, zdaj se bo pa cmeril, prekleti!« ga je oblil Čušovčin zasmeh.

Ko bi kdo vsaj kaj napravil, mu spodnesel noge, ali ga pa usekal po glavi! Ta trenutek bi mu bil hvaležen.

Požegar, Klemenčič, Kovačec, Peklar so se zrinili v razred. Požegar se je spet smejal, ko je videl, da se nihče drug ne prijavi. »Sam bo ostal!« je zapel škodoželjno.

Tunek si je nesel roke proti obrazu, da bi si zakril oči.

»Tudi jaz pristopim!«

»Tudi naju vpišite!«

»Še mene!«

Tuneku so v krču skrivljene roke z obupno naglico zdrknile navzdol. Posrečilo se mu je premakniti noge. Osuple zenice so mu plale. Ozrl se je okrog sebe. Mahoma se je zasmejal s skoraj poblaznelim nasmehom. Videl je, kako se utrinjajo iz množice Ujsek, Cik, Babosek. Prevzet od nepričakovane rešitve je zaječal: »O Kristus, o Kristus!« Zaslišalo se je razočarano mrmranje in obrnil se je proti Smolincem. Upadali so in se vlekli med ljudi.

»Naju tudi še vpišite!«

»Mene tudi!«

Tunek je otepaval z glavo. V zvenu teh glasov je bila tolikšna lepota, da je vselej zadrhtel, ko se je oglasil nov priglašenec. Vzpel se je. Hotel si je ogledati vsakega.

»O, Cigula, ti pa, ti!... Tatje spadajo v zadrugo, seveda... Tam bo kaj krasti, pje,« so iz hodnika okliknili malega zidarja, ki se je prerinil k mizi. Drobna ženska pa je piskajoče zavekala za njim:

»Jezus, kaj si storil!... Kaj bova pa zdaj z otroki!«

Vrhovski svet je bil vznemirjen. Gruntarji so se umikali. Požegarju je razdraženost vzgibavala obraz. Kakor da bi se česa zbal, je suval s komolcem okrog sebe. Vrban se je spustil za njim.

»To bo beračija!... Sami lakotniki, zemlje pa skoraj nič.«

»Z zaplenjenim Kričmanovim posestvom bodo imeli že čedno kmetijo, ti.«

Pomenek med ljudmi je postal resen in umirjen.

»Pa vpišite še mene!«

Ljudje so od začudenja zašumeli, ko je prihajal proti mizi mladi Repnik. Vrban je samo še utegnil med vrati škrtniti z zobmi, potlej pa ga je zagrnila tema.

»Še kdo pristopi?«

Tajnik je gledal naveličano po ljudeh, ki so se pregibali, navdušeno dvigali glave, pa se spet skrivali med množico. S hladnim glasom je prebral imena priglašenih.

»Zdaj pa imamo zadrugo, ljudje! Tatove, lenuhe in takšne, ki vedo samo otroke na svet spravljati.«

Nihče se ni zasmejal, nikomur se ni ljubilo odpreti ust.

»Kaj pa kak tak z velikim gruntom ne bi pristopil?«

»Tisti so vam pobrisali, tovariš.«

Poharič ni vedel, do kdaj se je sestanek zavlekel. Ko je prišel iz razreda, mu je tiha, mehka noč ohladila obraz. Šel je proti domu po sadovnjaku. Rosna trava se mu je šelesteč lomila pod podplati. Srce mu je sproščeno utripalo in čutil je opojno valovenje krvi po telesu. Naslonil se je na drevo. Zastrmel se je po sadovnjaku in začudeno obstal. Prišlo mu je na misel, da do zdaj pravzaprav ni napravil nič koristnega. Kidal je gnoj, krmil živino, prekopaval zemljo in požrl vse, kar je pridelal. Nihče ni imel nič od nje-

govega dela. Zdaj pa je imel občutek, da je storil nekaj, kar utegne biti koristno za vrhovce in za vse siromake.

»Vse življenje sem se pred kom tresel, zdaj pa je to končano!«

Počasi se je vzpenjal proti hramu. V uti je zadel ob Kričmana. Lizika mu je visela v objemu. V srcu ga je zaskelelo in stresel se je. Zaklestil je s komolci proti vratom in ukazal:

»Spat!... Ob takem času, pa tako brez...«

Sekal je z zobmi v zrak in se z vso jezo zavedal, kako ga je to srečanje razdražilo in razočaralo.

»Stari, brž zapri kljun in zgini!... Noč je za mladino!« ga je Kričman mrzlo oplazil. Dekle se mu ni hotelo izviti iz objema. Trmasto sta čakala, da bi odšel. Njune razkačene oči so ga neprijazno gledale. Razkoračil se je, kakor da namerava znova usekati, toda zamahnil je s stisnjeno pestjo, ujel v usta šop brk in odkrevsal. Ko se je vzpenjal po stopnicah, je zaslišal za seboj tihi smeh.

V izbi ga je čakala Nanika. Sedela je za pečjo. Ko je zaklobuštral po prikletu, je prižgala svečo. Odpahnil je vrata ter obstal. Njen izmučeni pogled mu je zablodil po obrazu. Opazila je, kako so se mu oči bleščale. Poslednje upanje je bilo zlomljeno. Stisnila si je svečo v dlan in sključeno odtavala. Iz prikleta se je zaslišalo njeno hlipanje.

XVI.

Kolesa razmajanega voza so hlastno drobila sljudasti pesek, razvrženo po orošeni cesti ter šantala z razsušenimi platišči. Skozi vrvnato mrežo, pritrjeno na vrbov koš, je pogledala rdečkasta glava nemirnega teleta, ki je žalostno zavekalo. Za košem se je pokazala Kata. Skočila je z repice in se z užaljenimi

očmi ozrla po teletu. Pogladila mu je mokri gobec; ko pa je opazila Poharičev enakomerno vztrepetavajoči klobuk in pretegnjeni tilnik, se je potuhnila nazaj. »Trpí, vrag!« je pomislila in ni si mogla kaj, da bi mu ne privoščila. Obhajalo jo je bridko občutje nemoči in bilo ji je takisto, kakor da bi se sramovala tega popotovanja z njim. Odkar je bil pristopil k zadrugi, ga je imela čez glavo dovolj. Snoči pa jo je stiska primorala, da se je obrnila nanj. Krajevni odbor ji je predpisal obvezno oddajo mesa in morala je zapeljati telička v dve uri oddaljeno zbirališče. Požegar ji je vožnjo odrekel, Poharič pa se je samo popraskal po vratu in prikimal. Pred zoro sta bila odropotala z vrha. Ves čas je čakala, da bo razklenil čeljusti in spregovoril. Bila je prepričana, da mu je znano, da mu te dni ni prizanesla, toda sedel je spredaj nad ojesom kot lipov bog, si premetaval bič z rame na ramo ter včasih otožno zahropel, ako sta se hotela vola ustaviti. Ko bi jo vsaj vprašal, koliko je ura... Šlo je na peto. Sonce se je jelo izvijati iz zlatih pernic, zgornji rob je že žarel daleč na obzorju. Ni bila vajena takih tihih prevozov, zato je večkrat pogledala naprej. Šepetaje ga je preklinjala, šum koles pa je prekril, kar ji je padlo z jezika. Toliko vsega ji je vrelo po glavi, da bi se morala z nekom pogovoriti. ‚Bogve, če mu je znano, kaj pravi Požegar o teh, ki so se priglasili za zadrugo?... Vse jih bodo pohodili.' Priprte oči, ki so se ji skrivale pred sončnimi žarki, so se ji zasvetile nad košem. Poharičev tilnik se je bil zdaj trmasto vzravnal. Čohal si ga je s krevljastimi prsti in se oziral po njivah, kjer je že poganjal krompir. Zdajci se je spomnila, s kakšno odločnostjo se je priglasil v zadrugo in s kakšnim noroglavim pogledom je takrat strmel po razredu. Obšlo jo je rahlo občudovanje, zakaj še nikoli ni doživela, da bi se upal kdo upreti gruntarjem. Roka ji je zatipala k cekarju, ki je pozvanjal ob košu. Izvlekla je steklenico žganja

ter se pognala ob vozu naprej. Držeč se za ročico, se je dolgo obotavljala, bi ponudila žganje Pohariču ali ne. Bilo ji je, kakor da bi jo pogled na njegov izčrpani obraz osupnil. Naposled ga je pa vendarle sunila s steklenico v ramo.

»Na, ti!«

Nekako splašil se je, kakor da bi ga vzdramila iz težkih misli. Trudne oči so mu obvisele na steklenici, potlej pa so se dvignile k njenemu obrazu. Veke so se mu zrahljale. Nameraval se je nasmehniti, toda bridkost se mu je bila že preglоboko zajedla v ostre črte. V povešene mustače se mu je razlil vzdihljaj.

»Na, pij!« je spregovorila toplo. Ni ga mogla gledati v prazne oči in ozrla se je po teličku, ki se je premetaval pod mrežo. Globoko v nji se je prebujalo usmiljenje in zdelo se ji je, da je strašno tako zmrcvariti dušo človeku. Ko si je ponesel steklenico k ustom, je planilo iz Kate:

»Kaj je treba vedno teh prekletih novotarij?! Pri starem naj bi ostalo, pa bi bili ljudje srečni... Vedno kaj izvrtajo in vedno je slabše za človeka.«

Otresel je s trepalnic solze in lovil sapo. Ko ji je vrnil steklenico, je prikimal.

»Stari ljudje so dobro živeli. Kar si pridelal, je bilo tvoje. Brigalo te je, kako je kje drugje. Iz nas pa hočejo napraviti živino, ki bi vlekla, kakor oni tam hočejo. Je to kakšno življenje, če vedno čutiš bič za hrbtom? Kaj bodo pa šele našim otrokom napravili?«

Kata je divje premetavala ramena. Dvignjeni nos ji je pretil nekam v daljavo. Tunek se je odmaknil, ji napravil prostor poleg sebe v košu ter krenil z brado proti nji.

»Prisedi, ti! Na repici huje trese.«

Obirala se je. V prsih se ji je mešal odpor do njega z nekakšno prizanesljivostjo. Ozrla se je nazaj in, ko je videla, kako daleč sta že od doma, si je potegnila ruto na oči ter prisedla. Ponesla si je steklenico

k ustom ter jo spet vrnila njemu. Zakrožil je s steklenico pred seboj in spregovoril, kakor da težko trga razmetane besede z jezika:

»Veš, tisto življenje nekoč tudi ni bilo kaj prida. Človek je poznal samo sebe, kakor zver. Meniš, da sem si malo izmučil glavo zadnje tedne?!... Tako mislim, vidiš: staro življenje se je prežívelo, novo pa se nam zdi bridko. Zdaj človeka vključujejo v trop, da bo tako, kot je nekje zapisano: ‚Vsi za enega, eden za vse,' in pa ‚kar je moje, je tudi tvoje.'«

Posmehljivo ga je pogledala v obraz. Ko je spoznala, da govori resno, so ji oči potemnele. Še bolj se je odmaknila od njega ter mu vrgla z ihto:

»Tako lahko čveka, kdor nič nima... To so si izmislili tisti, ki bi radi živeli na tuj račun.«

Prikimal je. Začudeno je gledala, kako strto mu pozvanja glava in kako se mu je bridkost na obrazu prelila v bolečino. Grizel si je brke, težko dihal, naposled pa je obrnil glavo in zasopel, kakor da se sramuje tega, kar bo povedal:

»Saj to je tisti hudič!... Kar je tvoje, se ti vsede v kri... Bolj si navezana na to kot na lastne otroke... Meniš, da je meni ta reč popila malo krvi?«

»Vidim!« Prikimala je in srepi pogled se ji je ublažil.

»Zato pa!... Viš, ko bo to iztrgano iz nas, tedaj šele se bo dalo živeti. Zdaj pa se človeku zdi, da drug drugemu krademo izpred ust. Večja svinja je kdo, laže živi.«

Kati je bilo, kakor da bi ji topli prsti razgrnili srce. V trenutku jo je obletela jasna misel, a že je ni bilo več.

»Ni lahko na svetu, seveda!« je vzdihnila in tisti trenutek se je v nji omajala nevolja do Pohariča. Ujela je rob predpasnika, si obrisala usta ter dodala spravljivo:

»Ne misli, Tuni, da sem jih oni večer jaz kaj ščuvala. Zbrali so se pri nas v hramu, se pogovarjali, kaj ti bodo napravili, potlej pa so šli. Ko so bili pri tebi, sem stala na Košarjevih podstenjah.«

Odmahnil je z roko, vendar pa mu je brada zadrhtela. Dva dni po tistem, ko je pristopil v zadrugo, so mu z gnojnico popisali stene na hramu, na streho so mu bili potegnili voz; pri vratih pa so mu nastavili s straniščno brozgo napolnjen lonec. Ko je prišel zjutraj gledat, kašno bo vreme, se je lonec razlil po njem.

Ves čas, dokler je šel voz navzdol, sta sedela molče. Srečevala sta ljudi, ki so hiteli na polje in Kata je rada odgovarjala na njihova radovedna vprašanja. Ko je zavil voz na ravnino, pa ji je previdne črte na obrazu preblisnila svetloba. S strani je potipala s pogledom zamišljeno Poharičevo čelo in kot podplat nabreklo spodnjo ustnico, na kateri je ležala bridkost. Poskušala si je predstaviti, kako mu je. Primaknila se je k njemu ter mu porinila steklenico v roke. Jel se je braniti. Njuni prsti so se dotaknili in zazdelo se ji je, da ni še nikoli potipala tako mrzlih rok. Sklonila se je tako blizu k njemu, da je zaduhal vonj njene sveže naškrobljene rute. Posesala si je ustnice, si zrahljala k prsim prižeto jopo, nato pa je skoraj zapovedovalno spregovorila:

»Kaj pa, če bi izstopil iz zadruge?!... Ali je vse skupaj vredno takšnega trpljenja?... Počakaj!... Naj začno drugi! Če se bo izkazalo, da bo tam bolje, pa pristopi... Še marsikdo drug bo pristopil. Ampak ta prekleta zadruga mora prej kaj pokazati! Dokler ne vidim nič boljšega, ne morem obrniti Požegarju hrbta. Vidiš, kako smo verjeli, da bo agrarna reforma odrezala nekaterim greben. Še dandanes me boli tista sramota. Kako sem morala prositi Požegarja, da je spregledal, kar sem naklepetala o njem. Lahko rečeš, da je za nas siromake kdo kaj napravil? S to obvezno

oddajo mi bodo zdaj še bajto pobrali. Kupil pa jo bo Požegar, kdo pa drug. In kak gospodar mi bo, če bo vedel, da rinem v zadrugo?! Saj si slišal, kaj je napravil Klemenčič svojim viničarjem, ki so se priglasili. S streh nad hlevi jim je pobral slamo, Roziki pa je podrl svinjak, češ da mora razširiti gorico. Viš, reveže so spametovali, zato zdaj stojijo ob strani.«

Oddahnila si je. Voz se je leno vlekel dalje. Vola sta vse pogosteje silila v travo. Z gozdom obraščen griček, ki je zelenel pred njima, se jima je po polžje približeval. V toplem zraku je včasih zaplahutal ptič, nad travnikom so se zableščali metulji.

Tunek je s trudnimi očmi opazoval mlado rast okrog sebe. Mahal je z bičevnikom pred seboj in divje sekal z brki. Ko se je zastrmel v Kato, je osupnila zaradi trdno zgnetene gube med njegovimi očmi. Neprijazno, kakor da želi zaključiti ta neljubi razgovor, je dejal:

»Viš, zdaj sem prišel tako daleč, da mi lahko daš ves Smolinski vrh, pa ne izstopim... Zakaj bi pa enkrat tudi jaz nečesa ne napravil? Velikaši so mislili, da siromaki ne zmorejo ničesar. Pa pokažimo, da je tudi vrhovec nečesa zmožen... Viš, mene so od zibelke naprej odrivali od vsega in mi pravili, naj molčim, ker nisem nič. Prvi ženski, ki sem jo imel rad, sem moral streči, ko se je pójala z drugim, ker sem bil hlapec... Naj mar do smrti molčim?... Jaz ne morem več nazaj, ne morem! Me razumeš? Tako mi je, kakor da bi šele to leto odprl oči... Ne bi mogel dalje živeti, če bi se zdaj umaknil. Vendar pa imam svojo zemljo rad. Nekak hudič je v človeku. Naenkrat se prebudi in ti sede na dušo. Ti želiš tja, on te pa peha na drugo stran... Me lahko razumeš?... Včasih si misliš, da poznaš sam sebe. A kje?... Nekak vrelec se odpre v tebi, in naenkrat si drugačen človek... Viš, zato me boli, ko ste vrhovci takšni do mene. Sem mar hotel koga potegniti za seboj? Če bo zadruga dobra, boste

vsi prizehali vanjo, sama tako praviš. Zakaj bi me tedaj grizli... Že tega, kar mi dela ona, mi je dovolj čez glavo.«

»Je hudo doma?« Vprašala ga je iskreno, brez zlobe in nekako sočutno.

»Ne morem ti povedati, kako!«

Nehote je jela primerjati njegove težave s prvimi meseci po svoji poroki. Še danes ji je bilo to tako sveže v spominu, da si je lahko od vseh strani ogledala sleherno bridkost. On ni bil, kot so drugi možje. Bil je mevžast, ves rahel in len. Tepel bi jo pa rad, ukazoval bi ji rad, čeravno se je izkazalo, da se je obrnilo vse na glavo, česar se je lotil. Včasih sta se valjala po izbi vso noč in se mlatila do onemoglosti, potlej pa se je spametoval. Od tedaj sta nekako izhajala. Tudi gospodarstvo jima je šlo, prej pa je propadalo, Razumevajoče je pogledala Tuneka in prikimala.

Ko sta se ustavila v vasi, kjer bi naj bilo zbirališče, jima je bilo, kakor da sta naveličana drug drugega. Že se je napravil poln dan. V očrnelem cerkvenem stolpu je škripaje udarjala ura šest. Med hrami se je slišalo petje pastirjev. Od tehtnice pa vse do križišča cest se je vlekla dolga vrsta živine in voz. Vključila sta se vanjo. Voli so mukali in silili v travo, teleta na vozeh so se drla. Ljudje, ki so hodili mimo, so se sovražno ozirali po dolgi vrsti in kaka ženska se je včasih otresla grobe besede.

Kata se je prijela za ročico. Oči, skrite v senco na čelo potegnjene rute, so ji šle od voza do voza. Povsod je videla neprijazne poglede in mrkost. Ljudje so se držali vsak pri svojem vozu, boječ se, da bi kdo pretrdo ne dregnil v njihovo bolečino. Samo pred tehtnice so tri ženske suvale druga proti drugi s prelomljenimi rokami in nerazločno čveketale. Na steno tehtnice se je naslanjal visok moški. Zehal je s tako široko razklenjenimi čeljustmi, kakor da namerava založiti vso vrsto. Nihče ga ni poznal, k nikomur ni

spadal. Včasih, kadar so se nemirni voli pri prvem vozu preveč približali tehtnici, si je zdolgočaseno porinil kapo z zatilnika na čelo in zahropel: »Kam rineš, vrag? Zadrži svoje hudiče!«

Tunek je še zmerom sedel v košu. V žlebiček časopisnega papirja je obračal žepe ter si naposled zvil lijakasto cigareto. Kata je obrnila pogled k njemu. Njegov mir jo je spravljal v začudenje. Po vsem, kar ji je povedal o svojem življenju, bi ne smel imeti nikjer obstanka. Počasi si je prižgal cigareto ter z zaprtimi očmi pil dim.

Za njima so se še zmerom uvrščali novi vozovi in nova živina. Ljudje na vozovih so molčali in pili žganje, sonce pa se je vzpenjalo na nebo z neverjetno naglico. Kata se je kdaj pa kdaj ozrla vanj in iz prsi se ji je izvil vzdih. V razburljivo tišino je mahoma planil poln, lepo zveneč glas:

»Spet so zaspali, gospodje tovariši!«

Človek pri tehnici je zakrakal:

»Če boš tri dni tu, ne boš nič zamudila. Vsi nimajo toliko časa kakor ti.«

Izpod voza ali od kod se je dvignila visoka ženska. Najprej je povohala v zrak z drobnim, v nosnicah razploščenim nosom, potlej pa se je z obema rokama zgrabila za konca rute, zavezane pod brado ter jih bojevito zategnila. Lepi obraz se ji je izzivalno pregibal.

»Seveda, tako je, človek samo čakaj in drži gobec. Kdo te pa vpraša, kdaj boš lahko pridelal za obvezno oddajo?«

Ženske so se jele zlivati k nji. Tudi Kata je zabrisala cekar v koš, si porinila roke pod predpasnik in odšla. Vozniki in gonjači so oživeli. Z vseh strani se je zaslišalo govorjenje. Kata se je zarila v gručo, kjer so se raznobarvne rute spremešavale, kakor da bi jih obračal veter. Sredi kroga se je gibala tuja lepotica z lahkotno privzdignjenimi rameni. Stiskala

si je pesti na razvaljene prsi, njen živahni glas pa je drhtel od sovraštva:

»O, jaz jih dobro poznam! Pred kakim mesecem sta prijahala dva v našo vas. Prav tedaj me je hudič premotil, da sem spustila svinje v ôkol. Znam jih rediti, to rečem! Štiri imam na osmih plugih zemlje. Prijahata mimo, se ustavita, in tisti črni z okraja, Kričman, pravi: »Tega boš dala za obvezno oddajo, poscanka!« Jaz pa sem ga zavrnila: »Mi je do zdaj ni še nihče predpisal.« Potegnil je pištolo in puf. Najlepši prašič se je sesedel na trato, ona dva pa sta odjahala. Čez pol ure so prišli po mrtvo žival.«

»Snoči so bili v našem vrhu,« je spregovorila mlada ženska. Izpite oči so se ji bliskale z mrzlim sijem. »Nabirajo ljudi za delo ne vem kam. Prišli so tudi po mojega. Prav ta Kričman ga je pestil, da mora iti. Ker ni privolil, je ukazal svojemu spremljevalcu: »Vleci ga v gorico in ga ustreli!«

Sprožen je bil plaz in Kata je pripirala oči, da bi si laže zapomnila, kar je slišala. Nekje zadaj se je razletel glas: »Začeli bomo!« Gruča se je pretrgala, ženske so odhitele vsaka k svojemu vozu. Tudi Kata je odtavala. Poharič je še zmerom sedel v košu. Vola sta tiščala gobca v mlado grmovje, on pa je dremal.

»Kaj boš lagal! Nikogar ni nikjer, ura pa je deset.«

Suh voznik sredi vrste je nekomu pretil z bičem. Ženske so godrnjale; človek pri tehtnici pa se je smejal.

Kata se je naslonila na koš. Za seboj je slišala prerekanje, kletvice in krike, toda ni se ji dalo pogledati, kaj se godi. Tunek se je prebudil. Presenečeno je mežikal proti tehtnici, od koder se je razlival čivkajoč ženski jok:

»Že tretjič ta teden čakam in čakam s teletom. Voznik me stane vsakokrat štiri težake. Kdo bo pa delal doma?«

Kata je sedla na voz. Poiskala je steklenico in dolgo pila. Ko jo je pomolila Tuneku, je umikala oči. Napravila je, kakor da je zadremala. Nekaj se ji je obesilo na srce in ni se ji dalo govoriti.

Odzvonilo je poldne. Jablane so se parile v sončni pripeki, utrujena živina je legala na cesto. Poštar je prinesel človeku pri tehtnici telegram. Razgrnil ga je in kriknil:

»Danes ne bomo odvzemali, pač pa čez dva dni v Ivanjcih.«

Kata se je samo z enim očesom ozrla po bičih in po pesteh, ki so zasekali po zraku. Izmuznila sta se iz vrste ter se odpeljala.

Domov se je voz vlekel še počasneje. Vola sta se ustavljala v vsaki senci. Kata je trmasto molčala, samo zmrdnila je z nosom, ako jo je Poharič ogovoril. Šele pod gričem, kjer sta morala izstopiti, ga je okliknila sovražno:

»Siliš v tisto zadrugo, a bi bilo treba najprej spremeniti ljudi, vidiš.«

Prikimal je in srdito je zamahnila proti njemu z obema rokama. Ni si mogla razložiti, je tako omejen, ali pa ima zares v sebi dovolj prostora za vse dobro in koristno. Volčji izraz njegovega namrgodenega obraza jo je osupnil in ni ji bilo več do pogovora. Ta je gotovo verjel, da se bo vse, s čemer sta se danes srečala tako neposredno, uredilo samo od sebe. V nji pa je plala nevera. Bila je prepričana, da se je človek v vojni tako poživinil, da ga ne bo mogoče spremeniti, zato je menila, da se je treba vsega otepati s prevaro in lažjo.

Proti trem popoldne sta prizehala v vrh. Kata je hodila za vozom, Tunek pa pri strani. Z bosimi nogami je razmetaval drobno plast prahu ter kdaj pa kdaj usekal z bičem po visoki kačnici, ki se je dvigala med travo. Propadajoča Bračičeva kovačnica je žalostno čepela za cesto. Trava jo je bila zarastla prav do

vrat. S strehe pometane opeke ni položil nihče nazaj. Topla sapa se je poigravala z zaprtimi polknami in nosila prah na ostanke šip v oknu. Tu pa tam je še ležalo v kaki jamici porjavelo jablanovo cvetje. Z vseh strani je vel vonj po rožah, po žitu, po razpaljeni zemlji. Zrak je pel, kakor da bi bil živ.

Košarjeva bajta je bila na stežaj odprta. Od znotraj se je slišal drobni glas, ki je tožeče piskal; zdajci pa se je utrnila za oknom Košaričina glava. Ko je zagledala Kato, je plosknila z rokami in zavekala:

»Jezus, Jezus!«

Kato je težka slutnja vrgla na podstenja. Občutek, da grozi nevarnost tudi nji, ji je izpahnil oči, bledi nos se ji je naježil. Potegnila si je ruto z glave in se zaletela v klanec. Drvela je po vrhu in mimogrede lovila z ušesi tuljenje v bajtah. Srce ji je razjedala divja bolečina. Vrh se ji je tajal pred očmi, le svoj hram je videla rasti iznad drevja. Ko se je ustavila doma na podstenjah, je utegnila še videti, kako se je hči pognala v gorico. S culo je zamahnila po zelenečih rozgah in že je ni bilo več.

»Kaj se je zgodilo, Kristus ti?!« se je grozeče iztrgalo iz Kate. Zdrvela je na sep. Hčerina ruta je migala med trsjem, potlej pa se je zarila v živo mejo in se izgubila v gozd. Kata je sklenila roke in se brez moči ozirala naokrog. Tedaj pa se je pognalo v gorico Kocuvanovo dekle. Ustavilo se je ter zaklicalo materi, ki je hlipala na pragu:

»Ko ne bo več nevarnosti, obesite očetovo srajco na slivo!«

Iz veže je skočila Poharičeva Lizika, za njo pa se je opotekal Kump.

»Kaj je, Zep?« ga je z grozljivo spačenim obrazom okliknila Kata.

Otresaval je nasršene mustače in dušil v sebi nevoljo, ki mu je zalivala oči. Mevljal je z ustnicami, spregovoriti pa ni mogel.

»Bo sodni dan ali kaj?«

Katin glas je bil zdaj že mirnejši. Otresla se je groze ter se počasi bližala bajti, z očmi, strmo uprtimi v Kumpa.

»Prišel sem na občino... Tam je Kričman s svojimi... Avtomobil že čaka, da odpelje mladino v fabrike in nekam v gozdove, ki jih še niso dovolj iztrebili... Izmuznil sem se.«

Kump je otepaval z glavo. Napol požrte besede so mu šle nerade z jezika. Zdaj, ko je opravil svoje delo, se je počutil, kakor da bi se mu bile kosti napolnile s svincem. Počasi je odkrevsal na cesto, ne da bi še odgovoril na Katina vprašanja.

Lizika je šla po vrhu z izzivalno dvignjeno glavo. Veter ji je vrtinčil drobne kodrčke, ki so se ji vesili na čelo. Nekakšna radost je igrala v nji. Čutila je svoje telo in vso svojo notranjost, kakor da bi ju držala v toplih dlaneh. Bil je tak dan: dehteč in neskončen, ko je tako lepo živeti.

V klancu je srečala očeta. Razkoračil se je pred njo. Strah mu je raztegnil obraz in z ihtivo neučakanostjo je vrgel vanjo:

»Skrij se, za boga svetega!... Zdaj zdaj bodo tu.«

S kretnjo, kakršne pri nji še ni videl, se je zazibala pred njim. Pokazala mu je polna usta belih zob in s pomilovalno preklanimi ustnicami odvrnila:

»Meni pač ne bo nihče nič napravil.«

Ostrmel je zavoljo te njene razigrane brezobzirnosti, mahoma pa ga je zazeblo po hrbtu. Pljunil ji je pred noge in prvič zdaj ga je postalo sram, da je njegova hči. S potemnelim pogledom je strmel vanjo. Še zmerom se je vrtela pred njim, potlej pa je prhnila mimo njega. Obrnil se je za njo. Hodila je izzivalno. Čudil se je, da ni še nikoli videl tega njenega vedenja. V srcu mu je postalo tako prazno in pusto. Pognal je vole in bilo mu je, kakor da bi mu ta mah odpadel del telesa.

XVII.

Majniška sapa je z nekam dobrotno igrivostjo poganjala klopotec pod kapom in dihala v pajčevino, ki se je bila razpletla med oknom Poharičeve izbe. Škorci na hruški pred hramom so vreščali. Skozi gosto listje jablan je bilo videti Tunekov skljućeni hrbet, na katerem mu je vztrepetavala raztrgana srajca. S previdnimi pregibi rok je sukal motiko in okopaval koruzo. Kadar je razpahnil znojne veke, mu je pogled sam od sebe splaval na drugi konec njive, kjer sta okopala žena in hči. Nekakšna prekleta zagatnost je ležala v zraku. Čutil jo je, kakor da bi mu kdo porival pod srajco led. Videl je, s kako srditostjo so ga včasih oplazile ženine oči. Že ves dan se mu je zdelo, da se je moralo spet nekaj zgoditi. Opoldne ga nista niti povabili k jedi. Prišel je do tja, kjer so na ogonu komaj začele poganjati mlade sončnice. Z dvignjeno motiko je nekaj časa okleval, naj zaseka mednje ali ne, naposled pa se je vzravnal in okliknil ženo:

»Bi sončnice tudi okopal?«

Njena motika je za trenutek zastala, toda že jo je dvignila in še krepkeje zamahnila z njo. Ponovil je vprašanje, odgovora pa ni dobil. Ko pa je zasekal med sončnice, ga je ozmerjala tako srdito, da se je poparjen odvlekel. S stisnjeno pestjo si je brisal mokri obraz in se boleče zavedal, kako pasje prilike si je nakopal na hrbet.

Zadruga se ni še nikamor premaknila. Ali so pozabili nanjo, ali pa okraju ni bilo do nje. Morebiti so bili vsi iz pisarn zaposleni z nabiranjem mesa in masti. Ni jih bilo konca, toliko jih je tekalo med hrami. Bil je tak čas, ko ni veljalo nikakšno potrdilo, da je človek svojo obvezo oddal. Lepega dne so ti vdrli nabiralci v hlev in vzeli, kar so našli. Nikogar ni brigalo, kako bo človek gospodaril, iz česa bo dal prihodnje leto.

Tunek se je ustavil na prikopih. Upognjeno listje rumenkaste koruze se mu je zibalo pred očmi. Bila je lepa. Kdaj prej bi se je veselil. Grenko je začutil svojo osamelost in oddvojenost od družine. Pogled mu je splaval na Požegarjeve njive. Bile so že skoraj do zadnje okopane. Tam pod gorico se je pripogibala gruča žensk, domalega ves Smolinski vrh. Naglo padajoče motike so se bleščale v soncu. Po razgonu je hodil Požegar z veliko ročko v rokah. »Ali se je kje kaj spremenilo?« je Tuneka zbodlo vprašanje. Mahoma ga je obšla taka bridkost in taka tesnoba, da ni mogel prenesti pogleda ne na Požegarjevo in ne na svojo zemljo. Bilo mu je, da bi jo s škornjem vteptal nekam k hudičevi materi. Delo se mu je priskutilo. Zabrisal je motiko v razgon ter odkrevsal proti sadovnjaku.

Ženski sta se od začudenja vzravnali. Na sebi je čutil njune vprašujoče poglede. Samemu sebi je bil odveč. Nekaj bi moral napraviti, kaj velikega: pograbiti hram in ga preobrniti v dolino ali pa vzeti vrv in se obesiti na hruško.

Dosegel ga je ženin klic. Bila mu je tako daleč in tako tuja, da ni niti poskušal razumeti, kar mu je hotela povedati, samo strup njenega glasu se mu je zarezal v možgane.

Z velikimi koraki se je poganjal proti domu. Ko ga je obvel vonj po gnoju, po živini ter po tistem žlahtnem, kar se je razlivalo skozi okna hrama in česar so mu bile polne vse žile, je zadrhtel, napetost v njem je popustila. Zavedel se je, kako je samo drobno človeče, do vratu pogreznjeno v ta svoj svet. Zrušil se je na stopnice in si zagrebel glavo med dlani. Obupno težke sence so se mu dotaknile srca. Pred seboj je zagledal prazno prihodnost in se z grozo zavedel svoje nemoči. Moral je živeti tu in gledati na svojih prstih sledove zemlje, ki jo je sam obdelal. Brez tega ne bi imelo pomena obstojati.

Vzpel se je pokonci in odtaval v hram. V kuhinji je pograbil do vrha nalito steklenico vina, z brco odpahnil vrata in se sesedel k mizi. Žejno je pil in z bridkostjo mislil, da je pravzaprav vse njegovo življenje polomija, boj za nekaj, česar ne more doseči in česar nemara niti ne bi znal imeti. Potopil se je v že davno obrušeno bolečino, ki jo je zdaj začutil, kakor da bi bila sveža. Ječe se je pogovarjal sam s seboj. Ko je zaslišal po izbi stopinje, ni imel moči, da bi razklenil veke. Nekdo mu je z divjo močjo izdrl iz dlani skoraj izpraznjeno steklenico, in tisti mah ga je oplazil ženin vrišč:

»A boš začel še tako delati? ... Pri belem dnevu.«

Njen glas ga je z brutalno silo potegnil iz spominov. Zdrgnil si je čelo in se presenečeno zastrmel v ženo, kakor da ne razume, kaj se godi z njim. Zbokoma je šla proti vratom, se spotikala in pasla na njem razdivjane oči. Bledi obraz ji je odseval stud in sovraštvo. Pri vratih pa se je ustavila. V rokah, ki so ji trepetale, je valjala steklenico. Izpod visoko spodvezane janke ji je žoltelo naprej porinjeno koleno. Bila je izpita, upadla. Omahovala je pri vratih, kakor da bi jo neznana moč pehala nazaj, potlej pa je treščila z boso nogo po podu in hlastnila:

»Bi rad požrl še to, kar drugi pridelamo!«

Dvigal se je od mize in zdelo se mu je, da mu njene vroče besede umivajo s srca boleče madeže. Naposled: kdo razen te ženske mu je napravil na svetu kaj dobrega? Ako bi ne privlekli od nekod zadrug, bi morebiti živela zdaj v takem miru, kakor še nikoli. Prijel se je za čelo ter napravil proti nji nekaj korakov, sredi izbe pa je obstal. Preslišal je njeno kričanje in dejal prizadevno:

»Misliš, da sem šel v zadrugo zaradi sebe? ... Zaradi otrok in zaradi tebe, da bi manj trpeli. Saj še ne veš, kaj je zadruga. Zapičila si se proti in ni te

mogoče spraviti k pameti. Ne pustiš, da bi ti človek kaj povedal.«

V očeh ji je videl, da ga noče poslušati. Brezupno je otresel z rameni. V prsih se mu je prebujala zmerom močnejša želja po spravi. Spet bi bil rad vključen v družino. Rad bi, da bi hodili skupaj na delo. Rad bi, da bi ga kdo vprašal, kaj misli o tem in onem. Lopnil se je s pestmi po prsih, na pobledelem obrazu pa se mu je videlo, s kako muko išče po spominu besed, ki so jima bile potrebne. Nagnil se je proti nji.

»Vse je še naše... Zadruga pa ti ne bo ničesar vzela... Meniš, da meni ni nič za grunt?«

Odbijala je njegovo govorjenje s srdito migajočim obrazom. Prižemala si je steklenico na prsi, kot da jo varuje pred njim, in drdrala:

»Živino si tudi dal v zadrugo, živino... Vse sem izvedela... Kar nam ni pobrala obveza, boš požrl ti.«

Otrpnil je, roke so mu zdrknile v naročje. Ledeni veter mu je odpihnil toploto, ki mu je puhtela iz srca. Pomrknil je in skoraj nevede vprašal:

»Kdo je dal komu živino?«

»Ti si jo obljubil... Kaj se boš zdaj delal nevednega!... Ali ne boš je spravil nikamor, raje jo zastrupim.«

Obrnil se je nazaj k mizi in obšla ga je misel, da se je zdaj razlilo tisto, kar je že nekaj dni viselo v zraku. Trpko ji je vrgel čez ramo:

»Ne lajaj, za vraga!«

Pritisnila je za njim. Postavila je steklenico na peč in njeni razkrečeni prsti so mu zamigali naproti.

»Še bolj bom lajala. Naj ves vrh ve, naj vsa fara ve, kak človek si. Vedno si živel od tega, kar so pripravili drugi.«

Ostro ga je sunilo v srcu in ves je vztrepetal. Obrnil se je proti nji. Njene roke in njen obraz so se mu zdaj videli obliti z gnusno krvavordečo barvo. Bilo mu je, kakor da bi se mu kri v žilah ustavila.

»Jaz sem od tujega živel?« je zahropel.

»Ti, ja! Nikoli nisi bil nič, nikoli nisi bil za nič.«

V skoku jo je odbil s komolcem, skočil k vratom, jih zatreščih ter zavrtel ključ, nato pa je zaoral proti nji s spuščeno glavo. Utihnila je in ga gledala s široko razprtimi očmi. Z enim samim sunkom jo je podrl na tla. Izbo je napolnilo njegovo hropenje, hip nato pa ga je preglušil njen krik. Klicala je na pomoč

Na vrata je udarila Lizika, njen cvileči glas pa je zamrl v materinih krikih. Planila je skozi prikletna vrata navzgor po cesti.

Okrog svoje bajte je prišel Košar. Odložil je motiko ter otresal zemljo z bosih nog. Lizika se je zagnala proti njemu.

»Pomagajte, mater bodo ubili!«

Košar je pograbil motiko. Po cesti se je prizibal še Čuš in oba sta se spustila k majeriji. Ko sta pogledala skozi okno, sta videla miganje Poharičevih rok, na tleh pa negibno Nanikino telo. Oči je imela zaprte. Iz razklenjenih ust se ji je cedila kri. »Ubil jo je, vrag!« se je zgrozil Košar. Dvignil je motiko ter udaril po oknu. Zlomljene šipe so se žvenketaje sesule v hram.

Tuneku so roke obmirovale. Zamežikal je s poblaznelimi očmi in jel otresati z glavo. V oknu se je pokazal drobni Košarjev obraz, v izbo pa se je razlil ujedljivi glas:

»Zdaj pa le počakaj, prekleti zadružnik!«

Tunek je skočil v priklet, pograbil sekiro ter se postavil za vrata. Košar jih je z motiko odrinil, ko pa je zagledal Tuneka, je odskočil, butnil v Čuša in oba sta jo pobrisala s podstenj.

Poharič se je pokazal med vrati. Razoglav, s peno na ustih, z lasmi, zlepljenimi na čelo in sklonjen naprej, je bil kaj malo podoben človeku.

»Kaj hočeta, a?« Zarenčal je skozi stisnjene zobe.

Na svojem pragu se je prikazala Košarica. Oči so se ji zvedavo zableščale, ko je vprašala:

»Kaj pa je?«

»Naniko je ubil.«

Zavrtela se je v kolobarju, potlej pa se pognala v sadovnjak in stekla proti vrhu, kjer je jela kričati na vsa usta.

Z njiv so se začeli utrinjati ljudje, preskakovali so ogone in drveli navzgor. Kmalu se je zbral pred Košarjevim hramom skoraj ves vrh. »Zdaj boš pa imel zadrugo!« so kričale ženske, ako se je pokazal za okni Poharič.

Ko se je stemnilo, sta se Čušovca in Kocuvanjica splazili čez plot ter pogledali skozi okno. Na peči je gorela leščerba. Tunek je sedel na klopi za pečjo z glavo, zarito med dlani, ter kdaj pa kdaj pogledal na posteljo. Nanika je ležala na razgrnjeni odeji. Prsi so se ji enakomerno dvigale. Odpirala je prebite veke ter se z začudenjem ozirala po izbi. Čez čas je jela pazljivo otipavati mokre cunje na glavi. Previdno se je obrnila in pogled ji je obstal na sklonjenem moževem hrbtu. Ustnice ji je zganila bridkost in znova je zaprla oči.

Ženski sta skočili s podstenj. Povedali sta, kaj sta videli, in vrh je bil razočaran. Nekdo je izjecljal:

»Jezus, koliko ta ženska že zdaj pretrpi zaradi zadruge!«

Poharič je dolgo v noč sedel za pečjo ter strto vrtal vase. Do popka razparana srajca mu je za vratom enakomerno vztrepetavala. Na hrbtu ga je pekel hladen znoj. Skozi polomljeno okno so pritekali poslednji utripi življenja in bilo mu je, kakor da nastajajoča tišina vleče iz njega dušo. Ako se je Nanika zganila, je vzdignil glavo in pogledal na posteljo. Že nekajkrat ji je premenjal ovitek. Vzdrhtel je, ko se je dotaknil njenih las, zasmetenih ter sprijetih s krvjo. Z bolečino se je zavedal, kako rad jo ima. Bil je tako

prazen, da je ta občutek pljuskal po njem kakor stoterni odmev. Nepričakovano se je nad njim porušil svet in njegova zavest je zdaj obsegala samo to izbo. Bil je lačen, toda za nič bi ne mogel spraviti hrane v usta. Na peči je še zmerom stala tista skoraj do kraja popita steklenica. Ni imel moči, da bi segel po nji, čeravno so se mu usta sprijemala od žeje. Zahotelo se mu je tobaka. Vsaj dva dima ko bi imel! To bi ga osvestilo.

Proti polnoči se je poskusil sprehoditi po sobi. Dosegel ga je ženin glas. Planil je k postelji in ni vedel, kaj naj napravi z nerodno mahajočimi rokami. Njene oči so ga ostro gledale. Bile so jasnejše. Obraz se ji je očistil zlobe, zdel pa se mu je grozljiv v nekakšni strogosti in veličini. Potegnil si je z dlanjo po glavi in spoznal, da je razoglav. Pomečkan klobuk je ležal pri postelji. V sunku ga je pobral, pokriti pa se ni mogel. Skril si ga je za hrbet ter se nagnil naprej.

»Bi kaj rada?«

Na ličnicah, podvezanih s podplutbami, ji je koža vzdrhtela, ko je zaslišala njegov glas. Odkimala je. Veke so se ji pripirale. Prijel jo je za roko, toda bilo mu je, kakor da bi ne imel z njo kaj početi. Prekladal ji jo je po prsih, dokler se mu ni hropeče iztrgalo iz grla:

»Le zakaj je človek na svetu!«

»Luč bi ugasnil, saj je škoda olja!... Vso noč...«

Zmanjkalo ji je moči, glava ji je omahnila na odejo. Trepetajoče ustnice so ji dušile vzdih in izvila mu je roko.

Stopil je po prstih k peči ter ugasnil leščerbo. Goreči stenj je trdoživo tlel in pokril ga je z dlanjo. Položil je roke na peč ter nekaj časa zgubljeno gledal po izbi, kjer se je mešala tema z rahlo svetlobo, ki je pritekala skozi okna. Nato se je tiho pritipal k postelji in legel k ženi. Porinil si je stisnjene pesti pod glavo, zaspati pa ni mogel. Razgrizene ustnice so

ga že bolele, zakaj tista drhtavica, ki je kdaj pa kdaj stresla ženino telo, ga je sekala kakor bič. Dvignil se je na komolce ter zašepetal:

»Se ti ne zdi, da bi se morala pogovoriti?«

Tudi njena glava se je dvignila. V temi je videl, kako ga njene oči iščejo. Z otepom las ga je oplazila po obrazu.

»Kaj bi pa še rad od mene? ... Vse sem ti dala... To, kar je tu na postelji, je ostalo od mojih petdeset let garanja in življenja... Se zavedaš, kaj si mi napravil?«

Niso ga bolele besede, ampak njen glas. Pograbil je prvo misel, ki jo je našel v glavi:

»Nanika, zadruga nam pač ne bo ničesar požrla. Motiš se!... Skupaj bomo delali; stroje bomo imeli... Glej, tisto, kar je včasih kvasil Bračič, je res. Človek ne more več živeti samo za svojim plotom.«

Ko je začutil, kako se žena odmika od njega, jo je ujel za roko in si jo ponesel k obrazu. Iz nje je bruhnila nevolja:

»S tem brbranjem me ne boš premotil. Ne morem te razumeti in amen. Tebi grunt ni nič, meni pa, vidiš... Vse drugo mi ni mar... Le pojdi v zadrugo, samo našo družino boš s tem raztepel. Povem ti, da raje grem h kmetu, kakor da bi bila dekla na svoji zemlji. Kako boš le mogel gledati, da bo tuj človek oral in gospodaril na tvoji zemlji! Jaz tega ne bi prenesla.«

Vrgla si je lase na obraz in po drhtenju pleč je spoznal, da joče. Stisnil ji je roko in se je dotaknil z ustnicami. Krčevito mu jo je umaknila. Sklonjen nad njo je zamrmral:

»Moj bog, kaj je s teboj, Nanika?«

Prižela je obraz k odeji in zaječala:

»Najraje bi umrla.«

Popoldne je Tunek hodil zamišljeno za vozom, ki je škripal proti Požegarju. Oblačilo se je. Žita je upogibal močan veter, iz dolin je dišalo po vlagi. Po vsem telesu ga je peklo in komaj je premikal noge. Nocojšnjo noč ni spal, in izmučil si je tudi glavo. Tam, v Radgoni jim je bilo prekleto malo mar, da je že skoraj začel zgubljati vero v ustanovitev zadruge. Pustijo človeka, da trpi, oni pa uganjajo svojo politiko. Trapil si je možgane z vprašanjem, kaj naj napravi. Vlačil si je spoteno dlan po čelu, toda ni se mogel izvleči iz začaranega kroga. Trpel je zaradi nečesa, česar še ni in česar morebiti niti ne bo. Lahkomiselno je zabredel v kašo, ker je verjel praznemu čvekanju.

Od hleva se je utrnil Požegar. Zbil si je klobuk na teme ter ga okliknil:

»Spet na cesti?«

»Kocuvanjici sem potegnil k Jurju obvezo.« Odgovoril je nerad in umikal je pred njim oči.

»Pogosto voziš.«

V Požegarjevem glasu je začutil posmeh in ni ga strpelo, da bi ne usekal nazaj:

»Zato pa je pri gruntarjih zdaj več miru. Prevalili ste težo na druge rame.«

Požegarju so se obrvi previdno privzdignile. Zastrigel je z brki, kakor da se mu noče prerekanja. Zagledal se je v Poharičeve razhojene noge ter porinil ramena naprej.

»Odkar ste zasmradili tu zrak z zadrugo, ni več miru med nami. Vrhovci pihate na nas, mi pa... Vas naj mogoče na rokah nosimo?«

Tunek je nekajkrat globoko zajel sapo. Oči so se mu izpahnile in od začudenja je zamevljal s posušenimi ustnicami.

»Ali so potrebne te razprtije?« je hitel Požegar. »Viš, vsi skupaj smo do zdaj nekako živeli. Pomagali smo si med seboj. Čemu je zdaj treba prekopicniti, kar se je izkazalo koristno? Vrhovec meni dela, jaz

dajem vrhovcu, kar mu je treba... Ali ni to podobno zadrugi? Kaj pa še hočete? Pečene piške pa siromakom ne bodo nikoli skakale v usta.«

»Videti je, da si se prestrašil.«

Požegar je očitajoče odmajal z glavo:

»Ne razumeš me, že vidim!... Jaz bom že znal živeti na svojem gruntu, naj pride tako ali drugače. Za nekaj drugega gre. Kaj nam je potrebno pohoditi stare navade, za katere veš, da so dobre in pravične in sprejeti nekakega hudiča, ki ga ne poznaš? Vsi skupaj se ne zavedate, kaj hočejo z zadrugami: radi bi razdvojili ljudi na vasi, da bi jih potlej lahko zajahali. Zadruga te bo napravila za fabriškega delavca. Vi pa rinete tja, kakor svinje h koritu. Tam pa je strup, a ga ne vohate. Pameti nimate. Zmešala vas je nevoščljivost. Ne veste, da ta čas človeku nič ne da kar tako. Za vsem je skrit kak trnek.«

Tunek si je počasi zapenjal do pasu razpeto srajco. Kri se mu je obotavljaje prelivala po žilah. Izpod čela se je zastrmel v Požegarja, v njegove previdne oči in v tisti zasmehljivi izraz pod njegovimi mustači. Nagnil se je proti njemu in zaječal:

»V prazno streljaš, pje. V očeh se ti vidi...«

»Tedaj vztrajaš pri svoji prijavi?«

»Kar sem rekel, držim. Nisem čveka.«

Požegar je obšel voz. Zaničljivo je pljunil pred vola in se dvigal proti hramu z vzravnanim tilnikom. Pred stopnicami pa se je obrnil zbokoma proti Tuneku in mu vrgel s trdim glasom:

»Ti si največji krivec za vse, kar se godi. Še vsi skupaj boste prosili boga za take čase, kot so bili do zdaj.«

Pognal se je skozi vrata. Žeblji na okovanem škornju so se mu zasvetili, ko je butnil z nogo nazaj.

Tunek je skočil na voz in se odpeljal.

Ko se je pognal pri kovačnici na cesto, da bi se sprehodil, kajti tistega, kar mu je bil napel Požegar,

se na vozu ni mogel iznebiti, je zagledal gručo ljudi, ki se je vlekla od njegovega hrama proti Gazdečki. Sredi med ljudmi je zagledal svojo kravo. Lizika jo je vlekla za vrv. Potlej je peljal nekdo voziček. Na vrhu vreč in ropotije je ležala obleka, čez njo pa sta bila vržena dva dežnika. Nato je hodila Kata. Obložena je bila z lonci in ponvami, pod pazduho pa je imela rešeto. Segala je v privihnjeno krilo ter metala koruzo svinji, ki jo je Nanika poganjala s šibo. Lodnarca, Gazdečka, Kumpovca, Čuš in Kump so se bili pravkar skrivali v klanec.

Odvrgel je bič in se pognal po cesti. Na ušesa mu je prihajal ženin suhi jok in Katino tolažeče klepetanje.

Zdrvel je mimo doma. Videl je, da so vsa vrata na hramu na stežaj odprta. Na pragu je ležala pozabljena ženina ruta in nekaj perja, ki je nemara padlo iz podglavnika.

Prva ga je opazila Lizika. Na vso moč je potegnila kravo naprej ter kriknila:

»Jezus, oča!«

Nanika je zamahnila po prašiču in se ustavila. Ko je zaslišala moževo hropenje, je zagrgrala:

»Ne hodi mi blizu!«

Obstal je. Njen obraz, pokrit s podplutbami, je izpričeval skrajno odločnost. Stala je pred njim z razkrečenimi nogami in zdelo se mu je, da se ji nohti zažirajo v stisnjene pesti.

»Kaj delaš, za boga svetega?!« je kriknil zlomljeno.

Kata se je usekala po kolenih; s klanca pa je nekdo zapretil:

»Samo dotakni se je, samo dotakni!«

»Zakaj si to napravila?« je hlastnil, kakor da ničesar ne sliši.

Naniki so se krvave oči premaknile in bilo je, kakor da so iztisnile iz sebe nekaj debelih solz, ki so

se ji popeljale po licih. Butnila si je pesti na čelo in njen glas je bil podoben rani.

»Vsaj nekaj hočem rešiti, drugo pa zapravi ... Na stara leta sem spet sirota in otroke si napravil sirote.«

Obrnila se je ter odhitela za gručo.

Stal je tam s stegnjenimi rokami in topo gledal, kako zginja njen hrbet v klancu. Doma pred leso sta zamukala vola. Ovedel se je. S skljućenim hrbtom je odkrevsal domov. Zmedeni pogled mu je uhajal v sadovnjak in tako neskončno je mrzil vse: življenje, grunt, vse. Segnal je vola v hlev in sedel na jasli. Mir, ki je bil vsepovsod, mu je razjedal dušo. V hram ni upal. Zdelo se mu je, da se ne bo mogel umiriti, če ne bo slišal rožljanja burkel in ženinega momljanja.

XVIII.

Teden dni je bil Poharič že sam. Brez prave volje in zavesti je hodil in delal. V začetku se mu je zdelo, da lahko samo še čaka, kdaj se bo zaključilo tisto okrutno, čemur se pravi življenje. Tako ni imelo pomena obstojati. Kadar je moral kam dalje od doma, je našel okrog hrama ženine sledove. Opominjali so ga, da še živi. Kump jo je stisnil nekam pod svojo streho. Lizika pa je bila že sredi tedna pobegnila h Kričmanu. V nočeh brez spanja je odprtih oči poslušal, kako se tišina spreminja v strašno moro, ako je človek sam. Ni vedel, se mu je duša raztrgala, ali čemu je bila zdaj tako občutljiva za vse. Vrh se ga je izogibal. Včasih, kadar se je najhuje gnal, da bi se z motiko prižrl čimprej čez neskončno podaljšane ogone, ga je oplazil od kod posmeh. Potlej ga je pa obletelo nekako prerojenje. Izvil se je iz odrevenelosti, žalosti in užaljenosti in bilo mu je, kakor da je to postalo hrana njegovi trmi. Tedaj je hotel vztrajati. Tisti ženini skrivni in dobro zabrisani sledovi, ki jih je še

zmerom našel pri hlevih in pri svinjakih in ki so mu sprva povzročali tolikšno bolečino, so se mu zdaj zdeli samo preprosta vaba, naj pride ponjo, toda na to ni bilo niti misliti. Z vsemi močmi se je bil zdaj obesil na eno samo misel. Zadruga!... Mahoma je začutil, da mu je življenjsko potrebna. V nji je videl uresničitev vsega, kar je kdaj koli želel, pogrešal ali pričakoval. Z muko je čakal njene ustanovitve.

Na podstenja je udarila noga in že se je razlil v hram živahni glas:

»Tuni, greš?«

Pri oknu se je zasvetil obriti Cigulov obraz z gostimi krvavimi znamenji skrhane britve.

»Počakaj!«

Tunek je nekam v zadregi visel s pogledom na sinu, ki je skljućen nad mizo obiral veliko svinjsko kost in se kdaj pa kdaj ozrl k njemu s shujšanim obrazom. Ni bilo niti pol ure, kar je padel v hram. Bil je tak, da se je komaj privlekel do mize. Ušel je iz delovne brigade. Tri dni se je skrival po hostah in za vasmi. Tunek ga je sočutno opazoval. Pred štirinajstimi dnevi, ko so mu prinesli poziv, ga je nerad pustil, zdaj pa je bil skoraj pozabil nanj. Ko je zagnal kost pod mizo in si obrisal mastne dlani ob lase, se je nagnil proti očetu.

»Lepšega kraja ni na svetu kot je naš vrh.«

Tunek si je vrgel na ramo suknjič in odšel. Cigula je visel s komolci na lesi. Namesto pozdrava pa je hlastnil:

»Danes jih bomo pa položili, kaj?!«

»Dolgo se je vleklo.«

Zavest zmage, ki se je razgorevala Pohariču v očeh kot temni plamen, mu je obliznil še lica. Noge je dvigoval visoko in širil komolce od sebe.

Šla sta proti kovačnici. Nedeljsko popoldne je bilo soparno. Med njivami je tu pa tam blisnila ženska

ruta ob ječmenu, v dolini pa je nekdo tlačil na travniku mejo. Čas senske košnje je bil pred vrati.

»Doma se mi je baba vrgla na prag in se drla kot sraka. Skočil sem čez njo in pobegnil, potem pa je pribrisala za menoj prav do Čušove bajte. Pa če bi se z zobmi zagrizla vame, ne bi ostal doma. Ta zadruga je za nas kot plamen za veščo: vleče te k sebi. Kaj meniš, se bomo opekli?«

Cigula je zamišljeno strmel čez zelene griče, na katerih so se daleč tja do avstrijske meje svetili beli hrami, v podolgovat oblaček, ki je samotno visel na rožnatem nebu.

Tunek je hodil, kakor da bi mu pod petami delovala skrivna vzmet in se poigravala z njegovim telesom. Vseh sedemnajst let, kar je bil v tem vrhu, ga ni še nikoli napolnjevala tako sladka zavest, da je nekaj napravil, da je v nečem uspel. Sunil je z glavo proti Cigulu.

»Pošteno bo treba delati, pa se nam ne bo treba kesati.«

»Pošteno... To je tisto,« je pograbil Cigula. Trpko je raztegnil ustnice, da se mu je že posušena ranica pod nosom znova odprla, ter pristavil grenko: »Ko te pa stiska včasih butne v kakšnega hudiča. Doma se ti otrok premetava na podstenjah s praznim vampom... Viš, oče si mu... Razumeš?... Takšnega, ki ni v stiski, a je nepošten, pa bi bilo treba naribati s trnjem, si lahko misliš kje. V zadrugi bo vse odvisno od odbora. Jaz bom predlagal tebe za predsednika.«

»Veš kaj!«

Po Pohariču se je razlilo vroče čustvo priznanja, toda odmajal je z glavo:

»Predsednik mora biti Babosek. Na vse se razume, skozi vsaka vrata upa. Mislim, da on med nami tudi to najbolj zasluži.«

»Imaš prav,« je zamrmral Cigula. »Ko bo zadruga ustanovljena, se pravi, ko bomo imeli odbor, pa poj-

demo vsi v procesiji mimo Požegarja in Klemenčiča. Naj vidijo, velikaši, da smo se jim izmaknili iz rok. Kakega hudiča bodo zganjali, boš videl. Zbogom, vaše pogače! Siromaki si bomo od zdaj pekli svoje!«

Ko sta se pognala v razred, pa je Cigula butnil z vsem telesom nazaj in odrinil tudi Pohariča. Začudenje mu je zbrisalo veselje z obraza

Tunek se je sklonil, da bi mu pogledal čez hrbet. S prsti si je šel čez oči in pogledal znova. Zgrabil se je za prsi ter si začel razpenjati srajco. Za mizo v kotu razreda je sedel Kričman. Na klopeh pred mizo so sedeli gruntarji, za njimi njihovi hlapci, dekle in viničarji, zadaj, porinjeni v cigaretni dim, pa so sedeli vrhovci. Na koncu klopi je sedel Požegar. Vrban se je nagibal k njemu ter mu šepetal:

»Kovačeca in Mohoriča ne bo. Dala sta svoje grunte v nekako ekonomijo.«

Požegar je ravnodušno zganil ramena. Niti ozrl se ni na Vrbana, ko je odgovoril:

»Mislita, da se bo dalo tam bolje skriti.«

Val ljudi, ki je pritisnil s hodnika, je prisilil Pohariča in Cugula, da sta vstopila. Tunek je komaj premikal noge. S tobakom nasičeni zrak se mu je zažiral ostro v oči, da so mu postale krvave. Neodločno je gledal, kam bi sedel. Nekak vrag je žehtel iz vseh strani in bil je oplašen. Padel je na prvo prazno klop in se globoko oddahnil. Požegar se je ozrl nazaj. Samo mustači so mu mignili, a Tunek je dobro videl pod njimi porog.

Na vrata s hodnika so navalili vrhovci. Med priglašenci v zadrugo so bili pomešani tudi radovedneži. Kump z na oči pomaknjenim klobukom je sklonjeno vstopil. Čušova žolta pleša se je svetila od potu, ko se je nagnil naprej ter si potegnil kapo z glave. Ženskam izza hrbtov se je izvil Košar, iz hodnika pa se je dvignil še suhljati nos pretegnjenega Botičkarja. Tunek se je presedal po klopi. Z jezo je mislil na

ljudi iz svojega vrha. Zakaj jih je hudič prav zdaj prinesel, ko se počuti, kakor da bi se mu približevalo težko kladivo.

Kričman si je vrgel nazaj šop las, ki mu je bil zlezel na lice. Dvignjen izza mize samo na pol, se je odkašljal in dejal, da bo treba začeti. Pograbil je šop prijavnic in bral imena. Ljudje so se hladno odzivali. Ko je poklical Pohariča, je ta butnil navzgor in kriknil:

»Zakaj pa je potrebno to klicanje?... Se mar ne poznamo več ali kaj?«

Požegar in Klemenčič sta se približala z glavama ter si jela šepetati.

»To je zavoljo reda, da vidimo, če koga ni,« je zamrmral Kričman.

Tunek se je majal nad klopjo. Vsak pogled od tam spredaj, vsako podrsavanje z nogo, je skrivalo v sebi posmeh. Nekaj so naklepali. Počutil se je, kakor da bi se mu zadrgoval okrog telesa nevidni sak. Preletel je razred s široko razklenjenimi očmi. V glavi se mu je zasvetila bodrilna misel in strah, ki mu je oklenil srce, je popuščal. Kriknil je:

»Kaj Baboseka še ni?«

»Pred tremi dnevi je odšel na nekak tečaj,« se je odzval med ljudmi drobni ženski glas.

»Jezus Kristus!« se je utrgalo iz Pohariča. Potisnil si je obe roki na čelo in zdrknil na klop. V prsih mu je postalo tako strašno pusto in prazno. Naprej je vedel, kaj se bo zdaj zgodilo in, če bi se lahko dvignil, bi ta trenutek pobegnil. Izpod priprtih vek je videl, kako je Kričman mignil s čelom proti Požegarju, ko je prenehal s klicanjem imen. Požegarju se je obraz razširil. Počasi se je odkašljeval in zavlačeval s tistim, kar je imel povedati, naposled pa je rekel:

»Do zdaj si klical samo tiste, ki so se že priglasili. Tu nas je pa še nekaj, ki bi se tudi radi. Menim, da smo tudi mi vredni, da nas sprejmete, kaj?«

Govoril je s takšnim posmehom in gledal po ljudeh s tako predrznimi očmi, da je Tuneku zastal dih. Pa tudi po razredu je vse utihnilo, samo nekje zadaj je nekdo zahlastal, kakor da bi se mu hotelo zaleteti.

Iz skaljenega potoka Poharičevih misli je zmerom močneje vstajala želja, da bi nekaj napravil, da bi se izkazal in Požegarju onemogočil, kar namerava. Cigula je prisedel k njemu ter planil:

»To je zdaj tako, kakor da bi nas ujeli na gnilo jajce v dihurnici.« Za njim se je oglasil še Cik:

»Danes je občni zbor, strici! Imeli ste dovolj prilike, da bi že lahko pristopili, če bi imeli poštene namene. A tudi bo še dovolj prilike. Zdaj pa ne motite volitev s pisanjem prijav!«

Nihče ga ni poslušal.

Pohariču se je v hipu zazdelo, da je našel rešitev. Dojel je, da je šlo zdaj samo še za to, kdo bo koga prelisičil in prehitel. Vstal je. Otresel se je togosti. Pod mustači se mu je prikrivala zvitost, ko je spregovoril, obračaje se proti priglašencem:

»Zakaj bi jim pa ne pustili, da se vpišejo? Večja bo zadruga, laže nam bo. Njih je pet ali šest, nas pa malo manj kot sto.«

Njegov načrt je bil zdaj jasen: ko bo vpisovanje zaključeno, bo predlagal izvolitev odbora, ki mu bo Babosek predsednik, in gruntarji se bodo obrisali pod nosom. Uganil je, kaj nameravajo in zakaj se hočejo vpisati. Niso mogli onemogočiti zadruge, zdaj pa bi jo radi zajahali.

Stal je, tiščal na jeziku besede, ki jih bo vrgel med ljudi in poslušal. Gruntarji so se strnili okrog mize. Prvi se je oglasil Klemenčič. Pristopil je z vsemi vinčarji pa s hlapcem in deklo. Povedal je, da želita hlapec in dekla ostati še naprej pri njem, vsem pa je pripravljen dati ohišnico... ‚Se pravi,' je pomislil Poharič, ‚da zadruga tvoje zemlje ne bo uživala. Dobro si si izmislil!'

Cik se je pognal kvišku in ogorčeno zabasiral:

»Viničarji so se že vpisali sami. Hlapec in dekla pa se tudi lahko sama... Prekleto, še zdaj misli, da lahko dela z njimi kot z živino!«

Tunek je samo s strani videl, kako so možje pri mizi drug za drugim podpisovali pristopnice. Zdaj ga je tiščalo samo eno: volitve. Dvainsedemdeset vrhovcev bo vendar lahko postavilo svoj odbor! Nekakšna škodoželjna radost ga je zalivala, ako je pomislil, da bodo ukazovali v zadrugi vrhovci. Vrban bo moral dovoliti, da bodo malo globlje preorali njegove njive. Že nekaj let jih je samo črvičil, kakor da bi se norčeval iz zemlje. Požegar se ne bo več prepeljaval iz viničarije v viničarijo. Nekje bo skupna klet, ključe pa naj ima predsednik. Za žito bo treba najti varen prostor, da ga ne bodo več polagali živini. Peklo ga je v prstih, ko si je predstavljal, kako jim bodo gledali pod roke. Kar boš zaslužil, boš imel, samo od sebe ne bo padlo nič. Obšlo ga je zadoščenje in resnično se je razveselil zadruge. Gruntarji so se umikali od mize in Cik je skoraj na glas zamevljal:

»Rad bi videl Klemenčiča, kak bo, ko bo že peti dan hodil po njivi za brano ali pa kopal v gorici!«

Kričman je trdo zamahnil z roko po pristopnicah pred seboj. Gledal je nad ljudmi na sive stene cerkve, na katerih se je svetil puhasti mah in kjer se je v ozki lini priklanjal domači golob. Z glasom, ki je sekal po zraku kakor bič, je vrgel med ljudi:

»V imenu okrajne komisije za ustanavljanje zadrug predlagam tak odbor:« Prinesel si je prste skoraj do nosa in jih začel upogibati. »Predsednik Požegar, tajnik in knjigovodja Klemenčič, gospodar Vrban, brigadir Družovec, Peklar pa član. V nadzorni odbor pa predlagam Joka, hlapca pri Klemenčiču, in Zapeka, Požegarjevega viničarja.« Pobesil je roke, potegnil pogled po razredu in dodal skozi zobe: »Če kdo misli, da predlog ni pravi, naj pove, da ne bo kdaj pozneje

nepotrebnih besed. Mislim pa, da je vsakemu jasno, da gospodarstva v zadrugi ne moremo dati v roke ljudem, ki ne vedo, kako je treba na velikem zemljišču gospodariti.« Trenutek je počakal in, ko je videl, kako so ljudje od začudenja onemeli, je sunil s prsmi naprej: »Stegnite jezike zdaj! Če pa nima nihče nič proti, razglašam, da je odbor izvoljen.« Potrkal je s cigareto po nohtu ter si jo počasi prižigal.

Tuneku je zletel klobuk z glave. Nekdo ga je pobral in mu ga rinil v roke, toda odsunil ga je s komolcem. Grabil se je na prsih za razpeto srajco. Razgrizene ustnice so mu zakrvavele. Dosegel ga je Kumpov smeh, neka ženska v kotu pa je na glas zajokala. Tedaj se je zbral. Iz ust se mu je izvil na pol nerazumljivi krik:

»To je goljufija, ne volitve! Kdo pa je volil? Mi imamo svoj predlog.«

Kričman je tako naglo vlekel cigareto, da si je zakadil vso glavo. Odpihnil je dim ter vprašal:

»Kdo pa je to ‚mi'? Zdi se mi, da se samo eden oglaša.«

S klopi se je pognal Požegar.

»Kaj pa je treba takšnega hudiča! Kdor ni za ta odbor, naj dvigne roko.«

Tunek je porinil desnico v zrak. Ko se je ozrl okrog sebe, je videl, da jo je dvignil samo še Cik. Cigula je umikal pred njim pogled in se vlekel proti vratom. Zopet se je razlil po razredu Kumpov smeh. Tunek je vedel, da velja njemu. Roka se mu je mrtvo povesila. Stal je in ni imel moči, da bi strgal pogled s Požegarja, ki ga je zasmehljivo opazoval.

»No, vidiš!« se je zarežal Vrban in vstal. Dvignili so se tudi Klemenčič, Družovec in Peklar. Ljudje so odhajali mimo njih. Cik se je pri vratih obrnil, se odkašljal in se zadrl:

»Svobodo kulakom, smrt siromakom!«

Tunek, ki je stal sam pred klopjo, se je osvestil. Bridki smeh se mu je poigral na pregriznjenih ustnicah, in pokimal je:

»Tako je! Smrt siromakom, svobodo kulakom!«

Proti njemu je prihajal Požegar. Kresnil ga je s pestjo v rebra in se zasmejal:

»Sporazumimo se, da ne bomo začeli dela z jezo! Eno samo zavrto kolo ti lahko zadrži vso vožnjo.«

Tunek se je obrnil od njega. Pobral je s tal pohojeni klobuk, ga odrgnil s komolcem ter si ga posadil po strani na glavo. Kljub praznini, ki jo je čutil v sebi, ga je spreletavala mladostna moč. Nekaj pavlihovskega se je prebujalo v njem. Imelo ga je, da bi se na glas zasmejal, ali pa mahnil s stisnjenimi pestmi po vratih. Čez prag je stopil vzravnan; ko ga je obsijalo večerno sonce, pa so mu noge opešale. Odtaval je mimo cerkve, potlej pa se je pogreznil v Požegarjevo gorico. Ni mogel po cesti domov. Zadrževal se je med bohotno razraščenim listjem trt, dokler se ni zvečerilo. Bolelo ga je, da mu je zdaj njegov svet, na katerega so mu oči po vsej sili uhajale, pri srcu še bolj, kakor mu je bil prej. Ženine besede so mu rastle iz spomina kakor koprive in zaman se jih je otepaval.

Sin, ki ga je našel spet pri mizi, ga je obletel s prestrašenim pogledom. Tunek je vrgel klobuk na peč in se zrušil na klop. Preslišal je fantovo vprašanje. Ni ga videl, kako previdno ga je obkrožal in s kakšnim nemirom si ga je ogledoval. V glavi, v prsih se mu je vse pomešalo in ni mogel vedeti, je pri zavesti ali se mu samo blede. Pozno ponoči je zahropel proti sinu, ki ni upal iz izbe:

»Na živino popazi, da bo opravljena in hram varuj!«

Na izpraznjenem skednju je pometel skupaj ostanke sena in se stisnil k svislim. Dva dni ga ni bilo v hram. Tretje jutro pa sta že zgodaj s sinom podirala na travniku v dolini sveže dišečo travo.

Kosila sta molče. Tunek je delal brez volje. Bil je podoben divji živali, z eno nogo zmerom pripravljen, da plane, ako opazi nevarnost. Zdaj se je bal ljudi. Kumpov smeh mu je še zmerom vznemirjal ušesa. Ne zadeni bog, da bi se moral zdaj srečati z njim, ali pa s kom drugim iz vrha! Dolina je bila samotna, in redko kdo se je kdaj zgubil vanjo.

Dolge, obilne redi podrte trave so rumenele za koscema. Čez Brezovjak je pogledalo sonce. Žive kapljice rose so se začenjale raztapljati. Žolna je nekje klestila po posušenem deblu, gori, nemara na vrhu Brezovjaka, pa je pastirica gonila že pol ure isto pesem.

Tunek je nabrusil koso in hotel zarezati. Za njim pa se je nekaj zabelilo in zaslišal je zamolkli šelest. Po strani se je ozrl nazaj. Priprl je oči ter otresal z obrazom. Kosa se ni dala premakniti. Na koncu travnika se je sklanjala Nanika nad široki plast in ga z grabljami razmetavala. Spodvezano krilo ji je tolklo po kolenih. Postavil je koso pokonci ter jo znova brusil. Izpod čela je gledal, kako se mu je žena približevala. Nagnjena naprej je urno preobračala grablje. Ko je šla mimo njiju, je opazil lesk njenih oči. Doumel je, da jo je prignala domov skrb, kako bo opravljeno delo. Ponesel si je roko za vrat, si do dobra očohal kožo, nato pa je kosil dalje. Gledal je ženo v suhi hrbet in v koščene boke in prijelo ga je, da bi odvrgel koso ter pobegnil. Sredi travnika so se z Naniko znova srečali, ko je tresla nazaj. Odkašljal se je ter hlastnil:

»Tu je zrastla boljša kot na čagonskem.«

Krila so močneje zazvonila okrog nje. Ne da bi se ozrla, je odvrnila zaskrbljeno:

»Bog daj lepega vremena, da bi suho spravili!«

Stresel se je. Ta glas mu je bil zdaj tako pri srcu. Še nikoli ni slišal lepšega. S soncem oblita se je žena poganjala naprej tiha in dobra, najboljša izmed vseh

ženska. V srcu ga je zaščemelo tiho, drobno upanje, da bo seno suho spravljeno... Ali ni to takisto, kot je bilo nekoč, ko sta verovala v srečo?... Priprl je oči, da bi se mu ne orosile. Mahoma je spoznal, da je zanj vse končano, da mu ni več kaj upati.

Popoldne sta ostala z ženo sama. Suha trava jima je praščala pod nogami, ko sta jo polagala v kope. »Sveti križ božji!« je Nanika zašepetala na koncu travnika, kjer sta nehala. Spustila se je čez dolino. Šel je za njo. Pekel ga je pogled na njene razpokane pete, na žilaste noge in na koščene pesti, ki so ji mlatile po krilu. Ustavila se je, da bi se ozrla nazaj. Ujela sta se z očmi. Njene so sijale odpustljivo toda ugaslo. To ni bila več tista ženska, ki se je znala jeziti in smejati. Na obrazu je nosila sledove prečutih noči, skrbi in solz. Čez zabuhle podočnice in čez senca se ji je razlivala zlateničasta rumenina. Šop sivih las se ji je prilepljal k čelu. Tunek si je z razkrečenimi prsti pokril oči. Imelo ga je, da bi si stisnil njeno glavo v dlani, jo grel in gladil, dokler bi ne spravil s tega ljubljenega obraza vsega, kar ga je delalo tako okrutno starega.

»Vidiš,« je spregovorila vdano, kakor da sprejema na pleča novo težavo, »veleposestniki so ti iztrgali grunt. Zdaj je z njim konec. Kar daš tem, je zgubljeno.«

Zaječal je. S trgajočim se glasom je zaprosil:

»Ne načenjaj tega!«

Otresavala je z glavo, v otrplih črtah obraza pa ji je zagorevalo usmiljenje. Vzdihnila je:

»Sem si mislila, da ti ne vseeno. Zato sem tudi prišla.«

Čez razklenjene zobe se mu je izvil stok. Ujel jo je za zapestje, a ni imel moči, da bi ji dvignil roko. Krvave oči so mu brodile okrog njenih ust. Nagnil se je z glavo proti nji in zasopel:

»Saj je človek hujši kot hudič!«

Vedela je, da se obtožuje zastran vsega, kar je bilo med njima. Izmaknila mu je roko. Ko se je zastrmela na hribe, kjer je sonce že ugašalo, se mu je odzvala:

»Samo zemlja ima pravo vrednost. Ta te nikdar ne razočara.«

XIX.

Ko je Nanika prišla na grič in se ustavila, si je s prsti porinila lase pod ruto. Strmeč, kakor da bi se mahoma nečesa spomnila, je spregovorila:

»Ječmen bo treba kmalu požeti!«

Pogled ji je zablodil čez hribčke, kjer so se gosto razmetane zaplate zorečega ječmena bleščale, kakor da bi bilo čeznje razlito zlato. V izžganih očeh ji je slabotno zagorelo. Junijsko jutro je bilo glasno od ptičjega ščebeta, od čvrčanja v travah in od nekake nedoumljive pesmi, ki se je pretakala po toplem zraku, iz katerega je vel vonj po sladko dišečih vodicah. Spreletel jo je hlad. Nekajkrat je hlastno zajela sapo, nato pa se je pognala s sklonjeno glavo v klet.

Opljusknil jo je zatohli zrak, pomešan z vonjem po plesni in pijači, in začutila je, kako ji je zmanjkovalo moči. Ni se mogla skloniti, da bi natočila steklenico. Naslonila se je na sod in z nogo zapahnila duri. To je bil edini prostor, kjer je še rada in kjer se njeno srce lahko povrne v nekdanje življenje.

Tunek in fant sta že od zore zasipavala koruzo, s katero so se zakasnili. Odkar se je Nanika vrnila domov, ni mogla najti več prave povezave ne z delom, ne z življenjem. V travo izlizana stezica od doma v klet se ji je videla živo znamenje, kako sama sebe uničuje. V njenih prsih je bilo presekano nekaj, kar je dajalo nekoč njenemu življenju sok. Obraz se ji je bil posušil do kože, telo pa... Streslo jo je, ako si je šla z roko po prsih. Samo oči so se ji povečale. Sile,

ki jo je nekoč kot vzmet tirala naprej, ni bilo več. Ničesar si ni več želela, od vsega se je odmaknila. Kar je imela nekoč rada, ji je ležalo v duši, kakor še nekoliko topel pepel. Prvi čas po vrnitvi domov je še verjela, da se ji povrne stara strast do življenja, potlej pa je čez vse zamahnila z roko. Vrnila se je, da bi čimveč rešila pred zadrugo, zdaj pa je skoraj pozabila nanjo. Vse se je umaknilo tako daleč od nje, da je postalo neresnično. Je bila zares kdaj otrok in potlej dekle? Ali pa so bile to samo sanje, ki so ji napolnile glavo, ko se je omamljena od utrujenosti in vročine gnala po njivah in po hlevih, da bi si izgrebla iz njih vsaj majhno kočico, ki bi bila popolnoma njena? In otroci? So ti tudi sanja? Takrat, ko jih je jemala v roke tople in vekajoče, je bila prepričana, da so resnični. Za vsakega je imela zlat grad. Zdaj pa... Lizika se je spečala z ničvrednežem, starejši sin, ki je služil vojaščino, je pobegnil čez mejo, ko mu je sporočila, da je oče stopil v zadrugo, mlajši fant pa je sirota. Pri streljanju se mu je nekaj zataknilo in do smrti se bo pokoril. Tunek? Edino njega je čutila kot resničnost. Toda odkar je vdrl v njeno življenje, ji ga je skalil. Napolnjevala jo je samo še želja, da bi umrla. Ni imelo pomena in tudi ni hotela dalje živeti.

Razmišljanje jo je dolgo zadržalo v kleti. Trudoma je natočila steklenico ter odšla.

S steklenico pod pazduho je prišla mimo hlevov na dvorišče. Opazila je, kako se je pognal s stopnic Vrban. Z njive se je skozi sadovnjak slišalo enakomerno sekanje motik, v cerkvi pa je zazvonilo sedem. Vrban si je potegnil klobuk z glave ter se prekrižal s pestjo. Visoko nad komolec gola roka mu je obležala na prsih. Nanika je obstala in ga gledala. Med molitvijo je obračal oči, kakor da bi si hotel v hipu vse ogledati. Zakrpan predpasnik mu je segal domala

do velikanskih bosih stopal. Dvignil je nogo in se z gležnjem počohal po drugi.

Nanika se je nameravala umakniti. V prvem trenutku se ji je po telesu razpljusknilo pekoče čustvo tesnobe, ali celo strahu, potlej pa se ji je od kdove kod pririnilo sovraštvo ter ji stisnilo srce. Zakašljala je. Porinila si je ruto s čela in se z dvignjeno glavo premaknila.

»Kaj bi rad tu?«

Mahoma ji je bilo, da je on kriv, da se tu nič več ne počuti doma in da se z vsem svojim bistvom trga od vsega, kar ji je bilo še nedavno tako pri srcu.

»O, mati!... Si z levo nogo vstala?«

Vrban se ji je zasmejal. Pozorno je strmela vanj. Bila je prepričana, da se je v njem zgostilo vse tisto, kar mora človeka vznevoljiti. Zaničljive oči, zasmehljivi mesnati obraz z bedasto povešenim nosom, robata brada, skratka, ves je bil tak, da jo je zapeklo po žilah. Ni ga mogla gledati. Zastrmela se mu je čez glavo na streho hrama, kjer se je razraščalo mahovje. Po kaj prida poslu gotovo ni prišel! Zasmradil bo dvorišče in še dolgo bo morala vohati njegovo sled.

»Kaj delaš tu?« je vprašala tiše. Njen glas ni bil grob, marveč tak, kako da bi ga oplaknila v ledeni vodi.

»O-o-o!« Vrban je puhnil skozi nos. Povlekel je velike noge proti nji ter se poskusil pošaliti: »Ti bi še kamen zagnala za človekom, preden si ga ogledaš!« Nanika se je vzpela proti njemu:

»Vohaš okrog, da bi videl, kakšnega hudiča ste napravili, kaj? To je zdaj zadruga, seveda! Lepo ste si postlali.«

Suh Nanikin glas, ki je padal po Vrbanu, mu je napolnil ušesa. Čutila je, kako se ji prsi praznijo. Iz njih ji je polagoma odtekalo tisto, kar ji je še branilo, da ni mogla biti do vsega ravnodušna.

»Mojega ste oropali grunta. Siromake ste potegnili pod nosom za tisto, kar so mislili z zadrugo dobiti. Vsi, kar nas je po teh vrhih, smo se izgarali zaradi vas, prekleti pohlepneži. Siromaka bi v žlici vode utopili. Pojdi od tod, ti pravim, dokler sem še tu gospodinja! Ne morem te videti! Brez vesti ste!«

Vrbanu se je obraz zresnil.

»Ne boj se, nisem prišel k tebi. Njega iščem.«

»Ni ga... A tudi... Ne vem, če bi kaj lepše govoril s teboj.« Sovražno je krčila obrvi ter kazala z brado proti lesi.

»Ohišnico mu bom odmeril. Zdaj ne bo več tako, da bi se valjali po vsej majeriji. Žetev bo še vaša, ajdo bo pa že zadruga sejala.«

Vrban se je bil že ohrabril. Nanika je uprla vanj zožene oči. Ostro je zadihala in se pognala v sadovnjak. Ustavila se je ob podrti češnji in njen hropenju podobni glas se je razlil v dolino:

»Ti-i-i-i!«

Tunek je odvrgel motiko. V teku si je popravljal slabo zavihane rokave srajce. Prisopel je na dvorišče. Nanika je stala na stopnicah, pripravljena, da zabrani Vrbanu vstop v hram. Vrban ji je obračal hrbet, se praskal pod pazduho in zdolgočaseno ogledoval k hlevom prislonjeno brano.

Tunek se je ustavil z razkrečenimi nogami in zakričal:

»Kaj pa je?«

»Ohišnico bova odmerila, da boš vedel, pri čem si.«

»Tega so nam poslali, viš!« je zahlastala Nanika.

V Tuneku je bilo dovolj moči, da bi lahko razumel vse, tega pa ni mogel zapopasti. Pritekel je, da bi branil ženo. Prsi so mu upadle. Hlastnil je z razklenjenimi čeljustmi v zrak. Ni mu bilo težko zastran tistega odmerjanja ohišnice, pričakoval je, da bo kdo prišel, bilo mu je hudo za ženo. Odkar se je vrnila, sta

si postala tako blizu, zdaj pa je vdrl k njima ta človek in pomendral jima bo vse.

Zastokal je in pogledal k ženi, kakor da pričakuje od nje namiga, kaj naj napravi. ‚Ko bi bil sam!... Ko bi bil pri tem prekletem delu vsaj sam!' se mu je nekje globoko razlival očitek. Pred tremi tedni bi z veliko naslado meril pred ženinimi očmi in še pisknil ne bi, ako bi vekala ali pa stala na stopnicah tako ledeno in trpeče kakor danes. Zdaj pa se mu je srce trgalo, ko jo je gledal. Ognjena rosa mu je udarila vanj in mu ga hotela izžgati. Že ves čas od košnje je iskal, kaj bi ji napravil dobrega. No, pa ima tisto dobro!... Počastil jo bo z lepo dobroto... Nikaka drugačna rešitev ni bila mogoča in porinil je potno brado proti Vrbanu.

»Pojdiva v hram!«

»Ne, tega mi ne boš pripeljal v hišo!«

Nanika se je vzravnala in se pognala sredo stopnic. Tuneku so oči zamežikale. Šele zdaj je jel doumevati, kaj se dogaja. Doseglo ga je njeno dihanje.

Vrban je zadrsal po dvorišču.

»Počakaj!« ga je okliknil Tunek, boječ se, da bi ne zablodil k stopnicam. Vznemirjenost se mu je spremenila v odpor. ‚Da je hudič prav tega prinesel!' Grebel je po sebi, kaj naj reče in kaj naj stori. Z visoko dvignjenimi rameni je skočil, da bi mu presekal pot.

»Hektar ohišnice... A teh njiv doma ne bo mogoče trgati, moral se boš zadovoljiti z njivo pod gozdom,« je Vrban momljal, gledaje na mapo, ki jo je bil med tem potegnil izza maternice in razgrnil.

Tunek je zagledal, kako so se Naniki lica napolnila in kako ji je koža ob ušesih zagorela. Bilo je, kakor da se je zamajala in ustrašil se je, tedaj pa se je že razlil čez dvorišče njen glas:

»Pri Kumpu sem slišala, kaj vse si delal, da bi zabranil zadrugo. Zdaj pa bi prišel tak odmerjat

ohišnico našemu, ki je bil prvi zraven!... Viš, mene bo zadruga pokopala, a rečem ti, zdaj po tem, kar delate, verjamem, da se je bojite. Sami ne bi radi prijeli za delo, to je tisto! Prelisičiti hočete vrhovce!«

»Veš kaj!«

Vrban je zamahnil z mapo proti nji, toda njenega govorjenja ni mogel zaustaviti. Segla je z obema rokama proti Tuneku, ki se ji je bližal.

»Spodi ga z dvorišča!... Lepo te prosim, spodi ga! Če je vrag vzel vse, kar smo imeli, vsaj pokažimo, da se taki ne morejo več delati norca iz nas!«

Tunek se je nasršil in sklonil glavo:

»Pojdi, Jok, zlepa ti pravim! Naj pride kdo drug.«

Vrban je poškrlatel. Osivele obrvi so se mu v sunkih dvigale. Osuplo je strmel Tuneku v ponorele oči.

»Jaz sem gospodar zadruge. Stojim na zadružnem svetu. Se tega zavedaš? Ne rogovili, da ne boš po nepotrebnem molil kesanja!«

Na bradi je začutil vročo sapo; od sovraštva drhteči Tunekov glas mu je porinil glavo nazaj.

»Pojdi, Krista boga!... Do zdaj si še na mojem.«

Začel je pometati dvorišče s svojimi stopali in se zadenski umikati. Ko je zatreščil leso, je zahropel:

»Majer, zapomni si to!«

Tunek se je naslonil s komolci na plot in težko dihal. V Košarjevem sadovnjaku se je nabralo nekaj ljudi. Ko se je ozrl po njih, so se razleteli. Šel je v hram. Napolnjevalo ga je olajšanje. Nanika je sedela pri peči. Tiščala je glavo na pečnice in mižala. Ustavil se je ob nji in jo hvaležno pogledal. Ovele ustnice so se ji še vedno tresle, obraz ji je žarel od zamolkle rumenine. Zbal se je zanjo ter jo pograbil za ramo.

»Kaj je s teboj?«

Odrinila mu je roko, pogledala ga pa ni. Z muko je sopla, stiskajoč si dlani na trebuh.

»Si bolna?«

Sklonil se je k nji. Lovil jo je za roke, toda z odporom se ga je otepala. Naposled pa je spregovorila zaskrbljeno in dobrotljivo:

»Pojdi no na njivo! Naša koruza je menda edino še neosipana.«

Obotavljal se je.

»Kako si mogla?... Kako si... Kako si se lahko tako spremenila?... Pa si bila vsa nora proti zadrugi.«

Obraz mu je žarel. Stresel jo je za rame, tlesknil z jezikom in odšel.

Nanika je pogledala za njim skozi na pol odprte veke in odkimala:

»Saj ničesar ne razume. Preproste pameti je.«

XX.

Onkraj v dve redi postavljenih razstav pšenice so orači spet stali. Slišalo se je goltanje pijače iz lesenega putriha in nizki smeh, kakor da bi se širil iz na zemljo poveznjenega klobuka. Z jasnega neba je žgalo slepeče sonce; razžarjeno strnišče je izpuhtevalo zadušljivo vročino.

Poharič je čvrsteje poprijel nove príroči pri plugu ter jih stisnil celo z notranjo stranjo komolcev. Treslo ga je. Posušena zemlja se je nerada obračala. Včasih je pogledal za seboj in, ko je videl, kako se vleče brazda za njim kot ulita kovinska traverza, so se mu ustnice obesile po strani. S preklanim škornjem je sunil v plast zemlje, ki je silila iz brazde, se sklonil naprej ter z odporom odpihnil potne srage, ki so mu pritekale z obraza. »Tri dni ne pridejo tako do razstav!« je zamomljal nevoljno, ko je vrgel pogled k oračema na drugi strani njive. Toda škrtajoča pesem njegovega pluga mu je preokrenila pozornost. Predajal se je z naslado tej melodiji. Bilo je, kot da ga spaja z nečim najlepšim v njegovem življenju. Ko je

DELAVSKA UNIVERZA občine LENART

v mladosti prvič preoral ogon, ga je stari Družovec mahnil po rami: »Zdaj si pa fant! Lahko si poiščeš kakšno Micko!« Od tistega časa mu je bilo oranje to, kar je nekaterim košnja: najdražje opravilo. Samo zaslišati mu je bilo treba zamolklo hrstanje pod nogami in duša mu je zaigrala. S sunkom glave se je iznebil obada, ki se mu je vsiljivo obešal na nos. Gonjač je prašil pred njim po strnišču z razvezanimi čevlji, pokal z bičem ter se oziral vanj. Kadar je vprega potegnila narobe, mu je Tunek oponesel: »Ne vidiš! K sebi!... Ah, da bi te!«

Orali so na zadružnem. Tunek je delal vztrajno in vestno. Sklenil je, da se mora zadruga izkazati. S tem bo privabila še več ljudi. Rad bi videl v nji ves svoj vrh. Kump je postal proti njemu nekako brezbrižen, drugi pa so se mu začeli približevati.

V široko red brazd, ki se je svetila za njim, se je bil že zaril Cik z brano. Podil je konja, da bi ujel orača. Klobuk, ki mu je sfrčal z glave, je ležal v razgonu. Ni ga utegnil pobrati.

Ženska s sejalnico se je sklonila nad ogon, zasekala z dlanjo v zrahljano prst križ in široko zamahnila z roko. Drobno zrnje ajde je švistnilo po zraku. Samo navajenim očem vidni prah se je pokadil sejalki iz dlani.

Tuneku se je obraz smejal. Delo na takšni njivi, kjer človek komajda vidi z enega konca na drugi, je bilo zanj nekaj posebnega. Šepetal si je v povešene mustače. Bogve, zakaj se je danes že tolikokrat spomnil na Bračiča? Bedak je imel prav. Človek se utopi v to širjavo in srce se mu sprosti. Delo na obsežnem gruntu je vse kaj drugega kot tisto šlatanje tam, kjer šteješ brazde in računaš, do kdaj bo dovolj kruha. Tako bi pa oral in pozabil na vse.

Vprega se je ustavila. Plug se je obrnil po strani in Tunek se je spotaknil. Srdito je pogledal gonjača in že ga je nameraval prekleti, zagledal pa je Pože-

garja. Stiskal si je konjev gobec na prsi ter ga gladil po lisastem čelu. Otepavajoč z glavo se je pognal k voloma, ju pretipal pod jarmom in tleskal z jezikom. Ko se je obrnil h gonjaču, ni njegov pogled obetal nič dobrega.

»Zakaj ne počivata? Divjata po njivi v tej vročini kakor norca. Živina je vsa penasta.«

Gonjač, domači hlapec, se je obračal proč. Sekajoče izgovorjene gospodarjeve besede so ga zadele. Odrinil je komolce od sebe.

»Saj mu pravim, zakaj bi se gnala, ko delava na zadružnem, a on priganja. Še vodo bi moral človek spustiti med potjo.«

Verige so zažvenketale in vola sta se ozrla nazaj. Požegar se je bližal Pohariču. Prihajal je v raztrganih čevljih, v dolgem predpasniku, na katerem so mu hlamudrale odtrgane krpe, in v preprani srajci, odpeti prav do trebuha. Na vrhu zamaščenega klobuka mu je štrlelo v zrak nekaj s sivino prepredenih las. Odkar je postal predsednik zadruge, se je jel oblačiti tako. Stopil je k plugu in ni mogel skriti, kako vse kipi v njem. Zamahnil je proti Tuneku s stisnjeno pestjo.

»A seveda... Se mi je zdelo že po brazdah... Kdo je ukazal tako globoko orati?«

»Kdo?« Tunek si je otrebil s potom pomešan prah s čela ter se vzravnal: »Nisem prvič pri plugu.«

Požegar je otresal z brki, kakor da čisti besede. Ves je gorel. Sapa mu je šumela med zobmi:

»Za celo polovico globlje si pretaknil, kakor je oral Vrban. Mučiš živino. Zakaj je tega treba?«

Počasi sta se približevala drug drugemu. Bila sta enako velika in enak srd jima je izpahnil brade po strani. Gonjač se je obračal proč in se je ukvarjal s cigareto.

»Zdaj smo v zadrugi... Vrban se je norčeval iz zemlje, da bi ofrnažil odbor za obvezno oddajo. A ga bomo mi tudi goljufali ali kako?«

Tunek si je porinil roke na prsih za predpasnik ter se ščipal, da bi mu kri ne zavrela. Z nogo je odsunil plug, ki se je zavalil na strnišče.

Trmasto stisnjene Požegarjeve obrvi so se zmerom bolj krčile. Poharičevo govorjenje mu je letelo mimo ušes. Zarenčal je:

»Moje živine ne boš uničeval s to težko zemljo in amen. Zadruga gor, zadruga dol. Zaradi nje nočem priti ob živino. Vem, kak namen se skriva za tem tvojim trpinčenjem!«

»Kak namen?« Tunek je že hotel planiti, toda dodal je mirneje: »Mislim, da bi moral biti namen vseh, kar nas je v zadrugi, da bi čimveč pridelali. S takim Vrbanovim oranjem pa ne bomo daleč prizehali. Ti to dobro veš. Ali smo zadruga, ali pa povejmo odkrito, naj jo hudič pocitra.« Potegnil si je klobuk z glave ter se usekal z njim po kolenu. Leno se je pokril, potlej pa se je sklonil k plugu, da bi ga vzravnal. Cik z brano je hodil zdaj sicer bolj počasi po ogonih, vendar pa ju je dohajal bolj in bolj. Popustljivo je zamrmral:

»Stopi proč, da ne bova stala sredi njive!«

Požegar ga je prehitel. Iztrgal je plug iz brazde in ga obrnil. Zravnal se je pred njim. Poškrlateli obraz mu je počasi trzal, ko je lovil zrak, kakor da bi se dušil:

»Z mojo živino ne boš tako delal!... Pretakni na plitvejše!«

Široka Tunekova dlan je pohitela proti plugu kakor vranja perut, toda Požegar mu jo je odrinil s kolenom. Glavi sta se jima približali in rastli zmerom više.

»Boš ti...«

»Boš ti...«

Naposled pa je ohripeli Poharičev glas zasikal razumljivo:

»Pusti, da bom oral!... Moji voli so tudi nekje na zadružnih njivah, pa ne voham za njimi. Jaz živine nisem nikoli mučil, to veš.«

»Pretakni, ali pa pusti! Kaj me brigajo tvoji voli. Za svoje si polagam račun. Zavoljo zadruge pa... Jaz odgovarjam zanjo, ne ti.«

Poharič je odskočil in odbil zariplega Požegarja: »Gnida ušiva, v tebe vidim, kaj misliš! Spravil si se na mene, da bi me spodjedel. Na svojem imaš še težjo zemljo in oral si jo še globlje. Tja poglej, kako si je zoral Vrban svojo ohišnico! Čevelj globoke brazde je razvrgel. Vem, kaj se skriva za to tvojo skrbjo.«

Požegar se je ozrl proti razstavam, kjer se je za razrinjenim snopjem pokazalo nekaj obrazov. Zdaj je bilo treba reči nekaj odločilnega. Popravil si je klobuk, ki mu je bil med sunkom zlezel na čelo in udaril: »Poglej raje, kaj si napravil z ženo. Pa bi tu pridigal o zadrugi!«

Tunek je potegnil glavo med ramena ter se sključil. Samo skok je imel do Požegarja. Z enim udarcem bi ga pobil v brazdo, toda butnil je z nogo v strnišče in zahropel:

»Pijavke! Postopate, siromaki pa morajo delati. Pozimi, ko bodo lačni, pa boste zagnali krik: zadruga ne gre. Jaz sem navajen poštenega življenja. Pri tej vaši muziki vam ne bom pomagal.«

Zašantal je čez zorane ogone. Ko ga je spoteni Cik okliknil, se je ustavil ob njem bled in z drhtečimi koleni. Z zmedenim pogledom je opazoval Požegarja, ki je spremenil plugu globino in ukazal pognati. Za njim se je usula zemlja kot krtinje.

»Radi bi zapravili zadrugo z nami vred,« je Tunek zamrmral in odšel.

Ko ga ni mogel nihče videti, se je potegnil v gozdu za drevo. Gledal je na njive. Črtala dveh plugov so se kdaj pa kdaj zasvetila v soncu. Živina je šla v

brazdi z ravnimi hrbti. Zdelo se mu je, da še zmerom čuti pod seboj zamolklo praščanje zemlje in tisto škrabljanje, ko leže brazda k brazdi in zadrsa kamenček ob kamenček, ali pa zadene slamica ob slamico. Pokril si je oči z dlanjo. »Prekleto!« se mu je iztrgalo iz ust, »kako hudičeva žival je človek. Silijo zemljo, da bi manj rodila, potlej pa bodo vreščali: samo mi znamo. Samo nam zemlja rodi!«

Čez svoj sadovnjak je šel počasi. Spopad s Požegarjem ga je utrudil. Tako se v zadrugi ne bo dalo živeti. Nekaj bo treba ukreniti.

Nanika je ležala. Ozrl se je vanjo z osuplimi očmi, se ji po prstih približal ter sedel na posteljo.

»Kaj ti je?«

Zmignila je z rameni. Njen mrtvi pogled mu je pazljivo drsel po obrazu. Samo v kotu so se ji ustnice drobno dvignile. Na stolu ob postelji je stala steklenica. Z žolto roko je pokazala nanjo ter zaprosila:

»Po piti pojdi!«

Vrglo ga je pokonci. Zgrabil se je za glavo in zaječal:

»Zakaj delaš to?... Ne vidiš, kakšna si? Samo nalivaš se s to prekleto pijačo. Jej, pa boš boljša!«

Priprla je veke, potlej pa jih je na vso moč razpahnila. Nekje ob nosu se ji je utrnil z zenice plamenček in ga opekel. Vztrepetal je in vse mu je postalo jasno. Sklonil se je nad njo. Vse do zdaj se ni kdove kaj brigal za njeno bolezen. Menil je: boleča rana se zaceli in zaživeli bodo po starem, zakaj kaj vse mora človek preboleti. Zdaj pa se je zbal zanjo. Lasje na glavi so mu začeli vstajati. Grizel si je ustnice. V prsih mu je bilo tako neskončno težko, toda besede so se mu bile nekje zataknile.

»Pojdi po piti!« je ponovila.

Pograbil jo je za ramena. Ko je začutil, da so se mu oči ovlažile, se je obrnil vstran. Z drhtečimi ustnicami je kriknil:

»Sama se hočeš uničiti! Zdaj vidim!«

Pritipala se mu je do dlani. Njene od praznine grozne oči so ga poiskale in z drobnim glasom je dejala:

»A ne greš, če te prosim!«

Pograbil je steklenico. Klobuk mu je zdrknil z glave. Ni se mu dalo, da bi ga pobral. Potegnjen v dve gube se je zaletel proti kleti. Natočil je steklenico ter si jo pritisnil na usta z obema rokama. Izpil je čez polovico. Potlej pa se mu ni dalo iz kleti. Naslanjal se je na sode, sedal k njim, hodil sem in tja in bilo mu je jasno, da je najbolj ničvreden človek na zemlji. Zasovražil se je. Kaj pa je pravzaprav drugega kot smet, pa je uničil takšno žensko, razgnal otroke po svetu! Z glavo je tolkel po zidu, nato pa se je odvlekel domov.

Ves dan se ni ganil iz hrama. Sedel je pri ženi. Hotel je z dobro besedo privabiti življenje v njene oči, a gledale so ga s hladnim mirom. Zvečer je trepetajoč od brezupa odtaval ven. Sedel je na podstenja ter tajil sam pred seboj solze, ki so ga žgale na vekah. Fant je opravljal živino. Njegovo žvižganje se je z neugnano prešernostjo razlivalo iz hleva. Na vseh krajih je teklo življenje. ‚Kaj je človek zares samo slamica, da se ne zgane nikjer nič, ko ugaša?' Tunek si je pritisnil dlani na oči.

Kot v omotici je preživel nekaj dni. V nedeljo o prvem mraku pa je sedel v tesni izbi Klemenčičeve viničarije. Prišel je bil po zdravila za ženo. Okrog mize so povešali glave Cik, Ujsek in še dva drobna Klemenčičeva viničarja. Pri peči je sedela Rozika z dojenčkom v naročju. Skozi odprto okno je vdiral soparni zrak, poln vonja po omlačeni slami.

Tunek se je z obema rokama praskal pod klobukom. Že uro ali kaj je tekel pomenek o zadrugi. Vsak je je imel čez glavo dovolj. Izsopli so svojo bolečino, zdaj so se pa potegnili vase in čakali. Ko bi vsaj

kdo zatulil in preklel zadrugo k hudičevi materi! Vrgel je roko po mizi. Ko je odprl usta, je nalašč pretiraval v sovražnosti.

»Tega ne smemo dovoliti! Saj bo nam v škodo.«

Prikimali so; ženska pri peči pa je zapiskala:

»Tri dni po tistem, ko je pristopil k zadrugi, je Klemenčič zapeljal sejalni stroj k svojemu bratu. Skril ga je pod listje. Mi pa moramo sejati z roko.«

Cik se je presedel.

»Požegar je dal dve kravi v rejo v Ivanjce k bratrancu, da bi mu jih ne bilo treba dati zadrugi. Meni po so jo pobrali. Zdaj je pri Požegarju v hlevu in Požegarjeva dekla jo molze.«

»Na svojo ohišnico je zvozil skoraj ves gnoj.«

»Vrban je zaklal telico, meso pa je prodajal v Bišu, dve uri od doma.«

Tuneku je to naštevanje presedalo. Stokrat ga je bil že slišal. Razen nezadovoljstva do odbora je v njem videl zaplotništvo. Odbornikom v obraz ni upal nihče nič povedati. Dejal je:

»Jaz pa mislim, da s tem jokanjem ne bomo daleč prišli!«

»Če odpreš gobec, bo še slabše,« je zastokal Ujsek.

Pomenek je zastal. Sivi, mehki mrak je zmerom v gostejših plasteh padal od nekod s stropa nanje. Otrokovo sesljajoče cmokanje se je slišalo, kakor da bi se spuščali s kapov redki curki dežja. V daljavi so zamirali rahli kriki. Brezupno duševno stisko je presekal Cik s hripavim glasom. Pod ličnicami prelomljeni obraz mu je z nekako besno močjo sunil proti Pohariču.

»Kaj pa hočeš napraviti, povej mi! Dokaži jim kaj! Vidiš, kaj dela ta hudičev brigadir! Pred nami se peni od skrbi, samo da bi nam nametal peska v oči, vse, kar napravi, pa je preračunano, kako bi najbolj škodoval zadrugi. Si videl, kako je bilo z gnojem? Na Požegarjeve njive je dal voziti z Vrbanovega gno-

jišča, na Vrbanove pa s Požegarjevega: v hrib in še daleč tja dol. Dve uri in še več sta hlapca zehala z enim samim vozom, tam bi pa samo malo od doma potegnil. In zakaj? Pravi, da je Požegarjev gnoj močno pomešan s svinjskim, tak pa je potreben Vrbanovim njivam. Za ajdo je gnojil, za repo pa je dal zapeljati samo tu pa tam kak kupček. No, pa mu dokaži, da nima prav! Zasukal bo gobezdalo in te tako spretno preslepil, kaj je potrebno tej ali oni zemlji, da še pisniti ne boš upal. Čez leto dni bo pa račun pokazal, da zadruga ne gre. Povej, kaj naj napravim? Se bom šel mogoče Kričmanu pritožit. Dal me bo zašiti, da ne pridem iz luknje deset let. Idi na okraj! H Kričmanu te bodo poslali. »On odgovarja za vaš kraj.« No, dobro! Zini zdaj! Kaj se da tu napraviti? Ujeli smo se. Po vodi čofotaš, iz nje pa ne prideš. Vidiš, takšna je naša siromaška usoda.«

Vsi so odobravajoč otresavali z glavami. Tunek je brisal prah po mizi s skrčeno pestjo. Čutil je, da ima Cik prav, zavedal pa se je tudi, da bo treba nekaj ukreniti. Ni pa imel ničesar, kar bi jim lahko vrgel. Nebogljeno je pačil obraz. Zdajci pa mu je roka obstala. V mraku je videl, kako so se mu vsi obesili s pogledi nanjo. Nekaka misel mu je razrinila težke stene razuma in zahlastal je:

»Vsak v svojem kotu godrnjamo, namesto da bi prišli kje vsi vkup ter se pogovorili, kako in kaj. Eden sam ne bo nič dosegel; če pa zalajamo vsi, nas bodo že kam čuli. Vrhovci se moramo bolj trdno med seboj povezati. To je prvo!... Če mi, ki smo zdaj tu, dopovemo drugim, kam bodo sedanji gospodarji zadrugo pripeljali, se bodo še marsikomu oči odprle. Videti morajo, da nas je več, pa se bodo okorajžili... Tako mislim, veš, Cik: brž ko se vrne Babosek, moramo zahtevati nov občni zbor. Babosek bo šel na okraj ali pa tudi še kam dalje pogledat, če res mora

biti tako, kot so pri nas uredili. Postaviti je treba nov odbor, gruntarje pa poriniti pod kontrolo.«

Zdaj se je spomnil Baboseka s takšnim hrepenenjem, kakor še nikoli. Ko bi bil tu!... Ljudje so šepetali, da v občini nekaj snuje. Tunek je vedel, kaj. Nekoč spomladi mu je bil povedal. Toda preden je uspel, so ga poklicali na tečaj za partijske delavce. Zaželel si je tudi Bračiča. Ta bi jih izvlekel iz godlje s svojim pogumom in iznajdljivostjo. Menda se mu je že obrnilo na bolje.

Cik, ki je nekaj časa premetaval po mizi roko, se je zdaj trmasto stresel.

»Si videl, da sva ostala pri volitvah sama? Kako pa misliš, da bo volil vrhovec proti gruntarju, od katerega vse dobi? Nekaj drugega si bo treba izmisliti!«

»Drugega ni.« Tunek je planil srdito; čutil je nevoljo prav na koncu prstov. »Samo tako se da kaj doseči. Povej ljudem okrog sebe in vrag naj me vzame, če ne bodo prav volili. Požegarju in Klemenčiču ne boš rekel, naj se usmilita naše zadruge. Če se bomo vedno samo tresli pred takšnimi, ne bo nič drugače?«

Na pragu si je nekdo otrkaval čevlje; vsi so se ozrli tja. Rozika se je naglo dvignila. Dete je nehalo sesljati ustnice. V izbo se je sklonil Klemenčič. Oči so se mu iskrile. Obstal je na pragu. Ko je nekajkrat zaokrožil z glavo po izbi, je zakašljal. Pokvarjena noga mu je popraskala po tleh.

»Zaradi dela jutri sem prišel. Mlatiti bomo začeli. Moji viničarji naj pridejo jutri na moje gumno... Za Požegarja je urejeno... Vi, kar vas je tam z meniških vrhov, pa pojdite k Vrbanu!«

Tuneka je pognalo pokonci. Treščil je klobuk na mizo in zarenčal:

»Vam bo zadruga tudi še mlatila ali kaj?«

Klemenčič se je obrnil, da bi odšel, v prikletu pa se je ustavil.

»Hujskaš proti zadrugi, Pohariič! Sem slišal že prej. Vsak po svoje, a videli bomo, če človek to lahko dela kar tako.«

XXI.

Poletni meseci so se Pohariču zmerom zdeli podobni razpoloženju človeka po težki bolezni. Od napora in prekratkega spanja omrtvele misli se plazijo po glavi kakor lene kače. Noben občutek ni zanesljiv. Ali so tedni kratki, ali se vlečejo dolgo? Kdo bi vedel. Le meseci so neskončni. Srce pa... Razbrzdalo se je, živi polno in se naslaja nad vsako prismodarijo. Samo včasih vdre vanj nepričakovana slutnja: saj bo vsega tega kmalu konec.

Plazil se je v razgonu po kolenih. Od znoja in razžarjenega sonca krvave oči so mu otipavale visoko strnišče, kjer je plaho zelenelo mlado korenje. Moral ga je opleti. Pogosto si je ponesel opikane prste k obrazu ter pihnil vanje. Izpod velikega kupa osata, poruvanega strnišča in plevela je gledal papirnati zamašek steklenice. Skljućeno je odtaval tja, si porinil dulec steklenice med ustnice, toda piti ni mogel. Grlo se mu je nemara sprijelo od prahu. Zazdelo se mu je, da ga je nekdo poklical. Ozrl se je naokrog. Nad poljem je letel osamel golob, gori pred koruzo pa je čepela siva mačka. V drhtečem, brezvetrnem zraku se je zaslišalo celo, ko se je premaknila po travi. Tunek si je s ploskom otepel kolena in se zagnal v breg. Porinil si je krvaveče prste v usta, da bi si jih obliznil; toda bila so preveč izsušena.

Po klancu proti Gazdečki sta šla Babosek in Bračič. Rad bi ju okliknil; rad bi se razveselil njunega prihoda, toda bil je brez volje in brez vsake moči.

Pred hramom bi se bil kmalu zaletel v zadremanega pismonošo, ki se je privlekel po podstenjah. Ko je imel pismo v rokah, ga je nekaj hipov neodločno

sukal pred seboj, potlej pa si ga je porinil za srajco. Pri stopnicah se je z obema rokama naslonil na steno. Odkar je bila žena v postelji, je vse propadalo. Na vso moč je delal, mašil razpoke s koleni in dlanmi, se trudil, toda vsaka drobnarija v hramu in okrog njega je jasno kazala, da manjka ženske roke. Izpod zgrbančenih obrvi je srepel v vrata in nekaj se je upiralo v njem, da bi vstopil. Že dolgo ni z veseljem vstopal v hram. Prej nekoč so bile na priliko stopnice tu zunaj vsako soboto poribane. Star les z zamolklo rjavino se je prijazno svetil. On pa ga je lahko še tako pometal ali brisal, na njem so ostali madeži in ni dal od sebe prave barve. In z vsem je bilo tako. Kar je zagrabil, mu je obrnilo hrbet. A zakaj, v imenu kakšnega hudiča je moral vse to prestajati? V imenu česa ne upa prav pred ženine oči in v imenu česa ga je sram, ko srečuje svoje sosede?... Zadruga?... Odsunila ga je. Že ves mesec ga ni klical nihče na delo. Postal je tujec v zadrugi in v svoji hiši. Skopnele so v njem lepe misli. Ko so pred kratkim prišli po živino, mu je bilo, kakor da bi mu jo ukradli. Dva dni ni upal k ženi, potlej pa ga je njen prizanesljivi nasmeh bolel še huje, kot če bi kričala. Megleno nagnenje do skupnega gospodarjenja z vsem vrhom in morebiti z vso občino, se mu je zdaj spremenilo v pekočo bolečino. Vse je samo prevara. Zmotil se je. Sam sebe je pokopal, ko je hotel spremeniti ta red, o katerem je pravil Peklar, da je večen. Mahnil se je s pestmi po čelu. Še hram bi jim lahko vtaknil v gobec, da bi si na stare dni moral iskati kót po tujih viničarijah.

Stresel ga je srh in vstopil je v kuhinjo. Roj muh mu je planil v obraz. Izpod srajce mu je zdrknilo pismo. Brcnil je vanj z boso nogo. Zmočil ga je bil njegov znoj in prijelo se je tal. Nevoljno se je sklonil. »Pišejo; imajo čas!« je z jezo pomislil. Nikoli mu pisma niso bila posebno pri srcu. Včasih ga je položil neodprtega za sveto podobo in nemara bi pozabil nanj,

če bi ne prišlo pred oči komu drugemu. Iskal je, kam bi ga položil, potlej pa je pretrgal ovoj. Stopil je med vrata in začel brati. Med ožgane gube potegnjene oči so se mu jele manjšati. V kotih ust mu je krč enakomerno vzgibaval brke. Pismo mu je zašumelo v rokah. Velika zagorela ušesa so mu nekako posivela, ko se je ujel za podboje. Celo minuto je slonel z glavo na toplem lesu, potlej pa je poblaznelo planil v hram. Med tekom je razgrinjal pismo. Vrata v izbo so na široko odletela, ko je butnil vanje s koleni.

Nanikin zelenkasto rumeni obraz je bil obrnjen k vratom. Izpod na pol zaprtih vek so ji oči strmele nekam v strop. Z ničimer ni izdala, da ga vidi, ali pa da je slišala njegov prihod. Stresla ga je groza. V skok porinjene noge so mu obstale. Kri ga je zabolela po telesu. Roke so se mu same od sebe premaknile in skril je pismo pod srajco globoko za hlačni rob. Olajšano se je zavedel, da ga ni opazila. Zadrsal je po izbi in zagrgral:

»Na-a-anika!«

Kakor iz neskončne daljave se mu je odzvala samo z rahlim trepetom ustnic. Planil je k nji, zagrebel glavo v postlejo in hropel:

»Kaj je?... O ti moj bog!«

Glava se ji je premaknila. Z zmedenim pogledom je šla po izbi ter ga naposled ustavila na njegovem skljućenem hrbtu. Zganila je z rokami:

»Je danes nedelja?«

Tihi slabotni glas je bil komajda še razumljiv.

Tunek se je umaknil od postelje. Po prstih je stopil k oknu in ga zaprl kdove zakaj. Ko se je vrnil, je bil nekako pomirjen.

»Ni nedelja. Mislim, da je sreda. Človek ne ve, kako gredo dnevi.«

»Viš, jaz pa vedno mislim, da je nedelja. Drugače diši v hramu.«

Njeno govorjenje je bilo podobno zamorjenemu vetru. Nagnil se je nad njo ter ji položil dlan na čelo. Začudeno se je zastrmela vanj.

»A ti si. Meni pa se je zdelo, da si odšel nekam daleč.«

Dihala je pojemajoče. In vsak tisti presledek ga je težko usekal po srcu. Bilo je, kakor da bi se trgalo iz nje življenje. ‚Kaj če zares umre! Kako mu bo samemu?' Po koži mu je zavel hlad in s silo je odrinil takšne misli.

»Molijo pri kapeli, ali kaj je to?«

Posušeni nos se ji je priostril in bilo je, kakor da vleče na ušesa glasove, ki jih on ni mogel slišati.

»Nič mi.«

»Nič?... Viš, vedno se mi zdi, da je maj. Zvečer grem od kapele, ti mi pa slediš... Je maj, kaj?«

Krč mu je zadrgnil grlo in ni ji mogel odgovoriti. Grizel si je trepetajoče ustnice ter se oziral okrog sebe, kakor da bi lahko v razmetani izbi našel kakšno tolažbo.

Nji pa se je obraz raztegnil od strmenja. Žarko osvetljen trak se ji je premikal v spominu. Tekla je po gozdu. Polno, mlado telo ji je igralo. Gori v Požegarjevem vinogradu se je ustavila, da bi prisluhnila, če sope za njo on. Ko je zagledala njegov potlačeni klobuk in medvedji obraz, je prhnila med trtami. Noro srce jo je prepričevalo, da se bo to noč težko izmotala iz njegovih rok. Beží, še zmerom beží, potlej pa sedi v svoji izbi in čaka. Kmalu se zaslišijo pod oknom stopinje, nato bojazljiv klic. Tiho odrine okno. Na nebu se smehljajo zvezde, topli veter ji boža razžarjeno glavo. Na okno se nasloni on. Na plečih začuti njegovo dlan, ki jo priteza k sebi...

»Trindvajset let!« je zaječala in široko razklenila veke. Videl je, kako ga išče s pogledom in nagnil se je bliže k nji. Na zenicah so ji zagorevali komaj vidni plamenčki, usta pa ji je stisnila mrka črta.

»Triindvajset let najinega življenja si dal zadrugi... Vse si mi razbil, viš. Pa sem te imela rada. Tudi otroke sem imela rada. Zdaj bi jih hotela imeti pri sebi... Kje so otroci? Morajo priti sem, slišiš! Pokliči jih!«

Brezglavo se je zaletel proti vratom in odtaval k hlevom. Potlej se je spomnil, da je sin pri Cigulu. Pognal se je po vratnikih pod vrhom, toda hram je bil zaprt. Vračal se je trudno. Topi pogled mu je šel neobčutljivo čez sadovnjake in čez polja, kjer se je v brezvetrnem zraku gibalo suličasto listje koruze in kjer se je srebrno bleščala komaj vzklila ajda.

Ko je prišel doma v izbo, je obstal. Ženina glava je visela po strani; široko razprte oči so ji sijale s steklenim bliščem. Z rokami na obrazu se je pognal k nji. Ujel je njeno mrtvo, še toplo glavo v dlani in se stisnil k nji. Nič ni več živelo; nič ni več dihalo v hramu. Poljubil jo je na razbrazdano čelo ter ji položil glavo na posteljo. Razkoračen, s trdo sklenjenimi pestmi na prsih je stal sredi izbe in si želel, da bi se mu pod nogami odprla zemlja.

Na pragu se je prikazala Lizika. Bila je shujšana in videla se mu je večja, preplašena in nekako bedna. Ujela sta se z očmi. S krikom je poletela po izbi k postelji. Ko se je izjokala, se je obrnila k Tuneku in mu rekla:

»Vrnila sem se. Zdaj bom doma. Kričmana so ponoči zaprli.«

Okameneli obraz se mu ni niti zganil, čeravno ga je novica obvela kakor topli veter. Segel si je za srajco ter ji vrgel pismo.

»Dóma zdaj nimamo več!«

Roke so ji zmerom bolj trepetale, ko je brala. Prišla je do konca, obletela Tuneka s zmedenim pogledom in jela klicati:

»To ni mogoče; ni mogoče!«

»No, beri! Le še enkrat preberi!«

Strmela je v njegova usta, če zares premorejo tako mrzlo govorico, prijela list z obema rokama ter brala na glas:

»Ker ste se izkazali nevrednega daru, ki ste ga prejeli od države z agrarno zemljo, ker hujskate proti ljudski oblasti in ker s svojim razdiralnim delom med člani tamkajšnje kmetijske zadruge hočete v ljudstvu omajati vero v to našo postojanko socializma, vas obveščamo, da vam je okrajni ljudski odbor odvzel zemljo. Zemljišča s stanovanjsko hišo in gospodarskimi poslopji ter ves živ in mrtev inventar se s to odredbo vključujejo v splošni zemljiški sklad ter se dajejo na razpolago tamkajšnji kmetijski obdelovalni zadrugi. Do kdaj se morate izseliti, bo odločil upravni odbor zadruge.«

Papir je zašumel na tla. Liziki so se mrtvo prelomljene roke prekrižale na trebuhu. V šepetu je vprašala:

»So mati vedeli?«

Odkimal je. Po glavi so mu zvenele besede, ki mu jih je prebrala.

Iz prikleta se je pokazala umazana glava. Prazna očesna jamica, iz katere je vodila proti licu drobna mokra sled, se je širila od strmenja. Sin se je pognal na prag in z drgetajočimi ustnicami obstal.

Tunek si je pokril oči s stisnjenimi pestmi. Opotekel se je k mizi, kjer se je sesedel na klop. Ni ječal, samo brezmejno vroča sapa mu je sušila ustnice. Ni si upal strgati pesti z oči, zakaj bilo mu je strašno pogledati to, kar mu je zdaj ostalo na svetu.

1933

DELAVSKA UNIVERZA občine LENART

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE
ZA NJO CIRIL VIDMAR
NATISNILA TISKARNA ČP
SLOVENSKI POROČEVALEC
LJUBLJANA
1957

MATIČNA KNJIŽNICA LENART
Lenart
LE DD 82-311.2
KOPRIVEC Ignac
Hiša pod vrhom
886.3-311.2
9000894
COBISS
KNJIŽNICA LENART